

Легенда про Уленшпігеля

Шарль де Костер

Шарль де Костер

Легенда про героїчні, веселі і славетні пригоди Уленшпігеля і Ламме Гудзака у Фландрії та інших країнах

Переклад: Сидір Сакидон

Легенда про Уленшпігеля

"Легенда про Уленшпігеля" створила для бельгійців нову вітчизну.

Таке твердження може видатися несподіваним. Нашим старим націям, що налічують уже понад п'ятнадцять століть віку свого, важко достоту уявити своє походження, і вони гадають, що початок народу такий же далекий і таємничий, як і початок Нілу.

Бо й справді, цей твір — явище унікальне, і значення його безсумнівне. Від "Уленшпігеля" Шарля де Костера пішла бельгійська література. 31 грудня 1867 року народилася свідомість нації.

З цим одностайно згодні всі письменники бельгійської землі.

"Це перша книга, де наша країна знайшла себе", — пише Верхарн.

"Це фламандська біблія, — пише Камілл Лемоньє. — Книга нашої вітчизни... Широка Шельда, що несе у своїх водах частки нації з давніх віків... Це — вся вітчизна... Це наше вчора, наше завтра, це вся наша історія..."

А Моріс дез Омбіо пише:

"Це перша книга, в якій бельгійці відчули смак і пахощі своєї землі, свого роду. Перша, яка вийшла з нейтралітету душі... Саме від де Костера починається бельгійська література..."

Вже через одне це "Легенду про Уленшпігеля" можна б поставити поряд з найкращими творами в історії європейської літератури. Але значення її куди більше. Це великий твір у всесвітньому мистецтві.

Початок бельгійської літератури був зроблений рукою майстра. Бідний, нікому не відомий журналіст майже на наших очах створив пам'ятник, що може позмагатися з "Дон-Кіхотом" або з "Пантагрюелем".

До створення цієї епопеї чи не більше, здається, причетна доля народу, ніж воля одної людини, геніальність якої стала знаряддям цієї долі.

Випадок звів автора віч-на-віч з його майбутнім героєм, з тим, хто втілив у собі дух народу Фландрії. "Уленшпігель" — це була назва газети, яку редагував та ілюстрував Фелісьєн Ропс і в якій Шарль де Костер почав працювати, закінчивши університет. Протягом чотирьох років стигла в нього думка, що містилася в цьому слові — "Уленшпігель", а образ гнома, що сміявся на весь рот, якого Ропс малював на очах у Шарля де Костера, набирав тіла і людських рис, тоді як його майбутній співець вправлявся на клавіатурі архаїчної мови[1], що мала бути акомпанементом до його

майбутньої епопеї. Протягом чотирьох років "Уленшпігель" цілковито заволодів де Костером. Вони залишились віч-на-віч. Це була запекла боротьба, "боротьба за творчість". І коли вони ступили на цей шлях, чи знав де Костер, куди заведе його цей роман? Сумніваюсь. Як же вирости в дорозі літописець і його шибеник![2] *Vires acquirit eundo...*[3]

Яка ж вихідна точка? Хто такий Уленшпігель? Брат Полішінеля, готичний Панург, один із тих героїв — волоцюг, ненажер, шахраїв, боягузів, насмішників, розпусників, сикунів, брехунів, що люблять молоти нісенітницю, створюючи яких пригнічений народ задовольняв і свою потребу сміятися, і свою грубуватість, і своє непереможне прагнення незалежності; який вивертав своє нутро на голови перехожих.

Під ім'ям Уленшпігеля цей герой мав два місця проживання: Німеччину і Фландрію. Відомі навіть і його дві могили: одна у Мельні, недалеко від Любека, де він помер десь року 1350, а друга біля підніжжя великої вежі в Дамме, недалеко від Брюгге, і на обох могильних плитах викарбувано однакові атрибути: *Uyl en Spiegel* — Сова і Дзеркало, Мудрість і Комедія. (Ми побачимо далі, наскільки інший, гостріший сенс дав їм де Костер потім.) Його грубуваті жарти утворюють ніби *olla podrida* — страву, в якій в одному й тому ж казані змішано й переварено гострі й масні приправи, назбирані з усіх горщиків Фландрії й Валлонії, Франції й Німеччини, ба навіть і Італії. Протягом п'яти-шести століть народ аж пальці облизує від них. Це ж та сама кухня, де Ріхард Штраус нанюхався пахощів тої підливи, якою пахне його музикальна поема "Тіль Уленшпігель".

Але цього Уленшпігеля, що був, як і римський Паскіно, пустобрехом і вмів лише вдавати блазня, Шарль де Костер зробив людиною — *et homo factus est*[4] — і привласнив її собі. Уленшпігель — це фламандський гез, син Клааса, добрий майстер, борець за свій народ і його визволитель, що мститься сміхом і сокирою. Гляньте, ось він: його карі гострі очі, його ніс і рот, наче створені двома лисами, що добре досвідчені в цьому хитромудрому мистецтві, його негасима спрага, його зуби, як у вовка, щоб кусатися й жерти, його прекрасний гумор, його грізні радощі, його відчайдушна голова, впертий череп, неблаганний лоб, де кожна образа вкарбована, як борг, аж до самого дня розплати, його вірність, його жорстокість. Він з міста Дамме у Фландрії. Живе в добу ката Філіппа Другого та Вільгельма Мовчазного. Але він — то Фландрія всіх часів. Прапор свого народу. Горло, щоб горлати. Сміх і сталь на кров і печаль.

Спочатку художник намагає шлях, іде поміж традиційним фарсом і героїчним романсеро народу, що прямує до свободи. У перших же двадцяти рядках він створює фламандську атмосферу, фламандську весну, морські тумани, пронизані сонцем на вільготних луках: "В місті Дамме, у Фландрії, коли травень уквітчав білим цвітом кущі глоду, у Клааса народився син Уленшпігель... Тоді світанок прорвав нічні хмари, ластівки защебетали, швидко заширяли над луками... Клаас прийшов до Брюггського каналу неподалік від моря".

На перших же десяти сторінках змальовано святу родину славетних злидарів: святого Йосифа — Клааса-вугляра, кремезного, чорного й смішливого; Сооткін — мадонну з набряклыми грудьми, з яких, наче з прекрасних природних міхів, дудлить

маленький спаситель Фландрії — Уленшпігель, в сорочці народжений; святу Анну — повитуху Катліну, добру ворожку; і маленького святого Іоанна, Санчо Пансу — Ламме лагідного, Ламме кругленького зі своїм черевцем...

І проте майстер-оповідач іще вагається, чи співати йому свою пісню так, як вона сама співається, не вивчену наперед, не вчитану з книги. Він вважає, що треба нашпигувати першу частину "Легенди" сирими шматками, взятими зі старих фарсів, що тхнуть прогірклим. Ці гідні шани фацетії, що мандрують по всіх дорогах, справляють на нас враження привидів, які шукають своїх руїн, блудячи в новому домі. Цей мотлох уже не пасує до стрункої й жилавої постаті Клаасового сина.

Та поволі цей фламандський лис, схрещений з вовком, залишається господарем становища. Поет створює свій фарс, він більше не запозичає, і фарс переходить в епопею.

А потім, наприкінці, коли він уже досить нашвендявся під час мандрів від Брюгге до Рима, тикаючи свою глузливу й кусючу пику і на ярмарки, і в битви, блукаючи в лісах і чагарях, серед вересу й хмелю, повний життя, трунків, спогадів, слави, сміху й страждань, — герой виростає. Індивід стає типом. Тип стає символом. Він не старіє; в нього нема більше тіла, і він каже: "У мене зовсім нема тіла, тільки дух... Дух Фландрії, любов Фландрії — ми не помremo ніколи".

На останніх сторінках він сторож Веерської вежі, невсипущий вартовий Фландрії: він бачить далеке море, береги, луки, ліси, фортеці, замки, вільні острови й озброєні кораблі гезів, що плывуть у бойовому порядку, бачить майбутнє Бельгії й Нідерландів і провіщає його. Він — геній вітчизни. І він іде з книги, співаючи свою десятую пісню, "але ніхто не знає, коли він проспівав останню..."

Він не самотній. Де Костер оточив його типами, творіннями своєї фантазії високого поетичного й символічного значення: батько, мати, кохана, друг. У назві, яку він дав своїй книзі, згадується, крім Уленшпігеля, тільки його товстун-товариш, добрий Ламме, лагідний і хоробрий, котрий як і грішить, то хіба з доброти душевної і котрий жити не може, щоб не любити когось на цьому світі. Але замість того, щоб назвати свою поему "Героїчні, веселі і славетні пригоди Уленшпігеля й Ламме Гудзака", він міг би також назвати її "Трагічні й любовні пригоди Клааса й Сооткін, Катліни й Неле". Це поема тої родини, яка мовою символів значила б: Клаас — мужність, Уленшпігель — дух, Неле — серце, Ламме — шлунок народу Фландрії.

А навкруги цей народ працює, страждає, сміється, бореться... "Золота легенда сповідників і мучеників фламандського народу, — пише Лемоньє, — євангеліє смиренних і пригнічених..." Смиренних? Аякже! Вони озброєні, не дуже їм довіряйте!.. Послухайте-но, як на їхніх кораблях лунає барабан слави, гримить барабан радощів... Жнива достигли для серпа... Хай живе гез!..

Або ці натовпи, що киплять і шумують... Це стихії, вогонь і повітря, матір Природа, життєдайна земля та її дихання, її могутні пахощі і морський вітер.

Як же оцінити подібний твір?

На мій погляд, більшість тих, що намагалися це зробити, помилялись. "Велетенську

вежу", як каже Лемонье, "вежу тіні й диму", оздобили раблезіанськими орифламами, які лише вводять в оману, бо не те міститься в її натурі. Майже всіх критиків "Уленшпігеля" ввів цей міраж в оману. Пантагрюелівська назва, вчене намагання архаїзувати стиль, кілька запозичених масних жартів наводили на думку про медонського кюре, Гомера Сміху... Але яка ж відстань! І Лемонье, коли він вславляє "Ріжок Сміху", сприймає луна від нього за самий інструмент.

Сміх Рабле — це ревучий потік. Він змітає все — і мудрість, і безумство, і пристрасті. І жодного сліду ненависті!.. Сміх фламандського Уленшпігеля — це маска усміхненого Силена, яка приховує невблаганно-гнівливе обличчя, їдучу жовч, вогненні пристрасті. А зірвіть маску? Він грізний, цей Уленшпігель! Суть його трагічна...

І це добре знав сам де Костер! Краще, ніж його коментатори, він визначив самого себе, він перший задав тон у своїй похмурій "Передмові совича":

"Уленшпігель — Ulieden Spiegel — ваше дзеркало... владарі і підвладні, дзеркало вашої глупоти, безглуздь і злочинів цілої епохи".

Цілої епохи, всіх епох...

— "І однак ви на мене схожі, облудні добродійники, хоч і смієтеся з мене... Чим живиться ваша політика з того часу, як ви пануюте над світом? Різаниною і вбивством... чи певний же ти, що в цьому світі нема вже Карлів П'ятих і Філіппів Других?.."

Сович (Uyl) — це "політик, що натягає на себе маску свободи, чесності, любові до людства, а як прийде слушний час, нищечком задушить людину, а то й цілий народ... Провінціальний поете, — звертається він сам до себе, — полічи, якщо можеш, сов світу цього. Розваж, чи розумно нападати, як ти це робиш, на Силу і Підступність, цих коронованих сов?.."

Отже, він таки нападав на них. Ось де прихований сюжет! Це бич помсти, розум, гостріший за шаблю, це Свобода верхи на коні, немилосердна битва, де кров летіє як dobbelkuyt[5] і де ненависть — також вино. Це пісня незалежності й помсти пригніченого народу. Так твердить несамовите закликання Уленшпігеля, з яким він звернувся до Духів весни:

"Я хочу визволити!.. Я хочу помститись!.."

Помститись за що?

На цьому варто зупинитись! Про що йде мова в цій довгій епопеї, написаній наприкінці XIX століття? Про війни XVI століття між Нідерландами й Іспанією, війни жорстокі, без пощади, без великодушності, як з боку гнобителів, так і з боку пригнічених. Війни, нічим не спокутуванні, бо й через триста років поет нічого не пробачив!..

Протягом трьох століть така ненависть! І це та ненависть, якою поет цементує нову вітчизну!..

Вже з першої сторінки жагуча ненависть стверджується паралеллю між селянином Клаасом і королем Карлом П'ятим, між народженням Уленшпігеля і народженням Філіппа Другого. Ця паралель невблаганно проходить через усю книгу. І жодного разу іспанець не покидав своєї мерзенної й огидної ролі. Жодна з фігур противника не

тракується хоч би в малій мірі по-рицарському. Він ворог, отже, він без честі, без совісті.

Яка несамовита ненависть!..

Вирвіть у герцога тельбухи!

По пиці його кишками шмагайте!

Slaet op den trommele, гриміть, барабани!

"В чому ж тоді наша втіха?" — "Я зараз тобі розтлумачу, Ламме. Око за око, зуб за зуб... Хапай сокиру і не давай пощади: ось у чому наша втіха. Бий іспанців і католиків — ворогів наших — всюди, де запопадеш..."

"І чи прийде, нарешті, той благословенний час?.." — "Ця щаслива пора тоді настане, коли в садах Фландрії на яблунях, сливах і вишнях замість яблук, сливок і вишень на кожній гілляці висітиме іспанець".

Ось що значить битва! Тепер зрозумілі фанфари героїчної жорстокості. Але битві настав кінець, а ненависть не зникла.

Імператор мертвий, та цього не досить! Його треба зганьбити, вбити на небі. Христос без жалю очолює помсту...

"Змилуйся, сину мій", — благає Марія.

"Йому нема помилювання", — говорить Христос.

Жалощі хай лишаються Сатані. Але ці сміховинні жалощі роблять жертву лише смішною. Він глузує з підданого мукам.

Коли такий Христос Фландрії, Добрий Пастир, то можна уявити собі, які його вівці. Помста на землі — це така страва, яку готують ціле життя, їдять її й гарячу, їдять її й холодну, але жодний ковток не повинен пропасти. Поряд з Уленшпігелем, який роздмухує вкрите попелом вугілля і з усіх боків підсмажує на жару свою помсту, Ламме — негодящий кухар. Послухайте-но, як Уленшпігель роздмухує вогонь:

"...Попіл Клаасів б'ється в мої груди... Попіл б'ється в моє серце... Попіл б'ється... Попіл..."

Священна помста переходить у манію. Упертість її близька до галюцинації. Де Костер добуває з цього неймовірні ефекти. І коли після нескінченного чекання (бо він не квапиться, щоб зазнати більшої втіхи), фландрський вовк хапає свою здобич, він цідить крапля по краплі свою помсту. Читач спочатку дивується, що рибник, який продав Клааса катам, відбувся лише купанням у каналі. Але терпіння! Ви його ще побачите. Де Костер береже його для іншої смерті. І та, інша смерть, — по заслугі, як вона довго триває! Для тих, кого зненавидів Уленшпігель, і найповільніша смерть не досить повільна. Треба, щоб вони вмирали на малому вогні. Треба, щоб вони помучились. А найголовніше — щоб не каялися! Щоб на їхньому вогнищі жодної сльозинки каяття! Вони не повинні навіть зойкнути ні до людей, ні до Бога, щоб зглянулись над ними. Спочатку тортури, потім прокляття!..

Можна задихнутися в цій атмосфері тортур, у цій жорстокості, болісній і сумній. Навіть сам месник втішається цим без радості.

"З сумом у серці дивився він на хмари, що мчали шалено по небу, на морські хвилі,

що виблискували вогненними гривами піни, на світло ліхтарів і смолоскипів та на бліде обличчя рибника, що втупив у нього лютий погляд. І попіл бився в його груди. Так ішли вони чотири години..." Чотири години на тортури! Жорстока здобич і жорстокий суддя.

Але яка велич у стражданні! Як уміють страждати і як уміють мучити! Сцена катування Клааса і наступна ніч, привид, син і вдова біля згаслого вогнища, які виймають у попелі з трупа серце, "торбинка помсти", договір "ненависті й сили" між матір'ю і сином замученого. "Ненависть і сила" — ось лейтмотив, який б'ється у двох скривавлених тілах і який підносить їх душі над усіма найлютішими муками, — вся ця есхілівська сюїта — це вершина епопеї.

Ненависть і сила, помста і невблаганність... Ось вони — "сповідники й мученики фламандського народу!..."

І я згадую, що в тому ж самому шістнадцятому столітті ця зненавиджена Іспанія створила доброго рицаря, Дон-Кіхота з Ламанчі... Хто б сподівався, що така добродушність є в нації гнобителів? І така жорстокість у нації пригноблених?

Розглянемо ще й іншу думку. Верхарн говорить про "віру мовчання", яка висловлена в Уленшпігелі.

Про яку віру мова? Вже ж, певне, не про католицьку, її тут всюди зневажають і ненавидять. Відразу й зневага до церкви тут вільно виливається в справжнісінький антиклерикалізм. Папа римський у цій книзі — це блазень, зловісний чи гротескний, і саме на його карб витворює Уленшпігель свої найдотепніші штуки, такі, як історія з ченцем, якого Ламме посадив у саж і відгодовував, наче свиню.

Але якщо Рим втратив тут усе, то й Женева нічого не виграла. І коли з двох вір католицька показана в смішному вигляді, то друга, протестантська, не показана ніяк. Можливо, нам скажуть, що до неї приєдналися повстанці. Але де ви там бачите хоч найменший слід християнства? На їхніх капелюхах можна тільки помітити срібного півмісяця з таким девізом: "Liever den Turc als den Paus" (Краще турок, ніж папа).

Єдиний віруючий у книзі, що не викликає в нас антипатії, це дурненька "любонька", дружина Ламме, яку морочать і обмацують католицькі ченці. Це небагато! І ми маємо право сказати, що цій "фламандській біблій" (як її називає Лемоньє) бракує половини душі Фландрії: Фландрії Руїсброка, Фландрії Мемлінга, Фландрії містиків, облудників, пишних церков і святих образів. А де ж святі? Де Божа Матір? Де Христос? Де сам Бог?.. Бог не цікавиться нещастями Уленшпігеля і свободами Фландрії.

"...Я хочу врятувати землю фландрську. Я питав Творця землі і небес, але він мені не відповів".

А Катліна каже:

"Творець не буде тебе слухати. Тобі треба спочатку звернутися до духів світу стихійного..."

Світ стихій — от де справжні боги. Лише з ними спілкуються герої Шарля де Костера. І єдина віра в творі — це віра в природу, але вона бурхлива, як потік. Вона струмує крізь усю поему, її величні шлюзи відкриті, як водоспади, в надзвичайному видінні, що ним закінчується перша книга. Уленшпігель і Неле, сонні, голі,

притискуються одне до одного, кинуті в простір на "шабаш духів весни, цей Великдень соків земних". Вони потрапляють в саму гущу потворного бенкету всезагального взаємопожирання. Вони напиваються соків весни. У вихровому танці-метелиці, де мільйони комах змішуються з мільйонами світил, духи з деревами, а вітри з хмарами, їх, задиханих, сп'янілих, напівмертвих, кидають до ніг царя Весни та його білявої самиці. Звернувшись до володарів Життя, Сили, Народження, вони зрікаються Бога:

"Я просив Бога послати смерть на тиранів, але він не почув мого благання. Знемігшись від скарг... я і моя тремтяча подруга припадаємо до ніг ваших і благаємо ваші божественні величності врятувати цю нещасну країну".

І володарі сил природних відповідають на ці благання загадковим пророцтвом, ключ до якого буде даний в кінці поеми.

Ця широка сцена палкого й важкого Натуралізму нагадує алегоричні картини майстрів живопису антверпенської школи найчистішого фламандського стилю: рожеві тіла і біляве волосся, хаос міцних сплечених тіл і натиск життєвих соків весни. Так, як із соска Юони, вкушеного малим Геркулесом, бризнув Молочний Шлях, — потік насіння заливає небо і землю.

Природа — це всемогутність на землі, вона бог Уленшпігеля. На самому початку першого розділу батько бере щойно народжене малятко і, піднісши до вікна, каже йому: "Сину мій, в сорочці народжений, ось пресвітле сонечко... коли згодом тебе обсядуть сумніви і ти не знатимеш, як чинити, запитай у нього поради! Воно ясне й гаряче: будь щирий, як його світло, і добрий, як його тепло".

Це його перший урок. І він не буде забутий. І коли доброту Уленшпігеля, як і доброту Природи, можна взяти під сумнів, то сам він бере натхнення тільки від Природи. Це ж вона виливається, разом з теплим насінням і благородною кров'ю, в сценах на ярмарках, у борделях, пиятиках, бійках, якими книга щедро насичена. І так буйно, що вона здається цнотливою. Найоригінальнішою з цих картин, як на мій погляд, є сцена в куртрейському борделі, де Ламме, Уленшпігель і сім різників, брязкаючи в такт келихами, сівши верхи на ослони, повитягавши ножі, кружляють по залі і співають без упину загрозливий рефрен: "T is van te beven de klinkaert" ("Час уже забряжчати келихами").

І цей рефрен, важкий, войовничий, монотонний, невпинно здійснюється й міцніє, поволі збуджує люту у серцях і доводить до фінального вибуху. Тут чувається мистецтво наростаючого драматизму, що опановує свідомість і слух, як монументальна симфонія.

Але країна оргій є також і країною любовної ідилії.

Тілесна любов, що в інших країнах Півночі майже завжди має характер брутальний або розпусний, у країні ярмарків уміє зберегти свою глибоку чистоту. В цьому прекрасному саду, у Фландрії, тіло є квіт або плід. Його смакуєш або вдихаєш. Полотна Рубенса — ось пишна поетична комора Фландрії. Литки і стегна "Левкіппових дочок" споріднені з піонами й пухнастими персиками. Здорова чуттєвість сміється, мліючи від щастя, як троянда, що розкриває свої пелюстки.

Нема нічого чистішого, як кохання Уленшпігеля і Неле. Ніколи ще поет не показав себе таким цнотливо обачним. Вся ідилія — це намисто з перлів. Кохання зароджується вже в їхніх дитячих почуттях, боязких і палких, ходить з ними по весняних шляхах, коли двійко цих маленьких закоханих гуляють мовчазні і аж мліють від щастя, боячись вогню, що їх сушить. Воно що далі, то все більше нарастає, виявляючись у таких чарівних Liedchen, як, наприклад, пісня любовного чекання в сніжному квітні, і, нарешті, після довгих, мужньо перенесених випробувань, настає сувора і ясна шлюбна ніч, оповідь про яку нагадує мені цнотливу розповідь юного Рафаеля: "Як Павло, з неба спустившись, не міг розкрити Божі таємниці, так серце моє вкрило всі мої думки покровом закоханості. Ось чому про все, що я бачив, про все, що робив, я мовчу, бо ховаю радість у серці своєму..."

Хто б міг сподіватися від цього фламандського огиря такої чистоти й делікатності в почуттях?

Душа Неле в цій книзі — це священний ліс, пронизаний вітрами, як і рівнини її країни. Дикі пристрасті зупиняються на узліссі. Але самий ліс повен співу й задуми. Все, що є найкращого в мистецтві й серці Шарля де Костера, — все тут.

Тут — і в природі, що його оточує, і в чарівних пейзажах, під якими могли б підписатися найкращі фламандські майстри XVI і XVII століть. Вони — як відчинене вікно, що становить фон інтер'єра, вони — як світлий ореол навколо персонажів і квітучих віт, що тремтять на вітрі. Вони — шати, в які їх одягає кожна пора року. Ці пейзажі живуть самі по собі, вони подих одного дня, подих одної незабутньої години, вони душа землі. Прикладів безліч прекрасних. Такий "полудень — король літа" в Дамме. Ось цей чудовий уривок:

"Стояла спека. З тихого, спокійного моря не віяв і легкий вітрець".

Саме тут відчуваєш справжню поезію книги, а не в віршах, здебільшого застарілих і старомодних, в дусі комічних опер часів Луї-Філіппа. Просто аж дивно, коли в прекрасній сцені в куртрейському борделі, серед мускулястої розповіді, Жіліна раптом бере лютню і співає свій банальний романс, який міг би покласти на музику Обер або Адольф Адам. Досить де Костеру перейти на вірші, як він перестав бути поетом. Але його проза, така природна, цвіте, як лука весною, квітами поезії. Його розповідь збудована часто з невеликих ритмічних строф з повторами якоїсь фрази в рефрені. Іноді ці повтори підкреслюють могутніми акордами ритм і підносять його до високих ораторських періодів. Я вже казав, який сильний ефект роблять деякі теми, що переходять з розділу в розділ як лейтмотиви.

У нескінченній течії цієї дуже довгої поеми, де часом втрачаєш провідну нитку розповіді, де композиція часто слабка і всюди неструнка (особливо наприкінці), вони, ці музикальні мотиви, ці пристрасні ритми, створюють цілість.

Така ця народна епопея, єдина в наші часи. Вона лежить переді мною, як рівнина, де блиснули купальські вогні. Навколо несамовито вихряться ярмаркові натовпи. Дзвонять у всі дзвони. Гуркочуть барабани. Уленшпігель і Неле стрибають через палаючі вогнища. Два найвищі вогнища — Кохання й Помста. Але вітер, що віє на

вогонь, вітер, що зносить угору полум'я і душі, наче золоті спалахи в дощі іскор, цей вітер — Свобода. Він — найвища пристрасть, вів по той бік добра і по той бік зла, як закон Фландрії.

Уленшпігеля-дитину Клаас навчав вдруге (після науки про Сонце — наука про Пташку), сказавши:

"Сину мій, ніколи не позбавляй свободи ні людини, ні тварини, бо свобода — це найбільше благо на землі!.."

Все життя Уленшпігеля — це героїчний девіз його одинадцятої заповіді, що і для нього, — як і для нас, — є перша:

Жити — ось моє гасло,

Жити у світлі дня...

І ось тому, що морський вітер, який надимав вітрила гезів, обмиває "Легенду про Уленшпігеля", тому, що сіль його залишилась на губах Шарля де Костера, — тому національний співець Фландрії є і наш співець. Наш також, бо він — епічний голос Свободи.

РОМЕН РОЛЛАН

ЛЕГЕНДА ПРО УЛЕНШПІГЕЛЯ

Передмова совича

Панове художники, шановні панове видавці, пане поет! Мушу зробити вам кілька зауважень щодо вашого першого видання. Хіба ж це можливо! У такій величезній книзі, в такому слоні, якого вісімнадцятеро вас намагались виштовхнути[6] на стежку слави, не знайшли ви й найменшої місцини для Мінервиного птаха[7], для мудрого совича, розважливого совича! По Німеччині і по оцій Фландрії[8], яку ви так уже любите, я завжди мандрую на плечі в Уленшпігеля, котрий, до речі, і прозваний так тому, що ім'я його означає сович і дзеркало, мудрість і комедія, Uyl en spiegel. Жителі Дамме[9], де він, кажуть, народився, мають звичку вимовляти "u" замість "уу". Але це їхня справа.

А ви вигадали іншу версію. Ulen (замість Ulieden) Spiegel — ваше дзеркало, панство і кріпаки, владарі і підвладні, дзеркало вашої глупоти, безглуздь і злочинів цілої епохи. Це дотепно, але необачно. Ніколи не слід поривати з традицією.

Ви, можливо, дивною вважаєте саму думку символізувати мудрість у вигляді птаха, похмурого й бридкого, на ваш погляд, педанта в окулярах, ярмаркового комедіанта, любителя темряви, що нишком, як сама смерть, налітає і вбиває раніше, ніж його почують. І однак ви на мене схожі, облудні добродійники, хоч і смієтеся з мене. І в вас була ніч, коли кров текла річками під ударами вбивць, що підкрадались до жертви на повстаних підшвах, щоб не чути було їхньої ходи. Чи не було у вашій історії ранків, коли тьмянний досвіток блідим промінням осявав вулиці, завалені трупами чоловіків, жінок, дітей? Чим живиться ваша політика з того часу, як ви панujete над світом? Різаниною і вбивством.

Хай я, сович, гидкий птах, але ж я вбиваю для того, щоб їсти, щоб годувати своїх дітей, а не вбиваю для того, щоб убивати. Коли ви дорікаєте мені за те, що я іноді

знищую ціле гніздечко з пташенятами, то чи не можу я дорікнути і вам, що ви нищите всяке живе створіння на світі? Ви понаписували безліч книг, де зворушливо описуєте, як легко літають птахи, як любляться, які вони гарні, як майстерно в'ють свої гніздечка, як дбають вони за своїх діток, а далі говорите, під яким соусом вони найсмачніші, в якому місяці з них можна приготувати найжирнішу печеню. Я не пишу книг, борони мене боже від цього, бо інакше написав би про те, що, коли вам не вдається з'їсти пташенят, ви згризаєте гніздо, аби лиш зубам була робота.

Що ж до тебе, галасливий поете, то в твоїх же інтересах визнати мою участь у цьому творі, бо в ньому принаймні двадцять розділів належать мені[10], а решту я залишаю тобі, в повну твою власність. Відповідати за всі дурниці, що виходять у світ, їй-право, не вельми приємно. Галасливий поете, ти необачно ганьбиш наосліп тих, кого узиваєш катами своєї вітчизни, ти прибиваєш до ганебного стовпа історії Карла V[11] і Філіппа II[12], ти не сович і нерозумно чиниш. Бо чи певний же ти, що в цьому світі нема вже Карлів П'ятих і Філіппів Других? Чи не боїшся ти, що пильна цензура знайде раптом у череві твого слона натяки на уславлених сучасників? І чому ти не даєш спокою в могилах цьому королю та імператорові? Чого брешеш на коронованих осіб? Хто шукав ударів, той від ударів і загине. Є люди, які не подарують тобі цього, а я й поготів не пробачу — ти псуєш моє міщанське травлення.

Для чого здалося оце вперте протиставлення ненависного короля, жорстокого з дитинства, — на те він і людина, — фламандському народові, який ти хочеш показати нам таким героїчним, життєрадісним, чесним, працьовитим? Хто тобі сказав, що народ був добрий, а король поганий? Я міг би розумно довести тобі протилежне. Твої головні персонажі без винятку або дурні, або й зовсім божевільні: твій бешкетник Уленшпігель бере зброю, щоб боротися за свободу сумління. Його батько вмирає на вогнищі за свої релігійні переконання. Мати Сооткін вмирає після жахливих тортур, щоб зберегти гроші для свого сина. Твій Ламме Гудзак скрізь іде навпростець у житті, ніби в цьому світі більше нічого й не треба, тільки бути добрим і чесним. Твоя маленька Неле, хоч воно й непогано, любить лише одного чоловіка в житті... Де таке ще видано? Мені б жаль тебе було, якби ти не був смішний.

А втім, мушу признатись, що поряд з цими навіженими я бачу там кілька персон, які мені до душі: це твоє іспанське вояцтво, твої ченці, що на вогнищах палять народ, твоя Жіліна, шпигунка інквізиції, твій рибник — жаднюга, донощик і вовкулака, твій дворянчик, що вночі прикидається чортом, щоб спокусити якусь дурепу, особливо ж цей розумник Філіпп II, який, маючи потребу в грошах, влаштовує в церквах погроми, щоб потім покарати бунтарів, яких він сам хитро й підбурював. Це ще не найгірше, що може вчинити той, хто має успадкувати майно людей, яких він убиває.

Але, здається мені, я тільки марную слова. Ти, можливо, й не знаєш, що воно таке — сович. Тоді я зараз тобі розтлумачу.

Сович — це той, хто нишком зводить наклепи на людей, котрі йому не подобаються, а коли доводиться відповідати за свої слова, то він хитромудре каже: "Це не я, так люди кажуть!" Сам же він добре знає, що тих "людей" не впіймати.

Сович — це той, хто влазить у шановну родину, поводить як жених, компрометує невинну дівчину, позичає гроші на вічне віддання, а потім зникає, коли більш нема чого взяти.

Сович — це політик, що натягає на себе маску свободи, чесності, любові до людства, а як прийде слушний час, нищечком задушить людину, а то й цілий народ.

Сович — це гендляр, який підробляє вина, підсовує покупцям харчові припаси, що замість ситості викликають розлад шлунка, замість веселощів — несамовитість.

Сович — це спритний злодій, якого не схопиш за комір, який захищає брехню проти правди, пускає з торбами вдовиць та сиріт і купається в розкошах, як інші купаються в крові.

А совиха, чи пані сова, як вам до вподоби, без гри словами, — це та, що гендлює своїми принадами, що розбещує чисті серця юнаків, називаючи це розвитком, видурює в них усі гроші і покидає у тому болоті, куди сама їх затигла.

Якщо іноді котра з них і засумує, коли згадає, що й вона жінка, що й вона могла б бути матір'ю, то я такої не визнаю. Коли вона, знеможена таким животінням, кидається в воду, то це божевільна, не гідна жити на світі.

Поглянь навколо себе, провінціальний поете, і полічи, якщо можеш, сов світу цього. Розваж, чи розумно нападати, як ти це робиш, на Силу і Підступність, цих коронованих сов. Подивись на самого себе, скажи теа сулра[13] і виблагай навколішках пробачення.

А проте мені подобається твоя нерозважна довірливість. Отже, незважаючи на мої всім відомі звички, я попереджую тебе, що негайно викрию грубість і зухвальство твого стилю перед моїми літературними родичами, а це люди розумні, розсудливі, мають сильні пера, дзьоби, окуляри, вони вміють надати найкращої, найпристойнішої форми своїм творам і з різними прикрасами розповісти юнацтву всілякі любовні історії, що походять не лише з острова Кіфери[14], вони вміють за годину розворушити хоч кого, навіть найцнотливішу Агнесу[15]. О нерозважний поете, що так любиш Рабле і старих майстрів! Ці люди мають перед тобою ту перевагу, що, шліфуючи мову французьку, вони остаточно доконають її.

ПУГУПУГУС ПУГГ

Книга перша

1

В місті Дамме, у Фландрії, коли травень уквітчав білим цвітом кущі глоду, у Клааса народився син Уленшпігель.

Кума-повитуха Катліна сповила його в теплі пелюшки і, оглянувши йому голову, показала плівку.

— В сорочці народився, під щасливою зіркою, — радісно мовила вона.

Але одразу й забідкалась, побачивши чорну плямку на плечі.

— Ой леле! — заголосила вона. — Це ж знак від диявольського пазура.

— Значить, добродій Сатана дуже рано сьогодні встав, — озвався Клаас, — коли вже встиг позначити мого сина...

— Та він ще й не лягав, — сказала Катліна, — бо півень тільки-но будить курей.

І вона вийшла, передавши немовля Клаасові.

Тоді світанок прорвав нічні хмари, ластівки защебетали, швидко заширяли над луками і пурпурове сонце явило на обрії своє сліпуче лице.

Клаас відчинив вікно і промовив до Уленшпігеля:

— Сину мій, в сорочці народжений, ось пресвітле сонечко вітає землю фландрську... Подивись на нього, якщо можеш. І коли згодом тебе обсядуть сумніви і ти не знатимеш, як чинити, запитай у нього поради! Воно ясне і гаряче: будь щирий, як його світло, і добрий, як його тепло.

— Клаасе, чоловіче мій, — сказала йому Сооткін, — ти ж повчаєш немовля нетямуще. Йди-но краще пити, синку.

І мати простягла немовляті свої прекрасні природні міхи.

2

Поки Уленшпігель ссав її груди, прокинулось усе птаство в полі.

Клаас, в'яжучи хмиз, дивився, як його дружина годує Уленшпігеля.

— Жінко, — запитав він, — а чи досить у тебе молочка?

— Глеки-то повні, — відповіла вона, — але не повна моя радість.

— А чого ж то в такий щасливий день ти ніби сумна?

— Бо думаю, — мовила вона, — що в нас і ламаного шеляга вже нема в гаманці, який он висить порожній на стіні.

Клаас зняв гаманця зі стіни, але хоч як його трусив, а приємного дзенькоту не чути було. Це його дуже збентежило. Проте йому хотілося заспокоїти дружину:

— Та чого ти турбуєшся? Хіба нема в нас у скрині пирога, що вчора принесла Катліна? А ще он лежить чималий шмат яловичини, з якої принаймні на три дні дитині молока вистачить. А торбина сухої квасолі, що стоїть у кутку, хіба вона пророкує голод? А це що, привид чи горнець з маслом? А на горищі мана чи яблука вишикувались рівненько десятками, як до бою? І чи не обіцяє нам веселої гулянки оце товсте барильце брюггського пивця, доброго трунку, що зберігається в його черевці?

— То треба ж буде ще, — мовила Сооткін, — і священикові дати два патари[16] за хрестини та на церкву флорин[17].

На цьому слові увійшла Катліна з великим пучком польових трав і сказала:

— Я принесла немовляті, в сорочці народженому, дягелю, що оберігає від розпусти, і кропу, що відганяє нечисту силу...

— А чи немає в тебе часом такої трави, — запитав Клаас, — що принаджує флорини?

— На жаль, нема, — мовила вона.

— Ну, — сказав він, — тоді я піду подивлюся, чи нема її в каналі.

Він узяв сітку, вудочку і вийшов з дому, певний, що в таку ранню пору нікого не зустріне, бо ще було з годину до oosterzon'y[18], як називають у Фландрії шосту годину ранку.

3

Клаас прийшов до Брюггського каналу неподалік від моря, насадив принаду на

вудочку, закинув її в воду і поставив сітку. Він побачив, що по той бік каналу, на купці черепашок, спить мов убитий якийсь добре вдягнений хлопчина.

Від шуму, що зчинив Клаас, він прокинувся і хотів дременути, боячись, чи не сторож то нічний натрапив на нього, щоб забрати в steen[19] як волоцюгу. Але заспокоївся, впізнавши Клааса, коли той гукнув до нього:

— Хочеш заробити шість ліарів[20]? Тоді гони рибу до мене.

Хлопчина, вже з невеличким черевцем, вліз у воду і, озброївшись довгою очеретиною з пишною китицею на кінці, став гнати рибу до Клааса.

Закінчивши рибалити, Клаас витяг свою сітку й вудочку і, перейшовши через шлюз, наблизився до хлопчика.

— Це ж тобі, — сказав він, — дали ім'я Ламме при хрещенні і прозвали Гудзак[21] за твою лагідну вдачу? Ти живеш на Чаплиній вулиці за собором? Як же це воно вийшло, що такий славний хлопчина, так гарно вдягнений і спить надворі?

— Ох, дядечку, — відповів хлопчина, — дома в мене є сестриця, молодша на рік, але коли хоч трохи посваримось, то дуже мене лупцює. А я ж не смію бити її по спині, бо їй болітиме, добродію. Ось учора за вечерею я був такий голодний, що почав вимазувати пальцями дно миски, в якій було м'ясо з квасолею, а вона також хотіла цього трохи. Але його не досить було і мені самому, добродію. Коли вона побачила, що я вже й підливу облизую на губах, бо дуже була смачна, то як не сказала і таких духопеликів мені надавала, що я ледве втік із хати.

Клаас запитав у нього, що ж робили батько й мати, коли вона його лупцювала.

Ламме Гудзак відповів:

— Мій батько поплескав мене по одному плечу, мати по другому, і обоє сказали: "Дай відкоша, боягузе". Але я не хотів бити дівчинку і втік.

Раптом Ламме зблід і аж затремтів увесь.

Клаас побачив, що до них наближається висока жінка, а біля неї йде дівча, худе і зле на вигляд.

— Ай! — скрикнув Ламме, схопившись за Клаасові штани. — Ось моя мати й сестра, вони, певне, мене шукають. Обороніть мене, пане вугляр.

— Стривай-но, — мовив Клаас, — на ось тобі спочатку твої сім ліарів, і тоді сміливо ходімо до них.

Побачивши Ламме, мати й сестра кинулись були до нього з кулаками: мати — бо дуже турбувалась за сина, сестра — бо так уже звикла.

А Ламме, сховавшись за Клааса, крикнув:

— Я заробив сім ліарів, я заробив сім ліарів, не бийте мене!

Але мати вже обіймала його, тим часом як дівча силою хотіло розтулити руку, щоб одібрати гроші. Та Ламме кричав:

— Це мої, не дам! — І міцно затискав кулак.

Тоді Клаас добре сіпнув дівчинку за вухо й сказав:

— Коли ти мені ще хоч раз посваришся з братом, — він же в тебе добрий і лагідний, як ягня, — то я вкину тебе в чорну вугляну яму, і там уже не я схоплю за вуха, а

червоний чорт із пекла, він роздере тебе на шматки своїми великими пазурами і довгими, як вила, зубами.

Почувши таке, дівчинка не посміла ні глянути на Клааса, ні підійти до Ламме, а сховалася за материну спідницю. Але, йдучи до міста, вона всюди кричала:

— Вугляр мене бив, у нього в льоху сидить чорт!

А проте брата вже більше не була, хоч, підрісши, примушувала його працювати за себе. А лагідний простачок охоче її слухався.

А Клаас дорогою продав свій улов на одному хуторі, де в нього купували завжди. Вернувшись додому, він сказав дружині:

— Ось що я знайшов у череві чотирьох щупаків, дев'яťох коропів і в повному кошикові вугрів.

І він кинув на стіл два флорини і один патар.

— Чому ж ти щодня не ходиш ловити рибу? — запитала дружина.

Клаас відповів:

— Щоб самому не потрапити на гачок до громадських стражників.

4

В Дамме Уленшпігелевого батька звали Kolldraeger, або Вугляр. Волосся в нього було чорне, очі блискучі, шкіра — як і його товар, за винятком неділі і свят, коли в його домі не шкодували мила. На зріст він був невисокий, але кремезний, дужий, з веселою усмішкою на обличчі.

Коли кінчався день і надходив вечір, він ішов до якої-небудь таверни, яких чимало було по дорозі до Брюгге, промити добрим пивцем горлянку, чорну від вугілля. Всі жінки, що виходили на поріг свого дому подихати свіжим повітрям, приязно вітали його:

— Добри́вечір, вугляре! Доброго пивця тобі!

— Добри́вечір, бажаю й тобі, щоб чоловік не відразу засинав коло тебе, — відповідав Клаас.

Дівчата, вертаючись юрбою з поля, ставали перед ним поперек дороги і вимагали відкупного.

— Що заплатиш за право пройти: червону стрічку, золоті сережки, оксамитні черевички чи флорин у калитку?

А Клаас хапав першу-ліпшу в обійми і цілував то в свіжу щічку, то в шию — що було ближче до губів, — а потім казав:

— Все інше просіть, мої любі, у своїх коханців.

І вони з реготом розбігались.

Діти впізнавали Клааса по його гучному голосу і тупанню черевиків. Вони бігли за ним і гукали:

— Добрий вечір, вугляре!

— Хай вас Бог береже, ангелята мої, — відповідав їм Клаас, — але не підходьте близько, бо й вас замащу, як негреньт.

Проте малеча сміливо підступала до нього. Тоді він хапав кого-небудь за курточку,

мазав його своєю чорною рукою по обличчю і, сміючись, пускав до гурту, де здійсмався шалений регіт.

Сооткін, дружина Клаасова, була добра жінка: вставала на зорі і працювала пильно, як мурашка.

Удвох з Клаасом вони обробляли своє поле, впрягаючись у плуг, наче воли. Важко було їм тягти його, але ще важче волочити борону, коли дерев'яні зуби цього польового знаряддя роздирали суху землю. Проте вони весело працювали і, працюючи, співали.

І хоч яка була суха земля, хоч як палило їх сонце своїм гарячим промінням, хоч як вони знесилювались, а волочили борону, аж ноги підгинались, та коли зупинялись і Сооткін повертала до Клааса своє лагідне обличчя, він цілував це тендітне дзеркало душі, і вони забували про свою велику втому.

5

Напередодні з ганку ратуші оголосили, що її величність дружина імператора Карла при добрій надії, а тому треба молитись Богові, щоб дарував їй щасливі пологи.

До Клааса вбігла Катліна; вона вся аж тремтіла.

— Що з тобою, кумо? — запитав добряга.

— Ой лишенько! — відповіла вона, ледве зводячи дух. — Цієї ночі привиди косили людей, наче косарі траву. Дівчат закопували живцем! На їхніх тілах танцював кат. Дев'ять місяців камінь пітнів кров'ю, а цієї ночі розсипався.

— Змилуйся над нами, Господи, — забідкалась Сооткін, — змилуйся, Господи! Недобра це прикмета для землі фландрської.

— Ти на свої очі це бачила чи, може, приснилося тобі? — запитав Клаас.

— На свої власні очі, — відповіла Катліна.

І вона, бліда і заплакана, оповідала далі:

— Народилося дві дитини, одна в Іспанії — це інфант Філіпп, а друга в Фландрії — це Клаасів син, якого згодом зватимуть Уленшпігель. Філіпп стане катом, бо це виплодок Карла П'ятого, ката нашої країни. Уленшпігель буде великим майстром на веселі жарти-баляндраси та юнацькі витівки, але матиме добре серце, бо його батько — Клаас, робітник справний, статечний, що чесно, сумлінно заробляє свій хліб. Імператор Карл і король Філіпп ітимуть шляхами кривди у своєму житті, сіючи війни, нещастя, грабунки та інші злочинства. Клаас працює, рук не чує, живе — гарує, закон шанує, замість плакати — співає пісень рік у рік, день у день. Ось тому він зразком працювитості буде як у Фландрії, так і всюди. Уленшпігель — завжди юний, не вмере ніколи, увесь світ пройде, але місця не нагріє ніде. Він буде й селянином, і дворянином, і малярем, і різьбарем, і всіма разом. І так він пройде по світу, прославляючи все добре й прекрасне, глузуючи якомога з усього дурного й смішного. Клаас — це твоя мужність, славний фламандський народ! Сооткін — твоя мати хоробра, Уленшпігель — твій розум, ніжне і славне дівча, подруга його, як і він безсмертна — це твоє серце. А товстопузий простака, Ламме Гудзак, — це твій шлунок. Зверху будуть пожирачі народу, а насподі — їхні жертви. Вгорі — грабіжники-трутні, внизу — працювиті бджоли, а в небі будуть сходити кров'ю рани Христові.

І, сказавши це, добра чарівниця Катліна міцно заснула.

6

Уленшпігеля понесли хрестити. Раптом линув дощ і змочив його до нитки. Це було його перше хрещення.

Коли його внесли до церкви, паламар, він же schoolmeester, тобто шкільний учитель, сказав кумові й кумі та батькові з матір'ю стати навколо хрестильниці, що вони й зробили.

Але в склепінні, саме над купіллю, каменяр пробивав дірку, щоб почепити там лампаду до дерев'яної позолоченої зірки. Побачивши згори кума з кумою, які поважно стояли біля закритої ще хрестильниці, каменяр по-зрадницькому вилив на хрестильницю ціле відро води і всіх облив, а найбільше дісталось Уленшпігелю. Це було його друге хрещення.

Увійшов священник. Куми почали скаржитись, але він сказав, що каменяр облив їх ненароком і гаятись нема чого. Уленшпігель неспокійно вовтузився, бо був геть мокрий. Священник охрестив його сіллю й водою і дав йому ім'я Тільберт, що значить "непосидючий". Так його охрестили втретє.

Вийшовши з церкви, вони перейшли площу й Довгою вулицею подалися до корчомки "Чотки з пляшок" — там замість вівіски був пивний кухоль. Вони випили сімнадцять кухлів dobbelkuyt'a, а може, й більше. Бо так уже ведеться у Фландрії — хто хоче висохнути, той мусить запалити в животі вогонь із пива. Так Уленшпігель був охрещений четвертий раз.

Вертаючись додому і на всі боки хитаючись, бо голови в них були важчі за тіло, вони дійшли до кладки через калюжу. Катліна-кума, що несла дитину, на кладці спіткнулась та й упала в калюжу разом з Уленшпігелем. Це було його п'яте хрещення. Його витягли з калюжі, викупали вдома в чистій теплій воді. То було його шосте хрещення.

7

Того самого дня його найсвятіша величність Карл, щоб відзначити народження свого сина, вирішив улаштувати пишне свято, ну, а для цього, як і Клаасові, треба було наловити рибки, тільки не в каналі, а в гаманцях і сховках свого народу. Саме звідси вудочки владарів і витягують крузати[22], срібні daelder'i[23], червінці, і вся ця чудесна риба, на бажання рибалок, може змінитися в оксамитову одіж, дорогоцінності, чудові трунки, вишукані наїдки. Бо в річках, де найбільше риби, не конче мусить бути найбільше води.

Вислухавши своїх порадників, його найсвятіша величність надумав ловити рибку в ось який спосіб.

Його високість інфанта понесуть хрестити близько дев'ятої або десятої. Жителі Вальядоліда[24], щоб виявити свою велику радість, будуть цілу ніч пити-гуляти за свої кошти і на великій площі розкидати грошки для бідноти.

На п'яťох перехрестях п'ять великих фонтанів цілу ніч до зорі будуть бити найкращим вином — коштом міста. На інших п'яти перехрестях на дерев'яних помостах

будуть розвішані різні ковбаси — сосиски, сервелати, ковбаси кров'яні, ліверні, телячі, бичачі язики та інші м'ясні страви — також на кошти міста.

Жителі Вальядоліда мусять спорудити на шляху, де буде проходити кортеж, тріумфальні арки з емблемами Миру, Достатку, Щастя, Багатства і всіляких інших небесних дарів, якими вщасливило їх небо за владарювання його найсвятішої величності.

Нарешті, крім цих мирних арок, буде споруджено й кілька інших, де в яскравих барвах будуть зображені не такі лагідні атрибути влади — орли, леви, списи, алебарди, дротики з наконечниками у вигляді язиків полум'я, пищалі, гармати, фальконети, мортири з широкими жерлами та інша зброя, що наочно показуватиме воєнну силу й могутність його найсвятішої величності.

Для освітлення церкви гільдія свічкарів дістала найласкавіший дозвіл виготовити — задарма — понад двадцять тисяч свічок з умовою, щоб невикористані було передано на користь капітулу[25].

Що ж до інших видатків, то імператор, не бажаючи надмірно обтяжувати своїх підданих, охоче бере їх на себе.

Коли вже міська громада почала виконувати накази, раптом з Рима прийшли невеселі новини. Принц Оранський[26], герцог Алансонський і Фрундсберг[27] — імператорські воєначальники — вдерлися у святе місто[28], пограбували й спустошили церкви, каплиці, будинки, не даючи пощади нікому — ні священикам, ні черницям, ні жінкам, ні дітям. Навіть святого отця папу взяли в полон[29]. Вже тиждень, як не припиняються грабунки; рейтари і ландскнехти тинялись по Риму, розмахуючи зброєю, об'їдалися, обпивалися, шукали кардиналів, погрожуючи, що обріжуть їм усе зайве на шкурі, щоб не були папами ніколи[30]. Ті, що вже виконали свою погрозу, гордо походжали по місту, начепивши на груди чотки з двадцяти восьми і більше намистин завбільшки з горіх, усі закривавлені. Деякі вулиці перетворились на червоні потоки, завалені роздягненими трупами.

Подейкували, що імператор, маючи потребу в грошах, забажав наловити їх у крові духівництва, бо й справді, згідно з угодою, до якої його полководці примусили святого в'язня, він ще зажадав, щоб папа віддав йому всі фортеці і заплатив чотириста тисяч дукатів та залишався у в'язниці, поки не виконає угоди.

Проте його величність дуже сумував з цього приводу[31]. Він скасував усі урочистості, веселощі, розваги і наказав усім кавалерам і дамам свого двору надягнути жалобу.

Тому й інфанта хрестили в білих пелюшках, що є ознакою імператорської жалоби.

Вельможі і придворні дами тлумачили це як зловісну прикмету.

Незважаючи на це, пані годувальниця показала інфанта вельможам і придворним дамам, щоб ті, за давнім звичаєм, могли принести йому найкращі побажання і подарунки.

Сеньйора де ля Сена почепила йому на шию чорний камінець проти отрути завбільшки з горішок у золотій шкаралупі. Сеньйора де Шоссад пов'язала йому живіт

шовковою ниткою з ліщиновим горішком, що сприяє доброму травленню. Мессіє ван дер Стін із Фландрії приніс у подарунок гентську ковбасу, завдовжки п'ять ліктів і завтовшки в півліктя, найпокірніше бажаючи його високості, щоб самий лише запах цієї ковбаси викликав у нього охоту до гентського clauwert'a, бо хто, мовляв, любить пиво з певного міста, той не може не любити його пивоварів. Пан конюший Хайме-Крістобаль Кастільський прохав його високість носити на своїх чудових ніжках камінці зеленої яшми, від чого він, мовляв, буде швидко бігати. Блазень Ян де Папе, що був при цьому, сказав:

— Мессіє, дайте йому краще сурму Ісуса Навіна[32], від звуку якої втікали б щодуху перед ним усі міста з усіма своїми жителями — чоловіками, жінками, дітьми — дець в інше місце. Бо його високості нема чого вчитись бігати, треба, щоб інші від нього бігли.

Невтішна вдова Флоріса ван Борселе, який був губернатором Веере в Зеландії, подарувала інфанту Філіппові камінець, від якого, казала вона, чоловіки закохуються, а жінки нудьгують за ними.

Та інфант ревів, як теля.

А тим часом Клаас дав у руки своєму синові цяцьку, яку сам сплів з лози, почепив на ній брязкальце і, гойдаючи Уленшпігеля на руках, співав:

— Гойда-да, гойда-ди! Ти з дзвіночком ходи, будеш блазнювати і біди не знати.

І Уленшпігель сміявся.

8

Одного разу Клаас упіймав великого лосося, і в неділю вся його родина — він, Сооткін, маленький Уленшпігель, а також і Катліна — спожила його. Але Катліна їла, наче пташка.

— Кумо, — сказав до неї Клаас, — невже повітря Фландрії стало тепер таке густе, що досить тобі вдихнути його — і ти вже наче шматок м'яса з'їла? Якби то можна було так жити! Доць був би юшкою, град — квасолею, а сніг обертався б на смачну печеню, яка б надавала снаги бідолашнім подорожнім.

Катліна кивнула головою, та не промовила й слова.

— Гляньте-но, — мовив Клаас, — бідна кума! Чого це вона так зажурилась?

Тоді Катліна тихо промовила, наче зітхнула:

— Нечистий! Запала темна ніч. Чую його кроки — кричить орланом... Тремчу, молюся до Пресвятої Діви — надаремне. Нема для нього ні стін, ні загорожі, ні вікон, ні дверей. Він скрізь проходить, наче дух... Риплять сходи... Він уже біля мене, на горищі, де я сплю. Схопив мене своїми руками, холодними й твердими, як мармур. Обличчя як лід. Цілунок вогкий, як сніг. Хатина гойдається, хитається, як човен на бурянім морі...

— Треба щоранку ходити до церкви, — сказав Клаас, — і Господь наш Ісус Христос дасть тобі силу відігнати пекельних духів.

— Але ж він такий гарний! — сказала Катліна.

9

Уленшпігеля відлучили від грудей, і він ріс, як верба з води.

Клаас цілував його вже не так часто, — хоч і любив сина, але вдавав суворого, щоб не розпестити хлопця.

Коли Уленшпігель вертався додому і скаржився, що йому дісталось від товаришів у бійці, то Клаас завдавав йому доброї хлоти за те, що він допустився цього і не полатав боки іншим. При такому вихованні Уленшпігель зробився сміливий, як левеня.

Коли батька не було дома, Уленшпігель прохав у матері ліар на гру. Сооткін сердито питала: "А ще чого тобі забаглось? Краще сиди дома і в'яжи дрова".

Бачивши, що нічого не дістане, Уленшпігель ревів що духу, але Сооткін, миючи в цебрику свої горщики й миски, здіймала такий грюкіт, що здавалось, ніби й не чує. Уленшпігель заливався слізьми, тоді добра мати не витримувала, підходила до нього, гладила по голові і казала: "Чи досить з тебе деньє?" Але ж зауважте собі, що деньє — це шість ліарів.

Ось так вона його любила, і, коли Клаас виходив з дому, Уленшпігель був королем у хаті.

10

Одного ранку Сооткін побачила, що Клаас ходить по кухні, понуривши голову і глибоко задумавшись.

— Чого це ти зажурився, чоловіче? — запитала вона. — Ти аж зблід, такий стривожений.

Клаас роздратовано буркнув, наче пес із буди:

— Та ось хочуть відновити жорстокі королівські укази. Смерть знову загуляє по землі фландрській. Донощики матимуть половину майна своєї жертви, якщо воно не перевищуватиме ста флоринів.

— Та ми ж бідні, — сказала вона.

— Бідні, та не зовсім, — відповів Клаас. — Є ще чимало паскудних людей, шулік і круків, що живляться падлом, котрі й на нас будуть доносити, щоб поділитися здобиччю з його величністю. Вони не гребують ні мішком вугілля, ні мішком золота. Чи багато було у бідолашної Таннекен, удови кравця Сіса, яку в Гейсті закопали живцем у землю? Латинська Біблія, три золотих флорини, якесь там домашнє начиння з англійського олова[33], що на нього позаздрила її сусідка. Йоганну Мартене спалили як відьму, але перше кинули в воду, чи не потоне, ну, а що вона не тонула, то, отже, й була відьма! В неї були якісь жалюгідні пожитки та сім золотих кароліу[34] в гаманці, і донощик поласився на половину. Е, я міг би тобі розказувати й до завтра, але краще звідсіль вибиратися, жінко, бо після таких указів життя не буде у Фландрії. Незабаром кожної ночі по місту їздитиме колісниця смерті і ми почуємо, як торохтітиме її сухий кістяк.

— Не наганяй на мене такого страху, чоловіче, — відповіла Сооткін. — Імператор — батько Фландрії і Брабанту, а батько повинен бути довготерпеливий, добрий, милосердний, вибачливий.

— Як буде такий, то багато втратить, — відповів Клаас, — бо до нього ж відходить відібране в засуджених майно.

Раптом засурмила сурма і заgrimів барабан міського оповісника. Клаас і Сооткін, несучи по черзі Уленшпігеля на руках, побігли на гомін за натовпом.

Вони прибігли до ратуші, перед якою оповісники верхи на конях сурмили в сурми і били в барабани. Тут-таки стояв профос[35], тримаючи в руках суддівський жезл, а прокурор, також верхи на коні, держав у руках імператорський указ, наміряючись прочитати його юрбі.

І тут Клаас почув, що віднині забороняється всім взагалі і кожному зокрема друкувати, читати, зберігати в себе і поширювати писання, книги або вчення Мартіна Лютера[36], Джона Вікліфа[37], Яна Гуса[38], Марсілія Падуанського[39], Еколампадія, Ульріха Цвінглі[40], Філіппа Меланхтона[41], Франциска Ламберта, Іоанна Померана, Отто Брунсельсія, Юстуса Йонаса[42], Іоанна Пуперіса і Горціана[43], а також Новий Завіт, виданий у Адріана де Бергеса, Крістофа де Ремонда й Іоанна Целя, оскільки ті видання повні лютеранської та іншої ересі і засуджені й прокляті богословським факультетом університету в Лувені[44].

"Забороняється також малювати і зображувати або замовляти блюзнірські малювання і зображення Господа Бога, Пресвятої Діви Марії і святих угодників, а також рвати й розбивати або стирати картини чи статуї, що служать для прославляння і звеличення Господа Бога, Пресвятої Діви Марії і святих угодників, визнаних святою церквою".

"Крім того, — говорилося в указі, — ніхто, хоч би якого він був стану, не смів обговорювати й тлумачити того, що написано у Святому письмі, навіть і неясні місця, крім хіба знаменитих богословів, і то, коли вони отримують на це дозвіл від якогось славетного університету".

Особи, на яких упала підозра, за постановою його найсвятішої величності назавжди позбавляються права на чесний труд. Ті ж, що знову вдалися в ересь або вперто її дотримуються, підлягають спаленню на вогні, повільному або великому, на солом'яному вогнищі або коло стовпа — за розсудом суддів. Інших же карати на горло мечем, якщо вони високородні дворяни або почесні громадяни; селян — вішати на шибениці, а жінок — закопувати в землю живцем. Голови скараних, для науки іншим, виставляти на стовпах. Все їхнє майно конфіскується і відходить у власність імператора, якщо воно в країнах, йому підвладних.

Його найсвятіша величність віддає донощикам половину майна засуджених і скараних, якщо вартість цього майна не більша від ста фландрських червінців. Свою ж частку імператор віддав на добрі справи, як він це зробив з коштами, награвованими в Римі.

І Клаас разом із Сооткін та Уленшпігелем зажурено пішов додому.

11

Рік був щасливий для Клааса. Він купив за сім флоринів віслиюка, дев'ять мірок гороху і одного ранку, сівши на осла, примостив Уленшпігеля позад себе і вирушив у дорогу в гостину до свого старшого брата, Уленшпігелевого дядька, Йоста Клааса, який проживав недалеко від Мейборга, на землі німецькій.

Йост, бувши за молодих літ лагідним та добросердим, згодом натерпівся стільки всіляких несправедливостей і кривд, що зробився мстивим і злостивим. Серце його запеклося, він зненавидів людей і жив самотником.

Втіхою було для нього посварити двох так званих вірних друзів. І він давав три патари нагороди тому, чиє було зверху.

А ще любив він збирати до себе в добре натоплену кімнату повно кумась, щонайстаріших і найзліших на язик, пригощав їх грінками і солодким вином.

Потім тих, кому було вже за шістдесят, садовив десь по кутках прясти вовну або плести, але радив їм відпускати якнайдовші пазури. Йому приємно було слухати, як ті старі відьми, тримаючи під пахвою свої веретена, герготіли, шамкотіли своїми злими язиками, кахикаючи, харкаючи, зводили наклепи на своїх статечних сусідів.

Коли вони по-справжньому запалювалися, Йост кидав у вогонь щетину, вона загоралась, і кімната сповнялася смородом.

Тоді кумасі здіймали галас, докоряючи одна одній, що це вона насмерділа, і незабаром доходило до того, що вони чіплялися одна одній у волосся. Йост ще підкидав щетини в вогонь і сипав на підлогу. Коли в кімнаті від колотнечі здіймався такий гвалт, такий дим і курява, що й розібрати було годі, що там робиться, він кликав двох слуг, перевдягнених стражниками, які виганяли старих, добре лупцюючи їх лозинами, наче стадо шкідливих гусей.

Після цього Йост оглядав поле бою, де валялися клапті спідниць, панчіх, сорочок і старечі зуби.

І він сумно казав сам до себе:

— Пропавший день. Жодна не втратила у колотнечі свого язика.

12

Клаас, наблизившись до околиць Мейборга, в'їхав у невеликий гайок. Ослик його хапав дорогою будяки. Уленшпігель ловив шапкою метеликів, не злізаючи з ослика. Клаас жував суху скибку хліба, мріючи про найближчу корчму, щоб зросити той хліб пивом. Нараз він почув здалеку дзвін і ніби гомін великого натовпу людей.

— Мабуть, якийсь відпуст, — сказав він, — і, напевне, зібралося тут безліч прочан. Тримайся ж, синку, міцніше, щоб не впасти. Побачимо, що там таке. Ану, ослику, гайда вперед!

І ослик почвалав.

Виїхавши з ліска, вони опинились на широкому полі, західний схил якого спускався до річки, а з протилежного, східного, боку видно було капличку, на даху якої стояла статуя Божої Матері, а коло її ніг два витесаних з каменю бички. На сходах каплиці стояв пустельник і, посміхаючись, дзвонив у дзвін, а навколо нього з півсотні озброєних прислужників з запаленими свічками, музикантів, дзвонарів, барабанщиків, сопілкарів, дударів, сурмачів і ціла валка веселих хлопців, що тримали в руках бляшані скриньки, повні залізаччя, але поки що всі ці люди стояли мовчки.

Дорогою йшло тисяч п'ять, а може й більше, прочан щільним строєм, по семеро в ряд, усі в шоломах, з свіжовирізнаними палицями. Іноді до них з великим галасом

приєднувалися збоку і ставали позаду нові прочани, також у шоломах і з палицями. Йдучи по семеро в ряду повз капицю, вони підносили свої палиці під благословення, брали з рук прислужників свічки і платили по півфлорина.

Процесія була така довга, що в передніх прочан свічки вже догоряли, тоді як у задніх вони ще ледь розгорялися.

Клаас, Уленшпігель та ослик здивовано поглядали, як мимо них проходило безліч чоловіків з розмаїтими черевами: широкими, високими, довгастими, гордо випнутими або такими, що ледве трималися на своїх природних підпорках. І у всіх були на головах шоломи.

Тут були троянські шоломи і схожі на фрігійські ковпаки[45], оздоблені султанами з рудих кінських хвостів. Деякі з цих товстопиких череванів мали на шоломах орлині крила, хоч важко було уявити, щоб вони могли літати, у інших на головах стирчали такі високі шпилі, хоч флюгери на них чіпляй, мов на вежу.

Але більшість наділа на голови каски, такі старі та іржаві, що здавалось, ніби вони походили з часів Гамбрініуса[46], короля Фландрії й короля пива, який жив ще за дев'ятсот років до народження Христового і замість шолома носив пивний кухоль, щоб не прогавити випивки, не маючи кухля.

Раптом всюди задзеленчали, задзвонили, забухкали, загуділи, засвистіли, загриміли дзвони, козиці, сопілки, барабани, залізаччя.

На цей гармидер, що був, мабуть, гаслом для прочан, вони обернулись ряд до ряду і, немов викликаючи на герць, почали тикати один одного в обличчя запаленими свічками. Знялося неймовірне чхання. Затанцювали палиці по спинах. І почалась колотнеча. Билися ногами, головами, каблуками і чим попало. Деякі ринули на своїх супротивників, як барани, шоломами вперед, насунувши їх міцно на голову, і зосліпу трапляли на сімку несамовитих прочан, які давали доброго відкоша.

Плаксії і боягузи лементували під ударами, та поки вони бурмотіли свої отченаші, на них блискавично налетіли, б'ючись, дві сімки прочан, звалили на землю і без усякої пощади пройшлися по них.

А пустельник сміявся.

Інші сімки, посплітавшись у бійці, наче виноградні лози, скочувалися по схилу аж у річку, але й там лупцювали один одного, не охолодивши своєї люті.

А пустельник сміявся.

Ті, що залишились нагорі, ставляли один одному синці під очима, вибивали зуби, виривали чуби, на шматки роздирали штани, куртки.

А пустельник сміявся і підмовляв:

— Сміливіш, друзі, хто міцно б'є, той міцно любить. Найсильнішому — кохання красунь! Матінко Божа, от де славні хлопці!

Це піддавало ще більшої охоти прочанам.

Тим часом Клаас наблизився до пустельника, а Уленшпігель реготав і гучно плескав у долоні, дивлячись на цю колотнечу.

— Отче, — запитав Клаас, — що вони вчинили поганого, оці бідолахи, що їх

примусили так жорстоко лупцювати один одного?

Та пустельник, не слухаючи його, кричав:

— Гей, ледацюги! Що, вже духу забракло? Якщо втомилися кулаки, то у вас є ноги! Милій Боже! Вони ж вам не для того дані, щоб утікати, наче зайці! Як добувають вогонь із каменю? Б'ють по каменю залізом. Що найкраще для душі літнього чоловіка? То це ж добра бійка, міцно заправлена злістю!

Від цих слів бідолахи прочани ще завзятіше почали лупцювати один одного руками, ногами, шоломами. Це була така люта колотнеча, що й сам стоокій Аргус[47] не побачив би нічого, крім куряви та вершечків шоломів.

Раптом пустельник вдарив у дзвін. Сурми, барабани, сопілки, козиці, дрімби, залізяччя враз стихли. Це був сигнал миру.

Прочани позбирали поранених. Серед них були такі, що їм від гніву язика розпухли і повилазили з рота. Та згодом вони самі повлазили на своє місце. Найважче ж довелося тим, у кого шоломи були насунуті аж по саму шию. Хоч як вони трусили головами, а шоломи трималися міцніше, ніж зелені сливи на дереві.

Нарешті пустельник сказав їм:

— Тепер заспівайте Ave[48] та йдіть до своїх жіночок. Через дев'ять місяців у нашій окрузі народиться стільки немовлят, скільки було хоробрих вояків у сьогоднішній бійці.

Пустельник заспівав Ave, а за ним і всі прочани. Дзвонив дзвін.

Тоді пустельник благословив їх ім'ям Божої Матері Ріндбібельської і сказав:

— Ідіть з миром!

І вони всі з криком, гамором, співом юрбою посунули до Мейборга. Їхні жінки, старі й молоді, чекали на порогах домів, і вони вдиралися до своїх власних осель, як згря солдатні в завойоване місто.

А в місті дзвонили в усі дзвони; хлопчаки свистіли, галасували, грали на rommelpot'ax.

Кухлі, келихи, склянки, кварта, пляшки, чарки весело бряжчали. І вино потоком лилось у горлянки.

Тим часом як дзвонили дзвони, а вітер доносив до Клааса гомін і співи чоловіків, жінок, дітей, він знову підійшов до пустельника і запитав його, якої ж ласки сподіваються від неба ці добрі люди за таку сувору епітимію.

Пустельник, сміючись, відповів йому:

— Ти бачиш онде на даху двох кам'яних бичків? Вони там стоять на спомин про чудо святого Мартіна, що перетворив двох волів на двох бугаїв, примусивши їх битись лобами й рогами. А потім годину, а то й більше, натирав їм морди лойовою свічкою і свіжою корою. Довідавшись про це чудо, я придбав собі дозвіл у святого отця нашого папи за добрі гроші, прийшов сюди і тут оселився.

З того часу всі старі шкарбуни та черевані з Мейборга та всієї околиці, наслухавшись моїх проповідей, повірили, що після такої бійки і миропомазання свічками та палицями з свіжого дерева, — а така палиця є ознакою сили, — вони сподобляться ласки Матері Божої і чоловічої сили. Жінки женуть сюди своїх

слабосилих чоловіків. Діти ж після такої прощі народжуються міцні, сміливі, спритні, люті. З них виходять чудові вояки.

Раптом пустельник мовив до Клааса:

— Ти впізнаєш мене?

— Атож, — відповів Клаас, — ти мій брат Йост.

— Авжеж він, — підтвердив Йост. — А що це за хлопчина он там викривляється до мене?

— Це твій небіж, — відповів Клаас.

— А яка різниця поміж мною та імператором Карлом?

— Велика, — мовив Клаас.

— Ні, не дуже, — заперечив Йост. — Ми обидва дбаємо про свою користь і втіху. Тільки він для цього примушує людей убивати один одного, а я — битися один з одним. От і все.

Потім він повів їх у свою хатину, де вони пили-гуляли одинадцять днів без перерви і відпочинку.

13

Нарешті Клаас попрощався зі своїм братом, сів на ослика, посадив Уленшпігеля позад себе і поїхав. Проїжджаючи по головній площі Мейборга, він помітив, що прочани, які стояли там цілими юрбами, побачивши їх, мало не казилися і, погрожуючи палицями, кричали: "От паскуда!" А все через те, що малий Уленшпігель, спустивши штанці і задерши сорочку, показував їм свій задній образ.

Клаас, побачивши, що вони погрожують його синові, запитав Уленшпігеля:

— Що ти там робиш, що вони так сердяться на тебе?

— Любий таточку, — відповів Уленшпігель, — я собі сиджу, нічого до них не кажу, а вони обзивають мене паскудою.

Клаас посадив його поперед себе. Тоді Уленшпігель став показувати прочанам язика. Ті знову зчинили галас, погрожували кулаками і, піднявши свої палиці, кинулись лупцювати Клааса та його віслюка.

Та Клаас вдарив осла п'ятами під боки і, тікаючи від переслідувачів, що, захекані, бігли за ним, звернувся знову до свого сина:

— Народився ти, мабуть, синку, в нещасливу годину, бо сидиш попереду, нікого не зачіпаєш, а вони ладні вбити тебе.

Уленшпігель сміявся.

Проїжджаючи Льеж[49], Клаас довідався, що жителі поріччя дуже голодують, перебуваючи під владою судів духовних. Вони зчинили повстання, вимагаючи хліба і світського суду. За це милостивий архієпископ, лагідний монсеньйор де ля Марк[50] наказав одним стяти мечем голови, інших повісити або вигнати геть із краю.

По дорозі Клаас бачив вигнанців, що втікали з тихої Льезької долини, а на деревах біля міста тіла повішених за те, що вони хотіли їсти. І він плакав над ними.

Клаас привіз додому повну торбу грошей, що йому дав брат Йост, а також і гарного кухля з англійського олова, і тепер у його хаті бенкетувалося і у свято, і в будень, бо тут

щодня було м'ясо й квасоля.

Клаас частенько наливав по вінця у свій англійський кухоль доброго пива, dobbelkuyt'a, і випивав його до дна.

Уленшпігель їв за трьох і бабрався в мисці, наче горобець у зерні.

— Ти диви, — казав Клаас, — він ще й сільничку з'їсть.

Уленшпігель відповідав:

— Якщо сільничка зроблена з хлібної шкоринки, як у нас, то її таки й треба з'їдати, щоб черви не завелись.

— А навіщо це ти, — мовила Сооткін, — витираєш свої масні руки об штани?

— Це для того, щоб стегна ніколи не змокли, — відповів Уленшпігель.

Тут саме Клаас хильнув чималий ковток зі свого кухля.

— Чому в тебе великий кухоль, а в мене малесенька скляночка? — спитав його Уленшпігель.

— А тому, що я твій батько і господар у домі, — відповів Клаас.

Уленшпігель йому на те:

— Ти п'єш уже сорок років, а я тільки дев'ять. Твій час пити вже минув, а мій тільки починається, отже, це я повинен пити з кухля, — а ти зі скляночки.

— Сину, — сказав Клаас, — хто хоче влити велику бочку в невеличке барильце, той тільки марно розіллє пиво.

— То будь же розумний і лий своє барильце в мою бочку, бо я ж таки більший, ніж твій кухоль, — відповів Уленшпігель.

Клаас, задоволений з синка, подав йому випити зі свого кухля.

Так Уленшпігель учився теревенити за випивкою.

15

Сооткін носила під фартухом ознаки нового материнства. Катліна була також вагітна і тому боялася навіть із дому вийти.

Коли Сооткін прийшла до неї, вона почала жалісно біdkатися.

— Ах, — мовила зажурено Катліна, — що мені робити з нещасним плодом утроби моєї? Чи не задушити його? Ні, краще вмерти. Бо коли стражники знайдуть у мене, незаміжньої, дитину, вони з мене, наче з якоїсь повії, здеруть двадцять флоринів, ще й до того відшмагають на Ринковій площі.

Сооткін сказала їй кілька лагідних слів, щоб заспокоїти, і, попрощавшись, пішла замислено додому. І ось одного разу вона й каже Клаасові:

— Скажи, чоловіче, якщо в мене замість одної та народиться двійня, ти мене битимеш?

— Не знаю, — відповів Клаас.

— А якщо ця друга дитина буде не моя, а як ось у Катліни, хто й зна від кого, може, від самого диявола?

— Від диявола, — заперечив Клаас, — може народитись тільки смерть, вогонь, сморід, але не діти. А Катлінину дитину я прийняв би за свою.

— Справді прийняв би? — запитала Сооткін.

— Я ж сказав, — мовив Клаас.

Сооткін понесла до Катліни цю новину.

Катліна аж нестямилася від радості і захоплено вигукнула:

— От добрий чоловік! Його слова — це рятунок моєї дитини, — додала вона тремтячим голосом, — хай вона буде благословенна від Бога і від диявола, якщо тільки він зродив її, бідну крихітку, чую вже — вона ворухиться у мене під серцем.

Сооткін і Катліна породили разом, перша — хлопчика, друга — дівчинку. Обох понесли хрестити як Клаасових дітей. Синові дали ім'я Ганс, і він зразу й помер, дівчинці дали ім'я Неле, і вона вижила.

Пила вона трунок життя з чотирьох глеків: з двох у Катліни і з двох у Сооткін. І дві матері лагідно сперечалися, хто даватиме пити дитині. Та хоч як хотіла Катліна годувати дитину, а мусила від цього відмовитись, щоб не запитали, звідкіль же в неї молоко, раз вона не була матір'ю.

Коли маленьку Неле, її донечку, відлучили від грудей, вона взяла її до себе і пустила до Сооткін лише тоді, як дівчинка почала звати її мамою.

Сусіди казали, що Катліна добре зробила, взявши на виховання доньку Клаасів, бо вона живе в достатку, а Клааси ніяк із злиднів не можуть вилізти.

16

Якось одного ранку Уленшпігель сидів сам удома і, щоб не нудитись, робив собі кораблика з батьківського черевика. Він уже вставив грот-щоглу в підшву і зробив дірку в носку, щоб туди вставити бушприт, як раптом у напіврозчинених дверях з'явилась кінська голова і верхня частина тіла вершника.

— Чи є хто в хаті? — спитав вершник.

— Є, — відповів Уленшпігель, — людина, півлюдини і кінська голова.

— Як, як? — здивувався вершник.

— А ось так, — відповів Уленшпігель, — ціла людина — я, половина — ти, кінська голова — це голова твого коня.

— Де твої батько-мати? — запитав той, і Уленшпігель відповів:

— Батько пішов робити з поганого гірше, а мати намагається завдати нам ганьби або шкоди.

— Скажи-но ясніше, — мовив вершник.

Уленшпігель відповів:

— Батько пішов у поле копати ями, щоб мисливці там ноги поламали і нашого жита не топтали. А мати пішла грошей позичати. Як віддасть мало — завдасть нам ганьби, як багато — завдасть нам шкоди.

Вершник спитав, як виїхати на дорогу.

— Стежкою, де ходять гуси, — показав Уленшпігель.

Але той незабаром вернувся, саме тоді, як Уленшпігель робив з другого черевика галеру з веслярами.

— Ти мене підманув, — сказав він, — там є тільки баюра, де вони бовтаються.

Уленшпігель відповів:

- Я ж тобі не казав іти туди, де гуси бовтаються, а де вони ходять.
- Покажи мені нарешті дорогу, що йде в Гейст, — сказав подорожній.
- У нас у Фландрії ходять люди, а не дороги, — відповів Уленшпігель.

17

Одного дня Сооткін сказала до Клааса:

— Чоловіче, у мене аж серце нив. Ось уже третій день, як Тіля нема дома. Чи не знаєш, де він?

Клаас відповів сумно:

— Мабуть, там, де й бродячі собаки. Волочиться десь на шляхах з такими волоцюгами, як і сам. Тяжко покарав нас Господь таким синком. Коли він народився, то я думав, що це буде нам радість і підтримка на старості у домі. Я сподівався зробити з нього доброго робітника, а лиха доля створила з нього ледацюгу й волоцюгу...

— Не будь такий вже суворий до нього, чоловіче, — мовила Сооткін. — Нашому синкові лише дев'ять років, і він пустує, як і всі діти. Він, як оте дерево, що перше скидає кору на дорогу, а потім уже випускає листочки, що додають йому краси і пошани. Ніде правди діти, шибеник з нього чималий, але хто зна, можливо, згодом воно повернеться йому ж на користь, якщо він вживатиме своїх витівок не на зло, а на добре діло. Він любить поглузувати з інших, але згодом і це може знадобиться йому в якійсь веселій компанії. Він регоче безперестанку, але хто з дитинства має кислу пику, то це погана ознака для майбутнього. Багато бігає? Зате буде краще рости. Не працює? Та він ще й не розуміє, що праця — то наш обов'язок. А що по кілька днів не буває дома і тиняється невідомо де, то це тому, що не відчуває, як це нас дуже бентежить, але серце в нього добре, він любить нас.

Клаас похитав головою і не відповів нічого, а коли він заснув, Сооткін довго нишком плакала. Вранці їй уже здавалося, що син захворів і лежить десь на шляху. Вона вийшла з дому подивитися, чи не вертається він. Але не видно було нікого, і вона сіла біля вікна й почала дивитися на дорогу. Щоразу її серце радісно билось в грудях, як тільки десь чулися легенькі кроки якого-небудь хлопчика. Але, побачивши, що то не Уленшпігель, бідна мати гірко плакала.

А тим часом Уленшпігель зі своїми товаришами-халамидниками був на суботньому базарі в Брюгге.

А там же кого тільки нема: шевці й кравці в окремих халабудках, лахмітники, meesevanger'и з Антверпена, тобто птахолови, що ловлять разом із совами уночі синичок, тут торговці одягом, котячими шкурками на рукавички, нагрудники, каптани, а ось і всілякі покупці, городяни й городянки, слуги й служниці, хлібники, економи, булочниці й пекарі, куховарки й кухарі, всі всуміш, покупці й крамарі, всі кричать, гукають, ганять товар або вихваляють.

В одному кінці площі стояв гарний полотняний намет, на чотирьох тичках нап'ятий. При вході стояв селянин з Алоста[51], а біля нього два ченці, що збирали пожертви. Селянин показував лише за один патар побожному люду відламок кістки з плеча святої Марії Єгипетської[52]. Він вихваляв до хрипоті чесноти святої, не забувши у своїй

оповіді згадати, як вона, не мавши грошей, заплатила молодому перевізникові натурою, боячись, що согрішить проти Святого Духа, коли не винагородить за труд.

А два ченці ствердно кивали головами на знак того, що селянин каже щиро правду. Біля них товстенна червонопика баба, хтива, як Астарта[53], дула щосили в погану дуду, а славненька дівчинка поруч виспівувала пісеньку, як пташенятко. Але ніхто її не слухав. Над входом у намет, на мотузці між двох тичок, висіло почеплене за вушка відро зі свяченою у самому Римі водою. Так принаймні казала товстуха, а два ченці ствердно кивали головами. Уленшпігель, поглянувши на відро, замислився.

До однієї з тичок намету був прив'язаний ослик, якого, мабуть, годували сіном, а не вівсом, і то не досхочу: понуривши голову, він безнадійно дивився навкруги, чи не знайде хоч будячка на поживу.

— Хлопці, — гукнув Уленшпігель, показуючи їм на товсту бабу, двох ченців і зажуреного осла. — Господарі так весело співають, добре було б, щоб і вісюк потанцював.

І він побіг у сусідню крамницю, купив на шість ліарів перцю і насипав осликові під хвіст.

Відчувши перець, осел повернув голову, щоб побачити, звідкіля взялась така шалена спекота. Певний, що його пече сам нечистий, він заревів, заверещав, хвицнув ногами і рвонувся щосили втікати. З першого ж разу, як тільки він шарпнув, відро перекинулось, і вся свячена вода вилилась на намет і на тих, хто був там. Після цього звалилася і мокра парусина, оповивши вологим покровом усіх, хто слухав історію Марії єгипетської. Уленшпігель з товаришами стояв і слухав страшний гармидер і лемент, що лунав з-під парусини, побожні-бо душі, опинившись під наметом, обвинувачували одне одного в тому, що відро перекинулось, і несамовито лупцювали одне одного. Полотно аж надималось від натуги тих, що бились. І щоразу, як Уленшпігель бачив на парусині випнуту округлість, він штрикав туди шпилькою, після чого під парусиною зчинявся несамовитий вереск і нова бійка.

Це було дуже весело. Та стало ще веселіше, коли ослик, утікаючи, потягнув за собою парусину, відро і всі тички, а водночас і хазяїна намету, його жінку та доньку, які міцно вчепилися за свої манатки. Нарешті, знесилившись, осел став і, піднявши морду вгору, почав безперестанку ревіти, іноді лише заглядаючи під хвіст, чи не гасне вогонь, що пік його ззаду.

Тим часом як побожні слухачі все ще вовтузились і лупцювали одне одного, ченці, не звертаючи на них уваги, збирали гроші, що розсипалися з тарілок. Уленшпігель побожно їм допомагав не без користі для себе.

Поки гульвіса — вуглярів син виростав у веселих бешкетах, нікчемне поріддя бундючного імператора — інфант — скніло у розкошах і сохнуло з нудьги. Дами й кавалери жалісно дивились, як він тинявся по кімнатах і коридорах і ледве волочив на хистких ногах своє худюче тіло з величезною головою, вкритою кошлатим білявим волоссям.

Він завжди вишукував темний коридор і цілими годинами сидів там, простягнувши ноги. Коли який слуга, не примітивши, наступав йому на ногу, він наказував відшмагати його і втішався, слухаючи, як той кричить під ударами, але не сміявся ніколи.

Другого дня він ставив десь в іншому місці таку саму пастку — сідав у темному проході, витягнувши ноги. Дами, кавалери, пажі, поспішаючи повз нього, чіплялися за ноги, падали, калічилися. Це було йому до вподоби, але він не сміявся.

Коли хто, спіткнувшись об нього, не падав, то він страшенно кричав, наче йому боляче, і був задоволений, побачивши переляк на обличчі інших, але сам ніколи не сміявся.

Про таку його поведінку доповіли його найсвятішій величності, але імператор наказав не звертати на нього уваги, додавши при тому, що коли інфант не хоче, щоб йому наступали на ноги, то хай не простягає їх там, де ходять люди.

Це не сподобалось Філіппові, але він не сказав нічого, і з того часу бачили його лише тоді, коли він теплого літнього дня виходив на сонце погріти своє змерзле тіло.

Одного разу Карл вернувся з походу і, побачивши, що інфант знову сидить і нудить світом, мовив до нього:

— Сину мій, ти такий не схожий на мене! У твоєму віці я любив гасати по деревах за білками, на мотузі спускався зі стрімкої скелі і видавав орлят із гнізд. Я міг при цьому й кості свої потрощити, проте вони стали тільки міцніші. На ловах дикі звірі тікали в хащі, помітивши мене з моїм добрим мушкетом.

— Ах, — зітхав інфант, — у мене болить живіт, таточку.

— Паксаретське вино, — мовив Карл, — найпевніші ліки від цього.

— Я не люблю вина. Від нього болить голова, тату.

— Мій сину, — сказав Карл, — тобі треба бігати, стрибати, вибрикувати, як і всі хлопці твого віку.

— У мене не згинаються ноги, тату.

— А як же вони згинатимуться, коли ти й з місця не рушишся, — мовив Карл, — вони в тебе наче дерев'яні. Я ось накажу прив'язати тебе до бистрого коня.

Інфант заплакав.

— Не прив'язуйте мене, тату, — благав він, — у мене болить спина.

— То в тебе, — мовив Карл, — усе болить?

— Мені ніщо не болітиме, якщо мене не чіпатимуть, — відповів інфант.

— То що ж, ти так і скнітимеш все королівське життя, наче якийсь писарчук? — нетерпляче вигукнув імператор. — Це їм личить сидіти в тиші, в затишку, в задумі та тільки чорнилом папір бруднити. Тобі ж, синові меча, потрібна гаряча кров, очі гострі, як у рисі, хитрощі лиса, міць Геркулеса. Чого хрестишся? Прокляття! Левеня не повинне мавпувати бабів-святенниць, що мелють свої отченаші.

— Дзвонять до вечерні, ясновельможний тату, — відповів інфант.

буйним цвітом глоду й шипшини, ніколи ще в садах не цвіли так рясно троянди, жасмин, козолист. Коли вітер дув з Англії і ніс аромати цієї квітучої землі на схід, то всі, особливо в Антверпені, весело задирали носи і говорили:

— Чуєте, які пахощі линуць до нас із Фландрії?

Працьовиті бджоли збирали мед із квітів, робили віск, клали яєчка в вуликах, що вже не вміщали роїв. Яка ж то чудова ця трудова бджолина музика під блакитним осяйним небом, що вкривало багату землю!

Вулики вже робили з очерету, з соломи, з лози, з сіна. Кошикарі, столярі, бондарі пощербили на цій роботі свій інструмент. Про ночварів то й мови нема: вони вже давно не могли впоратися зі своєю роботою.

У вулику налічували до тридцяти тисяч бджіл і дві тисячі сімсот трутнів. Стільники були такі чудові, що настоятель собору в Дамме послав їх аж одинадцять імператорові Карлу на знак подяки за те, що він своїм новим едиктом повернув святій інквізиції колишню її силу й могутність. Філіпп з'їв мед, але це не пішло йому на користь.

Всілякі пройдисвіти, жебраки, волоцюги та цілі зграї ледарів і гультьяїв, що тинялися шляхами, воліючи потрапити на шибеницю, аніж до якогось діла стати, почувши принадні пахощі меду, квапились і свою частку взяти. Вночі вони юрмами блукали навкруги.

Клаас також наробив собі вуликів, щоб там оселити рої. Деякі були вже повні, інші стояли ще порожні, чекаючи бджіл. Цілими ночами він вартував своє солодке добро, а коли знемагав від втоми, то доручав це синові, і той охоче його заступав.

Одної ночі Уленшпігель, щоб не змерзнути, притулився в порожньому вулику, геть скоцюрбившись, і став виглядати зверху крізь дірочки, яких було всього дві.

Уленшпігель вже почав був куняти, коли раптом хруснула загорожа і він почув розмову двох чоловіків, напевне, злодіїв. Він глянув крізь дірочки і побачив, що обидва вони мали довге волосся і довгі бороди. Але ж бороду носили тільки дворяни.

Вони пробували вулик за вуликом і, нарешті, підійшовши до того, де сидів Уленшпігель, сказали:

— Візьмемо оцього: він найтяжчий.

Потім узяли його на дрючки й понесли.

Уленшпігель не надто втішався їздою у вулику. Ніч була місячна, злодії йшли мовчки. Через кожні п'ятдесят кроків вони зупинялися трохи відпочити, а потім рушали далі. Той, що йшов попереду, люто лаявся крізь зуби, що важко нести, а задній лише жалісно скиглив. Бо на цьому світі є два види ледарів: одні проклинають будь-яку працю, а другі лише нарікають, коли їм доводиться працювати.

Тим часом Уленшпігель знічев'я смикав переднього злодія за чуба, а того, що йшов ззаду, за бороду, і то так міцно, що злючий передній, якому набридли ці жарти, крикнув до скиглія:

— Ану перестань мені смикатися за чуба, бо як трісну тебе по макітрі, то вжену її тобі в груди, тоді будеш визирати крізь ребра, як злодій крізь тюремні ґрати.

— Та хіба ж я посмів би, друже? Це скоріше ти мене смикаєш за бороду, — мовив

скиглій.

Злий відповів:

— Буду я ще ловити воші у твоїх пархах!

— Друзе, — сказав скиглій, — не хитай так вулика, мої бідні руки вже не витримують!

— Я їх тобі зовсім повикручую зараз, — крикнув злючий.

Поставивши вулик на землю, він скинув свого пояса і скочив до товариша. І почалася між ними бійка. Злий ще й шпетив його на всі заставки, а скиглій благав пощади.

Тим часом Уленшпігель виліз із вулика, відволік його в сусідній гайок і, сховавши так, щоб його можна було знайти, вернувся до Клааса.

Отак із нерозумної сварки користується кмітливець.

20

Коли Уленшпігелеві було вже п'ятнадцять років, він одного разу в місті Дамме розіп'яв намет на чотирьох тичках і почав вигукувати, що тепер кожний може тут побачити в гарній солом'яній рамі свій образ, теперішній і майбутній.

А коли підходив який-небудь бундючний законник-чванько, якого аж розпирало з пихи, Уленшпігель виглядав із рами і, скрививши обличчя, наче стара мавпа, говорив:

— Тобі, пико стара, не цвісти, а гнити пора. Подивись на мене, я твоє дзеркало, мацапура вчена.

Якщо підходив завзятий солдат, Уленшпігель ховався і замість свого обличчя виставляв полумисок з м'ясом та хлібом і примовляв:

— На, жери, на війні з тебе все одно зварять юшку, мій солдатику, поживо для круків. Подобається тобі моє пророкування чи ні?

Коли підходив старий, несучи безславну, хоч і сиву, голову, і підводив до Уленшпігеля молоду жіночку, він ховався, як і від завзятого солдата, і виставляв у вікно деревце, геть обвішане роговими колодочками ножів, гребінцями, скриньками — все з рогу, і гукав:

— З чого зроблено всі оті цяцьки, паночку? Чи не з рогу, що так добре росте в садах у старих чоловіків? Хто ж тепер скаже, що рогоносці не корисні для держави люди?

І поряд з деревцем Уленшпігель виставляв своє молоде обличчя.

Старий шкарбан аж заходився кашлем від злості, а краля, заспокоївши його рукою і усміхаючись, підходила до Уленшпігеля:

— А моє дзеркало покажеш мені? — питала вона.

— Підійди ближче, — відповідав Уленшпігель.

Як тільки вона підходила, він цілував її де тільки міг і казав:

— Твоє дзеркало — це буйна молодість, що ховається за ширінькою.

Краля відходила, давши йому флорина або й два.

Товстому й губатому ченцеві, який просив показати йому теперішнє й майбутнє, Уленшпігель відповідав:

— Тепер ти лантух із шинкою, а потім буде з тебе льох із пивом, бо солоне завжди

викликає спрагу. Чи не так, череваню? Дай патара, бо я тобі не збрехав.

— Сину мій, — відповідав чернець, — ми ніколи не носимо грошей.

— Ну, тоді гроші тебе носять, — відповідав йому Уленшпігель, — бо я знаю, що ти їх носиш під устілкою сандалій. Дай же мені їх.

— Сину мій, — казав чернець, — то монастирські гроші. Але що ж робити, коли треба, то вже витягну тобі два патари за труд.

І чернець давав гроші, а Уленшпігель ласкаво їх брав.

Отак він показував у своєму дзеркалі теперішнє й майбутнє жителям міст Дамме, Брюгге, Бланкенберга і навіть Остенде.

І замість того, щоб казати їм по-фламандському: "Ik benn u lieden spiegel" — "Я ваше дзеркало", — він казав їм скорочено: "Ik ben ulen spiegel", — так, як ще й тепер говорять у східній і західній Фландрії.

Ось звідки й пішло його прізвище — Уленшпігель.

21

Коли він став уже великий, йому дуже припало до вподоби тинятися по ярмарках та по базарах. Надибавши гобоїста, скрипаля або дударя, він за патар просив навчити його грати.

Особливо добре навчився він грати на gommelpot'i — інструменті, що складався з горщика, міхура та очеретини. От як він його майстрував: натягав на горщик вогкого міхура, його край прив'язував до одного кінця очеретини, яку другим кінцем упирав у дно горщика, а міхура так туго натягав на вінця горщика і перев'язував, що він мало не лопався. Вранці міхур висихав і, як ударити в нього, бухкотів, наче бубон, а очеретина, коли її зачепити пальцями, звучала, як віола. На Різдво та Водохрещі Уленшпігель зі своїм інструментом, що гудів і гавкав, як здоровенний пес, ходив колядувати та щедрувати в компанії дітлахів, які носили засвічену паперову зізду.

Коли в Дамме приїжджав маляр, щоб змалювати на полотні членів якої гільдії в побожній позі — на колінах, Уленшпігель, бажаючи побачити, як він працює, просив дозволити йому розтирати фарби, беручи за працю тільки шматок хліба, кухоль пива та три ліари.

Розтираючи фарби, він пильно стежив за тим, як майстер малює, а коли його не було, то й сам пробував малювати, але вживав надто багато червоного кольору. Він пробував змалювати Клааса, Сооткін, Катліну і Неле, а також різний посуд — горщики, кухлі. Клаас, дивлячись на його роботу, пророкував йому, що хай лише пильно візьметься за малювання, то згодом загірбатиме флорини лопатою, особливо якщо навчиться розмальовувати spiegelwagen'i — так у Фландрії та Зеландії називають фургони мандрівних акробатів.

Він навчився також різьбити по дереву й каменю від одного каменяра, коли той взявся зробити на криласі в Соборі Богоматері для старенького каноніка таке сидіння, щоб той міг, як утомиться, сидіти, але так, ніби він стоїть.

Таким чином, Уленшпігель був перший, хто почав прикрашати різьбою колодочки для ножів; такі колодочки ще й досі трапляються в Зеландії. Він робив їх у вигляді

клітки, всередині якої був череп, а зверху лежав собака. Ця емблема означала: "Клинок, вірний до смерті".

Ось так почали здійснюватися пророцтва Катліни: Уленшпігель був і маляр, і різьбар, і селянин, і дворянин — все разом, бо рід Клаасів мав свій герб, що переходив від батька до сина, — три срібні кухлі в натуральний розмір на тлі кольору bruinbier'a[54].

Та Уленшпігель не зупинявся довго на жодному ремеслі, і Клаас сказав йому, що коли так буде й далі тривати, то він вижене його з дому.

22

Одного разу імператор, вернувшись з походу, запитав, чому син Філіпп не вийшов його зустрічати.

Архієпископ, вихователь інфанта, відповів, що той не захотів вийти, сказавши, що любить лише книжки і самотність.

Тоді імператор поцікавився, де ж інфант.

Вихователь відповів, що його треба шукати десь по темних закутках. І вони пішли шукати.

Пройшовши чимало кімнат, вони зайшли нарешті в якусь комірчину з долівкою, куди світло падало крізь невеличкий отвір у стіні. Тут вони побачили забитий в землю кілок, до якого була підвішена маленька гарненька мавпочка, прислана з Індії його високості, щоб вона його розважала своїми витівками. Внизу ще тліли дрова, а в повітрі стояв гідкий сморід смаленої шерсті.

Тваринка так мучилась, умираючи на вогні, що її маленьке тільце було схоже не на тіло живої істоти, а на якийсь кривий, вузлуватий цурпалок кореня. Рот, відкритий, наче в передсмертному зойку, був повний кривавої піни, рясні сльози зросили мордочку.

— Хто це зробив? — запитав імператор.

Вихователь не посмів відповісти, і обидва вони стояли мовчки, вражені й обурені.

Раптом у цій тиші позад них почувся ніби неголосний кашель. Його величність обернувся і помітив сина. Інфант Філіпп, вбраний у все чорне, сидів у кутку і смоктав лимон.

— Доне Філіпп, — сказав він, — підійди і привітайся зі мною.

Інфант непорушно сидів і дивився на нього своїми зляканими очима, в яких не було любові.

— То це ти спалив на вогні цю тваринку? — запитав імператор.

Інфант понурив голову.

Тоді імператор мовив:

— Коли ти був здатний на таку жорстокість, то май принаймні мужність признатися.

Інфант не відповів нічого.

Його величність вирвав у нього з рук лимон, пошпурив його додолу і кинувся був лупцювати сина, який від страху замочив штани, але архієпископ зупинив його і

шепнув на вухо:

— Його високість згодом стане великим палієм єретиків.

Імператор усміхнувся, і обидва вийшли, залишивши інфанта самого зі своєю мавпою.

Та були тоді й інші, не тільки мавпи, що вмирали на вогні.

23

Настав листопад, місяць студений, коли всі, хто кашляє, втішаються цією музикою досхочу. Саме тоді хлоп'ята зграйками гасають по чужих полях і городах, крадучи все, що можна, у велику лють вводячи селян, які ганяються за ними з дрючками й вилами.

Одного вечора, вернувшись додому після такого наскоку, Уленшпігель почув недалеко під тином жалісне скавчання. Він нахилився і побачив песика, що лежав на камінні.

— Ох, бідненький, — мовив він, — що ти тут робиш так пізно?

Погладивши песика, Уленшпігель відчув, що він увесь мокрий, наче з води витягнений, і взяв його на руки, щоб зігріти.

Увійшовши до хати, він сказав:

— Я приніс пораненого. Що мені робити з ним?

— Лікувати, — відповів Клаас.

Уленшпігель поклав песика на стіл, і тут при світлі лампи всі побачили, що то був невеличкий рудий люксембурзький шпіц, поранений в спину. Сооткін промила рану, намазала бальзамом і перев'язала ганчіркою. Уленшпігель поніс песика у свою постіль, але Сооткін хотіла взяти його до себе, боячись, щоб Уленшпігель не задавив його вночі, бо він, мовляв, крутиться на своєму ліжку, як чорт у кропильниці.

Але Уленшпігель домігся свого і так пильно доглядав свого рудька, що за тиждень він уже бігав зухвало, як усі пси-забіяки.

Schoolmeester, шкільний учитель, прозвав його Тіт Бібул Шнуффій: Тіт — на пам'ять про одного римського імператора, що збирав бродячих псів, Бібул, тобто П'яниця, за те, що він дуже любив темне пиво, і Шнуффій, тобто Нюхач, за те, що завжди нюшив і тикав носа у всі щурячі й кротячі нори.

24

У кінці Соборної вулиці над глибоким ровом стояли одна проти одної дві верби.

Уленшпігель натягнув між ними канат і якось у неділю після вечерні почав на ньому спритно витанцьовувати, а юрба роззяв, що зібралася подивитися, виказувала своє задоволення оплесками й вигуками. Потім він зліз на землю і пішов поміж глядачами з тарілкою, яка незабаром наповнилась. Він усі гроші висипав матері у фартушок, а собі взяв тільки одинадцять ліарів.

Наступної неділі він хотів знову потанцювати на канаті, але якісь хлопчиська, позаздривши на його спритність, надрізали канат, і тільки-но Уленшпігель стрибнув кілька разів, як канат порвався і він шубовснув у воду.

Поки він плив до берега, халамидники, що надрізали канат, кричали до нього:

— Як себе почуваш, знаменитий танцюристе? Чи не збираєшся ти у ставку

навчати й коропів танцювати?

Уленшпігель вибрався з води, струснувся, а як побачив, що хлопці кинулися врозтіч, боячись, щоб він їх не відлупцював, — крикнув до них:

— Не бійтеся! Приходьте в неділю, я вам покажу ще не такі штуки на канаті, а з виручки і вам щось перепаде.

У неділю хлоп'ята вже не підрізали каната, а, навпаки, пильнували, щоб хто інший його не зачіпав, бо зібралась величезна юрба народу.

Уленшпігель сказав до хлопців:

— Дайте мені кожен по черевіку, і я закладаюся, що всі вони — і великі й малі — затанцюють зі мною разом.

— А що ти нам заплатиш, як програєш? — запитали вони.

— Сорок кухлів пива, — відповів Уленшпігель, — а як виграю, ви мені заплатите три патари.

— Згода, — гукнули вони.

І кожен дав йому по черевіку. Уленшпігель склав їх собі у фартух, що був на ньому, і почав танцювати на канаті, хоч це і не легко було.

Хлопці кричали йому знизу:

— Ти казав, що танцюватимуть всі наші черевіки. Ану взувай їх або плати заклад!

Уленшпігель, танцюючи, відповів:

— Я й не обіцяв, що взуватиму їх, я казав, що вони танцюватимуть зі мною. Отже, я танцював, і вони танцювали зі мною у моєму фартуху. Ну, чого витріщились на мене, як жаби? Платіть моїх три патари.

Тоді вони заверещали, щоб віддав їхні черевіки.

Уленшпігель почав жбурляти їм черевіки один по одному. Зчинилася страшенна буча, бо ніхто з них у тому гармидері не міг знайти одразу свого черевика.

Тоді Уленшпігель зліз із дерева та й ну поливати їх, тільки не водою.

25

Інфант у п'ятнадцять років мав звичку тинятися по коридорах, сходах, кімнатах палацу. Але найчастіше бачили його біля жіночих покоїв, де він заводив свари з пажами, що так само, як і він, тільки там і стовбичили, наче коти. Інші походжали на подвір'ї або, позадиравши носи вгору, співали під вікнами ніжні балади.

Почувши співи, інфант раптом виглядав у вікно, і бідолашні пажі злякано сахалися, побачивши його бліду пику замість лагідних облич своїх красунь.

Поміж придворних дам була одна вельможного роду фламандка з Дюдзееле біля Дамме, пишна тілом, наче стиглий плід, і вроди надзвичайної — зеленоока, з кучерявим волоссям, що блищало, як золото. Вдачі веселої і палкої, вона ні від кого не приховувала своєї прихильності до того щасливця з кавалерів, якому надавала на цій прекрасній землі божественний привілей вільно втішатися її коханням. Саме того часу вона кохала гарного і високородного кавалера. Кожного дня у певний час вони зустрічались, і про це дізнався Філіпп.

Отож він сів на лаві біля вікна і став її чатувати; і коли вона, щойно викупавшись, з

блискучими очима, напіврозтуленими устами, свіжа, приваблива, проходила повз нього, шурхотячи своїми шатами з золотої парчі, він, не встаючи з лавки, мовив до неї:

— Сеньйоро, чи не зупинитесь ви на хвилинку?

Мов нетерпляча кобилиця, яку несподівано затримали на повному чвалі до красеня жеребця, що ірже десь на луці, вона стала і мовила:

— Ваша високість, тут у палаці кожен мусить підкорятися вашій найяснішій волі.

— То сядьте біля мене.

Потім, глянувши на неї хтивим, недобрим, хитрим поглядом, він сказав:

— Прокажіть мені "Отче наш" фламандською мовою. Я колись знав, та забув.

Бідолашна дама почала читати "Отче наш", а він примушував її проказувати якнайповільніше.

Так вона прочитала йому десять разів молитву, все думаючи про те, що давно вже настав час молитися іншому богові.

Потім він став вихвалити її прегарне волосся, ніжний колір її обличчя, ясні її очі, але не посмів нічого сказати ні про чарівні плечі, ні про високі перса, ні про решту її принад.

Коли вона вже думала, що може йти, і нетерпляче поглядала у двір, де на неї чекав кавалер, він спитав її, чи знає вона, в чому полягають чесноти жінки.

Боячись відповісти не до ладу, вона мовчала. Тоді він відповів за неї повчальним тоном:

— Чесноти жінки — це її цнотливість, добра поведінка і турботи про свою честь.

Потім порадив їй скромніше одягатись і приховувати свої принади.

Вона схилила голову на знак згоди і сказала, що перед його гіперборейською високістю[55] вона скоріше загорнеться в десять ведмежих шкур, ніж натягне на себе хоч трохи мусліну.

Збентеживши його такою відповіддю, вона весело втекла від нього.

Тим часом полум'я юності запалало в грудях інфанта. Проте це було не те могутнє полум'я, що збуджує сильних духом на величні подвиги, і не той лагідний вогник, від якого плачуть ніжні серця, — це був зловісний пекельний вогонь, запалений самим сатаною.

Цей вогонь блискотів у його сірих очах, як місячне сяйво зимової ночі на бойовищі. Але він палив його немилосердно.

Не почувавши любові до інших, цей нещасний недолюдок не смів зблизитись із жінками. Він забивався десь у темний закуток, у комірчину, вибілену вапном, з вузькими вікнами, де звичайно гриз тістечка і куди на солодощі зліталось безліч мух. Пестячи себе, він чавив їх сотнями на шибках, аж поки пальці його терпли і нездатні були далі чинити цю гидоту. Він почував якесь мерзенне задоволення від цієї жорстокої розваги, бо хіть і жорстокість — дві ганебні сестри. Він виходив зі своєї схованки ще похмуріший, ніж раніш, і всі чимдуж тікали від нього, лише вгледівши його обличчя, синювато-бліде, наче він живився отруйними грибами.

І його злостива високість страждав, бо люте серце не дає спокою.

Нарешті юна красуня покинула Вальядолід і поїхала у Фландрію, у свій Дюдзеельський замок.

Проїжджаючи через Дамме зі своїм гладким управителем, вона побачила хлопчика років п'ятнадцяти, що примостився на лавці коло будиночка і грав на дуду. Навпроти нього сидів рудий песик, який, видно, не полюбляв музики, бо сумно вив. Сонце яскраво світило. Поруч із хлопцем стояла гарненька дівчина і аж заходилася від реготу, як тільки пес починав вити.

Прекрасна дама і її гладкий супутник, порівнявшись з будинком, здивилися на те, як Уленшпігель грає на дуду, Неле регоче, а Тіт Бібул Шнуффій завиває.

— Капосний хлопче, — звернулась дама до Уленшпігеля, — перестань дратувати собачку, хай не виє.

Та Уленшпігель, поглянувши на неї, загудів ще дужче, Бібул Шнуффій завив ще сумніше, а Неле зареготала ще голосніше.

Управитель дуже розсердився і, показуючи на Уленшпігеля, промовив до дами:

— От як я полоскочу цього поганця піхвами моєї шпаги, то він одразу припинить оте огидне пицання.

Уленшпігель позирнув на управителя, обізвав його Яном Пузанем за його черево і грав собі й далі на дуду. Управитель кинувся до нього, погрожуючи кулаками, але Бібул Шнуффій перехопив його і вкусив за ногу. Управитель упав від страху і закричав:

— Рятуйте!

Дама засміялась і спитала Уленшпігеля:

— Не зміг би ти мені сказати, дударіку, чи дорога з Дамме в Дюдзееле та сама, що й раніше?

Уленшпігель, не перестаючи грати, кивнув головою, а очима аж прилип до дами.

— Чого ти так пильно дивишся на мене? — запитала вона.

Але він, все граючи, не відривав від неї очей, немов заворожений.

Вона сказала до нього:

— І не сором тобі у твої юні літа так дивитися на дам?

Уленшпігель трохи зашарівся, але ще більше втупив у неї очі.

— Я тебе питала, — знову сказала вона, — чи не змінилася дорога з Дамме до Дюдзееле?

— Вона вже не зеленіє відтоді, як ви перестали по ній їздити, — сказав Уленшпігель.

— Може, ти мене проведеш? — мовила дама.

Та Уленшпігель не вставав, а все дивився на неї. Вона зрозуміла, що то юнацькі примхи, і радо йому це пробачила. Аж раптом він устав і намірився йти.

— Куди ж ти? — запитала вона.

— Якнайкраще одягнутися, — сказав він.

— То йди, — мовила дама і сіла на лаві коло порога, а управитель біля неї. Вона хотіла поговорити з Неле, але та не відповідала нічого, бо ревнувала.

Уленшпігель вернувся чисто вимитий та вдягнутий у святкове вбрання, в якому хлопчак мав дуже гарний вигляд.

— Ти й справді поїдеш з цією вродливою дамою? — запитала Неле.

— Я скоро вернусь, — відповів Уленшпігель.

— Може, краще мені піти? — мовила Неле.

— Ні, — сказав він, — дорога дуже брудна.

— А чому це ти, — мовила дама розгнівано і також ревниво, — чому це ти, дівчино, не хочеш, щоб він їхав зі мною?

Неле не відповіла нічого, лише великі сльозинки набігли їй на очі, і вона сумно і гнівливо поглянула на красуню.

Вони вирушили в дорогу вчотирьох: дама, наче королева на своєму білому, сумирному коні, вкритому чорною оксамитною попоною; управитель, черево якого коливалося в лад кінській ході; Уленшпігель, що йшов поруч з дамою і вів її коня за вуздечку, а за ним біг Бібул Шнуффій, гордо задерши хвоста вгору.

Так ішли вони деякий час. Уленшпігель почував себе незручно. Мовчазний як риба, він тільки вдихав ніжний аромат парфумів, що йшли від дами, і скося поглядав на чудову зброю з різними пряжечками, на дорогоцінні прикраси, що були на дамі, на її ніжне обличчя і ясні очі, на звабливі перса, на волосся, що блискотіло на сонці, як золотий чепчик.

— Чому це ти такий неговіркий, хлопче? — запитала вона.

Він не відповів нічого.

— Хоч тобі й відібрало мову, проте гадаю, що зумієш виконати моє доручення.

— Дивлячись яке, — озвався Уленшпігель.

— Далі я поїду сама, — сказала дама, — а ти підеш до Коолькерке, — он у той бік, і скажеш одному кавалерові, одягненому в чорне й червоне, хай не чекає мене сьогодні, а в неділю, о десятій годині вечора, хай сам приходить до мене в замок через потайний хід.

— Не піду! — буркнув Уленшпігель.

— Чому? — запитала дама.

— Не піду, й годі, — відповів Уленшпігель.

— Чого це ти, півнику, завередував? Що на тебе найшло? — спитала дама.

— Не піду, і все, — стояв на своєму Уленшпігель.

— А як я тобі дам флорин?

— Ні.

— А дукат?

— Ні.

— А каролі?

— Ні, — ще раз повторив він. — Хоча, — сказав, зітхнувши, — гроші, хай навіть і дрібні, я люблю більше, ніж усякі інші дрібнички.

Дама засміялась, а потім раптом скрикнула:

— Ох, я загубила свою гарну парчеву сумочку, перлами гаптовану! В Дамме вона

ще висіла на поясі в мене.

Уленшпігель і не рушився, але управитель поквапився підійти до дами:

— Пані, — сказав він, — не посылайте по сумочку цього пройдисвіта, бо не побачите її більше.

— А хто ж тоді піде? — мовила дама.

— Доведеться мені потурбувати свої старі ноги.

І він пішов шукати.

Продзвонило полудень; спека була нестерпна, тиша глибока. Уленшпігель мовчки зняв свою нову куртку, простелив її в холодочку під липою, щоб дама могла сісти не на сиру траву. А сам, зітхаючи, став біля неї.

Вона поглянула на нього, і їй стало жаль цього боязкого хлопчиська, а тому й запитала його, чи не втомилися стояти його молоді ніжки. Він не мовив ні слова, але раптом почав хилитися, вона ж, щоб не дати йому впасти, підхопила його і притягла на свої голі груди, до яких він так охоче притулився, що їй видалося — гріх був би сказати йому, щоб він пошукав іншу опору.

Тим часом вернувся управитель і сповістив, що сумочки не знайшов.

— Я вже знайшла її, — сказала дама, — коли я злазила з коня, вона відстебнулася і зачепилась за стремено. А тепер, — звернувшись до Уленшпігеля, — веди нас простісінько в Дюдзееле, але хоч скажи мені, як тебе звати.

— Мій патрон святий Тільберт, а ім'я це означає спритний до всього гарного. Батька мого звать Клаас, а мене прозвали Уленшпігель: ваше дзеркало. Якщо ви подивитесь у це дзеркало, то побачите, що в цілій Фландрії нема квітки, яка зрівнялася б з вашою запахуючою красою.

Дама зашарілась від задоволення і зовсім не розсердилась на Уленшпігеля.

А Сооткін і Неле плакали весь час, поки його не було вдома.

27

Вертаючись із Дюдзееле, Уленшпігель при самому вході до міста побачив Неле. Вона стояла, спершись об стіну, і общипувала гроно чорного винограду та їла одну по одній солодкі ягоди. Хоч вони і освіжали її, бо на смак були приємні, на її обличчі не видно було задоволення. Навпаки, вона була розхвильована і сердито зривала ягідку за ягідкою. На серці в неї лежав важкий камінь, а на обличчі було стільки жури і суму, а разом з тим і лагідності, що Уленшпігель відчув і жаль, і любов до неї і, підійшовши ззаду, поцілував її в шию.

Але вона, обернувшись, дала йому міцного ляпаса.

— Від цього мені не стало ясніше, — мовив Уленшпігель.

Вона ридма заридала.

— Неле, — сказав він, — хіба тепер уже ставлять фонтани на околицях?

— Йди геть! — мовила вона.

— Але ж я не можу піти, коли ти так плачеш, люба.

— Я не люба, — відповіла Неле, — і я не плачу!

— Ні, ти не плачеш, тільки самі сльози ллються.

— Підеш ти геть чи ні? — скрикнула вона.

— Ні, — була відповідь.

Тремтячими руками вона м'яла свій фартушок, мокрий від сліз, що лилися на нього.

— Неле, — знову сказав Уленшпігель, — чи скоро на годині стане?

І він подивився на неї з лагідною усмішкою.

— Хіба тобі не все одно? — мовила вона.

— Бо коли гарна година, то дощ не йде, — відповів Уленшпігель.

— Забирайся геть до своєї красуні в парчевій сукні, — мовила вона. — Вам же так весело було разом.

Тоді Уленшпігель заспівав:

Коли плаче моя мила,

Ледве я не плачу сам.

Сміх її — як мед солодкий,

Сльози — чисті як роса.

Люба всім її краса.

Наливай же повні кубки

Нам лувенського вина,

За її здоров'я вип'єм,

Щоб сміялася вона.

— Погана ти людина, — мовила вона, — та ще й смієшся з мене.

— Неле, — сказав їй на те Уленшпігель, — я людина, але не погана, бо наш рід шановний, рід старшин, має в гербі три срібних куклі на тлі кольору bruinber'a. Неле, чи то ж справді у Фландрії вже повелось так, що як посієш цілунок, то жнеш ляпаси?

— Я не хочу з тобою розмовляти.

— Чого ж тоді розкриваєш рота, щоб мені це сказати?

— Бо я гніваюсь на тебе, — відповіла вона.

Уленшпігель легенько штовхнув її кулаком у спину і сказав:

— Як злюку цілуєш — не любить; як злюку лупцюєш — голубить. Поцілуй же мене, люба, разочок, бо я ж тебе штовхнув.

Неле обернулась. Він розкрив обійми, а вона кинулась до нього і крізь плач запитала:

— Ти більше не підеш туди, правда ж, Тілю?

Але він не відповів, бо стискував руками її тремтячі пальці, а губами сушив гарячі сльози, що котилися з її очей, наче великі краплі грозового дощу.

28

Саме того часу славне місто Гент відмовилось платити податок, накладений на нього імператором Карлом, що тут і народився. Карл позабирав усе, що тільки міг, і платити було нічим. А не платити — це тяжкий злочин. І Карл вирішив, що піде сам його покарати.

Бо синова палиця материній спині дошкульніша за будь-яку іншу.

Франциск Довгоносий[56], його ворог, запропонував йому пройти через Францію.

Карл погодився, і замість того, щоб його затримати й ув'язнити, його вітали і приймали з королівською пошаною. Ось яка згода існує між монархами, коли йдеться про гноблення народів.

Карл довго стояв у Валансьєні[57], нітрохи не показуючи свого гніву. А його рідне місто Гент спокійно, без страху жило собі, маючи надію, що рідний син його, імператор, пробачить йому те, що воно вчинило по праву і по закону.

Карл з чотирма тисячами вершників з'явився під мурами міста. З ним були Альба[58] і принц Оранський[59]. Поспільство і дрібні ремісники домовились не впускати такого сина в місто, для чого підняли на ноги вісімдесят тисяч городян і селян; але череваті купці, яких звали *hooghpoorter*'ами, не погодились на це, боячись, що поспільство візьме гору над ними. А тим часом озброєний Гент міг би посікти на капусту і свого сина, і його чотири тисячі вершників. Та місто любило його, і навіть дрібні ремісники, й ті сподівалися на краще.

Карл також любив їх, але за їхні гроші, які були в його скринях і яких він хотів мати ще більше.

Заволодівши містом, він розставив скрізь військові чати, які день і ніч обходили місто. А тоді вельми бундючно оголосив містові свій вирок.

Найвельможніші городяни повинні були, з мотузкою на шиї, з'явитися до його трону і привселюдно визнати свою провину. Всьому містові були пред'явлені найважчі злочини: віроломність, недодержання угод, зрада, непослух, заколот, бунт, образа величності. Імператор скасував усі привілеї, вольності, звичаї та права міста Гента і, наче сам Господь Бог, визначив його майбутнє: віднині всі його наступники, вступаючи на престол, даватимуть клятву додержувати тільки *Concessio Carolina*, тобто грамоти, дарованої ним місту на знак вічного поневолення.

Він зруйнував дощенту Сен-Бавонське абатство, щоб на його місці збудувати фортецю, звідки міг би, коли заманеться, продірявити груди своєї матері.

Як добрий син, що квапиться якомога швидше заволодіти спадком, він конфіскував усі маєтки й прибутки Гента, будинки, гармати і все військове спорядження.

Вважаючи, що місто надто добре захищене, він звелів дощенту зруйнувати Червону вежу, вежу на Жаб'ячій норі, Браампоорт, Стінпоорт, Ваальпоорт, Кетельпоорт і багато інших будівель, уславлених дорогоцінними скульптурами з каменю.

Коли потім іноземці приїжджали в Гент, вони здивовано казали одне одному:

— Чудасія, та й годі: місто таке нудне й порожнє, а про нього розповідали стільки див!

А жителі Гента відповідали:

— Імператор Карл здер з міста його дорогоцінний пояс.

Говорили вони це з соромом і гнівом. А з міських руїн Карл наказав забрати цеглу на свою фортецю.

Він хотів геть сплюндрувати Гент, бо тоді місто ні працею, ні промисловістю, ні грішми не зможе стати на заваді його честолюбним задумам. А тому він звелів, щоб місто сплатило чотириста тисяч золотих флоринів, які відмовилось платити, крім того

сто п'ятдесят тисяч одноразово, та ще по шість тисяч флоринів щороку. Місто позичило йому колись гроші. Карл мусив сплачувати щорічно сто п'ятдесят ліврів. Тепер він скасував свої боргові зобов'язання і збагатився, сплативши в такий спосіб свої борги.

Гент любив його і не раз допомагав йому, але він устроїв йому кинджал у груди і пив його кров, бо там уже мало залишилось молока.

Потім він накинув оком на Роланда, прекрасного дзвона, і звелів на язиці його повісити того, хто вдарив у нього на гвалт, щоб скликати місто захищати свої права. Він не пожалів і самого Роланда, языка своєї матері, языка, яким вона промовляла до Фландрії, — Роланда, гордого дзвона, що сказав сам про себе:

Als men my slaet, dan is't brandt,

Als men my luyt, dan is't storm in Vlaenderlandt.

Як я дзвоню, то десь горить,

Як б'ю на гвалт, гроза повстань у Фландрії гримить.

Вважаючи, що його мати говорить надто голосно, він зняв дзвона. І тоді стали говорити, що Гент умер, бо його син вирвав йому языка залізними кліщами.

29

Одного по-справжньому весняного дня, ясного і свіжого, коли вся природа аж пашіла коханням, Сооткін сиділа з шитвом коло відчиненого вікна, Клаас наспівував якусь пісеньку, а Уленшпігель грався з песиком, натягнувши на нього суддівську шапочку. Песик махав лапами, наче оголошував кому присуд, хоч насправді намагався лише скинути з голови свою прикрасу.

Раптом Уленшпігель зачинив вікно, забігав по кімнаті, застрибав по стільцях і лавах, простягаючи руки вгору до стелі. Сооткін і Клаас побачили, що він хоче впіймати гарненьку невеличку пташину, яка влетіла в вікно, пищала від жаху і, тріпочучи крильцями, притулилась у куточку біля сволюка.

Тільки Уленшпігель намірився її схопити, як раптом Клаас жваво сказав до нього:

— А чого це ти стрибаєш?

— Щоб її впіймати, — відповів Уленшпігель. — Впіймаю, посаджу в клітку, дам їй насіння, і вона буде мені співати.

Тим часом пташина з жалібним пискотінням знову пурхнула і почала літати по кімнаті, б'ючись об віконні шибки.

Уленшпігель знову став її ловити; тоді Клаас поклав йому на плече свою важку руку й сказав:

— Так, так, лови, посади в клітку і примусь її співати пісень для себе. Але я також замкну тебе в клітку з міцними залізними ґратами і примушу співати. Ти любиш бігати, але більше не побігаєш, сидітимеш у холодку, коли тобі буде холодно, і пектимешся на сонці, коли хотітимеш у холодок. А потім у неділю ми підемо собі, а тебе забудемо, ні їсти, ні пити не залишимо і вернемося тільки в четвер, а тоді й побачимо, що наш Тіль уже мертвий, задубілий.

Сооткін плакала. Уленшпігель схопився.

— Чого ти? — запитав Клаас.

— Відчиню вікно для пташки, — відповів він.

І справді, пташечка (а це був щиглик) з радісним криком вилетіла в вікно, знялася, як стріла, в повітря, потім сіла на гілку сусідньої яблуні, почала чистити дзьобиком пір'ячко і, розсердившись, стала на всі заставки шпетити Уленшпігеля своєю пташиною мовою.

Клаас тоді сказав йому:

— Сину мій, ніколи не позбавляй свободи ні людини, ні тварини, бо свобода — це найбільше благо на землі. Дай можливість кожному грітися на сонечку, як йому холодно, і спочити в холодочку, як йому жарко. І хай Бог судить його найсвятішу величність за те, що він спершу закував у кайдани вільну віру у Фландрії, а тепер засадив у клітку рабства і славний Гент.

30

Філіпп узяв за дружину Марію Португальську[60], володіння якої приєднав до іспанської корони. Дружини своєї він зовсім не любив, хоч і мав від неї дона Карлоса, злого вирока.

Королева хворіла після пологів і лежала в постелі. Біля неї зібралися придворні дами, а між ними і герцогиня Альба.

Філіпп часто залишав королеву саму, щоб подивитися, як палять єретиків. Усі придворні кавалери і дами робили так само. Разом з усіма ходила дивитися і герцогиня Альба, вельможна доглядальниця королеви.

Саме тоді інквізиція[61] засудила одного фламандського різьбара-католика за те, що він понівечив статую мадонни: один чернець замовив йому вирізьбити з дерева Матір Божу, але не хотів заплатити домовленої ціни. Тоді різьбар понівечив долотом обличчя статуї, сказавши, що краще знищить свій твір, аніж віддасть за безцінь.

Чернець доніс на нього як на іконоборця, його взяли на страшні тортури і засудили спалити живцем.

Під час тортурів йому спалили підшви ніг, і коли його вели з тюрми на вогнище, вбраного в сан-беніто[62], він криком кричав:

— Відріжте мені ноги! Відріжте мені ноги!

Філіпп ще здалеку з насолодою слухав ці несамовиті зойки. Але він не сміявся.

Придворні дами залишили королеву Марію саму, щоб побачити спалення, а після всіх і герцогиня Альба, почувши зойки різьбара, пішла від королеви, щоб помилуватися таким чудовим видовищем.

Коли прийшов Філіпп і весь його почет — принци, графи, дворяни і дами, — різьбара прикували довгим ланцюгом до стовпа, обкладеного навколо в'язками соломи і хмизу, так що приречений міг вибрати місце, де менше пекло, і смажитись на повільному вогні або на сильному — як до вподоби.

І всі з цікавістю дивились, як він, майже голий, напружував усі свої душевні сили проти нестерпної муки.

Саме того часу королева Марія мучилася від спраги на своєму ліжку. Вона побачила на таці половину дині. Ледве звівшись з ліжка, вона дістала її і з'їла геть усю.

Від крижаної дині вона почала тремтіти, вкрилась холодним потом і безсило впала на підлогу, не маючи змоги й ворухнутись.

— Ох! — простогнала вона. — Якби ж хто поклав мене в ліжку, я б нагрілась.

І тоді вона почула зойки нещасного різьбара: "Відріжте мені ноги!"

— Ах! — скрикнула Марія. — Що це там виє? Чи не пес віщує мені смерть?

Цю мить різьбар, побачивши навколо себе лише ворожі іспанські обличчя, згадав Фландрію, країну мужніх, схрестив руки і, тягнучи за собою довгого ланцюга, пішов просто на палаючі в'язки соломи й хмизу. І, ставши зі схрещеними руками на вогонь, він скрикнув:

— Ось як умирають фламандці перед очима іспанських катів! Відрубайте ноги, та не мені, а їм, щоб не ходили більше дивитися на страту! Хай живе Фландрія! Фландрія навіки!

І дами, бачивши його твердість, заплескали в долоні і просили для нього пощади.

Але він уже вмер.

А королева Марія плакала, тремтіла всім тілом, аж цокотіла зубами від холоду близької смерті і, простягнувши руки й ноги, кричала:

— Покладіть мене в постіль, я хочу нагрітись!

І вмерла.

Отак, згідно з віщуванням Катліни, доброї чарівниці, Філіпп усюди сіяв смерть, кров і сльози.

31

А Уленшпігель і Неле щиро кохали одне одного.

Кінчався вже квітень, всі дерева стояли в цвіту, всі рослини сповнилися соками, чекаючи травня, що йшов на землю розкішний, як павич, пишний, як букет, і соловейки на деревах прославляли його.

Уленшпігель і Неле часто гуляли вдвох по дорогах. Вони міцно держалися за руки. Уленшпігелеві було це приємно. Іноді він обіймав її за стан, щоб краще підтримувати, як він казав. І вона була щаслива, хоч і не говорила ні слова.

Лагідно линув шляхами легіт, несучи пахощі полів; море вдалині шуміло і мліло на сонці. Уленшпігель був гордий та пишний, як молоде бісеня, а Неле сором'язно-щаслива, як маленька свята в раю.

Вона схилила голівку йому на плече, а він брав на ходу її руки, цілував у лоб, у щоку, в любі уста. І вона не говорила нічого.

Так минали години. Втомлені від спеки і спраги, вони пили молоко у селян, але це їх не освіжало.

Вони сідали на траву біля каналу. Неле мовчала, бліда і задумана. Уленшпігель стривожено дивився на неї.

— Тобі сумно? — питала вона.

— Так, — відповідав він.

— Чому?

— Я й сам не знаю, — казав він, — але оті яблуні й вишні в цвіту, це задушне

повітря, ніби напоєне грозою, ці стокротки, що рожевіють на луках, білий терновий цвіт навколо нашого дому... Хто мені скаже, чому я почуваю такий сум і завжди готовий чи вмерти, чи заснути? І серце моє так сильно б'ється, коли я чую, що прокинулись пташки на деревах, коли бачу, що прилетіли ластівки. Тоді мені хочеться полинати вище місяця, вище сонця. Мені стає то холодно, то жарко. Ах, Неле! Я не хотів би втекти геть з цього нікчемного світу, чи краще, хотів би віддати тисячу життів для тої, яка мене покохає...

Але вона мовчала і лише радісно усміхалася, дивлячись на Уленшпігеля.

32

В поминальний день Уленшпігель вийшов із собору в компанії кількох халамидників свого віку. Замішався між них і Ламме Гудзак, наче ягня поміж вовків.

Ламме намірився добре почастувати всю компанію питвом, бо його мати давала йому в неділю і в кожне свято по три патари.

Він повів їх до Яна ван Любеке в "Червоний щит" — in den Rooden Schildt — і замовив куртрейського пива — dobbelknollaert'a.

Випивка їх розігріла, і, коли у них зайшла мова про службу Божу, Уленшпігель просто заявив, що похоронні відправи дають користь тільки попам.

Але був у їхній компанії зрадник, — він доніс на Уленшпігеля, як на еретика. Незважаючи на материні сльози, на невідступні батькові благання, Уленшпігеля схопили й посадили в тюрму. Місяць і три дні сидів він за ґратами у льоху, не бачивши й живої душі. Наглядач з'їдав три чверті його їжі. А тим часом збирали довідки, якої він поведінки — доброї чи поганої, і довідались, що це тільки лихий пустун, який любить поглузувати з інших, але ніколи він не блюзнив на Господа Бога, на Діву Марію, на святих угодників. А тому і вирок був дуже лагідний, бо інакше могли б йому поставити розпеченим залізом тавро на лобі або збити канчуками до крові.

Та, зважаючи на його юність, суд присудив тільки, щоб він у першій же церковній процесії ішов за священником у самій сорочці, босий, з непокритою головою, зі свічкою в руці.

І було це на вшестя.

Коли процесія знов підійшла до собору, Уленшпігель зупинився перед ним і голосно вигукнув:

— Дякую тобі, Господи Ісусе! Дякую вам, святі отці! Солодкі ваші молитви для душ, що перебувають у чистилищі; вони їх освіжають. Бо кожне Ave — це відро води, що ллється на їхні спини, а кожен Pater — то цілий цебер.

Народ слухав його з великою побожністю, але і не без посмішок.

На Зелені свята він також мусив іти з процесією, знову ж таки в самій сорочці, босоніж, з непокритою головою і з свічкою в руці, а як верталися, то мусив зупинитися біля паперті і, тримаючи побожно свічку, хоч і скорчив смішну гримасу, голосно і виразно промовити:

— Якщо молитви християнські взагалі вельми полегшують муки душ у чистилищі, то молитви священника собору нашого, чоловіка святого і всіма чеснотами уславленого,

так гасять вогонь пекельний, що він умить перетворюється на солодкий шербет. Але дияволам, що мордують грішників, не перепадає з цього ані краплини.

І знову народ вельми побожно слухав його, хоч і не без посмішок, а священик усміхався у святобливому задоволенні.

І тоді вже тільки Уленшпігель був вигнаний з країни фландрської на три роки з умовою відбути прощу до Рима і вернутися з відпущенням від папи.

Клаас мусив заплатити за вирок три флорини і дати синові на дорогу один флорин та прочанське вбрання.

У день прощання Уленшпігель із скрухою в серці обійняв Клааса і Сооткін — свою засмучену матір, що ридма ридала. Вони його проводжали далеко за місто, а з ними разом проводжали його чимало городян і городянок.

Клаас, вернувшись у свою халупу, сказав до дружини:

— Знаєш, жінко, це надто жорстоко за кілька дурних слів так суворо карати молодого хлопця.

— Ти плачеш, чоловіче, — мовила Сооткін, — значить, любиш його більше, ніж удаєш, бо ридання чоловіка все одно, що плач лева.

Але він не відповів нічого.

Неле заховалась у стодолу, щоб ніхто не бачив, що й вона плаче за Уленшпігелем, а потім пішла оддалік від Сооткін, Клааса і решти городян, а коли побачила, що Уленшпігель залишився сам, підбігла до нього і кинулась йому на шию:

— Ти зустрінеш багато гарних дівчат, — сказала вона.

— Гарних, можливо, — відповів Уленшпігель, — але таких свіжих, як ти, напевне ні, бо вони всі засмагли на сонці.

Довго йшли вони разом. Уленшпігель був задуманий і лише іноді промовляв:

— Вони мені ще заплатять за свої панахиди.

— За які панахиди і хто має платити? — запитала Неле.

Уленшпігель відповів:

— Усі настоятелі, священики, паламарі, вся духовна братія і інша їхня черевата шатія, від вищого до нижчого, що морочать нас дурними забобонами. Якби я оце був зараз при добрій роботі, то так і знай, що через оту прощу три роки пішло б як у прірву, все одно, що вони вкрали б. А тепер зазнає збитків тільки бідолашний Клаас. Але за цих три роки вони мені стократно заплатять, і я їм ще проспівую похоронну месу за їхні ж грошки.

— Годі ж бо, Тілю, май розум у голові, вони тебе можуть спалити живцем, — сказала Неле.

— Я не згорю, — відповів Уленшпігель.

І вони розлучились: Неле вся в сльозах, а він сповнений образи та гніву.

33

У середу, в базарний день, минаючи Брюгге, він побачив, як кат і його прислужники вели якусь жінку. За ними йшла величезна юрба інших жінок, які горлали, кричали, шпетили їй на всі заставки різними брудними лайками.

Побачивши, що її сукня обвішана шматками червоної матерії, а на шиї, на залізному ланцюгу, висить камінь правосуддя, Уленшпігель зрозумів, що ця жінка торгувала юним і свіжим тілом своїх дочок. Йому сказали, що зветься вона Барбара, а чоловік її Ясон Дарю, і що в цьому одязі мусить вона обійти все місто, поки не вернеться знову на Великий ринок. Там вона зійде на ешафот, що вже споруджений для неї. Уленшпігель пішов з галасливою юрбою. Вернувшись на Великий ринок, кати повели її на ешафот, прив'язали до стовпа, потім насипали біля її ніг горбочок землі і притрусили травою, що мало означати могилу.

Уленшпігелеві сказали також, що її вже батожили в тюрмі.

Тоді він помандрував далі і дорогою зустрів Анрі Марішалья, старця-ледацюгу, якого вже ніби вішали у Вест-Іпрському каштелянстві[63]. Він показував навіть і сліди на шиї від мотузки. "Я вже висів у повітрі, — казав він, — але звернувся зі щирою молитвою до Галльської Божої Матері, щоб мене врятувала, і, коли судці й підсудки вже пішли, сталося справжнє чудо: мотузок не задушив мене, а раптом урвався, і я гепнувся на землю, живий та здоровий".

Проте трохи згодом Уленшпігель дізнався, що цей пройдисвіт, врятований від мотузки, зовсім не Анрі Марішаль і що йому дозволено вештатися скрізь, де хоче, і брехати все, що хоче, лише тому, що він має грамоту з печаткою і підписом настоятеля Галльського собору, бо завдяки отому базіканню Анрі Марішалья валки прочан сунули до собору, і чималі пожертви робили всі ті, що нюхом чули, близько від себе чи далі, шибеницю. І відтоді Матір Божа Галльська довго звалася Матір Божа вішальницька.

34

Саме того часу інквізитори й богослови довели до відома імператора Карла: що церква гине; що її авторитет падає; що коли він отримав стільки славних перемог, то завдячує це молитвам католицької церкви, на якій тримається могутність його величної держави.

Один іспанський архієпископ зажадав, щоб він постинав шість тисяч голів або спалив стільки ж тіл, аби до ноги знищити заразу лютеранської ересі. Його найсвятішій величності видалось і цього мало.

Отож хоч куди заходив бідолашний Уленшпігель, він всюди з жахом бачив лише голови на палях, або як дівчат кати зав'язували в мішки і топили в річках, як голих чоловіків, розп'ятих на колесі, били залізними прутами, а жінок кидали в яму, стрибали по них, щоб розчавити їм перса, і живцем засипали землею. Бо духівники за кожного з тих, кого їм щастило завчасу навернути до покаяння, отримували по дванадцять солів.

Він бачив, як у Лувені кати спалили тридцять чоловік зразу, підпаливши вогнище гарматним порохом. А в Лімбурзі ціла родина, чоловіки й жінки, дочки й зяті, йшли на смерть, співаючи псалми. І лише один старий чоловік закричав у вогні.

З жахом і скорботою йшов Уленшпігель по цій нещасній землі.

35

У полях він струшувався, як пташка, як одв'язаний пес, і серце його тішилось, коли він бачив перед собою дерева, луки і ясне сонце.

Після трьох днів ходу він прийшов у багате село Уккле, недалеко від Брюсселя. Йдучи повз заїзд "Мисливський ріг", він був зваблений чудесним запахом печені і тому звернувся до маленького старченяти, що, піднявши носа догори, нюшило чудові пахощі різних соусів, і запитав, на чий це честь здійснюється до неба такий святковий фіміам? Той відповів, що тут після вечерні мають зібратися брати ордену Товстопиків, щоб відсвяткувати річницю звільнення Уккле жінками й дівчатами за давніх часів.

Уленшпігель, ще здалеку побачивши жердку з опудалом папуги вгорі, що правило за мішень, а навколо неї жінок, озброєних луками, знову спитав його, чи давно тут жінки почали стріляти з лука.

Старчення, смакуючи пахощі соусів, відповіло, що в давні часи, за Доброго Герцога, укклеїські жінки з таких самих луків уколошкали понад сотню розбишак.

Уленшпігель хотів дізнатися про це більше, але хлопець сказав, що говорити нічого не буде, бо голодний, хіба що як він дасть йому патара, щоб наїстися й напитися.

Уленшпігель, жаліючи його, дав йому милостиню.

Хлопець схопив гроші і, наче лис у курник, шмигонув до заїзду "Мисливський ріг", звідки незабаром радісно вискочив, тримаючи в руках півкільця ковбаси і буханець хліба.

Раптом Уленшпігель почув приємні звуки тамбуринів і скрипок і побачив великий натовп жінок, що йшли танцюючи, а серед них гарну молодичку з золотим ланцюжком на шії.

Хлопець аж усміхався від задоволення і, наївшись, з'ясував Уленшпігелю, що красуня молодичка — це королева лучниць, а звуть її М'єтьє, що вона жінка мессіра Ренонкеля, а він старшина громади, після чого попросив у Уленшпігеля ще шість ліарів на випивку. Уленшпігель не відмовив. Випивши й закусивши, хлопець сів проти сонця і почав колупатися нігтями в зубах.

Жінки-лучниці, вгледівши Уленшпігеля в прочанському вбранні, оточили його і почали круг нього танцювати, примовляючи:

— Здрастуй, богомольцю гожий! Чи здалеку йдеш, молодче?

Уленшпігель відповів:

— Я йду з Фландрії, країни прекрасної, на закоханих дівчат щасної.

І він з сумом згадав про Неле.

— А що ж ти за гріх учинив? — допитувались вони, переставши танцювати.

— Я не смію й назвати його, такий він великий, — сказав він. — Але в мене є й інша річ і зовсім не маленька.

Вони зареготались і запитали, чому це він мусить мандрувати отак з палицею, торбою, наче який жебрак.

— Я сказав, — відповів він, трохи прибрихуючи, — що панахиди більш допомагають попам, аніж мертвим.

— Попи, звичайно, гребуть за панахиди грошики, — відповіли вони, — а проте панахиди допомагають душам у чистилищі.

— Я там ще не бував, — мовив Уленшпігель.

— Хочеш закусити з нами? — запитала найвродливіша лучниця.

— Хочу закусити і з вами і вами, тобою і всіма по черзі, бо ви ж королівські шматочки, смачніші за ортоланів, дроздів чи бекасів.

— Господь з тобою, — відповіли вони, — на таку дичину й ціни нема.

— Так саме, як і на вас, красунечки, — сказав він.

— Ти диви! Ми прийшли не продаватись, — відповіли вони.

— А для чого ж? Хіба без грошей дістану? — запитав він.

— Еге ж, — відповіли вони, — запотиличників по шиї. Хочеш, то зіб'ємо тебе на макуху за нахабство.

— Краще не треба, — відповів він.

— То ходімо їсти, — мовили вони.

Він увійшов з ними на подвір'я заїзду, милуючись їхніми молодими обличчями. Раптом зирк — аж на подвір'я з прапорами, трубами, флейтами, барабанами ввійшли величезною юрбою члени ордену Товстопиків[64], всі, як один, вгодовані, показуючи, що вони даремне носять це високе й кумедне назвисько. Вони здивовано витріщились на Уленшпігеля, але жінки сказали їм, що це прочанин, якого вони спіткали на дорозі, а що з обличчя він не згірший за їхніх чоловіків і наречених, то й запросили його на свято.

Чоловіки погодилися, і один із них сказав до нього:

— Прочанине чесний, чи не хочеш ти відбути мандрівку по підливах і печенях?

— При такій нагоді хоч у чоботях-скороходах, — відповів Уленшпігель.

Але йдучи в залу, де готувався бенкет, він побачив, що паризькою дорогою йдуть дванадцять сліпих. Коли вони проходили повз нього, нарікаючи на голод і спрагу, він вирішив собі, що сьогодні ввечері нагодує їх по-королівськи за кошт укклеїського священика і в пам'ять про панахиди.

Він підійшов до них і сказав:

— Ось вам дев'ять флоринів, ідіть їсти. Почуваєте пахощі печені?

— Хіба ж ні! Ми її, на жаль, за півмилі чуємо, та що з того!

— Ну, то тепер наїстесь, маючи дев'ять флоринів, — сказав Уленшпігель, але грошей не дав їм на руки.

— Хай благословить тебе Господь, — подякували вони.

Уленшпігель повів їх і посадовив за круглим столиком, тоді як брати Товстопики зі своїми жінками й доньками сіли за великим столом. Будучи певні, що в них є дев'ять флоринів, жебраки гордо закричали:

— Пане господарю! Ану давай нам їсти й пити самого що не є найкращого.

Хазяїн, який чув розмову про дев'ять флоринів і був певний, що вони в їхньому гаманці, дав їм усе, чого вони бажали. А вони почали горлати один поперед одного:

— Гороху з салом! Рагу з яловичини, телятини, баранини, курчат! А ковбаса у вас для пса, чи що? Бо хто ж, подумайте самі, почувши тут запах ковбас, не вп'ється в них зубами? Ох, бачив я їх не раз, бачив, коли ще світили мені мої бідні очі.

— А де коекебакк'и, на андерлехтському маслі смажені? На сковороді вони аж

співають, на зубах аж хрумтять, як ковтнеш — кухличком спрагу заливай!

— А хто мені тицьне під ніс яечню з шинкою або шинку з яечнею, солодких друзів моєї пельки?

— А де божественні choesel'i — розкішне м'ясо, що плаває серед нирок, півнячих гребінців, телячого потруху, бичачих хвостів, баранячих ніжок, добре приправлене цибулькою, перчиком, гвоздиною, мускатом і добре стушковане, та ще й на підливу три кухлі білого вина? А хто вас мені принесе, божественні ковбаси, такі смачні, добрі, що ні слова не кажете, коли вас поїдаєш? Ви приходите просто з Luileckerland'y[65], ситої країни щасливих нероб, вічних лизоблюдів смачних підлив. Де ти, листя засохле минулої осені? Дайте мені бараняче стегно з квасолею!

— А мені султанів свинячих, тобто їхніх вух!

— А мені чотки з ортоланів. За "Отче наш" хай будуть бекаси, а за "Вірую" — жирні каплуни.

Господар спокійно відповів:

— Ви матимете яечню з шістдесяти яєць, а щоб ви не заблудились до неї з ложками, вам ще дадуть дороговкази на ту гору їжі — п'ятдесят смажених ковбасок, гарячих, з яких пара йтиме, а понад усе — dobbelpeterman'a[66] на випивку хоч цілу річку.

У бідолашних сліпців аж слина потекла, і вони загукали:

— Давай же мерщій і гору, і дороговкази, і річку!

А брати Товстопікі і їхні жінки, що вже сиділи за столом з Уленшпігелем, говорили між собою, що для сліпих цей бенкет невидимий і ці бідолахи втрачають сьогодні половину втіхи.

Коли хазяїн і чотири кухарі принесли яечню, оздоблену зверху петрушкою і настурцією, сліпі мало не кинулись і не розхапали її руками, але господареві, хоч і не без труднощів, пощастило їх вдовольнити, поклавши на тарілку кожному належну частку.

Жінки-лучниці були зворушені, бачивши, як голодні сліпі, аж плямкаючи від задоволення, ковтають великими шматками ковбасу, наче устриць. Dobbelpeterman лився в їхні пельки, наче водоспад з високої гори.

Підчистивши свої тарілки, вони знову зажадали коекебакк'ів, ортоланів, печені. Але господар приніс їм велику миску доброї підливи, в якій плавали тільки бичачі, телячі, баранячі кістки. Цього він уже не ділив їм на тарілки.

Коли ж вони, вмочивши свій хліб і зануривши по лікоть руки в підливу, почали витягати звідтіль лише обгризені ребра, лопатки, ба навіть бичачі щелепи, то кожен з них подумав, що то сусід повитягав м'ясо, а тоді ну лупцювати отими кістками один одного по обличчю.

Брати Товстопікі, нареготавшись досхочу, змилостивились над ними і переклали частину своїх святкових наїдків в тарілки цих бідолах, і тепер уже деякі сліпці, шукаючи собі зброю — кістку, іноді намацували під рукою то дрозда, то курча, то й перепілку, одну або й дві, а жіночки, відхиливши сліпцям голови назад, щедро лили їм у

горлянки брюссельське вино. А ті, намагаючись довідатись, звідки летиться така амброзія, мацали навколо себе і, натрапивши на жіночі спідниці, тягли їх до себе, хоч спідниці зразу ж вислизали.

Отже, сліпі добре наїлись, напились, наспівались, нареготались. Дехто, почувши жінок, став ганятися за ними по залі, шаленіючи від любовної жаги, але хитрухи дівчата лише дражнили їх і, ховаючись за братів Товстопиких, гукали з-поза них: "Поцілуй мене!" Вони таки й цілували, та замість жіночих уст трапляли на бородаті чоловічі обличчя, одержуючи за це добрих ляпасів.

Брати Товстопікі заспівали, вони їм підспівували. А веселі жіночки сміялися від задоволення, дивлячись на їхню гулянку.

А як минули ці веселі години, господар сказав сліпим:

— Ну, здається, ви добре наїлись і напились, платіть сім флоринів.

Але кожний із них присягався, що гроші не в нього, і відсилав до сусіда. З цього знову між ними виникла бійка, всяк хотів копнути другого ногою, вдарити кулаком, головою, та всі вони влучали в повітря, бо брати Товстопікі, бачачи, що непереливки, стали їх розбороняти. Удари сипалися градом, але все на вітер, лише один випадково трапив господаря по обличчі. Той розлютився і став обшукувати всіх, але знайшов лише стару ладанку, сім ліарів, три гудзики від штанів, чотки і більш нічого.

Тоді він хотів замкнути їх у свинячий закут на хліб і на воду, поки вони не розплатяться.

— А хочеш, — мовив Уленшпігель, — я поручуся за них?

— Чом би й ні, — відповів господар, — якщо хто поручиться за тебе.

Виявили згоду брати Товстопікі, та Уленшпігель відхилив це, сказавши:

— За мене поручиться священик.

Пам'ятаючи панахиди, він пішов до священика і розповів йому, що господаря "Мисливського рогу" посів диявол, що він ні про що не говорить, лише про свиней і сліпих: то ніби свині пожерли сліпих, то сліпі пожерли свиней у вигляді різних страв смажених і варених. Під час отих нападів господар, мовляв, потрощив усе в заїзді, і тому Уленшпігель просить його превелебність прийти й звільнити бідолашу від диявола.

Священик пообіцяв прийти, тільки не зараз: він підраховував парафіяльні прибутки, звідки намагався урвати дещо й для себе.

Бачачи нетерпіння священика, Уленшпігель сказав йому, що прийде з жінкою господаря — хай панотець сам з нею поговорить.

— Ну то приходьте вдвох, — сказав той.

Уленшпігель вернувся до господаря і мовив йому:

— Я щойно бачив священика, він поручиться за сліпих. Поки ви тут їх постережете, господиня зі мною піде до нього, він їй ствердить те, що тільки-но мені говорив.

— Ну то йди, жінко, — сказав господар.

Господиня пішла з Уленшпігелем до священика, який все ще мудрував, як би що урвати. Коли вона ввійшла з Уленшпігелем, священик нетерпляче махнув їм рукою, щоб ішли собі, сказавши їй:

— Не турбуйся, через день-два я допоможу твоєму чоловікові.

Вертаючись до заїзду "Мисливський ріг", Уленшпігель казав сам собі:

"Священик заплатить сім флоринів, оце й буде моя перша панахида".

І він дременував звідси, а за ним і сліпці.

36

Другого дня, спіткавши на шляху великий натовп людей, Уленшпігель пристав до них і скоро довідався, що вони йдуть в Альземберг, бо там сьогодні відпуст.

Він бачив, як старі жінки йшли босоніж, задом наперед, щоб за флорин відпокутувати гріхи якихось вельможних дам. На узбіччі дороги, під звуки скрипки, баса й дуди, прочани справляли бенкет, їли смажене й пряжене і запивали bruinbier'ом. Запах смаженого м'яса здіймався до неба, як ніжний фіміам.

Та були й інші прочани, брудні, нужденні, обідрані. Вони йшли на відпуст також задом наперед, за що церква платила їм по шість солів.

За ними стрибав задом наперед якийсь баньканий, лисий чоловічок і весь час бурмотів молитву.

Уленшпігель хотів дізнатись, чому це він мавпує раків, став перед ним і почав стрибати так само, як і він. Скрипки, сопілки, басы, дуди, зойки і мурмотіння прочан супроводили ці танці.

— Гей ти, голомозий! — гукнув Уленшпігель. — Чого це ти по-чудернацьки так біжиш? Для того, щоб напевне впасти?

Той нічого не відповів, лише мурмотів молитву.

— Може, ти хочеш полічити дерева на шляху? — запитав Уленшпігель. — А може, заодно хочеш знати, скільки листя на деревах?

Чоловічок, що саме проказував "Вірую", дав йому знак мовчати.

— А може, — провадив Уленшпігель, все стрибаючи так само поперед нього, — може, ти раптово з глузду з'їхав, що все йдеш задом наперед. Але хто хоче добути від дурня розумну відповідь, той сам не дуже розумний. Чи не так, голомозий?

Але той уперто мовчав, а Уленшпігель все стрибав і так стукотів підшвами сандалій, що брук під ним дуднів, наче порожній ящик.

— А може, ви німий, пане добродію? — допитувався Уленшпігель.

— Ave Maria, gratia plena et benedictus fructus ventris tui, Jesu[67], — бубонів чоловічок.

— Чи ви не глухі? — запитав Уленшпігель. — Зараз побачимо. Кажуть, що глухі не чують ні похвали, ні лайки. Ану з чого в тебе барабанні перетинки в вухах, зі шкіри чи з бронзи! Ліхтар ти без свічки, нікчемо без пуття, ти гадаєш, що схожий на людину? Це станеться тоді, коли людей робитимуть з ганчір'я. Чи бачено коли таку жовтезну пику, таку облізлу голову? Хіба, може, на шибениці. Ти, напевне, висів уже коли-небудь?

Уленшпігель усе стрибав, а чоловічок, розсердившись, завзято стрибав задом наперед і бурмотів свої молитви з прихованою злістю.

— Може, ти, — вів далі Уленшпігель, — не розумієш фламандської вченої мови, то я розмовлятиму з тобою по-простацькому. Якщо ти не прожера, то п'яниця, якщо не

п'яниця, то хлєпчеш воду або страждаєш від страшеного запору, а як не від запору, то від бігунки; якщо ти не розпусник, то каплун, якщо є де поміркованість, то вона міститься не в бочці твого черева, і коли на тисячу мільйонів чоловік, що живуть на землі, є один роґоносець, то це напевне ти.

На цьому слові Уленшпігель гепнувся задом на землю, аж ноги задер, бо лисий чоловічок так молоснув його під ніс, що йому аж іскри посипалися з очей. Потім спритно навалився на нього, незважаючи на свою вагу й черевце, і почав гамселити його по чому попало, і удари градом посипались на худе Уленшпігелеве тіло. Навіть і палиця випала в нього з рук.

— Оце тобі наука буде, — мовив чоловічок, — щоб знав, як морочити статечних людей, що йдуть на відпуст. Бо, хай тобі відомо буде, йду я в Альземберг, як заведено, просити святу Діву Марію, щоб жінка моя скинула дитину, яку понесла під час моєї відсутності. Щоб сподобитися в неї такої великої милості, треба було стрибати задом наперед з двадцятого кроку від свого дому аж до самих церковних сходів, не промовивши й слова. А ти мені перебив усю рахубу, і тепер доведеться починати все заново.

Уленшпігель, схопивши свою палицю, вигукнув:

— Я тобі покажу, негіднику, як користатися допомогою Матері Божої, щоб убивати дітей у матириному лоні!

І він так відлупцював злого роґоносця, що той, напівмертвий, залишився на шляху.

А до неба, як і раніш, здіймалися зойки прочан, звуки скрипок, басів, дудок і, наче справжнісінький фіміам, пахощі смаженини.

37

Клаас, Сооткін і Неле посідали якось біля грубки і завели розмову про нашого прочанина, що десь мандрує.

— Доню, — мовила Сооткін, — чому ж ти силою своїх юних принад не вдержала його назавжди біля нас?

— На жаль, — відповіла Неле, — не могла.

— Це тому, — докинув Клаас, — що якісь інші чари з більшою силою тягнуть його і ніяк не дають спокою, хіба лише тоді, як він напихає пельку.

— Він поганий злюка! — зітхнула Неле.

— Що злюка, — мовила Сооткін, — я згодна, а що поганий, то ні. Щоправда, у мого сина Уленшпігеля обличчя не грецьке і не римське, але це ще й краще. Бо в нього швидкі фландрські ноги, гострі карі очі, як у франка з Брюгге, а ніс і рот — наче робили їх два лиси, добре освічених у мистецтві хитрощів і скульптури.

— То хто ж тоді, — запитав Клаас, — створив йому ці ледачі руки й ноги, що такі швидкі, як зачують розвагу?

— Його надто юне серце, — відповіла Сооткін.

38

Саме того часу Катліна вилікувала у Спільмана цілющими травами бика, три барани, свиню, але нічого не могла вдіяти з коровою Яна Белоона. Той обвинуватив її в

чаклунстві, сказавши, що вона наврочила худобину, бо коли давала їй зілля, то гладила її і говорила з нею, і вже ж не як, а по-сатанинському, бо чесний християнин не може розмовляти з тваринами.

Отой-то Ян Белоон додав, що він сусіда Спільмана, у якого вона вилікувала бика, три барани й свиню, а його корову отруїла, без усякого сумніву, з намови Спільмана, бо він заздрить йому, Белоону, що ґрунт у нього краще оброблений, а тому й краще родить. На підставі свідчень Пітера Мелемейстера, чоловіка статечного життя і добрих звичаїв, а також і Яна Белоона, які ствердили, що Катліна у всьому Дамме відома як ворожка і що це вона, без сумніву, отруїла корову, Катліна була ув'язнена і засуджена до тортур, поки не визнає всіх своїх злочинів.

Її допитував старшина, страшенно злий від перепоя, бо цмулив горілку цілими днями. Коли вона стала перед ним і членами Vierschare[68], її піддали першому катуванню.

Кат роздягнув її, скрізь поголив волосся, потім пильно оглянув, чи не приховані де в неї чаклунські ознаки.

Нічого не знайшовши, він прив'язав її до лави мотуззям. А вона голосила:

— Мені соромно лежати голою перед чоловіком. О Діво Маріє, дай мені вмерти!

Тоді кат накрив їй мокрим полотном груди, живіт, ноги, потім, піднявши лаву, почав наливати їй у горло гарячу воду і влив стільки, що вона аж роздулась. Потім перекинув лаву.

Суддя запитав Катліну, чи визнає вона свою вину. Вона відповіла знаком, що ні. Кат знову налив їй у горло гарячої води, та Катліна виблювала все.

Тоді за наказом лікаря її розв'язали. Вона не могла говорити, лише біла себе в груди, щоб показати, що гаряча вода ошпарила її. А коли суддя побачив, що вона вже отямилась від першого катування, він їй сказав:

— Признайся, що ти відьма і що ти наврочила корову.

— Не можу цього сказати, — відказала Катліна. — Я люблю тварин, люблю всім своїм слабким серцем. Я скоріше собі заподію шкоду, а не беззахисним тваринам. Я давала корові таке цілюще зілля, що воно не могло їй зашкодити.

Але суддя на те:

— Ти дала їй отрути, бо корова здохла.

— Пане старшина, — відповіла Катліна, — я вся тут у вашій владі, але наслідуюсь сказати, що тварина так само, як і людина, може вмерти від хвороби, незважаючи на допомогу костоправів. Я присягаюсь Христом-Богом, який вмер на хресті за гріхи наші, що хотіла вилікувати цю корову цілющим зіллям і не робила їй зла.

Суддя крикнув тоді розлютовано:

— От чортова почвара, не хоче признаватися. Ану візьміть її на другі тортури!

І він вихилив велику склянку горілки.

Кат посадив її на віко дубової труни, що стояла на козлах. Це віко, зроблене дашком, було гостре як лезо. В печі горів великий вогонь, бо вже був листопад.

Катліну, що сиділа на гострому ребрі труни, узули в тісні черевики з шкіри-сириці і

підсунули до вогню. Як тільки гостре віко почало впинатися в її тіло, а сириця на черевиках збіглася від вогню і неймовірно здушила їй ноги, вона закричала:

— Ой болить, рятуйте! Дайте мені отрути!

— Присуньте-но її до вогню ближче, — наказав суддя. Потім запитав: — А скільки ти разів літала на мітлі справляти шабаш? А скільки разів гноїла жита на полях? Нищила плоди у садах? Умертвляла немовлят в материнському лоні? Скільки разів робила двох братів залятими ворогами, двох сестер — злостивими суперницями?

Катліна хотіла говорити, та не могла, вона тільки ворухнула заперечливо руками. Тоді суддя сказав:

— Вона в мене заговорить тоді, як розтопимо її диявольський жир. Присуньте її ще ближче.

Катліна закричала. Суддя сказав їй:

— Преси сатану, хай тебе освіжить.

Вона зробила рух, наче хотіла скинути черевики, що аж диміли біля вогню.

— Преси сатану, щоб тебе роззув, — сказав суддя.

Вибило десяту годину — настала пора снідати для цього недолюда. Він вийшов з катом і писарем, залишивши Катліну саму біля вогню в катівні.

Об одинадцятій вони вернулись і застали Катліну заціпенілу, нерухому. Писар сказав:

— Начебто дала дуба!

Суддя наказав катові зняти її з віка і роззути. Але роззути не можна було, мусили розрізати черевики. Ноги в Катліни були червоні, закривавлені.

Суддя, згадуючи смачні страви, мовчки дивився на неї. Незабаром вона прийшла до пам'яті, але впала на землю і не могла підвестися, незважаючи на всі зусилля.

Тоді сказала до судді:

— Ти хотів колись мене сватати, але тепер уже зась, не матимеш мене. Чотири рази по три — число священне, а тринадцять — це наречений.

Потім, коли суддя хотів щось сказати, вона перебила його:

— Цить, бо в нього слух тонкий, як в архангела, що лічить удари серця у праведників. Чого ти приходиш так пізно? Чотири рази по три — число священне, воно вбиває всіх, хто мав до мене хіть.

— Вона перелюбствує з дияволом, — сказав суддя.

— Вона збожеволіла від болю й тортур, — мовив писар.

Катліну відпровадили в тюрму.

Через три дні зібрався суд старшин, який присудив Катліну до кари вогнем.

Кат зі своїми помічниками привели її на Великий ринок і звели на ешафот, що був там споруджений. Судді, профос та оповісник були вже на своїх місцях.

Прозвучала три рази сурма оповісника, і він, звернувшись до народу, вигукнув:

— Суд міста Дамме змилостивився над жінкою Катліною і звільнив її від найсуворішої кари, яка належала їй по закону, та, щоб засвідчити, що вона відьма, її коси будуть спалені, вона муситиме заплатити двадцять золотих червінців королю

штрафу і на три роки буде вигнана з міста Дамме. Коли ж вона порушить цей присуд, їй буде відтято руку.

І народ схвалив оплесками цю жорстоку ласку.

Кат прив'язав Катліну до стовпа, поклав на її голену голову жменю клоччя і запалив його. Клоччя горіло довго, і Катліна кричала й плакала.

Потім її одв'язали, посадили на воза і відвезли за межі міста Дамме, бо вона не могла йти попеченими ногами.

39

Коли Уленшпігель був у місті Буа-ле-Дюк у Брабанті, отці міста запропонували йому стати їхнім блазнем, але він відмовився від такої честі, сказавши: "Мандрівний прочанин не може бути на постійній посаді, він повинен блазнювати на шляхах і по шинках".

Тим часом Філіпп, що був також і королем англійським[69], приїхав відвідати ці краї, свою майбутню спадщину — Фландрію, Брабант, Ено, Голландію, Зеландію. Йому пішов двадцять дев'ятий рік. В його сіруватих очах світилася злісна туга, прихована лютість, жорстока рішучість. Холодне було його лице, нерухома голова, вкрита рудуватим волоссям, негнучке, худе тіло на тонких ногах, млява і невиразна мова, наче рот його був набитий вовною.

У перервах між турнірами, різними змаганнями і бенкетами він оглядав веселе герцогство Брабантське, багате графство Фландрське та інші свої володіння. Всюди він присягався зберігати їх привілеї. Та коли в Брюсселі давав клятву на Євангелії не порушувати золотої булли Брабанту[70], його руку так зсудомило, що він мусив прийняти її зі святої книги.

Коли він прибув до Антверпена, там на його честь спорудили двадцять три тріумфальні арки. Двісті вісімдесят сім тисяч флоринів витратило місто на ці арки, на костюми для тисячі восьмисот сімдесяти дев'яти купців, одягнутих у червоний оксамит, на багаті лівреї для чотирьохсот шістнадцяти служників та пишні шовкові шати для чотирьох тисяч одягнутих однаково городян. Ритори мало не всіх нідерландських міст виголошували тут блискучі промови.

Тут можна було побачити оточеного почтом із блазнів Принца кохання з Турне, що їхав верхи на свині на ім'я Астарта; Короля дурнів з Лілля, що йшов за своїм конем, держачись за хвіст; Принца розваг з Валансьєна, який розважався тим, що лічив, скільки разів бухне його віслюк; Абата веселощів з Арраса, який попивав брюссельське винце з пляшки, що мала вигляд молитовника, і це було для нього приємне читання; Абата злидарів з Ати, що мав на собі лише діряве простирало і рвані черевики, зате держав у руці ковбасу, якою напихав своє черево; Ватажка шалених — молодого хлопця, що їхав на полохливій козі серед натовпу, його з усіх боків наділяли штурханами; Абата срібної таці з Кенуа, що їхав на коні і вдавав, ніби хоче сісти на тацю, примовляючи: "Нема такої великої скотини, яку б не можна було засмажити на вогні".

Отак уся ця компанія бавила людей невинними витівками, але король залишався

сумний і похмурий.

Того ж таки вечора маркграф антверпенський, бургомістр, воєначальники і священнослужителі зібралися порадитись, яку ж їм вигадати забаву, щоб розвеселити короля.

Маркграф сказав:

— Чи ви не чули про такого собі П'єркіна Якобсена, блазня з міста Буа-ле-Дюк, який так уславився своїми витівками?

— Чували, — підтвердили всі.

— Ну так ось, — мовив маркграф, — покличмо його до нас, нехай він щось устругне, а то в нашого блазня ноги немов олов'яні.

— Покличмо, — погодились усі.

Коли посланець з Антверпена прибув до Буа-ле-Дюка, йому сказали, що П'єркін луснув від сміху, але в них є один проїжджий блазень, на ім'я Уленшпігель. Посланець знайшов його в одній таверні, де він їв печених устриць, а водночас залицявся до служниці.

Уленшпігель був дуже потішений, що по нього приїхав спеціальний громадський гонець верхи на доброму вернамбахському коні і привів ще одного коня, напевне, вже для нього.

Не злізаючи з коня, гонець запитав Уленшпігеля, чи зможе він устругнути щось таке, щоб розсмішити короля Філіппа.

— Та тих жартів я маю до біса у себе в черепку, — відповів Уленшпігель.

І вони поїхали. Коні пустились учвал, несучи Уленшпігеля й гінця до Антверпена. Коли в місті Уленшпігель став перед маркграфом, двома бургомістрами і старшинами, маркграф його спитав:

— Чим ти думаєш нас потішити?

— Літатиму в повітрі, — відповів Уленшпігель.

— Як же ти це зробиш? — запитав маркграф.

— А чи ви знаєте, що коштує менше ніж булька з мила, коли вона лусне?

— Ні, не знаю, — відповів маркграф.

— Розкрита таємниця, — відповів Уленшпігель.

Тим часом герольди, верхи на чудових конях у збруї з червоного оксамиту, їздили по всіх вулицях, площах, перехрестях, сурмили в сурми і били в барабани. Вони оголошували всім signork'am і signorkinn'am[71], що Уленшпігель, блазень із Дамме, буде літати в повітрі над набережною в присутності короля і його високоіменитого, вельможного і благородного почту, які сидітимуть на високому помості.

Навпроти помосту стояв дім, збудований на італійський зразок, вздовж усього даху цього дому простяглася ринва, на яку відчинялося вікно з горища.

У день вистави Уленшпігель проїхав містом верхи на віслюку. Поруч із ним біг скорохід. Уленшпігель був одягнений у чудові шати з червоного шовку, які дала йому міська управа. На голові у нього був червоний ковпак з двома осячими вухами, на кінці яких висіли дзвоники. На шії блищав ланцюг з мідних блях, на яких був

викарбуваний герб міста Антверпена. На рукавах коло ліктів бряжчали дзвоники. Ноги були взуті в позолочені капці, на носках яких також висіли дзвоники.

Його осел був накритий попоною з червоного шовку, на ній з обох боків був майстерно вигиптуваний золотом герб Антверпена.

Слуга одною рукою вів осла за вуздечку, а в другій тримав прута, на кінці якого дзеленькав коров'ячий дзвіночок.

Уленшпігель, покинувши на вулиці слугу й віслюка, заліз на дах. Тут, задзеленькавши своїми дзвониками, він розчепірів руки, немовби хотів летіти. Потім, нахилившись до короля Філіппа, промовив:

— Я думав, що я — єдиний дурень в Антверпені, але бачу, що дурнів тут повне місто. Якби ви мені сказали, що хочете літати, я б не повірив, та коли дурень приходить і каже вам, що літатиме, ви йому вірите. Як же я можу літати, коли в мене немає крил?

Одні реготались, інші лаялись, але всі говорили:

— Він хоч і дурень, а каже щирю правду.

Але король Філіпп залишався незворушний, наче з каменю витесаний.

А міські старшини нишком говорили між собою:

— Чи варто ж було для такої кислої пики таке пишне свято влаштовувати?

Вони дали Уленшпігелеві три флорини і силою здерли з нього шати з червоного шовку, в яких він хотів чим скоріше втекти.

— А що таке три флорини в кишені молодого хлопця? Це все одно, що грудка снігу перед вогнем, що пляшка вина перед п'яницею з широкою пелькою. Три флорини! Листя опадає з дерева, але й наростає знову, а флорини як вийдуть з кишені, то вже не повернуться ніколи. Метелики відлітають з літом, і флорини також летять, хоч і важать вони два естерліни[72] і дев'ять асів.

Так міркуючи, Уленшпігель пильно розглядав своїх три флорини.

— Яка ж пихата міна! — мурмотів він, дивлячись на імператора Карла в панцирі й шоломі; Карл в одній руці тримав меч, а в другій глобус, зображення нашого жалюгідного світу. — Він, з Божої ласки, імператор римський, король іспанський і таке інше. І він таки милостивий до нашої країни, цей імператор у панцирі. А на другому боці викарбувано герби його герцогств, графств та інших володінь з таким прекрасним написом: "Da mihi virtutem contra hostes tuos" — "Дай мені силу проти ворогів твоїх". І справді, він був хоробрий супроти реформатів[73], у яких геть усе відбирав на свою користь. Ах! Якби я був імператором Карлом, я б накарбував флоринів на цілий світ, і кожен став би багатим, і більше ніхто б не працював.

Та хоч як Уленшпігель милувався своїми монетами, всі вони майнули в країну згуби, де бряжчать кухлі і дзеленчать пляшки.

40

Коли Уленшпігель з'явився на ринві у своїх шатах із червоного шовку, він не бачив Неле, яка стояла в натовпі, дивилася на нього і радісно сміялась. Саме тоді вона жила в Боргергауті, поблизу Антверпена, і, почувши, що якийсь блазень хоче літати перед королем Філіппом, подумала, що це, певне, вже не хто інший, як її коханий

Уленшпігель.

А тепер він ішов дорогою, задумавшись, і не чув, як хтось поспішає за ним, аж раптом відчув, що дві руки закрили йому очі. Він одразу впізнав Неле.

— Чи це ти? — запитав він.

— Авжеж, — відповіла вона, — я біжу за тобою від самого міста. Ходи зі мною.

— А де ж Катліна? — запитав він.

— О, ти й не знаєш, — сказала вона, — як її мучили, несправедливо вигдавши, що вона відьма, а потім вигнали з Дамме на три роки, попекли їй ноги, а на голові палили клоччя. Я для того розповідаю тобі про це, щоб ти не злякався, коли побачиш її, бо вона збожеволіла від нестерпної муки. Часто вона цілими годинами дивиться на свої ноги і говорить: "Гансе, мій солодкий дияволе, подивився б ти, що вони зробили з твоєю коханою". Бідні її ноги наче дві суцільні рани. А потім заплаче й каже: "Інші жінки мають чоловіків чи коханців, а я живу на цьому світі, як удовиця". Я їй кажу тоді, що Ганс зненавидить її, коли вона говоритиме про нього ще з ким-небудь, крім мене. І вона слухається мене, мов дитина, тільки як побачить корову чи вола, через яких постраждала, то, згадавши все, починає тікати щосили, і ніщо її тоді не зупинить — ні тин, ні річка, ні канава, аж поки не впаде на шляху або де під стіною. Там я її піднімаю і перев'язую ноги, які ще й досі кривавляться. Я гадаю, коли їй палили клоччя на голові, то спалили мозок.

Отак удвох вони і йшли, пригнічені думкою про Катліну.

Прийшовши додому, вони побачили, що Катліна сидить на лавці коло стіни і гріється на сонечку.

— Ти впізнаєш мене? — запитав Уленшпігель.

— Чотири рази по три, — мовила вона, — число священне, але тринадцять — чортова дюжина. Хто ти, дитино цього жорстокого світу?

— Я ж Уленшпігель, син Клааса і Сооткін, — відповів він.

Катліна підвела голову і впізнала його, потім, поманивши пальцем, нахилилась до його вуха і сказала:

— Коли ти побачиш того, чиї поцілунки, як сніг, скажи йому, Уленшпігелю, щоб прийшов. — Потім, показуючи на спалене волосся, простогнала: — Ой, болить! Вони забрали в мене розум, голова моя зовсім порожня, та коли прийде Ганс, то наповнить її. Чуєш? Дзвенить, як дзвін; це душа моя стукає у двері, щоб вийти, бо її пече. Коли Ганс прийде і не захоче наповнити голову, я скажу йому, щоб він зробив ножом дірку, бо душа там усе стукає, все хоче вийти і завдає мені жорстокого болю. Я таки не витримаю, вмру. Я вже більше не сплю, все чекаю його, хай він наповнить мою голову, хай наповнить.

Вона зовсім знесилилась і застогнала.

Селяни, зачувши ополудні церковний дзвін, йшли додому обідати і, проходячи мимо Катліни, говорили:

— Ось причинна.

І хрестилися.

А Неле з Уленшпігелем плакали. Уленшпігель мусив іти далі.

41

По дорозі на прощу найнявся він на роботу до одного чоловіка, що ім'я йому було Йост, а прізвисько Кваебаккер, тобто Сердитий пекар, яке він заслужив за свою злу пику. Кваебаккер давав йому для харчування три буханці черствого хліба на тиждень, а для снання приділив комірчину на горищі під дахом, де добряче дощами поливало і вітрами продувало.

Побачивши, що так зле з ним поводяться, він вирішив і сам устругнути йому капость, і між іншим ось яку: коли збираються пекти хліб удосвіта, то борошно треба сіяти вночі. От раз уночі, коли було ясно, місячно, Уленшпігель попросив свічку, щоб було видніше сіяти, але хазяїн так йому відповів:

— Сій там, де місяць світить.

Уленшпігель послухався і почав сіяти борошно на землю там, де світив місяць.

Вранці Кваебаккер, прийшовши подивитись, що робить Уленшпігель, побачив, що він і досі сіє на землю борошно.

— Що ти робиш? Хіба ж борошно вже нічого не варте, що ти сієш на землю?

— Я сіяв борошно там, де місяць світив, як ви й наказали, — відповів Уленшпігель.

Пекар зарепетував:

— Осле ти нав'ючений! Через сито треба було сіяти!

— А я гадав, що місяць у вас — це якесь нове сито, — відповів Уленшпігель. — Але шкода невелика, я зараз усе позбираю.

— Оглядівся по шкоді, — мовив Кваебаккер, — тепер уже пізно місити тісто і пекти хліб.

— Хазяїне, у мірошника-сусіда є готове тісто, я можу побігти принести, — жваво запропонував Уленшпігель.

— А йди ти на шибеницю, — відповів той, — і шукай там, може, що знайдеш.

— Біжу, хазяїне, — відповів Уленшпігель.

Він побіг на Поле шибениць, знайшов там висохлу руку якогось злодія, приніс її Кваебаккер'у і мовив:

— Ось зачарована рука, вона робить невидимим кожного, хто її носить. Чи не хотів би ти часом приховати свою погану вдачу?

— Я на тебе зараз же поскаржуся владі, — крикнув Кваебаккер, — тоді побачиш, як не слухати хазяїна.

Коли вони обидва стояли перед бургомістром і Кваебаккер почав уже перелічувати цілу низку його лиходійств, раптом він побачив, що Уленшпігель так і витріщився на нього. Він так розлютився, що припинив свої скарги і крикнув до нього:

— Чого тобі ще?

Уленшпігель відповів:

— Ти ж сам сказав, що так оскаржиш мене, що я побачу свою вину. Того я й дивлюся, щоб її побачити.

— Геть з моїх очей! — скрикнув булочник.

— Коли б я був у твоїх очах, то якби ти їх заплющив, мені б довелось вилазити через ніздрі.

Бургомістр, побачивши, що плещуть вони казна-що, не захотів їх більше слухати.

Уленшпігель і Kwaebakker вийшли разом. Kwaebakker замірився на нього кийком. Уленшпігель ухилився і сказав йому:

— Хазяїне, коли ти хочеш кийком вибити з мене борошно, то візьми собі висівки — твою злість, а я візьму борошно — свою веселість. — А потім, показавши йому свій зад, додав: — А оце челюсті печі, печи скільки хочеш.

42

Уленшпігель залюбки став би не злодієм з великої дороги, а злодієм великої дороги, але вона була вимощена надто важким камінням.

Він подався світ за очі дорогою на Ауденаарде, де тоді стояла залога фламандських рейтарів, що охороняли місто від французьких загонів, які, мов сарана, пустошили країну.

У фламандських рейтарів начальником був фрісландець, капітан Корнюен. Вони також гасали по всій окрузі і, як це завжди бувало, обдирали жителів незгірш за ворогів.

Все їм ішло на поживу: і кури, і курчата, і качки, і каченята, і телята, й поросята. Одного разу, коли вони верталися навантажені здобиччю, Корнюен і його лейтенанти помітили під деревом у холодочку Уленшпігеля, який спав і снів про печеню.

— Чим ти промишляєш? — спитав Корнюен.

— Вмираю з голоду, — відповів Уленшпігель.

— А що вмієш робити?

— Та ось ходжу на прощу та покутую гріхи свої, дивлюсь, як інші працюють, на линві танцюю, гарненькі личка малюю, вирізьбляю колодочки для ножів, граю на rommelpot'i і на сурмі.

Якщо Уленшпігель так сміливо назвав себе сурмачем, то лише тому, що чув, ніби старий сторож Ауденаардського замку віддав Богу душу і посада ця вільна.

Корнюен сказав йому:

— Ну, то будеш міським сурмачем.

Уленшпігель пішов за ним, і помістили його у найвищій вежі міських укріплень, у комірчині, що провіталася з усіх боків чотирма вітрами, крім хіба південного, який задував тільки в один бік.

Йому було наказано сурмити негайно в сурму, тільки-но він побачить, що йде ворог. Для цього треба завжди мати свіжу голову, ясні очі, а через те йому давали не надто багато їсти й пити.

Капітан і його вояки жили в вежі і щодня бенкетували за кошт округи. Вони зарізали і зжерли безліч каплунів, винних лише в тому, що були жирні. Про Уленшпігеля завжди забували, він харчувався лише пісною юшкою, і смачні пахощі різних підлив, що линули до нього знизу, мало його тішили. Тому Уленшпігель зовсім не сурмив, коли одного разу наскочили французи й захопили багато худоби.

Капітан піднявся до нього і запитав:

— Чому ж ти не сурмив?

— Хотів віддячити вам за харчі, та не вистачило духу, — відповів Уленшпігель.

Другого дня капітан та його вояки знов улаштували собі великий бенкет, але і цього разу про Уленшпігеля забули. Тільки-но вони почали бенкетувати, Уленшпігель засурмив у сурму.

Корнюен і його вояки, будучи певні, що йдуть французи, кинули їжу й питво, сіли на коней і учвал погнали за місто. Та в полі не було нікого, крім вола, що спокійно лежав собі на сонечку й ремигав. Вони забрали його з собою.

А тим часом Уленшпігель пригощав себе і вином, і м'ясом. Вернувшись, капітан побачив, що він стоїть, посміхаючись, у дверях бенкетної зали і ледве держиться на ногах.

— Тільки зрадники сурмлять тривогу тоді, коли нема ворога, і не сурмлять, коли його бачать, — сказав йому капітан.

— Пане капітан, — відповів Уленшпігель, — на моїй вежі мене так надуло чотирма вітрами, що понесло б у повітря, як пухир, коли б я не засурмив, щоб випустити зайвий дух. Тепер вішайте мене хоч зараз, хоч потім, коли вам буде потрібна осяча шкура на барабан.

Корнюен повернувся й пішов, не сказавши й слова.

Тим часом в Ауденаарде прийшла звістка, що до міста має прибути найласкавіший імператор у супроводі свого вельможного почту. З цієї нагоди міська влада видала Уленшпігелеві окуляри, щоб він міг краще розгледіти наближення його найсвятішої величності. Уленшпігель повинен був тричі просурмити, як тільки побачить, що імператор під'їжджає до Луппегема, до якого було чверть милі від Боргпоорта.

Бо таким чином городяни були б попереджені і мали б змогу задзвонити у всі дзвони, приготувати феєрверки, поставити на вогонь страву і відкрити бочки з вином.

І ось одного разу, близько полудня, коли небо було чисте, а вітер дув з Брабанту, Уленшпігель побачив на дорозі до Луппегема велику кавалькаду вершників. Коні під ними гарцювали, султани маяли на вітрі. Деякі тримали прапори. Той, що гордовито їхав попереду, мав на голові парчеву шапочку з довгими перами і одягнутий був у шати з брунатного оксамиту, гаптовані золотом.

Уленшпігель, надівши на носа окуляри, ясно побачив, що це імператор Карл V, який ласкаво дозволив жителям Ауденаарде, щоб вони почастували його своїми найкращими напоями і найсмачнішими стравами.

Всі вершники їхали поволі, крок за кроком, вдихаючи свіже повітря полів, що збуджує апетит. Та Уленшпігель вирішив, що всі вони дуже тілисті, вгодовані і нічого їм не станеться, якщо цього разу й попостяться. А тому спокійно дивився на них і не сурмив.

Вони їхали сміючись і жартуючи, а його найсвятіша величність подумки заглядав тим часом у свій шлунок, щоб побачити, чи є там місце для нового обіду в Ауденаарде. Він був здивований і незадоволений, що жоден дзвін не бевкнув, сповіщаючи про його

прибуття.

А тим часом до міста прибіг селянин із звісткою, що бачив на власні очі недалеко загін французів, який прямує сюди, щоб пожерти все та пограбувати.

Почувши таке, воротар негайно зачинив браму і послав служника сповістити про це інших воротарів. Бо рейтари бенкетували собі й нічого не знали.

Що ближче під'їжджав його величність, то більше гнівався, не чуючи, щоб дзвонили дзвони, гримали мортири та аркебузи. Хоч як він прислухався, а чув лише, як годинник б'є години та півгодини. Під'їхавши до брами і побачивши, що вона замкнена, він почав гатити кулаком, щоб відчинили.

Імператорський почет також сильно розсердився і висловлював голосно своє обурення. Воротар з фортечного валу гукнув до них, що коли вони не перестануть там галасувати, то він їх почастиє картечкою, щоб охолодити їхню нетерплячку.

Тоді його величність і геть розлютився:

— Гей ти, сліпа свиняко, — гукнув він, — не впізнаєш свого імператора, чи що?

Воротар відповів, що від свині в золоті теж користі небагато. Хто ж не знає, що французи люди жартівливі: всім відомо, що імператор Карл зараз воює в Італії і не може стояти тут, коло брами в Ауденаарде.

Тоді Карл і його почет ще голосніше загорлали:

— Якщо ти не відчиниш, ми засмажимо тебе на списі. А перед тим ти проковтнеш свої ключі.

На цей галас вийшов старий солдат з арсеналу і, виглянувши з-за муру, гукнув:

— Гей, вартовий, ти помилився, це наш імператор, я його відразу впізнав, хоч він і добре постарівся з того часу, відколи забрав з собою Марію ван дер Гейнст[74] в Лаленський замок.

Від страху вартовий аж знепритомнів, а старий солдат забрав у нього ключі і пішов відчиняти браму.

Імператор запитав, чому його примусили так довго чекати. Коли солдат з'ясував йому все, імператор звелів зачинити ворота, викликати Корнюена з рейтарами і наказав їм марширувати попереду, бити в барабани і сурмити в сурми.

Потім у місті задзвонили у всі дзвони. Тільки після цього його величність із стуком-грюком, як і годилося такій високій особі, в'їхав на Великий ринок. Тут уже позбиралися бургомістри й старшини. На цей гармидер вискочив і старшина Гігелар і, прибігши назад у залу, крикнув:

— Keyser Karel is alhier! Імператор Карл тут!

Перелякані цією звісткою, бургомістри, старшини й радники вийшли з ратуші на вулицю, щоб у повному складі привітати імператора, а служники розбіглися по місту з наказами готувати феєрверки, стріляти з гармат, смажити птицю, відкривати бочки з вином.

Чоловіки, жінки, діти бігали всюди й кричали:

— Keyser Karel is op't Groot markt! Імператор Карл на Великому ринку!

Вмить на площі зібрався величезний натовп.

Імператор, несамовитий від гніву, запитав обох бургомістрів, чи не заслуговують вони шибениці за таку непошану до свого володаря.

Бургомістри відповіли, що таки справді заслуговують на те, але сурмач Уленшпігель заслуговує цього ще більше, бо коли до них дійшла чутка, що прибуде його величність, його поставили на вежі, дали окуляри і наказали негайно тричі просурмити, тільки-но помітить наближення імператорського кортежу. Але він нічого цього не зробив.

Імператор не власкавився й тепер і наказав привести Уленшпігеля.

— Чому ти, — запитав він, — маючи такі чудові окуляри, не сурмив у сурму, коли побачив, що я їду?

Говорячи це, він рукою затулив очі від сонця і дивився на Уленшпігеля крізь пальці.

Уленшпігель також затулив долонею очі і, дивлячись крізь пальці, відповів: як тільки він побачив, що імператор дивиться крізь пальці, то одразу ж зняв окуляри.

Імператор наказав повісити його. Воротар підхопив, що так, мовляв, йому й треба, а бургомістри зацікавилися від жаху і не спромоглися жодним словом ні схвалити, ні заперечити цього вироку.

Послали по ката і його помічників. Вони принесли драбину з новою мотузкою, схопили Уленшпігеля за комір, і той, шепочучи молитви, спокійно пройшов повз сотню Корнюєнових рейтарів.

Вони знущалися з нього. А народ ішов слідом за ним і казав:

— Це нечувана жорстокість — посилати на смерть бідолашного юнака за таку незначну провину!

Тут було багато озброєних ткачів, вони обурено кричали:

— Не дозволимо вішати Уленшпігеля! Це проти наших законів!

Тим часом прийшли на Поле шибениць. Уленшпігеля поставили на драбину, кат накинув йому на шию зашморг. Ткачі з'юрмились навколо шибениці. Профос уже був тут. Він сидів верхи на коні, спершись на кінську шию, і суддівським жезлом мав дати знак до страти.

Увесь народ кричав в один голос:

— Помилувати, помилувати Уленшпігеля!

Уленшпігель зі своєї драбини крикнув:

— Помилуйте, найласкавіший імператоре!

Імператор підняв руку і промовив:

— Коли цей негідник попрохає в мене того, чого я не зможу виконати, то я його помилую.

— Проси, Уленшпігелю! — кричав натовп.

Жінки плакали й говорили:

— Бідний хлопець, ну де йому випросити щось таке, імператор же все може.

І всі кричали:

— Проси, Уленшпігелю!

— Ваша найсвятіша величність, — почав Уленшпігель, — я не проситиму ні грошей,

ні маєтків, ні навіть життя, а прохатиму вас про одну річ, за яку ви, коли я насмілюсь це сказати, обіцяйте не батожити мене і не колесувати, поки я сам не відійду в країну, де пробувають душі наші.

— Обіцяю, — мовив імператор.

— Ваша величність, — вів далі Уленшпігель, — перше ніж мене повісять, підійдіть і поцілуйте мене в той рот, яким я не говорю по-фламандському.

Імператор, зареگотившись, як і весь народ, відповів:

— Твого прохання я не можу виконати, а тому тебе не повісять, Уленшпігелю.

Але він присудив бургомістрам і старшинам шість місяців носити окуляри на потилиці, щоб, як він казав, ауденаардці дивилися хоч задом, коли не вміють дивитися передом.

Отак з імператорського наказу ці окуляри й досі красуються в міському гербі.

А Уленшпігель хутенько накивав п'ятами з калиткою грошей, які йому назбирали жінки.

43

У Льежі Уленшпігель запримітив на рибному базарі огрядного юнака, який держав в одній руці кошика, повного всілякої птиці, а другого кошика наповнював різною рибою — тріскою, фореллю, в'юнами, щупаками.

Уленшпігель впізнав Ламме Гудзака.

— Що ти робиш тут? — запитав Уленшпігель.

— Ти ж знаєш, як нас, фламандців, радо вітають у славному Льежі. У мене є тут любовнька, от я й приїхав сюди. А ти?

— А я шукаю, де б заробити на шматок хліба, — відповів Уленшпігель.

— Це дуже суха їжа, — мовив Ламме. — Краще було б, якби ти спустив у своє черево чотки з ортоланів із дроздом замість "Вірую".

— Хіба ти розбагатів? — запитав його Уленшпігель.

— Я втратив батька, матір і молодшу сестру, що завжди мене била. Я одержав у спадщину все їхнє майно. А живу я з одноокою служницею, великою майстринею куховарської справи.

— Хочеш, я піднесу тобі птицю й рибу? — сказав Уленшпігель.

— Будь ласка, — відповів Ламме.

І вони почимчикували вдвох по базару.

— Та й дурень же ти, — озвався раптом Ламме. — І знаєш чому?

— Ні, — відповів Уленшпігель.

— А тому, що носиш птицю й рибу в руках, а не в шлунку.

— Твоя правда, Ламме, — відповів Уленшпігель, — але з того часу, як я не маю хліба, й ортолани не хочуть на мене дивитися.

— Ти їх наїсишся досхочу, Уленшпігелю, — мовив Ламме, — як служитимеш у мене. Аби тільки моя куховарка згодилася на це.

Коли вони отак ішли, Ламме показав Уленшпігелеві одну милу, вродливу, чарівну дівчину в шовковій сукні — вона дріботіла по базару і, побачивши Ламме, ніжно

подивилась на нього.

Позад неї йшов її старий батько і ніс два кошики — один з рибою, другий з дичиною.

— Ось хто, — мовив Ламме, — буде мені дружиною.

— Е, я її знаю, — відповів Уленшпігель, — вона фламандка, із Зоттегема, мешкає на вулиці Вінав д'Іль; сусіди кажуть, що мати замість неї замітає вулицю перед будинком, а батько прасує їй сорочки.

Та Ламме не відповів нічого, тільки радісно вигукнув:

— Вона подивилась на мене!

Обидва вони підійшли до будинку, де мешкав Ламме, біля Пон-дез-Арш, і постукали у двері, їм відчинила одноока служниця. Вона була стара, довготелеса, худа і сварлива.

— Ля Санжін, — звернувся до неї Ламме, — чи не взяла б ти цього хлопця собі до помочі?

— Візьму на спробу, — відповіла вона.

— Ну, то візьми, — сказав він. — Хай він скуштує, що за смак у твоїх стравах.

Ля Санжін подала на стіл три кров'яних ковбаски, кухоль пива, великий окраєць хліба.

Поки Уленшпігель їв, Ламме також наминав ковбасу.

— Чи ти знаєш, — звернувся він до Уленшпігеля, — де сидить наша душа?

— Ні, Ламме, — відповів Уленшпігель.

— У нашому шлунку, — пояснив Ламме. — Вона безнастанно його спорожняє і завжди поновлює в нашому тілі життєву силу. То хто ж тоді найкращий товариш? Добра і вишукана їжа, а понад усе — мааське винце.

— Авжеж, — погодився Уленшпігель, — для самотньої душі найкраща компанія ковбаса.

— Він ще хоче, дай йому ще, Ля Санжін! — гукнув Ламме.

Ля Санжін дала цього разу Уленшпігелеві ліверної ковбаси.

Поки він її наминав, Ламме замріявся і мовив:

— Коли я умру, то мій шлунок умре зі мною. А там десь, у чистилищі, примусять мене пеститись і волочити з собою це порожнє, обвисле черево.

— Кров'яна, здається мені, ще смачніша, — перебив його Уленшпігель.

— Ти вже з'їв шість, — відповіла йому Ля Санжін, — більше не дам.

— Знаєш що, — сказав Ламме, — тут тобі буде не зле, їстимеш те саме, що і я.

— Пам'ятатиму твою обіцянку, — відповів Уленшпігель.

Бачачи, що він і справді споживає те саме, що й Ламме, Уленшпігель почував себе вельми щасливим. Ковбаса, яку він умовив, надала йому такої бадьорості, що він того ж дня почистив усі казани, сковороди, горщики, аж вони блищали, як сонце.

Добре жилося Уленшпігелеві в цьому домі. Він часто навідувався в льох, на кухню, залишаючи горище котам. Одного разу Ля Санжін смажила на рожні двох курчат і доручила Уленшпігелеві досмажити їх, поки вона сходить на базар купити зелені.

Уленшпігель досмажив курчат і одне з'їв.

Ля Санжін, вернувшись з базару, сказала:

— Тут було двоє курчат, а зараз я бачу тільки одне.

— Розплющ своє друге око, то побачиш і друге, відповів Уленшпігель.

Вона сильно розлютилась і пішла зі скаргою до Ламме Гудзака. Той прийшов на кухню і мовив до Уленшпігеля:

— Чого ж ти кепкуєш з моєї служниці? Було ж двоє курчат.

— Воно-то так, Ламме, — відповів Уленшпігель, — та коли я прийшов сюди, ти сказав, що я питиму і їстиму те саме, що й ти. Було двоє курчат, я одне з'їв, ти з'їси друге. Моя втіха вже минула, а твоя ще чекає на тебе. Хіба ж ти не щасливіший за мене?

— Звичайно, — відповів Ламме, посміхаючись, — проте надалі конче виконуй все те, що накаже Ля Санжін, тоді на тебе припаде лише половина роботи.

— Гаразд, Ламме, — сказав Уленшпігель.

Відтоді щоразу, коли Ля Санжін наказувала йому виконати якусь роботу, він робив тільки половину. Коли вона посилала його принести двоє відер води, він приносив одне; посилала до льоху наточити кухоль пива з бочки, він, поки ніс, півкухля виливав собі в горлянку і так далі.

Нарешті куховарці вельми набридла така його поведінка, і вона сказала Ламме, що коли цей ледацюга і надалі залишиться у них, то вона негайно покине роботу.

Ламме прийшов до Уленшпігеля і сказав йому;

— Доведеться тобі піти звідси, сину мій, хоч тобі й добре тут було, бо он як випасся в цьому домі. Чуєш, кукурікає півень, а зараз же тільки друга година; це значить — буде дощ. Я не хотів би тебе виганяти на дощ, та що робити, мій сину: подумай, що Ля Санжін своїми смачними стравами зберігає мені життя. Коли вона мене покине, то мені недалеко й до смерті. Отож іди, мій хлопче, хай тебе Бог береже. А щоб веселіше було в дорозі, на тобі три флорини і оцю низку ковбасок.

І Уленшпігель пішов засоромлений, жалкуючи, що втратив Ламме та його кухню.

44

У Дамме настав листопад, як і всюди, але зима загаялась. Ні снігу, ні дощу, ні морозу; сонце світило з ранку до вечора на безхмарному небі. Діти гралися в пісочку по вулицях і дорогах. Коли після вечері надходив час відпочинку, крамарі, купці, золотарі, стельмахи та інші ремісники виходили на пороги своїх домів і дивилися на небо, що не переставало синіти, на дерева, що й досі не зростили свого листу, на лелек, що сиділи на дахах, на ластівок, що й досі не відлітали. Троянди цвіли вже третій раз і знову викинули пуп'янки. Ночі були теплі, соловейки, не вгаваючи, співали й досі.

Жителі Дамме говорили:

— Зима вмерла, спалимо зиму.

Вони спорудили величезне опудало з ведмежою мордою, довгою бородою з тонких стружок, кошлатим чубом з прядива. Потім одягнули в білу одягу і урочисто спалили.

Клаас тільки розводив руками. Його не тішило ні це так довго синє небо, ні ластівки, що не хотіли летіти у вирій. Бо в Дамме нікому не потрібен був вугіль, хіба що

для кухні, а для цього в кожного був запасець, і в Клааса, який витратив на вугіль усі свої заощадження, ніхто його не купував.

Отже, коли він стояв, бувало, на порозі свого дому і відчував кінчиком свого носа, що війнув свіжий вітрець, то казав:

— О, це до мене йде мій хліб!

Та свіжий вітрець не довго дув, і небо, як і раніш, залишалось синє, а листя не хотіло опадати. Проте Клаас відмовився продати за півціни вугіль зимового запасу скупердязі Грейпстюверу, старшині рибників. І незабаром в його домі забракло хліба.

45

Але король Філіпп не голодував, а обжирався тістечками біля своєї жінки Марії Бридкої[75], з королівського роду Тюдорів. Він зовсім не любив її, але сподівався, запліднивши цю хирляву жінку, дати англійському народові короля-іспанця.

Лиха година з'єднала їх. Це було однаково, що з'єднати холодний камінь із запаленою головешкою. В одному лише були вони згодні — в нищенні реформатів, яких обоє топили й палили сотнями.

Коли Філіпп не виїжджав з Лондона або не виходив перевдягнений бавитися в якесь кубло розпусти, то нічні години з'єднували це подружжя.

Король Філіпп, довгий як жердка, позирав на королеву Марію, що стояла коло подружнього ліжка в сорочці з фламандського полотна, оздобленій ірландським мереживом, і оглядав її, чи нема якихось ознак материнства. Не помітивши нічого, він аж казився і лише мовчки роздивлявся свої нігті.

Тоді ця неплідна відьма говорила йому ніжні речі і кидала на нього ніжні погляди — вона благала кохання у бездушного Філіппа. Сльози, зойки, прохання — на все вона пускалася, щоб домогтися хоч трохи ласки у чоловіка, який зовсім не любив її. Надаремне, ламаючи руки, падала вона йому до ніг. Надаремне, мов несамовита, заразом і плакала і сміялась, щоб його зворушити. Ні сміх, ні сльози — ніщо не впливало на його сухе, кам'яне серце.

Надаремне обвивала вона його, наче закохана змія, своїми худими руками і тисла до своїх плоских грудей вузьку клітку, де жила ница душа цього нікчемного короля. Він був непорушний, як кам'яний стовп.

А ця бідолашна бридуля намагалася зачарувати його. Вона називала його всіма пестливими іменами, які дають своїм обранцям до нестями закохані жінки, — Філіпп розглядав свої нігті.

Іноді він звертався до неї:

— То ти так і не матимеш дітей?

Голова її схилялася на груди.

— Хіба ж я винна, що неплідна? Пожалій мене, я живу, як удова.

— Чому в тебе немає дітей? — питав Філіпп.

Королева падала на килим, наче мертва. З її очей лилися сльози. Та якби вона могла, то плакала б кров'ю, ця сластолюбниця.

Так мстив Господь цим катам за жертви, якими вони вкрили землю англійську.

У народі пішла чутка, що імператор Карл наміряється відібрати у ченців право на спадщину від тих, хто помер у монастирі, і що це дуже не подобається папі.

Уленшпігель блукав на берегах Маасу і думав про те, як це імператор може повернути все собі на користь. Бо коли немає спадкоємця, то спадок переходить до нього. Він сидів над річкою, закинувши добре наживлену вудочку, жував шматок черствого житнього хліба і жалкував, що не може зросити його бургундським винцем, але тут же й подумав, що не завжди чоловік може мати все, чого забагнеться. Проте він і від свого хліба кидав крихти в воду, бо вважав, що хто їсть свій обід, не поділившись із ближнім, той сам не гідний його.

Раптом вплив пічкур, спочатку обнюхав крихту, потім торкнувся до неї носом, а тоді широко роззявив свою невинну пащу, гадаючи, що хліб сам туди стрибне. Але тоді, як він дивився вгору, стрілою налетіла на нього зрадлива щука і миттю проковтнула його.

Так само вчинила вона і з коропом, який ловив мошкару на лету, не маючи й гадки про небезпеку. Добре пообідавши, щука зупинилась нерухомо під поверхнею, щоб відпочити, зневажаючи риб'ячий дріб'язок, який, помітивши її, враз розтікався на всі боки. Коли вона отак спокійно і поважно спочивала, на неї раптом, як блискавка, налетіла, роззявивши пащеку, друга щука, голодна й ненажерлива.

І почався між ними шалений бій. З роззявленими пащеками наскакували вони одна на одну; вода зачервоніла від крові. Тій, що вже пообідала, було важче захищатися, ніж голодній нападати. Голодна, відскочивши назад, наче куля, кинулась на супротивницю і попала їй просто в широко роззявлену пащеку та й застряла там більшою половиною своєї голови. Супротивниця хотіла звільнитись від неї, та не змогла, бо зуби в щуки загнуті назад. І обидві вони почали жалюгідно вовтузитись у воді.

Отак зчепившись, вони не помітили міцного гачка на волосіні, який, вп'явшись у плавець ситої щуки, витяг її з води разом із супротивницею і кинув обох на траву без усякої шаноби.

Уленшпігель, патраючи їх, мовив:

— Щупачки мої хороші, ви, немов імператор і папа, їсте один одного. А я — народ, який, поки ви б'єтесь, з божою поміччю — обох вас на гачок!

Тим часом Катліна й досі жила в Боргергауті, бродила по околиці і все говорила: "Гансе, мужу мій, вони палили вогонь на моїй голові. Пробий в ній дірку, щоб душа моя могла вийти. Ах, вона там стукає безперестанку, і кожний удар — це пекучий біль".

Неле доглядала божевільну матір і біля неї думала журливу думу про свого коханого Уленшпігеля.

А в Дамме Клаас в'язав оберемки дров, продавав свій вугіль і не раз сидів зажурений, згадуючи, що вигнаний Уленшпігель довго ще не зможе вернутися до рідного дому.

Сооткін теж цілими днями сиділа біля вікна і виглядала, чи не йде її син

Уленшпігель.

А Уленшпігель, дійшовши до околиці Кельна, уявив собі, що в ньому є нахил до садівництва.

От він і став на роботу до Яна де Цуурсмуля, колишнього капітана ландскнехтів, який мало не був повішений, але відкупився і відтоді страшенно боявся прядива з коноплі, що по-фламандському зветься kennір.

Одного разу Ян де Цуурсмуль повів його на своє поле, щоб загадати йому роботу, і там побачив сусідню ділянку, геть зарослу зеленим kennір'ом.

Ян де Цуурсмуль сказав до Уленшпігеля:

— Кожного разу, як де побачиш цю гидку рослину, то пам'ятай, що її треба знищити, запаскудити, бо це знаряддя колесування й вішання.

— Гаразд, — відповів Уленшпігель.

І ось одного разу, коли Ян де Цуурсмуль сидів за столом і випивав зі своїми друзями по чарці, кухар сказав Уленшпігелю:

— Йди-но до льоху і принеси zennір (тобто гірчицю).

Уленшпігель, для капості, вдавав, ніби замість zennір почув kennір, напаскудив у горщик з kennір'ом і подав його, посміхаючись, на стіл.

— Чого ти смієшся? — запитав його Ян де Цуурсмуль. — Думаєш, що наші носи мідяні? Їж сам такий zennір, коли такого наготував.

— Волю краще печеню з корицею, — відповів Уленшпігель.

Ян де Цуурсмуль схопився, щоб дати йому чосу.

— Та тут же в горщику з гірчицею лайно!

— Хазяїне, — мовив Уленшпігель. — Чи ви ж забули, як я ходив з вами на поле? Там ви мені наказали, показуючи на zennір: "Скрізь, де лише побачиш цю рослину, запаскудь її, бо вона є знаряддя колесування і вішання". Отож я її й запаскудив, baes[76], запаскудив, як тільки міг гірше. Не будете ж ви мене бити за слухняність.

— Я казав kennір, а не zennір, — сердито зарепетував Ян де Цуурсмуль.

— Baes, ви казали zennір, а не kennір, — стояв на своєму Уленшпігель.

Вони ще довго сперечались. Уленшпігель говорив лагідно, Ян де Цуурсмуль репетував, наче його різали, заплутавшись в усіх цих zennір, kennір, kemr, zemr, zemr, kemr, zemr, наче муха в патоці.

А гості реготали, як чорти на бенкеті, коли вони зберуться поласувати котлетами з домініканців[77] або нирками з інквізиторів. Проте Уленшпігель мусив покинути службу в Яна де Цуурсмуля.

48

Неле все журилась і за себе, і за свою божевільну матір.

А Уленшпігель найнявся до одного кравця, який сказав йому:

— Коли ти шиєш, то ший щільно, щоб нічого не було видно.

Уленшпігель заліз у бочку і почав шити.

— Хіба я тобі це казав? — закричав кравець.

— Тут же щільно в бочці, і нічого не видно, — мовив Уленшпігель.

— Ану вилазь, сідай за стіл, — крикнув кравець, — і ший мені дрібно, як маком сій, а потім зробиш вовка.

"Вовком" у тій місцевості звали коротку селянську куртку. Уленшпігель взяв сукно, порізав його на куски і зшив якесь опудало, трохи схоже на вовка. Кравець, побачивши це, закричав:

— Що ти зробив, дідько б тебе взяв?

— Вовка, — відповів Уленшпігель.

— Капосна тварюко, — репетував кравець, — я тобі справді казав про вовка, та хіба ж ти не знаєш, що вовком у нас зветься селянська куртка!

Трохи згодом він сказав йому:

— Хлопче, поки не ліг спати, прикинь рукави до цієї куртки.

Уленшпігель повісив куртку на гвіздок і почав кидати до неї рукави.

На шум з'явився кравець:

— Негіднику, — крикнув він, — ти вже вигадав тут мені якусь нову капость?

— Хіба ж це капость? — мовив Уленшпігель. — Оце ж бачите, рукави, я їх цілу ніч кидаю до куртки, а вони не хочуть держатися.

— Звичайно, не будуть, — відповів кравець, — а ось я тебе викину зараз на вулицю, то побачимо, чи довго там вдержишся.

49

Часом, коли Катліну доглядали добрі сусіди, Неле ходила далеко, далеко, до самого Антверпена[78]. Йшла понад річкою Шельдою[79] або куди інде і все шукала-виглядала на барках, на курних шляхах, чи не побачить де Уленшпігеля.

А він опинився в Гамбурзі на ярмарку, де було багато купців, і серед них він здибав двох старих євреїв — одного лихваря, а другого гендляря.

Уленшпігелеві також заманулося торгувати. Він побачив на дорозі кінські кізяки, забрав їх додому, а домівка його тоді була в фортечному рові. Тут він їх висушив, потім купив червоного й зеленого шовку і наробив з нього мішечків, понасипав туди кізяків, позав'язував гарненько стрічечками, наче в них був мускус.

Потім зробив собі дощаний лоток, підвісив його старою мотузкою на шию і пішов на ринок. Вечорами він освітлював свій товар свічечкою, яку приліплював посередині лотка.

Коли його питали, що продає, він таємничо відповідав:

— Можу сказати вам, але тільки потихеньку.

— Що ж, що? — допитувався покупець.

— Це віщунські зерна, привезені у Фландрію просто з Аравії. А виготовив їх великий майстер Абдул-Меділ, нащадок великого Магомета.

Деякі покупці говорили між собою:

— Це турок.

Але інші перечили:

— Це прочанин із Фландрії, хіба не чуєте по його вимові?

Різні шарпаки, голодранці й гольтіпаки підходили до нього й прохали:

— Дай нам трохи цих віщунських зерен!

— Брязніть флоринами, тоді я вам дам зерен, — відповідав Уленшпігель.

І бідолашні шарпаки, голодранці, гольтіпаки відходили, ремствуючи:

— Тільки багатим і радість на цьому світі.

Чутка про чарівні зерна швидко поширилась по всьому ринку. Городяни говорили одне до одного:

— Тут ходить якийсь фламандець, в нього є пророчі зерна, освячені в Єрусалимі на гробі Господа нашого Ісуса Христа, але, кажуть, він їх не хоче продати нікому.

І багато людей підходили до Уленшпігеля та прохали, щоб продав цих зерен.

Та Уленшпігель відповідав їм, що вони ще не зовсім стиглі, бо хотів урвати одразу великий шмат, маючи на оці двох багатих євреїв, що походжали по ринку.

— Я хотів би знати, — запитав у нього один купець, — що там з моїм кораблем, який тепер на морі.

— Він дійде до самого неба, якщо хвилі будуть досить високі, — відповів Уленшпігель.

Другий, показуючи на свою гарненьку доньку, що вся аж зашарілась, спитав:

— Гадаю, вона буде щаслива?

— Кожний прагне до того, чого вимагає природа, — відповів Уленшпігель, бо щойно помітив, як дівчина передавала ключ якомусь молодикові, котрий з самозадоволеним виглядом підійшов до Уленшпігеля і сказав:

— Добродію, продайте мені один із ваших пророчих мішечків, я хочу знати, чи сам буду спати цієї ночі?

— В писанні сказано, — мовив Уленшпігель, — хто сіє жито спокуси, той жатиме самі ріжки.

Молодик розсердився.

— А в чий це городець каміння?

— Зерна кажуть, — відповів Уленшпігель, — що бажають тобі щастя в шлюбі і щоб жінка не прикрасила тебе Вулкановим шоломом[80]. Чи знаєш, яка це прикраса? — І далі повчав: — Бо та, що дає завдаток до шлюбу, по шлюбі роздає свій товар задарма.

Дівчина, що вдавала досі, ніби нічого не розуміє, запитала:

— І це все видно в пророчих мішечках?

— Там видно ще й ключа, — шепнув їй на вухо Уленшпігель.

Та молодик уже подався геть з ключем.

Раптом Уленшпігель помітив, що якийсь злодюжка потягнув зі столика у ковбасника шмат ковбаси, завдовжки з лікоть, і сховав її собі під плащ, але ковбасник цього не бачив, і злодій, вельми задоволений, підійшов до Уленшпігеля і запитав його:

— Чим торгуєш, віщує лиха?

— Мішечками, в яких ти побачиш, що твоя надмірна любов до ковбас доведе тебе до шибениці, — відповів Уленшпігель.

Злодій кинувся навітки, а обікрадений ковбасник тоді закричав:

— Злодій, злодій!

Та було вже пізно.

Під час усіх цих розмов двоє багатих євреїв пильно прислухалися до всього, потім підійшли до Уленшпігеля і запитали:

— Що продаєш, фламандцю?

— Мішечки, — відповів Уленшпігель.

— А що ж можна взнати з допомогою твоїх віщунських зерен? — запитали вони.

— Все майбутнє, коли їх посмоктати, — відповів Уленшпігель.

Євреї порадилися між собою, і старший сказав до другого:

— Ми хочемо знати, коли прийде месія; це для нас буде велика втіха. Купимо один мішечок. Скільки він коштує?

— П'ятдесят флоринів, — відповів Уленшпігель. — А як вам це дорого, то забирайтесь геть! Хто поля не купує, той і гною не потребує!

Упевнившись, що Уленшпігель дешевше не продасть, вони відлічили гроші, взяли один мішечок і подалися до місця своїх сходин, куди вмить зібралися всі євреї, як тільки довідалися, що старий гендляр купив мішечок, з допомогою якого можна знати і передбачити пришествя месії.

Всім тоді забаглося безплатно посмоктати пророчі зерна. Але старий єврей, на ім'я Єгу, той, що їх купив, сказав, що на це має право тільки він.

— Діти Ізраїлю, — прорік він, тримаючи мішечок у руці, — християни глузують з нас, переслідують, ми для них гірші за злодіїв. Ці філістимляни хотіли б загнати нас під землю. Вони плюють нам в лице, бо Господь ослабив наші луки і натяг вудила наших коней. Чи довго ж ще, о Господи, Боже Авраама, Ісаака і Якова, будемо ми страждати? Коли ж ми нарешті зазнаємо радості? І коли ж засвітить нам світло в цій темряві? Чи скоро ж ти з'явишся на землі, божественний месіє? Чи скоро християни поховаються в печери і ями від страху перед тобою і перед твоєю преславною славою, коли ти прийдеш у могутності своїй карати їх?

І всі євреї закричали:

— Прийди, месіє! Смокчи, Єгу!

Єгу посмоктав, але вмить виблював усе і жалібно зойкнув:

— Скажу вам правду, браття мої, це лише кізяк, а фламандський прочанин — шахрай.

Тут усі євреї кинулись до мішечка, розірвали його і, побачивши, що в ньому є, у великому обуренні побігли на ринок, щоб знайти Уленшпігеля. Але він не став їх чекати. Його тільки й бачили.

50

Один житель Дамме, не маючи грошей заплатити Клаасу за вугіль, дав йому свою найкращу річ у заклад: арбалет і дванадцять чудових, добре загострених стріл.

Вільного часу Клаас любив постріляти. Не одного й не двох зайців він убив і перетворив на печеню за те, що вони аж надто любили капусту.

Клаас тоді наїдався досхочу, але Сооткін говорила, дивлячись на безлюдний шлях:

— Тілю, сину мій, чи не чуєш ти пахоців цієї підливи? Ти ж, напевне, голодний

тепер. — І, вельми заклопотана, вона так і поривалась залишити йому ласий шматок печені.

— Якщо він голодний, — казав Клаас, — це його вина. Коли вернеться, то їстиме те, що й ми.

Клаас мав голубів. Крім того, він любив слухати співи і щебетання вільшанок, щигликів, горобців та й інших співців і щебетунів. Отож він залюбки стріляв кібчиків та шулік, що поїдали цю малечу.

І ось одного разу, коли Клаас на подвір'ї відміряв вугіль, Сооткін показала на великого птаха, що ширяв над голубником.

Клаас узяв свого арбалета і мовив:

— Ну, тепер сам диявол не врятує його шуліковельможність.

Він наклав стрілу і почав цілитись, стежачи за рухами птаха, щоб не схибити. Надворі вже смеркалось. Клаас бачив у небі лише чорну пляму. Він пустив стрілу, і на подвір'я упав чорногуз.

Клаас дуже засмутився, а Сооткін ще більше. Вона аж скрикнула:

— Жалю в тебе нема! Ти ж убив божу птицю!

Потім вона взяла чорногуза і, побачивши, що він тільки поранений у крило, змастила рану маззю, перев'язала її й сказала:

— Чорногузе, мій друже, чого ж це заманулось тобі, якого всі люблять, кружляти в небі, наче шуліка, що його всі ненавидять? Адже ж так стріли народні будуть влучати не в того, що треба. Болить крильце, лелеченько? Ти так терпляче зносиш біль, бо знаєш, що наші руки — це руки друзів.

Коли чорногуз видужав, він їв усе, що хотів. Та особливо був він ласий до риби, яку Клаас ловив йому в каналі. І кожного разу, коли божя птиця бачила, що він іде, то ще здалеку роззявляла свого великого дзьоба.

Чорногуз бігав за Клаасом, як собака, але радніше залишався на кухні, вигріваючись біля вогню на всі боки і стукаючи Сооткін дзьобом по животу, немов кажучи: "Чи нема чого й для мене?" Приємно було дивитися, як походжає по кухні на своїх цибатих ногах ця поважна птиця, що приносить щастя.

51

Тим часом знов настали важкі дні. Клаас зажурено працював у полі сам, бо двом нічого було там робити. А Сооткін сиділа сама в халупі, вигадуючи з квасолі, їхньої щоденної їжі, різні страви, щоб одноманітні не набридли чоловікові. Вона співала й сміялась при ньому, щоб він не бачив її зажуреною, щоб почував себе веселіше. Коло неї завжди стояв на одній нозі чорногуз, сховавши дзьоба під крило.

Одного разу перед хатиною зупинився якийсь вершник, весь у чорному, дуже худий і похмурий.

— Чи є хто дома? — запитав він.

— Хай Бог благословить вашу похмуру милість, — обізвалась Сооткін, — але хіба ж я невидима мара яка, що ви, дивлячись на мене, питаєте, чи є хто дома?

— Де твій батько? — запитав вершник.

— Якщо мого батька звати Клаас, то він он там сіє жито, — відповіла Сооткін.

Вершник поїхав, а Сооткін сумно пішла до пекаря: чи не пощастить їй, вже вшосте, взяти наборг хліба. І як же вона здивувалась, коли, вертаючись з порожніми руками, побачила, що Клаас, веселий і радісний, їде верхи додому на коні чоловіка, одягнутого в чорне, а той їде пішки, ведучи коня за повід. Клаас одною рукою гордо притискав до себе чималу шкіряну торбину, здається, добре-таки напхану.

Злізши з коня, він щиро обійняв гостя, весело поплескав його по плечу і, струснувши торбиною, вигукнув:

— Хай живе мій брат Йост, добрий пустельник! Дай йому, Боже, щастя, здоров'я, статків-достатків! Йост благословенний, Йост щедрий, Йост смачноїжний. Чорногуз таки не обдурих!

І він поклав торбу на стіл.

Але тут Сооткін жалібно сказала:

— Чоловіче, ми сьогодні будемо голодні, — пекар не дав мені хліба.

— Хліба? — перепитав Клаас, відкриваючи торбину, з якої потоком потекло на стіл золото. — Хліба? Ось тобі хліб, масло, м'ясо, вино, пиво! Ось шинка, мозкові кістки, чапліні паштети, ортолани, пулярки, пироги, як у вельможних сеньйорів! Ось тобі пиво бочками, вино барилами! Дурний як чіп твій пекар, що не дав тобі хліба наборг, ми в нього більше й купувати не будемо.

— Але ж, чоловіче... — промовила Сооткін здивовано.

— Ну то слухай і радій, — перебив її Клаас. — Катліна не досиділа в Антверпені до кінця свого вигнання. Разом з донькою вони пішли в Мейборг пішки. Там Неле, зустрівши мого брата Йоста, розповіла йому, що ми тяжко бідуємо, хоч і працюємо не покладаючи рук. Мені сказав оцей славний посланець, — і Клаас показав на вершника в чорному, — що Йост покинув святу римську церкву і приєднався до лютеранської ересі.

А чорний вершник зауважив:

— Єретики — це ті, хто поклоняється великій блудниці[81]. Папа — порушник святого закону і зрадник. Він торгує святощами.

— Ах! — скрикнула Сооткін. — Не говоріть так голосно. Бо через вас усіх нас сплять на вогнищі.

— Отже, — знову почав Клаас, — Йост просив передати через цього славного посланця, що він їде на війну з герцогом Фрідріхом Саксонським[82], для чого набрав і озброїв п'ятдесят добрих молодців, а на війні йому не потрібно стільки грошей, бо все може трапитись, то нащо вони мають попадати до рук якогось негідника-ландскнехта. "Тому, — сказав він, — одвези цих сімсот золотих флоринів моєму братові Клаасу разом з моїм благословенням. Скажи йому, хай живе-споживає і про спасіння своєї душі не забуває".

— Атож, — мовив вершник, — тепер пора вже подумати про душу, бо Господь воздасть кожному по його ділах і судитиме по заслугах.

— Авжеж, пане, — сказав Клаас, — але ж можу я тим часом тішитися доброю

новиною. Прошу вас залишитись у мене, щоб заради такого свята попоїсти добрих потрухів, смаженого м'ясця, шиночки, яку я щойно бачив у м'ясника, такої жирненької і апетитної, що в мене аж слина потекла.

— Ах, — мовив чоловік, — безумці ви! Веселитесь, тоді як око Господнє бачить путі ваші!

— Знаєш, чоловіче, — відрубав Клаас, — кажи просто, хочеш ти їсти й пити з нами чи ні?

— Для вірних тоді настане час відкрити душі свої утіхам земним, коли впаде великий Вавилон[83], — відповів той.

Сооткін і Клаас перехрестились, а вершник зібрався їхати.

Клаас звернувся до нього:

— Коли тобі вже так забаглося поїхати від нас без почастунку, то хоч поцілуй міцно від мене мого брата Йоста і охороняй його в битвах.

— Гарзд, — відказав вершник.

І він поїхав. А Сооткін пішла дечого купити, щоб найкраще відсвяткувати таке несподіване щастя. Черногуз того дня також отримав свою пайку — два пічкури і голову тріски.

Так бідний Клаас, завдяки своєму братові Йосту, зробився багатим Клаасом. Ця новина швидко поширилась по Дамме, і канонік сказав, що це, напевне, Катліна вплинула на Йоста своїми чарами, бо Клаас, отримавши стільки грошей, нічогісінько не дав на Покров Святої Богородиці.

Клаас і Сооткін були щасливі. Клаас працював у полі або продавав вугіль, а Сооткін поралася дома по господарству.

Та їй зажурені очі дивилися завжди на шлях, чи не йде їй син Уленшпігель.

І вони всі троє втішалися щастям, що прийшло їм від Бога, і чекали, що має бути від людей.

52

Імператор Карл отримав того дня з Англії листа, в якому син писав йому:

"Владарю і батьку мій!

Мені набридло жити в країні, де, наче блохи, сарана чи хробачня, аж кишать прокляті єретики[84]. Вогню і меча тут не досить, щоб очистити від них животворне дерево матері нашої, святої церкви. І наче мало мені цього клопоту, то ще й до того мене тут не вважають за короля, а лише за чоловіка їхньої королеви, без якої я для них ніщо. Вони глузують з мене, складають злостиві памфлети, авторів яких і видавців годі впіймати, і в цих памфлетах пишуть, ніби мене підкупив папа, щоб я безбожними шибеницями і спаленнями довів королівство до заколоту й згуби, а коли я хочу накласти якусь контрибуцію чи податок, бо мене часто і зловмисне залишають без грошей, то радять у своїх їдких пасквілях звернутися до сатани, якому я, мовляв, служу. Члени парламенту просять пробачення і запобігають переді мною, але грошей все-таки не дають.

А тим часом усі лондонські стіни вкриті пасквілями, де мене представлено як

батьковбивцю, що ладен убити Вашу величність, щоб тільки успадкувати Ваш престол.

Але Ви знаєте, владарю і батьку мій, що незважаючи на все моє законне честолюбство і гордість, я бажаю Вашій величності довгих і славних днів панування.

Вони ще поширюють у місті гравюру, вирізьблену дуже майстерно на міді, де мене показано, як я примушую грати на клавесині котів, схованих усередині інструмента, а зверху, через круглі дірки, стирчать лише їхні хвости, затиснуті залізними клинцями. Якийсь чоловік — тут натяк на мене — припалює їм хвости розпеченим залізом, і вони жахливо нявчать і б'ють лапами по клавішах. Я намальований таким огидним, що просто дивитися неможливо. А що найгірше — я там сміюсь. Але ж Ви самі знаєте, владарю і батьку, що я ніколи не вдавався до такої ганебної розваги, як сміх! Не заперечую, я іноді розважався тим, що примушував котів нявчати, але ніколи при тому не сміявся. У своїх бунтарських речах вони звать цей клавесин нечуваною жорстокістю, вбачаючи в цьому злочин, але ж у тварин немає душі, і кожна людина, а особливо з королівського роду, має право для своєї розваги навіть і замучити їх. Та в Англії всі схиблені на тваринах і поводяться з ними краще, ніж зі своїми слугами. Стайні і псарні тут — справжні палаци, а деякі дворяни навіть сплять разом зі своїми кінями.

До того ж королева, моя дружина, неплідна. Вони ж, смертельно мене ображаючи, кажуть, що це я винний у цьому, а не вона, шалено ревнива, дратлива й безмірно хтива жінка. Владарю і батьку, я кожного дня прохаю Господа Бога, щоб він змилосердився наді мною і дав мені інший трон, хоч би й турецький, поки я ще не можу посісти трону, на який кличе мене честь бути сином Вашої найславнішої і найзвитяжнішої величності".

Підписано: Філ.

Імператор так відповів на цього листа:

"Владарю і сину мій!

Прикрості у Вас великі, нема що й казати, але майте терпіння, не дратуйтеся дуже, поки отримаєте блискучішу корону. Я вже не один раз заявляв, що маю намір зректися Нідерландів та інших володінь, бо знаю, що я вже старий і слабосилий і не можу протистояти Генріхові II[85], королю французькому, бо фортуна любить молодих. Також подумайте і про те, що Ви владар Англії і своєю могутністю можете завдати великих ран Франції — нашому ворогові.

Я зазнав ганебної поразки біля Меца[86], де втратив сорок тисяч чоловік. Довелося тікати від саксонців. Якщо тільки Господь Бог не верне мені одразу з божественної своєї ласки і волі всю мою колишню міць і силу, то я маю намір, владарю і сину мій, зректися престолу і передати Вам свої володіння.

Отож майте терпіння і тим часом виконуйте свій обов'язок щодо еретиків, не жалійте нікого — ні чоловіків, ні жінок, ні дівчат, ні дітей, бо, на превеликий мій жаль, я довідався, що королева, дружина Ваша, частенько їм потурає.

Ваш доброзичливий батько".

Підписано: Карл.

Довго мандрував Уленшпігель, аж позбивав і понамулював собі ноги до крові, і нарешті в Майнцському архієпископстві натрапив на підводу з прочанами, на якій він і доїхав до самого Рима.

Приїхавши до міста і злізши з підводи, він угледів на порозі одної таверни гарненьку жіночку, яка усміхнулась до нього, побачивши, що він дивиться на неї.

Сприймавши це за добру прикмету, він звернувся до красуні:

— Хазяєчко, чи не даси в себе притулку мандрівному прочанинові, що прибув сюди, щоб спокутувати тяжкі гріхи свої?

— Ми даємо притулок усім, хто нам платить.

— У моєму гаманці сто дукатів, — мовив Уленшпігель, хоч мав тільки одного, — і першого я хотів би потратити негайно, випивши з тобою пляшку старого римського вина.

— Вино не дороге в нашому святому місті, — відповіла господиня. — Заходь, нап'єшся за сольдо.

Вони пили вдвох так довго і спорожнили за розмовою стільки пляшок, що господиня мусила наказати служниці, щоб та замість неї подавала питво гостям, а сама з Уленшпігелем пішла до сусідньої кімнати, облицьованої мармуром і прохолодної, наче зимою.

Схиливши голову йому на плече, вона спитала його, хто він такий.

Уленшпігель відповів:

— Я король Нікчемський, граф Жебранський, барон Голодранський. У мене в Дамме, там, де я народився, є двадцять п'ять боньєрів[87] місячного сяйва.

— Що це за країна? — спитала господиня, п'ючи з Уленшпігелевого келиха.

— Це така країна, — відказав Уленшпігель, — де сіють зерна омани, фальшиві надії, порожні обіцянки. Але ти, мила господинько із запахующою шкірою, з очима, наче блискучі самоцвіти, ти народилася не в місячному сяйві. Темне золото твоїх кіс — це колір самого сонця. Лише неревнива Венера могла створити твої повні плечі, твої пишні перса, округлі руки. Повечеряємо сьогодні разом?

— Вродливий прочанине з Фландрії, чого ти сюди прийшов? — запитала вона.

— Щоб поговорити з папою, — відповів Уленшпігель.

— Еге, — промовила вона, склавши руки, — поговорити з папою! Я тут народилася, а не могла досягнути до нього.

— А я досягну, — заперечив Уленшпігель.

— Та чи хоч знаєш ти, де він буває, яка його вдача, які звички, як він живе? — запитала вона.

— Мені казали в дорозі, — відповів Уленшпігель, — що зветь його Юлій Третій[88], що він хоч старий, та на вдачу ярий, розпусний, веселий, а балакун з нього добрий, язик має гострий. Казали також, що він з надзвичайної ласки своєї прийняв до себе хлопчину-жебрака, який ходив по вулицях з мавпочкою, чорний, брудний, похмурий, і просив милостиню. Згодом, вступивши на папський престол, Юлій зробив із цього жебрака кардинала і дня не може прожити без нього.

— Пий, — сказала вона, — і не говори так голосно.

— А ще казали, — вів далі Уленшпігель, — що лається він, як солдат: *Al dispetto di Dio, potto, di Dio*[89]. Так він вилаявся одного разу, коли йому не подали на вечерю холодного павича, якого він замовив собі, і при цьому додав: "Коли Бог розсердився за одне яблуко, то я, намісник його на землі, маю право вилятися за павича". Отже, бачиш, серденько, я знаю і папу, і його вдачу.

— Ах, — мовила вона, — гляди, ні з ким не говори про нього. І все-таки ти його не побачиш.

— Я з ним говоритиму, — наполягав Уленшпігель.

— Як тобі це вдасться, дам сто флоринів.

— Вони вже мої, — сказав Уленшпігель.

Другого дня ранком, хоч його стомлені ноги ще нили, він подався в місто і розвідав, що папа сьогодні правитиме месу в соборі святого Іоанна Латеранського. Уленшпігель пішов туди, став на видноті перед папою і щоразу, коли папа підносив чашу з дарами, Уленшпігель обертвся до вітваря спиною.

Папі прислуговував кардинал, огрядний, лютий і чорний як циган. Він тримав на плечі мавпу і причащав народ, роблячи при цьому вельми непристойні рухи. Він помітив, що виробляє Уленшпігель, і сказав про це папі, і папа після служби послав чотирьох бравих солдатів, якими вславилась ця войовнича країна, щоб того прочанина схопили.

— Якої ти віри? — запитав його папа.

— Найсвятіший отче, — відповів Уленшпігель, — такої і самої, як і моя господиня.

Папа послав і по неї.

— Якої ти віри? — запитав він у неї.

— Такої ж, як і ваша святість, — відказала вона.

— Я так само, — додав Уленшпігель. Тоді папа запитав його, чому він кожен раз повертався спиною до святих дарів.

— Я вважав, що недостойний дивитися на них.

— Ти прочанин? — запитав папа.

— Так, — сказав Уленшпігель, — я прийшов із Фландрії, щоб мені відпустили гріхи мої.

Папа поблагословив його, і він разом з господинею пішов до готелю. Господиня відрахувала йому сто флоринів. З таким тягарем він покинув Рим і вернувся у свою Фландрію.

Проте мусив заплатити сім дукатів за свідоцтво про відпущення гріхів.

54

Саме того часу два ченці ордену премонстрантів[90] прибули в Дамме продавати індульгенції[91]. Поверх своїх чернечих ряс вони були зодягнуті в гарні сорочки, прикрашені мереживом.

Коли днина була погожа, вони торгували на паперті, а як лив дощ — то в церковному притворі. Вони вивісили там і тариф, в якому було зазначено, що можна

купити відпущення за шість ліарів, за патар, за пів паризького лівра, за сім чи дванадцять флоринів і, залежно від ціни, на різний термін: на сто, двісті, триста, чотириста років, відпущення половинне або повне. Крім того, прощалися і найтяжчі злочини, навіть хтиві думки про саму Діву Марію. Але це коштувало аж сімнадцять флоринів.

Тим, що заплатили належне, вони видавали невеличкий клаптик пергаменту, де було зазначено, скільки років чинна індульгенція, а нижче був напис:

Хто з мирян не хоче
Варитись, смажитись, пектись
В чистилищі тисячу літ,
А хоче уникнути в пеклі горіння,
Хай індульгенції купує,
В них ласка Божа й спасіння.
За невеликі гроші
Господь його врятує.
І до них сходились покупці за десятки льє.

Один із ченців казав часто проповіді до народу. Пику він мав червону, підборіддя потрійне і чимале черево, яке, проте, не вадило йому.

— Нещасний! — гукав він, втупивши очі то в одного, то в другого слухача, — нещасний! Ти ж у пеклі! Тебе ж палить нещадно вогонь пекельний. Ти кипиш у казані, повному олії, де смажаться млинці для Астарті. Ти ж ніщо інше, як ковбаса на сковороді Люциферовій, як смаженина в печі Гільгірота, великого диявола, і тебе вже порубали на дрібні шматки. Поглянь на цього нещасного грішника, що з презирством дивиться на індульгенції, глянь на цю миску пошаткованого м'яса, це він, це він, це його безбожне тіло, його прокляте тіло так приготовлене для диявола. А яка підлива? Сірка, дьоготь і смола! І всі ці нещасні грішники будуть отак пожерті, щоб знову воскреснути на нові муки. От де воістину буде плач і скрегіт зубовний. Господи, помилуй, Господи, помилуй! Еге ж, ти вже в пеклі, проклятий грішнику, ти вже терпиш усі ці муки. Та ось дали на помин душі твоєї деньє — і ти раптом відчуваєш полегкість у правій руці. Дали ще пів-деньє — і обидві твої руки вже вийшли з полум'я. А решта тіла? Один лише флорин — і ось на нього ллється прохолодна роса відпущення. О блаженна прохолода! І так десять днів, сто днів, тисяча років, залежно від того, скільки заплачено: ти вже більше не печеня, не млинець на сковорідці, не фрікасе! А як ти не дбаєш про себе, грішнику, то хіба ж немає у потаємних глибинах вогненних інших нещасних душ — душ твоїх родичів, твоєї укоханої дружини чи якоїсь вродливої дівчини, що з нею ти согрішив?

Сказавши це, чернець штовхнув під бік свого духовного брата, що стояв поруч із срібною тацею в руках. На цей знак брат, опустивши очі, потряс святобливо тацею, закликаючи віруючих до жертв.

— А чи ж не маєш ти, — вів далі чернець, — чи ж не маєш ти в цьому вогні пекельному сина, або дочки, або милої серцю твого дитини? Вони плачуть, ридають,

волають до тебе. Чи ж можеш ти залишитись глухим до їхнього лементу голосного? Ні, ти глухим не залишишся, розтопиться твоє холодне як лід серце, і всього один каролу буде це тобі коштувати. І глянь: лише дзенькнув цей червінець, цей нікчемний метал... (тут його товариш знову забряжчав своєю тацею), полум'я розступається, і бідолашна душа з'являється з вогню, наче з пащі вулкана. І вона вже на свободі, на цільному повітрі! Де пекучий вогонь? Перед нею море, вона пливе на спині, на животі, вона пірнає у хвилі, під воду. Слухай! Чуєш, як вона радісно гукає, бачиш, як вона у хвилях то вгору, то вниз поринає? Анголи дивляться на неї й радіють. Вони чекають на неї, але їй все мало, вона хотіла б рибкою стати. Вона не знає, що там у високостях приготовлено для неї цілі водойми запахущих соків, а в них плавають величезні брили цукерок, холодних як лід. З'являється акула — душа не боїться її. Вона сідає їй на спину, акула цього не відчуває: вона пірнає з душею в глибини морські. Там її вітають водяні ангели, що їдять waterzoeu з коралових мисок і свіжі устриці з порцелянових тарілок. І як же її тут вітають, шанують, упадають біля неї! Ангели небесні кличуть її нагору. Нарешті ти бачиш, як ця душа, відпочила, щаслива, співаючи, мов жайворонок, злітає до найвищих високостей небесних, де у всій своїй славі сидить на престолі сам Господь Бог. Там вона знаходить усіх своїх земних родичів і друзів, крім тих, хто не вірив в індульгенції і знехтував молитви матері нашої святої церкви, бо вони горять у найглибших глибинах пекельних, у вічному вогні. І так горіти їм у геєні вогненній нині, й повсякчас, і на віки вічні. А та душа — вона у Господа Бога освіжається в запахущих купелях і посмоктує цукерки. Купуйте ж індульгенції, браття мої! Можна купити і за крузат, і за флорин, і за англійський соверен! Дрібними також не будемо нехтувати. Купуйте! Купуйте! Купуйте! Тут священна крамниця. Є тут краму і для бідного, і для багатого. Але, на великий жаль, у борг не можна дати нікому, браття мої, бо купувати і не платити за куплене — це тяжкий гріх перед Господом Богом.

Другий чернець лише мовчки струшував тацею. Флорини, крузати, дукатони, патари, солі, деньє сипались туди градом.

Клаас, вважаючи себе за багатого, заплатив флорин і отримав відпущення на десять тисяч років. Ченці видали йому відповідний клапоть пергаменту.

Незабаром у цілому Дамме зосталося лише кілька скупердяїв, які нізащо не хотіли купувати індульгенцій, і тому обидва духовних брати подались у Гейст.

55

Скинувши привселюдно гріхи свої, Уленшпігель у прочанській таки одежі залишив Рим і пішов уперед, все вперед, аж поки не дійшов до Бамберга, де найкращі у світі овочі.

Він зайшов до одної корчми, де веселенька господиня сказала йому:

— Гарний юначе, чи не хочеш ти добре потрудитись біля обіду?

— А певне, — відповів Уленшпігель. — Але скільки ж це у вас коштує?

Господиня відповіла:

— За панським столом шість флоринів, за міщанським чотири, а за спільним два.

— Для мене що дорожче, то краще, — відповів Уленшпігель.

І він сів за панський стіл. Добре наївшись і зросивши свій обід рейнвейном, він звернувся до господині:

— От я й добре потрудився біля обіду, тож заплати мені шість флоринів за роботу.

А господиня до нього:

— Ти що, смієшся з мене? Плати гроші.

— Кохана господинько, — мовив Уленшпігель, — глянувши на твоє личко, не скажеш, що з тебе поганий боржник. Навпаки, я бачу, що ти така сумлінна і чесна, так любиш ближнього, що заплатиш і вісімнадцять флоринів, а не то що шість, які ти мені винна. О прекрасні очі! Це ж сонечко, що пронизує мене своїм промінням, від якого моя шалена пристрасть до тебе зростає швидше, ніж бур'ян на занедбаному полі.

— Знать не знаю ніякої пристрасті, ніякого бур'яну! — гукнула господиня. — Плати гроші й забирайся геть!

— Піти й не бачити тебе більше? — скрикнув Уленшпігель. — Та краще отут ось умерти зараз. Господине, солодка господине, я не звичний обідати за шість флоринів. Я бідний, нікчемний нетяга, бреду через гори, долини. Я напхався до того, що зараз висолоплю язика, наче пес на сонці. То прошу ж тебе, заплати мені, я чесно заробив шість флоринів важкою працею моїх щелеп. Дай же їх мені, а я тебе обніму, поцілую, приголублю так палко, що й двадцять сім коханців укупі так не здолають.

— Ти так говориш заради грошей, — відказала вона.

— А ти б хотіла, щоб я тебе задарма з'їв? — відповів він.

— Та ні, — сказала вона, обороняючись від нього.

— Ах, — зітхнув він, наступаючи на неї, — твоя шкіра — наче крем, твоє волосся — наче золотистий фазан на рожні, твої губки — як вишні! Чи ж є що на світі смачніше від тебе?

— І ти ще, нахабо, грошей з мене вимагаєш! — мовила вона, усміхаючись. — Подякуй, що хоч нагодувала.

— Якби ти знала, скільки там ще порожнього місця, — відповів Уленшпігель.

— Ану геть, поки чоловік не прийшов, — сказала господиня.

— Я не прошу багато, — мовив Уленшпігель, — дай мені лише один флорин, щоб випити, як захочеться.

— На, шалапуте! — сказала вона, даючи йому гроші.

— А дозволиш іще прийти? — запитав її Уленшпігель.

— Ану забирайся швидше по-доброму! — крикнула вона.

— По-доброму — це значить до тебе, моя мила, бо піти й не бачити твоїх прекрасних очей — це було б для мене надто вже недобре. Якби ти дозволила мені залишитись, я з'їдав би в тебе не більше як на один флорин щодня.

— Ось я візьму добру палицю! — гукнула вона.

— Візьми краще мою, — відповів він.

Вона засміялась, але він таки мусив піти.

неспокійно через єретиків. З ним охоче виїхала і його дружина, бо лєжці, добрі таки глузії на вдачу, кепкували з її добродушного чоловіка.

Ламме часто заходив до Клааса, який, отримавши спадок, став учащати до таверни Blauwe Torre, де він уподобав навіть столика для себе і своїх друзяк. За сусіднім столиком, попиваючи свого злиденного півкухля, сидів Йост Грейпстювер, старшина рибників, скупердяй і скнара, що більше дбав про гроші, ніж про спасіння своєї душі. А Клаас мав у своєму гаманці клапоть пергаменту, в якому було написано, що йому відпускаються гріхи на десять тисяч років наперед.

Якось увечері сидів Клаас за столиком у Blauwe Torre, біля нього Ламме Гудзак, Ян ван Роозебеке та Матіс ван Асхе, а недалеко від них і Йост Грейпстювер. Клаас таки добре хильнув, і Ян Роозебеке сказав йому:

— Ну, знаєш, стільки пити — це гріх.

Клаас відповів:

— За один зайвий кухоль горітимеш у пеклі тільки півдня, а в гаманці у мене відпущення гріхів на десять тисяч років. Хто купить у мене сто днів, той пий, хоч залийся, і нічого не бійся, аби череву не луснуло.

Всі загаласували:

— А за скільки продаси?

— За кухоль, — гукнув Клаас, — а за maske сонуп (тобто порцію кроля) — дам півтора днів.

Кілька пияків піднесли йому хто кухоль пива, хто шинки, а він їм відрізає по вузькій смужечці пергаменту. Певна річ, не один лише Клаас пив і їв за продані клаптики індульгенції — йому щиро допомагав Ламме Гудзак. Він так напхався, що на очах роздувся, як пухир. А Клаас тим часом походжав по таверні і пропонував свій товар.

Нарешті й Грейпстювер повернув до нього свою кислу пику:

— А на десять днів продаси? — запитав він.

— Ні, — відповів Клаас. — Хіба відріжеш таку смужечку?

Всі засміялися, що Грейпстювер спіймав облизня.

Потім Клаас почимчикував додому, а за ним і Ламме, і обом здавалося, ніби ноги їхні з клоччя.

57

У кінці третього року свого вигнання Катліна вернулася додому в Дамме. Вона, мов несамовита, все зойкала: "Вогонь у голові, душа рветься, пробийте дірку, душа хоче вийти". І завжди тікала, побачивши корову чи барана. Іноді вона сиділа на лаві під липою біля хатини, трясла головою, безтямно дивилася на перехожих, не впізнаючи їх, а ті говорили: "Бідна причинна".

А тим часом Уленшпігель, блукаючи дорогами й стежками, побачив одного разу на шляху віслюка в багатій, поцяцькованій міддю збруї, прикрашеній китичками з червоної шерсті.

Кілька старих бабів оточили віслюка і всі разом гули:

— Ніхто не зможе сісти на нього, це зачарований віслик страшного ворожбита барона де Ре[92], спаленого живцем за те, що продав чортові аж восьмеро дітей.

— Кумоньки, він так швидко біг, що несила було наздогнати його. Сатана йому допомагав.

— Бо коли він, зморившись, все-таки став на дорозі і до нього кинулися стражники, щоб схопити, він так жахливо заревів, захвицався, що вони не посміли й підійти до нього.

— Та й ревів-то він зовсім не як осел, а як нечистий.

— Отож його й залишили пастися тут на будяках, не повели до суду і не спалили живцем, як чаклуна.

— Чоловіки всі боягузи.

Проте, незважаючи на такі завзяті речі, баби з галасом розбігалися, як тільки осел щулив вуха або починав бити себе хвостом по ребрах, потім знову підходили до нього, галасували й торохтіли, але при найменшому рухові осла тікали знову.

А Уленшпігель, дивлячись на них, тільки сміявся.

— Ну й баби, — казав він, — цікавість у них безмежна, а теревені ллються з рота, наче вода а потоків, особливо в старих, бо молоді хоч іноді перестають молоти, принаймні тоді, коли віддаються любовним справам. — А глянувши на ослика, подумав: "Це ж чаклунський ослик, він, мабуть, жвавий і не трясє зовсім, я зможу на ньому їздити або й продати".

Недовго думавши, Уленшпігель нарвав вівса, нагодував віслика, потім стрибнув йому на спину, схопив вуздечку і, обертаючись на північ, на схід, на захід, послав здалеку благословення старим жінкам і вчвал помчав від них. А вони, поійняті жахом, попадали на коліна і ввечері того дня розповідали, що з неба спустився ангел Божий у капелюху з фазанячим пером, благословив їх усіх і з ласки Божої зник разом з чаклунським вісликом.

А тим часом Уленшпігель трюхикав собі на ослику буйними луками й долинами, де вибрикували на волі лошата, де паслися або ліниво вилежувалися на сонці корови й телята.

І він назвав свого ослика Єф. Ослик раз у раз зупинявся і з насолодою підживлявся будяками. Іноді він тільки здригався всім тілом і молотив хвостом по ребрах, щоб прогнати ненаситних ґедзів, що, як і він, хотіли підживитися, але осячою кров'ю.

Уленшпігель, шлунок якого аж вищав з голоду, сумно міркував:

"Який би ти був щасливий, пане ослик, якби тобі ніхто не заважав ласувати соковитими будяками і не нагадував, що ти смертний, тобто народжений терпіти всіляке лихо. Так само, як і в тебе, — міркував він далі, стискаючи його коліними, — так само, як і в тебе, у добродія, що носить священну пантофлю, є свій ґедзь — це пан Лютер. І його величність Карл також має свого ґедзя — Франциска Першого, короля з довгим носом і з іще довшим мечем. І в мене також, у бідолахи, що блукає по світу, як Вічний Жид[93], і в мене також є свій ґедзь, пане ослик. Лелечко! Всі кишені мої діряві, і крізь ці дірки порозбігалися мої славні дукати, флорини, daeider'и наче згря

мишей від кота. Сам не збагну, чому гроші не люблять мене, хоч я їх так люблю. Фортуна, мабуть, зовсім не жінка, бо любить вона тільки гидких скупердяг і скнар, що лише свої скрині й мішки напихають і на двадцять замків гроші замикають, не дозволяючи їм навіть кінчика позолоченого носа виткнути надвір. Ось той гедзь, що куса мене, і тне, і лоскоче, — тільки так, що мені не смішно. Але ти зовсім не слухаєш, пане ослик, в тебе лише й думки, щоб поскубти травички. Ах ти, череваню, тобі тільки б напхати свої кишки, твої довгі вуха глухі до зойків мого порожнього шлунка. То ось же я заставлю тебе слухати".

І він так уперіщив його, що осел аж заверещав.

— Тепер поїхали, коли заспівав, — мовив Уленшпігель.

Та ослик і не ворухнувся, наче стовп на межі, і, здавалося, намірився з'їсти всі будяки при дорозі, а їх тут не бракувало.

Побачивши це, Уленшпігель зліз, нарізав жменю будяків, потім знову сів на осла і, тримаючи їх перед самим його носом, примусив його бігти за цією принадою аж у володіння ландграфа Гессенського.

— Отож-то, шановний ослику, — сказав Уленшпігель дорогою, — ти біжиш за нікчемною принадою, за жмутком жалюгідних будяків, і залишаєш позад себе ціле поле квітів. Отак і люди: ті женуться за квітами слави, що їх фортуна держить у них перед носом, ті за квітами зиску, а ще інші — за квітами кохання. А в кінці шляху вони помічають, як і ти, що гналися за дурницею, залишивши позад себе дещо вартніше: здоров'я, працю, спокій, родинний добробут.

Так розмовляючи зі своїм осликом, Уленшпігель опинився перед ландграфським палацом.

Два капітани-аркебузьери грали на ганку палацу в кості.

Один із них, рудий велетень, помітивши Уленшпігеля, що скромно сидів на своєму Єфові і шанобливо спостерігав гру, гиркнув на нього:

— Чого тобі треба, голодна прочанська пико?

— Я й справді дуже голодний, — відповів Уленшпігель, — і прочанин не зі своєї волі.

— Якщо ти голодний, — відповів капітан, — то нагодуй свою шию мотузкою, що он гойдається на шибениці, чекаючи на волоцюг.

— Мостивий пане капітан, — відповів Уленшпігель, — якби ви дали мені оту гарну золоту стрічку з вашого капелюха, то я одразу повиснув би, вчепившись зубами в жирну шинку, що висить он там у ковбасника.

— А звідки тебе принесло? — запитав капітан.

— З Фландрії, — відповів Уленшпігель.

— Чого ж ти хочеш?

— Показати його світлості вельможному ландграфові одну картину мого малювання.

— Якщо ти маляр, та ще й із Фландрії, — мовив капітан, — то заходь, я тебе відведу до нашого пана.

Прийшовши до ландграфа, Уленшпігель вклонився йому разів три, а то й більше.

— О ваша світлість, — сказав він, — пробачте мені мою зухвалість, що я посмів наблизитись до стіп ваших, щоб показати вам картину, для вас намальовану, — я мав честь зобразити на ній Пресвяту Богородицю у всій її славі. Можливо, ця картина сподобається вам, — вів далі він, — тоді я буду високої думки про свою майстерність і плекатиму надію, що зможу колись сісти в чудове, оббите червоним оксамитом крісло, де сидів за свого життя незабутній маляр вашої світлості.

Вельможний пан ландграф, розглянувши картину, визнав її дуже гарною і мовив:

— Ти будеш у нас за маляра, сідай у це крісло. — І радісно поцілував його в обидві щоки. Уленшпігель сів.

— Ти такий обшарпаний, — сказав пан ландграф, розглядаючи його.

Уленшпігель відповів:

— Таки й справді, ваша вельможність. Єф, тобто мій осел, закусив хоч будяками, а я, бідолаха, вже три дні перебуваю у великій скруті і живлюся димом надії.

— Зараз ти повечеряєш добрячим м'ясцем, — сказав ландграф. — А де ж твій осел?

Уленшпігель відповів:

— Я залишив його на майдані перед палацом вашої великодушності. Я був би вельми щасливий, коли б Єф мав на ніч притулок, підстилку й пашу.

І вельможний пан ландграф негайно наказав своєму пажеві доглянути Уленшпігелевого віслюка, як його власного.

Незабаром надійшла й вечера, багата, як святковий бенкет. М'ясо парувало, вино річкою лилося в їхні горлянки. Уленшпігель і ландграф стали червоні, як буряки. Уленшпігель розвеселився, а ландграф про щось думав.

— Слухай, маляре, — промовив раптом ландграф. — Я хочу, щоб ти намалював мій портрет, бо це ж велика втіха для смертного володаря залишити нащадкам на спомин свій образ.

— Пане ландграф, — сказав йому Уленшпігель, — ваша воля — для мене закон, але мені, негідному, здається, що лише сам ваш портрет не засвідчить вашої величі в прийдешніх століттях. Вас треба намалювати разом з вашою вельможною дружиною, пані ландграфинею, і з усіма дамами й вельможами, найхоробрішими воєначальниками й офіцерами, посеред яких ваша вельможність з дружиною будете наче два ясних сонця між блідих ліхтарів.

— Твоя правда, маляре, — погодився ландграф. — Скільки ж буде коштувати ця велика робота?

— Сто флоринів, хоч наперед, хоч потім, — відповів Уленшпігель.

— На ось, візьми наперед, — мовив ландграф.

— Ласкавий пане, — вигукнув Уленшпігель, — ви наливаєте олії в мою лампу, і вона горітиме на вашу честь.

Другого дня він попросив пана ландграфа дати йому можливість побачити всіх, хто матиме честь бути намальованим на картині.

Найперше з'явився герцог Люнебурзький, начальник ландскнехтів на службі у

ландграфа. Це був товстенний чолов'яга, що насилу волочив своє роздутое черево. Він підійшов до Уленшпігеля і шепнув йому на вухо:

— Якщо ти не намалюєш мене хоч наполовину худішим, то я накажу моїм воякам повісити тебе.

І герцог вийшов.

Потім увійшла висока дама з горбом на спині і грудьми пласкими, як меч правосуддя.

— Пане маляр, — сказала вона, — якщо ти не знімеш у мене горба на спині і не поставиш двох горбочків на грудях, я звелю тебе четвертувати, як отруйника.

І дама вийшла.

Потім прийшла молода фрейліна, білява, свіженька, вродлива, проте їй бракувало трьох верхніх передніх зубів.

— Пане маляр, — мовила вона, — намалюй мене, щоб я усміхалась і щоб видно було всі тридцять два зуби, бо інакше оцей мій кавалер посіче тебе на січку.

І, показавши на капітана аркебузьєрів, який грав у кості на сходах палацу, вона вийшла.

Таке тривало ще довго. Нарешті Уленшпігель залишився сам із ландграфом.

— Якщо ти, — сказав у свою чергу пан ландграф, — собі на лихо, намалюєш хибно хоч одну рису в цих обличчях, я накажу зітнути тобі голову, як курчаті.

Уленшпігель подумав: "Зітнуть голову, четвертують, посічуть на січку або принаймні повісять! То краще не малювати нічого. Але ще побачимо".

— А де ж зала, — спитав він у ландграфа, — яку я маю оздобити своїм малюванням?

— Ходімо зі мною, — відповів ландграф.

І він показав йому велику кімнату з зовсім голими стінами.

— Ось тобі зала, — сказав він.

— Було б вельми бажано, — сказав Уленшпігель, — якби стіни позавішувати великими завісами, щоб уберегти моє малювання від мух і пилюки.

— Це можна, — сказав ландграф.

Завіси були повішені. Уленшпігель сказав, щоб йому дали трьох помічників розтирати фарби.

Цілий місяць Уленшпігель та його помічники тільки те й робили, що пили і їли, не шкодуючи ні доброго м'яса, ні старих вин. Про це дбав сам ландграф.

Однак на тридцять перший день він всунув свого носа у двері кімнати, куди Уленшпігель не дозволяв заглядати нікому.

— Гей, Тілю, — гукнув він, — а де ж твоя картина?

— Кінця не видно, — відповів Уленшпігель.

— А можна подивитись?

— Ще ні.

Тридцять шостого дня він знову просунув носа у двері.

— Як справа, Тілю? — запитав він.

— Та вже близько кінець.

На шістдесятий день ландграф розсердився і ввійшов у кімнату.

— Зараз же покажи мені картину! — крикнув він.

— Гаразд, грізний володарю, — відповів Уленшпігель, — дозвольте лише не відкривати завісу, поки не зберуться всі воєначальники й придворні дами.

— Добро, — мовив пан ландграф і наказав усім зібратися в залі.

Уленшпігель став перед спущеною завісою.

— Вельможний пане ландграф, — почав він, — і ви, пані ландграфиня, і ви, пане герцог Люнебурзький, і ви, прекрасні дами й хоробрі воєначальники! Я доклав усіх зусиль, щоб якнайкраще змалювати ваші милі й мужні обличчя. Кожен із вас легко впізнає себе на цій картині. Вам хочеться швидше глянути на себе, і це зрозуміло, але будьте ласкаві, потерпіть ще трошки: я хочу сказати вам кілька слів, а може, й більше. Прекрасні дами й хоробрі воєначальники, у ваших жилах тече благородна кров, і ви зможете бачити мою картину, втішатися нею. Та коли між вами є хто-небудь з простацтва, той побачить голу стіну. А тепер звольте розплющити ваші благородні очі.

І Уленшпігель відслонив завісу.

— Тільки високородні пани можуть побачити картину, тільки високородні дами її побачать. Незабаром будуть казати: "Сліпий до малярства, мов селяк". Або ж: "Розуміється на малярстві, як справжній дворянин!"

Всі повітріщали очі, вдаючи, ніби щось бачать, показували одне одному, кивали головами, впізнавали, а насправді всі бачили лише голу стіну, що їх дуже бентежило.

Раптом блазень, що був тут присутній, підскочив угору на три фути, забряжчав дзвониками і крикнув:

— Хай мені очі повилазять, хай я буду останнім селяком, селячищем, але казатиму й кричатиму, у фанфари й сурми сурмитиму, що я бачу лише голу стіну. Хай мені допоможе в цьому Бог і всі його святі!

Уленшпігель зауважив на те:

— Там, де блазень устряє в розмову, розумний відходить, не сказавши й слова.

І він пішов із замку, але ландграф його зупинив:

— Ех ти, дурню, — сказав він, — блукаєш ти по світу, вихваляєш усе гарне й прекрасне і глузуєш з глупоти на всю пельку. Як же ти посмів глумитися з таких високоіменитих, вельможних панів, кепкувати з пихи гербового дворянства. Та тебе ж неодмінно повісять за твій свавільний язик.

— Якщо мотузка буде золота, — відповів Уленшпігель, — то вона розсиплеться від страху, побачивши, що я йду.

— На, держи, — мовив ландграф, даючи йому п'ятнадцять флоринів, — це тобі кінець мотузки.

— Красно дякую, монсеньйоре, — відповів Уленшпігель. — Кожна корчма отримає від мене по ниточці, по ниточці щирого золота, котра зробить цих шинкарів-шахраїв справжніми крезами.

І надівши набакир капелюха з пером, що маяло на вітрі, він сів на свого ослика і помчав геть.

Листя на деревах почало жовтіти, повіяли осінні вітри. До Катліни часом вертався на кілька годин ясний розум. Клаас казав тоді, що то Дух Божий з великого милосердя свого сходить на неї. В такі хвилини вона могла силою жестів і слова наділити Неле чарівним хистом ясновидіння, і тоді Неле могла бачити більш як на сто миль все, що діялось на площах, на вулицях і в будинках.

Отож одного дня, при ясному розумі будучи, Катліна сиділа з Клаасом, Сооткін і Неле і їла *oliekoeke*'и, запиваючи *dobbelkuug*'ом.

Клаас промовив:

— Це ж сьогодні його найсвятіша величність імператор Карл П'ятий зрікається престолу[94]. Неле, серденько, чи не змогла б ти прозирнути до Брюсселя в Брабанті, що воно там діється?

— Подивлюся, якщо Катліна захоче, — відповіла Неле.

Тоді Катліна посадила дівчину на лаву, і під силою чарів та заклинань Неле запала в глибокий сон.

Катліна їй сказала:

— Увійди в маленький будиночок у парку, улюблене місце спочинку імператора Карла П'ятого.

— Я в невеликій світлиці, пофарбованій зеленою олійною фарбою, — сказала Неле тихим, приглушеним голосом. — Там сидить чоловік років п'ятдесяти чотирьох, лисий, сивий, з русавою бородою і випнутим підборіддям. Недобрий погляд світиться в його сірих очах, повних підступу, жорстокості, удаваної добродушності. І цього чоловіка звуть найсвятіша величність. Він застудився і надсадно кашляє. Біля нього стоїть другий, молодий, з гидкою пикою, з мавпячою головою. Цього я бачила в Антверпені, це король Філіпп. Імператор Карл вичитує Філіппові за те, що той не ночував дома. Це вже, напевне, каже його величність, він у якомусь кублі потішався з брудною повією. Він каже синові, що від його волосся тхне корчмою, що його розваги не гідні короля, що він може вибрати яку хоч з-поміж закоханих у нього вельможних дам, тіло в яких ніжне, шкіра — мов оксамит, освіжена в запашних ваннах, ручки білі, що все ж таки краще обнімуть, ніж оті шльондри, які ще й не вмилися після п'яного солдата. Та нема ж такої ні дівчини, ні жінки — заміжньої чи вдови, щоб не піддалася йому, навіть серед найвельможніших, найпрекрасніших, які освітлюють своє любовне ложе пахучими світильниками, а не смердючими лойовими свічками.

Король відповів його величності, що він слухатиметься його у всьому.

Тоді його найсвятіша величність кашляє і випиває кілька ковтків гарячого вина. "Ти побачиш незабаром Генеральні штати[95], — каже він Філіппові, — прелатів, дворян, городян, побачиш мовчазного Вільгельма Оранського[96], чванливого Егмонта[97], відлюдкуватого Горна[98], хороброго, як лев, Бредероде[99] і всіх кавалерів Золотого руна[100], на чолі яких я поставлю тебе. Ти побачиш сотні шанобливців, які відріжуть собі носа і носитимуть на грудях на золотому ланцюжку, якщо це буде ознакою найвищої шляхетності".

Потім його найсвятіша величність вельми жалісно каже до короля Філіппа:

"Ти знаєш, сину мій, що я зрікаюся престолу на твою користь. Це для світу буде величне видовище. Я говоритиму перед незчисленними юрбами, хоч і кашляю та гикаю, бо без міри їв усе своє життя, сину мій, — то яке ж у тебе мусить бути тверде серце, якщо ти, почувши промову мою, не проллеш сліз".

"Я плакатиму, батьку", — відповідає Філіпп.

Тоді його найсвятіша величність звертається до служника, на ім'я Дюбуа:

"Дюбуа, — каже він, — дай-но мені грудочку цукру з мадерою, у мене гикавка. Хоч би вона не напала на мене, як говоритиму до народу. Це все через учорашню гуску. А що, як випити склянку орлеанського? Е, не варто, воно дуже терпке. А може, з'їсти анчоус? Ні, вони занадто жирні. Дюбуа, дай-но мені бургундського".

Дюбуа подає його найсвятішій величності вино, потім одягає його в червоні оксамитові шати, зверху накидає парчеву мантию, оперізує мечем, дає в руки скіпетр і державу, а на голову надіває корону.

Тоді його найсвятіша величність виходить із будиночка в парку, сідає на невеличкого мула і їде в супроводі короля Філіппа і почту з найбільших вельмож. Прямують вони до великого будинку, що зветься палацом, і там застають в одному з покоїв високого, стрункого, багато одягненого чоловіка — це принц Оранський.

Його найсвятіша величність звертається до цього чоловіка: "Чи в мене добрий вигляд, кузене Вільгельме?"

Але той не відповідає нічого.

Тоді його найсвятіша величність знову звертається до нього напівсміючись, напівсердито: "Та невже ж ти завжди мовчатимеш, мій кузене, навіть коли треба й правду сказати старому? Хоч скажи, Мовчазний, чи мені лишатись, чи зрікатись?"

"Ваша найсвятіша величність, — каже стрункий, — коли приходить зима, то й найміцніші дуби скидають листя".

Вибило три години.

"Мовчазний, — говорить його найсвятіша величність, — дай я обіпрусь на твоє плече".

І він входить з ним і зі своїм почтом у велику залу й сідає під балдахіном з пурпурового шовку, на помості, вкритому червоними килимами. Там стоять три трони: його найсвятіша величність сідає на середній, найрозкішніший, оздоблений зверху короною, король Філіпп сідає на другому, а третій призначено для жінки — для королеви[101]. Праворуч і ліворуч, на вкритих килимами лавах, сидять пани, одягнуті в червоне, із золотим ягням на шиї. За ними стоять кілька чоловіків, очевидно, принци й вельможі. Навпроти, внизу помосту, на лавах, не вкритих килимами, сидять люди в суконній одежі. Я чую з їхньої розмови, що вони так скромно одягнуті і сидять на лавах, не вкритих килимами, бо весь тягар податків і витрат лежить на них. Як тільки його найсвятіша величність увійшов, усі встали; імператор зразу ж сідає і подає знак сісти всім.

Якийсь старий довго розводиться про подагру, потім одна жінка, мабуть королева,

подає його найсвятішій величності геть списаний сувій пергаменту, і Карл глухим, тихим голосом читає, кашляючи: "Я багато мандрував по Іспанії, Італії, Нідерландах, Англії, Африці, і все на хвалу Божу, на прославлення нашої зброї, на благо нашого народу".

Довго він так говорить, і нарешті його найсвятіша величність каже, що знесилився, втомився і тому хоче віддати корону іспанську, всі графства, герцогства, маркізати своєму синові.

Потім він плаче і всі плачуть разом з ним.

Король Філіпп встає і падає перед ним на коліна: "Ваша найсвятіша величність, чи дозволено ж мені брати корону цю з рук ваших, коли ви ще спроможні носити її?"

Тоді його найсвятіша величність каже йому на вухо, щоб він звернувся з доброзичливою промовою до панства, що сидить на лавах, укритих килимами.

Король Філіпп, не встаючи, повертається до них і каже зневажливим тоном: "Я знаю досить добре французьку мову, але не настільки, щоб говорити нею. Замість мене промовить до вас єпископ Арраський, монсеньйор Гранвелла[102]".

"Негарно ти сказав, мій сину", — говорить його найсвятіша величність.

І справді, гомін незадоволення залунав у залі від такої зарозумілості й пихи молодого короля. Королева також прославляє короля, потім слово бере старий лікар, і, коли він закінчив, його найсвятіша величність махає рукою на знак подяки. Після всіх церемоній і промов його найсвятіша величність оголошує, що його піддані вільні від присяги йому на вірність, підписує папери, що стверджують це, і, вставши, садовить на трон свого сина. Всі в залі плачуть. Потім імператор з королем вертаються в будиночок у парку.

Замкнувшись удвох із сином у тій самій зеленій кімнаті, його найсвятіша величність вибухає реготом і звертається до короля Філіппа, який ані посміхнувся.

"Бачиш, — каже він, гикаючи і сміючись заразом, — як мало треба, щоб розчулити цих людців. Сліз — цілий потік! Той черевань Маас, кінчаючи свою промову, ревів, як теля. Ти також був, здається, зворушений, але не досить. Ось які видовища потрібні народові. Мій сину, ми такі люди, що цінуємо найбільше ту коханку, яка найдорожче нам коштує. Так само і народ. Що більше ми йому коштуємо, то більше він нас любить. В Німеччині я терпів протестантів[103], а в Нідерландах суворо їх карав. Якби німецькі князі були католиками, то я перейшов би в лютеранство, щоб відібрати в них їхні маєтки. Вони певні, що я ревний прихильник віри католицької, тому й жалкують, що я покидаю їх. Я вигубив за ересь у Нідерландах п'ятдесят тисяч найдостойніших чоловіків і найкращих дівчат. І тепер ось я йду від них, а вони жалкують за мною. Не рахуючи конфіскацій, я видушив з них грошей більше, ніж з Вест-Індії й Перу[104], а вони журяться, що втрачають мене. Я порушив Кадзанську мирну угоду[105], приборкав Гент, знищив усе, що стояло мені на перешкоді: свободи, вольності, привілеї — все віддано під владу королівських урядовців. Ці людська гадають, що вони вільні, бо я дозволяю їм стріляти з арбалета і носити цехові прапори під час процесій. Вони відчують мою владну руку, сидять у клітці і почувають себе добре, співають і

оплакують мене. Мій сину, будь із ними такий, як я: ласкавий на словах, суворий на ділі. Лижи, поки нема потреби кусати. Клянись, присягайся шанувати їхні свободи, вольності, привілеї. Та коли помітиш, що вони для тебе небезпечні, знищ їх. Бо підданці залізні, поки торкаєшся їх боязкою рукою, і наче скло, якщо їх крушиш могутнім кулаком. Знищуй ересь не тому, що вона різниться від католицької віри, а тому, що вона в Нідерландах підриває нашу владу. Ті, хто нападав на папу, що має аж три корони[106], легко впораються з володарем, у якого тільки одна. Зроби, як я, зі свободи совісті образу величності, а карою за неї — конфіскацію всього майна, і ти будеш, як і я, все життя отримувати спадок. А коли прийде твій час зректися престолу або померти, вони скажуть: "Ох, який же добрий був король!" — і плакатимуть".

— Більше я нічого не чую, — мовила далі Неле, — бо його найсвятіша величність ліг на ліжку й заснув, а король Філіпп, набундючений і гордий, дивиться на нього без любові.

Після цього Катліна збудила Неле.

А Клаас замислено дивився в огонь, що яскраво палав у грубці.

59

Уленшпігель, покинувши ландграфа Гессенського, переїхав через площу перед замком; він помітив кілька розгніваних облич кавалерів і дам, але тепер йому було байдужісінько.

Незабаром він прибув у володіння герцога Люнебурзького і тут зустрів компанію Smaedelyke broeder'ів — веселих фламандців із Слейса, які щосуботи відкладали трохи грошей, щоб раз на рік поїхати до Німеччини.

Вони їхали на відкритому возі, якого легко тягнув міцний верн-амбахтський битюг по дорогах і багнах Люнсбурга, і горлали пісень. Одні з них грали на сопілках, інші цигикали на скрипках, на віолах, на дримбах і зчиняли страшенний галас. Іноді збоку воза, граючи на rommelpot'i, чимчикував який-небудь dikzak — товстун — в надії, що така подорож зменшить його черево.

Коли в них кінчався вже останній флорин, вони спіткалися з Уленшпігелем, у якого бряжчали-таки грошики в кишені, і в одній корчомці почастували його за свій кошт. Уленшпігель зовсім не став відмовлятися. Проте коли Smaedelyke broeder'и стали зиратися, поглядаючи на нього та підливаючи йому питва в кухоль, він здогадався, що справа тут негаразд, вийшов потихеньку і став підслухати під дверима. І ось він почув, як dikzak сказав про нього:

— Це маляр ландграфа — він йому заплатив більш як тисячу флоринів за картину. Почастуймо ж його добре винцем і матимем добрий зиск.

— Амінь, — гукнули всі разом.

Тим часом Уленшпігель одвів свого осідланого віслиюка на сусідній хутір кроків за тисячу, дав два патари служниці, щоб догляділа його, а сам вернувся до корчомки і сів за стіл з Smaedelyke broeder'ами, ніби й нічого не сталося. Ті підливали йому й платили за нього, а Уленшпігель, побрязкуючи ландграфськими грішми в калитці, похвалявся, що тільки-но продав селянинові свого віслиюка за сімнадцять daelder'ів сріблом.

Так вони пили, їли і мандрували далі, граючи на сопілках, дримбах і gommelrot'ах, забираючи дорогою вродливих молодичок, які були їм до вподоби. Таким чином вони сплодили чимало байстрят. Не пас задніх і Уленшпігель. Його любка, народивши згодом синка, дала йому ім'я Ойленшпігелькен, тобто люстерко й сова поверхньонімецькому, бо вона не дуже тямилася, що значить ім'я її випадкового коханця. А можливо, назвала сина так, щоб запам'ятати час, коли він був зачатий. Оце і є той Ойленшпігелькен[107], про якого хибно говорять, ніби він народився в Кніттінгені, в землі саксонській.

Добрий кінь шпарко тягнув їх шляхом і довів до села, в якому стояла корчомка з вивіскою: "In den ketele" — "В казані". Тут вони зішли, бо надто вже смачно пахло звідтіля м'ясом.

Черевань, який грав на gommelrot'i, підійшов до господаря і сказав йому про Уленшпігеля:

— Це ландграфський маляр, він плататиме за всіх. — Господар, подивившись на Уленшпігеля, був задоволений його виглядом, а почувши дзенькіт флоринів і daelder'ів, поставив на стіл їжу й питво. Уленшпігель і тут не пас задніх і тільки побрязкував грошиками в гаманці. Не раз він хапався рукою й за капелюх, примовляючи, що тут його найбільший скарб. Бенкет тривав два дні, аж нарешті Smaedelyke breeder'и мовили до Уленшпігеля:

— Вміли їсти й пити, пора й платити.

Уленшпігель відповів:

— Коли пацюк заліз у сир, то хіба йому хочеться надвір?

— Ні, — відповіли вони.

— А коли чоловік добре їсть і п'є, то хіба йому хочеться ковтати пилюку на дорозі і пити воду з калюжі, де повно п'явок?

— Ні, — відповіли всі.

— Отже, — вів далі Уленшпігель, — залишаймося тут, поки мої флорини й daelder'и правлять за лійку, через яку ллється в нашу горлянку трунок, що нас звеселяє.

І він звелів господареві принести ще вина й ковбас.

Поки вони пили і їли, Уленшпігель гукав:

— Я за все плачу! Тепер я ландграф! А коли мій гаман спорожніє, то що будемо робити, друзі? Беріться за мого капелюха і там знайдете повно черв'яків у денці і по боках.

— Ану дай помацати, — закричали всі в один голос.

І вони жадібно почали обмацувати капелюх, відчуваючи між пальцями монети завбільшки з червінець. Один із них надто вже ласо мацав, аж Уленшпігель мусив відібрати капелюха, сказавши:

— Ей ти, нетерплячий дояре, треба знати, коли час доїти!

— Дай мені половину твого капелюха, — попрохав один із Smaedelyke broeder'ів.

— Ні, — сказав Уленшпігель, — я не хочу, щоб ти з глузду з'їхав і щоб в одній половині мозку було темно, а в другій світило сонце. — А тоді, віддаючи господареві

капельюха, сказав: — Нехай він побуде в тебе. Мені душно, я вийду надвір.

Господар сховав капельюха, а Уленшпігель, вийшовши з корчми, що духу побіг до селянина, в якого залишив осла, сів на нього і помчав дорогою до Емдена.

Smaedelyke broeder'и, побачивши, що він не вертається, сполошилися.

— Він утік? А хто ж платитиме?

Переляканий baes розпоров ножем Уленшпігелевого капельюха, але замість червінців знайшов між фетром і підкладкою тільки нікчемні мідяки. Тоді він закричав:

— Шахраї! Ви не вийдете звідси, поки не скинете з себе все, крім хіба сорочок!

І вони мусили пороздгатися, щоб заплатити свій борг, та й поїхали далі в самих сорочках через гори й долини, бо не схотіли продавати ні коня, ні воза.

І всі, хто бачив їх у такому жалюгідному стані, охоче давали їм хліба й пива, а часом і м'яса, бо вони скрізь говорили, що їх пограбували розбійники.

І тільки й мали вони на всіх одні штани.

Так вони й повернулися в Слейс — хоч і в самих сорочках, але гопцюючи на возі і граючи на rommelpot'ах.

60

А тим часом Уленшпігель верхи на своєму Єфі мандрував по полях і багнах герцога Люнебурзького. Фламандці прозвали цього володаря Watersignorke — Водяним Паном, тому що в його володіннях було дуже вогко.

Єф слухався свого господаря, як цуцик, пив пиво, танцював під музику краще, ніж який угорський танцюрист, лягав на спину по найменшому знаку і вдавав мертвого.

Уленшпігель знав, що герцог Люнебурзький має гнів на нього за те, що в Дармштадті, в присутності ландграфа Гессенського, він висміяв його. Йому було заборонено навіть в'їжджати в герцогські володіння під страхом шибениці. І раптом він бачить, що до нього їде його світлість герцог власною персоною, а знаючи його жорстокість, нівроку добре перелякався. От він і каже до свого осла:

— Єфе, чи бачиш, он їде його вельможність герцог Люнебурзький. Я вже чую, як мою шию лоскоче мотузка. Але хоч би не кат її полоскотав! Єфе, я волю, щоб тільки полоскотали, а не повісили. Май на увазі, що ми з тобою брати: обидва терпимо злидні, обидва маємо довгі вуха. Подумай, якого ти вірного друга втратиш.

Уленшпігель витер очі, а осел заревів.

І він почав знову:

— Жили ми вкупі, ділили радість і горе. Чи пам'ятаєш, Єфе?

Осел знову почав ревіти, бо дуже був голодний.

— Ти ніколи не забудеш мене, — казав його хазяїн, — бо яка ж дружба може бути міцніша за ту, що радіє спільними радощами і плаче від того самого горя? Лягай на спину, Єфе!

Покірний осел послухався і беркицьнувся на спину, задерши перед герцогом всі чотири копита. Уленшпігель сів хутенько йому на живіт.

Герцог під'їхав ближче.

— Що ти тут робиш? — закричав він. — Хіба не знаєш, що моїм останнім наказом я

заборонив тобі під страхом шибениці навіть і ступати своєю брудною ногою на мою землю?

Уленшпігель відповів:

— Змилуйтеся, сеньйоре! Майте милосердя до мене! — Потім, показуючи на осла, додав: — Ви ж добре знаєте, що по праву і закону той вільний і свободний, хто сидить між чотирьох стовпів.

Герцог до нього:

— Геть із моїх володінь, інакше накажу тебе повісити.

— Вельможний пане, — відповів йому Уленшпігель, — я б помчав звідси, як стріла, верхи на флорині, а ще краще — на двох.

— Ах лайдаку, — крикнув герцог, — то ти, не слухаючись мене, ще й насмілюєшся грошей канючити?

— А що ж робити, вельможний пане, я ж не можу їх у вас одібрати!

Герцог дав йому флорин.

— Єфе, вставай і попрощайся з вельможним паном.

Осел устав і заходився ревіти. А потім обидва подалися геть, аж залопотіло.

61

Сооткін і Неле сиділи коло вікна і дивилися на вулицю.

От Сооткін і питає дівчину:

— А що, донечко, чи не йде там мій синок Уленшпігель, чи не видно його де?

— Ні, — відповіла Неле, — ми його не побачимо більше, цього поганця, волоцюгу.

— Неле, — мовила Сооткін, — не сердься на нього, а краще пожалій, він же, бідолаха, тиняється без притулку.

— Чує моє серце, — відказала Неле, — що він знайшов уже десь у далеких світах інший дім, багатший за цей, а може, і якусь вродливу молодичку, а та вже напевне притулила його в себе.

— Коли б то так, я була б щаслива за нього, — мовила Сооткін, — принаймні хоч би посмакував ортоланів.

— Камінням би годувати його, то хутко б прибів додому, ненажера! — відповіла Неле. Тоді Сооткін засміялась і сказала:

— А чого ж це ти, любонько моя, так розлютилась на нього?

Клаас, що мовчки в'язав в'язки хмизу, озвався з кутка:

— Хіба ж ти не бачиш, що вона без тям заохана в нього?

— Чи ти ба, — мовила Сооткін, — яка хитруха. А мені хоч би слово. То це й справді, любонько, він тобі до вподоби?

— Та не вірте цьому, — заперечила Неле.

— Доброго матимеш чоловіка, — сказав Клаас, — з широкою горлянкою, порожнім шлунком, довгим язиком, чоловіка, що не заробив і грошика власними руками, хоч і митець із флорина зробити гріш, що завжди товчється по шляхах і тиняється, наче пройдисвіт.

Та Неле, розчервонівшись і розсердившись, гукнула йому:

— А чого ж ви не напутили його на щось краще?

— Ось бач, — мовила Сооткін, — вона вже й плаче. Краще помовчав би, чоловіче.

62

Одного разу Уленшпігель прийшов до Нюрнберга[108] і там видав себе за знаменитого лікаря, зцілителя всіх хвороб, славетного очисника шлунків, неперевершеного приборкувача лихоманки, відомого вимітальника чуми, спритного нищителя корости.

А в лікарні там лежало стільки хворих, що вже не знали, куди їх і класти. Наглядач лікарні, дізнавшись, що прибув Уленшпігель, пішов швиденько до нього і запитав, чи справді він може лікувати всі хвороби.

— Усі, крім останньої, — відповів Уленшпігель, — але як дасте мені двісті флоринів за лікування всіх інших, то я з вас нічогосінько не візьму доти, доки всі хворі не видужають і не покинуть лікарні.

І ось другого дня він прийшов у лікарню з бундючно впевненим і вченим виглядом, обійшов усі палати і, підходячи до кожного хворого, нишком йому казав:

— Заприсягнися мовчати про те, що я тобі скажу. На що ти хворий?

Той відповідав йому і присягався Богом святим мовчати.

— Ну то знай, — казав йому далі Уленшпігель, — завтра я мушу спалити одного з вас, щоб зробити з його попелу чудодійні ліки, якими вилікую решту. А спалений буде той, хто не зможе ходити. Завтра я прийду сюди з наглядачем і знадвору гукну: "Хто не хворий, забирайся додому з манатками!"

Вранці, прийшовши до лікарні, Уленшпігель так і зробив. Усі хворі — і кульгаві, і застуджені, і ядушливі, і ті, що лежали в пропасниці, — всі поквапились вийти. Повилазили навіть такі, що вже років з десять не вставали з ліжка.

Наглядач лікарні запитав їх, чи справді всі вони видужали і можуть ходити.

— Всі, всі, — закричали вони, певні, що одного з них уже палять у дворі.

Тоді Уленшпігель звернувся до наглядача:

— Ну, тепер плати, бо всі вони, бач, вийшли і сказали, що видужали.

Наглядач заплатив йому дві сотні флоринів, і Уленшпігеля тільки й бачили.

А другого дня всі хворі вернулися ще в гіршому стані, ніж учора, крім одного, що видужав на вільному повітрі і, напившись, ходив і гукав по вулицях: "Хай живе славетний лікар Уленшпігель!"

63

Коли ці дві сотні флоринів пішли врозтіч, Уленшпігель дістався до Відня і найнявся до одного стельмаха, який поїдом їв своїх наймитів за те, що вони не вельми надсідалися біля міхів у кузні.

— Що, несила? — завжди кричав він. — Ану не відставай з міхом!

І ось одного разу, коли баєс пішов у сад, Уленшпігель зняв один міх, завдав його собі на плечі і пішов услід за хазяїном.

Той вельми здивувався, побачивши його з таким вантажем, та Уленшпігель сказав йому:

— Baes, ви ж самі сказали не відставати з міхом. Чи, може, одного не досить, то я піду за другим?

— Ні, голубе мій, — відрізав baes, — я не казав тобі цього робити, занеси його на місце.

І, щоб помститися за це, він почав з того дня вставати опівночі, будив своїх наймитів і примушував їх працювати.

Наймити стали ремствувати:

— Baes, чого ти будиш нас опівночі?

— Це вже така моя звичка, — відповів їм baes, — не дозволяти наймитам протягом першого тижня залишатися в постелі довше як до півночі.

Назавтра він знову збудив їх опівночі. Уленшпігель, який спав у повітці, взяв свого сінника собі на спину і так і прийшов до кузні.

Baes і питає:

— Ти що, здурів? Нащо тягнеш сінника з собою?

— Така в мене звичка, — відповів Уленшпігель, — першого тижня половину ночі сплю на сінникові, а половину під сінником.

— Ну гаразд, — відповів хазяїн, — але я маю і другу звичку: нахабних наймитів викидаю надвір, хай першого тижня сплять на землі, а другого хоч під землею.

— Згода, у вашому льоху, baes, біля пивних барил, — гукнув Уленшпігель.

64

Покинувши стельмаха і вернувшись у Фландрію, Уленшпігель пішов у науку до одного шевця, який більше любив байдики бити, аніж скніти з шилом у своїй майстерні. Уленшпігель, бачивши, як він чи не всоте наміряється шмигонути надвір, запитав його, які кроїти черевики.

— Крій і на великі, й на середні ноги, щоб кожному, хто веде за собою худобину, велику чи малу, було саме враз.

— Тоді гаразд, — відповів Уленшпігель.

Коли швець вийшов, Уленшпігель накроїв таких черевиків, що годилися хіба кобилам, віслюкам, телицям, свиням, вівцям.

Вернувшись у майстерню і побачивши, що вся шкіра порізана на шматки, baes крикнув:

— Що ж ти наробив, негідний партачу?

— Те, що ви мені сказали, — відповів Уленшпігель.

— Я наказав тобі, — гримнув baes, — викроїти черевики, в яких добре було б ходити всім, хто водить биків, свиней, баранів, а те, що ти викроїв, годиться хіба на ноги самій скотині.

Уленшпігель відповів:

— Baes, в ту пору, коли всі тварини паруються, хто ж кого веде за собою, як не свиня кнура, віслючка осла, телиця бика, вівця барана?

По такій розмові йому показали на двері, і він знову залишився без притулку.

65

Настав квітень. Спочатку було тепло, а потім добре підмерзло, і небо стало сіре, як поминальний день. Давно вже минули три роки Уленшпігелевого вигнання, і Неле кожного дня виглядала свого друга. "Лишенько, — бідкалась вона, — приб'є мороз і грушевий цвіт, і жасминовий, і всі бідолашні рослиночки, що, довірившись лагідному теплу, передчасно розкрили свої квіточки. Он уже падають сніжинки на дорогу. Снігом засипає і моє бідне серце. Де ж воно, те лагідне проміння, що грало на веселих обличчях, освітлювало червоні дахи, палало на віконних шибках? Чому не гріє землю й небо, пташок і комах? Ах, і я тепер вдень і вночі мерзну від смутку і довгого чекання. Де ж ти, Уленшпігелю, друже мій?"

66

А тим часом Уленшпігель дістався до Рене у Фландрії і хоч був голодний і спраглий, але не журився й намагався смішити людей, щоб дали шматок хліба. Та не щастило йому, і люди байдуже проходили мимо, нічого не давши.

Було холодно: то дощем мочило, то снігом і градом сікло спину мандрівникові. Йому аж слина текла з рота, коли він, проходячи селом, бачив, як собака під тином гризе кістку. Він дуже хотів би заробити хоч флорин, та не знав, як цього флорина заманити в гаманець.

Він шукав їх угорі — і бачив голубів, що з даху голубника ронили на дорогу білі кружечки, але то були не флорини. Він шукав їх і долі на шляху, та флорини не ростуть на дорозі.

Поглянув він і праворуч, та побачив там лише важку хмару, що сунула по небу, як величезна лійка, але він знав: хоч із неї і лине, та не флоринами.

Поглянув він і ліворуч — там стояв без діла нікому не потрібний величезний дикий каштан.

— Ах, — зітхнув він, — чому не ростуть на ньому флорини? Ото було б дерево!

Раптом велетенську хмару прорвало і з неї на спину йому сипонув град, наче тверде каміння.

— Ой леле! — крикнув він. — Як же боляче! Таке каміння жбурляють тільки в бродячих собак!

І він побіг.

— Це ж не моя вина, що я не маю ні палацу, ні куреня, щоб захистити своє бідолашне тіло. Ох і немилосердний же град, він твердий, наче ядра. Ні, це не моя вина, що я тиняюсь по світі в цьому лахмітті, така моя вдача. Чом я не імператор? Ці градини лізуть мені у вуха, наче погані слова. — І він біг далі. — Бідолашний мій носе, — бідкався він, — скоро ти станеш як решето і будеш за перечницю на бенкетах у вельмож, на яких не падає град. — Помацавши щоки, він знову почав: — Вони були б добрими шумівками для кухарів, яким так тепло біля печі. Ах, які ж були підливи колись! Я такий голодний. Мовчи, порожнє черево, не бурчить, стражденні тельбухи. Де ти, ласкава доле? Заведи ж мене на добру пашу.

І ось, поки він так бідкався, дощ перестав, небо роз'яснилось, засяяло сонечко, і Уленшпігель сказав:

— Добридень, сонечко, єдиний мій друже, зараз ти мене висушиш.

Але йому було холодно, і він усе біг та біг. Раптом він побачив, що дорогою просто на нього мчить рябий пес, виваливши язика і вирячивши очі.

"Це скажений собака!" — подумав Уленшпігель. Він підняв із землі каменюку і поліз на дерево. Ледве схопився він за першу гілляку, як прибіг пес. Уленшпігель жбурнув каменем і влучив йому в голову. Пес зупинився, зробив кволу і марну спробу стрибнути на дерево і вкусити Уленшпігеля, але не зміг, упав і здох.

Уленшпігель не дуже зрадів із цього, бо, злізши з дерева, побачив, що морда в собаки була не суха, як це звичайно буває у скажених псів. Шкура на собаці була добра, і він вирішив, що її можна буде продати, а тому зняв її, вимив, повісив на свій ціпок, висушив на сонці, а потім запхав у свою торбу.

Голод і спрага все більше мучили його. Він заходив на кілька хуторів, але не наважився продати шкуру, бо боявся, що цей пес належав кому-небудь із селян. Він просив хліба, але ніхто йому не давав. Надходила ніч. Ледве тримаючись на ногах від втоми, він зайшов до невеличкої корчми. Там сиділа стара шинкарка і гладила старого пса, що був дуже схожий на того здохлого. Пес гучно хрипів.

— Звідки мандруєш, чоловіче? — запитала його стара. Уленшпігель відповів:

— Я йду з Рима, де вилікував папського пса від нежиті, що страшенно його мучила.

— То ти бачив папу? — запитала вона, простягаючи йому кухоль пива.

— На жаль, — відповів Уленшпігель, спорожняючи кухоль, — він дозволив мені лише поцілувати свою святу ногу і священну пантофлю.

Тим часом старий шинкарчин пес усе хрипів, але не харкав.

— А коли це було? — запитала стара.

— Позаминулого місяця, — відповів Уленшпігель, — я приїхав до папи, бо мене чекали, і постукав у двері. "А хто там?" — запитав архікардинальний[109], архітаємний, архінадзвичайний камерарій його найсвятішої святості. "Це я, ваша превелебність, — відповідаю, — я прибув із Фландрії поцілувати стопу святого отця і вилікувати його песика від нежиті". — "А, це ти, Уленшпігелю! — сказав папа з-за невеличких бічних дверей. — Я був би дуже радий побачитися з тобою, але зараз це ніяк неможливо. Священні декреталії[110] забороняють мені являти перед чужоземцями своє обличчя, коли по ньому ходить бритва". "Який жаль! — вигукнув я. — От нещастя для мене, я ж перся в таку далечінь, щоб поцілувати стопу вашої святості й вилікувати вашого песика від нежиті. Чи ж мені так і вертатися додому?" — "Ні", — відповів святий отець. І тоді я почув, як він гукнув: "Архікамерарію, присунь моє крісло до дверей і відчини вниз віконце". Той відчинив, і я побачив у віконці ногу в золотій пантофлі і почув голос, що заgrimів, наче грім: "Ось всемогутня нога царя царів, короля королів, імператора імператорів. Цілуй її, християнине, цілуй цю священну пантофлю!" Я поцілував священну пантофлю, і ніс мій відчув небесні пахощі, що струмували від цієї ноги. Тоді віконце зачинилось, і той самий голос звелів мені чекати. Аж раптом воно знов відчиняється і звідти вискакує, перепрошую вас, гидка тварюка: облізлий, з каправими очима, роздутий, як бурдюк, пес, що гучно хрипить і ледве волоче на розкарячених

лапах черево. Тоді святий отець зволив знову до мене промовити. "Уленшпігелю, — каже, — ти бачиш мого пса, у нього нежить та й інші хвороби, які він схопив, гризучи потрошені кості еретиків. Вилікуй його, мій сину, жалкувати не будеш".

— Випий, — сказала стара.

— Налий, — промовив Уленшпігель і вів далі: — Я прочистив пса, давши йому чудодійне проносне власного виготовлення. Він дристав три дні й три ночі безупинно і видужав.

— Господи Боже! — вигукнула стара. — Дай я тебе поцілую, славетний богомольцю, за те, що ти бачив папу! А тепер вилікуй і мого песика.

Та Уленшпігель, якого зовсім не вабили поцілунки старої, сказав їй:

— Хто торкнувся своїми устами священної пантофлі, того протягом двох років не повинна цілувати жодна жінка. Дай-но мені краще на вечерю кілька добрих куснів м'яса, кільце ковбаси або й два і пива, то я скую твоєму песикові такий дзвінкий голосок, що він на криласі в соборі будь-яку ноту витягне.

— Якби ж то була правда у твоїх словах, — скімлила стара, — то я дала б тобі флорин.

— Сказав зроблю, то зроблю, — відповів Уленшпігель, — тільки повечеряю.

І стара подала йому все, чого він забажав. Він наївся й напився досхочу і так розчулився, що був би поцілував її, якби не наговорив перед тим зайвого.

Під час вечері старий пес поклав йому лапи на коліна, випрохуючи кістку. Уленшпігель дав йому кілька кісток, а потім спитав у господині:

— Коли в тебе хто наїсться і не платить, що ти робиш тоді з ним?

— Я з такого лотра здираю кращу одержу, — відповіла господиня.

— Оце добре! — мовив Уленшпігель, потім узяв пса під пахву і вийшов з ним у повітку, там зачинив його, дав йому кістку, вийняв із торби шкуру вбитого пса і, вернувшись до старої, запитав її, чи справді таки вона здирає кращу одерж з того, хто не платить за обід.

— Авжеж, — відповіла вона.

— Тоді гаразд, твій пес пообідав у мене і не заплатив мені, от я і здер з нього, за твоїм прикладом, його кращу і єдину одерж.

І показав їй шкуру вбитого пса.

— Ой лишенько, — заголосила стара, — це ж так жорстоко, так жорстоко, пане лікар! Нещасне собачення! Воно було мені, бідній удові, замість дитини. Нащо ж ти відібрав у мене єдиного у світі друга? Тепер мені хоч помирай.

— Я воскрешу його, — сказав Уленшпігель.

— Воскресиш? — скрикнула вона. — І він знову буде лашитись до мене, лизатиме руки, крутитиме своїм бідолашним старим обрубок хвоста? Зробіть це, пане лікар, і я вас нагодую найдорожчим обідом, а понад те дам ще флорин.

— Я його воскрешу, — мовив Уленшпігель, — тільки мені потрібна тепла вода, патока, щоб замазати шви, голка й нитка і підлива до печені. Крім того, під час операції я мушу бути сам-один.

Стара дала йому все, чого він забажав, і Уленшпігель, взявши шкуру вбитого пса, пішов у повітку.

Там він змастив підливою писок старого пса, що йому дуже сподобалось, зробив велику смугу з патоки на череві, а також на лапах, а хвоста обмазав підливою.

Потім крикнув тричі щосили і промовив: "Staet op! Staet op! Ik't bevel, vuilen hond!" ("Вставай, вставай! Тобі що кажуть, паршивий пес!") А тоді хутенько сховав шкуру здохлого пса в торбу і так копирснув ногою живого пса, що той влетів просто в корчму.

Стара, побачивши, що пес живий, та ще й облизується, так зраділа, що хотіла поцілувати його, та Уленшпігель не дозволив.

— Не смій пестити його доти, поки він не вилиже язиком усієї патоки, якою він намащений. Тоді тільки шви зростуться. Тепер плати мені десять флоринів.

— Я ж обіцяла одного, — мовила стара.

— Одного за операцію, а дев'ять за воскресіння, — сказав Уленшпігель.

І вона заплатила. Уленшпігель поспішив піти, але перед тим кинув на підлогу шкуру здохлого пса, сказавши на прощання:

— На, господине, стару шкуру. Вона тобі знадобиться: нею можна буде латати нову, як порветься.

67

У Брюгге тої неділі, на свято крові Господньої, мала відбутися процесія, і Клаас сказав своїй дружині й Неле, щоб вони пішли туди, може, якраз і спіткають Уленшпігеля в місті, а він буде стерегти хату та чекати, чи не прийде їхній богомолець додому.

Жінки пішли, а Клаас лишився в Даммо, сів на порозі і спостерігав, як безлюдно й тихо стало в місті. Лише чути було чистий дзвін, що линув з недалекого села, та іноді з Брюгге долинала мелодія соборних передзвонів, оглушливий гуркіт фальконетів[111] і тріскотнява феєрверків на честь свята крові Господньої.

Клаас замислено виглядав на шляху Уленшпігеля, але не бачив нічого, крім синього, безхмарного неба, кількох собак, що лежали на сонці, висолопивши язики, горобців, що безтурботно цвірінькали і купалися в піску, ката, що підкрадався до них, і сонячного проміння, що лагідно заглядало у всі вікна і вигравало на вичищених мідних каstrулях та олов'яних кухлях.

Все навкруги раділо, тільки Клаас сумував, виглядаючи сина, вдивлявся в сірий туман на луках, прислухався до веселого гомону міста і радісного співу пташок на деревах, сподіваючись почути його голос.

Раптом на Мальдегемському шляху з'явився високого зросту чоловік. Та Клаас одразу впізнав, що то не Уленшпігель. Чоловік зупинився біля грядки з морквою, рвав її і жадібно їв.

"Який же він голодний", — подумав Клаас.

Чоловік на хвилину зник з очей, але скоро з'явився знову, вже на розі Чаплиної вулиці, і Клаас упізнав, що то Йостів посланець, який колись привіз йому сімсот червінців. Він швиденько підійшов до нього й сказав:

— Ходім до мене.

Чоловік відповів:

— Благословен той, хто ласкаво приймає подорожнього.

На підвіконні знадвору Сооткін завжди насипала крихти хліба для пташок. Зимою вони прилітали й живилися тут.

Чоловік згорнув їх на долоню і з'їв.

— Ти, видно, дуже хочеш їсти й пити.

Чоловік відповів:

— Тиждень тому мене пограбували розбійники, і я відтоді тільки й їв, що моркву на полі та коріння в лісі.

— Ну, то тепер час і попоїсти, — сказав Клаас. — Ось тут, — мовив він, відкриваючи скриню, — повна миска гороху, а ось яєчка, ковбаса, шинка, гентські сосиски, walerzoeu (рибна солянка). А внизу, у льоху, куняє лувенське вино, зроблене на зразок бургундського, червоне й чисте, наче рубін. Воно тільки й чекає, щоб задзвеніли чарочки. Ану підкладемо дровець у вогонь. Чуєш, як співає ковбаса на сковороді? Це пісня доброго їства.

Перевертаючи на всі боки ковбасу, Клаас запитав:

— Чи не бачив ти часом сина мого Уленшпігеля?

— Ні, — відповів гість.

— А що скажеш нового про брата мого Йоста? — запитав Клаас, ставлячи на стіл смажену ковбасу, яєчню з жирною шинкою, сир, великі келихи, лувенське вино, червоне й чисте, що аж грало в пляшках.

І той відповів:

— Твого брата замучили на колесі в Зіппенакені під Аахеном[112] за те, що, впавши в ересь, підняв зброю проти імператора.

Клаас аж затремтів усім тілом і вигукнув у нестямі:

— О прокляті кати! О Йосте, мій бідний брате!

Але гість суворо промовив:

— Наші радощі й страждання посилає нам Всевишній, — після чого став їсти. А потім сказав: — Я відвідав твого брата в тюрмі, куди мені пощастило пройти, сказавши, що я селянин з Нісвілера, його родич. А до тебе прийшов тому, що він сказав мені: "Коли ти не вмиєш за віру, як я, то піди до брата мого Клааса і скажи йому, хай живе, як Господь велить, хай чинить добрі діла і потаємно виховує сина свого в істинній вірі Христовій. Гроші, які я дав йому, придбав я з темноти бідного люду, то хай же він уживе їх на те, щоб навчити свого Тіля пізнати Бога та слово його".

Сказавши це, посланець поцілував Клааса.

А Клаас, лементуючи, все говорив:

— Замучений на колесі! Бідний брате мій!

Він не міг отямитись від великої скорботи. Проте коли бачив, що гість хоче пити і простягає свій келих, він наливав йому вина, але сам їв і пив неохоче.

Жінок не було цілий тиждень. Увесь цей час Йостів посланець жив у Клааса.

Цілими ночами вони чули, як Катліна кричала у себе:

— Вогонь! Вогонь! Пробийте дірку, хай душа вийде!

І Клаас ішов до неї, заспокоював її лагідними словами, потім вертався до себе.

Наприкінці сьомого дня гість пішов, взявши від Клааса тільки два каролію на їжу і ночівлю в дорозі.

68

Одного разу, коли вже Неле і Сооткін вернулися з Брюгге, Клаас сидів у кухні на підлозі, наче кравець, і пришивав гудзики до старих штанів. Неле стояла біля нього і нацьковувала собаку на чорногозу. Тіт Бібул Шнуффій то кидався па нього, то відскакував, несамовито гавкаючи. Чорногоз, стоячи на одній нозі, поважно й задумано дивився на пса і, вигнувши довгу шию, спокійно чистив пір'я на грудях. Тіт Бібул Шнуффій, бачивши таку його байдужість, починав ще завзятіше гавкати. Але, видно, ця гра набридла птахові, і він раптом, наче стрілу, пустив свого дзьоба в спину псові, який, тікаючи, несамовито заскавчав, що означало "рятуйте!".

Клаас реготав, і Неле також, тільки Сооткін не переставала дивитися на вулицю, чи не видно де Уленшпігеля.

Раптом вона сказала:

— Он іде профос і чотири стражники. Але це не до нас, звичайно. Двоє завернули за дім.

Клаас звів очі від своєї роботи...

— А двоє зупинились перед домом, — казала далі Сооткін.

Клаас устав.

— Кого ж це вони шукають на нашій вулиці? — мовила вона. — Боже милий, чоловіче, вони ж ідуть до нас!

Клаас вискочив у сад, Неле — за ним. Він шепнув їй:

— Сховай гроші. Вони в комині за заслінкою.

Неле зрозуміла, але, побачивши, що він перестрибнув через тин, що стражники схопили його за комір і що він почав відбиватися від них, вона крізь плач залементувала:

— Він не винний, не зачіпайте мого батька Клааса! Уленшпігелю, де ти? Ти б їх повбивав.

Вона кинулась на одного з стражників і вчепилась пазурами в його обличчя. Потім, мов несамовита, впала на траву і стала корчитися і кричати: "Вони вб'ють його!"

На галас прибігла Катліна і, нерухома, як стовп, хитала головою й стогнала:

— Вогонь! Вогонь! Пробийте дірку, хай душа вийде!

Сооткін нічого цього не бачила і, звертаючись до двох стражників, що ввійшли до хати, запитала:

— Панове, чого ви шукаєте в нашій убогій хаті? Коли мого сина, то він далеко. Закороткі у вас руки.

У голосі її бриніло задоволення.

Раптом вона почула крик Неле, вибігла в садок і побачила, що її чоловік на вулиці

відбивається від напасників, які його схопили.

— Бий їх! — кричала вона. — Убий їх! Уленшпігелю, де ти?

Вона кинулась на поміч своєму чоловікові, але один із стражників міцно схопив її, хоч і з небезпекою для себе.

Клаас так сильно відбивався і гамселив їх, що йому, напевне, пощастило б вирватися, якби не прибігли на підмогу ті два стражники, з якими розмовляла Сооткін у хаті.

Вони зв'язали йому руки і привели на кухню. Сооткін і Неле заливалися слізьми.

— Пане профос, — сказала Сооткін, — що лихого вчинив мій чоловік, що ви ото зв'язали його мотузками?

— Він єретик, — відповів один із стражників.

— Єретик? — вигукнула Сооткін. — Мій чоловік єретик? Брешеш, дияволе!

Клаас озвався:

— Господь справедливий захистить мене.

І його повели. Неле і Сооткін, плачучи, пішли за ним слідом, вони були певні, що й їх поведуть до судді. Добрі сусіди й сусідки підходили до них, та, дізнавшись, що Клааса ведуть зв'язаного і звинувачують у ересі, вони так перелякалися, що порозбігались по своїх домівках і міцно позамикали за собою двері. Лише кілька дівчаток насмілились іти за Клаасом.

— Куди це тебе ведуть, вугляре? — питали вони.

— А, Бог не без милості, дівчатка, — відповів він. Його відпровадили в міську в'язницю. Сооткін і Неле сіли там на порозі. Надвечір Сооткін сказала Неле, щоб вона пішла й подивилась, чи не вернувся Уленшпігель.

69

Всю околицю швидко облетіла новина, що одного чоловіка ув'язнено за ересь і слідство провадитиме інквізитор Тітельман[113], канонік з міста Рене, прозваний Невблаганним. Уленшпігель жив тоді в Коолькерке, в одній вродливої, лагідної удовиці, і запобіг у неї такої ласки, що вона ні в чому не могла йому відмовити. І він жив у неї як сир у маслі, в теплі та в добрі, але одного разу підлий суперник, сільський старшина, підстеріг його ранком, як він виходив з таверни, і кинувся на нього з дрючком. Та Уленшпігель, щоб охолодити його запал, вкинув його в ставок, звідки старшина насилу виліз — зелений як жаба і мокрий як хлющ.

Вчинивши цей славний подвиг, Уленшпігель мусив покинути Коолькерке і щодуху тікати в Дамме від помсти старшини.

Вечір був прохолодний, Уленшпігель біг хутко — йому хотілось якнайшвидше бути дома. Він уже бачив у своїй уяві, як Неле сидить за шитвом, Сооткін готує вечерю, Клаас в'яже дрова, Шнуффій гризе кістку, а чорногуз дзьобає хазяйку в живіт, щоб та дала йому чогось їсти.

Дорогою він зустрів мандрівного крамаря.

— Куди це ти так поспішаєш? — запитав його той.

— В Дамме, додому, — відповів Уленшпігель.

— В місті небезпечно, там хапають реформатів, — сказав крамар і пішов далі.

Дійшовши до корчми Roode Schildt — "Червоний щит", Уленшпігель зайшов випити.

Хазяїн запитав його:

— Чи ти часом не син Клааса?

— Атож, — відповів Уленшпігель.

— То поквася додому, — сказав баес, — бо лихо спіткало твого батька.

Уленшпігель запитав його, що ж там трапилось.

Баес відповів, що він устигне ще про це довідатись.

І Уленшпігель побіг далі.

На околиці Дамме собаки, що лежали біля всіх дверей, зчинили гвалт і кинулись йому під ноги. На гавкіт повибігали жінки з будинків і почали всі враз:

— Звідкіля йдеш? А чи знаєш новину про свого батька? А де твоя мати? Чи не в тюрмі часом? Ой лишенько! Хоч би не спалили!

Уленшпігель побіг ще хутчіш.

Він зустрів Неле, і вона сказала йому:

— Тілю, не йди додому. Там ім'ям короля сторожа влаштувала засідку.

Уленшпігель зупинився.

— Неле, — запитав він, — чи правда, що Клаас, мій батько, в тюрмі?

— Правда, — відповіла Неле. — А Сооткін плаче там на порозі.

Серце блудного сина сповнилося журбою, і він сказав до Неле:

— Я піду побачуся з ними.

— Ні, не ходи, — порадила Неле, — а краще послухай, що сказав Клаас перед тим, як його схопили: "Врятуй гроші, вони в комині за заслінкою". Ось що треба насамперед зробити, бо це спадок бідної, нещасної Сооткін.

Уленшпігель, не слухаючи нічого, побіг до тюрми. Там на порозі він побачив свою матір, яка, плачучи, кинулась йому на груди, і він теж заплакав.

Великий натовп зібрався коло них перед тюрмою. Побачивши це, стражники наказали, щоб Уленшпігель і Сооткін забиралися геть звідти, і то якнайскоріше.

Мати з сином швиденько пішли до Неле, дім якої стояв поряд з їхнім. Проходячи повз свій будиночок, вони побачили одного з ландскнехтів, присланих із Брюгге, щоб часом не стався заколот під час суду і страти. Бо жителі Дамме дуже любили Клааса.

Солдат сидів на землі перед дверима і цмулив з фляги горілку, допиваючи останні краплі. Коли фляга зовсім спорожня, він кинув її геть від себе, витяг палаш і для розваги почав колупати брук.

Сооткін, плачучи, ввійшла до Катліни.

А та, хитаючи головою, все кричала:

— Вогонь! Пробийте дірку, хай душа вийде!

70

Дзвін, прозваний borgstorm (міська буря), скликав суддів на засідання трибуналу, і о четвертій годині дня вони зібралися біля Vierschare, під липою справедливості.

Привели Клааса, і він побачив перед собою під балдахіном коронного суддю міста

Дамме, а по обидва боки й навпроти — бургомистра, старшин і судового писаря.

Почувши дзвін, збіглася велика юрба народу. Люди гомоніли:

— Судді зібралися сюди не для того, щоб чинити правий суд, а щоб вислужитись перед імператором.

Писар оголосив, що трибунал на попередньому засіданні, яке відбулося на цьому ж місці, біля Vierschare, під липою, заслухавши свідчення і доноси на Клааса, вугляра, народженого в Дамме, одруженого з Сооткін, у дівоцтві Йостенс, ухвалив заарештувати його. А тепер, додав він, суд почне слухати свідків.

На самому початку дав свідчення сусіда Клаасів, цирульник Ганс. Склавши присягу, він сказав:

— Присягаюся спасінням душі моєї, свідчу і запевняю, що Клаас, який зараз стоїть перед трибуналом і якого я знаю ось уже сімнадцять років, завжди жив чесно й статечно, дотримувався законів матері нашої, святої церкви, ніколи не вирікав блюзнірств, наскільки мені відомо, ніколи не давав притулку єретикам, не ховав у себе лютеранських писань, нічого про них не говорив і нічого по вчинив такого, що дало б підставу запідозрити його в порушенні законів і постанов імперських. У цьому свідчуся Богом і всіма святими його.

Після нього виступив Ян ван Роозебеке, який засвідчив, що під час відсутності Сооткін, Клаасової дружини, він чув не раз у хаті обвинуваченого два чоловічих голоси і частенько вечорами, після сигналу гасити світло, бачив у комірчині на горищі світло і двох чоловіків за бесідою, з яких один був Клаас. Але чи був той другий єретик, він не знає, бо не дочув нічого здалеку.

— Що ж до Клааса, — додав він, — то скажу щирю правду, відколи його знаю, він завжди на страсному тижні перед Великоднем ходив до сповіді, а на великі свята і кожної неділі ходив на службу Божу, окрім дня крові Христової і кількох наступних. І більш я не знаю нічого. В цьому свідчуся Богом і всіма його святими.

На запитання, чи не бачив він, як у таверні Blauwe Torre Клаас продавав індульгенції і глузував з чистилища, Ян ван Роозебеке відповів, що й справді Клаас продавав індульгенції, але без зневаги й глузування, і що й він, Ян ван Роозебеке, купив клаптик. Хотів зробити це і Йост Грейпстювер, старшина рибників, якого він бачить у натовпі.

Тоді голова суду сказав, що зараз будуть оголошені всі провини Клааса, за які трибунал Vierschare судитиме його.

— "Донощик, — читав писар, — не пішов у Брюгге витратити свої гроші на пиятику й гульню, що там не раз трапляється у святі дні, а залишився в Дамме і, тверезим будучи, вийшов на поріг свого дому трохи подихати свіжим повітрям. І ось він побачив чоловіка, що йшов по Чаплиній вулиці. Клаас, помітивши чужинця, підійшов до нього, привітався і запросив до себе. Чоловік був у чорному вбранні. Він увійшов до Клааса, а двері до хати залишились непричинені. Поцікавившись, що то за людина, донощик зайшов у сіни і почув, що Клаас розмовляє з чужинцем про якогось Йоста, свого брата, що з військами реформатів був захоплений у полон і за свої злочини колесований

поблизу Аахена. Чужинець сказав Клаасу, що гроші, які він отримав від свого брата, той нажив з темноти бідного люду, то нехай він і витратить їх на виховання свого сина в реформатській вірі. Він іще намовляв Клааса покинути лоно матері нашої святої церкви і вимовляв ще й інші блюзнірські слова, на які Клаас відповідав лише такими вигуками: "О кати жорстокі! О мій бідний брате!" Але обвинувачуючи в жорстокості святого отця нашого папу і його величність короля, які справедливо карали ересь як образу величі Божої і людської, він тим самим вивергав на них хулу. Коли гість наївся, донощик чув, як Клаас вигукнув: "Бідний Йосте, хай Бог упокоїть тебе в лоні своєму, жорстокі ж вони були з тобою!" Таким чином він обвинуватив і самого Господа Бога, припускаючи, що Господь може брати на небо єретиків. Клаас раз у раз говорив: "Мій бідний брат!" А чужинець, мов несамовитий, увійшовши в запал, наче протестантський проповідник, вигукував: "Впаде великий Вавилон — римська блудниця — і стане він кублом демонів і оселею всякої нечисті!" А Клаас усе повторював: "Кати жорстокі! Бідний мій брат!" Чужинець розводився далі: "Бо ангел візьме камінь завбільшки як жорно, і ввергне його в море, і скаже: "Отак буде повалений великий Вавилон, і більше ніхто його не знайде". — "Пане мій, — сказав Клаас, — уста ваші повні гніву. Але скажіть мені, коли ж прийде царство, в якому мирні люди спокійно житимуть на землі?" — "Не прийде до того часу, — відповів чужинець, — поки триватиме влада антихриста, тобто папи, ворога всякої істини". — "Ах, — мовив Клаас, — ви говорите без усякої поваги до нашого святого отця. Він, напевне, не знає, які жорстокості творяться над бідними реформатами". Чужинець відповів: "Як же не знає, коли він сам дає накази про арешти і виносить присуди, які імператор, а тепер король, виконує вельми радо, бо майно страчених конфіскується на його користь. Ось чому особливо охоче звинувачують в ересі багатих". Клаас відповів: "Подібні чутки ходять і у Фландрії, і треба цьому вірити. Кожна людина може поводитись на таке, бо має слабку вдачу, хоч би навіть і сам імператор. О мій бідний брате!" Таким чином Клаас заявив, що його величність переслідує єретиків з нищої жадоби зиску. Гість збирався ще й далі розводитись про такі речі, але Клаас зауважив: "Будь ласка, добродію, не говоріть при мені таких слів, бо як хто почує, то лихо мені буде".

Тут Клаас пішов у льох і приніс глечик пива. "Піду зачиню двері", — сказав він потому, і донощик не чув більш нічого, бо мусив хутко тікати з сіней. Коли настала ніч, двері відчинилися знову, і гість вийшов, але негайно вернувся і, постукавши, сказав: "Клаасе, я змерз і не знаю де переночувати. Пусту переночувати до себе. Ніхто не бачив, як я до тебе входив, місто безлюдне". Клаас впустив його, засвітив ліхтаря і повів єретика по сходах на горище в невеличку комірчину, віконце якої виходило в поле..."

— Ніхто ж інший не міг це донести, тільки ти, мерзенний рибнику, що в неділю стовбичив на порозі свого дому і прикидався, ніби дивишся, як літають ластівки в повітрі!

І Клаас показав пальцем на Йоста Грейпстювера, старшину рибників, що саме виткнув свою пику з натовпу.

Рибник злісно посміхнувся, побачивши, що Клаас тим самим зрадив сам себе. А весь народ — чоловіки, жінки, дівчата — загомоніли поміж собою:

— Ой бідолаха, за ці слова він заплатить життям.

А писар, читав далі:

— "Єретик і Клаас говорили цілу ніч, та й ще шість ночей поспіль, протягом яких видно було, як чужинець робив різні жести, ніби комусь погрожував, когось благословляв, здіймав руки до неба, як і всі єретики. Клаас, здається, був одної з ним думки. Протягом цих днів, вечорів і ночей вони, безумовно, ганьбили святу месу, сповідь, індульгенції і його величність короля..."

— Ніхто цього не чув, — вигукнув Клаас, — і не можна обвинувачувати отак без свідків!

А писар сказав:

— Ну то чули інше. Коли гість вийшов від тебе на сьомий день о десятій годині, як уже смерклося, ти провів його до межі Катліниного поля. Тут він запитав у тебе (при цих словах суддя перехрестився), що ти зробив з поганими ідолами[114], тобто образами Богородиці, святого Миколая і святого Мартіна. Ти відповів, що розбив їх і вкинув у колодязь. І таки справді минулої ночі уламки знайшли у твоєму колодязі, і ці уламки ми бережемо в катівні.

Ті слова видимо вразили Клааса. Суддя запитав його, чи може він сказати щось проти цього? Клаас заперечливо похитав головою.

Тоді суддя знову запитав його, чи не хотів би він зректися своїх блюзнірських думок, що призвели його до знищення образів, а також до згубного потьмарення, в якому він вирікав хулу на Бога великого і на його величність короля.

Клаас відповів, що тіло його належить королю, але сумління — Христові і в законі його він хотів би жити.

Суддя запитав, чи цей закон — той самий, що і в нашої матері церкви. Клаас відповів:

— Закон цей у святому Євангелії[115].

На запитання, чи визнає він папу намісником Бога на землі, він відповів:

— Ні.

На запитання, чи вважає він за гріх поклоніння образам Божої Матері і святих угодників, він відповів, що це ідолопоклонство. Коли ж його запитали, чи визнає він, що сповідь добра і спасенна річ, він відповів:

— Христос сказав: "Сповідайтеся один в одного".

Він відповідав мужньо, а проте здавалося, що в глибині душі був зляканий і пригнічений.

Як вибило восьму годину і настав вечір, судді пішли, відклавши остаточний вирок на завтра.

71

А в Катліниній хаті Сооткін, мов несамовита, плакала гіркими сльозами. Вона безперестанку повторювала:

— Мужу мій! Бідна дружино моя!

Уленшпігель і Неле з глибокою ніжністю обіймали її. Вона пригортала їх до себе і мовчки плакала. Потім дала їм знак залишити її на самоті. Тоді Неле сказала до Уленшпігеля:

— Залишмо її, коли вона так хоче, і підемо врятуємо гроші.

І вони обоє вийшли. Тоді Катліна завертілася біля Сооткін, водно зойкаючи:

— Пробийте дірку, хай душа вийде!

Сооткін, втупивши в неї невидючий погляд, дивилась і не бачила її.

Оселі Клааса й Катліни стояли впритул одна до одної, тільки перед оселею Клааса був садочок, а перед оселею Катліни засаджений квасолею городець, що виходив на вулицю і був обгороджений живоплотом, в якому Уленшпігель і Неле, ще дітьми будучи, зробили діру, щоб ходити одне до одного.

Уленшпігель і Неле, прийшовши на город, побачили солдата-вартового — він крутив головою і раз у раз плював у повітря; плювки падали йому на груди. Біля нього лежала обплетена лозою фляга.

— Неле, — мовив нищечком Уленшпігель, — цей солдат хоч і п'яний, та не по саму зав'язку. Треба його ще підпоїти. Тепер ми тут господарі. Візьмемо флягу.

Почувши їхні голоси, ландскнехт повернув до них обважнілу голову, пошукав свою флягу і, не знайшовши її, почав знову плювати в повітря, намагаючись роздивитися при світлі місяця, куди летить слина.

— Добре надудлився, — зауважив Уленшпігель, — чуєш, навіть і плює через силу.

Тим часом солдат, досить наплювавшись і надивившись на свою слину, знову простягнув руку по флягу. Знайшовши її, він припав ротом до шийки, задержав голову, перекинув флягу, постукав по ній, щоб віддала йому все до краплі, і почав ссати, як дитина материну грудь. Видудливши все, він змирився з долею, поклав флягу біля себе, голосно вилаявся по-німецькому, знову кілька разів плюнув, похитав головою і заснув, щось невиразно бурмочучи.

Уленшпігель, знаючи, що цей сон триватиме недовго і що його треба зробити міцнішим, поліз у дірку в живоплоті, узяв флягу і віддав Неле, яка налила в неї повно горілки.

Ландскнехт хропів на всі заставки. Уленшпігель знову проліз у діру в живоплоті, поставив повну флягу йому між колін і, вернувшись назад, став з Неле чекати, що буде далі.

Відчувши прохолоду від фляги з горілкою, солдат прочумався і першим ділом захотів довідатись, що воно там таке холодне.

Нюхом п'яниці він відчув, що це може бути тільки повна фляга, отож і простяг руку по неї. Уленшпігель і Неле бачили при місячному сяйві, як він струснув флягу, щоб упевнитись, чи там що булькає, покуштував, зареготався здивовано — яким це чудом фляга стала знову повна, — ковтнув трохи, потім хильнув добре, поставив на землю, знову взяв і почав дудлити.

Потім загорлав:

Коли Маан завітає,
"Любий", — пані Зее скаже...

По-нижньонімецькому пані Зее — це море, вона дружина владаря Маана. А Маан — це місяць, господар над жінками.

Отже, він співав:
Коли Маан завітає,
"Любий", — пані Зее скаже,
Свого мужа привітає,
Вина йому наливає,
Коли Маан завітає.
Вона із ним п'є-гуляє,
Вона його обіймає,
А нап'ються, наїдяться,
Вона спати з ним лягає,
Коли Маан завітає.
Якби мене моя мила
Так вітала, так гостила
Та кохала моя мила,
Коли Маан завітає.

Отак, то п'ючи горілку, то горлаючи пісню, він і заснув, і не чув, як Неле сказала: "Вони в горщику за заслінкою в комині", — не бачив, як Уленшпігель проліз крізь повітку в кухню, відсунув заслінку в комині, знайшов горщика з червінцями, вернувся на подвір'я до Катліни і сховав гроші за цямрину в криниці, — знаючи добре, що як і будуть шукати, то шукатимуть у хаті, а не надворі.

Потім вони вернулись до нещасної Сооткін, яка все сумувала і, плачучи, примовляла:

— Мужу мій, нещаслива дружино моя!
Уленшпігель і Неле сиділи біля неї до самого ранку.

72

Другого дня borgstorm гучно почав скликати суддів до Vierschare.

Сівши на чотирьох лавах навколо дерева справедливості, вони почали знову допитувати Клааса, чи й далі триматиметься він своїх еретичних поглядів.

Клаас здійняв руки до неба:

— Господь Ісус Христос бачить мене з високості, — сказав він. — Христос просвітив мене своїм світлом в ту хвилину, коли народився син мій Уленшпігель. Де-то він тепер, бідолоха? Сооткін, дружино моя вірна, чи переживеш ти це нещастя?

Потім, глянувши на липу, він гнівно вигукнув:

— Бурі й суховії! Краще б ви знищили всі дерева на рідній землі, аби тільки не бачити, як засуджують на смерть у вашому холодку свободу совісті. Де ти, сину мій Уленшпігелю? Я був неласкавий до тебе. Панове судді, змилуйтесь наді мною, судіть мене так, як судив би наш Господь Бог милосердний.

Всі, хто чув його, плакали, крім суддів.

Потім Клаас запитав, чи може сподіватися на помилювання:

— Я завжди працював, мало заробляв, був добрий до бідних і привітний до всіх. Я покинув лоно римської церкви, слухаючись Духа Божого, що овіяв мене своєю благодаттю. Нічого не благаю, лише одного: замініть спалення довічним вигнанням з Фландрії, бо це також дуже важка для мене кара.

Всі присутні закричали:

— Будьте милосердні, панове судді, змилуйтеся!

Тільки Йост Грейпстювер мовчав.

Суддя дав знак усім присутнім мовчати, оголосив, що закони забороняють просити помилювання єретиків. Але якщо Клаас зречеться своїх єретичних поглядів, то замість спалення його повісять.

Гомін пішов у народі:

— Хоч вогонь, хоч мотуз — все одно смерть!

Жінки плакали, а чоловіки глухо й гнівно гомоніли.

Тоді Клаас промовив:

— Я не зрікаюсь нічого. Робіть з моїм тілом, що підкаже вам ваше милосердя.

Тоді канонік з Рене Тітельман вигукнув:

— Нестерпно бачити, як такий єретичний хробак піднімає голову перед своїми суддями. Спалити його тіло — це скороминуща кара. Треба врятувати його душу і на тортурах примусити його зректися своєї облуди, щоб не давати народові небезпечних прикладів, як умирають, не розкавшись, запеклі єретики.

Тоді жінки заплакали ще голосніше, а чоловіки вигукнули:

— Коли він признався, то скарайте, нащо ж мучити!

Суд ухвалив, що оскільки закони не приписують у таких випадках тортур, то їх немає чого застосовувати до Клааса.

Коли йому ще раз запропонували зректися своєї єресі, він промовив:

— Не можу.

Тоді, на підставі указів, Клааса визнано винним у симонії[116], бо він продавав індульгенції, в єресі та переховуванні єретиків, і за те його присудили до спалення перед будинком ратуші.

Тіло його буде прив'язане до ганебного стовпа два дні, щоб було повчальним прикладом для інших, а потім буде поховане там, де ховають страчених.

Трибунал присудив донощикові Йосту Грейпстюверу, ім'я якого не було назване, п'ятдесят флоринів з першої сотні і по десять з кожної наступної зі спадщини, що залишиться після Клааса.

Вислухавши цей присуд, Клаас звернувся до старшини рибників:

— А ти, мерзотнику, що понадився на мізерний гріш і щасливу жінку зробив удовою, а веселого сина — бідолашним сиротою, ти сконаєш злою смертю.

Судді не боронили Клаасові говорити, бо всі вони, крім Тітельмана, глибоко зневажали донощика.

А той аж зблід від сорому й гніву.

Клааса відвели назад у тюрму.

73

Уленшпігель, Сооткін і Неле довідалися про вирок другого дня, напередодні страти.

Вони попросили суддів пустити їх до Клааса у тюрму. Уленшпігель і Сооткін дозвіл дістали, Неле було відмовлено.

Увійшовши в тюрму, вони побачили, що Клаас прикутий до стіни довгим ланцюгом. Було вогко, і тому в грубці жеврів невеличкий вогник. Бо закони й звичаї Фландрії приписували лагідне поводження з приреченими на смерть, дозволяли давати їм хліб і м'ясо, а то й сир і вино. Але зажерливі тюремники часто порушували закон і з'їдали найсмачніші кусні з того, що належало бідолашним в'язням.

Клаас, плачучи, обійняв Уленшпігеля й Сооткін, але в нього першого висохли сльози на очах, бо так воно й годилося: він був чоловік і голова родини.

Сооткін ридала, а Уленшпігель скрикнув:

— Я розстрошу ці прокляті кайдани!

Сооткін ридаючи мовила:

— Я піду до короля Філіппа, він тебе помилує.

Клаас їй сказав:

— Королю ж дістається спадщина після страченого. — А потім додав: — Люба моя дружино і любий сину, іду я з цього світу в журбі і муках. Я боюся тих страждань, що мушу витерпіти, та ще більше журюся від того, що, як мене не стане, ви обоє не матимете шматка хліба, бо король відбере у вас усе.

Уленшпігель відповів йому пошепки:

— Ми з Неле вчора сховали гроші.

— Оце добре, — сказав Клаас, — що донощиківі дуля дістанеться.

— А щоб він здох якнайшвидше, — сказала Сооткін, і сухі її очі блиснули ненавистю.

Та Клаас, думаючи про червінці, мовив:

— Ти добре зробив, Тількен, мій хлопче! Принаймні Сооткін, моя вдова, не буде голодувати на старості літ.

І Клаас міцно пригорнув її до своїх грудей, а вона залилася слізьми, згадавши, що скоро втратить свою лагідну підпору.

Клаас глянув на Уленшпігеля й провадив:

— Сину, ти чимало грішив, вештаючись по шляхах і дорогах, наче який волоцюга. Не роби цього більше, дитино моя, не лишай саму цю нещасну вдову, бо тепер ти мужчина в домі і повинен бути їй підпорою й захистом.

— Добре, батьку, — сказав Уленшпігель.

— О бідний мужу мій, — зойкнула Сооткін. — Хіба ж ми який злочин вчинили? Жили ми тихо, мирно, чесно, у згоді, ти, Господи, знаєш це. До роботи вставали вдосвіта, а ввечері їли хліб наш щоденний, віддаючи тобі хвалу. Я піду до короля, я роздеру його своїми пазурами. Господи Боже, ми ж зовсім не винні!

Але ввійшов тюремник і наказав їм вийти.

Сооткін попросила дозволу побути ще трохи. Клаас відчував, як горить її обличчя, як течуть у неї з очей рясні сльози, зрошуючи і йому лице, як все її тіло тремтить і здригається в його руках. Він теж попросив тюремника, щоб дозволив їй побути з ним.

Але тюремник сказав ще раз, щоб вона вийшла, і вирвав Сооткін з Клаасових обіймів.

Тоді Клаас сказав синові:

— Бережи її.

Уленшпігель пообіцяв і, підтримуючи матір, вийшов з нею із тюрми.

74

Другого дня, коли мала відбутися страта, прийшли сусіди і з жалощів замкнули в Катлініній хаті Уленшпігеля, Сооткін і Неле.

Але не подумали про те, що вони можуть здалеку почути зойки мученика і з вікна бачити полум'я вогнища.

Катліна блукала по місту, хитала головою і все примовляла:

— Пробийте дірку, душа хоче вийти!

О дев'ятій годині Клааса вивели з тюрми в самій сорочці, зв'язавши йому руки за спиною. Згідно з вироком, вогнище було складено на Соборній вулиці, навколо стовпа, перед ратушею. Кат і його помічники ще не встигли розікласти дрова.

Клаас, оточений вартою, терпляче дожидав, поки вони скінчать свою справу, а тим часом профос на коні, стражники і дев'ять ландскнехтів, викликаних із Брюгге, ледве стримували обурений натовп, що глухо гомонів.

Всі говорили в один голос, що жорстоко і несправедливо вбивати на схилі віку бідного, невинного чоловіка, такого доброго, працюючого, до всіх лагідного.

Раптом усі впали на коліна і почали молитися. З собору долинув похоронний дзвін.

Катліна стояла в натовпі з самого переду. Безтямно дивлячись на Клааса і на вогнище, вона хитала головою і все кричала:

— Вогонь! Вогонь! Пробийте дірку, хай душа вийде.

Сооткін і Неле, почувши дзвін, перехрестились. Але Уленшпігель не перехрестився — він сказав, що не хоче молитися Богові так, як моляться ці кати. Він бігав по хаті, намагався виламати двері або вистрибнути в вікно, але все було міцно зачинене.

Раптом Сооткін скрикнула і затулила фартухом обличчя:

— Дим!

І троє нещасних справді побачили за вікном велику хмару чорного диму. Це був дим від вогнища, на якому стояв прив'язаний до стовпа Клаас і яке з трьох боків підпалив кат в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа.

Клаас подивився навколо себе, і йому стало легше, коли не помітив у натовпі ні сина, ні дружини — отже, вони не бачитимуть його страждань. Чутно було, як тріскають дрова, як голосно моляться Клаас, гнівно гомонять чоловіки, плачуть жінки, примовляє Катліна: "Згасить вогонь, пробийте дірку, хай душа вийде", — і як дзвонить соборний дзвін.

Раптом Сооткін стала біліша від снігу, вся затремтіла і показала пальцем на небо. Довгий, тонкий язик полум'я вирвався з вогнища і здійнявся вгору понад низькими будівлями. Клаас зазнавав нестерпної муки, бо, коливаючись за примхливим вітром, вогонь то лизав йому ноги, то смалив бороду, що аж димілась, то палив волосся на голові.

Уленшпігель схопив матір за руки, намагаючись відірвати її від вікна. Вони почули пронизливий крик — це кричав Клаас, тіло якого горіло тільки з одного боку. Але він зразу ж змовк, тільки сльози лилися йому з очей, аж груди були мокрі від них. Тоді Сооткін і Уленшпігель почули страшенний галас. Чоловіки, жінки, діти кричали:

— Клаас був присуджений до спалення не на малому вогні, а на великому. Кате, розпали вогонь!

Кат почав роздмухувати, але вогонь розгорався помалу.

— Краще задави його! — почулись крики.

І в профоса полетіло каміння.

— Вогонь! Великий вогонь! — закричала Сооткін.

І справді, велике чорне полум'я шугнуло до самого неба.

— Оце ж він умирає, — сказала вдова. — Господи Боже милосердний, прийми його невинну душу! Де ж цей король? Вирвати б мені його серце оцими ось руками!

З соборної дзвіниці лунав похоронний дзвін.

Сооткін ще раз почула жахливий крик Клааса, але не бачила, як скорчилось від муки його тіло на вогні, як перекривилось обличчя від нестерпного болю, як бився він головою об стовп. Народ кричав, свистів, жінки й хлопчачи жбурляли камінням, коли раптом дрова з усіх боків охопило вогнем і всі почули, як з полум'я і диму Клаас заволав:

— Сооткін! Тілю!

І голова його схилилась на груди, наче налита свинцем.

Тоді жалісний, пронизливий зойк розітнувся в Катлініному домі. Потім усе змовкло, лише нещасна божевільна хитала головою і примовляла:

— Душа хоче вийти!

Клаас умер. Вогонь догорав біля підніжжя стовпа, на якому повисло прив'язане за шию геть обвуглене бідне Клаасове тіло.

А з соборної дзвіниці усе лунав похоронний дзвін.

75

Сооткін стояла біля стіни у Катлініному домі, понуривши голову, і мовчки, без сліз пригортала сина.

Уленшпігель також мовчав. Він з жахом відчував, що мати аж палає в гарячці.

Сусіди, прийшовши з місця страти, сказали, що Клаас уже відстраждав.

— Він уже в раю, — мовила вдова.

— Молись, — сказала Неле до Уленшпігеля і подала йому свої чотки, але він не захотів їх брати, бо вони освячені папою.

Настала ніч, і Уленшпігель сказав матері:

— Лягайте, мамо, спати, я посиджу біля вас.

— А чого ти будеш сидіти, — відказала Сооткін, — сон більше потрібний молодим.

Неле постелила обом на кухні й пішла.

Вони лишилися удвох; у грубці догорали дрова.

Сооткін лягла спати, Уленшпігель також приліг, але чув, як вона плаче під укривалом.

Надворі у нічній тиші тільки шуміли, наче морські хвилі, дерева над каналом і провісник осені — вітер — жбурляв у вікна піском.

Уленшпігелеві раптом причулося, ніби на кухні хтось ходить. Він глянув, але не побачив нікого, став прислухатися — лише вітер гуде в комині та мати плаче під укривалом. Потім знову почув кроки, а позад себе, над головою, зітхання.

— Хто тут? — запитав він.

Ніхто не відповів, лише щось стукнуло тричі по столу. Уленшпігель злякався, аж затремтів.

— Хто тут? — запитав він ще раз.

І ніхто знову не відповів, але тричі стукнув по столу. Раптом йому видалось, ніби дві руки обнімають його і якийсь привид схилився над його обличчям. В грудях у нього з'яяла глибока діра, шкіра була шершава і пахла смаленим.

— Батьку, — сказав він, — чи це твоє нещасне тіло схилилось наді мною?

Відповіді не було, і хоч привид стояв поруч із ним, він почув поклик знадвору:

— Тілю! Тілю!

Раптом Сооткін встала з постелі і підійшла до Уленшпігеля.

— Чи ти нічого не чув? — запитала вона.

— Чув, — сказав він, — батько кликав мене.

— А я відчула біля себе холодне тіло. Все піді мною заворушилось — простирала, сінник, і я почула голос, що кликав мене: "Сооткін!" Голос ледве чутний, як подих вітру, і ходу легку, як шелест комариних крил.

Тоді, звернувшись до Клаасового духа, вона сказала:

— Дружино моя, може, тобі що потрібно там, на небі, де ти витаєш у сяйві слави Божої, то скажи нам, і ми виконаємо твою волю.

Раптом різкий порив вітру розчинив двері і наповнив кімнату пилом. Уленшпігель і Сооткін почули вдалині каркання ворон.

Вони вийшли з дому і пішли до вогнища.

Ніч була темна, хмари, наче табун оленів, линули по небу, гнані злим північним вітром, і лише де-не-де в розривах проглядало блискуче обличчя зір.

Коло вогнища походжав на варті громадський стражник. Уленшпігель і Сооткін чули його ходу по засохлій землі і каркання ворона, що, певне, скликав інших, бо вдалині відгукнулось вороння.

Наблизившись до вогнища, Уленшпігель і Сооткін побачили, що на Клаасове плече спустився ворон. Вони почули навіть стукіт його дзьоба. На цей стукіт налетіла вся зграя.

Уленшпігель хотів кинутись до вогнища і розігнати вороння, але стражник спинив його:

— Ей, чаклуно, чи не шукаєш ти чарівної руки? То знай, що рука спаленого не зробить тебе невидимим, тільки рука вішальника, яким і ти колись будеш.

— Пане стражник, — мовив до нього Уленшпігель, — я зовсім не чаклун. Я сирота, син того, що там прив'язаний, а оця жінка його вдова. Ми тільки хочемо його поцілувати і взяти трохи попелу на спомин про нього. Дозвольте ж нам це, будь ласка, ви ж не якийсь ландскнехт чужоземний, а син нашої країни.

— Ну гаразд, хай буде по-вашому, — відповів стражник.

Сирота і вдова піднялись по обгорілих полінах до тіла і, ридаючи, поцілували Клааса в лице.

Біля серця, де вогонь випалив велику діру, Уленшпігель взяв у мертвого трохи попелу. Потім, ставши на коліна, син з матір'ю молились до світанку. Як почало світати, стражник звелів їм іти геть, боячись, щоб його не покарали за поблажливість.

Вернувшись додому, Сооткін взяла клаптик червоного шовку і клаптик чорного, зробила торбинку і зашила туди попіл небіжчика. До торбинки пришила дві стрічки, щоб Уленшпігель завжди міг носити її на шиї. Повісивши йому торбинку, вона сказала:

— Це попіл із серця мого чоловіка. Червоне — це його кров, чорне — це наша туга. Хай він завжди б'є тобі в груди, як вогонь помсти катам.

— Так і буде! — відповів Уленшпігель.

Удова обійняла сироту. І зійшло сонце.

76

Другого дня громадські стражники й оповісники прийшли до Клаасового дому, щоб винести все його майно на вулицю й продати з молотка. Сооткін сиділа у Катліни й бачила, як винесли залізну колицю з мідними прикрасами, що була завжди в їхньому домі і переходила з покоління в покоління, — в ній колихали і нещасного небіжчика, і Уленшпігеля. Потім винесли ліжку, де Сооткін зачала свою дитину і де вона провела стільки щасливих ночей, поклавши голову на плече свого чоловіка. Далі винесли діжу, в якій вона місила хліб, бодню, де в кращі часи зберігалось м'ясо, потім сковорідки, чавуни, казани, вже не блискучі, як колись у часи добробуту, а брудні й запорошені. І їй згадалися родинні учти, на які сходилися сусіди, зваблені принадними пахощами.

Потім дійшла черга і до барила *simpel'a*, барильця *dobbelkuyt'a*, і кошика з вином, в якому було пляшок із тридцять. На вулицю повиносили все до останнього цвяха, якого витягали зі стіни з великим рипом і скрипом, що на власні вуха чула бідна вдова.

Вона сиділа в розпачі, не скаржилась і не плакала, тільки мовчки дивилась, як виносять її убоге манаття. Оповісник запалив свічку, і почався розпродаж. Ще й свічка не догоріла, як старшина рибників за безцінь купив усе, щоб потім перепродати. Він, здавалося, аж смакував усе це, наче ласиця, коли випиває мозок у курки.

А Уленшпігель говорив подумки: "Стривай-но, не довго ти сміятимешся, душогубе!"

Коли розпродаж скінчився, стражники перевернули все в домі, але грошей не знайшли. Рибник репетував:

— Ви погано шукали! Я добре знаю, що півроку тому в Клааса було сімсот каролію.

А Уленшпігель подумав: "Не побачиш ти їх, кате!"

Раптом Сооткін звернулась до сина.

— Ось донощик, — сказала вона, показуючи на старшину рибників.

— Знаю, — відповів він.

— Ти хочеш, щоб він заволодів кров'ю твого батька?

— Скорше страждатиму цілий день на тортурах, — відповів Уленшпігель.

— Я також, — сказала Сооткін, — і хоч би як мене мучили на твоїх очах, хоч як буде тобі жаль мене, не признавайся.

— Але ж ти жінка! — сказав Уленшпігель.

— Дурненький ти, — мовила вона. — Я тебе породила, то знаю, як страждати. Та коли я побачу, як тебе... — і вона зблідла, — тоді я молитимусь Діві Марії, яка бачила сина свого на хресті.

І, плачучи, вона почала пестити свого сина.

Так вони склали між собою союз ненависті й сили.

77

Рибник заплатив лише половину за все куплене, другу половину зарахували йому як плату за донос, а гроші він мав отримати лише тоді, як знайдуть тих сімсот каролію, що штовхнули його на такий нищий вчинок.

Сооткін цілими ночами плакала, а вдень поралася в хаті. Часто Уленшпігель чув, як вона говорила сама до себе:

— Якщо йому дістануться ці гроші, я смерть собі заподію.

Знаючи добре, що вона так і зробить, як сказала, Уленшпігель і Неле умовляли її, щоб вона переїхала в Вальхерен[117], де мешкали її родичі. Але Сооткін ніяк не хотіла; чого, мовляв, вона тікатиме від хробаків, що незабаром все одно точитимуть її вдовині кості.

А тим часом рибник знову прийшов до судді і притьмом наполягав, що небіжчик лише кілька місяців, як отримав сімсот каролію, що був він скупий, витрачав на прожиття мало і не міг за короткий час витратити такі великі гроші, вони, без сумніву, заховані в якомусь закутку.

Суддя запитав його, що лихого зробили йому Уленшпігель і Сооткін, що він, відібравши в того батька, а в тої чоловіка, так жорстоко їх переслідує.

Рибник йому відповів, що він як почесний громадянин міста Дамме хоче примусити шанувати закони імперії і тим заслужити ласку його величності.

Сказавши це, він подав до рук судді письмовий донос і назвав свідків, які, хоч і не зі своєї волі, муситимуть підтвердити, що він каже правду.

Суд старшин, вислухавши свідчення, визнав докази за достатні, щоб застосувати тортури, і послав стражників зробити в домі знову трус, а також дав їм повноваження привести сина й матір у міську в'язницю, де їх належить тримати доти, поки не прибуде з Брюгге кат, по якого було негайно послано.

Коли Сооткін і Уленшпігель проходили вулицею зі зв'язаними за спиною руками,

рибник стояв на порозі свого дому і дивився на них.

Жителі Дамме також повиходили на вулицю. Матіссен, найближчий рибників сусіда, чув, як Уленшпігель гукнув до донощика:

— Будь ти проклятий Богом, вдовиний кате!

А Сооткін крикнула:

— Важка тебе смерть чекає, сирітський кате!

Жителі Дамме, зрозумівши, що вдову і сироту ведуть у тюрму по другому доносу Грейпстювера, накинулись на нього з лайкою, а ввечері побили камінням його вікна. А двері закаляли лайном.

Донощик не насмілювався й носа виткнути а дому.

78

Близько десятої години Уленшпігеля і Сооткін ввели в катівню.

Тут уже був суддя, писар, старшини, кат із Брюгге, його помічник і лікар.

Суддя запитав у Сооткін, чи не приховала вона якого майна, що належить імператорові. Вона відповіла, що не має нічого, то й приховувати нічого.

— А ти? — звернувся суддя до Уленшпігеля.

— Сім місяців тому, — сказав він, — ми отримали спадщину — сімсот каролію. Частину ми прожили, а де решта — не відаю. Проте гадаю, що той мандрівець, який заходив до нас на нашу недолю, забрав їх, бо відтоді я грошей не бачив.

Суддя запитав ще раз, чи вони стоять на тому, що не винні.

Вони відповіли, що не приховували майна, яке б належало імператорові.

Тоді суддя поважно й сумно сказав:

— Ви обвинувачені в важкій провині, докази вашої вини обґрунтовані, а тому, коли не признаєтесь, доведеться взяти вас на тортури.

— Пожалійте матір! — скрикнув Уленшпігель. — Рибник скупив усе, що було.

— Дурненький ти, — мовила Сооткін, — не бійся за мене, чоловіки не можуть витерпіти того, що жінки!

Побачивши, що син, боячись за неї, зблід як смерть, вона додала:

— У мене є ненависть і сила.

— Пожалійте вдову! — вигукнув знову Уленшпігель.

А Сооткін мовила:

— Візьміть на тортури мене замість нього.

Суддя запитав ката, чи наготові все знаряддя, потрібне для того, щоб допитатися правди. Кат відповів:

— Усе готове.

Порадившись між собою, судді вирішили: щоб дізнатися правди, треба починати з матері.

— Бо, — мовив один із старшин, — не може бути такого жорстокого сина, що, дивлячись на муки матері, не признався б у злочині, аби тільки звільнити її. Те саме зробить і кожна мати для своєї дитини, хоч би в неї було й серце тигриці.

Звернувшись до ката, суддя сказав:

— Посади жінку в крісло і візьми руки й ноги в лещата.

Кат виконав наказ.

— О, не робіть цього, панове судді, — скрикнув Уленшпігель, — посадіть мене замість неї, потрощіть мені пальці на руках і ногах, тільки згляньтесь над нею!

— Рибник, — нагадала вона йому, — у мене сила й ненависть!

Уленшпігель замовк, затремтів і ще більше зблід від хвилювання. Лещата були зроблені з невеличких паличок, що тісно вкладалися між пальці, і були так майстерно з'єднані шворочками, що кат, на вимогу судді, міг стиснути зразу всі пальці, здерти м'ясо до самих кісток, потрощити їх або завдати своїй жертві легкого болю.

Він наклав лещата на руки й ноги.

— Стисни, — наказав суддя.

Кат стиснув щосили.

Тоді суддя звернувся до Сооткін:

— Кажи, де сховані гроші?

— Не знаю, — зойкнула вона.

— Чави міцніше, — наказав він.

Уленшпігель ворухнувся зв'язаними за спиною руками, намагаючись розірвати мотузку і врятувати матір.

— Не чавіть, панове судді, — скрикнув він, — це ж кісточки жіночі, тендітні й крихкі. Птиця їх може розтрощити дзьобом. Не чавіть! Пане кат, це я не до вас, бо ви мусите слухатись, коли вам наказують. Не чавіть, змилуйтеся!

— Рибник! — знову крикнула до нього Сооткін.

Уленшпігель замовк.

Але, побачивши, що кат усе міцніше стискує лещата, він скрикнув знову:

— Змилуйтеся, панове! Ви потрощите вдові пальці, якими вона мусить працювати! Ой лихо! Її ноги! Як же вона буде ходити? Згляньтесь, панове!

— Ти помреш лютою смертю, рибнику! — скрикнула Сооткін.

Кістки її тріщали, і кров цюрком лилась на долівку.

А Уленшпігель дивився на все, тремтів з жалю й гніву і тільки зойкав:

— Панове судді, це жіночі кістки, не зламайте їх!

— Рибник! — простогнала Сооткін.

І голос її був тихий і глухий, як стогін привида.

Уленшпігель тремтів і кричав:

— Панове судді! Руки й ноги в неї закривавились, їй переламали кістки!

Лікар торкнувся пальцем, і Сооткін дико закричала.

— Признавайся за неї, — сказав суддя до Уленшпігеля.

Але Сооткін позирнула на нього страшними, широко розплющеними, як у покійника, очима. І він зрозумів, що не повинен і пари з уст пустити, і заплакав, не сказавши й слова.

Тоді суддя сказав:

— Ця жінка не поступиться твердістю чоловікам, — подивимося, чи витримає вона,

коли на тортури візьмуть її сина.

Сооткін нічого не чула, бо від жахливого болю зомліла.

Оцтом її вернули до притомності. Потім Уленшпігеля роздягнули і поставили голого перед материними очима. Кат поголив йому волосся на голові і на всьому тілі, щоб побачити, чи нема де яких прикмет чаклунства, і помітив на спині в нього чорну родимку. Кілька разів він штрикнув туди довгою голкою, але кожного разу звідти йшла кров, і на цьому він переконався, що родимка не має чаклунської сили.

З наказу судді руки Уленшпігелеві були прив'язані до двох мотузок, перекинутих через блок і так почеплених до стелі, що кат, на бажання судді, міг підтягнути катованого догори, спустити вниз, міцно струснути його. Прив'язавши до кожної ноги вагу по двадцять п'ять фунтів, кат дев'ять разів піднімав і спускав його.

Після дев'ятого струсу шкіра на кісточках і зап'ястках лопнула, і кістки ніг почали виходити з суглобів.

— Признавайся, — сказав суддя.

— Нема в чому, — відповів Уленшпігель.

Сооткін дивилася на свого сина, але ні крикнути, ні говорити не мала сили. Вона тільки простягла руки вперед і ворушила скривавленими пальцями, жестами показуючи, щоб його звільнили від цих мук.

Кат ще раз підняв і спустив Уленшпігеля. І шкіра на кісточках і зап'ястках ще більше розірвалась, а кістки ніг вилізли з суглобів. Але він не кричав.

Сооткін плакала і ворушила скривавленими пальцями.

— Признавайся, де гроші, — сказав суддя, — і ми тебе помилуємо.

— Рибник нехай просить помилування, — відповів Уленшпігель.

— То ти ще кепкуєш із суддів? — спитав один старшина.

— Я кепкую? О лихо! — відповів Уленшпігель. — Це вам тільки так здається, повірте мені.

Потім Сооткін побачила, що кат з наказу судді розпалив у жаровні вугілля, а один з помічників запалив дві свічки.

Вона хотіла підвестися на своїх покалічених ногах, але впала на лавку і тільки скрикнула:

— Заберіть вогонь! Ох! Панове судді, пожалійте бідного хлопця! Заберіть вогонь!

— Рибник! — скрикнув Уленшпігель, побачивши, що вона занепадає духом.

— Ану підніміть Уленшпігеля на лікоть від землі, — наказав суддя, — підсуньте жаровню йому під ноги, а свічками присмажте під пахвами.

Кат виконав наказ. Рештки волосся під пахвами зашкварчали і почали горіти.

Уленшпігель закричав, а Сооткін, плачучи, благала:

— Заберіть вогонь!

Суддя сказав:

— Признавайся, де гроші, і ти будеш звільнений. Признайся за нього, жінко.

Тоді Уленшпігель сказав до неї:

— А хто ввергне рибника в огонь вічний?

Сооткін кивнула головою на знак того, що вона нічого не скаже. Уленшпігель скреготів зубами, а Сооткін дивилася на нього несамовитими, повними сліз очима.

Та коли кат загасив свічки і підсунув йому під ноги жаровню, вона закричала:

— Панове судді, змилюйтесь над ним, він не знає, що говорить.

— А чому ж він не знає, що говорить? — лукаво запитав суддя.

— Не варто її питати, панове судді, ви ж бачите, що вона не при своєму розумі від болю. Рибник збрехав, — мовив Уленшпігель.

— А що, і ти казатимеш те саме, жінко? — запитав суддя.

Сооткін ствердно кивнула головою.

— Спалить рибника! — скрикнув Уленшпігель.

Сооткін мовчки піднесла вгору стиснутий кулак, наче для прокляття. Але, побачивши, що вугілля в жаровні під ногами сина спалахнуло полум'ям, вона закричала:

— Милосердний Господи! Матір Божа на небі! Припиніть ці муки! О, змилюйтесь! Заберіть вогонь!

— Рибник, — простогнав ще раз Уленшпігель, і кров потоком линула йому з рота і з носа, голова його впала на груди, і він безвладно повис над вогнем.

Тоді Сооткін скрикнула:

— Він мертвий! Мій бідний сирітка! Вони вбили його! Ах, його також! Заберіть жаровню, панове судді! Дайте мені обняти його, дайте вмерти біля нього і мені. Ви ж знаєте, що я не можу йти на своїх скалічених ногах.

— Віддайте сина вдові, — сказав суддя.

І вони почали радитись.

Кат відв'язав Уленшпігеля і поклав, голого й скривавленого, на коліна матері, а лікар почав йому вправляти вивернуті суглоби.

Сооткін обнімала сина і, плачучи, казала:

— Сину мій, бідний мученику! Якщо панове судді дозволять, я вилікую тебе, але прокинься ж, синочку мій! Панове судді, якщо ви вбили його, я піду до його величності, бо ви чинили проти всякого права і закону, і тоді побачите, що може вдіяти бідна жінка проти лихих людей. Але, панове, звільніть нас обох. Нас тільки двоє на світі бідолах, на яких так важко впала правиця Господня.

Після наради судді ухвалили такий вирок:

"З огляду на те, що ви, Сооткін, Клаасова вдова, і ви, Тілю, Клаасів син, прозваний Уленшпігелем, обвинувачені в тому, що затаїли майно, яке хоч і було вашою власністю, але на підставі конфіскації належало його королівській величності, незважаючи на жорстокі тортури і випроби, ні в чому не признались, — суд вважає докази недостатніми і оголошує вам, жінко, зглянувшись на ваші покалічені руки й ноги, і вам, чоловіче, беручи до уваги тяжкі тортури, які ви стерпіли, що ви вільні і можете оселитись у будь-якого городянина чи городянки, хто лише згоден буде взяти вас до себе, незважаючи на вашу бідність.

Дано в місті Дамме, дня двадцять третього жовтня року Божого 1558".

Велика вам дяка, панове судді, — сказала Сооткін.

— Рибник! — простогнав Уленшпігель.

І сина з матір'ю відвезли до Катліни.

79

Цього ж таки року, що був п'ятдесят восьмим у тому столітті, Катліна увійшла до Сооткін і сказала:

— Цієї ночі, намастившись чарівним бальзамом, я прилетіла на соборну дзвіницю і побачила духів стихій. Вони передавали молитви людські ангелам, а ті несли їх у небесні високості до Престолу Господнього. Геть усе небо всіяне було променистими зорями. Раптом здійнялася з одного вогнища якась чорна тінь і сіла на дзвіниці біля мене. Я впізнала Клааса, такого, як він був за життя, у вуглярському одязі. "Що ти робиш тут, на соборній дзвіниці?" — запитав він. "А ти? — спитала я. — Куди ти летиш у повітрі, наче птах?" — "Я лечу, — відповідає він, — на Суд Божий. Хіба ж ти не чула сурми архангельської?" Я була зовсім близько біля нього і відчувала, що його духовне тіло не тверде, як у людей живих, а таке тендітне, що я увійшла в нього, як у теплу хмарку. Внизу по всій Фландрії миготіли вогні, і я сказала собі: "Ті, що рано встають і допізна працюють, благословенні суть від Господа".

І цілу ніч лунала сурма архангельська. Тоді прилетіла ще одна тінь, з Іспанії. Вона була стара й миршава, з підборіддям — як пантофля, на губах варення з айви. На спині мантия пурпурова, облямована горностаєвим хутром, на голові корона імператорська, в одній руці тінь держала анчоус, а в другій кухоль пива. Тінь, як видно, стомила і сіла на вежу відпочити.

Я стала навколішки і кажу: "Ваша коронована величність, схиляюсь до ніг ваших, хоч і не знаю вас. Звідки ви прибули і хто ви є?" — "Я, — каже тінь, — колишній імператор Карл П'ятий, а лечу з монастиря святого Юста, що в Естремадурі[118]". — "Та куди ж ви, — питаю, — зібралися такої холодної ночі крізь снігові хмари?" — "Лечу, — каже, — на суд". Щойно він хотів з'їсти свого анчоуса і випити пиво, як знову залунала сурма архангельська, і він мусив знятися в повітря й полетів, ремсвуючи, що не дали спокійно закусити. Я полетіла вслід за його величністю. Він летів у просторах, аж задихався. Гикав, а часом і блював, бо смерть спостигла його під час розладу шлунка. Ми летіли вгору та вгору, наче стріли, пущені з кизилового лука. Зорі мигтіли повз нас, креслячи вогненні риси. Нам було видно, як вони зривались і падали. Сурма архангельська все гриміла. Який же то був всеразючий, всемогутній грім! При кожному гуркоті сурми повітря здригалось і хмара розступалася, наче крізь неї мчав ураган. Так перед нами відкривався простір. Піднявшись у високості на тисячі миль, а то й більше, ми побачили Христа у всій славі його на зоряному престолі, праворуч від нього ангела, що записував на бронзову скрижаль усі діла і вчинки людські, а ліворуч — Діву Марію, Матір Божу, що просила сина за грішників.

Клаас та імператор Карл стали на коліна перед престолом. Ангел скинув з голови імператора корону. "Тут один лише цар, — сказав він, — це Христос".

Його найсвятіша величність, здається, розсердився, проте покірно запитав:

"Чи не міг би я хоч доїсти цього анчоуса і допити пиво, бо дорога була довга і я зголоднів?"

"Наче ти голодував усе життя, — мовив на те ангел, — їж і пий уже".

Імператор спорожнив кухоль і закусив анчоусом.

Тоді Христос запитав:

"Чи ти з чистою душею став перед Судом?"

"Гадаю, що так, милосердний Господи, бо ж я сповідався", — відповів імператор Карл.

"А ти, Клаасе? — запитав Христос. — Ти не тремтиш, як оцей імператор?"

"Господи мій, — відповів Клаас, — хіба ж є де чиста душа? Але я не маю страху перед тобою, хоч і потерпаю за свої численні гріхи, бо ти владика добрий, владика справедливий".

"Говори ти, стерво", — звернувся ангел до імператора.

"Я, Господи, — почав Карл збентеженим голосом, — був помазаний на царство перстами твоїх священнослужителів, від них же мав посвяту на короля кастільського, імператора германського й короля римського. Я безперестанку дбав про охорону влади, дарованої тобою, і заради того я нещадно карав реформатів: палив на вогні, стинав голови, закопував живцем у землю, вішав на шибеницях".

Тоді ангел до нього:

"Не бреши, нікчемо з бігункою, і не обманюй нас. Ти в Німеччині терпів реформатів, бо боявся їх, а в Нідерландах стинав голови, палив, вішав, закопував живцем у землю, бо нічого не боявся і тільки один мав клопіт — якомога більше взяти меду від цих працюючих, багатих бджіл. Сто тисяч невинних душ загинуло від твоїх злочинів, і не тому, що ти вельми возлюбив Христа, Господа нашого, а тому, що був тиран, деспот, нищитель країни і любив тільки самого себе, а після себе — рибу, м'ясо, вино, пиво, бо ненажерливий був, як пес, і поглинав вологу, як губка".

"Тепер ти говори, Клаасе", — мовив Христос.

Але тут підвівся ангел:

"Цьому нічого казати. Він був добрий і працюючий, як і весь бідолашний народ фландрський, любив потрудитись і любив посміятись, вірно служив своїм володарям і гадав, що й володарі будуть вірно його захищати. Мав трохи грошей і тому був обвинувачений, що переховує реформата, за що й спалили його живцем на вогнищі".

"Ах, бідний мученик! — скрикнула Марія. — Але тут, на небі, є криниці прохолодні, б'ють водограї молока й добірного вина, які тебе освіжають, я сама поведу тебе до них, вугляре".

Знову загриміла сурма архангельська, і з глибини безодні піднявся чоловік, голий, прекрасний, увінчаний залізною короною. І на ободі корони було написано: "В тузі аж до Судного дня".

Він наблизився до престолу і сказав Христу:

"Я раб твій, поки не стану твоїм паном".

"Сатано, — мовили Діва Марія, — прийде час, коли не буде ні панів, ні рабів, і коли

Христос, що є любов, і Сатана, що є гордість, зватимуться: сила і мудрість".

"Жінко, ти прекрасна", — мовив Сатана.

Потім звернувся до Христа і, показавши на імператора, запитав:

"А що мені з ним робити?"

Христос відповів:

"Відпровадь цього коронованого хробака в катівню, де будуть зібрані всі знаряддя тортур, які він уживав за свого царювання. І кожного разу, коли якогось невинного бідолаху катуватимуть водою, що роздуває людей, наче міхурі, або свічками, що палять підошви чи пахви, або дибою, що трощить і ламає кістки, або четвертуванням; кожного разу, як нещасну дівчину закопуватимуть у землю, а вона благатиме милосердя, кожного разу, як вільна душа востаннє зітхне на вогні, хай тоді й він пройде через усі ті муки, спізнає, скільки зла й горя може спричинити лиха людина, яка панує над мільйонами. Хай гине він у в'язниці, вмирає на ешафоті, нидіє у вигнанні, далеко від батьківщини. Хай буде він зганьблений, збезчещений, збатожений. Нехай багатство його пожере казна, хай схоплять його по доносу, нехай обдеруть до нитки. Оберни його в осла, щоб навчився покори, спробував київ, був напівголодний, зроби жебраком, щоб просив милостині і терпів від усіх зневагу; зроби його наймитом, щоб працював до знемоги і не мав чого їсти. А коли він уже досить настраждається душею й тілом у подібні людській, оберни його в пса, щоб за свою вірну службу діставав киї; зроби його індійським рабом, щоб його продали на невільничому базарі, солдатом, щоб воював за інших і щоб давав себе вбивати, не знаючи за віщо. А як мине триста років, протягом яких він витерпить усі муки і лиха, зроби тоді його вільною людиною, і, коли він стане таким добрим, як Клаас, дай йому для тіла його на вічний спочинок у затишному куточку клапчик землі, вкритий свіжою травою, під прегарним деревом, куди вранці заглядало б сонечко, де б у полудень був холодок. Тоді друзі приходитимуть на його могилу пролити гіркі сльози і посадити фіалки, квіти спогадів".

"Змилуйся, сину мій, — сказала Діва Марія, — він не знав, що творив, бо влада робить серце жорстоким".

"Нема йому помилювання", — сказав Христос.

"Ах, — скрикнув його величність. — Хоч би одну склянку андалузького!"

"Ходімо, — гукнув Сатана, — минулися тобі солодкі вина і смачні наїдки".

І потяг у найглибшу безодню імператора, який ще й досі гриз шматок анчоуса.

Сатана з жалощів дозволив йому той шматок догризти.

А потім я побачила, як Діва Марія піднесла Клааса в найвищі високості, де зорі, як винограда, оздоблюють склепіння небесне.

Там його обмили ангели, і він став юний і прекрасний. Потім дали йому їсти rystpar (рисову кашу) срібною ложкою. І небо закрилось.

— Він у царстві небесному, — сказала вдова.

— Попіл його б'ється в мої груди, — сказав Уленшпігель.

внутрішній вогонь палив її дужче, ніж вогонь божевілля.

Вона більше не кричала: "Вогонь! Пробийте дірку, хай душа вийде!" Тепер вона була дуже весела і все говорила до Неле:

— От я вже й заміжня. В тебе також повинен бути чоловік: красунь, чуб кучерявий, палка любов; ноги холодні, руки холодні.

Сооткін сумно дивилась на неї, бо думала, що то новий напад божевілля. А Катліна вела далі:

— Тричі по три — дев'ять, священне число. Тільки ті бачать потаємне, в кого очі світяться вночі, як у кота.

Одного вечора Сооткін, слухаючи її, зробила жест недовіри.

Тоді Катліна почала:

— Чотири і три під знаком Сатурна — це нещастя, під знаком Венери — це шлюб. Холодні руки! Холодні ноги! Палке серце!

Сооткін до неї:

— Не будемо згадувати про злих, поганських ідолів.

Катліна перехрестилась і сказала:

— Хай благословен буде сірій рицар. Для Неле треба жениха, гарного жениха, зі шпагою, чорного, з ясним обличчям.

— Так, так, — мовив Уленшпігель, — давай якомога більше женихів, я оцим ножом посічу їх на котлети.

Неле поглянула на свого друга радісними, вологими від сліз очима. Здогадавшись, що Уленшпігель ревнує, вона сказала:

— Мені женихи не потрібні.

Катліна заговорила:

— Ось прийде він, ошатно одягнений в сіре, взутий у чобітки з гарними острогами.

Сооткін мовила:

— Моліться Богу за причинну.

— Уленшпігелю, — сказала Катліна, — піди-но принеси нам чотири кухлі dobbelkuyft'a, а я тим часом напечу heetkoeck'ів, тобто французьких млинців.

Сооткін запитала, чому вона хоче святкувати суботу, як євреї.

Катліна відповіла:

— Бо зійшло тісто.

Уленшпігель стояв, тримаючи в руках великого дзбана з англійського олова, якраз на чотири кухлі.

— То що ж робити, мамо? — запитав він.

— Йди, — сказала Катліна.

Сооткін не хотіла перечити, знаючи, що не вона господиня в хаті, а тому й сказала:

— Йди, синку.

Уленшпігель побіг у шинок і приніс звідти чотири кухлі dobbelkuyft'a.

Коли запах heetkoeck'ів наповнив кухню, всім захотілось їсти, навіть і засмученій удові.

Уленшпігель наминав, аж за вухами лящало. Катліна поставила йому великого кухля, сказавши, що він, як єдиний чоловік у хаті, господар дому, мусить і випити більше за всіх, а потім і заспівати.

Сказавши це, вона лукаво поглянула на нього. Уленшпігель пив, та не співав. Неле плакала, дивлячись на бліду, пригнічену Сооткін. Лише одна Катліна була весела.

Повечерявши, Уленшпігель і Сооткін пішли спати на горище, а Катліна і Неле постелили собі в кухні.

Вночі, годині о другій, Уленшпігель давно вже спав, бо голова стала таки важкенька від пива. Сооткін, як і в попередні ночі, лежала з розплющеними очима і молилась Діві Марії, щоб дала їй сон, але її молитва не доходила до Богородиці. Раптом вона почула з вулиці ніби крик орлана і такий самий крик у відповідь із кухні. Трохи згодом з поля долинули ще крики, і кожного разу Сооткін здавалось, ніби з кухні лунає така сама відповідь.

Вона не звернула на те ніякої уваги, бо подумала, що то кричить якийсь нічний птах. Але надворі почулося іржання коней і цокіт підкованих копит на брукові. Сооткін відчинила вікно і справді побачила двох осідланих коней, що паслися перед домом, б'ючи копитами об землю. Аж ось почувся жіночий крик, потім чоловічий погрозовий голос, удари, знову крик, грюкіт дверима, швидка хода по сходах нагору.

Уленшпігель хропів і не чув нічого.

Раптом двері на горище розчинилися і вбігла Неле, майже гола, ледве переводячи дух, і квапливо стала закладати двері чим попало — присунула стіл, стілець, стару жаровню.

Вже співали півні, гасли останні зорі.

Від грюкоту, який зчинила Неле, Уленшпігель прокинувся на мить, але перевернувся на другий бік і знову заснув.

Неле кинулась на шию Сооткін і крикнула:

— Засвітій свічку, я боюсь.

Засвітивши свічку і глянувши на Неле, Сооткін побачила, що сорочка в неї роздерта на плечі, а лоб, щоки, шия наче пазурами подряпані.

— Неле, — запитала Сооткін, обнімаючи її, — хто це тебе так подряпав?

Дівчина, схлипуючи й здригаючись, сказала:

— Ой, хоч би нас не спалили, Сооткін.

Тим часом Уленшпігель прокинувся і мружив очі від світла.

Сооткін запитала:

— Хто ж там унизу?

— Цитьте, це той, кого вона мені ладить за чоловіка, — відповіла Неле.

Раптом Сооткін і Неле почули, що Катліна кричить, і в них аж ноги підломились.

— Він б'є її, він б'є її через мене! — заголосила Неле.

— Хто там? — крикнув Уленшпігель, зірвавшись з постелі. Протерши очі, він заметушився по кімнаті і нарешті схопив важкеньку коцюбу в кутку.

— Та нікого нема, нікого, — сказала Неле, — не йди туди, Уленшпігелю.

Але він, не слухаючи її, кинувся до дверей, порозкидав стільці та інші речі. Внизу, не вгаваючи, кричала Катліна. Сооткін і Неле тримали Уленшпігеля на сходах — одна за руку, друга за ногу — і все говорили:

— Не йди туди, Уленшпігелю, там нечиста сила.

— Еге ж, — відповів Уленшпігель. — Жених Неле — ось яка нечиста сила! Але я його зараз же повинчаю із цією коцюбою. Повінчаю залізо з його спиною! Пустіть мене!

Та вони його не пускали, міцно вчепившись за поруччя. Проте він стягнув їх на кілька сходинок униз, і вони, злякавшись, що наближаються до нечистої сили, пустили його. Стрибаючи через кілька сходин, він, як снігова лавина, скотився згори і влетів до кухні, але застав там саму Катліну. Вона лежала знесилена й бліда у світанковій сутіні і все белькотіла:

— Гансе, нащо ти покинув мене саму? Я ж не винна, що Неле така зла.

Уленшпігель не став слухати. Він кинувся в повітку, але не застав там нікого; тоді перестрибнув через тин, вибіг на вулицю і лише вдалині побачив двох вершників, що мчали вчвал, зникаючи в імлі. Уленшпігель кинувся за ними, але наздогнати не міг, бо вони летіли як вітер, що крутить сухе листя.

Він вернувся, несамовитий від гніву й розпачу, і аж скреготів зубами:

— Вони згвалтували її! Вони згвалтували її!

І дивився на Неле палаючим, злим поглядом. А Неле, притулившись до Сооткін і Катліни, аж тремтіла і лише повторювала:

— Ні, Тілю, мій любий, ні!

Вона так сумно й щиро дивилася йому в вічі, що Уленшпігель повірив.

— А хто це кричав? — спитав він. — Куди втекли ці люди? Чому твоя сорочка роздерта на плечі й на спині? Чому в тебе подряпані щоки й лоб?

— Ну то слухай, — відповіла вона, — тільки не викажи нас, Уленшпігель, бо тоді не минути нам вогнища. До Катліни — хай Бог врятує її від пекла — ось уже двадцять три дні ходить коханець диявол, одягнений в чорне, в чоботях з острогами. Обличчя його світиться вогнем, як це буває влітку на хвилях.

— Чого ж ти втік, Гансе, мій коханий? — знову зітхнула Катліна. — Неле така зла.

А Неле розповідала далі:

— Щоб сповістити про свій прихід, він кричав, як орлан. Вони бачились щосуботи на кухні. Мати каже, ніби його поцілунки холодні, а тіло як лід. Він її б'є, коли вона не виконує його волі. Одного разу він приніс їй кілька флоринів, але взагалі забирає в неї все, що вона має.

Слухаючи цю розповідь, Сооткін склала руки і молилась За Катліну. А Катліна радісно говорила:

— Тіло моє тепер уже не належить мені і розум не мій — все належить йому. Гансе, мій коханий, візьми мене ще на шабаш. Тільки Неле не хоче летіти. Вона зла.

— На світанку, — вела далі дівчина, — він від'їжджає, а мати другого дня розповідає мені дивні речі... Але не дивись на мене такими злими очима, Уленшпігелю! Вчора вона мені сказала, що один вродливий сеньйор в сірій одежі, на ім'я Гільберт, хоче

посватати мене й прийде сюди, щоб я його побачила. Я відповіла, що не хочу ніякого чоловіка — ні гарного, ні поганого. Проте вона, як матір, примусила мене не лягати, а ждати, бо коли справа йде про любовні діла, вона глузду не втрачає. Ми вже почали роздягатися і хотіли лягати спати. Я вже й закуняла на оцьому стільці. Коли вони ввійшли, я не прокинулась. Раптом чую, що хтось мене обіймає й цілує в шию. Було місячно, і я побачила, що його обличчя світиться, як морські хвилі в липні, коли наближається гроза, і почула, як він мені стиха говорить: "Я Гільберт, твій чоловік, будь моєю, і ти станеш багата". Від нього тхнуло рибою. Я відштовхнула його. Він хотів узяти мене силоміць, та я раптом почула в собі страшну силу. Проте він все-таки розірвав на мені сорочку і подряпав обличчя. І весь час повторював: "Будь моєю, і ти станеш багата". — "Еге ж, — сказала я, — така, як моя мати, в якій ти відбираєш останній гріш". Тоді він напосівся на мене ще дужче, але нічого не досяг. А що він був гидкіший за мерця, то я так вчепилася йому пазурами в баньки, що він аж зарепетував від болю. Тоді я вирвалась і прибігла сюди.

А Катліна водно говорила:

— Неле зла. Чого ти так хутко втік, Гансе, мій коханий?

— А де ж ти була тоді, поганюща мати, — звернулась Сооткін до Катліни, — коли твою дитину мало не зганьбили? ^

— Неле зла, — правила своєї Катліна. — Я була з моїм чорним паном, коли сірий диявол ускочив до нас із закривавленим лицем і крикнув: "Гайда звідси, хлопче, це поганий дім. Тут чоловіки ладні битися на смерть, а в жінок, певне, на пальцях ножі". Потім вони побігли до своїх коней і зникли в тумані. Неле зла.

81

Другого дня, коли вони пили тепле молоко, Сооткін сказала до Катліни:

— Ти ж бачиш, що від жури та смутку недовго я топтатиму ряст на цьому світі, а ти ще хочеш доконати мене своїм клятим чаклунством.

А Катліна водно торочила:

— Неле зла. Вернись, Гансе, вернись, мій коханий.

Наступної середи обидва дияволи прибули знову. Неле від самої суботи ночувала у вдови Ван ден Гауте, бо їй, мовляв, не годиться залишатись у матері, де живе Уленшпігель, молодий хлопець.

Катліна вітала чорного сеньйора та його приятеля в keet — прибудові, де пекли хліб і прали білизну.

Тут вони бенкетували цілу ніч, пили старе вино і їли копчені волів язики, що завжди були для них наготовлені.

Чорний диявол сказав до Катліни:

— Нам потрібно для одної важливої справи багато грошей. Дай нам скільки можеш.

Катліна хотіла відбутися одним флорином, та вони пригрозили, що вб'ють її, і відчепились від неї лише тоді, коли вона дала їм два золотих каролі і сім деньє.

— Не приходьте більше в суботу, — сказала вона їм, — бо Уленшпігель знає цей день, буде на вас чатувати зі зброєю і повбиває вас. А тоді і я помру.

— Ми приїдемо в наступний вівторок, — відповіли вони.

У вівторок вночі Уленшпігель і Неле спали, не боячись чортів, бо думали, що вони приходять тільки в суботу.

Катліна встала і зазирнула в keet, чи не приїхали її коханці.

Вона аж нетямилася від нетерплячки; з того часу, як спізналася зі своїм Гансом, розум неначе почав вертатись до неї, бо, як казали, було це любовне божевілля.

Не побачивши їх, вона дуже засмутилась. А коли з боку Слейса в полі залунав крик орлана, вона пішла просто на цей крик. Прямуючи лукою по траві, вона почула, як з другого боку греблі розмовляють між собою її чорти.

— Щоб мені була половина, — сказав один.

Другий відповів:

— Ти не дістанеш нічого. Що в Катліни, то все моє.

Після цього вони почали жахливо лаятись, сперечатись, кому дістануться гроші, Катліна і Неле.

Перелякана до смерті, Катліна не сміла ні ворухнутись, ні озватися словом, аж раптом почула, що вони б'ються, і один із них гукнув:

— Криця холодна!

Потім почулося хрипіння і тіло важко гупнуло на землю.

Перелякана Катліна кинулась додому. О другій годині ночі вона знову почула крик орлана, але вже зі свого садка. Вона вийшла відчинити двері і побачила перед собою лише одного — свого коханця диявола. Вона запитала його:

— А що ти вчинив з другим?

— Той не прийде більше, — була відповідь.

Він обійняв її і почав пестити. І тіло його видалось їй ще холодніше, ніж звичайно.

Розум її знов прояснився. Відходячи, коханець сказав, щоб вона дала йому двадцять флоринів — усе, що вона мала. Вона дала сімнадцять.

Другого дня, з цікавості, вона побігла на греблю, але не побачила там нічого. Лише на одному клаптику землі, завбільшки як могила людини, земля була м'яка під ногами і трава закривавлена. Але ввечері дощ змив кров.

Наступної середи вона знову почула у своєму садку крик орлана.

82

Кожного разу, коли Уленшпігелеві треба було платити Катліні свою частку спільних витрат, він уночі йшов до криниці, виймав камінь, яким була закладена дірка, і діставав із криївки каролю.

Раз увечері всі три жінки пряли. Уленшпігель майстрував скрипку, що замовив йому суддя, на вічку якої майстерно вирізьбив прегарну сцену полювання: зграю геннегаузьких собак, критських вартових псів — тварин вельми лютих, прозваних вуходами, брабантських мисливських собак, що ходять завжди парами, низеньких песиків на кривих ніжках, мопсів та хортів.

Катліна чула, як Неле запитала у Сооткін, чи надійно схований її скарб. Удова довірливо відповіла, що краще й не може бути — в цямрині криниці.

У четвер, близько півночі, Сооткін прокинулась від лютого гавкоту Бібула Шнуффія. Але пес скоро замовк, і вона, гадаючи, що це даремний переполох, заснула знову.

У п'ятницю вранці Уленшпігель і Сооткін встали і пішли на кухню, але там не було, як звичайно, Катліни, плита не топилась і молоко не кипіло. Це їх здивувало, і вони вийшли надвір подивитися, чи немає Катліни на городі. Вона й справді стояла на городі під дощем, з розпущеними косами, в самій сорочці, мокра як хлющ, і аж дрижала з холоду, але до хати не сміла йти.

Уленшпігель підійшов до неї і спитав:

— Що ти робиш тут роздягнена під дощем?

— Ах, — відповіла вона, — так, так, велике чудо! — і показала на задушеного пса, що вже геть задубів.

Уленшпігель ту ж мить згадав про свій скарб і побіг до криниці. Криївка була порожня, навколо свіжа земля.

Він підскочив до Катліни, вдарив її і крикнув:

— Де гроші?

— Так, так, велике чудо, — все товкла вона.

Неле кинулась захищати матір:

— Не бий її, змилуйся, Уленшпігелю!

Він перестав її бити. Тоді прибігла Сооткін і запитала, що трапилось.

Уленшпігель показав їй задушеного пса і дорожню криївку.

Сооткін зблідла й промовила:

— Боже, за що ти так тяжко мене караєш? Бідні мої ноги!

Вона згадала тяжкі муки, які витерпіла марно через ті гроші. Побачивши, що Сооткін так покірливо зносить нове нещастя, Неле аж заплакала з розпачу. Катліна, показуючи клаптик пергаменту, говорила:

— Атож, велике чудо. Цієї ночі він прийшов, добрий і гарний. На його обличчі більше не було того блілого світла, яке так лякало мене раніш. Він так ніжно розмовляв зі мною. Я була щаслива, серце моє аж мліло. Він мені сказав: "Тепер я багатий і незабаром принесу тобі тисячу флоринів". А я й кажу: "Я дуже рада, і більше за тебе, ніж за себе, Гансе, мій милий!" — "А чи нема у твоєму домі ще кого-небудь, — питає, — кого ти любиш і кого б я міг збагатити?" — "Ні, — відповідаю я, — всі, хто тут є, не потребують твоєї допомоги". — "Дуже ти горда, — каже він, — а хіба ж Сооткін та Уленшпігель такі вже багаті?" — "Живуть, — кажу я, — ні в кого не просять". "Навіть і після конфіскації?" — питає він. На це я сказала йому, що ви краще воліли витримати тортури, аніж утратити своє добро. "Я так і знав", — говорить він і став потихеньку сміятись і глузувати з судді і старшин, що вони не знали, як примусити нас признатися. Я й собі сміялася разом з ним. "Вони, — каже, — не такі дурні, щоб ховати гроші в домі". Я сміюсь. "І не в льоху". — "Звичайно", — кажу я. "Та й не в садку". Я на те не промовила нічого. "Бо це, — каже, — було б таки небезпечно". — "Та не дуже, — кажу я, — бо ні вода, ні цямрини нічого не скажуть". А він тільки сміється.

Тої ночі він поїхав раніш, як звичайно, а від'їжджаючи, дав мені порошок і сказав,

що як вип'ю його, то потраплю на найкращий шабаш.

Я провела його в самій сорочці до хвіртки і була геть сонна. А потім полетіла, як він і сказав, на шабаш і вернулась тільки вранці ось сюди, де стою й зараз, і побачила задушеного пса та порожній сховок. Це важкий удар для мене, бо я так його ніжно любила і віддала йому свою душу. Але все, що в мене є, буде ваше, і мої ноги, руки працюватимуть на вас, щоб ви могли проіснувати.

— Я наче житечко в жорнах: Бог і чортів злодій розчавили мене за один раз, — сказала Сооткін.

— Злодій? Цього не кажи: він не чортів злодій, він сам чорт, — заперечила Катліна. — А щоб вас переконати — ось дивіться пергамент, якого він залишив мені у дворі, тут написано: "Ніколи не забувай, що мушиш мені служити. Як мине три рази по два тижні і п'ять днів, я верну тобі вдвічі більше. Не сумнівайся в цьому, бо помреш". І він дотримає слова, я в цьому певна.

— Бідолашна причинна! — вигукнула Сооткін.

І це був її останній докір.

83

Минуло три рази по два тижні і п'ять днів, але коханець диявол не вертався. Проте Катліна жила надією.

Сооткін уже не могла працювати, вона тільки сиділа згорбившись біля вогню і кашляла. Неле давала їй пити цілюще запашне зілля, та ніякі ліки не допомагали їй. Уленшпігель зовсім не виходив з хати, боячись, щоб вона не вмерла, поки його не буде.

Незабаром вона вже не могла ні їсти, ні пити — все їй верталось назад. Прийшов цирульник і пустив їй кров, та після того вона так знесилилась, що не могла встати з лави. Нарешті, зморена стражданням, вона сказала одного вечора:

— Клаасе, мужу мій! Тілю, сину мій! Дякую тобі, Господи, що ти береш мене до себе!

І, зітхнувши, вмерла.

Катліна не посміла бути коло неї. Уленшпігель і Неле залишились удвох і цілу ніч молилися за померлу.

На світанку у відчинене вікно влетіла ластівка.

— Пташечка — то її душа, — сказала Неле. — Це добра прикмета. Сооткін — на небі.

Ластівка тричі облетіла кімнату і, крикнувши, вилетіла надвір.

А потім влетіла друга ластівка, більша й чорніша за першу. Вона закружляла навколо Уленшпігеля, і він сказав:

— Тату й мамо! Попіл б'ється в мої груди! Я зроблю те, що ви заповіли.

І друга вилетіла так само, як і перша. Майже зовсім розвиднілось. Уленшпігель побачив безліч ластівок, що ширяли над луками. Вставало сонце.

А Сооткін поховали на кладовищі для бідняків.

84

По смерті Сооткін Уленшпігель в задумі, в журі і люті никав по кухні, нічого не чув,

їв і пив, що дають, і часто вставав уночі.

Надаремне лагідним голосом Неле говорила йому не втрачати надії, надаремне Катліна запевняла його, що Сооткін у раю біля Клааса, — Уленшпігель відповідав на все:

— Попіл б'ється в мої груди.

Він став наче причинний, і Неле плакала, дивлячись на нього.

А тим часом рибник затаївся у своєму домі, сидів самотній, наче батьковбивця, і тільки ввечері насмілювався виткнути носа надвір, бо й чоловіки, й жінки, побачивши його, починали кричати на нього, як на собаку, і обзивали його вбивцею, а малі діти тікали від нього, бо їм казали, що то кат. Він блукав відлюдьком, не сміючи зайти в жоден з трьох шинків у Дамме: всі на нього показували пальцями, і тільки-но він зайде, відвідувачі вставали й виходили.

Кінець кінцем всі баес'и, ледве він з'являвся, стали замикаати перед ним двері. Рибник починав принижено просити, а вони відповідали, що продавати — це їх право, а не обов'язок, і вони кому хочуть, тому й продають.

Така боротьба стомлювала його, і він простував випити пива в Roode Valck — у "Червоний сокіл", маленький шиночок за містом над Слейським каналом. Тут йому давали пиво, бо господарі шиночка були люди бідні й раділи кожному патару. Але господар не озивався до нього й словом, а господиня й поготів. Було там двійко дітей і песик. Коли рибник хотів приголубити діточок, вони тікали, а коли песика, той намагався його вкусити.

Якось увечері Уленшпігель сидів на порозі, а Матіссен-бондар, побачивши його в глибокій задумі, сказав:

— Візьмись-но за роботу, хлопче, і забудеш свій сум.

Уленшпігель відповів:

— Попіл Клаасів б'ється в моє серце.

— Е, — сказав Матіссен, — важче на світі бідолашному рибникові, ніж тобі. З ним ніхто не говорить, всі його уникають. Коли йому треба випити кухоль bruinbier'a, він плентає в той нужденний Roode Valck і п'є на самоті. Важка це кара.

— Попіл б'ється!.. — сказав ще раз Уленшпігель.

Того самого вечора, коли на соборній дзвіниці вибило дев'яту годину, Уленшпігель пішов до Roode Valck'a, але, побачивши, що рибника там нема, став походжати під деревами понад каналом. Було місячно.

І ось він зустрів душогуба.

Уленшпігель ясно бачив його, коли той проходив мимо, і чув, як він за звичкою самотніх людей мимрив:

— І де вони заховали гроші?

— Там, де їх чорт знайшов, — гукнув Уленшпігель, затопивши йому кулаком у пику.

— Ой лихо! — скрикнув рибник. — Я тебе впізнав, ти його син. Змилуйся, я старий, безсилий. Я вчинив це не від злості, а щоб вірно послужити його величності. Пробач мені ласкаво. Я верну тобі всі меблі, які скупив, не візьму з тебе й патара. Чи ж не

досить? Я заплатив за них сім золотих флоринів. Все віддам, ще й на додачу матимеш півфлорина, я ж не багатій який, не думай.

І він хотів стати перед ним на коліна.

Побачивши перед собою такого тремтячого, огидного боягуза, Уленшпігель схопив його й кинув у канал.

І пішов геть.

85

На вогнищах диміли трупи страчених. Уленшпігель плакав на самоті, згадуючи Клааса й Сооткін. Одного вечора він пішов до Катліни запитати в неї, як же йому помститися.

Вона сиділа з Неле при лампі й шила. Почувши його ходу, Катліна ледве спромоглася підняти голову, наче після важкого сну.

Він сказав їй:

— Попіл Клаасів б'ється в мої груди, я хочу врятувати землю фландрську. Я питав Творця землі і небес, але він мені не відповів.

Катліна сказала:

— Творець не буде тебе слухати. Тобі треба спочатку звернутися до духів світу стихійного; ці духи мають дві природи, небесну й земну, і вони, вислухавши скарги бідолашних людей, передають їх ангелам, а ті вже несуть їх до Престолу Божого.

— Поможі мені здійснити мій задум, — сказав Уленшпігель, — я тобі заплачу своєю кров'ю, якщо треба буде.

Катліна відповіла:

— Я тобі допоможу, якщо маєш дівчину, котра тебе любить і візьме тебе з собою на шабаш духів весни, на Великдень соків земних.

— Я візьму його, — сказала Неле.

Катліна налила в кришталевий келих якогось каламутного зілля й дала випити їм обом. Потім натерла їм тим самим зіллям скроні, ніздрі, долоні і зап'ястки, дала проковтнути щіпку білого порошку і звеліла дивитися тільки одне на одного, поки їхні душі не зіллються в одну.

Уленшпігель подивився на Неле, і її лагідні очі запалили в ньому великий вогонь. Потім під впливом дання йому здалося, ніби його щипає безліч крабів.

Тоді вони роздягнулися, і прекрасні були обоє при світлі лампи: він у своїй гордій силі, вона у своїй чарівній ніжності. Але вони не бачили одне одного, бо були наче в півсні. Потім Катліна поклала голову Неле на плече Уленшпігелеві, а його руку на серце дівчини.

Так, голі, лежали вони одно біля одного.

І здавалося їм, що тіла їхні, торкаючись, випромінюють лагідне тепло, наче сонце влітку, коли цвітуть троянди.

А потім, як самі згодом розповідали, вони встали з постелі, зізли на підвіконня, кинулись просто в порожнечу і відчували, що повітря несе їх, наче вода корабель.

І більше вони не бачили нічого — ні землі, де спали бідолашні люди, ні неба, де

тепер під ними клубочились хмари. І ось їхні ноги ступили на холодну зірку Сиріус, а звідти їх кинуло аж на полюс.

Там не без страху вони побачили голого, оброслого рудою шерстю велетня, що сидів на крижині, обіпершись на крижаний мур, — то була Зима. Навколо велетня, рикаючи, пірнали в ополонках білі ведмеді й тюлені. Велетень хрипким голосом накликав град, сніг, ожеледь, грозові хмари, руді задушливі тумани й вітри, і перш за все найсильнішого з-поміж них — борвія. І все це лютувало в тій похмурій країні.

А велетень, посміхаючись із цих нещасть, розлігся на квітах, що під ним одразу в'янули, на зеленому листі, що від його подиху сохло. А потім, нахилившись, почав гребти пазурами землю, гризти її зубами — він хотів дістатися до серця земного і його зжерти, щоб зелені ліси перетворити на чорний вугіль, буйні жита — на суху соломку, життєдайні поля — на жовтий пісок. Та серце земне було гаряче, як вогонь, він не посмів його торкнутися і з острахом відсахнувся.

Він умостився на царському троні і, оточений своїми ведмедями, тюленими і кістяками всіх тих, кого вбив на морі, на суходолі і в убогих халупах, випив кубок риб'ячого жиру. Він радісно слухав, як рикали ведмеді, верещали тюлені, стукотіли кістяки людей і тварин під пазурами шулік та воронів, що шукали на них хоч трохи м'яса, і гуркотіли крижини, що стикалися одна з одною в темній воді.

А голос самого велетня був як подих урагану, як ревіння сніговиці, як виття вітру в комині.

— Мені холодно й страшно, — мовив Уленшпігель.

— Він безсилий проти духів, — відповіла Неле.

Раптом зчинилася страшенна метушня, тюлені хутко пострибали в воду, ведмеді прищулили від страху вуха і жалісно заскавчали, ворони тривожно закаркали, закружляли і зникли в хмарах.

І тоді Уленшпігель і Неле почули глухі удари тарана в крижаний мур, що був опорою для велетня Зими. Мур тріснув і захитався.

Та велетень Зима нічого не чув. Він радісно горлав і ревів, наливав і випивав свого кубка і поривався до серця землі, щоб заморозити його, та не смів торкнутися до нього.

Тим часом удари лунали все гучніше, стіна розкололась, блискучі крижини зливою посипалися навколо нього. Ведмеді безперестанку жалібно ревіли, тюлені верещали в темній воді.

Нарешті мур упав, і на небі засяяло сонце. З високостей спустився голий, прекрасний чоловік, що тримав у руці золоту сокиру. Це був Люцифер, цар Весни.

Побачивши його, велетень пожбурих геть свій кубок з жиром і почав благати, щоб він його не вбивав.

І від теплого подиху царя Весни велетень Зима втратив усю свою силу. Цар тоді узяв діамантові кайдани, зв'язав велетня й прикував його до полюса.

Потім він гукнув — ніжно, лагідно. І з неба спустилась білява жінка, гола й прекрасна. Вона підійшла до царя і сказала йому:

— Ти мій володар. Ти могутній.

Він відповів:

— Коли ти голодна — їж, коли спрагла — пий, а коли боїшся — стань біля мене: я твій оборонець.

— Я не хочу ні їсти, ні пити, — мовила вона, — я прагну тільки тебе.

Знову крикнув цар гучним голосом, і сім разів пролунав його поклик. Тоді сліпуче блиснула блискавка, моторошно гримнув грім, позаду царя виник сонячно-зоряний намет.

І цар із царицею сіли на троні.

І тоді цар і цариця, не змінивши й трохи виразу своїх благородних облич, не зробивши жодного жесту, що порушив би їхній величний спокій, заволоали.

І від цього волення хвилями сколихнулася земля, кам'яні й крижані скелі. Уленшпігель і Неле почули тріск, наче велетенські птахи розбивали дзьобами шкаралупу величезних яєць.

І з цього могутнього руху землі, що здійсмалась і опадала, наче хвиля морська, виникали яйцеподібні форми.

Раптом усе заросло деревами, їхні сухі віти посплітались між собою, а стовбури хитались, мов п'яні. Потім дерева розступились, і між ними відкрилися широкі галявини.

З розгойданого ґрунту вийшли духи землі, з гушавини лісу — духи дерев, з глибин морських — духи води. Перед Уленшпігелем і Неле з'явилися гноми — охоронці скарбів, горбаті, кошлаті, клишоногі, гидкі, скривлені; володарі каменю; лісовики, що живуть, як дерева, і замість рота й шлунка і мають віхоть коріння на обличчі, щоб ссати ним земні соки; володарі руд, що зовсім не вміють говорити, не мають ні серця, ні нутрощів і рухаються, наче блискучі автомати. Тут були карлики з хвостами, наче в ящірок, жаб'ячими головами й ліхтариками на голові, — вночі вони стрибають на і плечі п'яних блукачів і боягузливих мандрівників, а потім, зіскочивши додолю і блимаючи поперед них вогниками, заводять цих бідолах у нетрі й болота: їм, бачте, ввижається, ніби перед ними блимають вогники рідної хати.

Тут були й польові русалки, пишні здоров'ям і горді жіночою вродою. Вони були зовсім голі й не соромились своєї наготи, яку вкривали тільки своїми косами.

Їхні вологі очі блищали, мов перли в воді, тіло їхнє, туге, білосніжне, золотило сонячне проміння, дихання рожевих напіврозтулених уст було п'янкiше, ніж пахощі жасмину.

Це вони блукають вечорами у садках і гаях, у лісових хащах, повні любовної жаги, шукаючи чоловічу душу, щоб навітшатися. А коли повз них проходять юнак і дівчина, вони намагаються вбити дівчину, коли ж це їм не вдається, то збуджують у серці соромливої красуні таку любовну жагу, що вона віддається коханцеві, а русалка дістає половину поцілунків.

Уленшпігель і Неле бачили також, як з високостей небесних спустились духи — покровителі зір, духи вихорів, леготів, дощів — крилаті юнаки, що запліднюють землю.

Потім усе небо всіяли пташечки — це були душі, любі ластівоньки. Коли вони

з'явилися, то відразу посвітлішало в небі. Русалки, гноми — володарі каменю, володарі руд, лісовики, духи води, вогню й землі разом гукнули:

— Світло! Соки землі! Слава царю Весни!

Хоча їхній одностайний поклик залунав могутніше, ніж гуркіт розбурханого моря, ніж удари грому, ніж виття розлюченого урагану, він звучав, як урочиста музика, у вухах Уленшпігеля і Неле, які мовчки й нерухомо причаїлися за корявим стовбуром крислатого дуба.

Та вони злякалися ще більше, коли духи тисячами повсідалися на велетенських павуках, на жабах зі слоновими хоботами, на клубках змій, на крокодилах, що стояли на своїх хвостах, а в пашеках держали безліч духів, на зміях, кожна з яких несла понад тридцять карликів і карлиць на своєму кільчастому тілі, а також на сотнях тисяч комах, більших за Голіафа[119], озброєних шаблями, списами, зазубленими косами, семизубими пилами і іншим жахливим знаряддям смерті. Комахи билися між собою, зчиняючи неймовірний гармидер, сильніший пожирав слабшого і на очах товстішав, доводячи тим, що Смерть — ще початок Життя, а Життя — початок Смерті.

І все це стовпище духів кишіло, вирувало, гуло, мов глухий грім, наче сотні ткачів, слюсарів, сукновалів працювало разом.

Раптом з'явилися духи соків земних, куці, присадкуваті, з стегнами завтовшки як гейдельберзькі бочки[120] і литками, як барила з вином, а м'язи були такі налиті силою й могутністю, що здавалося, ніби тіло їх складається з великих і малих гуль, які позросталися до купи і заросли червоною товстою шкірою, що лисніла так само, як і їхня рідка борода і руде волосся. Всі вони тримали в руках величезні чаші, сповнені якимсь дивним трунком.

Побачивши їх, інші духи аж затремтіли з радощів. Усі дерева, рослини загойдались, і земля порепалась, щоб досхочу напитися.

Тоді духи соків земних нахилили чаші. І все враз пустило парості, зазеленіло, зацвіло. У траві зацвірчало безліч комах, в небі запурхали птахи й метелики. Духи все лили та й лили свій трунок, і всі пили, скільки було змоги: русалки, порозкривавши уста, стрибали навколо рудих чашників і цілували їх, щоб дістати якнайбільше. Інші благально складали руки. Ще інші з насолодою підставляли себе під цей дощ. Але всі вони — і голодні, і спраглі, і ті, що літали і що стояли, і рухливі, й нерухомі, — всі тяглися до чаш і ставали все жвавіші від кожної випитої краплини. І не було вже старих, а всі — і потворні, і прекрасні — були сповнені мужньої сили і юної життєрадісності.

І вони сміялися, галасували, співали, ганялись одне за одним по деревах, як білки, у повітрі, як птахи, самці шукали самиць і сповняли під божим небом священну заповідь природи.

І духи соків земних піднесли цареві й цариці великі чаші, повні їхнього трунку. Цар і цариця випили й поцілувались.

Тоді цар, тримаючи царицю в обіймах, вилив із своєї чаші недопитий сік на дерева, квіти, духів і вигукнув:

— Слава Життю! Слава повітрю вільному! Слава Силі!

І всі закричали:

— Слава Природі! Слава Силі!

І Уленшпігель обійняв Неле. А тоді почався танець. Танець, в якому все закрутилось, наче листя у вихорі, — дерева, рослини, комахи, метелики, небо й земля, цар і цариця, русалки, охоронці скарбів, духи води, горбаті гноми, володарі каменю, лісовики, світляки, духи зір і незліченна безліч страхітливих комах, що сплелися списками, забуленими косами, семизубими вилами; танець запаморочливий, що сповнив собою всі простори, танець-вихровий, в якому закружляли сонце й місяць, планети й зорі, вітер і хмари.

І дуб, під яким Уленшпігель і Неле знайшли притулок, закружляв у метелиці, і Уленшпігель мовив до Неле:

— Кохана, зараз нам буде кінець.

Один із духів почув їх і побачив, що то були смертні.

— Люди між нами! — крикнув він. — Тут люди!

Він відірвав їх від дерева і кинув у загальний вир.

Уленшпігель і Неле м'яко впали на спини духів, які легко почали перекидати їх одне одному, примовляючи:

— Здрастуйте, люди! Запрошуємо до нас, хробаки земні! Кому потрібні хлопчак і дівчинка? До нас прийшли ці комашки!

Уленшпігель і Неле перелітали з рук у руки, волаючи:

— Помилуйте нас!

Але духи не слухали їх, і вони перевертались у повітрі шкереберть, крутились, як пір'їнки на зимовому вітрі, а духи все примовляли:

— Привіт вам, самчику і самичко, що танцюєте з нами!

Русалки хотіли відірвати Неле від Уленшпігеля; вони почали її бити і, може, забили б до смерті, якби цар Весни не зупинив танцю і не крикнув:

— А приведіть-но до мене оті дві блохи!

І їх розлучили. І кожна русалка, намагаючись відірвати Уленшпігеля від своєї суперниці, шепотіла йому на вухо:

— Тілю, таж за мене і вмерти не жаль!

— Я й так зараз помру, — відповідав Уленшпігель.

А гноми, духи лісів, що несли Неле, говорили їй:

— Шкода, що ти не дух, як ми, тоді ми взяли б тебе з собою.

— Майте терпіння! — відповідала їм Неле.

Нарешті вони наблизилися до царя з царицею і затремтіли, побачивши золоту сокиру й залізну корону. А цар запитав їх:

— Чого ви прийшли сюди, прибуду?

Вони не відповіли нічого.

— Я знаю тебе, відьомське поріддя, — вів далі цар, — і тебе також, вуглярський нащадку. Ви за допомогою чарів вдерлися сюди, в майстерню природи, то чому ж тепер

замкнули свої дзьоби, наче каплуни, що напхалися м'якушкою?

Неле з жахом дивилася на грізного велетня. Та Уленшпігель, зібравши всю свою сміливість, відповів:

— Попіл Клаасів б'ється в мої груди. Ваша божественна величність! Смерть іде по землі фландрській і ім'ям папи косить найсильніших чоловіків, найпрекрасніших дівчат. Всі привілеї землі фландрської скасовані, всі вольності знищені, вона мре з голоду, її ткачі й сукнороби покидають країну, щоб на чужині знайти місце, де б можна було вільно працювати. Вона згине, якщо її не врятувати.

Ваші величності, я тільки нікчемний бідолаха, що прийшов на цей світ, як і кожний, жив, як міг, темний, обмежений, зовсім не добродетельний, аж ніяк не цнотливий, не вартий ні Божої, ні людської ласки. Але Сооткін, мати моя, померла від мук і горя, а Клаас, батько, вмер жахливою смертю на вогнищі, і я хочу помститися за нього, і вже раз помстився. Я хотів би також бачити щасливішою ту нещасну землю, де спочивають кості їхні. Я просив Бога послати смерть на тиранів, але він не почув мого благання. Знемігшись від скарг, я викликав вас могутніми чарами Катліни. І ось ми прийшли, я і моя тремтяча подруга, припадаємо до ніг ваших і благаємо ваші божественні величності врятувати цю нещасну країну.

Цар і цариця відповіли разом:

У війні, серед вогню,

Крок за кроком, день по дню

Шукай Сімох!

Там, де кров, де море сліз,

На руїнах, в смерті — скрізь

Знайди Сімох!

Всіх бридких, потворних, злих,

Хто країні лихо з лих, —

Спали Сімох!

Тож дивись, пильнуй і жди.

Що, не радий? Ну гляди!

Знайди Сімох!

І всі духи заспівали хором:

Там, де кров, де море сліз,

На руїнах, в смерті — скрізь

Шукай Сімох!

Тож дивись, пильнуй і жди.

Що, не радий? Ну гляди!

Знайди Сімох!

— Але ж, ваші величності, і ви, панове духи, — заволав Уленшпігель, — я ж вашої мови не розумію. Ви, певне, смієтеся з мене?

Та духи, не слухаючи його, співали далі:

Як тільки північ обгорне захід —

Все лихо згине.

Знайди Сімох

І Пояс.

І від громового співу цього велетенського, могутнього хору аж затремтіла земля і здригнулося небо. І закаркали ворони, запугикали сови, зацвірінькали горобці від переляку, заклекотали орли, тривожно шугаючи в повітрі. І тварини й звірі: леви, змії, ведмеді, олені, сарни, вовки, собаки, коти — всі враз жахливо зарикали, заверещали, завили, заскавчали, занявчали.

І духи заспівали:

Тож дивись, пильнуй і жди.

Полюби Сімох

І Пояс.

Аж ось заспівали півні, і всі духи зникли, крім злого володаря руд; цей дух схопив Уленшпігеля й Неле і без милосердя кинув їх у порожнечу...

І ось вони знову лежать одне біля одного і аж тремтять від холодного ранкового вітру.

І Уленшпігель побачив, що гарне тіло Неле золотить проміння вранішнього сонця.

Книга друга

1

Одного вересневого ранку Уленшпігель взяв свою палицю, три флорини, які дала йому Катліна, шматок свинячої печінки, окраєць хліба і рушив у дорогу з Дамме на Антверпен шукати Сімох. Неле ще спала.

Дорогою ув'язався за ним якийсь пес, що нюхом почув печінку, і все стрибав на нього. Уленшпігель проганяв його, але, побачивши, що він уперто біжить за ним, звернувся до нього з такими словами:

— Песику мій любий, ти погано вчинив, що покинув свою домівку, де на тебе завжди чекала добра страва, чудові недоїдки, кістки, повні мозку, і тепер ось побіг шукати пригод зі мною, бродягою, у якого часом і шкоринки не знайдеться, щоб тебе нагодувати. Послухай мене, нерозумний песику, вернися до свого хазяїна. Ти уникнеш дощу, снігу, граду, осінньої мжички, туманів, ожеледі та інших негод, що випадають на долю мандрівників. Йди до своєї буди, грійся, згорнувшись клубочком, біля веселого вогнища. Хай уже я сам брестиму в болоті й куряві, у холод і спеку, сьогодні нагріюсь, завтра змерзну, у п'ятницю ситий, у неділю голодний. Ти розумно зробиш, коли вернешся туди, звідкіля прийшов, нерозумний песику.

Але песик, здавалося, зовсім не слухав Уленшпігеля. Вимахуючи хвостом і щосили стрибаючи, він гавкав з голоду. Уленшпігель сприйняв це за вияв приязні: він зовсім забув, що в торбині у нього лежить печінка.

Отож він пішов собі далі, а песик побіг за ним. Пройшовши так з милю, обидва побачили — стоїть на дорозі візок, запряжений віслюком, що низько понунив голову, а край дороги, між двох будяків, сидить якийсь товстун. В одній руці він тримав бараняче стегно і смачно гриз його, а в другій пляшку, з якої попивав винце. А коли переставав

їсти й пити, то жалібно схлипував і рюмсав.

Уленшпігель і песик зупинилися. Почувши запах баранини, пес стрибнув до товстуна і почав смикати його за куртку, прохаючи й собі шматочок тих ласощів. Але товстун відштовхнув його ліктем і, піднявши стегно вгору, жалібно зарюмсав. Голодний пес почав підвивати. Осел із досади, що не може дотягтися до будяків, також заревів.

— Чого тобі, Яне? — запитав товстун осла.

— Нічого, — відповів за осла Уленшпігель, — він же також хоче поснідати будяками, що цвітуть навколо вас, як на амвоні в Тессендерлоо навкруг Ісуса Христа. І цей пес був би не від того, щоб поласувати й собі маслачком, якого ви тримаєте. А тим часом я почастую його печінкою, що лежить у мене в торбі.

Коли пес з'їв печінку, товстун оглянув свою кістку, обгриз ще раз рештки м'яса і лише зовсім голу кинув псові, який схопив її в передні лапи і почав гризти на траві. Тоді товстун подивився на Уленшпігеля, і той упізнав Ламме Гудзака з Дамме.

— Ламме! — гукнув він. — Чого це ти тут їси, п'єш і рюмсаєш? Чи не нам'яв тобі який біс немилосердно вуха? і

— О горе! Жінко моя, жінко! — заголосив Ламме.

Він припав був знову до пляшки, та Уленшпігель поклав йому руку на плече.

— Годі пити, — сказав він, — бо квапливе пиття тільки й того, що завдає роботи ниркам. Поживніше воно буде для того, хто зовсім не має чого пити.

— Говориш ти гарно, — відповів Ламме, — та ось побачимо, як питимеш.

І він простягнув йому пляшку.

Уленшпігель взяв її, перехилив у рот, а віддаючи назад, мовив:

— Взивай мене іспанцем, якщо там залишилась хоч крапля напоїти горобця.

Ламме подивився на пляшку і, не перестаючи пхикати, засунув руку в торбину, дістав другу пляшку, шматок ковбаси, порізав її на кружальця і почав меланхолійно наминати.

— Ти що, весь час їси? — запитав Уленшпігель.

— Їм я багато, сину мій, але тільки для того, щоб прогнати сумні думи. О, де ти, дружино моя? — вигукнув він, витираючи сльози.

І він знову відрізав десять кружалець ковбаси.

— Ламме, — сказав до нього Уленшпігель, — не їж усього, май милосердя до бідного подорожнього.

Ламме, плачучи, дав йому чотири кружальця, і вони видались Уленшпігелеві невимовно смачні.

А Ламме все їв і крізь сльози голосив:

— Моя жіночко, моя славна жіночко! Яка ж ти була ласкава, струнка, як тополя, легка, як метелик, швидка, як блискавка, співуча, як жайворонок! А що вже кохалася в уборах! Що й казати, личило їй усе. Адже ж квіти мають пишну оздобу. Якби ти бачив, сину мій, її маленькі ручки, що так ніжно вміли пестити, то ніколи не дозволив би їй і торкнутися сковорідки або горщика. Від кухонного чаду потемніла б її білосніжна шкіра. А які чудові оченята! Я просто млів від її погляду. Ковтни ще вина, я вип'ю після

тебе. Ах, краще б вона вмерла! Тілю, я сам порався по хазяйству, звільнив її від хатньої роботи. Сам підмітав, сам стелив ліжко, і вона лягала там увечері, втомившись від безділля. Я мив посуд, прав білизну, сам і прасував, їж, Тілю, це гентська ковбаса. Вдень вона часто ходила на прогулянку і спізнювалась на обід, але я так радів, побачивши її, що ніколи не міг дорікнути й словом. Я був щасливий, коли вночі вона не гнівалась і не поверталася до мене спиною. Тепер усе втрачено! Пий, це брюссельське вино, а нагадує бургундське.

— А чого ж вона покинула тебе? — запитав Уленшпігель.

— Хіба я знаю? — відповів Ламме Гудзак. — Де ті часи, коли я залицявся до неї, а вона тікала від мене, вже кохаючи, але соромлячись? Коли вона помічала, що я дивлюсь на її голі руки, на її гарні, круглі, білі руки, то відразу спускала рукави. А іншим разом вона дозволяла мені приголубити її: я цілував її прекрасні очі, а вона заплющувала їх, я цілував її міцну повну шию, а вона здригалася, скрикувала, відхиляла голову назад і давала мені по носі. Та ще й сміялась, коли я скрикував "ай" і також легенько давав їй щигля, — але це ж була тільки жартівлива гра між нами. Тілю, чи є ще вино в пляшці?

— Трохи є, — відповів Уленшпігель.

Ламме вихилив усе і вів далі свою розповідь:

— А іншим разом, як, бувало, розчулиться, то кинеться мені на шию, обійме руками і каже: "Ти гарний!" І несамовито цілує мене безліч разів у щоки, в лоб, але в губи нізащо, і коли я питав її, чого це вона, дозволяючи собі такі пустощі, не поцілує мене в губи, вона швиденько бігла до скрині, діставала одягнуту в шовк ляльку і, колишучи її на руках, казала: "Не хочу такої". Як видно, мати, оберігаючи її цноту, наговорила їй, що діти народжуються від поцілунків у губи. Ах, солодкі хвилини! Ніжні пестоші! Тілю, подивись-но в торбині, чи нема там хоч трохи шинки.

— Півстегенця, — відповів Уленшпігель, подаючи йому шинку, і Ламме вмить упорав її усю.

Уленшпігель, дивлячись, як він запихається, сказав:

— Така шинка вельми корисна для мого шлунка.

— І для мого також, — мовив Ламме, копирсаючи нігтями в зубах. — Але я більше не побачу своєї любов'юшки. Вона втекла з Дамме. Чи не хочеш поїхати зі мною разом на моєму візку шукати її?

— Гарзд, — відповів Уленшпігель.

— А в пляшці в тебе вже нічого не залишилось?

— Нічого, — була відповідь.

Вони сіли на візок, і осел, жалібно ревнувши, рушив з місця.

А пес, добре пообідавши, побіг своїм шляхом і навіть не подякував.

2

Візок їхав собі по греблі між ставком і каналом, а Уленшпігель задумано гладив на своїх грудях ладанку з попелом Клаасовим і питав сам себе, чи те видиво постало перед ним наяву чи вві сні, чи духи поглузували з нього, чи загадкою сказали, що він справді

повинен знайти, щоб зробити щасливою рідну землю.

Хоч як він намагався відгадати цю загадку, але не міг збагнути, що воно значить — Семеро і Пояс.

І він думав: мертвий імператор, живий король, правителька Маргарита[121], папа римський, великий інквізитор[122] та генерал ордену єзуїтів[123] — це тільки шість жахливих катів його вітчизни, яких би він спалив без усякого жалю. Виходить, це були не вони, до того ж їх було легко знайти. Отже, тих Сімох треба шукати десь-інде.

І він все повторював подумки:

Як тільки північ обгорне захід —

Все лихо згине.

Полюби Сімох

І Пояс.

— Ах! — говорив він собі, — в смерті, в крові, в сльозах шукати Сімох, спалити Сімох, любити Сімох! Мій бідний розум мішається — хто ж палить тих, кого любить?

Візок проїхав уже чималий шмат дороги, коли вони почули на шляху чийсь ходу і голос, що співав:

Чи не бачили ви, люди,

Де мій милий гуляє?

Ходить, бродить скрізь і всюди.

Де він є?

Мов орел ягня, зненацька

Вкрав він серденько моє.

Хоч безвусий він, та хвацький.

Де він є?

Передайте: Неле тужить

І не спить, не їсть, не п'є.

Де ти, Тілю, де ти, друже?

Де ти є?

Як без голуба голубка

У жалю гнізда не в'є,

Так марніє вірна любка...

Де він є?

Уленшпігель штовхнув Ламме в живіт і сказав йому:

— Не сопи так, череваню.

— Ах, — зітхнув Ламме, — це дуже важко для такого товстого чоловіка, як я.

Та Уленшпігель вже не слухав його, а, сховавшись за полотняний верх візка і вдаючи п'яничку, що охрип з перепоею, заспівав:

Їде милий твій на возі,

Коло нього черевань,

Що наївсь, напивсь в дорозі.

Недалечко ми, поглянь!

— Тілю, — сказав Ламме, — у тебе сьогодні злий язик.

Уленшпігель, не слухаючи його, висунув голову в діру халабуди і сказав:

— Неле, чи впізнаєш мене?

Вона аж стенулася від переляку і, плачучи й сміючись водночас, з мокрими від сліз очима сказала:

— Бачу, бачу тебе, поганий зраднику!

— Неле, — сказав Уленшпігель, — якщо ти хочеш мене бити, то в мене є добра палиця, вона швидко дошкулить, а від її сучків надовго залишиться знак.

— Тілю, — запитала Неле, — ти пішов шукати Сімох?

— Атож, — відповів Уленшпігель.

Неле несла напхом напхану торбину і, подаючи її Уленшпігелеві, сказала:

— Тілю, я подумала, що негаразд чоловікові, рушаючи в мандри, не мати з собою смаженої гуски, шинки, гентської ковбаси. То ось на і згадуй мене, коли їстимеш.

А що Уленшпігель, дивлячись на Неле, і не думав брати торбу, то Ламме, просунувши голову в другу діру, гукнув:

— Передбачлива дівчино, якщо він не візьме, то лише тому, що з нього неабиякий забудько. Давай мені шинку, а з нею й гуску, а на додачу й ковбасу; я все збережу для нього.

— А це що за пика? — запитала Неле.

— Це, — відповів Уленшпігель, — жертва шлюбного життя. Він би висох з горя, як яблуко на черені, коли б не підживлявся безнастанною їжею.

— Ти правду сказав, мій сину, — зітхнув Ламме.

Яскраве сонце добре напекло голову Неле. Вона накрилася фартушком. Бажаючи побути з нею на самоті, Уленшпігель мовив до Ламме:

— Ти бачиш жінку, що он там іде лукою?

— Бачу, — відповів Ламме.

— А впізнаєш?

— Ой леле, — сказав Ламме, — хіба ж це моя дружина?

— Ти не ймеш віри, сліпий кроте?

— А як це не вона? — сказав Ламме.

— Ти ж нічого не втрапиш. Он ліворуч на північ стоїть *kaberdoesie*[124], де ти знайдеш добрий *bruinbieg*. Ми там зустрінемося з тобою. А ось і шинка, щоб викликати спрагу.

Ламме зліз із візка і щодуху побіг до жінки на сіножаті. Уленшпігель сказав до Неле:

— Йди до мене.

Допомігши їй вилізти на візок, він сів біля неї, зняв їй з голови фартушок, скинув з пліч накидку і, цілуючи її без кінця, запитав:

— Куди ти йшла, кохана?

Вона не відповіла нічого від щастя й захвату. Уленшпігель у такому ж захваті сказав до неї:

— Нарешті ти зі мною! Квіти шипшини в живоплотах не такі рожеві, як твоє свіже личко. Ти не королева, але дозволь мені покласти на тебе корону з поцілунків. Твої ніжні рожеві ручки Амур створив для обіймів! Дівчино моя кохана, чи не боляче твоїм плечам від обіймів грубих моїх рук? Метелик легко сідає на пурпурову гвоздику, а чи не зав'яне твоя світлосяйна краса від дотику такого, як я, незграби? Бог на небі, король на троні, сонце в недосяжній височині, але я і Бог, і король, і світло сонця, коли сиджу отак біля тебе! Кучері твої м'якші від шовку! Неле, я навіснію, шаленію, мов божевільний! Але ти не бійся мене, моя кохана. А яка маленька в тебе ніжка! Чому вона така біла? Чи не мили її в молоці?

Вона хотіла встати.

— Чого ти боїшся? — сказав Уленпшігель, — чи не сонця, що світить на нас і всю тебе золотить? Не заплющуй очей. Подивись, який прекрасний вогонь ти запалила в моїх очах. Слухай, кохана, слухай, дорога: це час полудневого мовчання. Селянин вдома споживає полудень о такій порі, чому ж і нам не зажити кохання? Я б ціле життя просидів біля твоїх колін — усе гладив би їх та гладив!

— Облеснику ти, — мовила Неле.

Пресвітле сонце пробивалось до них крізь нап'яте полотно, жайворонок співав над луками, а Неле схилила голову на плече Уленпшігеля.

3

Тим часом вернувся Ламме — він був мокрий від поту і пирхав, як дельфін.

— Ой лихо мені, — бідкався він, — народився я під нещасливою зіркою. Побігши щодуху за тою жінкою і наздогнавши її, я побачив, що то зовсім не моя дружина. Вона значно старіша, на вигляд їй можна дати років сорок п'ять, та ще й носить чеpecь, отже, вона незаміжня. От вона мене й запитала сердито, чого я так швендяю зі своїм черевом по конюшині?

"Я шукаю свою дружину, яка мене покинула, — відповідаю лагідно, — а прибіг до вас, бо мені видалось, ніби це вона".

Стара дівка grimнула, щоб я вертався назад, звідки прийшов, а жінка моя, мовляв, добре зробила, що покинула мене, бо всі чоловіки — негідники, гультяї, зрадники, паскудники, еретики, спокусники дівчат, хоч би й поважного віку, і коли я не заберуся під три чорти зі своїми тельбухами, і то якнайшвидше, — вона нацькує на мене собаку.

Я дуже злякався і кинувся тікати, бо коло її ніг лежав здоровенний пес. Перебігши за межу її поля, я сів у конюшині відпочити і хотів був трохи підживитись своєю шинкою. Аж нараз чую — позад мене шурхіт. Глянув, а то псище старої дівки. Він уже не гарчав, а лагідно махав хвостом, мабуть, просячи шинки. Я дав йому кілька невеличких шматочків, коли бачу, біжить його хазяйка і кричить:

"Гуджа його, гуджа гицля, мій песику!"

Я — навітки, а за мною вслід пес, схопив мене за штани і вирвав клопоть разом з м'ясом. Розлютившись від болю, я потяг його ломакою по передніх лапах і вже напевне перебив хоч одну, бо він упав, репетуючи по-собачому: "За що? Змилюйтесь!" Ну я й змилювався. А хазяйка, не маючи і каміння, почала жбурляти на мене грудками.

Тоді я знову навтіки від неї.

Ой лихо! Чи то ж не жорстоко, чи то ж справедливо, що вона мститься на мені, невинному бідоласі, за те, що не знайшла собі жениха, бо дуже бридка?

Я тяжко засмутився і подався до корчми, яку ти мені показав: думав, bruinbreg розвіє мою журбу. Але й тут мені не пощастило, бо, ввійшовши, бачу бійку, чубляться чоловік і жінка. Я попросив їх, якщо їхня ласка, припинити баталію, щоб можна було випити дзбаночок, так кухликів до шести. Але жінка — справжня stokfisch (суха тріска), розлючена, як відьма, крикнула мені: коли я негайно не піду геть, то вона почастує мене тим самим дерев'яним черевиком, яким гладить по голові свого чоловіка. І ось, друже мій, я тут, мокрісінький від поту, втомлений і голодний як пес. Чи нема в тебе чого-небудь попоїсти?

— Є, — відповів Уленшпигель.

— Оце гаразд! — гукнув Ламме.

4

Отак усі вони вкупі й рушили в дорогу. Ослик, прищуливши вуха, потяг візка.

— Ламме, — сказав Уленшпигель, — ось нас тут четверо в чесній компанії: ослик, тварина Божа, скубе собі то тут, то там будяки; ти, добродушний товстунчик, шукаєш дружину, яка тебе покинула, потім ось вона, лагідне створіння з ніжним серцем, що знайшла того, хто її не вартий, тобто мене, четвертого.

Отже, дітки, сміливіше вперед! Бо листячко жовтіє, небо яснішає, скоро тумани осінні закриють ясне сонечко, прийде зима — прообраз смерті — і вкриє сніговим саваном тих, хто спочиває в сирій землі, а я все шукатиму щастя для рідного краю. Бідолашні небіжчики — ти, Сооткін, що вмерла з горя, ти, Клаасе, спалений на вогнищі! Ти, дубе, зелений і добрий, ти, плющ кохання, я ваш паросток, я тяжко страждаю і помщуся за вас, бо дорогий мені попіл б'ється в груди мої.

Ламме сказав:

— Не треба оплакувати тих, хто вмер за правду.

Та Уленшпигеля не покидали важкі думи, і він раптом сказав:

— От і прийшов час нашої розлуки, Неле. Розлучаємося ми надовго, а може, я ніколи більше не побачу твого милого личка.

Неле дивилася на нього, і її очі блищали, мов зорі.

— Покинь цей візок, — мовила вона, — і підемо зі мною в ліс. Там у нас буде смачна їжа. Я знаю всілякі рослини і вмю приваблювати птахів.

— Дівчино, — озвався Ламме, — не гаразд ти робиш, що намагаєшся затримати Уленшпигеля на його шляху. Він же повинен шукати Сімох і допомогти мені знайти мою дружину.

— Та хоч не зараз, — плачучи, сказала Неле, ніжно усміхаючись до свого Уленшпигеля.

А той, побачивши її сльози, мовив до Ламме:

— Як захочеш мати халепу, то зразу ж знайдеш свою дружину.

— Тілю, — звернувся Ламме до Уленшпигеля, — то ти заради цього дівчиська ладен

мене покинути самого в цьому візку? Ти зовсім не відповідаєш мені і думаєш про ліс, де немає ні Сімох, ні тим більше моєї дружини. Краще пошукаємо її отут, на шляху, де так добре їхати візком.

— Ламме, — сказав Уленшпігель, — у тебе ж є повна торбина їжі, отже, ти не вмиреш з голоду, поки доїдеш без мене до Коолькерке, а там я тебе наздожену. Тобі навіть краще поїхати туди самому, бо там ти швидше дізнаєшся, де шукати дружину. Слухай і затам: проїдеш помаленьку на цьому візку три милі, там буде тобі Коолькерке, що значить Холодна церква, а зветься вона так тому, що її з усіх боків обвівають вітри, як і багато інших церков. На дзвіниці там стирчить флюгер у вигляді півня, який обертається на всі боки од вітру на іржавих завісах. Його скрипіння показує бідолашним чоловікам, які втратили своїх любок, куди йти, щоб знайти їх. Але треба спочатку вдарити ліщиновим прутком сім разів по кожній стіні дзвіниці. Зарипить завіса від північного вітру — іди на північ, але обережно, бо північний вітер — це вітер війни; від південного — поспішай, бо це вітер кохання; від східного — мчи щодуху, бо то вітер світла й радощів, а як від західного — то не поспішай, бо це вітер дощів і сліз. Їдь, Ламме, їдь у Коолькерке і чекай там на мене.

— Гаразд, їду, — мовив Ламме, рушаючи в дорогу.

А тим часом, поки Ламме їхав до Коолькерке, теплий і сильний вітер гнав по небу, наче отари якихось чудовиськ, сиві хмари. Дерев шуміли, мов хвилі розбурханого моря.

Уленшпігель і Неле довго вже блукали вдвох по лісу. Уленшпігель зголоднів. Неле шукала солодкого коріння і не знаходила нічого, крім жолудів і поцілунків свого коханого.

Уленшпігель поставив сильце і почав насвистувати, щоб скликати птахів: він хотів упіймати кілька на печеню. Соловейко сів на гілку біля Неле, та вона відігнала його, краще, мовляв, нехай співає. Прилетіла вільшанка, Неле і її пожаліла, бо вона була така мила, горда. Потім прилетів жайворонок — Неле сказала йому, нехай він собі летить у небо і співає гімн природі, ніж має тріпотіти на смертоносному вістрі рожна. І вона правду казала, бо Уленшпігель тим часом розіклав вогонь, загострив палицю для рожна і тільки й чекав на якусь жертву.

Та птахи більше не прилітали, і лише кілька зловісних ворон кружляли каркаючи над їхніми головами. Уленшпігель так і залишився без їжі.

Тим часом Неле мусила вертатися до Катліни. І вона пішла плачучи, а Уленшпігель дивився їй услід.

Тоді вона вернулась, обняла його й сказала:

— Мушу тебе покинути.

Потім пройшла кілька кроків, вернулася знову й сказала:

— Мушу розлучатись!

Отак верталась вона разів із двадцять, а то й більше.

Нарешті пішла. Уленшпігель залишився сам і тоді подався вслід за Ламме.

Наздогнав він його біля дзвіниці. Ламме сидів і похмуро гриз ліщинового прута.

Між колін він тримав великий дзбан з bruinbier'ом.

— Уленшпігелю, — сказав він, — тепер я бачу, що ти послав мене сюди, аби тільки залишитися на самоті з дівчиною. Я вдарив, як ти мені радив, сім разів по всіх стінах цієї дзвіниці ліщиновим прутом, але хоч вітер аж свистить, жодна завіса й не рипнула.

— Це тому, що їх, мабуть, змастили, — відповів Уленшпігель.

І вони поїхали в герцогство Брабантське.

5

Король Філіпп, злий і похмурий, цілими днями, а то й ночами, переводив папір і пергамент. Він звиряв їм думи свого жорстокого серця. Нікого у своєму житті не любивши і знаючи, що й його ніхто не любить, він хотів сам нести весь тягар необмеженої влади. Але цей недолугий Атлант[125] згинався під її тягарем. Тяжкі турботи знесилювали кволе тіло цього флегматика й меланхоліка від природи. Ненавидячи кожне веселе обличчя, він зненавидів і нашу країну за її веселість, зненавидів наше купецтво за розкіш і багатство, наших дворян за вільні речі, за незалежність поводження, за палкість і мужність їхньої вдачі. Він знав — йому про це говорили, — що задовго до того, як кардинал де Куза[126] у 1380 році викрив зловживання церкви і визнав необхідність реформ, обурення проти папи і римської церкви виявлялось у нас в утворенні різних сект і клетотіло в людських головах, як вода в закритому казані.

Впертий, як мул, він думав, що його воля, як і воля Божа, повинна тяжіти над усім світом. Він хотів, щоб наша країна, відвикнувши від покори, схилилася під старе ярмо, не домігшись ніяких реформ. Хотів бачити свою святую матір — римсько-католицьку церкву єдиною, неподільною, всесвітньою, без ніяких реформ і змін і без ніяких на це підстав, крім одної — що так він хоче. І він затявся на тому, як нерозумна баба. Всі ці думки не давали йому спокою навіть уночі, і він вертівся на своїй постелі, як на тернових колючках.

— Обіцяю тобі, святий Філіппе, і тобі, Господи, хоч би мені довелося зробити з Нідерландів суцільну могилу і закопати туди всіх нідерландців, вони повернуться до тебе, мій блаженний патроне, і до тебе також, пречиста Діво Маріє, і до вас, святі угодники!

І він здійснював свої задуми, намагаючись перевершити в католицтві самого папу римського, стати правовірнішим, ніж вселенські собори.

І Уленшпігель, і Ламме, і весь нідерландський народ з жахом уявляли, як десь далеко, в похмурому Ескоріалі[127], сидить цей коронований павук з довжелезними лапами, роззявленою пащею і тче свою павутину, щоб піймати їх у неї і висати найчистішу їхню кров.

Хоча папська інквізиція за імператора Карла спалила на вогнищах, закопала живцем у землю і повісила сто тисяч християн, хоча все майно засуджених полилося, наче дощова вода з ринви, в скрині імператора і короля, цього видалося не досить для короля Філіппа. Він створив у Нідерландах нові єпархії і запровадив тут іспанську інквізицію[128].

І міські оповісники, скликаючи народ звуком сурм і литавр, читали королівські укази, що погрожували всім єретикам смертю на вогнищі, коли вони не зречуться своїх нечестивих помислів, і на шибениці, коли зречуться. А жінки й дівчата будуть закопані живцем у землю, і кати танцюватимуть на їхніх грудях.

І полум'я гніву народного спалахнуло по всій країні.

6

П'ятого квітня, перед Великоднем, панове граф Людвіг Нассауський[129], Кюлембург[130], Бредероде, цей Геркулес-гульвіса, і ще три сотні інших дворян з'явилися до палацу правительки герцогині Пармської в Брюсселі. По четверо в ряд ішли вони вгору широкими сходами палацу.

Увійшовши в залу, вони передали герцогині петицію, в якій просили її, щоб вона домоглася від Філіппа скасування указів про віровизнання, а також про іспанську інквізицію, бо інакше, заявили вони, такі укази викличуть у нашій країні незадоволення, з чого повстануть заколоти, які призводять тільки до руїни і загального зубожіння.

Ця петиція була названа "Компромісом"[131]. Берлеймон[132], який згодом став зрадником і катом рідної землі, був коло правительки і, глузуючи з бідності деяких дворян, шепнув їй:

— Не бійтесь, ваша світлість, — це ж гези.

Цим він хотів сказати, що вони збідніли чи то на королівській службі, чи то намагаючись зрівнятися з іспанськими грандами.

Щоб виявити свою зневагу до слів Берлеймона, дворяни заявили, що вони вважають за честь собі зватися гезами, бо вони збідніли на службі в короля, дбаючи про благо країни.

Вони почали носити на шії золоту медаль, на одному боці якої був викарбуваний король, а на другому — дві руки у потиску над торбою, з написом: "Вірні королю до жебрацької торби". А на шапках і капелюхах вони носили золоті прикраси у вигляді миски й жебрацького ковпака.

А тим часом Ламме, тягаючи своє черево по місту, марно шукав свою дружину.

7

Одного ранку Уленшпігель сказав йому:

— Ходи зі мною, засвідчимо свою пошану одній високородній, вельможній, могутній, грізній персоні.

— А ця ж персона скаже мені, де моя дружина? — запитав Ламме.

— Як знає, то скаже, — відповів Уленшпігель.

І вони пішли до Бредероде, Геркулеса-гульвіси.

Він був на подвір'ї свого замку.

— Чого тобі від мене треба? — запитав він Уленшпігеля.

— Поговорити з вами, вельможний пане, — відповів Уленшпігель.

— Говори, — сказав Бредероде.

— Ви прекрасний, хоробрий і могутній рицар, — почав Уленшпігель, — ви задушили

колись одного француза в панцирі, — наче слимака в шкаралупі. Але ви не тільки сильні й хоробрі, не бракує вам і розуму. То скажіть, будьте ласкаві, нащо ви носите оцю медаль з написом: "Вірні королю до жебрацької торби"?

— Еге ж, — запитав Ламме, — навіщо, вельможний пане?

Бредероде не відповів, а лише дивився на Уленшпігеля. А той вів далі:

— Чому ви, благородні сеньйори, хочете бути вірними королю аж до жебрацької торби? За які особливі милості? За яку особливу його ласку? То чому ж, замість бути йому вірними до жебрацької торби, не відібрати в цього ката все награбоване в нашій країні, щоб він сам мусив бути вірний жебрацькій торбі?

І Ламме кивав головою на знак цілковитої згоди.

Бредероде пильно оглянув Уленшпігеля своїм гострим поглядом і усміхнувся, побачивши в його обличчі щирість.

— Якщо ти не шпигун короля Філіппа, — сказав він, — то ти добрий фламандець, і я тебе винагороджу за те і за друге.

Він повів його до буфетної, а дорогою так скубнув за вухо, що аж кров бризнула.

— Це тобі за шпигуна, — сказав він.

Уленшпігель ні пари з уст.

— А принеси-но, — звернувся він до служника, — дзбан глінтвейну.

Служник приніс дзбан із запахущим вином і великий келих.

— Пий, — сказав Бредероде, — це для доброго фламандця.

— Ах, добрий фламандцю, — сказав Уленшпігель, — твоя мова — як це вино запахує. Святі в раю не говорять такою мовою.

Потім, випивши половину келиха, він передав решту Ламме.

— А це ж що за товстун, — запитав Бредероде, — який ні за що ні про що отримує нагороду?

— Це мій друг Ламме, — відповів Уленшпігель, — який щоразу, коли п'є глінтвейн, гадає, ніби ось-ось знайде свою дружину.

— Атож, — озвався Ламме, з насолодою тягнучи вино з келиха.

— А куди ж ви тепер прямуєте? — запитав Бредероде.

— Ми йдемо, — відповів Уленшпігель, — шукати Сімох, які врятують землю фландрську.

— А хто ж вони такі? — запитав Бредероде.

— Як знайду їх, то тоді й скажу, — відповів Уленшпігель.

Та Ламме, веселенький від випивки, сказав:

— Тілю, ходімо шукати на місяці мою жінку.

— Скажи, щоб поставили драбину, — відповів Уленшпігель.

Був травень, зелений травень, і Уленшпігель сказав до Ламме:

— Ось і прекрасний травень! Синіє чисте небо, радіють ластівки, рожево набубнявіли від соку бруньки на деревах, земля від любові мліє. Саме пора вішати й палити за віру. Вони вже тут, славні, добренькі інквізитори. Які благородні обличчя! Вони мають право карати, ганьбити, віддавати до рук світського суду, виправляти у

своїх в'язницях, — прекрасний місяць травень! — кидати в тюрми, провадити процеси, не додержуючись законів, палити, вішати, стинати голови, закопувати живими в землю жінок і дівчат. Зяблики співають на деревах. Славні інквізитори гострять зуби на багатих. Бо король же їхній спадкоємець. Гей, дівчата, танцюйте на луках під звуки скрипок і сопілок. О прекрасний травень!

Попіл Клаасів бився в груди Уленшпігеля.

— Ходімо, — звернувся він до Ламме. — Щасливий той, хто в ці чорні дні збереже серце чисте і високо триматиме свій меч.

8

Одного серпневого дня йшов Уленшпігель по вулиці Фландрській у Брюсселі повз будинок Яна Саперміллементе, так прозваного через те, що його дідусь по батькові, як, бувало, розгнівається, то й лається цим словом, щоб не вивергати хули на священне ім'я Господнє. Той Саперміллементе був великим майстром гаптувального ремесла. Однак він давно оглух та осліп від пияцтва, і замість нього гаптувала сеньйорам камзоли, плащі, пантофлі його жінка, стара, злюща відьма, а вродлива донька допомагала їй у цій вигідній роботі.

Отож перед вечором, йдучи повз той будинок, Уленшпігель побачив у вікні дівчину і почув її спів:

Милий серпню, ти скажи,

Хто мій буде наречений?

Милий серпню, розкажи!

— А хоч би й я! — гукнув Уленшпігель.

— Ти? — запитала вона. — А підійди-но ближче, я подивлюся на тебе.

А він їй:

— А чого ж це ти в серпні співаєш про те, про що дівчата в Брабанті співають наприкінці лютого?

— Це тому, — сказала вона, — що їм лише один місяць дає женихів, а мені всі дванадцять. І ось наприкінці кожного місяця, не опівночі, а за шість годин до півночі я схоплююся з ліжка, ступаю три кроки спиною наперед до вікна і співаю те, що ти чув. А потім, знову ж таки спиною наперед, ступаю три кроки до постелі, і так до півночі, а опівночі лягаю спати в надії, що мені присниться суджений. Та місяці, милі жартівники, такі погані, посилають мені уві сні не одного судженого, а дванадцять одразу. Як хочеш — будь тринадцятим.

— Інші приревнують, — відповів Уленшпігель. — Ти співала також і про "звільнення". Про яке ж це?

Дівчина, зашарівшись, відповіла:

— Атож, співала й про "звільнення", бо знаю, чого хочу.

— Я також знаю і несу тобі його, — мовив Уленшпігель.

— Е, зачекай трохи, — сказала вона, усміхнувшись і показавши свої білі зубки.

— Нашо ж чекати? — відповів Уленшпігель. — Ще, бува, на голову будинок звалиться, ураган скине в рівчак, скажений пес укусить за ногу. Ні, я чекати не можу.

— Я ще дуже молода, — сказала вона, — і співаю про наречених, бо такий звичай.

Уленшпігель подумав: "Коли брабантські дівчата викликають наречених на початку березня, то чого ж це вона викликає їх у жнива?" І в нього виникла підозра до неї.

А вона знову сказала усміхаючись:

— Я ж ще дуже молода і викликаю наречених, бо такий звичай.

— То хіба чекатимеш, поки постарієш? — запитав Уленшпігель. — Це погана рахуба. Я ніколи не бачив такої круглої шийки, таких білих персів, фламандських персів, повних доброго молока, яким вигодовують хоробрих молодців.

— Повних? — перепитала вона. — Поки що ні. Ти дуже поквапився, мандрівцю.

— Чекатимеш? — повторив Уленшпігель. — Поки в мене повипадають усі зуби і нічим буде тебе з'їсти живцем, кохана. Ти не відповідаєш, тільки усміхаються твої карі очі та вишневі уста.

Дівчина грайливо подивилася на нього і відповіла:

— Чи не закохався ти в мене так швидко? Хто ти й що робиш? Ти гез чи багатий?

— Гез, — сказав він, — але одразу стану багатим, як віддаси мені себе, красуне.

Вона відповіла:

— Не про те річ. До церкви ходиш? Ти добрий християнин? Де живеш? Чи насмілишся сказати, що ти справжній гез — із тих, що не визнають королівських указів та інквізиції?

Попіл Клаасів бився в груди Уленшпігеля, і він сказав:

— Так, я гез і хотів би віддати на поживу хробакам усіх гнобителів Нідерландів. Чого так перелякано дивишся на мене? В моїх грудях палає вогонь кохання до тебе, моя мила, вогонь юності. Його запалив сам Господь Бог, він палатиме, як сонце, поки не згасне. Але й вогонь помсти, що горить у моєму серці, теж запалив Господь Бог. Забряжчать мечі, запалають вогнища, спалахнуть пожежі, буде спустошення, війна і загибель катів.

— Ти гарний, — сказала вона сумно, цілючи його в обидві щоки, — але краще мовчи.

— А чого ти плачеш? — запитав він.

— Треба завжди бути обережним і тут, і всюди, — мовила вона.

— Хіба ці стіни мають вуха? — запитав Уленшпігель.

— Тут тільки мої, — відповіла вона.

— Твої вушка створив Амур. Я затулю їх поцілунками.

— Слухай, баламуте, що кажу я.

— А в чім річ? Що ти маєш мені сказати?

— Та слухай-бо, — сказала вона нетерпляче. — Он іде моя мати... Мовчи, мовчи при ній.

Ввійшла стара Сапермілlemente. Уленшпігель уважно подивився на неї.

"Пика — як дірявий ополоник, — подумав він, — очі холодні, облудні, замість усмішки гримаса, — нема що казати, приємна бабуся".

— Добривечір, паничику, добривечір, — мовила стара. — Я одержала гроші, доню, і

добрі гроші від пана Егмонта за отой плащ, на якому вигаптувала для нього блазенський ковпак. Еге ж, паничу, блазенський ковпак, на злість Червоному псові[133].

— Кардиналові Гранвеллі? — запитав Уленшпігель.

— Атож, — підтвердила вона, — на злість Червоному псові. Кажуть, що він доносить королю про всі їхні заміри. Отож вони й хочуть його знищити. І добре зроблять, правда?

Уленшпігель мовчав.

— Ви напевне зустрічали їх на вулиці, вони одягнуті в камзоли й сірі opperstkleed'и, такі, як носить простолюд, з довгими рукавами та чернечими каптурами, а на всіх opperstkleed'ах вигаптувані блазенські ковпаки. Я вигаптувала їх не менше як двадцять сім та донька з п'ятнадцять. Червоний пес скажеться, як побачить ці ковпаки[134]. — А потім стала шепотіти на вухо Уленшпігелеві: — Я знаю, тепер вони надумали замінити ковпаки жмутом колосся на знак єдності. Так, так, вони хочуть повстати проти короля та інквізиції. Давно пора. Чи не так, паничу?

Уленшпігель і на це не відповів нічого.

— Ви, паничику приїжджий, ніби чимось засмучені? — запитала стара. — Наче в рот води набрали.

Уленшпігель, не мовивши ні слова, вийшов. Трохи згодом, щоб не забути, як п'ють, він зайшов у шинок, де грала музика. У шинку було повно чарколюбів, вони голосно говорили про короля, про ненависні укази, про інквізицію і червоного пса, мовляв, його давно треба було вигнати з країни. Тут Уленшпігель побачив і стару. Одягнута в лахміття, вона сиділа збоку біля столу над півквартою горілки і, здавалось, куняла. Довгенько вона так сиділа, потім, вийнявши тарілочку, стала обходити присутніх, прохаючи милостиню, особливо в тих, що були надто необережні в розмові.

І простаки, не шкодуючи, давали їй флорини, деньє, патари.

Уленшпігель, сподіваючись вивідати в дівчини те, чого йому не сказала стара Сапермілlemente, вернувся швиденько знову до їхнього дому. Тепер дівчина вже не співала, а усміхнулась до нього і лукаво підморгнула, ніби даючи солодку обіцянку.

Раптом позад нього знову опинилася стара.

Побачивши її, Уленшпігель розсердився і, щоб позбутися її, кинувся бігти по вулиці, наче олень, з криком: "'T brandt! 'T brandt!" — "Горить! Горить!" — аж поки не добіг до будинку пекаря Якоба Петерсона.

Вікна цього дому, засклені на німецький зразок, палали в призахідному промінні сонця. З комина бухкав густий дим, бо в пекарні саме топилася піч. Уленшпігель біг і без угаву кричав: "'T brandt! 'T brandt!" — "Горить! Горить!" Позбігалися люди і, побачивши червоні вікна і густий дим, теж закричали: "'T brandt! 'T brandt!" Сторож на дзвіниці собору засурмив у сурму, а дзвонар задзвонив на сполох. З галасом і свистом збіглися дітлахи.

Дзвін і сурма не переставали лунати. Стара Сапермілlemente побігла й собі, підібравши спідницю.

Уленшпігель дивився їй вслід. Побачивши, що вона далеко, він вернувся і ввійшов

до дівчини.

— Ти ще тут? — скрикнула вона. — Хіба ж там не горить?

— Там? Ні, — відповів Уленшпігель.

— А чому ж дзвонять на сполох?

— Вони самі не знають, що роблять, — відповів Уленшпігель.

— А чому тривожно лунає сурма, чому біжить народ?

— Дурнів на світі без ліку.

— То що ж там горить? — запитала вона.

— Горять твої очі, і палає моє серце, — відповів Уленшпігель і припав до її губів.

— Ти мене з'їси, — сказала вона.

— Я люблю вишні, — відповів він.

Вона подивилась на нього, сумно усміхнулась і раптом заплакала.

— Не приходь сюди більше, — мовила, — ти гез, ворог папи, не приходь більше...

— Твоя мати...

— Атож, — перебила вона, почервонівши. — Чи знаєш ти, де вона зараз? Підслуховує на пожежі. А знаєш, куди піде потім? До Червоного пса виказати йому все, що почула, щоб мав роботу герцог, який незабаром приїде. Тікай, Уленшпігелю, я тебе врятую, тікай. Ще раз поцілуй мене і не приходь більше. Красунчику мій! Ти бачиш: я плачу. Ні, ні, йди, йди!

— Славна ти дівчина, — сказав він, стискаючи її в обіймах.

— Я не завжди була така, — сказала вона.

— Отже, ті співи, те причаровування суджених...

— Атож, — відповіла вона. — Мати моя так вимагала. Але тебе я врятую, бо я тебе покохала. Тепер я буду й інших рятувати на спомин про тебе, мій коханий. Коли ти будеш далеко, чи згадає твоє серце про дівчину, що розкаялась? Поцілуй мене, коханий. Вона вже не посилатиме більше за гроші своїх жертв на вогнище. Тепер іди. Ні, побудь ще трохи. Яка ніжна твоя рука! Дивись! Я цілую твою руку: це знак покори, ти мій пан. Слухай, стань ближче й мовчи! Сьогодні зібрались у нас лихі люди: якісь злодії, шахраї, а між ними один італієць. Мати покликала їх до оцієї кімнати, мені наказала вийти, зачинила двері. Я чула тільки окремі слова: "кам'яне розп'яття", "Боргергутська брама", "процесія", "Антверпен", "Собор Богоматері", приглушений сміх, брязкіт флоринів, що їх лічили на столі... Тікай! Мати йде! Тікай, мій милий! Не згадуй мене лихом. Тікай...

Уленшпігель побіг, як вона йому сказала, до корчми "Старий півень", in den Ouden Naep, і застав там Ламме, який сумно жував ковбасу й допивав сьомий кухоль лувенського peterman'a.

І Ламме мусив тікати разом з ним, незважаючи на своє черево.

9

Бігли вони щодуху обидва аж до вулиці Ейкенстраат, і там Уленшпігель знайшов злісний пасквіль на Бредероде. З цим пасквілем він і подався просто до нього.

— Я той добрий фламандець, вельможний пане, і той королівський шпигун, якому

ви так добре наскубли вуха, а потім почастували таким чудовим глінтвейном. Я приніс вам славний памфлетик, в якому вас, між іншим, обвинувачують у тому, що ви титулуєте себе, як король, графом Голландським. Він щойно вийшов з друкарні Яна Брехливого, що мешкає на Гультайській набережній в Злодійському завулку.

Бредероде, сміючись, відповів йому:

— Я звелю тебе дві години бити батогом, якщо не скажеш, хто справді написав цей пасквіль.

— Вельможний пане, — відповів Уленшпігель, — воля ваша, хоч два роки бийте, а не примусите мій зад сказати того, чого не знає мій рот.

І він пішов, отримавши, проте, флорина за труди.

10

У червні, місяці троянд, по всій країні фландрській почалася проповідь євангельського вчення.

Прихильники оновлення християнської церкви проповідували по всіх усядах[135]: в полях і садах, на пригорках, де тварини рятуються від повені, на річкових суднах.

На суходолі вони проповідували наче в військовому таборі — з усіх боків їх оточували вози. На річках і в гаванях проповідників охороняли озброєні люди в сторожових човнах.

У таборах мушкетери та аркебузьери стояли на сторожі, щоб ворог не заскочив їх зненацька.

Ось так слово свободи ширилось по всіх куточках рідної землі.

11

Приїхавши в Брюгге, Уленшпігель і Ламме залишили свій візок у найближчому заїзді і, замість піти до якогось шинку, пішли до Храму Спасителя, бо в гаманцях у них уже не бряжчали весело грошики.

На кафедрі несамовито горлав брудний, нахабний, злостивий чернець-мінорит[136] — отець Корнеліс Адріансен.

Навколо товпились молоденькі, гарненькі святенниці. Отець Корнеліс говорив про страсті Христові. Дійшовши до того місця у святому Євангелії, де іудеї кричали Пілатові: "Розіпни, розіпни його, у нас є закон, і за тим законом він повинен умерти!" — отець Корнеліс вигукнув:

— Ви чули, браття і сестри: коли наш Господь Бог Ісус Христос зазнав жахливої й ганебної смерті, то це тому, що завжди були закони, які карали еретиків. Отже, він був справедливо засуджений, бо переступив закон. А тепер нечестиві еретики мають за ніщо едикти й укази. О Господи Ісусе! За що ж такі прокляття посилаєш ти на землю нашу? Пречиста Матір Божа! Що б сказав імператор Карл, якби був ще живий і якби побачив ганебний вчинок дворян-змовників, що насмілились подати петицію правительці проти інквізиції і проти указів, що ведуть тільки до блага, що добре обмірковані й видані після довгих та розважливих роздумів, на згубу і знищення всіх сект і ересей. І вони хочуть скасувати ці укази, що людям потрібніші, ніж хліб і сир. В яку ж гидку, брудну, смердючу безодню хочуть вони тепер зіпхнути нас? Лютер,

паскудний Лютер, цей скажений бугай, тріумфує в Саксонії, Брауншвейгу, Люнебурзі, Мекленбурзі[137]. Бренціус[138], це лайно Бренціус, що живився в Німеччині жолудями, яких і свині не схотіли б їсти, Бренціус тепер верховодить у Вюртемберзі. Божевільний Сервет[139], у якого лише чверть клепок у голові, тринітарій Сервет панує тепер у Померанії, Данії, Швеції і сміє виригати блюзнірства на святу, єдиносущну і всемогутню Трійцю. Еге ж. Та мені казали, що його живцем спалив Кальвін[140]. Хоч одне добре діло зробив цей смердючий Кальвін, від якого тхне потом, еге ж, отой Кальвін з довгою, як бурдюк, наче з сиру зробленою пикою, з якої стирчать великі, як лопати, зуби. Еге ж, вовки жеруть один одного, еге ж, отой бугай Лютер, скажений бугай, підняв німецьких князів на анабаптиста Мюнцера[141], що був, як кажуть, добрим чоловіком і жив по Святому письму. А тепер по всій Німеччині чуто ревіння цього бугая. Еге ж!

Так, а що ми бачимо у Фландрії, Гельдерні, у Фрісландії, Голландії, Зеландії? Адаміти[142] гасають голяка по вулицях, еге ж, люди добрі, голісінькі по вулицях, без сорому показуючи своє грішне тіло переходим. Та це, може, тільки один, скажете ви, еге ж, нехай, та цей один вартий сотні, а сотня варта одного. І він був спалений, скажете ви, спалений живцем, на прохання кальвіністів і лютеран? Авжеж! Ці вовки жеруть один одного. Я вам кажу.

Еге ж, то що ж ми бачимо у Фландрії, Гельдерні, Фрісландії, Голландії, Зеландії? Безбожників, котрі вчать, що всяке рабство противне слову Божому. Брешуть вони, смердючі еретики! Треба підкорятися святій матері нашій — церкві римській. А там, у цьому проклятому місті Антверпені, — у цьому кублиці всілякої еретичної сволоти з усього світу, сміють базікати, наче ми готуємо святі облатки на собачому салі! Один голодранець на розі вулиці, сидячи на нічній посудині, варнякає: "Нема ні Бога, ні життя вічного, ні воскресіння мертвих, ні мук вічних". А другий говорить плаксивим голосом, що можна хрестити без солі, без елею, без плювання, без заклинань, без свічок. Третій — що нема чистилища. Люди добрі! Чистилища нема! Ах! Краще вже увійти в гріх зі своєю матір'ю, сестрою, дочкою, тільки не сумніватися, що є чистилище!

Еге ж, а вони ще задирають носи перед інквізитором, святим мужем, еге ж. В Белем, що недалечко звідсіль, притирилось аж чотири тисячі кальвіністів, озброєних до зубів, з прапорами й барабанами. Еге ж. Хіба не чуєте, як аж сюди смердить від їхньої кухні? Вони захопили церкву святої Катерини, щоб її зганьбити, опоганити, опаскудити своїми триклятими проповідями.

Що за злочинна, ганебна терпимість! Тисячу вам чортів пекельних, недолугі католики! Чому ви також не берете зброї в руки? Адже ж у вас, як і в проклятих кальвіністів, є панцири, списи, алебарди, шпаги, мечі, арбалети, ножі, киї, фальконети, кулеврини[143].

Вони миролюбні, скажете ви. Вони тільки хочуть вільно і спокійно слухати слово Боже. Мені це однаково. Геть із Брюгге! Лупцюйте їх, бийте, виганяйте з церкви, щоб аж пір'я летіло! Чого ж ви не йдете? Пху! Ви, як боягузливі кури, труситесь на своїй

купі гною. Я вже бачу, прийде час, коли ті нечестиві кальвіністи забарабанять на животах ваших жінок і дочок, а ви нічого їм не зробите, тюхтії, ганчірки нікчемні! Краще не ходіть туди, не ходіть!.. а то ще в бійці загидите свої штани! Ганьба жителям Брюгге! Ганьба католикам! Та хіба ж ви католики? Ви нікчемні боягузи. Встидайтеся! Ви качки й гуси, ви індики нерозумні, от ви хто!

Хіба у вас нема чудових проповідників? То чого ж ви ходите стовпищами слухати брехню, яку еретики вибльовують? Може, для того, щоб ваші дівчиська бігали ночами на їхні проповіді, еге ж, щоб потім через дев'ять місяців наповнити місто маленькими гезами? Там було їх четверо, еге ж, четверо нікчемних лайдаків, які проповідували на міському цвинтарі. Один із тих нікчем, худий, блідий, бридкий поганець, насунув на голову брудного капелюха, так що й вух не видно було. Хіба ж хто з вас бачив у цих проповідників вуха? З каптана стриміли голісінькі руки, отже, він не мав навіть і сорочки на тілі. Я добре його роздивився, хоч він і намагався загорнутися в брудний плащ. Роздивився також, як у його дірявих штанцях, прозорих, наче вежа антверпенського собору, теліпалися його дзвони і калаталося його природне било. Другий із цих паскуд проповідував у самому камзолі, босоніж. І в цього ніхто вух не бачив. Коли він раптом зупинився посеред свого казаннячка, то хлопчак й дівчатка почали гукати: "Ну, ну! Він не знає уроку!" Третій із цих поганців мав на голові брудного, паскудного капелюха з невеликим пером. У того також вух не видно було. У четвертого харцизяки, Германуса, трохи краще одягнутого, напевне були два тавра на плечі, поставлених катом, еге ж.

У кожного під капелюхом була заяложена шовкова ярмулка, яку він натягав на вуха. Та чи бачили ви коли в лютеранського проповідника вуха? Хто з цих пройдисвітів насмілиться показати свої вуха? Еге ж, показати звичайні вуха? Ніхто! Бо вони в них відрізані. Еге ж, кат їм усім повідрізав вуха!

І проте це навколо них, цих паскудних волоцюг, злодіїв, дармоїдів, що відцуралися своєї роботи, задрипаних проповідників, навколо них кричать: "Хай живе гез!" — наче всі подуріли чи повпивались.

Ах, а нам, бідним католикам, не залишається нічого, як тільки покинути Нідерланди, коли тут вільно репетувати: "Хай живе гез! Хай живе гез!" Яке ж тяжке прокляття звалилось на цей запаморочений, безглуздий народ! Ах, Господи Ісусе! Всі навколо — багаті й бідні, дворяни й простолюди, молоді й старі, чоловіки й жінки, — всі горлають: "Хай живе гез!"

І що ж то за пани, на сімох одні штани, з'явилися до нас із Німеччини? Всі свої статки-маетки вони процвиндрили на дівок, на картярські кубла, на розпусту, на ласощі, на повсякденні гульбощі, на гидотні неподобства, на мерзотні кості та на пишні оздобы. Вони вже не мають і цвяха іржавого, щоб почухатися, де в них свербить. А тепер їм, бачте, церковного та монастирського майна забаглося.

І ось там, на бенкеті в негідника Кюлембурга, де був і другий мерзотник Бредероде, вони пили з дерев'яних корячків, щоб показати свою зневагу до мессіра Берлеймона і до правительки. Еге ж! І вони кричали: "Хай живе гез!" Ах, якби я був, прости мене

Господи, Богом, то зробив би так, щоб їхнє питво, пиво чи вино, перетворилося на брудні, смердючі помії, еге ж, на гидкий, брудний луг, в якому перуть їхню загиджену білизну й простирала.

Еге ж, ревіть, віслюки ви дурні, ревіть: "Хай живе гез!" Так, я ваш пророк! Всі прокляття, нещастя, пропасниця, чума, пожежі, руїна, спустошення, болячки, моровиця, трясця, чорна віспа — хай упадуть на Нідерланди! Еге ж! Нехай Господь покарає вас отак за ваше мерзенне ревіння: "Хай живе гез!" І хай не зостанеться каменя на камені від домів ваших і цілої кісточки у ваших проклятих ногах, які носять вас на ці анафемські кальвіністські варнякання. Хай буде так, хай буде так. Амінь. Амінь.

— Ходімо, сину мій, — сказав Уленшпігель до Ламме.

— Зараз, — відповів Ламме.

І він почав розглядатися між молодими, вродливими богомолками, але не знайшов між ними своєї дружини.

12

Уленшпігель і Ламме прибули до місця, що звалося Minnewater — Вода кохання. А втім, великі вчені, усякі там мудрії, кажуть, що це просто Minrewater — Вода міноритів.

Уленшпігель і Ламме, сівши на бережку, дивилися, як під деревами, що утворили з віття й листя ніби низьке склепіння, гуляли, побравшись за руки, тісно притулившись одне до одного, завітчані жінки й чоловіки, дівчата й хлопці, і вони так ніжно заглядали одне одному в очі, що здавалося, крім самих себе, не бачили нічого більше на цьому світі. Дивлячись на них, Уленшпігель згадав Неле й сумно сказав:

— Ходімо пити.

Та Ламме не чув, що говорить Уленшпігель, а дивився на закохані пари.

— Отак і ми колись, я і моя дружина, милувалися під носом у тих, що сиділи самотні без любки на бережку, як ось ми з тобою.

— Ходімо вип'ємо, — знову сказав Уленшпігель, — ми знайдемо Сімох на дні кухля.

— Що ти верзеш, наче п'яниця? — відказав Ламме. — Ти ж знаєш, що Семеро — це велетні, які не вмістилися б на весь зріст навіть у соборі Христа-Спасителя.

Уленшпігель, сумно мріючи про Неле, водночас думав і про те, що добре було б у якомусь заїздику знайти м'яку постіль, смачну вечерю, привітну хазяйку. Він знову сказав:

— Ходімо вип'ємо!

Та Ламме зовсім його не слухав і промовив, дивлячись на дзвіницю Собору Богоматері:

— Свята Діво Маріє, покровителько тих, що любляться по закону, сподоби мене ще раз побачити її білі перса, ці м'які подушечки.

— Ходімо пити, — квапив Уленшпігель, — ти знайдеш її в шинку, де вона виставляє напоказ п'яницям свої принади.

— І ти смієш так погано думати про неї? — образився Ламме.

— Ходімо пити, — правив своєї Уленшпігель, — вона вже, напевне, хазяйнує десь у

шиночку.

— Тобі хочеться випити, от ти й сердишся.

Уленшпігель вів далі:

— Можливо, вона вже приготувала для бідних мандрівників доброї тушкованої яловичини з гострими приправами, аромат яких сповняє повітря, нежирної, ніжною, сочистою, як пелюстки троянди, що плаває, наче риба на Масляну, серед гвоздики, мускатного горіха, півнячих гребінців, телячих залоз та інших божественних наїдків.

— Негіднику, — мовив Ламме, — ти, напевне, хочеш мене доконати. Чи ж ти забув, що ми вже два дні не бачили нічого, крім сухого хліба й ріденького пива?

— Тобі хочеться їсти, — от ти й сердишся, — відповів Уленшпігель. — Ти аж плачеш, так хочеш їсти, ну то й ходімо їсти й пити. Ось півфлорина, буде за що побенкетувати.

Ламме зрадів. Вони знайшли свого візка і поїхали по місту, шукаючи кращого заїзду. Але, побачивши кілька гидких пик *baes'iv* і мало привітних *baesin*[144], ніде не зважилися зупинитись, знаючи, що люта пика — це погана вивіска для шинків.

Вони приїхали на Суботній ринок і зайшли до шинку під вивіскою *Blauwe Lanteern* — "Блакитний ліхтар". *Baes* — господар шинку, як видалося їм, мав трохи привітніше обличчя.

Вони поставили свій візок у повітку, а віслюка завели в стайню, давши йому до компанії торбу з вівсом. Потім замовили вечерю, наїлися досхочу, добре виспались і встали, щоб знов наїстися. Ламме їв, аж за вухами лящало, і все примовляв:

— Я відчуваю у своєму шлунку божественну музику.

Коли ж настав час платити, *baes* підійшов до Ламме й сказав:

— З вас належить десять патарів.

— Вони в нього, — мовив Ламме, показуючи на Уленшпігеля. Але той відповів:

— У мене зовсім нема грошей.

— Ані півфлорина? — запитав Ламме.

— Анічогісінько, — відповів Уленшпігель.

— Добре діло, — сказав *baes*, — тоді я здеру з вас куртки й сорочки.

Тоді Ламме, що набрався таки з пляшки сміливості, загорлав:

— А коли я ще захочу наїстися й напитись, я, я, наїстись і напитись, еге ж, напитись хоч на двадцять сім флоринів, то що? Не зроблю цього? Ти що ж, гадаєш, що моє черево нічого не варте? Хвалити Бога, воно досі живилося самими ортоланами. Ти ніколи не носитимеш такого під своїм засмальцьованим поясом. Бо ти злюка і весь свій жир носиш на комірці своєї куртки, не так, як у мене — три пальці смачного сальця на череві.

Baes трохи не сказився. Він був заїка, а зараз аж захлинався словами, і що швидше він говорив, то гучніше пирхав, наче пес, що з води виліз. Уленшпігель кидав йому в ніс кульки з хліба, а Ламме все більше розпалювався і кричав:

— То ти що ж, думаєш, я не маю чим заплатити за твої три дохлих курки, і за четверо паршивих курчат, та за дурного павича, що тягав свого задрипаного хвоста на

курнику? Якби твоя шкура не була сухіша за шкуру старого, нічого не вартого півня, якби твої кості не скрипіли так у твоїх грудях, то я б ще мав за що з'їсти і тебе, і твого зашмарканого слугу, і твою сліпу служницю, і твого кухаря, котрий, як нападе його короста, то й почухатися не годен, такі в нього короткі руки. Чи ви бачили його? Гляньте-но на цього гарного птаха, що за півфлорина хоче відібрати у нас куртки й сорочки. Ану скажи мені, що коштує усе твоє манаття, задрипаний нахабо, — я дам тобі за нього хіба що три ліари.

Але баес розлютився ще більше і ледве дух переводив від злості.

А Уленшпігель тим часом кидав у нього кульками з хліба.

Ламме ревів, як лев:

— Скільки, по-твоєму, здохлятино, вартий добрий осел з гарною мордочкою, з довгими вухами, широкими грудьми, міцними ногами? Вісімнадцять флоринів щонайменше, хіба не правда, паскудний трактирнику? Та ти не назбираєш стільки іржавих цвяхів у своїй скрині, скільки золотих варта ця чудова худобина.

Баес ще дужче сопів, але не смів і поворухнутись.

А Ламме все молів:

— А скільки, по-твоєму, вартий добрячий ясеновий візок, пофарбований у червоне, з будою куртрейського полотна, щоб захиститись від сонця й негоди? Двадцять чотири флорини щонайменше. Еге ж? А скільки це буде вісімнадцять флоринів та двадцять чотири? Говори, паршивий скнаро! Сьогодні маємо базарний день, у твоїй поганій корчмі он скільки людей. І не змигнеш, як я їм усе продам.

Він так і зробив, бо Ламме знали всі. Йому дали за візка з ослом сорок чотири флорини і десять патарів. А тоді, брязкаючи золотом перед самим шинкаревим носом, він вигукнув:

— Чуєш, як тут пахне майбутніми гулянками?

— Атож, — відповів шинкар, але тихенько додав: — Коли продаватимеш свою шкуру, я куплю її за ліар і зроблю собі амулет проти марнотратства.

А тим часом молода вродлива жіночка, що ховалася в темному дворі, раз у раз поглядала в вікно на Ламме, але тільки-но він обертався, її гарненьке личко одразу зникало.

А ввечері, коли він піднімався по сходах без світла, спотикаючись після щедрої випивки, він відчув, як якась жінка обійняла його, міцно поцілувала в щоки, в губи і навіть у ніс, змочивши йому обличчя сльозами кохання, і зникла.

У Ламме від випитого злипалися очі, він ліг і одразу заснув, а вранці, прокинувшись, рушив з Уленшпігелем у Гент.

13

Там він шукав свою жінку по всіх *kaberdooesj'ax*, шинках з музикою і тавернах. Ввечері він зустрівся з Уленшпігелем *in den Zingende Zwaan* — в "Співучому лебеді". Уленшпігель скрізь, де тільки міг, підбурював і піднімав народ проти катів рідної землі.

На П'ятницькому базарі, біля *Dulle Griet* — Великої гармати, Уленшпігель ліг ницьма на дорозі.

Повз нього пройшов вугляр і запитав:

— Ти що тут робиш?

— Хочу намочити носа в калюжі, щоб знати, звідки вітер віє, — відповів Уленшпігель.

Потім пройшов столяр і теж спитав:

— Ти що ж, гадаєш, що брук — це перина?

— Незабаром стане він для багатьох уктивалом, — відповів Уленшпігель.

Зупинився біля нього чернець:

— Що ти тут робиш, дурню? — запитав він.

— Лігши ницьма, прошу вашого благословення, отче, — відповів Уленшпігель.

Чернець благословив його й пішов.

Тоді Уленшпігель приклав вухо до землі. Мимо йшов селянин:

— Може, чуєш, що там шумить углибині? — запитав він.

— Еге ж, — відповів Уленшпігель, — чую, як росте дерево, що піде на дрова палити бідолашних еретиків.

— А більше нічого не чуєш? — запитав громадський стражник.

— Чую, як іде іспанська кіннота. Коли в тебе є що ховати, то закопай усе в землю, бо незабаром у місті небезпечно буде від злодіїв.

— Він божевільний, — сказав громадський стражник.

— Він божевільний, — повторяли городяни.

14

Тим часом Ламме нічого не їв і не пив — усе думав про чарівне видиво на сходах у Blauwe Lanteern. Душею він линув у Брюгге, і Уленшпігель силоміць мусив тягти його в Антверпен, де він і далі провадив свої марні розшуки.

Сидячи в тавернах серед добрих фламандців-реформатів і волелюбних католиків, Уленшпігель тлумачив їм справжнє значення королівських указів:

— У Нідерландах запроваджують інквізицію, щоб очистити нас від ересі, але цей ревінь очищає тільки наші гаманці. А ми п'ємо тільки ті ліки, які нам до смаку. А коли вони не до вподоби нам, то ми гніваємось, обурюємось і беремо в руки зброю. І король добре це знає. Коли він бачить, що ми і не хочемо ревеню, то виставляє проти нас клістирні трубки, тобто важку й легку артилерію: серпентини, фальконети, кулеврини, широкожерлі мортири. Королівське проносне! Після такого лікування у Фландрії не залишиться жодного заможного фламандця. Щаслива наша країна, що має за лікаря самого короля!

І городяни сміялись. Уленшпігель казав:

— Сьогодні можна й посміятися, але тікайте або за зброю хапайтеся, як прийде той день, коли що-небудь розіб'ється в Соборі Богоматері.

15

П'ятнадцятого серпня, на першу Пречисту, в день, коли освячують плоди й овочі, в день, коли кури, переситившись зерном, глухі до покликів закоханих півнів, біля одної з антверпенських брам якийсь італієць із служників кардинала Гранвелли[145] розбив

кам'яне розп'яття, і в той же час із Собору Богоматері вийшла хресна процесія, попереду якої йшли юродиві в зеленому, жовтому, червоному.

Але статуя Діви Марії дорогою зазнала наруги від якихось невідомих людей, і її зразу ж занесли назад до собору і замкнули ратками на амвоні.

Уленшпігель і Ламме ввійшли до собору. А там зібрались нікому не відомі молоді голодранці, халамидники та й ще якісь гольтіпаки. Вони стояли біля хорів, перекривляли один одного, робили різні гримаси, ляпали язиками казна-що і тупотіли ногами. В Антверпені ніхто їх не бачив ні до того, ні після того. Один із них, з обличчям, як печена цибуля, запитав Міке (так вони звали Матір Божу), чого вона злякалась, що так поквапно вернулась у собор.

— Та вже ж не тебе, поганцю замурзаний, — втрутився Уленшпігель.

Молодий хлопець, до якого стосувалися ці слова, кинувся битись, та Уленшпігель схопив його за комір і сказав:

— Зачепи тільки, то й язика з рота виблюєш.

Потім він звернувся до антверпенців, що були в соборі коло нього:

— Signork'и і pagader'и[146], — сказав він, показуючи на молодих голодранців, — не довіряйте їм, це не справжні фламандці, це зрадники, найняті для того, щоб накликати на нас біду, нещастя, згубу.

Потім звернувся до підозрілих осіб.

— Гей ви, ослячі морди, — вигукнув він, — ви ж здихали раніше з голоду, то де ж тепер взяли грошей, які бряжчать у ваших кишенях? Хіба продали наперед свої шкури, щоб з них потім зробити барабани?

— Чи бачили ви такого проповідника? — гукнули незнайомі.

І стали кричати всі враз до Богородиці:

— У Міке гарна сукня! У Міке гарний віночок! От би подарувати їх моїй любці!

Потім вони рушили до дверей, але один із них заліз на амвон і почав звідти верзти всяку нісенітницю. Тоді всі інші вернулись і закричали:

— Спускайся, Міке, спускайся, поки ми тебе самі звідти не стягнули. Сотвори чудо, покажи, що ти вмієш і сама добре ходити, а не тільки заставляти інших, щоб тебе носили, ти, ледарко!

Уленшпігель щосили закричав до них:

— Ану припиніть свою паскудну балачку! Всякий грабунок — це злочин!

Та вони глузували й далі, а деякі з них говорили, що треба зламати хори і стягти Міке додолу.

Тоді стара жінка, що продавала свічки, сипнула їм в обличчя попіл зі своєї жаровні. Але її звалили на підлогу й стали лупцювати. І тоді почалася веремія.

Раптом до собору ввійшов маркграф зі стражниками. Побачивши такий гармидер, він наказав усім вийти, але так нерішуче, що вийшло небагато. Інші сказали:

— Ми хочемо послухати, як попи правитимуть вечерню на честь Міке.

— Вечерні не буде, — відповів маркграф.

— Тоді ми самі її відправимо, — заявили нікому не відомі голодранці.

І в соборі залунала пісня. Деякі з тих голодранців свистіли у krieke steenen — у вишневій кісточці і кричали:

— Міке, ти ніколи в раю не розважаєшся, пограйся з нами!

Отак, безперестанку глумлячись зі статуї, вони кричали, тюкали, свистіли.

Маркграф, вдаючи, ніби злякався, вийшов і звелів зачинити всі двері, крім одних.

Народ ні до чого не втручався, а тому голодранці ставали все нахабніші й горлали все голосніше. Під склепінням аж луна йшла, наче від сотні гармат.

Нарешті один із них, що мав пику, наче печена цибулина, — очевидно, ватажок усієї зграї, виліз на амвон, махнув рукою і почав проповідь:

— Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, — сказав він, — і всі троє становлять єдине, і кожен з них є троє! Господи Боже, хоч у раю дай нам спокій з арифметикою. Сьогодні, двадцять дев'ятого серпня[147], Міке вийшла з великою помпою, пишно одягнена, щоб явити своє дерев'яне лице signork'am і pagader'am міста Антверпена. Але Міке під час процесії зустрілася з самим Сатаною, і Сатана сказав їй, глузуючи: "Ти диви, і яка пишна! Вбралась ти, Міке, наче королева, несуть тебе чотири signork'и, і ти й глянути більше не хочеш на бідного pagader'a Сатану, що чвалає пішки". А Міке відповідає: "Іди геть, Сатано, бо розтрощу твою голову, окаянный змію!" — "Міке, — мовить Сатана, — ось уже півтори тисячі літ, як ти бавишся цим, але Дух Господній, твій владар, звільнив мене. І я тепер сильніший за тебе, ти вже мені не наступиш на голову, ти в мене тепер потанцюєш!" Сатана схопив добрячий канчук і давай шмагати Міке. А вона, не сміючи сказати, що злякалась, навіть і не крикнула, а тільки пустилася вчвал, примусивши бігти й signork'ів, які її несли, щоб не впала разом із золотою короною та іншими прикрасами серед убогого люду. Тепер Міке тихо й мирно стоїть у своєму закапелку і дивиться на Сатану, а той вмотивувався високо на колоні під склепінням, погрожує їй канчуком і каже: "Ти мені заплатиш за кров і сльози, що пролилися в ім'я твоє! Міке, як там твоє непорочне здоров'ячко? Вилазь, вилазь звідти, вже час. Порубають тебе на цурпалки, зловісна ти колода, щоб помститися за живих людей, яких в ім'я твоє немилосердно палили, вішали, закопували живцем у землю". Так говорив Сатана, і говорив добре. Треба витягти тебе з цієї ніші, Міке кровожерна, Міке жорстока, зовсім не схожа на сина свого Христа.

І тут увесь цей невідомий набрід закричав, завив, заревів: "Міке, Міке, виходь, вилазь! Напевне, ти від страху обмочила свої спідниці і нішу, в якій стоїш. Брабант тому, хто його вартий! Геть дерев'яних ідолів! Хай купаються в Шельді! Дерево плаває краще за рибу!"

Народ слухав це мовчки.

Та Уленшпігель збіг на амвон і зіпхнув звідти промовця, аж той загуркотів по сходах.

— Чи ви збожеволіли, — звернувся він до народу, — чи зовсім подуріли, що далі свого сонливого носа нічого не бачите? Хіба не розумієте, що тут орудують зрадники? Вони хочуть зробити вас блюзнірами і грабіжниками, щоб потім оголосити бунтівниками, спорожнити ваші скрині, а вам постинати голови або спалити на

вогнищі. А ваше майно успадкує король. Signork'и і pagader'и, не слухайте цих брехунів і злодіїв, не зачіпайте Божої Матері, живіть і працюйте весело, добро наживайте і здорові його споживайте. Чорний демон загибелі накинув на вас оком. Це він під'юджує вас на грабунок і погром, щоб наслати на ваші голови ворожу армію, щоб обвинуватити вас у зраді й бунті, а тоді поставити над вами жорстокого деспота Альбу, що принесе вам інквізицію, конфіскації й смерть. І спадкоємцем вашим буде він!

— Гей, — гукнув Ламме, — не грабуйте нічого, signork'и і pagader'и, король і так уже вельми сердитий. Донька вишивальниці казала про це моєму другові Уленшпігелю. Не грабуйте, панове, нічого!

Але народ не міг їх почути.

А невідомі кричали:

— Грабуй, тягни! Бери! Брабант тому, хто його вартий! У воду дерев'яних ідолів! Вони плавають краще за рибу!

Уленшпігель кричав з амвона, мов несамовитий:

— Signork'и і pagader'и, не дозволяйте грабувати! Не накликайте на місто згуби! — Але його стягли з амвона, хоч як він відбивався руками й ногами, подряпали йому обличчя, пошматували куртку й штани. Увесь закривавлений, він не переставав кричати:

— Не дозволяйте грабувати!

Але кричав він намарне.

Підбурювачі й місцевий набрід з криком: "Хай живе гез!" — кинулись на крилас і зламали поруччя.

І почали бити, трощити, руйнувати. Близько півночі цей величезний собор, де було сімдесят престолів, безліч прекрасних картин і дорогоцінних речей, став схожий на порожній горіх. Престоли було перекинуто, статуї розбито, всі замки зламано.

Вчинивши цей погром, ті самі негідники намірилися сплюндрувати міноритську церкву, францисканську, церкву св. Петра, св. Андрія, св. Михаїла, св. Петра на Гончарній, церкву в передмісті, церкву Білих сестер, церкву Сірих сестер, церкву Третього ордену, церкву домініканців і всі інші храми й каплиці в місті. Вони похапали свічки й смолоскипи і розбіглися по вулицях.

Не було між ними ні суперечок, ні сварок, ніхто з них не був поранений під час цього великого руйнування, коли летіло каміння, уламки, скалки.

Потім вони перебралися в Гаагу, де теж скидали статуї і ламали вівтарі, але ні там, ні деінде реформати до них не приєднались[148].

В Гаазі бургомістр запитав їх, чи мають вони на те дозвіл.

— Ось де наш дозвіл, — відповів один із них, б'ючи себе в груди.

— Чи чуєте ви, signork'и і pagader'и? Дозвіл! — крикнув Уленшпігель, довідавшись про це. — Отже, є хтось такий, що може давати дозвіл чинити блюзнірства. Цікаво було б, якби до мене в хатину вдерся розбійник, а я, за прикладом гаазького бургомистра, звернувся б до нього, шапочку знявши: "Мостивий пане злодію, вельмишановний грабіжнику, вельможний шахраю, покажіть мені ваш дозвіл". Він би мені сказав, що

дозвіл у нього в серці, яке жадає мого добра. І тоді я віддав би йому ключі. Поміркуйте, добре поміркуйте, кому на користь такий грабунок! Не йміть віри Червоному псові. Злочин зроблено, треба, щоб злочинці були покарані. Не вірте Червоному псові! Кам'яне розп'яття звалено. Не вірте Червоному псові!

У Мехельні голова Великої ради Вігліус[149] заявив від імені ради, що чинити перешкоди тим, хто розбиває церковні статуї, заборонено.

— Лихо нам! — вигукнув Уленшпігель. — Настали жнива для іспанських женців! Герцог, герцог іде на нас, фламандці! Море здіймається, море помсти! Бідні жінки й дівчата! Тікайте, бо закопають вас живцем! Бідолашні чоловіки! Тікайте від шибениць, від вогню, від меча! Філіпп хоче довершити криваве Карлове діло. Батько сіяв смерть і вигнання, а син заприсягся, що краще зробить з країни цвинтар і царюватиме над мертвими, аніж над еретиками[150]. Тікайте, бо кат і гробарі недалеко!

Народ слухав Уленшпігеля, і сотні родин покидали міста, всі дороги захрясли возами з манатками втікачів.

Уленшпігель ходив по країні з зажуреним Ламме, який усе шукав свою кохану.

А в Дамме коло божевільної Катліни плакала Неле.

16

У жовтні, місяці ячменю, Уленшпігель зустрівся в Генті з Егмонтом, який вертався з гулянки в благородного абата сен-бавонського. Він був у веселому настрої і замислено їхав ступою на своєму коні. Раптом він угледів якогось чоловіка, що йшов поруч нього з ліхтарем.

— Чого тобі треба? — запитав Егмонт.

— Нічого, — відповів Уленшпігель, — просто хочу вам посвітити.

— Забирайся геть! — крикнув граф.

— Не піду, — відповів Уленшпігель.

— Закортіло скуштувати нагая?

— Хоч і десять, аби лиш засвітити в нашій голові таке світло, щоб вам було видно аж до самого Ескоріала.

— Мені не світить і не гріє ні твій ліхтар, ні Ескоріал, — відповів граф.

— Зате мені, — сказав Уленшпігель, — аж пече, так хочеться дати вам добру раду.

І він узяв за вуздечку графового коня, який почав брикатися й спинатись дибки.

— Вельможний пане, — знову почав Уленшпігель, — подумайте про те, що ви тепер он як чудово гарцюєте на коні, а ваша голова ще краще гарцює на ваших плечах, та, кажуть, король хоче припинити цей гарний танець — залишить вам тіло, а голову зніме і відішле танцювати в такі далекі краї, що ви її вже ніколи не дістанете. Дайте флорина, я його заробив.

— А нагая не хочеш? Геть від мене, зловісний порадику!

— Вельможний пане, я Уленшпігель, син Клааса, спаленого живцем на вогнищі, і Сооткін, що вмерла від горя, їхній попіл б'ється в мої груди і каже мені, що як Егмонт, хоробрий воїн, стане зі своїм військом супроти герцога Альби, то буде втричі сильніший

за нього.

— Ану геть від мене! — крикнув Егмонт. — Я не зрадник.

— Врятуй країну, тільки ти це можеш! — крикнув Уленшпігель.

Граф замахнувся на нього нагаєм, та Уленшпігель відскочив і крикнув:

— Візьміть очі в руки, візьміть очі в руки, графе! Рятуйте країну!

А одного разу Егмонт захотів пити і зупинився перед корчмою in't Bondt Verkin — "Рябе порося", де господинею була гарненька куртрейська молодичка, на прізвисько Musekin, тобто Мишка.

Граф, звівшись на стременах, крикнув:

— Пити!

Уленшпігель, який служив у Мишки, вийшов до графа, тримаючи в одній руці олов'яного кухля, а в другій пляшку червоного вина.

Граф упізнав його.

— А, це ти, вороне, що провіщаєш чорні нещастя? — промовив він.

— Вельможний пане, — відповів Уленшпігель, — коли мої пророцтва чорні, то це тому, що вони погано випрані. Але скажіть мені, що червоніше — вино, що ллється в горлянку, чи кров, що фонтаном б'є з шиї? Ось про що питав мій ліхтар.

Граф мовчки випив, заплатив і поїхав.

17

Уленшпігель і Ламме, верхи на ослах, яких їм дав Сімон Сімонсен, один із прихильників принца Оранського, їздили всюди і попереджали всіх громадян про чорні наміри кривавого короля та намагалися вивідати, чи нема яких новин з Іспанії.

Перевдягнувшись селянами, вони продавали овочі і бували на всіх базарах.

Якось, вертаючись з Брюссельського базару по Цегляній набережній, вони побачили в одному кам'яному домі, в кімнаті нижнього поверху, вродливу даму в шовковій сукні, з високими грудьми, живими очима. Щоки її аж пашіли рум'янцем. Вона говорила своїй молоденькій, свіженькій куховарці:

— Розтопи масла на сковорідці, бо я не люблю, коли підлива тужавіє.

Уленшпігель зазирнув у вікно.

— А я люблю хоч би яку, — сказав він. — На голодний шлунок піде хоч би що.

Дама обернулась.

— А це що за добродій, — мовила вона, — що суне носа до чужого проса?

— Ах, прекрасна дамо, — вигукнув Уленшпігель, — якби ми хоч якусь часинку побули з вами разом, то ви побачили б, як смачно може нагодувати невідомий мандрівець вродливу даму, що нудиться дома. — А потім, клацнувши язиком, додав: — Так би і з'їв.

— Кого? — запитала вона.

— Тебе, — відповів він.

— А він гарненький, — озвалась куховарка до дами. — Закличмо його, нехай увійде і розповість нам свої пригоди.

— Але ж їх двоє, — сказала дама.

— Другого я розважатиму, — мовила куховарка.

— Так, пані, нас двоє, — підтвердив Уленшпігель, — я і мій бідолашний друг Ламме, що не піднесе й ста фунтів на плечах, зате охоче нестиме п'ятсот їжі й питва у своєму шлункові.

— Сину мій, — сказав Ламме, — не кепкуй з мене, бідолахи, якому так дорого коштує наповнити свій шлунок.

— Сьогодні це тобі не буде коштувати й ліара, — мовила дама, — заходьте зараз же обидва.

— Але ж у нас є й осли, на яких ми приїхали, — зауважив Ламме.

— У стайні графа Мегема[151] буде чим нагодувати і їх, — відповіла дама.

Куховарка покинула плиту і завела Уленшпігеля й Ламме у двір з їхніми ослами, і у дворі осли зразу ж заревіли.

— Це вони, — зауважив Уленшпігель, — дають гасло, що й обід не за горами. Бідні ослики аж сурмлять з радості.

Вони обидва позлізали, і Уленшпігель мовив до куховарки:

— Якби ти була ослиця, чи захотіла б такого осла, як я?

— Якби я була жінкою, — відповіла вона, — то була б не від того, щоб мати гарного хлопця.

— Коли ти не жінка й не ослиця, то хто ж ти така? — запитав Ламме.

— Я дівчина, — відповіла вона, — а цнотлива дівчина — це не жінка й не ослиця. Зрозуміло тобі, череваню?

Уленшпігель сказав до Ламме:

— Не вір їй, вона наполовину дівчина, наполовину повія, і в кожній четвертині її сидить по два дияволи. За її шури-мури їй уже вготоване місце в пеклі на постелі, де милуватиме її сам Вельзевул.

— От капосний глузій, — мовила куховарка, — та якби матрац на тій постелі був набитий твоїм волоссям, і то я не лягла б на нього.

— А я з'їв би тебе геть усю з волоссям.

— Підлеснику, — втрутилась дама, — що ж, ти хочеш мати всіх жінок?

— Не всіх, — відповів Уленшпігель, — досить було б і тисячі, якби вони злилися в одну таку, як ти.

Дама сказала йому:

— Спочатку випий кухоль bruinbier'a, закуси шинкою, візьми собі шматок баранини, розріж цього пирога, скуштуй салату.

Уленшпігель склав руки на грудях.

— Шинка, — сказав він, — гарна річ, bruinbier — небесний трунок, баранина — божественна їжа, коли ріжеш пиріг, то аж язик тремтить у роті від задоволення, соковитий салат — це королівська страва. Але тричі блаженний буде той, кому ви на закуску дасте свою красу.

— Годі верзти казна-що, — сказала вона. — Ти спершу наїжся, негіднику.

Уленшпігель запитав:

— А чи не проказати нам спочатку Benedicite[152]?

— Ні, — була відповідь.

Ламме заскиглив:

— Їсти хочеться!

— Зажди трохи, скоро наїсися, — мовила прекрасна дама, — тобі тільки м'ясо в голові.

— І притому свіже, як моя жіночка.

Куховарка при цьому аж скривилась.

Проте всі вони добре наїлись, напились. А крім того, Уленшпігель дістав ще й вночі жадану закуску, і другого дня, і в наступні без відмови.

Осли мали подвійну порцію вівса, а Ламме подвійні обіди. Цілий тиждень він не вилазив із кухні, але втішався тільки стравами, а не куховаркою, бо мріяв про свою жінку.

Це сердило дівчину, і вона казала, що не варто обтяжувати бідну землю тому, хто тільки думає про своє черево.

А тим часом Уленшпігель і дама жили душа в душу. Одного разу вона йому сказала:

— Тілю, ти не вмієш пристойно поводитись. Хто ти такий?

— Я, — сказав він, — син Щасливого Випадку і Доброї Пригоди.

— Ти, як видно, догани собі не робиш, — мовила вона.

— Боюся, щоб інші не перехвалили, — відповів Уленшпігель.

— Хочеш стати на захист скривджених братів?

— Попіл Клаасів б'ється в мої груди, — сказав Уленшпігель.

— О, ти хлопець зух, — мовила вона. — А хто такий Клаас?

Уленшпігель відповів:

— Мій батько, спалений на вогнищі за віру.

— Граф Мегем не схожий на тебе, — сказала вона. — Він ладен залити кров'ю мою батьківщину, — адже я народилася в славному місті Антверпені. Отож знай, що він змовився з брабантським радником Схейфом послати в Антверпен десять загонів піхоти.

— Я негайно дам про це знати антверпенцям! — гукнув Уленшпігель. — Помчу, як вітер!

І він, не гаючись, вирушив. Другого дня всі городяни були вже при зброї.

Тим часом Уленшпігель і Ламме поставили своїх віслюків на одній із ферм Сімона Сімонсена, а самі мусили ховатися від графа Мегема, який наказав шукати їх усюди, щоб повісити, бо йому донесли, що два єретики їли й пили в нього.

Він був дуже ревнивий і став допитуватися про них у своєї прекрасної дружини, яка аж зубами скреготіла від гніву, плакала і сімнадцять разів зомлівала. Куховарка хоч і зомлівала, але не так часто, і присягалася спасінням своєї душі, своїм місцем у раю, що ні вона, ні пані не дозволили собі нічого зайвого, хіба що віддали рештки обіду двом голодним прочанам, що їхали верхи на зморених ослах і зазирали в кухонне вікно.

Цього дня вони пролили стільки сліз, що аж підлога змокріла. Побачивши це, граф

Мегем упевнився, що вони таки не брешуть.

Ламме і нишком не наважувався відвідати куховарку, бо вона глузувала з його любові до жінки.

Він засумував, згадуючи ситну їжу, та Уленшпігель почав носити йому ласі шматки — він пробирався у дім до графа Мегема з вулиці святої Катерини і ховався на горищі.

Якось після вечері граф Мегем сказав своїй прекрасній дружині, що вранці він виступає зі своєю кіннотою до міста Буа-ле-Дюк. Потім він пішов спати, а прекрасна дама побігла на горище і розповіла усе Уленшпігелєві.

18

Уленшпігель одягнувся палігримом і без харчів і грошей негайно вирушив в Буа-ле-Дюк, щоб попередити городян про небезпеку. Він сподівався дорогою взяти коня в Ієроніма Праата, Симонового брата, до якого були в нього листи від принца, а звідти податися наспростець до Буа-ле-Дюка.

Вийшовши на шлях, він побачив загін солдатів і злякався за листи.

Але вирішивши, що при такій нещасливій зустрічі найкраще буде вдавати з себе дурня, він зупинився і почав бурмотіти молитви. Коли солдати порівнялися з ним, він пішов збоку і довідався, що вони йдуть в Буа-ле-Дюк.

Попереду йшов валлонський загін на чолі з капітаном Ламотом[153] і шістьма алебардниками охорони. Далі, відповідно до чину, ішов хорунжий з меншою охороною, потім профос зі своїми алебардниками і двома вивідувачами, начальник варті, начальник обозу, кат з помічниками, сурмачі й барабанщики, які зчиняли неймовірний гуркіт.

За валлонцями йшов загін фламандців у дві сотні чоловік з капітаном і прапороносцем. Загін ділився на дві центурії під командою сержантів, бувалих вояків. Центурії ділились на декурії під командою ротмістрів. Попереду профоса і його stockknecht'ів, помічників, що карали палицями винних, також вигравали сурми й гриміли барабани.

Позаду всіх, на двох відкритих великих возах, лежали, сиділи, стояли, реготали, щебетали, як синички, співали, як соловейки, їли, пили, танцювали вояцькі любки-дівичі, легкого звичаю птиці.

Деякі з них були одягнуті в форму ландскнехтів, тільки пошиту з тонкого білого полотна, з великим викотом на грудях і з прорізами на рукавах, стегнах і спині, крізь які було видно їх ніжне тіло. На головах у них були шапочки з тонкого лляного полотна, вигаптувані золотом, оздоблені гарними страусовими перами, що маяли на вітрі. На поясах, гаптованих золотом і червоним шовком, висіли піхви з золотої парчі для кинджалів, їхні черевички, панчохи, шаровари, куртки, торочки були з білого шовку, а шнурки й застібки — золоті.

Інші також були одягнуті в ландскнехтську форму, але різних кольорів: синю, зелену, бордову, голубу, червону, з прорізами; вишивками, гербами — як кому подобалось. У всіх на рукавах був кольоровий кружечок — ознака їхньої професії.

Ноервеуфел, їхній наглядчач, хотів утихомирити дівчат, але вони зовсім не слухались

і своїми милими гримасами й словечками примусили й його сміятись.

Одягнутий пілігримом Уленшпігель чимчикував собі поряд із військом, немовби човничок збоку великого корабля.

Раптом Ламот запитав його:

— А ти куди йдеш, прочанине?

— Пане капітан, — відповів голодний Уленшпігель, — колись я вчинив великий гріх, і капітул Собору Богоматері наклав на мене покуту — піти до Рима пішки й просити відпущення в папи. Святий отець дав мені відпущення з умовою, щоб я повернувся на батьківщину і проповідував слово Боже усім солдатам, яких зустріну де по дорозі, а ті повинні за мої проповіді поїти й годувати мене. Так, проповідуючи, я й підтримую нужденне своє життя. То чи не дозволите мені на найближчому привалі виконати свою обітницю?

— Дозволю, — сказав Ламот.

Уленшпігель по-товариському втиснувся між валлонців та фламандців, раз у раз мацаючи куртку, чи на місці листи.

Дівчата йому гукали:

— Гей, пілігриме, гарненький пілігриме, а йди-но сюди! Покажи, чи добрий з тебе...

Уленшпігель підійшов до них і скромно сказав:

— Сестри мої во Христі, не глузуйте з бідного пілігрима, який блукає по горах і долинах, щоб проповідувати віру святу солдатам.

А сам їв очима їхні дівочі принади.

Свавільні дівчата, просовуючи свої веселі обличчя між завісок, кричали:

— Ти ще замолодий, щоб повчати солдатів. Лізь до нас, ми тебе навчимо веселішої розмови.

Уленшпігель з великою охотою скочив би до них, та боявся за листи. Двоє дівчат простягли йому свої білі повні руки, щоб витягти його на воза, та ревний hoerweyfel крикнув:

— Ану забирайся геть, бо порубаю на шматки!

І Уленшпігель слухняно відійшов, але здалеку він поглядав крадькома на свіжих дівчаток, осяяних яскравим промінням сонця. Тим часом дійшли до Бергема. Командир фламандців Філіпп де Лануа[154], сьєр де Бовуар, наказав зупинитись на відпочинок.

Тут стояв невисокий дуб. Віти його були зрубані, а одна найтовща гілляка зламана до половини. На ній минулого місяця повісили анабаптиста.

Солдати зупинились. Прибігли маркітанти і стали продавати хліб, пиво та всіляке м'ясо. Дівчата купували цукерки, тістечка, мигдаль, пиріжки.

Коли Уленшпігель все це побачив, то в нього аж підтягло живіт.

І тут він раптом спритно, як мавпа, виліз на дерево, сів верхи на нижню товсту гілляку, що була від землі футів на сім, і почав лупцювати себе різкою, а навколо нього з'юрилися солдати й дівчата.

— Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, амінь! — сказав він. — У Святому письмі сказано: хто подав бідареві, той подає Господу Богу. Солдати, і ви, прекрасні дами,

славні, подружки хоробрих вояків, подайте Богові, тобто дайте мені хліба, м'яса, вина, пива і чого ласка ваша зволить, хоч би й тістечок, то не завадить, і Господь, багатий на все, щедро вам відплатить за це купами ортоланів, річками мальвазії, горами цукерок, gustrap'ом, який ви будете їсти в раю срібними ложками. — І далі вже зовсім жалібно: — Хіба ви не бачите, як тяжко я мушу покутувати гріхи свої? Невже ви не полегшите моїх страждань від оцієї різки, що зранила до крові мої плечі?

— Що це за божевільний? — питали солдати один одного.

— Друзі мої, — відповів Уленшпігель, — я не божевільний, я тільки покутник, і то дуже голодний. Бо коли дух мій плаче від гріхів, то шлунок мій плаче від голоду. Блаженні вояки, і ви, прекрасні дівчата, я бачу там у вас жирну шинку, гуску, ковбасу, вино, пиво, пиріжки. Невже не дасте нічого бідному пілігримові?

— Дамо, дамо! — загукали солдати-фламандці. — У цього проповідника славна пика!

І почали кидати йому шматки їжі, немов м'ячі. Уленшпігель їв, сидячи верхи на гілляці, та все примовляв:

— Голод робить чоловіка тупим і нездатним до молитви, а шинка одразу проганяє поганий настрій.

— Бережись, голову розіб'ю! — гукнув один сержант, кидаючи йому напіввипиту пляшку.

Уленшпігель схопив ту пляшку і, п'ючи невеличкими ковтками, повів далі:

— Хоч гострий, нестерпний голод і згубний для нашого тіла, але є речі ще згубніші, чого бідний прочанин дуже боїться. Щедрі солдати дають йому хто шинку, хто пляшку пива. А прочанин мусить бути стриманим, бо коли вип'є натщесерце, то одразу ж і вп'ється.

Не встиг він цього сказати, як упіймав на лету гусячу лапку.

— Оце вже справжнє чудо, — гукнув він, — уловити в повітрі рибу, що водиться на сухому. Але дивіться, від неї вже й кісток нема! Що буває ненаситніше, ніж сухий пісок? Неплідна жінка і голодний шлунок.

Нараз він відчув, що його щось коле ззаду. Він обернувся і побачив прапороносця.

— Гей, пілігриме, невже знехтуєш баранячим стегном? — гукав він, простягаючи йому на вістрі алебарди добрячий шматок.

Уленшпігель узяв його і сказав:

— От ми й квити. Краще я встромлю зуби в це стегенце, ніж ти стромлятимеш гостряк у моє. Я зроблю з цієї кістки сопілку і заграю на ній хвалу тобі, милосердний алебарднику. А проте, — казав він далі, — який же це обід без солодкого? Чого варте хоч би й найсоковитіше бараняче стегно, коли після нього прочанин не побачить благословенного обличчя якого-небудь пиріжка?

Тільки-но він це промовив, як мусив схопитися рукою за обличчя, бо з гурта веселих дівчат полетіли в нього два пиріжки — один поцілів у щоку, а другий в око. Дівчата зареготалися, а Уленшпігель до них:

— Красно дякую вам, дівоньки, за те, що ви цілуєте мене солодкими пиріжками.

Та пиріжки впали на землю.

Але ось загриміли барабани, засурмили сурми, і військо знову рушило в похід.

Мессієр де Бовуар наказав Уленшпігелеві злізти з дерева і йти за військом, від якого тому хотілося б бути за сто миль, бо Уленшпігель здогадався-таки зі слів деяких вояків і з їхніх косих поглядів, що він у підозрі і його ось-ось мають схопити як шпигуна, а коли обшукають і знайдуть листи, то шибениці йому не минути.

Отже, він навмисне впав з дерева і, скотившись у канаву, зняв крик:

— Змилуйтесь, панове солдати, я зламав ногу й не можу йти, покладіть мене на віз до дівчат.

Але він знав, що ревнивий hoerweyfel нізащо цього не дозволить.

А дівчата кричали з возів:

— До нас, до нас, милий прочанине. Ми будемо тебе любити, милувати, частувати, лікувати, за день ти видужаєш.

— Знаю, знаю, — казав він, — жіноча рука — цілющий бальзам хоч би на яку рану.

Але ревнивий hoerweyfel звернувся до капітана Ламота.

— Мессієре, — сказав він, — я гадаю, що цей прочанин хоче пошити нас у дурні зі своєю зламаною ногою, аби влізти до дівчат на віз. Краще не брати його з собою.

— Гарзд, — сказав мессієр де Ламот.

І Уленшпігель залишився в канаві.

Деякі солдати думали, що він таки справді зламав ногу, а що з нього був веселий хлопець, то й пожаліли його і залишили йому їжі й питва днів на два. Дівчата охоче допомогли б йому також, але не було спромоги, зате вони кинули йому рештки солодошів.

Коли військо зникло з очей, бідолашний каліка схопився мов опечений і чимдуж гайнув уперед. Незабаром він купив коня і, як вітер, помчав у Буа-ле-Дюк.

Городяни, почувши, що на них ідуть Бовуар і Ламот, негайно озброїли загін у вісімсот чоловік, вибрали начальників, а Уленшпігеля, переодягненого вуглярем, послали в Антверпен до Геркулеса-гульвіси, графа Бредероде, по допомогу.

І військо мессієрів Ламота й Бовуара так і не ввійшло в Буа-ле-Дюк, бо місто було насторожі, готове до мужньої оборони.

19

Місяць по тому один лікар, на ймення Агілеус, дав Уленшпігелеві два флорини й листи, з якими він повинен був їхати до Симона Праата, а той мав йому сказати, що робити далі.

Уленшпігель знайшов там і добрі харчі, і притулок. Сон його був спокійний, як його квітуче обличчя. А Праат, навпаки, був кволий і немічний і, здавалось, завжди заглиблений у невеселі думки. Уленшпігель, випадково прокидаючись уночі, завжди чув стукіт молотка, і це його дивувало.

Хоч би як він рано встав, Симон Праат був уже на ногах раніше від нього і щоразу все більше марнів, все смутніші були його очі, які блищали, наче в людини, що готується до смерті або до бою.

Частенько Праат зітхав, склавши руки, наче для молитви, а в грудях його палала ненависть. Руки в нього були чорні, замащені, як і його сорочка.

Уленшпігель вирішив довідатись, де це стукоче молоток і чого Праат сумний, чому в нього чорні руки. Отож якось увечері він умовив Праата піти в корчму *Blauwe Gans* — "Синя гуска" і, випивши кілька кухлів, прикинувся, що п'яний як дим і що йому страшенно хочеться спати. Праат спохмурнів і повів його додому. Уленшпігель спав нагорі, з котями, а Симон унизу, коло льоуху.

Уленшпігель і далі вдавав п'яного. Спотикаючись і мало не падаючи, він ліз нагору по сходах, тримаючись за мотуз, натягнутий замість поруччя. Симон вів його дуже обережно, мов рідного брата. Поклавши його в постіль, він побідкався над п'яним, помолився за нього Богові, щоб простив йому цей гріх, і спустився вниз, а трохи згодом Уленшпігель почув стукіт молотка, який не раз уже будив його.

Тихенько вставши, він почав босоніж спускатися вниз вузькими сходами і, налічивши сімдесят дві сходинки, натрапив на низенькі двері, звідки пробивалася крізь щілину смужечка світла.

Симон друкував аркуші старовинним шрифтом часів Лоренца Костера[155], великого поширювача благородного мистецтва друку.

— Що ти тут робиш? — запитав Уленшпігель.

Симон злякано відповів:

— Коли ти від нечистого, то донось на мене, і я загину, коли ж від Бога, то замкни язика свого в устах твоїх.

— Я від Бога, — запевнив Уленшпігель, — і не бажаю тобі ніякого зла. Що ж це ти робиш?

— Друкую Біблії, — відповів Симон. — Бо вдень, щоб прогодувати жінку й дітей, я мушу друкувати жорстокі й криваві укази його величності, а вночі сію правдиве слово Боже і так знищую зло, яке роблю вдень.

— Ти сміливець, — зауважив Уленшпігель.

— Маю віру в серці, — відповів Симон.

І справді, це й була та друкарня, звідки виходили Біблії фламандською мовою і розходились по Брабанту, Фландрії, Голландії, Зеландії, Утрехту, Північному Брабанту, Оверейсселю, Гельдерну аж до того дня, коли був скараний на горло Симон Праат, що віддав своє життя за Христа й істину.

20

Одного разу Симон запитав Уленшпігеля:

— Послухай, брате, сміливий з тебе хлопець чи ні?

— Досить сміливий, щоб лупцювати іспанця, поки не здохне, щоб убити душогуба, щоб знищити лиходія, — відповів Уленшпігель.

— Чи зміг би ти, — запитав друкар, — заховатися в димарі каміна й підслухати, що говоритимуть у кімнаті?

Уленшпігель відповів:

— Хвалити Бога, хребет у мене міцний, а ноги гнучкі, я можу протриматися там, як

кішка, скільки буде треба.

— А чи не зрадить тебе терпіння і пам'ять?

— Попіл Клаасів б'ється в мої груди, — відповів Уленшпігель.

— То слухай, — сказав йому друкар. — Візьми оцю складену гральну карту, йди у Дендермонде[156] і постукай у двері будинку, що тут, зверху, намальований, два рази сильно і один раз тихенько. Тобі відчинять і запитають, чи ти не сажотрус, ти дай відповідь, що ти худий і карти не загубив, і покажи її. А тоді, Тілю, виконуй свій обов'язок. Велике нещастя насувається на землю фландрську. Тобі покажуть камін, підготовлений і заздалегідь вичищений. Там ти знайдеш підпори для ніг і міцно прибиту дощечку, щоб сидіти. Коли той, хто відчинить, звелить тобі лізти в димар, то лізь і сиди там тихо. В тій кімнаті зберуться великі сеньйори і засядуть біля каміна, де ти будеш сидіти. А хто саме? Це Вільгельм Мовчазний — принц Оранський, граф Егмонт, Горн, Гоогстратен[157] і Людвіг Нассауський, хоробрий брат Мовчазного. Ми, реформати, хочемо дізнатись, яких заходів збираються вжити ці пани, щоб урятувати батьківщину.

Отже, першого квітня[158] Уленшпігель зробив те, що йому казали, тобто заліз у димар. Він із задоволенням побачив, що в каміні не топилось, і подумав, що дим заважав би йому слухати.

Незабаром двері зали відчинились — і його пройняло протягом. Але й це він зніс терпляче, сказавши подумки, що протяг освіжає його увагу.

Потім він почув, як у кімнату ввійшли принц Оранський, Егмонт та інші. Спочатку вони висловили свої побоювання, потім заговорили про гнів короля, про поганий стан фінансів, про важкі податки. Один із них говорив гостро, гоноровито, виразно — то був граф Егмонт. Уленшпігель впізнав його одразу. Впізнав також і Гоогстратена по хрипкому голосу, Горна по грубому голосу, графа Людвіга Нассауського по владному голосу воєначальника і Мовчазного по його повільній мові, наче він, перш ніж сказати, зважував кожне слово на вазі.

Граф Егмонт запитав, чого вони зібралися вдруге, хіба в Геллегаті вони не мали часу вирішити все, що треба зробити?

Горн відповів:

— Час лине швидко, король гнівається, нам не можна баритися.

Тоді промовив Мовчазний:

— Країна в небезпеці. Треба захищатися проти навали ворожих армій.

Егмонт схвилювано зауважив, що він дивується, чому король, їхній володар, вважає за потрібне посилати сюди військо, коли тут панує спокій, про який дбає дворянство, ну і він сам, Егмонт.

Мовчазний зауважив:

— У Філіппа в Нідерландах чотирнадцять військових частин, і всі вони віддані тому, хто командував ними під Гравеліном і Сен-Кантенем[159].

— Не розумію, — озвався Егмонт.

Принц вів далі:

— Більше я нічого не скажу, але насамперед вам, графе, і всім вам, панове, прочитають листи нещасного в'язня Монтіньї[160].

У цих листах мессієр де Монтіньї писав:

"Король надзвичайно обурений тим, що трапилось у Нідерландах, і, як прийде час, він покарає призвідців заколоту".

Тут граф Егмонт сказав, що йому холодно і що слід би затопити камін.

Поки два інших сеньйори говорили про листи, камін затопили, але дрова не горіли, бо димар був туго заткнутий, і весь дим пішов у кімнату.

Потім граф Гоогстратен, кашляючи, прочитав листи іспанського посланника Алави[161], адресовані до правительки.

— Посланник пише, — казав він, — що в нідерландських заколотах винні трое: Оранський, Егмонт і Горн. Але треба тим часом, пише він далі, вдавати, ніби їм довіряють і ніби і король думає, що втихомирення Нідерландів він завдячує тільки їм. Що ж до інших двох сеньйорів, Монтіньї і Бергена[162], то вони там, де їм і слід бути.

"Ух, — подумав Уленшпігель, — вже краще задимлений комин у Фландрії, аніж свіжа тюрма в Іспанії, бо там із кожної щілини вогкої стіни виростають зашморги".

— Далі той посланник пише, що король сказав у Мадриді: "Заколотами, що стались у Нідерландах, підірвано нашу і королівську владу, зганьблено святість релігії, і може виникнути небезпека і для інших наших земель, якщо ми не покараємо заколотників. Ми вирішили особисто прибути в Нідерланди і вдатися по допомогу до папи і до імператора[163]. Під теперішнім злом лежить майбутнє благо. Ми примусимо Нідерланди до цілковитої покори і, згідно з нашою волею, змінимо державний лад, віровизнання, урядування".

"Ах королю Філіппе! — подумав Уленшпігель. — Коли б я міг по своїй уподобі змінити тебе, то під моєю фламандською палицею так би славно змінились твої ребра, ноги, руки. Я прибив би твою голову двома цвяхами посеред спини, щоб побачити, чи зможеш ти тоді, дивлячись на кладовище, яке по собі залишив, співати пісню про свої тиранські порядки".

Принесли вино. Гоогстратен встав і промовив:

— Я п'ю за вітчизну! — Випили всі, а він поставив свій порожній келих на стіл і додав: — Настали важкі часи для бельгійського дворянства. Треба обміркувати, як ми будемо оборонятись.

Чекаючи на відповідь, він подивився на Егмонта, але той не відповів нічого.

Тоді промовив Мовчазний:

— Ми дамо відсіч, якщо Егмонт, який двічі — під Сен-Кантенom і Гравеліном — примусив тремтіти Францію, який має у своїй владі фламандських солдатів, допоможе нам і не допустить іспанської навали в нашу країну.

Граф Егмонт відповів на це:

— Я надто шаную короля, щоб припускати, ніби він хоче примусити нас узятися за зброю і повстати проти нього. Хай ті, хто боїться його гніву, відступаються від нього. Я залишаюсь, бо не можу без нього жити.

— Філіпп уміє жорстоко мститися, — зауважив Мовчазний.

— Я йому довіряю, — відповів Егмонт.

— Навіть і голову? — запитав Людвіг Нассауський.

— Все, — відповів Егмонт, — і голову, і тіло, і своє вірне серце — все це належить королю.

— І я з тобою, мій друже, — сказав Горн.

Мовчазний зауважив:

— Треба передбачати, а не чекати.

Тоді граф Егмонт гнівно крикнув:

— Я повісив у Граммоні двадцять двох реформатів[164]. Якщо вони припинять свої проповіді, якщо будуть покарані іконоборці, гнів короля втихомириться.

Мовчазний сказав:

— Це кепська надія.

— Озброїмося довірою, — мовив Егмонт.

— Озброїмося довірою, — повторив Горн.

— Залізом треба озброюватись, а не довірою, — вигукнув Гоогстратен.

Після цього Мовчазний дав знак, що відходить.

— Прощайте, принце без землі! — сказав Егмонт.

— Прощайте, графе без голови! — відповів йому Мовчазний.

Тоді Людвіг Нассауський сказав:

— Барана чекає різник, а воїна, що рятує вітчизну, — слава.

— Я не можу і не хочу, — сказав Егмонт.

"Нехай же кров невинних жертв упаде на голову придворного блюдолиза!" — сказав подумки Уленшпігель.

Сеньйори розійшлися.

Тоді Уленшпігель виліз із каміна і поспішив з новинами до Праата.

— Егмонт — зрадник, — сказав Праат. — Господь з принцом.

А герцог Альба? Він уже в Брюсселі[165]. Прощайте тепер з вашими скринями!

Книга третя

1

Мовчазний виступає в похід[166]: його веде Господь.

Обидва графи вже ув'язнені[167]. Альба обіцяв Мовчазному і ласку і помилування, якщо той з'явиться до нього.

Довідавшись про це, Уленшпігель сказав Ламме:

— Хай йому лихо! Герцог, на вимогу генерального прокурора Дюбуа, наказує з'явитися до нього протягом шести тижнів принцові Оранському, братові його Людвігу, Гоогстратену, ван ден Бергу[168], Кюлембургу, Бредероде та іншим принцовим прихильникам, обіцяв їм суд справедливий і милостивий. Послухай, Ламме: колись один єврей в Амстердамі покликав свого ворога, щоб спустився до нього. Той, що викликав, був на вулиці, а ворог був нагорі біля вікна. "Спустися, — кричить той, що викликає, до того, що вгорі коло вікна, — я тебе так телепну по макітрі кулаком, що

вона тобі сховається в груди і ти визиратимеш звідти крізь ребра, як злодій крізь в'язничні ґрати". А ворог відповідає: "Та обіцяй мені хоч у сто разів більше, я все одно не вийду". Отак може відповісти й Оранський та всі його прихильники.

І вони таки справді відмовилися з'явитись. А Егмонт і Горн вчинили інакше. І Господь покарає тих, хто завагався виконати свій обов'язок.

2

Тим часом у Брюсселі на Кінському базарі скарані були на горло брати д'Андло, сини Баттенбурга та інші славетні й хоробрі сеньйори, що хотіли несподівано захопити Амстердам.

Йдучи на страту, всі вони, вісімнадцять чоловік, співали псалми, а попереду й позаду били в барабани.

А іспанські солдати, що вели їх на страту, підсмалювали їх з усіх боків смолоскипами. І коли вони здригалися від болю, ті глузували: "Що, лютерани, болить? Ось скоро вам ще не так заболить!"

А зрадив їх донощик, на ім'я Дірик Слоссе; він заманив їх в Енкгейзен, ще католицький, і видав герцоговим шпигунам.

І вони вмерли мужньо.

І майно їхнє відійшло до короля.

3

— Ти бачив його? — сказав одягнутий дроворубом Уленшпігель до Ламме, що був одягнутий так само. — Ти бачив оту паскудну пику мерзенного герцога, з низьким, як у орла, лобом, з довгою бородою, що нагадує мотузку на шибениці? Хай бог задавить його на ній! Бачив ти цього павука з довгими кошлатими лапами, якого сатана виблював на нашу країну? Ходімо, Ламме, ходім, кидаємо камінців у його павутиння.

— Лишенько! — вигукнув Ламме. — Нас же тоді сплять живцем.

— Ходімо в Гронендаль, мій друже, ходімо в Гронендаль. Там є гарний монастир, де його павуча світлість молиться богові, щоб допоміг йому виконати його діло: потішити свою чорну душу трупами. Тепер у нас піст, але його світлість нізащо не відмовиться від крові. Ходімо, Ламме! П'ятсот вершників оточують дім в Оені, триста піхотинців вирушили невеликими загонами і ввійшли в Суанський ліс. Тільки-но Альба почне молитися, ми нападемо на нього, схопимо, посадимо в міцну залізну клітку і відішлемо до принца.

Та Ламме аж тремтів від страху.

— Але ж це небезпечно, мій сину, дуже небезпечно! Я б тобі допоміг у твоєму ділі, коли б ноги не так ослабли, коли б черево не роздулось від кислого брюссельського пива.

Ця розмова велася в ямі, викопаній у гущавині лісу і прикритій гіллям. Нараз, виглянувши звідти крізь листя, вони побачили жовті й червоні мундири герцогських солдатів, що йшли лісом, виблискуючи зброєю.

— Нас зраджено! — мовив Уленшпігель.

Та коли солдати минули їх, він негайно подався в Оен. Він був одягнутий як

дроворуб і ніс на плечах в'язку дров, а тому солдати не звернули на нього уваги. Він дістався до вершників і розповів їм усе, а ті поскакали геть і зникли всі за винятком де Бозара д'Армантьєра, якого було схоплено. А піхотинці, що йшли з Брюсселя, вислизнули всі.

Їх мало не довів до згуби підлий зрадник з полку пана де Лікса.

Пан де Бозар жорстоко поплатився за всіх.

Здригаючись від жаху, йшов Уленшпігель у Брюссель на Кінський базар, щоб подивитися на його нелюдські муки.

Бідолашний д'Армантьєр, прив'язаний до колеса, дістав тридцять сім ударів залізною штабою по руках і ногах, що ламали кістку за кісткою, бо кати хотіли якнайдовше втішатися, дивлячись на його люті муки.

Тридцять восьмий удар дістався йому в груди, від чого він і вмер.

4

Одного червневого дня, теплого і ясного, на площі перед ратушею в Брюсселі був споруджений вкритий чорним сукном ешафот, з обох боків якого поставили два залізних стовпи, загострених зверху. На ешафоті було дві чорних подушки і невеликий столик із срібним розп'яттям.

На цьому ешафоті прийняли смерть від меча благородні графи Егмонт і Горн. — І король успадкував їхні маєтки.

А посол Франціска I сказав про Егмонта:

— Я бачив, як відрубали голову тому, хто двічі примушував тремтіти Францію.

І мертві голови обох графів настромили на залізні вістря.

І Уленшпігель мовив до Ламме:

— Тіло і кров покриті чорним сукном. Благословенні ті, хто з мужністю в серці і з мечем у руці чекатиме чорних прийдешніх днів.

5

На той час Мовчазний зібрав військо і з трьох боків ударив на Нідерланди[169].

А Уленшпігель на зборах диких гезів[170] сказав:

— З намови інквізиції король Філіпп оголосив, що всі жителі Нідерландів, винні в образі величності, ересі, а також ті, хто не викаже еретиків, знаючи про їхні жахливі злочини, за винятком пойменованих в особливому списку, будуть засуджені, незалежно від їхньої статі й віку, на кару, передбачену для таких ганебних переступів, і то без усякої надії на помилування. Майно їхнє відходить до короля. Смерть косить людей у багатій і великій країні, що лежить між Північним морем, графством Емден, річкою Еме, Вестфалією, Юліх-Клеве і Льежем, єпископством Кельнським, Трірським, Лотарінгією і Францією. Смерть косить людей на обширі в триста сорок миль, в двох сотнях укріплених міст і ста п'ятдесяти селищах, що мають міські права, в селах, містечках і на рівнинах. А король отримує спадщину.

Вже не досить для цієї справи одинадцяти тисяч катів, — вів далі Уленшпігель, — що їх Альба називає солдатами. Земля батьків наших стала звалищем мертвих, звідки тікають митці, яку покидають майстри, залишають промисловці, — вони кидають

рідний край, щоб збагачувати чужину, де їх не переслідують за віру. Смерть і Руїна косять усе. А король отримує спадщину.

Наша країна здобула привілеї, відкупившись грішми від збіднілих владарів. Ті привілеї відібрано. Країна сподівалась, що угоди з князями дадуть їй втішатися багатими здобутками своєї праці. Та не так сталося, як сподівалося: муляр будує дім для пожежі, ремісник працює для злодія. Король отримує спадщину.

Кров і сльози! Смерть косить усюди: на вогнищах; на деревах, що ростуть понад шляхами і правлять за шибениці; у ямах, де живцем закопують нещасних жінок і дівчат; у тюремних колодязях; у купках запаленого хмизу, де нещасні страдники горять на повільному вогні; в солом'яних хижах, де приречені вмирають у диму й полум'ї. А король отримує спадщину.

Бо так забажалося папі римському.

В містах кишать вивідувачі, що чигають на частку майна своїх жертв. Що багатший, то винуватіший. Спадщину отримує король.

Але є в країні мужні люди, що не дадуть себе зарізати, як ягнят. Багато втікачів мають зброю і ховаються в лісах. Ченці видають їх, бо хочуть, щоб сміливців знищили і відібрали все їхнє майно. Проте месники і вдень і вночі ходять зграями, немов дикі звірі, нападають на монастирі і відбирають украдені в бідного люду гроші у вигляді свічників, золотих і срібних ковчежців, дароносиць, дискосів, дорогоцінних чаш. Хіба ж не так, люди добрі? Вони п'ють вино, яке ченці ховали для себе. І посуд, перетоплений або заставлений, служитиме для справи священної війни. Хай живе гез!

Вони не дають спокою королівським солдатам, убивають їх, грабують, а потім знов ховаються в свої лігва. І вдень і вночі у лісі то тут, то там спалахують і гаснуть вогні, щоразу в новому місці. То вогні наших бенкетів. Наша здобич — всяка дичина, і кошлата, і перната. Ми пани тут. Селяни дають нам хліб і сало, коли ми просимо. Ламме, поглянь на них! Обідрані, здичавілі, але повні мужності, рішучості і відваги в очах, вони блукають по лісах зі своїми сокирами, алебардами, шпагами, мечами, ратищами, списами, арбалетами, аркебузами, бо кожна зброя добра для них, а маршувати по команді вони не бажають. Хай живе гез!

І Уленшпігель заспівав:

Slaet op den trommele van dirre dom deyne,

Slaet op den trommele van dirre dom, dom.

Гриміть, барабани van dirre dom deyne,

Гриміть, барабани війни.

Вирвіть у герцога тельбухи!

По пиці його кишками шмагайте!

Slaet op den trommele, гриміть, барабани!

Прокляття йому, душоугубу, і смерть!

Псам кинемо труп його! Катові смерть!

Slaet op den trommele. Хай живе гез!

Повісьте його за язик і за руку!

За язык, що накази дає,
За руку, що людям підписує смерть.
Slaet op den trommele.

Гриміть, барабани війни! Хай живе гез!
Живцем цього ката замкнемо з трупами жертв,
Щоб він у смороді тому
Здох від чуми і зарази!

Гриміть, барабани війни! Хай живе гез!
З неба погляне Христос на своїх вояків.
За слово твоє вони підуть на муки,
Ні меча не злякавшись, ні вогню, ні мотузки.
З бажанням одним — вітчизні добути свободу.

Slaet op den trommele van dirre dom deyne,
Гриміть, барабани війни! Хай живе гез!
І тут усі випили й загукали:
— Хай живе гез!

А Уленшпігель, випивши з позолоченого чернечого келиха, гордо поглянув на мужні обличчя гезів.

— Ви дикі, — сказав він, — ви вовки, леви, тигри. Роздеріть псів кривавого короля!

— Хай живе гез! — гукнули всі і заспівали:

Slaet op den trommele van dirre dom deyne,
Slaet op den trommele van dirre dom, dom.
Гриміть, барабани війни! Хай живе гез!

6

В Іпрі[171] Уленшпігель вербував солдатів для принца. Ховаючись від герцогських шпигунів, він став за причетника до настоятеля абатства святого Мартіна. Товаришем його по службі був дзвонар, на ім'я Помпілій Нуман, здоровенний чолов'яга, але боягуз несосвітений, що вночі тіні своєї боявся, вважаючи її за чорта, а сорочку за привида.

Настоятель був опасистий черевань, вгодований, як каплун для рожна. Уленшпігель швидко здогадався, якими травами пасся святий отець, нагулюючи сальце. Як він довідався від дзвонаря, та й сам побачив на власні очі, настоятель снідав о дев'ятій, а обідав о четвертій. До пів на дев'яту він спав, перед сніданком ішов до церкви подивитися, чи добре напхана карнавка для бідних, звідки половину пересипав до свого капшука. О дев'ятій на сніданок з'їдав повну миску молочного супу, півстегна баранини, пиріг із чаплятиною і випивав п'ять чарок брюссельського вина. О десятій висмоктував кілька сливок, запиваючи їх орлеанським і благаючи бога, щоб не допустив стати ненажерою. Ополудні, щоб згаяти час, згризав куряче крильце та куприк. О першій годині, мріючи про обід, спорожняв великий келих іспанського вина. Потім, розлігшись на ліжку, освіжався недовгим сном.

Прокинувшись, з'їдав трохи соленої лососини для апетиту і запивав великим кухлем антверпенського dobbelknol'я. Тоді спускався на кухню, сідав біля плити, де

палали дрова, і дивився, як для братії пекли й смажили жирні шматки телятини або молоденьке, добре ошпарене поросся, яке він любив куди більше, ніж сухий хліб. Але їсти йому ще не дуже хотілось, і він уважно розглядав рожен, що повертався сам собою, наче яким чудом. Його змайстрував Пітер ван Стейнкіст, коваль, що жив у Куртрейському каштелянстві. Настоятель заплатив за цей рожен п'ятнадцять паризьких ліврів.

Потім він знову лягав у постіль, приємно потягувався від втоми, прокидався близько другої, щоб ковтнути холодцю зі свинини і зросити його бургундським по двісті сорок флоринів за бочку. О третій він з'їдав курча в мадері і запивав двома склянками мальвазії по сімнадцять флоринів за барильце. О пів на четверту споживав півслоїка варення і запивав медом. Тоді сон його де і дівався, і, обхопивши руками коліно, він поринав у задуму.

Коли наставала пожадана пора обіду, то до нього заглядав, і не раз, священик з церкви святого Іоанна. За трапезою вони сперечалися собі, хто більше з'їсть риби, птиці, м'яса чи дичини. Хто перший наїдався, той повинен був частувати свого співтрапезника добрим шматком печені, з чотирма приправами зготованої, а до неї ще й сім гарнірів з різних овочів і три ґатунки підігрітого вина.

Отак пили вони і їли, провадячи розмову про єретиків і завжди доходячи висновку, що їх таки не досить знищено. Щодо цього між ними не виникало й найменшої незгоди. Але найчастіше вони сперечалися про те, яким із тридцяти дев'яти способів можна приготувати найсмачніший пивний суп.

А потім, схиливши свої шани гідні голови на попівські черева, вони задавали хropaка. Часом хто-небудь із них, напівпрочумавшись, бурмотів, яке ж то гарне життя на цьому світі і що надаремне біднота ремствує.

Ось до цього святого чоловіка і став Уленшпігель за причетника. Він дуже пильно прислуговував йому при службі Божій, тричі наливав у чашу вина — двічі для себе і раз для настоятеля. В цьому допомагав йому і дзвонар Помпілій Нуман.

Уленшпігель, дивлячись, який він квітучий, опасистий, червонощокий, запитав його, чи не на службі в настоятеля нагуляв він таке заздрощів гідне здоров'я.

— Атож, мій сину, — відповів Помпілій, — але причини добре двері, щоб часом ніхто нас не підслухав.

А потім нишком розповів йому:

— Ти знаєш, що наш отець настоятель дуже кохається у всіляких винах і пивах, у м'ясиві та птиці. Але замикає м'ясо в коморі, а напої в льоху, і ключі від них у нього в кишені. Навіть коли спить, і то держиться за них... Але вночі, як він міцно засне, я, потерпаючи, йду нишком до нього, беру з кишені на череві ключі, а потім, так само потерпаючи, кладу на місце, бо коли б він довідався про мій злочин, то зварив би мене живцем.

— Помпілію, — мовив Уленшпігель, — чи варто ж так потерпати? Візьми один раз ключі, я зроблю такі ж самі, а старі покладеш на черево доброго настоятеля.

— Зроби, мій сину, — сказав Помпілій.

Уленшпігель зробив ключі, і вони щовечора, годині о восьмій, коли добрий настоятель уже міцно спав, спускалися до льоху і набирали вина й м'яса якого тільки бажали. Уленшпігель ніс пляшки, а Помпілій м'ясо, бо він завжди тремтів, як осиковий лист, проте коли й впускав якусь там шинку чи окіст, то вони не розбивались. Потрапляла до їхніх рук також і птиця, але перше, ніж її спожити, вони обвинувачували в цьому злочині сусідських котів, які й приймали смерть за свої вчинки.

Потім вони йшли на Ketelstraat — вулицю гулящих дівок. Тут вони не шкодували нічого, давали своїм любкам копчене м'ясо, шинку, птицю, сервелати, поїли винами орлеанськими, бургундськими, а також і *ingelsche bier'*ом, що за морем зветься ель. Трунки лилися рікою в молоді горлянки красунь, і вони платили їм за це своїми пестошами.

Але якось уранці після сніданку настоятель покликав їх обох до себе. З грізним виглядом він люто обсмоктував мозкову кістку з супу.

Помпілій від страху ледве тримався на ногах, його черево аж трусилося. Уленшпігель стояв спокійнісінько і не без приємності мацав у кишені ключі від льоху.

Настоятель, звернувшись до нього, гримнув:

— Чи то часом не ти, мій сину, п'єш моє вино і їси мою птицю?

— Ні, — відповів Уленшпігель.

— А дзвонар, — запитав настоятель, показуючи на Помпілія, — може, він причетний до цієї справи? Бо він щось блідий як мрець, напевне, вкрадене вино діє на нього, як отрута.

— Ох, превелебний отче, — відповів Уленшпігель, — як можна таке на нього казати? Коли він блідий, то не від того, що пив вино, а від того, що лише нюхав його, і коли й далі так піде, то він так змарніє, що душа його, як річка, витече крізь штани.

— Є ж на світі такі бідолахи! — зітхнув настоятель, ковтнувши зі свого келиха добру мірку вина. — Але скажи мені, сину мій, чи ти, маючи очі гострі, як у рисі, не запримітив часом злодія?

— Я добре дивитимусь, превелебний отче, — відповів Уленшпігель.

— Хай Господь звеселить вас своєю ласкою, діти мої! — сказав настоятель. — Будьте помірковані в житті, бо тільки від нездержливості походить усе зло на цім падолі сліз.

Він благословив їх і, витягши ще одну мозкову кістку з супу, висмоктав її і знову хильнув вина.

Уленшпігель і Помпілій вийшли.

— Цей паскудний кендюх, — мовив Уленшпігель, — не дав тобі навіть і ковтнути свого вина. Благословенний буде хліб, украдений в нього. Але що з тобою? Чого ти тремтиш?

— У мене всі штани мокрі, — відповів Помпілій.

— Вода хутко висихає, сину мій, — втішав його Уленшпігель, — будь веселіший. Сьогодні ввечері у нас заграють пляшечки на Ketelstraat. І ми так напоїмо нічних

сторожів, що вони хропаками стерегтимуть місто.

Так вони й зробили.

Тим часом надходив день святого Мартіна. Церква була оздоблена для свята. Уленшпігель і Помпілій залізли туди вночі, позамикали двері, позапалювали свічки, взяли віолу й козицю і ну вигравати на цих інструментах. Свічки палали, як сонце. Але це ще було не все. Вони встругнули ще кращу штуку, а тоді пішли до настоятеля, який, незважаючи на ранню годину, був уже на ногах і жував дрозда, запиваючи його рейнським. Він вирячив очі, побачивши в церковних вікнах світло.

— Превелебний отче, — мовив до нього Уленшпігель, — хочете знати, хто поїдає ваше м'ясо і п'є ваші вина?

— А що це за освітлення? — запитав настоятель, показуючи на церковні вікна. — Господи Боже, невже ти дозволив святому Мартінові на дурничку палити ночами свічки бідних ченців?

— Ходімо з нами, — сказав Уленшпігель, — то ви ще не те побачите, превелебний отче.

Настоятель узяв свою патерицю і пішов за ними. Вони увійшли в церкву.

Тут, посеред великого нефа, він побачив усіх святих: посходивши зі своїх місць, вони зібралися в коло, як йому видалось, під командою святого Мартіна, що на голову був вищий за всіх і в руці, простягнутій для благословення, тримав смажену індичку. Решта святих мали в руках або в роті хто шматок гуски чи курки, хто ковбасу, шинку, рибу, сир чи смаженину і, між іншим, щупака, що важив добрих чотирнадцять фунтів. І в кожного біля ніг стояла пляшка вина.

Від цього видовиська настоятель аж нестямився з гніву і так почервонів і надувся, що Уленшпігель і Помпілій боялися, як би він не луснув. Але настоятель, не звертаючи на них уваги, грізно ступив до святого Мартіна, якого, мабуть, вважав за призвідника злочину, вихопив у нього з рук індичку і дав такого чосу, що потрошив йому руку, ніс, митру й патерицю.

Всім іншим він також дав доброї хлости, і не один із них втерняв то руку, то ногу, то патерицю, то митру, косу, сокиру, ґрати, пилу або іншу ознаку свого достоїнства та мучеництва. А тоді настоятель з люттю та поквапом, трясучи своїм черевом, став сам гасити свічки.

Потім позбирав шинку, птицю, ковбаси, скільки було змоги, і, зігнувшись під цим тягарем, вернувся до себе в спальню, але був такий роздратований і засмучений, що випив одну по одній аж три великих пляшки вина.

Коли ж настоятель заснув, Уленшпігель забрав усе, що тому пощастило врятувати, а також і рештки в церкві, поласувавши спершу сам кращими шматками, і поніс на Ketelstraat. А недоїдки вони з Помпілієм лишили біля ніг святих угодників.

Другого дня, коли Помпілій дзвонив на утренью, Уленшпігель прийшов до настоятеля в спальню і попросив його зайти до церкви.

Там, показавши йому на святих і на недоїдки, він сказав:

— Ось подивіться, панотче. Ви добре їх провчили, а їм хоч би що, вони знову все

пожерли.

— Бачу вже, — відповів настоятель, — вони пролізли і до моєї спальні, як злодії, і покрали все, що мені пощастило врятувати. Е, негаразд, панове святі, я поскаржуся на вас папі!

— Воно-то добре, — мовив Уленшпігель, — але післязавтра процесія, незабаром до церкви прийдуть робітники. Коли вони побачать тут побитих святих, то чи не боїтесь ви, що вас обвинуватять в іконоборстві?

— О святий Мартіне! — скрикнув настоятель. — Врятуй мене від вогню, я сам не знав, що чинив.

І, поки боягуз Помпілій калатав у дзвони, він звернувся до Уленшпігеля:

— До неділі ми ж ніяк не зможемо полагодити святого Мартіна. Що ж мені робити? Що скаже народ?

— Панотче, — відповів Уленшпігель, — тут не гріх буде трохи й схитрувати. Ми приклеїмо Помпілієві бороду. У нього ж вигляд похмурий і тому поважний. Надінемо йому на голову митру, а на плечі стихар, ризу і широку мантию з золотої парчі, як у святого, накажемо не ворухитися на своєму підніжжі, і віруючі думатимуть, що це дерев'яний святий Мартін.

Настоятель пішов до Помпілія, який ще й досі дзвонив.

— Годі дзвонити, — сказав він, — слухай сюди. Хочеш заробити п'ятнадцять дукатів? У неділю під час процесії ти будеш за святого Мартіна. Уленшпігель зодягне тебе як слід. Нестимуть тебе четверо. Але коли хоч поворухнешся в той час або хоч озвешся словом, я накажу вкинути тебе живцем у великий казан з олією, що його поставив кат на ринковому майдані.

— Панотче, — сказав Помпілій, — складаю вам велику подяку, але ви ж знаєте, що мені не втримати своєї води.

— Треба слухатись, — мовив настоятель.

— Тоді нема ради, слухаюсь, — відповів Помпілій геть пригнічено.

7

Другого дня, коли ясно світило сонце, процесія вийшла з церкви. Уленшпігель, як міг, найкраще полагодив дванадцять святих, і тепер вони похитувались на своїх ношах серед корогів. За ними рухалась статуя Матері Божої в супроводі одягнутих у біле дівчаток, які співали духовних пісень, далі йшли стрільці з луками та арбалетами, а за ними, найближче до балдахіна і найдужче хитаючись, плив Помпілій, що аж зігнувся під вагою парадного одягу святого Мартіна.

Уленшпігель, запасшись порошком, що спричиняв сверблячку, сам одягнув Помпілія в єпископське вбрання, натягнув рукавички, дав у руки патерицю і показав, як за латинським обрядом благословляти народ.

Він допомагав одягнутися й священникам: тому надягав епитрахиль, тому — ризи, дияконам — стихарі, метушився по церкві туди-сюди, тому розгладжував штани, тому камзол. Він вихваляв блискучі арбалети і страшні луки братства стрільців. І кожному підсипав свого порошку за комір, на шию, в рукави. А найбільше дісталось настоятелеві

і носіям святого Мартіна. Що ж до дівчаток біля святої Марії, то він їх пожалів, зглянувшись на їхню юну красу.

З корогвами й знаменами, що маяли й лопотіли на вітрі, вийшла процесія з церкви. Перехожі побожно хрестились. А сонце палило немилосердно.

Настоятель перший відчув сверблячку від порошку і почухався за вухом. За ним помалу і всі — священики, лучники, арбалетники — стали собі чухати шию, руки, ноги, намагаючись робити це непомітно. Четверо носіїв також чухмарилися, і лише дзвонар, якого сонце пекло найдужче, а тому свербіло найнестерпніше, не смів навіть і ворухнутися від страху, що його зварять живцем. Він морщив носа, робив жахливі гримаси, ледве тримався на своїх тремтячих ногах і кожного разу, як носії чухались, мало не падав. Проте змушував себе стояти непорушно і лише з переляку пускав із себе воду, а носії говорили:

— Святий Мартіне, неначе йде дощ?

Духівництво співало гімн святій Діві Марії:

Si de coe-coe-coe-lo descenderes,

O sancta-a-a-a Ma-a-ria...[172]

Їхні голоси тремтіли від сверблячки, та вони принаймні чухались непомітно. А настоятель і четверо носіїв святого Мартіна подрпали собі шию і руки мало не до крові. Помпіль стояв тихо, тільки його ноги дрібно тремтіли від нестерпної сверблячки.

Аж нарешті всі — арбалетники, лучники, священики, диякони, настоятель, носії святого Мартіна — враз зупинилися і почали чухатись. У Помпіль від порошку неймовірно засвербіли підшви ніг, але він не смів і ворухнутися, боячись упасти.

А в юрбі почали шепотіти, що святий Мартін люто поводить очима і погрозово зиркає на бідолашних людей.

Потім настоятель дав знак, і процесія рушила далі.

Та незабаром сонце так припекло в спину та животи учасників процесії, що сверблячка від порошку стала зовсім нестерпною.

Тоді все духівництво, лучники, арбалетники, диякони й настоятель зупинилися і, наче зграя мавп, без сорому стали чухатися, де тільки свербіло.

А дівчатка співали гімн, і їхні чисті, свіжі голоси линули до неба, наче ангельські співи.

І всі кинулись урозтіч хто куди: настоятель, чухаючись, подався зі святими дарами до церкви, куди метнулись і побожні віруючі з реліквіями, а четверо носіїв гепнули святого Мартіна, тобто Помпіль, просто на землю. Не сміючи ні почухатись, ні ворухнутись, ні навіть слово промовити, бідолашний дзвонар лише заплющив побожно очі.

Двоє хлопчаків хотіли були понести його, але він був заважкий для них. Тоді вони притулили його до муру, і тут у Помпіль потекли по обличчю великі сльози.

Навколо нього зібралася сила народу. Жінки білими носовичками з тонкого полотна витирали йому обличчя, щоб зберегти ці сльози як реліквію, і казали:

— Як же ви упріли, святий угодниче Божий!

Дзвонар жалісно дивився на них і мимохіть морщив носа.

А сльози потоком лилися з його очей, і жінки говорили:

— О святий Мартіне! Ти, певне, оплакуєш гріхи міста Іпра? Чи не від того так смикається кінчик твого благородного носа? Ми послухались поради Луїса Вівеса[173], і бідняки з Іпра матимуть і працю, і шматок хліба. О, які великі сльози! Це справжні перли. От де наш рятунок!

А чоловіки говорили:

— Може, слід нам, угодниче Божий, святий Мартіне, зруйнувати Ketelstraat? Але чи віднадимо ми в такий спосіб бідних дівчаток бігати вечорами на любовні походеньки?

Нараз усі закричали:

— Ось іде причетник!

Підійшов Уленшпігель, схопив Помпілія на оберемок, закинув його на плечі і поніс, а слідом за ним пішли святенники й святенниці.

— Біда мені! — шепнув нещасний дзвонар на вухо Уленшпігелеві. — Так мені свербить, що я просто вмираю, мій сину.

— Тримайся рівно, — відповів Уленшпігель. — Хіба забув, що святий Мартін з дерева?

І він, наддавши ходи, приніс його до настоятеля, який і досі так чухався, що аж подряпав себе нігтями до крові.

— Дзвонарю, — звернувся настоятель до Помпілія, — ти чухався так, як і всі?

— Ні, панотче, — відповів дзвонар.

— А базікав що-небудь чи ворушився?

— Та де там, панотченьку, і не моргнув.

— Ну, тоді матимеш п'ятнадцять дукатів, — мовив настоятель. — Йди тепер і чухайся.

8

Другого дня віруючі дізналися від Уленшпігеля, як їх обдурено, і обурилися, що їх примусили шанувати замість святого якогось плаксія, який тільки й дзюрив у штани.

І багато з них стали єретиками та з усіма пожиткам тікали до принца, збільшуючи його армію.

Уленшпігель, вертаючись у Льеж, одного разу сів самотній відпочити в лісі й замислився. Дивлячись у небо, він думав: "Війна, все війна. Іспанці нищать мій бідний народ, грабують наше добро, гвалтують наших жінок і дівчат. А тим часом, як вода, пливають наші грошики, потоками тече марно кров, і користь від того має лише коронований кат, що хоче прикрасити свою корону ще одним квітом влади — квітом, що здається йому славетним, квітом крові, квітом пожеж. О! Якби я міг так тебе уквітчати, як мені хочеться, то ти приваблював би до себе самих тільки мух".

Раптом повз нього пробігло ціле стадо оленів. Посеред стада гордо несли свої гіллясті дев'ятикінцеві роги величезні старі олені. Поруч із ними, наче охоронці, дріботіли стрункі однолітки, що, здавалось, кожної хвилини ладні були захистити їх

своїми гострими ріжками. Уленшпігель не знав, куди вони бігли, але здогадувався, що до свого тирла.

— О! — зітхнув він. — Старі олені і молоді оленята, гордо й весело йдете ви у глибінь лісу на спочинок, об'їдаєте ніжні парості, вдихаєте чудові лісові пахощі, ви щасливі, поки не прийде ваш кат-мисливець. Точнісінько так, як і ми, благородні олені й оленята!

І попів Клаасів бився в його груди.

9

У вересні, коли вже комарі перестають кусатися, Мовчазний, зібравши чотирнадцять тисяч фламандців, валлонців та німців, з шістьма польовими та чотирма важкими гарматами, що промовляли за нього, переправився через Рейн біля Санкт-Фейта.

А під жовто-червоними прапорами на сукуватих бургундських палицях, якими так довго катували нашу країну[174], від яких почалося наше поневолення під кормигою кривавого герцога Альби, виступало двадцять шість тисяч п'ятсот чоловік і котилося сімнадцять польових і дев'ять важких гармат.

Та Мовчазний невеликі мав успіхи в цій війні, бо Альба щоразу ухилявся від бою.

А брат Оранського, Людвіг, цей фламандський Баярд[175], захопивши кілька міст і взявши викуп з багатьох суден на Рейні, у бою з сином герцога біля фрісландського міста Еммінгена втратив шістнадцять гармат, півтори тисячі коней та двадцять знамен через підлих найманців, що стали вимагати платню перед самим боєм.

І Уленшпігель, що бачив скрізь тільки руїни, кров і сльози, надаремне шукав порятунку для рідної землі.

І кати по всій країні вішали, стинали голови, палили невинні жертви.

І король отримував їхнє майно.

10

Мандруючи по землі валлонській, Уленшпігель на власні очі побачив, що принц тут не може сподіватися на допомогу. Так дійшов він до міста Бульйона[176].

Дорогою стали йому зустрічатися горбані різного віку, статі і стану. У всіх були великі чотки, які вони побожно перебирали, голосно промовляючи молитви, що нагадували кумкання жаб у ставку теплими вечорами.

Тут були горбаті матері з горбатими дітьми на руках, а решта малечі того самого поріддя чимчикувала позаду, почіплявшись за спідниці. Горбані вкрили й пригірки, і долини. Всюди на тлі ясного неба Уленшпігель бачив їхні худі постаті.

Він підійшов до одного з них і запитав:

— Куди прямують ці нещасні чоловіки, жінки, діти?

Горбань йому відповів:

— Ми йдемо до гробу святого Ремакля молитися, щоб дарував нам те, чого серце наше бажає, і щоб зняв із наших спин цей ганебний тягар.

Уленшпігель запитав знову:

— А чи не міг би святий Ремакль дарувати й мені те, чого моє серце бажає, і зняти

зі спини бідолашних громад кривавого герцога, який тяжить над нами, наче свинцевий горб?

— Святий Ремакль не знімає тягарів, посланих на кару, — відповів прочанин.

— А інші він знімає? — запитав Уленшпігель.

— Атож, якщо горб недавній. І коли станеться таке чудо, тоді всі ми святкуємо й бенкетуємо цілим містом. Кожний прочанин дає тому щасливцю, що видужав, хто срібну монету, а хто навіть і золотий флорин, бо він же сподобився святості і молитви його швидше доходять до Бога.

Уленшпігель запитав:

— А чому ж такий багатій, як святий Ремакль, бере плату за лікування, наче якийсь нікчемний аптекар?

— Ах ти нечестивцю! Він скарає тебе за твоє блюзнірство! — люто крикнув прочанин, трясучи своїм горбом.

— Ой лихо! — раптом застогнав Уленшпігель і звалився, скорчившись, під деревом.

Прочанин, дивлячись на нього, мовив:

— Святий Ремакль як уже вдарить, то вдарить!

А Уленшпігель аж скрутився і, шкрябаючи спину, галасував:

— О преславний угодниче Божий, пожалій мене! Це кара Господня за мої гріхи. Я відчуваю в спині пекельний біль. Ой-ой-ой! Змилуйся, святий Ремаклю! Йди, прочанине, йди, залиш мене самого, щоб я, наче батьковбивця, виплакався і покався.

І прочанин побіг щодуху аж до Великої площі в Бульйоні, де вже зібралися всі горбані.

Тут, тремтячи від жаху, уриваним голосом, він почав їм розповідати:

— Зустрів прочанина... стрункого, як тополя... вирікав блюзнірства... раптом горб на спині... вискочив болючий горб!

Слухачі-богомольці радісно загукали:

— Святий Ремаклю! Коли ти даєш горби, то можеш їх і зняти. Зніми наші горби, святий Ремаклю!

Тим часом Уленшпігель почимчикував далі. Проходячи безлюдним передмістям, він побачив, що біля одної таверни висять на дрючку два свинячих міхури на знак ковбасного ярмарку, або Ranch Kermis'a, як його звать у Брабанті.

Уленшпігель взяв один з міхурів і, піднявши хребет сухої камбали, що валявся на землі, трохи порізався, пустив своєї крові в міхур, надув його, зав'язав і всунув за комір на спину разом з камбальним хребтом. Так себе причепуривши, він згорбив дугою спину та й пішов на майдан, трясучи головою і ледве переставляючи ноги, достоту як старий горбань.

Прочанин, при якому він падав, угледівши його, закричав:

— Ось він, хулитель святих!

І показав на нього пальцем. Всі позбігалися глянути на нещасного.

Уленшпігель скрушно трусив головою.

— Ах, — бідкався він, — нема мені ні милості, ні жалю, вбийте мене, як скаженого

пса!

І горбані, потираючи руки, гукали:

— Нашого полку прибуло!

А Уленшпігель крізь зуби нишком бурмотів:

— Стривайте, я ще вам відплачу, злі нікчеми, — але вдаряв із себе смиренного й покірного і казав: — Хай навіть мій горб ще твердішим стане, але я не їстиму й не питиму, поки святий Ремакль не зцілить мене так, як і покарав.

Почувши про чудо, вийшов із церкви канонік. Це був здоровань великий, огрядний, пихатий. Високо задерши носа, він, наче корабель, розтинав натовп горбатих.

Йому показали на Уленшпігеля. Він сказав до нього:

— То це тебе, голубе, спіткала кара святого Ремакля?

— Мене, превелебний отче, — відповів Уленшпігель, — мене, грішного, а тепер я хочу смиренно молити його, щоб зняв з мене цього свіжого горба, як буде його ласка.

Канонік, відчувши, що тут діло не без шахрайства, мовив до нього:

— А дай-но я помацаю твого горба.

— Мацайте, панотче, — сказав Уленшпігель.

Помацавши, канонік промовив:

— Та він зовсім свіжий, та ще й вогкий. Я сподіваюсь, що святий Ремакль буде милосердний до тебе. Іди за мною.

Уленшпігель пішов за каноніком до церкви. Горбані йшли слідом за ними й кричали: "Ось він, проклятуший! Ось блюзнір! Скільки важить твій новий горб? Зроби з нього калитку, збиратимеш туди гроші! Ти глузував з нас усе життя, коли був стрункий, тепер наша черга. Слава тобі, святий Ремаклю!"

Уленшпігель, схиливши голову, мовчки йшов за каноніком. Вони ввійшли в маленьку капличку, де стояла мармурова гробниця, накрита важкою, також мармуровою, плитою. Між гробницею та стіною каплички був вузький прохід. Юрба горбатих прочан мовчки низкою пролазила між плитою і муром, тиснучись горбами до гробниці і сподіваючись у такий спосіб позбутися їх. Ті, що вже терлися горбами, не пускали тих, які чекали своєї черги. Зчинялися баталії, хоч і мовчазні, бо горбаті лише нишком частували одне одного штурханами з огляду на святість місця.

Канонік наказав Уленшпігелеві вилізти на мармурову плиту, щоб усі прочани могли добре його бачити. Уленшпігель відповів:

— Я сам не вилізу.

Канонік підсадив його, звелів стати на коліна і сам став біля нього. Уленшпігель вклякнув, похилив голову і застиг у такий позі.

Тоді канонік, набравшись духу, голосно почав таку проповідь:

— Чада мої і браття во Христі! Ви бачите біля ніг моїх найбільшого безбожника, мерзенного нікчему, якого святий Ремакль скарав гнівом своїм.

І Уленшпігель, б'ючи себе в груди, сказав:

— Confiteor![177]

— Колись, — вів далі канонік, — він був прямий, як ратище алебарди, і пишався

цим. А гляньте-но тепер на нього: це горбань, що скорчився в дугу під тягарем кари небесної.

— Confiteor! Зніми з мене горб, — молився Уленшпігель.

— О великий угоднику Божий, святий Ремакль, — правив своєї канонік, — ти, що за життя свого зробив тридцять і дев'ять чудес, зніми з цих плечей тягар, що давить на них, щоб ми могли співати славу тобі на віки вічні, — in saecula saeculorum! І мир на землі всім горбатим доброї волі!

І всі горбані заволали хором:

— Так, так, мир на землі горбатим доброї волі! Досить з них кривд, досить принижень, зніми наші горби, святий Ремакль!

Канонік наказав Уленшпігелеві злізти з надгробка і потертись горбом об край мармурової плити.

Уленшпігель виконав його наказ, безперестану повторюючи:

— Mea culpa, confiteor[178], зніми з мене горб!

І він почав сильно тертись горбом у всіх перед очима.

Раптом усі закричали:

— Дивіться-но, горб меншає! Гляньте, зовсім тоне! З правого боку вже нічого нема!

— Ні, він не тоне, він входить до нутра, звідкіль і вийшов.

— Ні, горби входять у шлунок, де протягом вісімдесяти днів правлять за поживу.

— Це подарунок святого горбатим, що позбулися клопоту.

— Ось куди діваються горби!

Нараз усі горбаті голосно скрикнули, бо Уленшпігель щосили вперся в край надгробної плити і міхур луснув. Кров, що була в ньому, проступила великими краплями крізь куртку і закапала на підлогу. Він випростався, простяг руки і заволав:

— Горб з мене знято!

І всі горбані закричали в один голос:

— Святий Ремакль благословив його! Він милостивий до нього, а до нас суворий.

— Угодниче святий, зніми наші горби!

— Я пожертвую тобі теля!

— А я — сім баранів!

— А я — все, що за рік уполюю...

— А я — шість окостів...

— А я — свій будинок на церкву віддаю!

— Зніми наші горби, святий Ремакль!

Вони дивилися на Уленшпігеля з заздрістю і повагою. Один із них хотів помацати під курткою, але канонік сказав:

— Там рана, яку не можна виставляти на світло.

— Я помолюся за вас, — сказав їм Уленшпігель.

— Ах, чоловіче! — заговорили всі горбаті враз. — Ти знову став прямий, а ми глузували з тебе, пробач нам, ми не знали, що чинили. Христос, Господь наш, простив на хресті, прости і ти нас.

— Прощаю, — ласкаво мовив Уленшпігель.

— Ну гаразд, на тобі за це патар!

— А ось флорин.

— А ось вам реал, ваша стрункість!

— Не відмовтесь від крузата.

— Дозвольте вам дати каролію...

— Давайте, щоб ніхто не помітив, — шепнув їм нишком Уленшпігель, — хай ваша ліва рука не знає, що дає права.

А сказав він це з огляду на каноніка, який мало не жер очима гроші горбатих, хоч і не міг здалеку побачити, срібло там чи золото.

— Будь благословен від Господа, чоловіче святий, — казали горбаті до Уленшпігеля.

І він гордо приймав подаяння, наче який чудотворець. Лише скупердяги мовчки терлися своїми горбами об мармурову плиту.

Ввечері Уленшпігель пішов у таверну і влаштував там добру гулянку.

Але перед тим, як лягти спати, він згадав, що канонік не забариться прийти, щоб взяти як не всю здобич, то хоч добру половину. Він полічив свій прибуток і побачив, ще має більше золота, ніж срібла, — тут було добрих триста каролію. Помітивши вазон з засохлим лавровим кущиком, він витяг рослину з корінням та землею і поклав золото на дно горщика, а півфлорини, патари й дрібні гроші розсипав на столі перед собою.

Незабаром з'явився до таверни й канонік. Побачивши його, Уленшпігель запитав:

— Пане кононік, чого зволите від моєї нікчемної персони?

— Нічого іншого, як твого добра, мій сину, — відповів той.

— От горе, чи не того, що бачите на столі?

— Саме того, — відповів канонік і, простягнувши руку, згріб усі гроші зі столу в капшук, для цього й взятий. Проте дав одного флорина Уленшпігелеві, що про людське око жалібно пхикав. А потім запитав його, як це він устругнув таке чудо.

Уленшпігель показав йому хребет камбали і свинячий міхур.

Канонік забрав їх в Уленшпігеля, а той усе лементував, прохаючи дати йому ще хоч трохи, бо шлях, мовляв, від Бульйона до Дамме не малий для нього, бідного мандрівника, і він, напевне, дорогою вмере з голоду.

Але канонік пішов, не сказавши ні слова.

Залишившись на самоті, Уленшпігель подивився на вазон і заснув. Рано-вранці другого дня він забрав усю здобич і з Бульйона подався в табір Мовчазного, віддав йому всі гроші, розповів, як він їх здобув, і додав, що то найкращий спосіб стягати з ворогів контрибуцію.

Принц дав йому десять флоринів.

Що ж до камбалачого хребта, то його покладено в кришталеву скриньку, яку повісили на розп'яття у вівтарі бульйонського собору.

І всі в місті вірили, що в скриньці лежить горб чудом зціленого блюзніра.

Мовчазний, перебуваючи в околицях Льежа, готувався до переправи через Маас. Щоб ввести герцога в оману і приспати його пильність, він робив різні складні маневри.

Уленшпігель старанно виконував свої військові обов'язки, навчився добре стріляти з аркебузи, до всього придивлявся й прислухався.

Саме тоді прибуло в табір чимало фламандських і брабантських дворян. Вони швидко здружилися з панством та командирами з почту Мовчазного.

Але в таборі незабаром утворилися дві партії, що ворогували між собою. Одні казали: "Принц зрадник", а другі їм відповідали, що не потерплять таких наклепів, що вони заткнуть їм їхні брехливі пельки. Недовір'я ширилось, як пляма від масла. Доходило до того, що бились навкулачки чоловік по шість, по вісім і по дванадцять, іноді хапались навіть за холодну зброю, а то й за аркебузи.

Одного дня на гамір з'явився сам принц і пройшов поміж двох партій. Куля зірвала в нього шпагу. Він наказав припинити сутичку і обійшов увесь табір, щоб усі бачили його, щоб ніхто не сказав: "Вмер Мовчазний, кінець війни".

Другого дня, близько півночі, в густому тумані, Уленшпігель, вийшовши з одного дому, де залицявся на фламандський манір до одної валлонської дівчини, почув раптом, як біля сусіднього будинку тричі каркнув ворон. У відповідь йому хтось здалеку також каркнув тричі. З дому вийшов якийсь селянин, і Уленшпігель почув кроки на дорозі.

Два чоловіки, розмовляючи по-іспанському, підійшли до селянина, і він звернувся до них тією ж мовою:

— Ну, що ви зробили?

— Чимало доброго, — відповіли ті, — брехали для короля. Завдяки нам серед воєначальників і солдатів панує недовіра до принца, і вони кажуть: "Це тільки з ничого честолюбства принц повстав проти короля, бо хоче, щоб його боялися і щоб потім, як запорука миру, йому дісталися міста й маєтності. За п'ятсот тисяч флоринів він зрадить дворянство, що так мужньо бореться за батьківщину. Герцог обіцяв йому повну амністію і поклявся повернути йому і всім вищим воєначальникам їхні маєтності, якщо вони заприсягнуть на вірність королю. Оранський сам піде на угоду з ним". А прихильники Мовчазного казали нам: "Герцогова пропозиція — це пастка, Оранський не впіймається в неї, пам'ятаючи про Егмонта й Горна. Ми добре знаємо, що казав у Римі кардинал Гранвелла, коли схопили графів: "Впіймали два піскаріки, шуку пустили. Поки Мовчазний на волі, то не впіймано нікого".

— А чи велика незгода в таборі? — запитав селянин.

— Незгода велика, — відповіли ті, — і з кожним днем вона більшає. А де листи?

Вони ввійшли в дім, де засвітився ліхтар. Заглянувши у віконце, Уленшпігель побачив, як вони розпечатали листи і з великою радістю почали їх читати, попиваючи мед.

Потім вони вийшли, сказавши до селянина:

— Розвалиться табір — Оранського схоплять. Добра буде пожива.

"Такі зрадники не повинні жити", — сказав собі Уленшпігель.

Змовники вийшли. Надворі був густий туман, і Уленшпігель бачив, як селянин виніс

їм ліхтаря, якого вони взяли з собою.

Світло ліхтаря часто закривала чорна тінь, і Уленшпігель здогадався, що вони йдуть один за одним.

Він швиденько схопив аркебузу і вистрелив у чорну тінь. Ліхтар гойднувся кілька разів угору-вниз, із чого Уленшпігель зробив висновок, що один із них упав, а другий намагається оглянути рану. Він знову набив свою аркебузу. Потім, коли ліхтар, гойдаючись, став швидко віддалятися в напрямку табору, Уленшпігель вистрелив удруге. Ліхтар захитався, потім упав і згас. Стало темно.

Уленшпігель побіг у табір і дорогою зустрів профоса та юрбу солдатів, що прокинулись від пострілів. Уленшпігель підбіг до них і сказав:

— Я мисливець, ідіть заберіть дичину.

— Веселий з тебе фламандець, — мовив профос, — ти вмієш розмовляти не тільки язиком.

— Слова язика — це вітер, — сказав Уленшпігель, — а слова свинцеві впинаються в тіло зрадників. Ходімо за мною.

При світлі ліхтарів він повів їх туди, де лежали обидва, один був уже мертвий, а другий ще хрипів, тримаючи в руці зібганого останніми зусиллями волі листа.

Вони забрали трупи, з одягу яких було видно, що це дворяни, і, присвічуючи ліхтарями, понесли прямо до принца, який мусив через те припинити нараду з Фрідріхом Голленгаузенем, маркграфом Гессенським та іншими поважними особами.

У супроводі ландскнехтів і рейтарів у жовтих та зелених мундирах вони прийшли до намету Мовчазного і стали гукати, щоб він їх прийняв.

Принц вийшов. Тоді Уленшпігель, випередивши профоса, що вже відкашлявся і хотів був почати обвинувальну промову, сказав сам:

— Ваша високість, я вбив замість круків двох високородних зрадників з вашого почту.

Потім він розповів усе, що бачив, чув і зробив.

Мовчазний не промовив і слова. Обидва трупи були обшукані в присутності самого Вільгельма Оранського, прозваного Мовчазним, Фрідріха Голленгаузена, маркграфа Гессенського, Дітріха ван Схоненберга, графа Адьберта Нассауського, Гоогстратена, Антуана де Лалена, губернатора Мехельнського, солдатів і Ламме Гудзака, що аж трусився від страху.

У вбитих дворян знайшли листи Гранвелли і Нуаркарма[179], які наказували їм сіяти розбрат серед принцевих прихильників, щоб послабити його сили, примусити поступитися перед герцогом, який нагородить його по заслuzі — і відрубає йому голову. "Треба, — писалося в листах, — діяти обережно, натяками, щоб у війську склалося враження, ніби Мовчазний, заради особистої користі, уклав уже й окрему угоду з герцогом. Тоді воєначальники і солдати самі скрутять йому руки". Кожному з них як винагороду вже послано в Антверпен через Фуггерів[180] по п'ятсот дукатів. А ще по тисячі вони отримають, тільки-но прибудуть з Іспанії в Зеландію чотириста тисяч.

Отже, змова була викрита. Принц мовчки повернувся до своїх дворян, сеньйорів і

солдатів, поміж якими було чимало таких, що мали на нього підозру, і, мовчки показавши на трупи, подивився на них усіх з докором.

— Хай живе принц Оранський! Принц Оранський вірний слуга батьківщини! — голосно вигукнули всі.

Повні зневаги до зрадників, вони хотіли кинути трупи собакам, але Мовчазний сказав:

— Не тіло треба кинути собакам, а слабкість духу, що породжує сумніви до чистих намірів.

На це сеньйори й солдати закричали:

— Хай живе принц! Хай живе принц Оранський, друг вітчизни!

І їхні голоси прозвучали громовою загрозою усякій неправді.

Принц, показуючи на трупи, сказав:

— Поховайте їх по-християнському.

— А я? — запитав Уленшпігель. — Що зроблять зі мною, вірним слугою батьківщини? Коли я зробив погано, то хай дадуть хлости, коли ж добре, то хай нагородять.

Тоді Мовчазний сказав:

— Цей аркебузьєр дістане п'ятдесят ударів свіжими дубцями в моїй присутності за те, що без наказу вбив двох дворян і тим тяжко порушив дисципліну, і тридцять флоринів нагороди за те, що добре дивиться й слухає.

— Монсеньйоре, — сказав Уленшпігель, почувши таке, — якби мені дали спершу тридцять флоринів, я б легше витерпів хлосту.

— Авжеж, авжеж, — заскімлив Ламме Гудзак, — дайте йому спершу тридцять флоринів, то він легше стерпить решту.

— А потім, — додав Уленшпігель, — душа моя чиста, тому немає ніякої потреби мити її дубцем і полоскати лозою.

— Правда, правда, — заскімлив знову Ламме Гудзак, — Уленшпігеля зовсім немає потреби ні мити, ні полоскати. В нього душа чиста. Не мийте його, панове, й не полощіть.

Тільки-но Уленшпігель отримав тридцять флоринів, профос наказав stockmeester'у, своєму помічникові, що орудував дубцями, взятися до діла.

— Гляньте, панове, яка в нього жалісна міна, — сказав Ламме. — Мій друг Уленшпігель зовсім не любить дерева.

— Ні, — мовив на те Уленшпігель, — я люблю віти зеленого, кучерявого ясеня, що могутньо простягаються назустріч сонцю. Але ненавиджу до смерті гидезні, обчухрані дубці, липкі від соку, без гілок, бо в них злостивий вигляд, а дотик їхній дуже болючий.

— Ти вже готовий? — запитав профос.

— Готовий? — перепитав Уленшпігель. — Готовий до чого? До хлости? Ні, зовсім не готовий і готуватися не збираюсь, пане stockmeester. У вас руда борода і лютий вигляд, але я певний, що серце у вас м'яке і ви не любите мордувати таких бідолашних хлопців, як я. Мушу вам сказати, що й я не люблю не тільки лупцювати, а й дивитися на це. Бо

християнська спина — це священний храм, що разом з грудьми містить у собі легені, якими людина вдихає повітря боже. Які ж муки гризтимуть вас, коли ви брутальним ударом дубця поламаєте мені ребра!

— Ану швидше! — мовив stockmeester.

— Монсенйоре, — звернувся Уленшпігель до принца, — повірте мені, нема чого так квапитись. Спочатку треба висушити ці дубці, бо, кажуть, сире дерево, вп'явшись у живе тіло, вносить у нього смертельну отруту. Чи ж ваша високість хоче бачити, як я так ганебно помру? Монсенйоре, я бережу свою спину для вірної служби вашій високості. Накажіть відшмагати мене різками чи батогом, а коли не хочете моєї смерті, то звільніть мене, будь ласка, від свіжих дубців.

— Помилуйте його, принце! — заступилися за нього мессієр Гоогстратен і Дітріх Схоненберг.

Інші співчутливо усміхались.

Ламме також докинув:

— Монсенйоре, монсенйоре, зробіть ласку, свіже дерево — це ж отрута.

Тоді принц сказав:

— Гаразд, прощаю.

Уленшпігель стрибнув кілька разів угору, ляснув Ламме по животу і потяг його танцювати.

— Дякуй разом зі мною монсенйорові, що врятував мене від свіжих дубців.

Ламме спробував був танцювати, але не міг, живіт був на заваді.

Зате Уленшпігель щедро пригостив його їжею і питвом.

12

Ухиляючись від бою з Мовчазним, герцог увесь час не давав спокою його військам, що маневрували в долині поміж Юліхом та Маасом і в різних місцях шукали броду: під Гонтом, Мехеленом, Ельсеном, Меерсеном, але скрізь дно річки було втиконе гострими кілками, що при переправі ранили і коней, і людей.

Лише під Стокемом дно було чисте. Принц наказав переходити річку. Рейтари, переправившись через Маас, вишикувались у бойовому порядку на березі, щоб прикривати переправу з боку Льєзького єпископства. Потім від берега до берега впоперек річки простяглися десятками рядами лучники та аркебузьери, серед яких був і Уленшпігель. Вода сягала йому мало не до пояса, і хвиля кілька разів підіймала його разом з конем.

Повз нього проходили піхотинці, поприв'язувавши порохівниці до капелюхів і піднявши вгору свої аркебузи. За ними йшов обоз, мушкетери, сапери, феєрверкери, далі котилися кулеврини, подвійні кулеврини, фокони, фальконети, серпентини, півсерпентина, подвійні серпентини, мортири, подвійні мортири, гармати, півгармати, здвоєні гармати і сакри — легкі польові гармати, поставлені на передок, запряжені парою коней; вони могли швидко пересуватися і були подібні до так званих "імператорських пістолетів". Позад усіх, в ар'єргарді, йшли ландскнехти й фламандські рейтари.

Уленшпігель зиркав навколо, чи нема де чого випити, щоб зігрітися. Поруч із ним на коні хропів лучник Різенкрафт, височенний, худий і злий рейтар з Верхньої Німеччини; від нього тхнуло горілкою. Уленшпігель обдивився, чи нема де на крупі коня фляги, але фляга висіла в Різенкрафта через плече на мотузці. Він перерізав її, взяв флягу і з насолодою припав до неї.

Лучники попросили його:

— Дай і нам випити.

Уленшпігель поділився з ними. Коли горілку випили, він зв'язав мотузку і повісив флягу на груди рейтарові. Але в той час Різенкрафт прокинувся і зразу ж схопив флягу, щоб подоїти свою корівку. Та не знайшовши там молочка, він страшенно розсердився.

— Злодюго! — загорлав він. — Ти випив мою горілку?

Уленшпігель відповів:

— А випив. Промоклі кіннотники діляться горілкою. Є в одного — є й у всіх. Не гаразд бути жадною.

— Завтра на двобої я порубаю тебе на січку! — гукнув Різенкрафт.

— Гаразд, — відповів Уленшпігель. — Повідрубуюмо собі руки, ноги, голови і все інше. Але чого це в тебе така зла пика? Чи не від забору часом?

— Еге ж, від забору, — відповів Різенкрафт.

— То тобі треба прочистити шлунок, а не битися, — сказав Уленшпігель.

Вони домовились між собою, що зустрінуться завтра, верхи, одягнувшись як хто хоче, щоб випустити один одному тельбухи короткими, прямими шпагами.

Уленшпігель попрохав дозволу замість шпаги взяти палицю і дістав згоду.

Тим часом усе військо переправилось через річку і з наказу воєначальників вишикувалось у бойовому порядку, і десять рядів лучників також вийшли на той берег.

Мовчазний скомандував:

— На Льеж!

Уленшпігель зрадів і разом з усіма крикнув:

— Хай живе принц Оранський! На Льеж!

Але найманці, особливо верхньонімецькі, відмовилися йти вперед, сказавши, що сильно намокли. Надаремно принц запевняв їх, що перемога буде за ними, що льежці на їхньому боці, — вони не захотіли й слухати, порозпалювали великі багаття і стали сушитися і грітися біля них разом зі своїми розсідланими кінями.

Напад на місто був відкладений на другий день. Альба, дуже переляканий сміливою переправою, заспокоївся, коли шпигуни донесли йому, що військо Мовчазного ще не готове до походу на Льеж.

Він пригрозив Льежу і всій окрузі, що знищить все вогнем і мечем, якщо прихильники принцові хоч де поворухнуться.

Єпископ Герард ван Грусбеке[181], іспанський блюдолиз, встиг озброїти своїх солдатів проти принца, який прийшов надто пізно через те, що верхньонімецькі найманці не схотіли йти в бій у мокрих штанах.

Уленшпігель і Різенкрафт взяли собі секундантив, які домовилися, що супротивники будуть битися піші і до смертельного кінця, якщо того забажав переможець, — така була умова Різенкрафта.

Місцем двобою обрали галявину, порослу чагарями.

Вже з самого ранку Різенкрафт натягнув на себе свій стрілецький обладунок — шолом з нагрудником, але без заборолу, і кольчугу без рукавів. Він розірвав на клапті сорочку і запхнув у шолом, щоб, в разі потреби, було чим перев'язати рану. Потім озброївся арбалетом з доброго арденнського дерева, сагайдаком з тридцятьма стрілами і довгим кинджалом, але не взяв дворучного меча, звичайної зброї стрільців. Він прибув на місце двобою верхи на закованому в залізо коні під бойовим сідлом і з прикрашеним перами налобником.

Уленшпігель озброївся, як благородний рицар: замість коня він приїхав на віслюку, замість сидла простелив собі спідницю вуличної дівки, замість налобника на віслюку був кошик, прикрашений стружками, що маяли на вітрі, а за лати йому правили якісь лахи, бо, казав він, залізо дуже дороге, до сталі доступу нема, що ж до міді, то її останнім часом стільки пішло на гармати, що з решти не викуєш панцира і для кролика. Замість шолома він накрив голову салатним листом; зверху стирчало лебедине перо, щоб проспівало останню пісню, якщо доведеться дуба дати.

Замість легкої, тонкої шпаги Уленшпігель узяв грубезну, довгу ялинову жердку, кінець якої оздобив пучком ялинових гілок. Ліворуч при сидлі висів довгий дерев'яний ніж, праворуч замашна булава — бузиновий дрючок з настромленою на кінці ріпою.

Коли він у такому обладунку прибув на місце двобою, Різенкрафтові секунданти мало не полягали від реготу, але сам німець залишився похмурий і злий.

Уленшпігелеві секунданти зажадали, щоб німець зняв свою сталеву кольчугу, коли на Уленшпігелеві, крім лахміття, немає нічого. Різенкрафт погодився. Тоді його секунданти запитали, навіщо Уленшпігель озброївся мітлою.

— Палицю ви мені самі дозволили, а прикрасити її зеленню не забороняли, — сказав Уленшпігель.

— Хай робить, що хоче, — сказали всі четверо секундантив.

Різенкрафт не сказав ні слова, лише короткими ударами шпаги стинав тоненькі стеблинки вересу.

Секунданти зажадали, щоб і він змінив шпагу на мітлу, як Уленшпігель.

Той відповів:

— Коли цей голодранець з доброї своєї волі вибрав таку чудернацьку зброю, то він, мабуть, сподівається нею захистити своє життя.

Уленшпігель підтвердив, що з нього досить і цієї мітли, і четверо секундантив сказали, що все гаразд.

Супротивники стояли один проти одного — Різенкрафт на коні, вкритому залізом, Уленшпігель на віслюку, вкритому власною шкурою.

Уленшпігель виїхав на середину поля і, взявши мітлу напереваги, наче спис, мовив:

— Для мене огидніші від чуми, прокази, смерті ті паскудні злостивці, які,

перебуваючи в товаристві добрих вояків, тільки й мають клопоту, що сунуть всюди свою кислу, аж слиняву від злості, пику. Де з'явиться такий, там затихає сміх, замовкає пісня. Вони як не сваряться, то б'ються, отже, разом із чесним боєм за батьківщину, заводять бійки між собою, які завдають шкоди армії і радують ворога. Цей Різенкрафт, що ось стоїть перед вами, вбив за дрібницю двадцять одного товариша по зброї, а в бою або в якій сутичці сам ніколи не виявляв ні блискучої мужності, ні відваги, вартої хоч найменшої нагороди. А тому мені дуже приємно буде сьогодні почухати цього шолудивого пса проти його облізлої шерсті.

Різенкрафт відповів:

— Цей п'янюга наплів казна-чого про поєдинки. Тому я з насолодою розчереплю йому макітру, щоб усі побачили, що в нього сіно в голові замість мозку.

Секунданти звеліли супротивникам спішитися.

В Уленшпігеля впав з голови салатний лист, якого віслюк миттю підхопив і почав їсти, але в цю мить один із секундантів дав йому такого стусана ногою, що він мусив припинити свій приємний сніданок і піти геть із поля бою. Коня теж прогнали, і обидві тварини почваланали пастися вкупі.

Нарешті секунданти засвистіли, подаючи сигнал до бою.

Обидва супротивники люто кинулись один на одного. Різенкрафт споминав усіх чортів і рубав шпагою, а Уленшпігель відбивався мітлою і спритно ухилявся від ударів, забігаючи то навскоси, то навколо, то зигзагами, показував йому язика, всіляко перекирвляючи його, а той, задихаючись, мов несамовитий махав у повітрі шпагою. Він уже наступав Уленшпігелеві на п'яти, але Уленшпігель раптом обернувся і щосили ткнув його мітлою в ніс. Різенкрафт упав, розчепіривши руки й ноги, наче напівздохла жаба.

Уленшпігель кинувся до нього і почав без жалю шурувати його мітлою і по шерсті, і проти шерсті, примовляючи:

— Преси пощади, бо примушу тебе зжертю цю мітлу!

І він шурував його безперестанку, на велику втіху присутніх, і все примовляв:

— Преси пощади, бо змушу тебе зжертю мою мітлу!

Але Різенкрафт не міг промовити й слова: від лютої злості він дав дуба.

— Хай Бог прийме душу твою, злостивий бідолахо! — мовив Уленшпігель і пішов, пойнятий смутком.

14

Був саме кінець жовтня. У принца бракувало грошей, його армія голодувала. Солдати ремствували. Він ішов у напрямку до Франції, намагаючись зустрітися з герцогом і дати йому бій, але той від бою ухилявся.

Виступивши з Кенуа-ле-Конт у Камбрезі[182], він натрапив на десять рот німців, вісім загонів іспанців і три ескадрони легкої кінноти під командою дона Рафаеля Енріке, герцогового сина. Дон Рафаель Енріке був там, де кипів найзапекліший бій. Він закричав по-іспанському:

— Бий, бий! Ніякої пощади! Хай живе папа! — і кинувся зі своїми вояками на загін

стрільців, яким командував Уленшпігель. Тоді Уленшпігель сказав своєму сержантові:

— Зараз я вирву язика цьому катові.

— Вирви, — відказав той.

І Уленшпігель влучним пострілом розтрощив щелепу і вирвав язик дону Рафаелю Енріке, синові герцога.

Потім він збив з коня сина маркіза Дельмареса.

Вороже військо кинулося навтіки.

Після цієї перемоги Уленшпігель став шукати в таборі Ламме, але не знайшов.

— Який жаль, — казав він, — зник Ламме, мій друг, мій товстий друг. Мабуть, у запалі бою, забувши про вагу свого черева, він кинувся навздогін за іспанськими втікачами. Він, певне, захекався і впав як мішок на дорозі. А ті бузувіри підібрали його і візьмуть з нього викуп — його власним християнським салом. Мій друже Ламме, де ти, де ти, мій товстий друже?

Уленшпігель скрізь його шукав, але ніде не знайшов і зажурився.

15

У листопаді, місяці снігових завірюх, Мовчазний викликав до себе Уленшпігеля. Покусуючи шнур своєї кольчуги, принц сказав до нього:

— Слухай і запам'ятовуй.

Уленшпігель відповів:

— Мої вуха — це тюремна брама: в неї легко увійти, але важко вийти назад.

Мовчазний сказав:

— Обійди Намюр, Фландрію, Геннегау, Південний Брабант, Антверпен, Північний Брабант, Гельдерн, Оверейссель, Північну Голландію і кажи скрізь: "Якщо нашої християнській справі фортуна зрадить на суходолі, то ми й на морі будемо боротися проти підлих насильників[183]. Сам Бог благословив нас на цей подвиг, і він не обмине нас своєю ласкою і в щасті і в нещасті". Як прийдеш в Амстердам, знайди відданого мені графа Пауля Бейса і дай йому звіт, де був і що робив. Ось три перепустки, підписані Альбою, — їх знайшли у вбитих під Кенуа-ле-Конт. Мій секретар вписав імена. Можливо, ти надібаєш дорогою попутника, якому зможеш довіритись. Хто на спів жайворонка кукурікне тобі по-войовничому, той — наш. Ось тобі п'ятдесят флоринів. Будь відважний і вірний.

— Попіл б'ється в моє серце, — відповів Уленшпігель. І вирушив у дорогу.

16

Перепустка за підписом короля й герцога давала йому право мати при собі яку завгодно зброю. Він узяв свою улюблену аркебузу, набоїв і сухого пороху. Потім одягнувся в подертий плащ, латаний камзол і діряві штани іспанського крою, натягнув на голову капелюха з пером, почепив шпагу і, покинувши своє військо біля французького кордону, подався в Маастріхт[184].

Провісники холоду — корольки — літали навколо будинків і просили притулку. Вже третій день ішов сніг.

Дорогою Уленшпігель не раз мусив показувати свою перепустку. І його

пропускали. Він ішов до Льежа.

Незабаром він опинився на широкій рівнині. Сильний вітер заліплював йому обличчя снігом. Навкруги біла, біла рівнина, а над нею — хуртовина й вихор. За ним невідступно йшли три вовки, та коли він звалив одного пострілом, то інші кинулися на пораненого товариша і, роздерши його, повтікали із шматками м'яса до лісу.

Порятувавшись від вовків, Уленшпігель подивився навколо, чи не біжить де інша зграя, і помітив у сніжній завії далеко в полі наче рухомі постаті, а за ними чорні силуети вершників. Він виліз на дерево. До нього з вітром долинув жалібний стогін.

"Це, мабуть, прочани в білих плащах, — подумав він, — вони ледве помітні на снігу". Але згодом побачив, що то біжать голі люди, а два рейтари в чорній одежі, верхи на могутніх конях, довгими нагаями поганяють це жалюгідне стадо. Він приладнав свою аркебузу. Серед цих бідолах були старі й молоді — голі, замерзлі, задубілі, скоцюрблені. Вони бігли з останніх сил, щоб ухилитися від рейтарського нагая. А тепло одягнутим, ситим, червоним від горілки рейтарам, як видно, приємно було поганяти нещасних, голих людей, щоб вони швидше бігли.

Уленшпігель сказав собі: "Я мщуся за тебе, попеле Клаасів", — і вистрелив прямо в пику одному з рейтарів; той упав з коня. Другий злякався, не розуміючи, звідки прилетіла несподівана куля. Гадаючи, що в близькому лісі ховається ворожа засідка, він хотів утекти разом із конем свого товариша. Схопивши його за вуздечку, він зліз, щоб обдерти забитого, але тут друга куля влучила йому в потилицю, і він упав додолу.

Голі люди, уявивши, що їх урятував ангел небесний в подібі цілкого аркебузьєра, попадали на коліна. Коли Уленшпігель зліз із дерева, то дехто з нещасних упізнав його, бо вони служили разом в армії принца.

Вони йому сказали:

— Уленшпігелю, ми з Франції. Оце ж нас без милосердя гнали в Маастріхт, де зараз перебуває герцог, нас хочуть покарати як зрадників за те, що ми не могли заплатити за себе викупу, і наперед засудити до тортур і до страти, а кого не стратять, тих, як злодіїв і розбишак, пошлють на королівські галери.

Уленшпігель, віддаючи свій *opperstkleed* найстарішому з них, мовив:

— Ходімо, я вас проведу до Мезьєра[185], але спершу треба зняти одіж з убитих і забрати коней.

Після того, як з рейтарів познімали куртки, штани, чоботи, шапки і розподілили їх поміж найкволішими та хворими, Уленшпігель сказав:

— Ходімо в ліс, брати, там тихіше й тепліше. Ну бігом!

Раптом один чоловік скрикнув:

— Мені холодно, я голодний, я йду до Бога засвідчити, що папа — антихрист на землі.

І він упав мертвий. Товариші вирішили забрати його з собою, щоб поховати по-християнському.

Дорогою зустрівся їм селянин, що їхав на возі з будою. Побачивши голих людей, він пожалів їх і сказав лізти в буду. Тут вони позаривалися в сіно й повкривалися

порожніми мішками. Трохи зігрівшись, вони подякували Господу Богу. Уленшпігель їхав біля воза на одному рейтарському коні, а другого тримав на повіді.

У Мезьєрі вони зупинилися, їм дали доброго супу, пива, хліба, сиру, а також і м'яса для старих. Дали також і притулок, одягнули і знову озброїли за кошт громади. Всі дякували й обіймали Уленшпігеля, і їхня вдячність була йому приємна.

Двох рейтарських коней він продав за сорок вісім флоринів, з яких тридцять віддав французам.

Мандруючи далі в самотині, він казав собі: "Ось я йду, скрізь бачу лише руїни, кров і сльози й не знаходжу більш нічого. Нечиста сила, видно, мене підманула. Де Ламме? Де Неле? Де Семеро?"

І знову попів Клаасів бився в його груди.

І він почув голос, тихий, як подув вітерця: "Шукай в смерті, в руїнах, в сльозах".

І він пішов далі.

17

Уленшпігель прийшов до Намюра[186] в березні.

Тут він і здивався з Ламме: той дуже полюбив мааську рибу, а надто форель, найняв човна і рибалив у річці, взявши дозвіл у громади. Рибникам він заплатив за те п'ятдесят флоринів.

Він і продавав, і сам їв рибу і на цьому випас ще більше черево та придбав капшучок червінців.

Побачивши свого друга, який ходив над берегом, шукачи способу перебратися на той бік Маасу, щоб дістатися до міста, він вельми зрадив, повернув свого човна до берега, насилу видряпався по крутому схилу і підійшов до Уленшпігеля. Заїкаючись від радості, він промовив:

— Ось де ти, сину мій во Христі. Еге ж, син, бо ковчег мого черева може вмістити двох таких, як ти. Куди ж ти йдеш? Чого бажаєш? То ти живий? Чи не бачив моєї жіночки? Будеш у мене їсти мааську рибу, це найкраще, що є на цьому земному падолі. Тут уміють робити такі соуси, що оближеш і пальці, і руки по самі плечі. Вигляд у тебе став гордий та пишний, відколи на обличчі з'явилась бойова засмага. Ось нарешті й ти, мій сину, мій Уленшпігелю, веселий волоцюго. — Потім запитав нишком: — А скільки ти уколошдав іспанців? Чи не бачив моєї жіночки де-небудь там, на возі, разом з їхніми повіями? І винце мааське питимеш. Який же це чудовий засіб від запору! Ти бував поранений, сину мій? Отож поживеш тутечки, одразу посвіжішаєш, станеш могутній, як молодий орел. І вугрів наїсися. Ніякісінького запаху мулу! Поцілуй мене, мій череванчику! О господи, який я радий!

І Ламме аж танцював, стрибав, свистів і тягнув танцювати й Уленшпігеля.

Потім вони пішли в Намюр. Біля міської брами Уленшпігель показав свою перепустку, підписану герцогом, і Ламме повів його до себе.

Готуючи обід, він попросив Уленшпігеля розповісти про свої пригоди і, у свою чергу, розповів свої, що почалися з того, як він покинув армію і подався за єдиною дівчиною, яка, видалось йому, була схожа на його жінку. Переслідуючи її, він дійшов

аж до Намюра. І він раз по раз питав:

— Чи ти не бачив її?

— Бачив інших, і дуже гарних, — відповідав Уленшпігель, — і вже отут, у місті, де всі, здається, тільки те й роблять, що закохуються.

— А й справді, — сказав Ламме, — вони й мене вже сотні разів хотіли звабити, та я був стійкий, бо моє зажурене серце повне спогадів про мою жіночку.

— Як твоє черево всілякими наїдками, — докинув Уленшпігель.

— Коли я журюся, то мені треба їсти, — відповів Ламме.

— І ти журишся безперестану? — запитав Уленшпігель.

— На жаль, воно так! — відповів Ламме і, витягаючи з казана форель, вів далі: — Ось дивись, яка вона гарна, жирна. М'ясо рожеве, як тіло моєї жінки. Завтра ми покинемо к бісу Намюр. У мене повний капшук флоринів. Купимо собі ослів і подамося верхи у Фландрію.

— Це стане тобі в добрий гріш, — зауважив Уленшпігель.

— Моє серце рветься в Дамме, — там вона кохала мене. Може, вона туди вернулася?

— Що ж, коли тобі так хочеться, то поїдемо завтра, — сказав Уленшпігель.

І справді, другого дня вони сіли на своїх осликів і потрюхикали рядочком.

18

Дув гострий вітер. Сонце, вранці ясне, як юність, раптом насупилося, наче старість. Пішов дощ із градом. А коли він перестав, Уленшпігель обтрусився і мовив:

— Небо насмоктується стільки туманів, що йому треба іноді й відливати.

І знову линув дощ на двох друзів, та ще й з густішим градом. І Ламме заскиглив:

— Нас і так добре мили, чи ж потрібно тепер полоскати?

Сонце блиснуло знову, і вони затюпали далі.

Та ось і втретє вперішив дощ, а град сипонув так густо й шпарко, що, як сокирою, попідрубував дрібне сухе гілля на деревах.

Ламме заскиглив:

— Ой якби під стріху! Бідна моя жіночко! О, де ви, солодкі поцілунки, теплий вогнику, жирні супи?

І бідолашний товстун заплакав.

Та Уленшпігель мовив до нього:

— Ось ми й ремствуємо, а чи не ми ж самі винні в тому, що поневіряємось? Зараз у нас намокла спина, але той же самий грудневий дощ дасть у травні конюшину. І корови замукають від задоволення. Ми без притулку, а чому не одружимося? Тобто я маю на думці себе й маленьку Неле, таку гарну і добру, яка приготувала б мені тепер смачне м'ясо з квасолею. Нам хочеться пити, на нас ллється вода зверху, а чому ж ми не сиділи вдома і не навчилися якогось ремесла? Ті, що стали майстрами, мають тепер у льохах повні бочки bruinbier'a.

І попіл Клаасів застукав у його серце. Небо стало чисте, засвітило сонце, і Уленшпігель сказав:

— Ясне сонечко, дякуємо тобі, що ти виглянуло і нас пригріло! І ти, попеле Клаасів, грієш нам серця і нагадуєш, що благословенні ті, хто поневіряється заради звільнення рідної землі.

— Хочу їсти, — сказав Ламме.

19

Вони прибились до заїзду, їх повели нагору й дали їм обідати. Уленшпігель відчинив вікно в сад і побачив дівчину, гарненьку, повненьку, з високими грудьми й золотими косами, одягнену в спідничку, білу полотняну кофтинку і чорний фартушок з мереживом.

На мотузці сушилися сорочки й інша жіноча білизна, дівчина то знімала, то вішала її і щоразу оберталась до Уленшпігеля, усміхалася до нього й, нарешті, сіла на мотузку з білизною і стала гойдатися на ній.

У сусідньому дворі кукурікав півень, жінка бавила дитину і, повертаючи її лицем до чоловіка, що стояв поруч, казала:

— Боолкін, всміхнися до тата.

Дитина плакала.

А гарненька дівчина все походжала по садочку і знімала та вішала білизну.

— Це шпигунка, — сказав Ламме.

Дівчина затулила очі руками і, сміючись, подивилася крізь пальці на Уленшпігеля.

Потім підняла обома руками груди, пустила їх і знову стала гойдатися, не торкаючись землі ногами. Білизна маяла на вітрі, і вона немовби крутилася наче дзиґа. Уленшпігель дивився на її голі аж до плечей руки, осяяні тьмяним сонячним світлом. Вона гойдалася і сміялась, усе дивлячись на нього. І він пішов до неї. Ламме — за ним. Уленшпігель шукав у загорожі дірки, щоб пролізти в неї, але не знайшов.

Дівчина, вгадавши його намір, знову всміхнулась і подивилась на нього крізь пальці.

Уленшпігель спробував продертися крізь загорожу, та Ламме затримав його, сказавши:

— Не йди туди, це шпигунка, нас сплять.

Тим часом дівчина гуляла по садочку і, закривши обличчя фартушком, дивилась крізь мереживо, чи скоро прийде її випадковий зальотник.

Уленшпігель знову розігнався був, щоб перестрибнути загорожу, та Ламме вхопив його за ногу і повалив на землю.

— Мотузка, сокира або вогнище! — мовив він. — Це ж шпигунка. Не смій туди йти.

Уленшпігель борюкався з ним на землі. А дівчина, виглянувши з-за загорожі, крикнула:

— Прощайте, паничику! Нехай Амур завжди гасить ваш любовний запал.

І Уленшпігель почув її глузливий сміх.

— Ах, — вигукнув він, — це для моїх вух гірше копи голок!

Десь грюкнули двері.

Уленшпігель засмутився. Ламме, все ще тримаючи його сказав:

— Ти згадуєш солодкі скарби її краси, які, думаєш, ганебно прогавив. Але ж вона шпигунка. Щастя твоє, що ти впав. Та й я хоч добре насміюся.

Уленшпігель не промовив ні слова, і обидва пішли до своїх ослів.

20

Сівши верхи на віслючків, вони поїхали далі.

Ламме перетравлював свій обід і весело вдихав свіже повітря. Зненацька Уленшпігель ogrів його батогом по зад, що випинався на сідлі, як подушка.

— Ой, чого це ти? — жалісно вигукнув Ламме.

— А що таке? — запитав Уленшпігель.

— Чого ж ти б'єшся?

— Коли?

— Та от же щойно ogrів мене, — мовив Ламме.

— З лівого боку? — запитав Уленшпігель.

— Та вже ж з лівого, по моїй сідниці. За віщо ти мене так, нахабо поганий?

— А так собі, з дурного розуму, — відповів Уленшпігель. — Я добре знаю, що таке батіг, і не гірше знаю, що таке худа сідниця на сідлі. Та ось побачив твій зад, широкий, товстий, що аж у сідло не влазить, і сказав собі: "Ні пальцями його не вщипнеш, ні батогом не дошкулиш", — але трохи помилився.

Ламме засміявся з такого виправдання. А Уленшпігель вів далі:

— Та я не єдиний на цьому світі грішу з дурного розуму, є чимало телепнів, які випинають свій жир на сідлі. Вони й мене можуть заткнути за пояс. Коли мій батіг завинив перед твоїм задом, то ти завинив куди більше перед моїми ногами, не давши їм побігти до дівчини, що залицялася до мене зі свого садка.

— Ах ти ж негіднику! — вигукнув Ламме. — То це була відплата?

— Зовсім незначна, — відповів Уленшпігель.

21

В Дамме Неле сумувала, живучи в самотині біля Катліни, що все кликала свого кохавника — холодного диявола. Та він не приходив.

— Ах, Гансе! — зітхала вона. — Мій коханий, ти ж багатий, хіба тобі так важко віддати мені отих сімсот каролі? Тоді Сооткін вернулася б жива з чистилища на землю, а Клаас утішався б на небі. Ти можеш це зробити. Заберіть вогонь, душа хоче вийти! Пробийте дірку, хай душа вийде!

І вона все показувала на те місце, де горіло клоччя.

Катліна була дуже бідна, але сусіди давали їй, хто що міг, — той квасолі, той хліба, той м'яса. Громада їй допомагала іноді грішми. Неле шила багатим городжанкам одяг, ходила прасувати білизну і тим самим заробляла якийсь флорин за тиждень.

А Катліна, все зойкала:

— Пробийте дірку, випустіть мою душу! Вона поривається вийти. Він віддасть сімсот каролі.

А Неле плакала, слухаючи її.

22

Тим часом Уленшпігель і Ламме, маючи на руках перепустки, заїхали до невеличкого шиночка, що притулювся до одної з порослих лісом скель на березі Маасу. На вивісці було написано: "У Марлера".

Випивши кілька пляшок мааського вина, що смаком нагадувало бургундське, і закусивши рибою, вони розбалакалися з господарем, запеклим папістом, що торохтів, як сорока, бо він також добряче хильнув, і все лукаво підморгував. Уленшпігель, запідозривши, що за цим підморгуванням криється щось недобре, все підливав йому і так його напоїв, що господар почав пританцьовувати і аж заходився від реготу, а потім, знову сівши до столу, мовив:

— П'ю за ваше здоров'я, добрі католики!

— І за твоє, — відповіли Уленшпігель і Ламме.

— І за знищення повстанської і єретичної чуми!

— П'ємо! — гукнули Уленшпігель і Ламме, раз у раз наливаючи повну склянку господареві, що аж нетямився, коли бачив, що вона не порожня.

— Ви добрі хлопці, — сказав він, — я п'ю за вашу щедрість. Бо я ж заробляю на цьому. Де ваші перепустки?

— А ось вони, — відповів Уленшпігель.

— Підписані герцогом! За здоров'я герцога!

— Вип'ємо за герцога, — сказали Уленшпігель і Ламме.

А хазяїн вів далі:

— Чим ловлять пацюків, мишей, кротів? Пастками на пацюків, на мишей, на кротів. А хто такий цей кріт? Це найголовніший єретик, оранжевий, як пекельний вогонь. З нами Бог! Незабаром вони прийдуть. Хе-хе! Ану вип'ємо! Наливай! Душа горить! Вип'ємо! Троє славних реформатських проповідників... Я хотів сказати: славних, хоробрих солдатиків, могутніх, як дубки... Вип'ємо! Чи пішли б і ви разом з ними в табір головного єретика? В мене є перепустки, ним підписані... Побачите, що солдатики робитимуть...

— А що ж, можемо піти, — мовив Уленшпігель.

— На це вони мастаки! Уночі, при добрій нагоді... — і хазяїн, свиснувши, зробив жест рукою, наче перерізував комусь горло. — Сталевий вітер не дасть більше співати нассауському дроздові[187]. Отож і вип'ємо за це, вип'ємо. Ось воно як!

— Та ти веселун, чоловіче, хоч і жонатий, — сказав Уленшпігель.

— Я нежонатий, — відповів хазяїн, — і ніколи женитися не буду. Вип'ємо. Мені довірено державні таємниці. Жінка вивідала б їх у ліжку, щоб запроторити мене на шибеницю, а самій залишитися вдовою раніше, ніж того природа хоче. Богом присягаюсь, вони незабаром прийдуть... Де мої нові перепустки? В моєму християнському серці. Вип'ємо! Вони вже недалечко, за три сотні кроків, на шляху біля Марш-ле-Дам. Бачите? Вип'ємо!

— Пий, — сказав йому Уленшпігель, — пий, я п'ю за короля, за герцога, за проповідників, за Сталевий вітер, п'ю за тебе, за себе, п'ю за вино, за пляшку. А ти чому ж нічого не п'єш?

І при кожному тості Уленшпігель наливав йому повну склянку, а хазяїн спорожняв її.

Якийсь час Уленшпігель дивився на нього, а потім сказав:

— Спить. Геть звідси, і якнайскоріше.

А коли вони вийшли на шлях, він сказав:

— Жінки в нього нема, зрадити нас нікому... Вже смеркає... Ти добре чув, що варнякав цей мерзотник? А ти зрозумів, хто ці проповідники?

— Та вже ж, — відповів Ламме.

— Вони йдуть з Марш-ле-Дам берегом Маасу, і добре було б підстерегти їх на дорозі, поки не подув Сталевий вітер.

— Атож, — відповів Ламме.

— Треба врятувати життя принцові.

— Авжеж, — сказав Ламме.

— На, держи мою аркебузу, — сказав Уленшпігель, — заховайся он там, у кущах, серед скель. Набий її двома кулями і стрілай, коли я закричу вороном.

— Гарзд, — мовив Ламме.

І зник у чагарях. Уленшпігель почув, як клацнув курок.

— Йдуть! Бачиш? — запитав він.

— Бачу, — відповів Ламме. — Їх троє, марширують, наче солдати, один на цілу голову вищий за інших.

Уленшпігель сів край дороги, простягнув ноги вперед і почав бурмотіти молитви і перебирати чотки, як це роблять жебраки. Свого капелюха він поклав між колін.

Коли троє проповідників порівнялися з ним, він простяг капелюха, але вони йому нічого не дали.

Тоді Уленшпігель підвівся і почав жалісно канючити:

— Мої добрі панове, подайте, не минайте, як ласка ваша, бідному каменяреві, я впав недавнечко в яму і побив собі крижі. Тут немилосердний народ, ніхто не хоче допомогти мені в сумній долі моїй. Ах подайте, що ласка ваша, я завжди молитимуся за вас. А Господь дарує вам радісне й щасливе життя, ваші вельможності.

— Сину мій, — сказав один з проповідників, кремезний здоровило, — немає щастя для нас у цьому світі, поки панує тут папа та інквізиція.

Уленшпігель, зітхаючи, як і він, мовив:

— Ах, що ви кажете, панове? Говоріть тихше, будь ласка, мої добродійнички. Але все-таки дайте мені що-небудь.

— Сину мій, — сказав на те менший проповідник з войовничим лицем, — ми такі самі бідні страдники, і грошей у нас чи й вистачить на харчі в дорозі.

Уленшпігель упав на коліна.

— Хоч благословіть мене, — сказав він.

Троє проповідників простягли руки над головою Уленшпігеля, проте без особливої побожності.

Помітивши, що вони хоч і схудли в дорозі, проте черева мають чималенькі, він

почав підводитись, ніби спіткнувшись, тицьнувся головою в живіт високому проповідникові і почув веселий дзенькіт грошей.

Тоді Уленшпігель випростався і вихопив меч.

— Святі отці, — сказав він, — надворі холодно, а я, як бачите, одягнутий погано, а ви дуже пишно. Дайте мені вашої вовни, щоб я міг викроїти собі з неї плащ. Я — гез. Хай живе гез!

Високий проповідник гукнув:

— Бундючний гезе, ти зависоко гнеш свою кирпу! Ми тобі зараз її відрубаємо.

— Відрубаєте? — крикнув Уленшпігель, ступивши назад. — А дзуськи. Сталевий вітер скоріше подме на вас, аніж на принца. Я гез! Хай живе гез!

Троє проповідників збентежено загукали один до одного:

— Звідки він це знає? Нас зраджено! Бий його! Хай живе меса!

І вони витягли з-під своїх ряс добре вигострені мечі.

Та Уленшпігель, недовго думаючи, відскочив до кущів, де сховався Ламме, і коли проповідники наблизились до нього на постріл, крикнув:

— Ворони, чорні ворони! Зараз дмухне свинцевий вітер. Матимете що жерти. — І він закаркав.

З кущів гримнув постріл, і високий упав ницьма на землю. Другий постріл звалив ще одного.

І Уленшпігель побачив між кущами лагідне обличчя Ламме та його руку, яка швидко набивала аркебузу.

Над кущами здіймався сизий димок.

Третій проповідник, несамовитий від люті, кинувся на Уленшпігеля, щоб зарубати, але той сказав:

— Не знаю, який вітер, сталевий чи свинцевий, а здмухне тебе з цього світу на той, підлий убивця!

Він кинувся на нього, і почався запеклий бій.

Твердо стояли вони один проти одного на шляху, завдаючи ударів і відбиваючи їх. Уленшпігель був уже геть закривавлений, бо його супротивник, справний вояка, поранив його в голову і в ногу. Але він нападав і захищався, як лев. Кров заливала йому очі й сліпила його. Він відскочив убік, витерся лівою рукою і відчув, що сили його слабнуть. Було б йому непереливки, якби Ламме не вклав і цього проповідника влучним пострілом.

Уленшпігель глянув на супротивника і почув, як той вивергає блюзнірські прокляття, кров і передсмертну піну.

А в темних кущах, оповитих сизим димком, знову показалося лагідне обличчя Ламме.

— А що, вже кінець? — запитав він.

— Кінець, мій сину, — відповів Уленшпігель. — Йди-но сюди...

Вийшовши зі своєї засідки, Ламме побачив, що Уленшпігель весь у крові. Не дбаючи й про черево, Ламме кинувся, як прудкий олень, до Уленшпігеля, який сидів на

землі коло вбитих.

— Мій любий друг поранений цим підлим убивцею! — вигукнув Ламме і ударом ноги вибив зуби найближчому проповідникові. — Чого ж мовчиш, Уленшпігелю? Ти вмираєш, мій сину? А де наш бальзам? Ага, у клунку, під ковбасами. Уленшпігелю, ти мене чуєш? Ой-ой-ой! Немає теплої води промити рану, і нема де її дістати. Але добра буде вода й з Маасу. Озвись до мене, любий друже! Тебе ж, здається, не так важко й поранено. Трохи холодної водички, правда ж? О, він опритомнів! Це я, мій сину, твій друг. Вони всі вбиті. Полотна! Полотна перев'язати рани! Немає нічого! А моя сорочка? — Ламме скинув сорочку й вів далі: — Сорочку — на клапті! Кров перестає текти. Не вмреш, мій друже! Ух! — здригнувся він. — Як холодно в спину! Треба швидше одягатися. Він не вмере! Це я, Уленшпігелю, я, твій друг, Ламме! О, сміється! Піду обдеру вбитих. У них животи напхані флоринами, а тельбухи золоті: тут і каролю, і флорини, і патари, і daelder'и. А на додаток листи. Ми тепер багатії! Понад триста каролю на двох. Візьмемо зброю й гроші. Сталевий вітер не дмухне тепер на принца.

Уленшпігель підвівся, клацаючи зубами від холоду.

— Ось ти вже й став на ноги, — мовив Ламме.

— Це від бальзаму, — сказав Уленшпігель.

— Бо то бальзам мужності, — зауважив Ламме.

Потім затягнув одного по одному трупи проповідників у розколину і кинув туди всю їхню зброю та одержу, крім плащів.

А навколо вже закаркало вороння в небі, злітаючись на здобич.

І Маас котив свої сталеві хвилі під сірим небом.

І падав сніг, змиваючи кров.

І вони були похмурі. І Ламме сказав:

— Я волів би краще вбити курча, аніж людину.

І вони сіли на своїх ослів.

Вони вже під'їхали до брами Гюї, а в Уленшпігеля кров усе текла. Тоді вони вдали, ніби сваряться, позлазили з ослів і люто почали вимахувати своїми мечами. Потім перестали битися, сіли на ослів і, показавши свої перепустки біля міської брами, в'їхали в місто.

Жінки, дивлячись на пораненого й закривавленого Уленшпігеля та на Ламме, що, як переможець, бундючно їхав на своєму віслиюкові, пройнялися жалем до Уленшпігеля, а Ламме погрожували кулаками й вигукували:

— Цей негідник поранив свого товариша!

Ламме стривожено шукав очима, чи не побачить серед них своєї жінки.

Та шукав він надаремне, і сум пойняв його.

23

— Куди ж ми підемо? — запитав Ламме.

— В Маастріхт, — відповів Уленшпігель.

— Але, сину мій, там, кажуть, скрізь герцогські війська, та й він сам у місті. Наші перепустки не допоможуть нам. Коли навіть іспанські солдати й пропустять, то нас

затримають у місті і будуть допитувати. А тим часом дійде чутка про вбивство проповідників — і тоді нам кінець.

Уленшпігель відповів:

— Ворони, сови й шуліки швидко розклюють їхні трупи. Тепер уже, безперечно, в обличчя їх не впізнати. Що ж до наших перепусток, то вони хоч і непогані, та коли довідаються про вбивство, то, правда твоя, ми не вислизнемо. А проте нам треба пробратися в Маастріхт хоч би через Ланден.

— Нас повісять, — мовив Ламме.

— Ми пройдемо, — відповів Уленшпігель.

Так, міркуючи, вони прибули до корчми "Сорока", де добре пообідали, добре відпочили і нагодували своїх ослів.

А ранком рушили в дорогу на Ланден.

Під'їхавши до великої приміської садиби, Уленшпігель защебетав жайворонком, а звідти йому негайно відповів бойовий крик півня.

На поріг вийшов фермер з добродушним обличчям і сказав їм:

— Вітаю вільних друзів! Хай живе гез! Заходьте.

— Хто це? — запитав Ламме.

Уленшпігель відповів:

— Томас Утенгове, мужній реформат. Всі його слуги й служниці, як і він, борються за свободу.

А Утенгове сказав:

— Отже, ви посланці від принца. То сідайте ж їсти й пити.

І зашкварчала на сковорідці шинка, а разом з нею ковбаса, з'явилася пляшка-свашка і скляночки, повні вщерть. Ламме пив вино, як сухий пісок воду. І їв, аж за вухами лящало.

Слуги й служниці раз у раз зазирали крізь шпарку у дверях, щоб побачити, як він працює щелепами. Чоловіки заздрили йому і казали, що й вони, мовляв, були б не від того, щоб їх пригостили.

Нагодувавши гостей, Утенгове сказав:

— Сотня селян вийде звідси на цьому тижні буцімто гатити греблі в Брюгге та його околицях. Вони підуть гуртками по п'ять, по шість чоловік різними дорогами. А з Брюгге переправляться морем в Емден[188].

— А чи є в них гроші й зброя? — запитав Уленшпігель.

— У кожного по десять флоринів і великий ніж.

— Господь Бог тебе винагородить, — мовив Уленшпігель.

— Про винагороду я не дбаю, — відповів Утенгове.

— Як це ви робите, — запитав Ламме, наминаючи товсту кров'яну ковбасу, — як це ви робите, пане господарю, що у вас вона виходить така запахуща, така соковита й така ніжна?

— Це тому, — відповів хазяїн, — що ми кладемо туди кориці й майорану. — І звернувся знов до Уленшпігеля: — А чи Едзар, граф Фрісландський, ще й досі держить

руку за принцом?

Уленшпігель відповів:

— Він цього не виявляв, але дає в Емдені притулок принцовим кораблям. — А потім додав: — Нам треба в Маастріхт.

— Туди не пройти, — мовив господар, — навколо стоять герцогські війська.

І, завівши їх на горище, він показав, як вдалині з прапорами й значками сновигала по полю кавалерія й піхота.

Уленшпігель сказав:

— А я пройду, якщо ви, людина в цих місцях впливова, добудете мені дозвіл одружитися. Тільки треба, щоб наречена була гарна, лагідна, ніжна і щоб висловила сама бажання стати моєю дружиною — як не назавжди, то принаймні хоч на тиждень.

Ламме зітхнув і мовив:

— Не роби цього, сину мій, вона тебе покине, а ти горітимеш у самотині в любовному вогні. Твоя постіль, де ти спиш тепер так спокійно, обернеться в матрац, набитий колючками, і прожене від тебе солодкий сон.

— Все-таки я одружуся, — відповів Уленшпігель.

А Ламме, не бачачи більше нічого їстівного на столі, дуже засумував. Нараз він помітив у мисці печиво і зразу ж із похмурим виглядом почав хрумкати його.

Уленшпігель знову озвався до Утенгове:

— Ну, то вип'ємо! Шукайте мені наречену, хоч бідну, хоч багату — байдуже. Я піду з нею до церкви, і священник повинчає нас. Він дасть нам шлюбне свідоцтво, для нас недійсне, бо дасть його нам папіст-інквізитор. Але там буде сказано, що ми добрі християни, сповідаємось, причащаємось і живемо по закону апостольської римської церкви, святої матері нашої, яка палить діток своїх, а тому й на нас зійшло благословення святого отця нашого папи, воїнства небесного і земного, святих угодників і угодниць, каноніків, священників, ченців, солдафонів, шпигунів та іншої сволоти. Маючи таке свідоцтво, ми й поїдемо в шлюбну подорож.

— Ну, а наречена? — запитав Утенгове.

— А наречену знайдеш мені ти, — відповів Уленшпігель. — Я візьму два вози, прикрашу їх ялиновими гірляндами з гостролистом, паперовими квітами, а за дружків посадимо кілька добрих хлопців, яких ти маєш послати до принца.

— А як же наречена? — допитувався Утенгове.

— Безумовно, і вона зі мною буде, — відповів Уленшпігель і далі сказав так: — В один віз я запряжу пару твоїх коней, а в другий — наших двох віслюків. На першому возі поїду я з нареченою, мій друг Ламме і дружки, а на другому — музиканти з бубнами, флейтами й скрипками. А потім з весільними прапорами, з музикою, з випивкою та співами ми вчвал проїдемо по шляху, який приведе нас або до Galgenueld'a, тобто на Поле шибениць або до свободи.

— Я радий тобі допомогти, — сказав Томас Утенгове, — але ж із чоловіками поїдуть і жінки з дівчатами.

— Поїдемо з ласки Божої, — гукнула гарненька дівчина, виткнувши своє личко в

прочинені двері.

— Як буде треба, я дам і чотири вози, — сказав Утенгове, — і тоді зможе поїхати більше як двадцять п'ять чоловік.

— Герцога пошлемо в дурні, — докинув Уленшпігель.

— А флот у принца збільшиться на кілька добрих вояків, — додав Томас Утенгове.

І, скликавши всіх своїх слуг і служниць, він промовив до них:

— Послухайте, всі зеландці, чоловіки й жінки. Ось перед вами фламандець Уленшпігель, він хоче разом з вами прорватися крізь герцогове військо у весільному поїзді.

І всі зеландці, чоловіки й жінки, одностайно гукнули:

— Смерті не боїмось! Поїдемо!

Чоловіки говорили між собою:

— Для нас велика радість покинути землю рабства і піти на вільне море. Коли з вами Бог, то хто проти вас?

А жінки й дівчата казали:

— Підемо за нашими чоловіками й нареченими! Ми зеландки, і Зеландія дасть нам притулок.

Уленшпігель сказав до молодой гарненької дівчини:

— Вийдеш за мене заміж?

А вона, зашарівшись, відповіла:

— Вийду, якщо звінчаємося в церкві.

Жінки засміялись.

— Їй припав до серця Ганс Утенгове, господарів син. Він напевне поїде з нею.

— Авжеж, — відповів Ганс.

— Що ж, їдь, — сказав йому батько.

Чоловіки повдягалися по-святковому: в оксамитні куртки й штани, довгі opperstkleed'и і капелюхи з широкими крисами, що захищали від дощу й від сонця. Жінки наділи чорні вовняні панчохи та оксамитові черевички зі срібними пряжками; на лобі в них сяяли золоті прикраси, у дівчат — з лівого боку, у молодниць — з правого; на них були також білі комірці, вишиті золотом червоні або голубі нагрудники і чорні шерстяні спідниці з широкими оксамитовими лиштвами такого самого кольору.

Потім Томас Утенгове пішов до церкви, всунув священникові в лапу два ruyksdaelder'и[189] і попросив негайно повінчати Гільберта, сина Клаасового, тобто Уленшпігеля, з Таннекін Пітере, на що той дав згоду.

Отже, Уленшпігель пішов до церкви в супроводі весільних гостей, і там священник звінчав його з Таннекін, такою милою, гарненькою, повненькою, що йому страх як забажалося куснути її в щічку, схожу на червоний помідор. І він їй про це сказав, не насмілившись цього зробити з поваги до її чарівної краси. Але вона, надувши губки, сказала:

— Облиште мене! Ось Ганс так дивиться на вас, що, здається, ладен убити.

А друга дівчина, що заздрила їй, сказала Уленшпігелєві:

— Знайди собі іншу. Хіба ж не бачиш, що вона боїться свого коханого?

А Ламме, потираючи руки, гукнув:

— Що, хотів би всіх пригорнути, негіднику?

І був цим дуже задоволений.

Уленшпігель стерпів цю прикрість і разом з усіма гістьми вернувся в садибу. Там він співав, веселився і пив за здоров'я дівчини, що заздрила наречений.

Ганс радів із цього, але не Таннекін, і ще менше наречений заздрісної дівчини.

Опівдні, ясного сонячного дня, при свіжому вітерці, на возах, оздоблених квітами й зеленню, з розгорнутими прапорами, під звуки бубнів, скрипок, сопілок і козиць, вирушив весільний поїзд.

А в таборі герцога Альби було інше свято. Розвідники й вартові засурмили тривогу, прибігали один за одним й доповідали:

— Ворог наближається! Ми чули грім барабанів, свист сопілок і бачили прапори. Це сильний загін кінноти, він хоче заманити нас у засідку. Головні сили, без сумніву, стоять далі.

Герцог негайно повідомив про це всіх воєначальників і наказав вишикувати армію до бою.

І раптом аркебузьери побачили чотири вози, що мчали просто на них. На возах з пляшками в руках пританцьовували чоловіки й жінки, гриміли бубни, вигравали скрипки, свистіли сопілки, хрипіли козиці.

Весільний поїзд зупинився. На гамір вийшов сам Альба і побачив на одному возі молоду, а поруч з нею уквітчаного Уленшпігеля, її чоловіка. Всі селяни й селянки пострибали на землю і, танцюючи навколо солдатів, частували їх вином.

Альба і його почет здивувались немало, побачивши це простацтво, що танцювало й веселилось, коли навкруги вирувала війна.

Селяни роздали все вино солдатам, а ті пили і хвалили їх.

Коли вино було випито, селяни під звуки бубнів, сопілок і козиць без найменшої затримки рушили далі.

А солдати весело їх проводжали, стріляючи на їхню честь з аркебуз.

Ось так вони й дістались до Маастріхта, де Уленшпігель домовився з посланцями реформатів про те, як доставити човнами зброю і бойове спорядження флотові Мовчазного.

Те саме він зробив і в Ландені.

Отак вони й їздили скрізь, одягнуті селянами.

Герцог таки довідався про їхню витівку. Про це склали пісеньку, яку й послали йому.

Приспів у цій пісні був такий:

Альбо, кате і нікчемо,

Чи ти бачив наречену?

І кожного разу, як він робив помилку, вояки співали:

Герцог Альба розум втратив,

Наречену як побачив.

24

А тим часом король Філіпп аж кипів від лютої злоби. Його гризло хворобливе честолюбство, і він просив Бога допомогти йому завоювати Англію, підкорити Францію, захопити Мілан, Геную, Венецію, стати владарем на морі і таким чином запанувати над усією Європою.

Та навіть мріючи про такий тріумф, він не усміхався.

Йому завжди було холодно. Його не гріло ні вино, ні вогонь у каміні, де завжди горіло запашне дерево. Він сидів у залі серед такої купи листів, що не влізли б і в сто бочок, і все писав, писав і мріяв про панування над цілим світом, як це було за римських імператорів. Його аж душила злісна заздрість до свого сина дона Карлоса, відколи той забажав поїхати в Нідерланди і замінити герцога Альбу, напевне, щоб стати там королем, — так він думав. І, дивлячись на сина, потворного, гидкого, несамовитого й злого, він проймався до нього ще більшою ненавистю. Але він нікому не казав про це.

Ті, хто служив королю Філіппу та його синові дону Карлосу, не знали, кого з них більше боятися: сина, нестримного, хижого, що запускав пазури у своїх слуг, чи боягузливого, підступного батька, що чинив убивства руками інших і, наче гієна, був ласий до трупів.

Слуги з жахом дивилися, як вони підкрадаються один до одного, і казали, що в Ескоріалі невдовзі буде покійник.

І таки справді, невдовзі вони довідалися, що дон Карлос ув'язнений[190] за підозрою в державній зраді. Стало також відомо, що чорна жура гризе його душу, що він поранив собі лице об тюремні ґрати, коли хотів вирватись на волю, і що його мати, королева Ізабелла Французька[191], плаче день і ніч гіркими сльозами.

Але король Філіпп не плакав.

Пройшла чутка, що донові Карлосу дали нестиглих фіг і він другого дня помер — заснув і не прокинувся. Лікарі сказали, що, тільки-но він скуштував фіг, серце його перестало битися і всі життєві функції припинились. Він не міг ні плювати, ні блювати, ні вивергати що-небудь із себе. Живіт у нього роздувся, і він помер.

Король Філіпп вистояв месу за упокій дона Карлоса і звелів поховати його в каплиці королівського палацу й покласти надгробну плиту, але він не плакав.

А слуги склали принцові глузливу епітафію:

Тут спочиває той, хто, наївшись зелених фіг,

Не хворіючи, назавжди в могилу ліг.

A qui jaze qui en para desit verdad,

Mario s'in infirmitad.

А король Філіпп хтиво позирав на принцесу Еболі[192], заміжню жінку. Він просив у неї кохання, і вона віддалася йому.

Королева Ізабелла Французька, про яку казали, ніби вона намовляла дона Карлоса домагатися Нідерландів, схудла і геть змарніла. Волосся нараз цілими пасмами стало лізти з голови, нігті на руках і ногах у неї повідпадали, вона часто блювала і, нарешті,

вмерла.

Але Філіпп не плакав.

У принца Еболі волосся також повилазило. Він сумував і часто плакав. Потім у нього також повідпадали нігті на руках і ногах.

А коли він помер, король звелів поховати його.

Він потішив удову в її журі, але сам не плакав.

25

У ці весняні дні кілька жінок і дівчат міста Дамме прийшли до Неле й запитали її, чи не хоче вона стати "травневою нареченою", тобто сховатися в кущах з тим женихом, якого їй знайдуть, бо, казали жінки не без заздрощів, нема такого юнака в Дамме, та й у всій околиці, який не схотів би стати її женихом, така вона гарна, розумна, свіжа, хоч усе це, звичайно, дарунок чарівниці.

— Голубоньки мої, — відповіла Неле, — передайте хлопцям, які хотіли б мене посватати: серце Неле не тут, воно з тим, хто поневіряється в мандрах заради звільнення рідного краю. А що я свіжа, як ви кажете, то це не дарунок чарівниці, а просто в мене добре здоров'я.

Проте кумасі сказали:

— А все-таки з Катліною справа нечиста.

— Не вірте злим наклепам, — відповіла Неле, — Катліна зовсім не чарівниця. Судді палили їй клоччя на голові, і Господь вразив її безумством.

Катліна, що сиділа, скоцюрбившись, у кутку, затрясла головою й забурмотіла:

— Заберіть вогонь! Мій любий Ганс вернеться.

Жінки спитали, хто такий Ганс, і Неле відповіла:

— Це Клаасів син, мій молочний брат. Відколи Бог наслав на неї кару, їй усе здається, що вона його втратила.

І жалісливі жінки дали Катліні грошей, хто скільки міг. А вона, показуючи новенькі монетки комусь невидимому, говорила:

— Я багата — ось скільки в мене блискучого срібла. Приходь, Гансе, мій любий, я заплачу тобі за кохання.

А коли жінки пішли, Неле плакала, залишившись на самоті у своїй халупі. Вона думала про Уленшпігеля, що мандрував десь далеко по країні, а вона не могла бути з ним, і про Катліну, яка все скімлила: "Заберіть вогонь!" — і раз у раз притискала обидві руки до грудей, ніби тим показуючи, що в неї і в голові, і у всьому тілі палає вогонь божевілля.

А тим часом травневий жених з нареченою ховався в кущах.

І хлопець або дівчина, що знаходили когось із них, ставали королем або королевою свята.

Неле почула радісні поклики хлопців і дівчат, коли травневу наречену знайшли у байраці, в високій траві.

І вона знову заплакала, згадавши ту щасливу пору, коли наречену шукала вона з Уленшпігелем, своїм коханим.

А тим часом Уленшпігель і Ламме трюхикали верхи на своїх осликах, поспускавши ноги.

— Ну так ось, слухай, Ламме, — озвався до нього Уленшпігель, — нідерландське дворянство, із заздрості до Сванського, зрадило конфедерацію, зрадило священний союз, цю славетну угоду, підписану заради порятунку вітчизни. Егмонт і Горн також зрадили, хоч і нічого на цьому не виграли. Бредероде вмер, от і залишився в цій війні бідолашний народ Фландрії та Брабанту сам-самісінький, і тепер чекає він на чесних вождів, які повели б його вперед. Крім того, сину мій, маємо ще Зеландські острови та Північну Голландію, якою править принц[193], а далі, на морі, Східну Фрісландію і Емден — там владарює граф Едзар.

— Ох, — зітхнув Ламме, — я вже добре бачу, що ми ходимо між вогнищем, колесом і мотузкою, вмираємо з голоду, знемагаємо від спраги без надії на відпочинок.

— Це ж тільки початок, — сказав Уленшпігель. — Подумай і про те, яку це дає нам утіху: ми вбиваємо наших ворогів, знущаємося з них, капшуки наші повні флоринів, а м'яса, вина, пива, горілки маємо досхочу. Та чого ж тобі ще треба, перино ти товстенна? Може, продамо наших віслуків та купимо коней?

— Сину мій, — сказав Ламме, — з моєю статурою заважко їздити на коні.

— Ну то й їзди на своєму ослі, як ото звикли їздити селяки, — мовив Уленшпігель, — ніхто з тебе не глузуватиме, бо ти й одягнений по-селянському, і озброєний не шпагою, як я, а рогатиною.

— Мій сину, — сказав Ламме, — а чи ти певен, що наші перепустки стануть нам у пригоді по маленьких містечках?

— Коли їх буде не досить, — відповів Уленшпігель, — то хіба ж немає в мене шлюбного свідоцтва з церковною печаткою на червоному сургучі, що звисає на двох пергаментних хвостиках? А наші посвідки про сповідь? Герцогські шпигуни й солдати нічого не заподіють нам двом, так добре озброєним посвідками. А чорні чотки, якими ми торгуємо? Обидва ми рейтарі, ти — фламандець, я — німець, мандруємо собі з герцогового розпорядження, щоб наvertати до святої католицької віри еретиків цієї країни, продаючи їм священні речі. І ми таким способом доступимось до кожного: і до вельможі, і до гладкого абата. І всюди чекатиме нас сита гостинність. А ми пронюхаємо їхні таємниці. Оближи свої губки, мій любий друже!

— Сину мій, — сказав на те Ламме, — то це, виходить, ми з тобою шпигуни?

— Таке право і закони війни, — відповів Уленшпігель.

— Коли дізнаються про трьох проповідників, то нам кінець, — сказав Ламме.

Уленшпігель заспівав йому:

Жити — ось моє гасло,

Жити у світлі дня.

Одна шкура — то моя власна,

А друга — сталеві броня.

Та Ламме забідкався знову:

— А в мене ж тільки одна шкура і така тендітна, що її проштрикне й легенький дотик кинджала. Краще б нам взятися за якесь корисне ремесло, аніж тинятися по горах, по долинах та прислужувати вельможним принцам, що ходять в оксамитових штанах і жеруть ортоланів на позолочених столах. Нам стусани, сутички, небезпека, дощ, град, сніг і пісна юшка бродяг, а їм — смачні ковбаси, жирні каплуни, апетитні дрозди, соковиті пулярки.

— У тебе вже слина тече з рота, мій любий друже, — мовив Уленшпігель.

— О, де ви, золотисті пиріжки, свіжий хліб, чудесні креми? І де ти, жіночко моя?

Уленшпігель відповів:

— Попіл б'ється в мої груди й пориває мене в бій. Тобі ж, лагідному ягнятї, не треба мститися ні за батька, ні за матір, ні за горе тих, що тебе люблять, ні за свою теперішню бідність. То дай же мені самому йти туди, куди велить мій обов'язок, якщо тебе лякає тягар війни.

— Самому? — перепитав Ламме і раптом зупинив свого осла, який негайно потягнувся до будяків, що купами росли край дороги. Уленшпігелів осел також зупинився і почав ласувати будяками. — Самому? — знову сказав Ламме. — Ти ж не залишиш мене самого, мій сину, це була б страшенна жорстокість. Втратити дружину і втратити друга — та це ж страхіття! Я більше й не писну, обіцяю тобі. А коли треба буде, — тут він гордо підвів голову, — то й я піду туди, де свищать кулі! Або й прямо на мечі! Стану віч-на-віч з проклятими найманцями, цими кровожерними вовками. І якщо доведеться мені коли-небудь, смертельно пораненому, впасти біля твоїх ніг, сходячи кров'ю, то поховай мене, а як побачиш мою дружину, то скажи їй: я вмер від того, що не міг жити на цьому світі без кохання. Ні, сину мій Уленшпігелю, я не можу тебе залишити!

І Ламме заплакав. І Уленшпігель був зворушений цим виявом лагідної мужності.

27

Тим часом герцог Альба поділив своє військо на дві частини і одну з них послав на герцогство Люксембурзьке, а другу — на маркізат Намюрський.

— Тут якась воєнна хитрість, не зрозуміла для мене, — сказав Уленшпігель. — Але байдуже, все одно підемо в Маастріхт.

Коли вони берегом Маасу підїжджали до міста, Ламме помітив, що Уленшпігель уважно придивляється до кожного судна, що пливе річкою, а потім він зупинився біля одного, що мало на носі зображення сирени. А сирена ця тримала в руках щит, на темному тлі якого були викарбувані золоті літери: Г. І. Х., тобто початкові літери слів Господь Ісус Христос.

Уленшпігель дав знак Ламме зупинитися і весело защебетав жайворонком.

На палубу вийшов якийсь чоловік і заспівав півнем, а потім, коли Уленшпігель подав йому якийсь знак і, заревівши по-ослячому, показав на юрбу, що метушилася на березі, той також почав жажливо ревіти по-ослячому. Тоді за ними, нащуливши вуха, затягли свою природну пісню і віслюки Уленшпігеля і Ламме.

Повз них проходили жінки, проїжджали чоловіки верхи на конях, що тягли баржі, і

Уленшпігель сказав до Ламме:

— Цей судновик глузує з нас і з наших ослів. А що, як ми підемо й відлупцюємо його на судні?

— Нехай він краще йде сюди, — сказав Ламме.

Тоді одна жінка порадила їм:

— Якщо ви не хочете вернутися з поламаними ногами, з потрощеними ребрами та розбитою пикою, то краще не чіпайте Силача Піра, хай собі реве.

— I-a! I-a! I-a! — ревів судновик.

— Хай собі реве, — сказала жінка. — Ми недавно бачили, як він підняв на плечі візок, навантажений важкими барилами з пивом, і зупинив другий віз, запряжений здоровенним битюгом. Он там, — вела вона далі, показуючи на корчму Blauwe Torre — "Блакитну вежу", — він, кинувши ножа за двадцять кроків, пробив дубову дошку завтовшки дванадцять дюймів.

— I-a! I-a! I-a! — ревів і далі судновик, а йому вторував хлопчина років дванадцяти, що саме в той час вискочив на палубу.

Уленшпігель відповів:

— Ет, що там твій Пір Силач. Ми сильніші за нього. Ось у мене друг Ламме, він таких двох проковтне і навіть не гикне.

— Та що ти мелеш, сину мій? — перебив його Ламме.

— Правду кажу, — відповів Уленшпігель. — Не будь надто скромний, не супереч мені. Авжеж, добрі люди, жіночки, реміснички, зараз ви побачите, як він ще й руками не махне, а зітре на порошок вашого славетного Силача Піра.

— Та мовчи ти! — благав Ламме.

— Твоя сила відома, — відповів Уленшпігель, — і нічого її таїти.

— I-a! — ревів судновик.

— I-a! — ревів хлопчина.

Раптом Уленшпігель знову заспівав жайворонком, і то так мелодійно, що чоловіки й жінки були в захваті і питали, де він навчився так божественно щебетати.

— В раю, звідки йду просто до вас, — відповів Уленшпігель.

Потім гукнув до судновика, який, не перестаючи, ревів і глузливо показував на них пальцями:

— Що ж ти, негіднику, не злазиш зі свого судна? А спробуй ступити на берег і тут посміятися з нас та з наших тварин.

— Що, злякався? — підхопив Ламме.

— I-a! 1-a! — не вгавав судновик. — Гей, панове осли осячі, а зійдіть лиш на судно до мене!

— Роби те, що я робитиму, — сказав нишком Уленшпігель до Ламме. І голосно звернувся до судновика: — Коли ти Силач Пір, то я Тіль Уленшпігель. А оце наші осли — Єф і Ян, що вміють краще ревіти, ніж ти, бо це їх природна мова. А на твою душогубку ми лізти не бажаємо. Хіба це судно — це ночви, що перекинуться від першої хвили. Та й пливе воно боком, наче краб.

— Атож, наче краб, — підтакнув Ламме.

Судновик тоді гукнув до нього:

— Що ти там бурмочеш крізь зуби, шматок сала?

Ламме, розсердившись, крикнув:

— То ти, недовірку поганий, будеш ще глузувати з моєї постаті? Знай, що це сало моє власне, належить мені, воно від доброго харчу, тоді як ти, старий, іржавий цвяху, завжди, мабуть, живився лише гнилими оселедцями, свічковим лоем, таранячою лускою, як видно з твоїх кощавих ніг, що світяться крізь діряві штани!

— Ух, і дадуть вони зараз один одному гарту! — радісно говорили зацікавлені перехожі й робітники.

— І-а! І-а! — репетував і далі судновик.

Ламме хотів злізти з осла, набрати каміння і жбурляти в нього, та Уленшпігель сказав:

— Не кидай каміння!

Судновик щось шепнув на вухо хлопчикові, що стояв біля нього і ревів разом з ним. Той швиденько відв'язав човна і, вміло орудуючи багром, попрямував до них. Під'їхавши до берега, він випростався і гордо гукнув:

— Мій баес питає вас, чи насмілитесь ви з'явитися до нього на судно і там прийняти з ним бій, чи навкулачки, чи й ногами. Ці добрі люди будуть за свідків.

— Згода, — відповів Уленшпігель поважно.

— Ми приймаємо бій, — бундючно сказав Ламме.

Був саме полудень. Робітники з гребель, шляховики, корабельники, жінки, що поприносили полуднати своїм чоловікам, діти, що прийшли подивитися, як їхні батьки будуть їсти квасолю та варене м'ясо, — усі сміялися, плескали в долоні на думку про бій, що ось має відбутися, і весело дожидалися, коли забіяки порозбивають собі голови або хто-небудь із них, на загальну радість, шубовсне в річку.

— Сину мій, — сказав нищечком Ламме, — таж він одразу поспихає нас у воду.

— Як піддасишся, то поспихає, — відповів Уленшпігель.

— Товстун злякався, — загомоніли в юрбі.

Ламме, все ще сидячи на ослі, обернувся і кинув на них сердитий погляд, аж усі зареготались.

— Ходімо на судно, — мовив Ламме, — тоді вони побачать, чи я злякався.

У відповідь на ці слова вибухнув знову глузливий регіт. Тоді Уленшпігель сказав:

— Ходімо на судно.

Злізши зі своїх ослів, вони віддали повіддя хлопчикові, а той лагідно поплескав їх і повів до будяків.

Потім Уленшпігель узяв багор, звелів Ламме сісти в човен і поплив до судна, куди по канату вибрався спершу спітнілий і засапаний Ламме, а за ним Уленшпігель.

На судні Уленшпігель нахилився, ніби для того, щоб зав'язати черевика, але сам прошепотів тим часом кілька слів до судновика, який, усміхнувшись, подивився на Ламме, а потім засипав його раптом прокльонами, став ображати, обзиваючи його

ледацюгою, що аж запух ганебно від сала, скніючи по тюрмах, papeter'ом — лантухом з кашею, ненажерою і запитав:

— Товста кит-рибо, а скільки бочок ворвані з тебе вийде, як тебе заколоти?

Раптом Ламме, не сказавши ні слова, кинувся на нього, як скажений бик, звалив на палубу і почав лупцювати щосили, проте не вельми дошкуляв йому, бо від жиру був кволенький у руках. Судновик оборонявся про людське око, а Уленшпігель примовляв:

— Цей негідник таки поставить нам випивку!

А перехожі й робітники, що дивилися на бійку з берега, говорили:

— І хто б то міг подумати, що цей товстун таке втне!

З берега плескали йому в долоні, а він усе гамселив кулаками, наче глухий. Судновик тільки прикривав обличчя. Нараз усі побачили, що Ламме вперся коліном у груди Силача Піра, одною рукою вхопив його за горло, а другою замахнувся.

— Прости пощади, — крикнув він несамовито, — бо інакше полетиш за борт свого корита!

Судновик захрипів на знак того, що не може говорити, і на мигах показав, що просить пощади.

Тоді Ламме великодушно підняв свого супротивника, який відразу схопився на ноги, повернувся спиною до глядачів і показав язика Уленшпігелєві, що аж за живіт хапався від реготу, дивлячись, як Ламме переможно походить по палубі, заломивши набакир свій берет із пером.

І всі, хто юрмився на березі — чоловіки, жінки, дівчата, дітлахи, — плескали щосили в долоні, гукаючи:

— Хай живе переможець Силача Піра! Це могутній чоловік. Чи бачили, як він гатив його кулаками і як ударом голови повалив його на обидві лопатки? Тепер вони вип'ють змирщину! Силач Пір вже несе з трюму вино й ковбасу!

І справді, Силач Пір виліз нагору, несучи дві склянки і великий дзбан білого мааського вина. І Ламме випив з ним змирщину.

Ламме, веселий від своєї перемоги, від випитого вина й ковбаси, запитав Піра, показуючи на густий чорний дим, що валив із залізного димаря, що то за печеня готується у нього в трюмі?

— Бойова закуска, — відповів, усміхаючись, Силач Пір.

Тим часом робітники, жінки, діти розійшлися хто куди — той на роботу, той додому, і негайно всюди мов на крилах пролинула чутка, що з'явився якийсь товстун на ослі в супроводі молоденького прочанина, також на ослі, і цей товстун чи не дужчий за самого Самсона, треба його берегтися і краще не зачіпати.

А Ламме пив і переможно поглядав на судновика. Аж той зненацька сказав:

— А чи не занудились часом ваші осли на березі?

Потім, підвівши своє судно до пристані, він зійшов на берег, узяв одного віслюка за передні й задні ноги і поніс, як Ісус ягня, на палубу. Те саме він зробив і з другим віслюком, нітрохи не захекавшись, а потім сказав:

— Вип'ємо!

І вони випили. Ламме не міг отямитися від подиву, не розуміючи, як це він переміг такого могутнього чоловіка, і тепер лише крадькома поглядав на нього, без усякої пихи, боячись, як би тому не спало на думку схопити його, як оце зараз він схопив осла, і жбурнути в Маас, щоб помститися за свою ганьбу.

Але судновик, усміхаючись, весело запросив його випити ще, і Ламме, підбадьорившись, знову гордо й самовпевнено став дивитися на нього.

А судновик і Уленшпігель реготали.

Тим часом осли, дуже збентежені тим, що стоять на ґрунті, зовсім не схожому на пасовисько, понурили голови, звисили вуха і від страху не могли пити. Тоді судновик наказав принести їм по торбі вівса, якого, щоб не переплачувати погоничам, він сам купив для коней, що тягли його барку-

Побачивши торби з вівсом, осли проревли подячну молитву на все горло, але тільки тоскно дивилися на корм, не сміючи й ступити, щоб не посковзнутись на палубі.

Судновик звернувся до Ламме та Уленшпігеля:

— Ходімо на кухню.

— Це ж бойова кухня, — стривожено сказав Ламме.

— Хоч кухня й бойова, але ти не бійся, мій переможцю.

— Я й не боюся і йду слідом за тобою, — мовив Ламме.

Коло стерна став хлопець.

Спускаючись, вони скрізь бачили мішки з зерном, квасолею, горохом, капустою, морквою та іншими овочами.

Судновик, відчинивши двері до невеличкої кузні, сказав:

— Через те, що ви люди хороброго серця і знаєте спів жайворонка — вільної пташки, і войовничий крик півня, і ревіння сумирного працівника — осла, я покажу вам мою бойову кухню. Така маленька кузня є на кожному судні, що плаває на Маасі. Вона ні в кого не викликає підозри, бо тут лагодять залізні частини для барки. Але чого не всюди знайдете, то це чудових овочів, які лежать у мене в трюмі.

Тоді він відсунув каміння, що лежало на підлозі трюму, підняв кілька мостин, витяг в'язку аркебузних стволів і, піднявши їх, наче пір'їну, поклав назад на місце. Потім показав їм залізні наконечники для списів, алебард, леза мечів, торбинки для куль і пороху.

— Хай живе гез! — вигукнув він. — Тут і біб, тут і підлива. Приклади — це баранячі стегна, наконечники для алебард — це салат, аркебузні стволи — це бичачі кістки на юшку свободи. Хай живе гез! Куди мені доставити цю поживу? — запитав він Уленшпігеля.

Уленшпігель відповів:

— У Німвеген, де ти навантажиш свою барку ще більше, і то справжніми овочами, які тобі принесуть селяни з Етсена, Стефансверта й Руремонде. Ті також заспівають, як жайворонка — вільна пташка, а ти їм відповіси бойовим криком півня. Ти підеш до лікаря Понтуса, що живе на березі Ньюве-Вааля, і скажеш йому, що приїхав до міста з овочами, але боїшся, щоб вони не пов'яли. А коли селяни поїдуть на базар, то нехай

заправлять таку високу ціну, щоб ніхто нічого не купив, а далі він тобі скаже, що робити із зброєю. Я гадаю, що він накаже спуститися вниз по Ваалю, Маасу і Рейну, хоч це й не зовсім безпечно, і вимінити овочі на сіті, щоб потім піти з гарлінгенськими риболовецькими суднами, де є багато моряків, що знають, як співає жайворонок. Далі треба пливти попід берегом, обминаючи мілини, аж до Лауер-Зее. Тут ви маєте вимінити сіті на залізо і свинець, переодягнути своїх селян в одержу, яку носять у Маркені, Фліланді чи в Амеланді, рибалити недалеко від берега і не продавати рибу, а солити про запас, бо річ відома: для випивки свіже, а для війни солоне.

— Тоді вип'ємо за це, — сказав судновик.

І вони знову піднялися на палубу.

Та Ламме раптом зауважив сумно:

— Пане господарю, у вашій кузні горить такий славний вогник, що на ньому вмить можна було б зготувати смачне рагу. Та й юшки я б охоче посьорбав.

— Зараз дам тобі чогось посьорбати, — відповів судновик.

І він швиденько зготував йому жирний суп, в який поклав добрий шмат солонини.

Сьорбнувши кілька ложок, Ламме мовив до судновика:

— В горлі мені пересохло, язик пече: це зовсім не те, що зі свіжиною.

— Хіба ж не знаєш? Для випивки свіже, для війни солоне, — зауважив Уленшпігель.

Судновик знову налив повні склянки і сказав:

— Я п'ю за жайворонка — пташку свободи.

Уленшпігель відповів:

— А я за півня, що кличе на війну.

Ламме сказав:

— Я п'ю за мою дружину, щоб вона ніколи не зазнала спраги, моя кохана.

— Ти попливеш у Емден Північним морем, — сказав Уленшпігель судновику, — це наш притулок.

— Море надто велике, — зауважив судновик.

— Зате просторе для бою, — відповів Уленшпігель.

— З нами Бог, — сказав судновик.

— Хто ж тоді зможе нас подолати? — додав Уленшпігель.

— Коли ви їдете? — запитав судновик.

— Зараз, — відповів Уленшпігель.

— Щасливої дороги й попутного вітру. Ось порох і кулі.

І, поцілувавшись з ними, він позносив їхніх віслуків, як ягнят, на спині і відпровадив їх обох на берег.

Уленшпігель і Ламме сіли на своїх ослів і поїхали в Льеж.

— Сину мій, — запитав дорогою Ламме, — чому цей чоловік, маючи таку силу, дозволив, щоб я його так жорстоко відлупцював?

— А для того, — відповів Уленшпігель, — щоб тебе боялися скрізь, де ми будем проїздити. Це нас боронитиме краще, ніж ескорт із двадцяти ландскнехтів. Хто тепер насмілиться зачепити могутнього, непереможного Ламме? Незрівнянного Ламме, який,

наче бик, одним ударом в живіт, у всіх перед очима, звалив на землю Силача Піра, що носить ослів, наче ягнят, і піднімає на плечі вози з пивними барилами? Всяк тутечки вже знає, що ти Ламме грізний, Ламме непереможний, і я їду під твоїм захистом. На нашому шляху тебе всі впізнають, і ніхто не посмів на тебе вороже й глянути, а що на світі поважають хоробрих, то дорогою перед тобою лише скидатимуть шапки, кланятимуться та шанобливо вітатимуть, і все завдяки силі твоїх страхітливих кулаків.

— До ладу ти кажеш, — мовив Ламме і випростався в сідлі.

— Я кажу правду, — вів далі Уленшпігель. — Он бачиш, з першої хати уже визирають зацікавлені обличчя? Всі показують пальцями, що їде Ламме, грізний переможець. Ти бачиш, як заздрісно дивляться на тебе ці чоловіки, як ці жалюгідні боягузи скидають перед тобою шапки? Вклонися й ти їм, Ламме, голубе мій. Не зневажай бідолах. Чуєш? Вже й діти знають твоє ім'я і боязко його вимовляють.

І Ламме гордо їхав попереду, вітаючись з усіма, наче король. А чутка про його силу бігла перед ним від села до села, від міста до міста, аж до самого Льежа, Шок'є, Невіля, Везена і Намюра, проте вони обминали їх через пригоду з трьома проповідниками.

Довго вони так мандрували, тримаючись берегів річок і каналів. І скрізь на спів жайворонка відповідав півень. І для боротьби за свободу скрізь кували, виливали, точили зброю і доставляли на судна, що йшли понад берегом. А від митного огляду її ховали в бочки, ящики, кошики.

І всюди траплялися добрі люди, що приймали зброю разом а порохом, кулями й ховали в певному місці до слушного часу.

Ламме їхав з Уленшпігелем, а слава про його непереможність бігла поперед нього, аж він, зрештою, й сам повірив у свою велику силу, сповнився гордощів і войовничості і став відпускати собі бороду. І Уленшпігель дав йому прізвисько Ламме Лев.

Проте Ламме недовго витримав бороду, бо волосся лоскотало його, і він уже четвертого дня дозволив бритві пройтися по своєму звияжному обличчю, і воно знову з'явилося перед Уленшпігелем, як ясне сонечко, — кругле й повне від доброго харчу.

Нарешті вони прибули в Стокем.

28

Коли вже зовсім посутеніло, вони залишили своїх ослів у Стокемі, а самі пішли в Антверпен.

І тут Уленшпігель сказав до Ламме:

— Бач, яке величезне місто? Тут згромаджуються скарби з усього світу: золото, срібло, прянощі, золочена шкіра, гобелени, сукна, оксамит, вовняні тканини й шовк; квасоля, горох і всяке зерно, м'ясо, сало й борошно; вина лувенські, намюрські, люксембурзькі, льезькі, брюссельські й арсхотські, вина з Бюле, виноградники якого підступають до самих намюрських брам, вина рейнські, іспанські, португальські, арсхотська наливка з родзинок, яку називають там landolium, бургундське, мальвазія і багато інших. Вся набережна завалена товарами. І всі ці багатства землі і людської праці з усіх усюд приваблюють туди найвродливіших повій.

— Ти розмріявся, — зауважив Ламме.

Уленшпігель відповів:

— Можливо, я зустріну тут і Сімох. Мені ж тоді сказали шукати "там, де кров, де море сліз, на руїнах". Бо хто ж найбільше спричиняється до сліз, як не повії? Хіба ж не на повій божевільні чоловіки витрачають свої червінці, що так дзенькотять і виблискують, свої коштовності, ланцюжки, персні, а від них ідуть обскубані, обдерті, без камзолів, а то й без сорочки, тоді як повії жиріють на цьому грабунку. Де чиста, червона кров, що текла в їхніх жилах? Тепер це пасока, а не кров. Або ж чи не б'ються за них без милосердя на ножах, на шпагах, на кинджалах, щоб тільки задовольнити свою хіть їх ніжним, солодким тілом? А чиї трупи, бліді, закривавлені, тягають з місця бійки, як не божевільних закоханців? Коли батько сидить і похмуро проклинає когось, коли сиве його волосся ще більше сивіє від горя, коли виплакано всі сльози і очі висихають від пекучого болю за сином, що марно загинув, коли мати, мовчазна й бліда як смерть, невітно плаче, світу божого не бачить за своїм горем, — хто винний у цьому? Повії, що тільки й люблять себе та гроші й тримають біля своїх золотих поясів на припоні всіх у світі, хто й думає, й працює, й філософує. Авжеж, це там треба шукати Сімох, і ми підемо, Ламме, до тих дівчат. Може, й твоя жінка там. Отже, одним пострілом уб'ємо двох зайців.

— Гарзд, — сказав Ламме.

Було це наприкінці літа, коли вже сонце золотить листя каштанів, коли пташки співають на деревах, коли й найменша комаха дзижчить і радіє, що так тепло в траві.

Ламме плентався поруч з Уленшпігелем вулицями Антверпена, понуривши голову, ледве тягнучи своє тіло, наче йому доводилось нести на собі цілий будинок.

— Ламме, — звернувся до нього Уленшпігель, — ти вдався в журбу. А хіба ж не відаєш, що нема нічого шкідливішого для шкіри, як журба? Коли й далі будеш журитися, то шкіра облупиться на тобі клаптями. Ото гарне діло буде, як тебе зватимуть Ламме Облуплений!

— Мені їсти хочеться, — перебив його Ламме.

— Ну, то ходімо закусимо, — сказав Уленшпігель.

І вони пішли до Старого узвозу, де наїлися choesel'ів і напилися dobbelknol'я досхочу.

І Ламме більше не скиглив. І Уленшпігель сказав:

— Хай буде благословенне добре пиво, що, наче сонце, осяяло твою душу! Ти смієшся, аж черево трясеться. Як я люблю дивитися, коли твої тельбухи танцюють від радості!

— Мій сину, — мовив на те Ламме, — вони б затанцювали ще веселіше, якби я знайшов свою жінку.

— Ходімо тоді її шукати, — сказав Уленшпігель.

І вони пішли в квартал Нижньої Шельди.

— Дивись, — звернувся Уленшпігель до Ламме, — ось дерев'яний будиночок з гарненькими різьбленими віконцями. Зверни увагу на ці жовті завіски і червоний ліхтар. Там, сину мій, за чотирма бочками brumbier'a, uitzet'a[194], dobbelknol'я та

амбуазького вина сидить чарівна baesine, так років п'ятдесяти з гаком. Кожного року на ній наростає новий шар сала. На одній бочці горить свічка, а на сволиці висить ліхтар. Там буває і темно і світло: темно — як любляться, світло — як платять.

— То це, значить, притулок диявольських черниць, а ця baesine — то їхня абатиса, — сказав Ламме.

— Атож, — підтвердив Уленшпігель, — це вона в ім'я Вельзевула веде стежкою гріха п'ятнадцять гарненьких, охочих до любощів дівчат, вона їх годує і дає притулок, тільки спати їм там не доводиться.

— То ти вже бував у цьому монастирі? — запитав Ламме.

— Хочу там пошукати твою жіночку, — сказав Уленшпігель. — Ходімо.

— Ні, — сказав Ламме, — я вже передумав і туди не піду.

— То невже ти хочеш, щоб твій друг пішов сам-один до цих Астарт?

— Хай і він туди не йде, — мовив Ламме.

— А якщо він мусить туди йти, щоб шукати Сімох і твою дружину? — сказав на те Уленшпігель.

— Я волів би краще поспати, — відповів Ламме.

— Ну, то заходь, — сказав Уленшпігель, відчиняючи двері і штовхаючи Ламме поперед себе. — Дивись: он там, за бочками, поміж двох свічок, сидить baesine. Кімната велика, дубова стеля почорніла, сволки закурені. Попід стінами лави, кривоногі столи, на столах кухлі, келихи, склянки, — чарки, пляшки, чаші, дзбани та інше знаряддя пиятики. Посередині також столи й стільці, а на них жіночі накидки, позолочені пояси, оксамитові черевички, сопілки, козиці. Он у тому кутку сходи ведуть нагору. Лисий горбань грає на клавесині, що стоїть на скляних ніжках, від цього клавесин деренчить. Танцюй, череваню! Ось перед тобою п'ятнадцять краль: одні сидять на столах, інші — верхи на стільцях, та нахилилась, та випросталась, та сперлась на лікті, та розсілась, як пані, та лежить горілиць, та на боку — як котрій заманулося, хто в білому, хто в червоному, руки голі, плечі голі, груди відкриті. Вибирай, яка до вподоби. У одних відблиск свічок позолотив русяве волосся, залишивши в тіні їхні блакитні очі, в яких видно тільки вогкий тремтливий блиск. Другі, закотивши під лоба очі, мрійно виводять якусь німецьку баладу під звуки віолі. Треті — дебелі, тілисті, безсоромні брюнетки дудлять амбуазьке вино, виставляють напоказ свої голі до пліч руки, налиті, наче яблука, груди, що випирають із низько викочених суконь, і галасують на весь рот — одна по одній або всі разом. Послухай їх!

— К бісу сьогодні гроші! — казали красуні. — Сьогодні ми будемо кохатися, кохатимем молоденьких хлопців, юнаків, які нам припадуть до вподоби. І задарма! Ох боженьку! Пошли нам сьогодні тих, кого природа наділила чоловічою силою, пошли справжніх чоловіків, хай вони прийдуть сюди до нас! Вчора за гроші, а сьогодні задля втіхи! Хто хоче пити з наших уст? Вони ще вогкі від вина. Вино й поцілунки — це найвище блаженство! До всіх чортів удовиць, що сплять самотні! А ми — дівчата! Сьогодні день добродітності. Молодим, сильним, гарним ми відкриваємо свої обійми. Вип'ємо! Що, маленька? Чи не перед любовним боєм забилося твоє серденько в грудях,

як пташка в клітці? І як б'ється. Це годинник поцілунків. Коли ж прийдуть до нас повні серця і порожні гаманці? Хіба не чуєте ласої пригоди? Яка різниця між юним гезом і вельможним маркграфом? Вельможний платить флоринами, а юний гез пестощами. Хай живе гез! І на цвинтарі всіх побудимо!

Так говорили добрі, палкі й веселі з-поміж дівчат, що віддавали своє життя коханню.

Та були між ними й інші — з виснаженими обличчями, кощавими плечима: вони гендлювали своїм тілом, наче крамар у крамниці, і відкладали кожен гріш, виторгуваний за своє сухоребре тіло. Ті незадоволено бурчали:

— Хіба ми дурні, щоб за таку важку роботу та не брати грошей тільки через те, що молодим повійницям зайшов дур у голову! Їм бракує клепок в голові, а в нас усі. Ми не бажаємо на схилі віку валятися по канавах, як вони, нам плати, коли ми продажні. Чорта лисого на дурничку! Всі чоловіки гидкі, смердючі, всі вони ненажери, п'янюги, буркотуни. Це вони збивають з доброї путі бідолашних жінок!

Та молодші й гарніші зовсім їх не слухали і, весело попиваючи винце, гукали:

— Чуєте подзвіння в соборі? Це по мертвих. А ми всі живі і аж горимо! Й на цвинтарі всіх побудимо!

Побачивши стільки жінок разом, білявих і чорнявих, молодих і зів'ялих, Ламме засоромився і, опустивши очі, гукнув:

— Уленшпігелю, де ти?

— Він уже давно вмер, мій друже, — сказала гладка дівка, беручи його за руку.

— Вмер? — перепитав Ламме.

— Авжеж, — відповіла вона, — триста років тому, за компанію з Якобом де Костером ван Маарландом[195].

— Пустіть мене, — крикнув Ламме, — і не зачіпайте. Уленшпігелю, де ти? Йди рятуй свого друга! Я негайно ж піду звідси, як не відчепитесь від мене.

— Ні, не підеш, — відповіла дівчина.

— Уленшпігелю! — знову жалібно гукнув Ламме. — Де ти, мій сину? Добродійко, не тягніть мене так за чуба, це не парик, запевняю вас! Рятуйте! Мої вуха й так червоні, а ви хочете в них ще більше крові нагнати. А оця мене щиглями частує! Мені ж болить! Ой лихо! Чим ви мажете мені обличчя? Дайте дзеркало! Я чорний, ніби з комина виліз! Я розсерджусь, якщо не перестанете в'язнути до мене! Не гаразд так знущатися з бідного чоловіка. Відчепіться від мене! Нащо ви шарпаєте мене за штани туди й сюди! Хіба я вам ткацький човник? Е, ви мене таки справді роздратуєте!

— Він розсердився, — галасували вони, — він розсердився, наш товстунчик! Ти краще засмійся і заспівай нам любовну пісеньку.

— Я вам наспіваю штурханів, тільки відчепіться!

— Кого ти любиш із нас?

— Нікого — ні тебе, ні інших. Я поскаржусь у магістрат, якщо ви не відчепитесь, і вам дадуть доброї хлости.

— Он як? — гукнули вони. — Дадуть хлости? А коли ми тебе до хлости силоміць

поцілуємо?

— Мене? — запитав Ламме.

— Тебе! — гукнули всі разом.

І тут всі — й гарні й бридкі, свіжі й зів'ялі, чорняві й біляві — кинулись до Ламме, пожбурили його капелюх угору, плащ убік і ну милувати, цілувати його щосили в щоки, в ніс, у живіт, у спину.

Ваєсіне реготала, сидючи між свічками.

— Рятуйте! — репетував Ламме. — Рятуй, Уленшпігелю! Прожени це дрантя! Пустіть мене! Я не хочу ваших поцілунків. Я жонатий, хвалити Господа, і бережу все для своєї жінки!

— Жонатий! — закричали вони. — Такий здоровенний чоловік — це багато для одної жінки. Дай і нам трохи. Вірна жінка — це добре, а вірний чоловік — це каплун. Хай Бог тебе боронить. Ану вибирай, а то ми самі дамо тобі хлости!

— Не буду, — мовив Ламме.

— Вибирай, — гукнули вони.

— Ні, — відповів він.

— Хочеш мене? — сказала вродлива русявочка. — Глянь, яка я ніжна, я люблю того, хто любить мене.

— Відчепися, — мовив Ламме.

— Чи не хочеш мене? — прискочила чорнявенька дівчина з темними очима і смаглявим личком — просто ангел, та й годі.

— Я не люблю пряників, — відповів Ламме.

— А мене не візьмеш? — запитала тілиста дівка з лобом, геть зарослим волоссям, густими бровами, що зрослися над великими, глибокими очима, яскраво-червоними, товстими, як сосиски, губами, червоним лицем, червоною шиєю і червоними плечима.

— Не люблю розжареної до червоного цегли, — відповів Ламме.

— Візьми мене, — сказала дівчина років шістнадцяти з мордочкою, як у білочки.

— Я не люблю гризунів, — відповів Ламме.

— Треба його відлупцювати, — закричали дівчата. — Але чим?

— Добрими батогами з сириці. Міцно шмагає. Крізь яку хоч шкуру дошкулить. Візьміть десять батогів. Як у візників і погоничів.

— Рятуй, Уленшпігелю! — заволав Ламме.

Та Уленшпігель не відзивався.

— У тебе серця нема, — сказав Ламме, шукаючи його очима по всій кімнаті.

Принесли батоги. Двоє дівчат стали скидати з Ламме куртку.

— Ой, ой! — кричав він. — Моє бідне сало! Я з такими труднощами надбав тебе, а вони спустять його зараз своїми клятими батогами. Але ж послухайте, злі дівчиська, моє сало вам ні до чого, воно й на підливу не годиться!

Вони закричали:

— А ми з нього свічок наробимо. Хіба ж погано мати безплатне світло? Якщо хтось із нас скаже, що з батоба роблять свічки, то всяк подумає, що вона з глузду з'їхала. А

ми вперто стоятимем на тому, підемо в заклад і виграємо. Намочіть батоги в оцті! Тепер знімайте куртку. Б'є дзигар у святого Якова. Дев'ята година. Якщо не вибереш, то після останнього удару почнемо шмагати.

Ламме тремтячим голосом відповів:

— Змилуйтесь і пожалійте мене! Я присягався на вірність моїй жінці і слова свого дотримуюсь, хоч вона, капосна, покинула мене. Уленшпігелю, рятуй мене, хлопче!

Та Уленшпігель не з'являвся.

— Ось гляньте на мене, — благав Ламме розпусних дівчат, — гляньте, я перед вами на колінах. Чи можна ще більше упокоритись? Чи не означає це, що я поклоняюся, як святині, вашій красі? Щасливий той, хто не одружений і може втішатися вашими любощами. Це, звісно, райська насолода. Але будьте ласкаві і не бийте мене!

Раптом баесине, що сиділа поміж двох свічок, крикнула гучно і грізно:

— Молодиці й дівчата! Якщо ви цю ж мить не навернете цього чоловіка жартами чи пестощами до добра, тобто в свою постіль, то присягаюся вам самим великим дияволом, що негайно покличу нічну сторожу, і вона отут, на цьому місці, дасть вам такого прочухана, що ну! Які ж тоді з вас гулящі дівчата, коли ви незугарні розпалити чоловіка масними словами, спритними руками і палкими очима, що ваблять до себе, наче ліхтарики у самиць світлячків, а вони ж, крім ліхтарика, не мають анічогісінько для цього діла. Будете ви биті без милосердя за свою нікчемність.

Від цих слів дівчата аж затремтіли, а Ламме повеселішав.

— Ну що, кумасі? — промовив він. — Якої ви тепер заспіваете? Я сам піду приведу стражників. Вони виконають свій обов'язок, а я їм допоможу. Це для мене буде велика втіха.

Але тут одне гарненьке дівчатко років п'ятнадцяти кинулось перед ним на коліна.

— Пане! — вигукнуло воно. — Благаю, змилосердьтесь наді мною. Якщо ви не зволите вибрати котрусь з-поміж нас, то мені доведеться безневинно лягти через вас під батіг. А тоді хазяйка, що он там сидить, зачинить мене в брудний льох під Шельдою, де тече вода по стінах і де мене годуватимуть самим чорним хлібом.

— А що, її справді битимуть через мене, хазяйко? — запитав Ламме.

— До крові, — відповіла та.

Тоді Ламме поглянув на дівчину й мовив:

— Дивлюсь я на тебе, що ти така свіжа й духмяна, твоє плече виглядає із сукні, як пелюстка білої рожі. Я зовсім не хочу, щоб твоя ніжна шкіра, під якою тече молода кров, страждала від батогів, щоб твої ясні очі, в яких палає вогонь юності, плакали від болю, щоб твоє тіло, тіло богині кохання, тремтіло в холодній темниці. Отже, я вибираю тебе, це мені легше, ніж віддати тебе на муку.

І дівча повело його до себе. Ламме, як і завжди в житті, й на цей раз вчинив гріх із добрості своєї.

Тим часом Уленшпігель залицявся до високої гарної дівчини з чорним кучерявим волоссям. Вони стояли одне проти одного, але дівчина мовчала і, кокетливо позираючи на Уленшпігеля, вдавала, ніби він їй не до вподоби.

— Покохай мене, — сказав він.

— Покохати тебе, дурненький? — мовила вона. — Та ти ж кохаєш лише на годину.

Уленшпігель відповів:

— Пташечка, що літає над головою, проспівала пісню і летить далі. Так і я, серденько. Хочеш, заспіваємо разом?

— Гарзд! — сказала вона. — Пісню сміху й сліз.

І дівчина кинулась йому на шию.

Тим часом як Уленшпігель і Ламме мліли в обіймах своїх любок, під вікнами раптом задудніли сопілки, заgrimів барабан, і в дім з тиском, свистом, співом, криком, гуком, галасом вдерся веселий натовп meesevanger'ів — так в Антверпені називають ловців синиць. Вони несли кошики й клітки, повні цих маленьких пташечок, і сов, своїх помічниць, що витріщали свої золотаві очі на світло.

Meesevanger'ів було чоловік з десять, щоки в них почервоніли і роздулися від пива й вина. Ледве тримаючись на ногах, вони хитали головами та горлали такими хрипкими, дикими голосами, що переляканим дівчатам видалося, ніби це ревуть хижаки в лісі, а не люди в домі.

А проте вони все товкли то поодинці, то хором:

— Візьмемо того, хто сподобається і кому ми припадемо до душі. Завтра будемо з тими, хто багатий на флорини, а сьогодні — з тими, хто багатий на кохання.

На це meesevanger'и їм сказали:

— У нас є флорини і любов. Отже, ви наші, веселі дівчатка. А хто з нас відмовиться, той каплун. Ви синички, а ми ловці. Вперед! Брабант тому, хто його вартий!

Але жінки глузливо відповіли:

— Фу! І оці гидкі пики думають нас пожерти? Не для свині шербет! Ми візьмемо тих, хто нам сподобається, а не вас, ви, барила з олією, лантухи з салом, іржаві цвяхи, батоги з клоччя! Від вас тхне потом і багном. Геть звідси! Ви й без нашої допомоги потрапите в пекло!

А вони на це:

— Сьогодні французенки щось дуже примхливі. Гей, коверзухи, а чому це ви не хочете нам дати того, що продаєте всім?

— Завтра, — сказали дівчата, — будемо служити вам, як рабині, як собаки, а сьогодні ми вільні жінки, і забирайтеся геть звідси!

А вони в крик:

— Годі базікати! Гей, спрагли! Рвіть яблука!

З цими словами вони кинулись на дівчат, не зважаючи на вік і вроду. Але красуні стояли твердо на своєму, і на голови напасників градом полетіли стільці, келихи, склянки, дзбани, пляшки; ранили їх, калічили, вибивали очі.

Уленшпігель і Ламме вибігли на галас, залишивши вгорі на сходах своїх коханок, що аж тремтіли від переляку. Побачивши, що чоловіки напали на жінок, Уленшпігель схопив надворі держално від мітли, а друге дав Ламме, і вони без жалю стали частувати напасників дрючками.

Така гра видалася побитим п'яницям досить прикрою, і вони на хвилину зупинились. Цим негайно скористалися худючі дівки, котрі й цього великого свята кохання хотіли продаватись, а не віддаватись, як того вимагає природа. Вони звивалися між пораненими, як вужі, пестили їх, перев'язували рани, пили за їхнє здоров'я амбуазьке вино і так почистили їхні гаманці від флоринів та іншої монети, що там не залишилось і ламаного шеляга. А коли задзвонив дзвін, щоб гасили вогні, вони гарненько виставили meeseuanger'ів за двері, крізь які Уленшпігель і Ламме вислизнули ще раніше.

29

Уленшпігель і Ламме вирушили в Гент і на світанку прибули в Локерен. Земля була вкрита росою. Над луками клубочився сивий холодний туман. Проїжджаючи повз кузню, Уленшпігель заспівав, як вільна пташка жайворонок. Ту ж мить у дверях кузні з'явилася сива кошлата голова, і почулося неголосне войовниче кукурікання півня.

Уленшпігель сказав Ламме:

— Це smitte[196] Вастеле. Вдень він кує лопати, мотики, лемеші для плугів, кує гарні ратки для церковних криласів, а ночами частенько виковує і гострить зброю для борців за свободу совісті. Нелегко йому доводиться від такої гри, тому він, бач, блідий як смерть і худий, що аж, здається, кістки вилазять із шкіри. Він ще ж не лягав спати і, звісно, працював цілу ніч.

— Заходьте обидва, — сказав smitte Вастеле, — а віслюків відведіть на луку за будинком.

Коли Уленшпігель і Ламме, пустивши віслюків пастись, увійшли до кузні, smitte Вастеле переніс до підвалу зроблені за ніч гострі мечі і наконечники для списів, а потім став готувати денну роботу для своїх підручних.

Глянувши на Уленшпігеля тьманими очима, він запитав його:

— Які новини від Мовчазного?

Уленшпігель відповів:

— Принца з військом витіснено з Нідерландів через підлість найманців, що тільки й знають галасувати: "Geld! Geld!" — "Грошей! Грошей" — коли треба битися. Він пішов у Францію з вірними йому солдатами[197], братом Людвігом і герцогом Цвейбрюкенським на допомогу королю наваррському[198] і гугенотам. Звідти він рушив у Німеччину, в Діленбург, де до нього приєдналося багато біженців з Нідерландів. Перешли йому туди зброю і гроші, які ти зібрав, а ми будемо на морі боротися за свободу.

— Я зроблю все, що треба, — сказав smitte Вастеле. — У мене є зброя і дев'ять тисяч флоринів. Але ж ви приїхали на ослах?

— Авжеж, — відповіли вони.

— А чи не чули ви чогось про трьох, проповідників, убитих, пограбованих і кинутих у розколину скелі на бере Маасу?

— Чули, — спокійнісінько мовив Уленшпігель, — ці троє проповідників були герцогські шпигуни, наймані вбивці, що мали вбити принца за те, що він бореться за

свободу. Ми вдвох, Ламме і я, відправили їх на той світ. Їхні гроші й папери у нас. Ми з тих грошей візьмемо стільки, скільки нам потрібно буде на подорож, а решту віддамо принцові.

Уленшпігель і Ламме розстебнули куртки, витягли папери й пергаменти. Smitte Вастеле прочитав їх і сказав:

— Це плани військових дій і змов. Я їх перешлю принцові, і він буде знати, що Уленшпігель і Ламме Гудзак, ці вірні йому бродяги, врятували його благородне життя. Я продам ваших ослів, щоб вас часом не впізнали по них.

Уленшпігель запитав у smitte Вастеле:

— Хіба вже суд намюрських старшин послав шпигунів вистежити нас?

— Я зараз вам розповім усе, що знаю, — відповів Вастеле. — Кілька днів тому приїздив сюди з Намюра один коваль, ревний реформат, для того нібито, щоб замовити мені ратки, флюгер та інші залізні вироби для одного замку, що його будують біля Ла Планти. Йому розповідав судовий пристав, що судді вже збиралися і викликали шинкаря, який живе недалеко від місця вбивства. Коли його запитали, чи він не бачив убивць або якихось підозрілих осіб, він відповів: "Я бачив селян і селянок, що їхали верхи на ослах, вони заїжджали до мене випити, одні пили, не злазячи з ослів, інші заходили до шинку, чоловіки пили пиво, жінки й дівчата — мед. Бачив я також і двох славних хлопів, які говорили, що добре було б укоротити на лікоть пана Сванського". Тут шинкар свиснув і зробив рух, наче встромляє ножа в горло. "Що ж до Сталевого вітру, то я, — каже, — допоможу вам, бо дещо знаю". Як він таке сказав, його відпустили. То вже ж напевне після цього судді розіслали своїм підлеглим відповідні листи. Шинкар сказав, що він бачив селян і селянок верхи на ослах. Звідси виходить, що полюватимуть на тих, хто їхатиме на ослику. А ви ж потрібні принцові, діти мої.

— Продай ослів, — сказав Уленшпігель, — а гроші хай ідуть у принцову скарбницю. Віслуків продали.

— Тепер, — сказав Вастеле, — кожен із вас мусить узятися за якесь вільне ремесло, але не треба вступати в цех. Ти вмієш робити клітки для пташок і пастки на мишей?

— Колись умів, — відповів Уленшпігель.

— А ти, Ламме? — запитав Вастеле.

— Я продаватиму heetekoeк'и та olieкоек'и, тобто оладки та пампушки, смажені на олії.

— Тоді ходімо зі мною. Ось тут готові клітки й пастки, інструмент і мідний дріт, потрібний, щоб лагодити старі й робити нові. Все це приніс мені один з моїх вивідачів. Це для тебе, Уленшпігелю. А для тебе, Ламме, ось невеличка жаровня і міх. Я дам тобі борошна, масла, олії для твоїх heetekoeк'ів та olieкоек'ів.

— Та він їх усі поїсть, — сказав Уленшпігель.

— Коли ж ми почнемо? — запитав Ламме.

Вастеле відповів:

— Спочатку ви попрацюєте зі мною ніч або дві; допоможете мені, бо маю стільки роботи, що сам не впораюся.

— Мені хочеться їсти, — мовив Ламме, — у тебе є що-небудь?

— Можу дати тобі хліба й сиру, — відповів Вастеле.

— Без масла? — запитав Ламме.

— Без масла, — відповів Вастеле.

— А є в тебе пиво чи вино? — запитав Уленшпігель.

— Я непитущий, — відповів Вастеле, — але можна піти in het Pelicaen (в "Пелікан"), коли хочете, тут недалеко.

— Піди, — мовив Ламме, — і шинки не забудь.

— Добре, принесу, — сказав Вастеле і глянув на Ламме з неприхованим презирством.

Проте він приніс їм dobbeleclauwert'a[199] і шинки. І Ламме, зрадівши, почав уминати за п'ятьох. А тоді запитав:

— Коли ж ми почнемо роботу?

— Цієї ночі, — відповів Вастеле. — Ти залишайся в кузні і моїх робітників не бійся, — вони такі самі реформати, як і ти.

— Це добре, — сказав Ламме.

Ввечері, коли пролунав сигнал гасити світло і всі позамикали двері, Вастеле з Уленшпігелем і Ламме поперетягали з підвалу до кузні важенні в'язки зброї.

— Треба полагодити двадцять аркебуз, нагострити тридцять наконечників для списів і вилити півтори тисячі куль, — сказав коваль. — Ви допоможете мені.

— Обома руками, — відповів Уленшпігель. — Жаль, що їх не чотири до твоїх послуг!

— А Ламме нам допоможе, — докинув Вастеле.

— Та вже ж, — озвався жалісно Ламме, якого хилило на сон від надмірного пиття та їжі.

— Ти виливатимеш кулі, — сказав Уленшпігель.

— Виливатиму, — відповів Ламме.

Ламме топив свинець і виливав кулі, сердито поглядаючи на smitte Вастеле, що примусив його взятися до роботи, коли він так хотів спати, аж мало не падав з ніг. І він, лютуючи, мовчки виливав кулі, хоч йому страх як хотілося вилити розтоплений свинець на голову ковалеві Вастеле. Все-таки він стримався. Але близько півночі, коли smitte Вастеле з Уленшпігелем терпляче чистили аркебузи та наконечники для списів, лютує у Ламме та на додачу втома дійшли до краю, і він голосом, що аж хрипів від злості, почав таку мову:

— Глянь на себе: ти ось худий, блідий, в чому тільки душа держиться, бо надто віриш у добрість принців та вельможних панів і в надмірній ретельності нехтуєш своїм тілом, благородним тілом, яке марніє в злиднях і зневазі. А хіба ж для того створив його Бог і пані природа? Чи не знаєш ти, що душа наша, — а вона є дух життя, — щоб дихати, потребує і квасолі, і м'яса, і пива, і вина, і шинки, і ковбаси, і відпочинку? А ти? Живишся самим хлібом та водою й день і ніч працюєш.

— І що ти верзеш? — запитав Уленшпігель.

— Він сам не знає, що говорить, — сумно промовив Вастеле.

Та Ламме відрізав сердито:

— Краще тебе знаю. Я кажу, що ми дурні: і я, і ти, і Уленшпігель; ми псуємо собі очі заради принців та вельможних панів, що тільки сміялися б з нас, побачивши, як ми аж надриваємося на роботі, ночі не спимо, а все гостримо зброю, виливаємо кулі для їхньої потреби. Вони попивають собі із золотих келихів французькі вина, їдять німецьких каплунів на англійських олов'яних тарілках і знати нічого не хочуть про те, як марно ми шукаємо Бога, з ласки якого вони стали такі могутні, а тим часом їхні вороги косять нас, як траву, своїми косами і закопують живцем у землю. А самі вони не реформати, не кальвіністи, не лютерани, не католики — вони недовірки, їм усе байдужісінько, вони купують або завойовують собі князівства, відбирають добро в ченців, абатів, монастирів, вони мають усе — дівчат, жінок, повій — і п'ють із золотих чар за свою вічну веселість, за несосвітенну дурість, нікчемність, глупоту, за сім смертних гріхів, які вони коять перед твоїм, о smitte Вастеле, носом, що аж загострився від твоєї надмірної запопадливості. Поглянь на поля, на луки, поглянь на жита, на сади, на худобу, на золото, що добувають із землі, поглянь на дичину в лісах, на птахів небесних, ніжних ортоланів, жирних дроздів, на кабанячі морди, на стегна диких кіз — все це для них: полювання, риболовля, земля, море — все їхнє. А ти сидиш на хлібі й воді, і всі ми аж із шкури пнемося на роботі для них без сну, без їжі, без питва. А коли ми дуба дамо, вони копнуть ногою наші трупи і скажуть вашим матерям: "Народіть нових, ці вже ні до чого".

Уленшпігель сміявся, але мовчав. Ламме обурено сопів, і тоді Вастеле відповів лагідно:

— Ти казна-що говориш. Я живу не задля шинки, чи пива, чи ортоланів, я живу заради перемоги свободи совісті. І принц також за свободу, як і я. Він жертвує своє добро, свій спокій, своє щастя, щоб вигнати з Нідерландів катів і тиранів. Роби, як він, і постарайся зігнати з себе сало. Бо не черевом рятують народ, а гордою мужністю і невсипущою працею, без ремства несучи тягар її хоч і до скону. А тепер іди відпочивати, якщо стомився.

Та Ламме засоромився і не пішов, а кував зброю та виливав кулі аж до самого ранку. І так три дні поспіль.

Потім вони поїхали в Гент, продаючи дорогою клітки, пастки та oliekoeк'и.

Вони зупинилися в Мелестее, містечку вітряків, де всюди було видно їхні червоні дахи, і домовилися торгувати окремо один від одного, а ввечері сходитися in de Zwaan — у корчмі "Лебідь" і сидіти там, поки не задзвонять гасити вогні.

Ламме сподобалося продавати oliekoeк'и, і він охоче блукав вулицями Гента, шукав дружину, вихиляв безліч кухлів і безперестану їв. Уленшпігель тим часом вручив листи від принца ліценціатові медицини Якобу Скулапу, кравцеві Лівену Смету, Янові Вульфсгагеру, фарбареві Жілю Коорну і черепичникові Яну де Роозе, а вони віддали йому гроші, зібрані ними для принца, і попросили його залишитися на кілька днів у Генті або в його околицях, — тоді вони зберуть ще більше грошей.

Всіх їх потім повісили за єресь на Новій шибениці, а тіла їхні були поховані на Полі

шибениць коло Брюггської брами.

30

Тим часом профос Спелле Рудий їздив з червоним жезлом на своїй шкапі з міста до міста і скрізь споруджував ешафоти, запалював вогнища, копав ями, де живцем ховали жінок і дівчат. А майно вбитих отримував король.

Одного разу Уленшпігель сидів з Ламме в Мелестее під деревом і тяжко журився. Був червень, але погода стояла холодна. З неба, вкритого важкими сірими хмарами, падав град.

— Мій сину, — сказав йому Ламме, — ось уже чотири ночі ти без сорому тягаєшся з дівками, ночуєш in de Zoeten Inval — в "Солодкому гріхопадінні", а закінчиш так само, як чоловік, намальований на одній вивісці: потрапиш головою в бджолиний вулик. А я ж чекаю на тебе in de Zwaan! Гляди, друже, щоб така розпуста не довела тебе де згуби. Чому ти не одружишся з якоюсь статечною жінкою?

— Ламме, — сказав Уленшпігель, — для кого в солодкій битві, що зветься коханням, одна — це всі, а всі — це одна, той не повинен легковажити у виборі дружини.

— А про Неле хіба ти не думаєш?

— Неле в Дамме, далеченько, — відповів Уленшпігель.

І коли вони отак сиділи, а град перішив безперестанку, повз них пробігла молода гарненька жіночка, накривши від негоди спідницею голову.

— Гей, — гукнула вона, — про що це ти замріявся під деревом?

— Я мрію про жіночку, яка б мене прикрила спідницею від граду.

— То вона перед тобою, — мовила жінка. — Вставай!

Уленшпігель встав і рушив до неї.

— То це ти мене знов залишаєш самого? — вигукнув Ламме.

— Атож, — сказав Уленшпігель, — йди in de Zwaan, з'їж одну або дві порції баранини, випий дванадцять кухлів пива, засни і не будеш нудитись.

— Я так і зроблю, — сказав Ламме.

Уленшпігель підійшов до жінки.

— Підніми мені спідницю з одного боку, я підніму з другого, і — бігом!

— А чого бігти? — запитав Уленшпігель.

— А того, що я тікаю з міста. Профос Спелле[200] з двома шпигунами приїхав у Мелестее[201], він присягнувся, що відшмагає всіх гулящих дівчат, які не заплатять йому по п'ять флоринів. Ось чому я і тікаю. Біжи й ти зі мною і, коли треба буде, захисти мене.

— Ламме! — крикнув Уленшпігель. — Спелле в Мелестее, біжи в Дестельберг, в "Зірку волхвів".

Ламме схопився як ошпарений і пустився вчвал, підтримуючи своє черево обома руками.

— Куди побіг цей товстий заєць? — запитала дівчина.

— В нору, де я потім зустрінуся з ним, — сказав Уленшпігель.

— Біжімо! — сказала дівчина, тупнувши ногою об землю, як нетерпляча лошиця.

— Як на мене, краще залишитись добродішним і не бігти, — відповів Уленшпігель.

— Що це означає? — запитала дівчина.

— Оцей товстий заєць хоче, щоб я відмовився від доброго вина, пива і від ніжненького жіночого тіла.

Дівчина незадоволено подивилась на нього.

— Ти засапався, тобі треба відпочити, — сказала вона.

— Відпочити добре, та я не бачу ніякого притулку, — відповів Уленшпігель.

— Твоя добродішність прихистить тебе, — мовила дівчина.

— Волів би краще твою спідницю, — сказав він.

— Моя спідниця не гідна бути покривом для такого святого, як ти. Пусті її, я побіжу сама.

— Хіба ж ти не знаєш, що собака на чотирьох ногах бігає хутчіє, ніж людина на двох? Разом у нас чотири ноги, і ми побіжимо швидше.

— В тебе гострий язичок, як на чоловіка добродішного.

— Атож, — ствердив він.

— А ось мені, — сказала дівчина, — добродішність завжди здавалась чимось нудним, сонним, тупим, холодним. Це маска, щоб ховати невдоволене обличчя, оксамитовий плащ, під яким знайдеш кам'яне серце. Я більше люблю тих, у кого в грудях горить вогонь мужності, що пориває до сміливих подвигів і веселих пригод.

— Такими речами прекрасна дияволиця спокушала угодника Божого, святого Антонія, — сказав Уленшпігель.

Кроків за двадцять вони побачили на шляху корчму.

— Ти добре говорила, — сказав Уленшпігель, — тепер треба добре випити.

— У мене ще в горлі не пересохло, — мовила дівчина.

Вони ввійшли. На скрині дрімав величезний дзбан, що за своє товсте черево мав назву — черевань.

Уленшпігель сказав до baes'a:

— Ти бачиш цей флорин?

— Бачу, — відповів baes.

— Скільки ж патарів ти вичавиш із нього, щоб наповнити dobbeleclauwert'ом отого череваня?

Baes йому сказав:

— Плати negen manneken (дев'ять чоловічків) — і квит.

— Тобто шість фландрських мітів, отже, два зайвих. Ну, менше з тим, наливай.

Уленшпігель дав кухоль дівчині, а потім устав і, набравши молодецької постави, припав ротом до дзбана і геть спорожнив його у свою горлянку, аж забулькотіло, наче водоспад.

Дівчина здивовано запитала:

— І як це тобі вдалося перелити пиво з такого товстого черева у твій худий живіт?

Уленшпігель нічого не відповів, а звернувся до baes'а:

— Принеси шинки й хліба та налий ще одного череваня, ми хочемо їсти й пити.

Той так і зробив.

Коли дівчина гризла шкурку від шинки, він ніжно обійняв її, і це її аж зворушило, захопило, підкорило, і вона запитала його:

— Звідки це взялася у вас при вашій доброчесності така спрага, як у губки, такий вовчий голод і оця любовна відвага?

Уленшпігель відповів:

— Я багато нагрівив і, як ти знаєш, дав слово спокутувати свої гріхи. Це тривало цілісіньку годину. І ось, коли я протягом тої години обмірковував своє майбутнє, воно мені уявилося вельми невтішним: жити сухим хлібом, запивати самою водичкою, сумовито зректися кохання, не сміти ні ворухнутися, ні чхнути, щоб не вчинити чогось поганого. Поважатимуть мене всі, але всі й уникатимуть, як прокаженого. Я сумуватиму, як пес, що загубив свого хазяїна. І, промучившись отак років п'ятдесят, закінчу в якомусь лігві своє сумне животіння. Покута моя була дуже довга. Поцілуй же мене, моя мила, і вдвох геть із чистилища!

— Ах! — вигукнула дівчина, охоче виконуючи його бажання. — Яка ж прекрасна вивіска ця доброчесність! Її почепити б на високу жердину!

У таких любовних розвагах час минав швидко. Проте вони musiли тікати, бо дівчина боялась, щоб раптом серед цих любощів не наскочив профос Спелле зі своїми шпигами.

— Ану підкасай спідницю! — сказав Уленшпігель.

І вони швидко, як олені, побігли в Дестельберг, де в "Зірці волхвів" застали за їдою Ламме.

31

У Генті Уленшпігель часто бачився з Якобом Скулапом, Лівеном Сметом і Яном де Вульфсгагером, від яких він довідувався, щастило чи не щастило Мовчазному.

І кожного разу, як Уленшпігель вертався в Дестельберг, Ламме питав його:

— Які ти приніс новини? Добрі чи погані?

— Біда! — відповідав Уленшпігель. — Мовчазний, його брат Людвіг та інші воєначальники, а також і французи вирішили йти далі у Францію і з'єднатися там з принцом Конде[202]. В такий спосіб вони врятували б нещасну землю бельгійську і свободу совісті. Та Бог не захотів цього: німецькі рейтари й ландскнехти відмовилися йти далі, заявивши, що присягали воювати з герцогом Альбою, але не з Францією. Марно Оранський умовляв їх виконати свій обов'язок; він змушений був вивести їх через Шампань і Лотарингію до Страсбурга, звідки вони повернулись у Німеччину. Несподівана і вперта відмова найманців погіршила становище Мовчазного: король французький[203], незважаючи на угоду з принцом, відмовився позичити йому грошей. Королева англійська[204] обіцяла допомогу з умовою, що він звільнить місто Кале з округою, але її листи були перехоплені і послані до кардинала Лотаринзького, а той, підробивши відповідь, послав відмову.

І ось тепер наша славна армія, а з нею і наша надія, тане, як привид від співу півня. Але з нами Бог, і якщо суходіл цурається нас, то море допоможе. Хай живе гез!

Одного разу до Уленшпігеля і Ламме прийшла знайома вже дівчина і, заливаючися сльозами, сказала:

— В Мелестее Спелле за гроші звільняє вбивць і злодіїв, а невинних посилає на смерть. Загинув і мій брат Міхількін! О горе! Вислухайте мене і помстіться за нього, ви ж чоловіки! Це все наробив брудний і мерзенний розпусник Пітер де Роозе, ґвалтівник неповнолітніх дівчат, це його справа. О горе! Мій нещасний брат Міхількін і Пітер де Роозе зустрілися якось у корчмі Valck, хоч і не за одним столом, бо від нього сахалися, як від чуми.

Мій брат не хотів сидіти з ним навіть і в одній кімнаті, обізвав його розпусним негідником і крикнув йому, щоб забирався геть.

Пітер де Роозе відповів: "Братові повії не личить надто дерти кирпу вгору".

Але він брехав: я зовсім не повія і віддаюся тільки тому, хто мені до вподоби.

Тоді мій брат жбурнув йому в пику кухоль з пивом і сказав, що бреше він, мерзенний розпусник, і коли зразу ж не забереться геть, то він заткне йому рота кулаком. Той хотів щось сказати, але брат виконав свою погрозу, затопив йому двічі в пику і, схопивши за барки, без жалю викинув його на вулицю, хоч Пітер і намагався кусатись.

А потім, коли Пітер де Роозе очунав, то занудився на самоті і почав ходити in't Vagevuur (у "Чистилище") — убогий шинок, куди ходять лише самі бідняки. Але й там його цуралися навіть голодранці. Ніхто з ним не говорив, хіба приїжджі селяни, котрі не знали, що то за один, або бродяги і дезертири. Та й тут його кілька разів відлупцювали, бо він таки добрий заводій.

Коли в Мелестее прибув Спелле з двома шпигами, Пітер де Роозе став бігати за ними, як пес, частував їх і вином, і м'ясом, і всякою всячиною, яку лиш можна купити за гроші. Таким чином він заприятелював із ними і, як тільки міг, намагався зігнати свою злість на тих, кого ненавидів. А ненавидів він усіх жителів Мелестее і найдужче — мого бідолашного брата.

Тому перш за все він і взявся за мого брата. Двоє кривоприсяжників, грошолобних негідників, посвідчили, що Міхількін — єретик, говорив бридкі слова про Матір Божу і не раз блюзнів на Бога і його угодників у корчмі Valck, а крім того, у нього в скрині заховано добрих триста флоринів.

Незважаючи на те, що про свідків ніхто жодного слова доброго сказати не міг, Міхількіна схопили, а Спелле та його шпиги визнали докази за достатні, щоб узяти його на тортури. Отже, його підвісили на гак до стелі, прив'язали до кожної ноги гирю по п'ятдесят фунтів.

Він заперечив усі обвинувачення і сказав, що коли й є в Мелестее шахрай, ледацюга, блюзнір і розпусник, то це сам Пітер де Роозе, а не він.

Проте Спелле не хотів і слухати нічого й наказав своїм поплічникам підтягнути Міхількіна до стелі і пустити, щоб він упав з гирями на підлогу. Вони це зробили так жорстоко, що шкіра на щиколотках тріснула, м'язи порвалися, і ступні ледве

тримались. Міхількін і далі не визнавав вини за собою. Тоді Спелле наказав узяти його знову на тортури, але натякнув йому, що за сто флоринів він пустить його на волю.

Міхількін сказав, що йому легше вмерти.

Жителі Мелестее, довідавшись, що його схоплено і взято на тортури, з'явилися всією громадою, щоб засвідчити його невинність, — це зветься "свідченням усіх добрих людей громади". Вони одностайно сказали, що Міхількін ніякий не єретик, що кожної неділі він ходить до церкви і до святого причастя, ім'я Матері Божої споминає лише тоді коли просить визволити його з біди, що він і земних жінок ніколи не ганьбив поганим словом, а про Матір Божу годі й казати. Що ж до блюзнірства, яке нібито почули фальшиві свідки від нього в корчмі Valck, то це чистісінька брехня і наклеп.

Міхількіна звільнили, кривоприсяжників покарали, а Пітера де Роозе Спелле притяг був до суду, але, здерши сто флоринів, відпустив його без допиту й тортур.

Пітер де Роозе побоявся, що гроші, які в нього залишились, не дадуть спокою Спелле, і втік з Мелестее, а Міхількін, мій бідолашний брат, помер від гангрени, що прикинулася на ногах.

Він спершу не хотів мене й бачити, а перед смертю звелів покликати і сказав берегтися вогню, який палає в моєму тілі і який доведе мене до вогню пекельного. А я тільки плакала, бо вогонь таки горить у мені. І брат помер на моїх руках.

Ах, — вигукнула дівчина, — той, хто помститься на Спелле за мого любого, коханого брата, буде моїм паном навіки, і я служитиму йому, як собака.

Уленшпігель слухав її розповідь, і попів Клаасів бився в його груди. І він вирішив, що Спелле-вбивця мусить бути повішений.

Боолкін — так звали дівчину — вернулася в Мелестее.

Вона вже не боялася помсти Пітера де Роозе, бо один погонич, що гнав худобу через Дестельберг, сказав їй, що священник і громада заявили: коли Спелле зачепить Міхількінову сестру, то буде відповідати перед самим герцогом.

Уленшпігель пішов з нею в Мелестее. Увійшовши в одну з нижніх кімнат Міхількінового дому, він побачив портрет пиріжника і здогадався, що то і є бідолашний небіжчик.

Боолкін йому сказала:

— Це мій брат.

Уленшпігель взяв портрет і промовив:

— Спелле повісять!

— Як же ти це зробиш? — запитала вона.

— Коли знатимеш наперед, — сказав він, — то потім буде нецікаво дивитися.

— Ти не довіряєш мені?

— Як же не довіряю? — мовив він. — Я виявив найвищу довіру, коли сказав тобі: "Спелле повісять!" Адже за одне це ти можеш допровадити мене до шибениці раніше, ніж я допроваджу його.

— А й справді, — мовила вона.

— От бачиш, — сказав Уленшпігель, — йди-но принеси мені доброї глини, два кухлі

bruinbier'a, чистої води та м'яса. Все це поділимо. М'ясо буде для мене, bruinbier для м'яса, вода для глини, глина для маски небіжчика.

Уленшпігель м'яв глину, пив та закушував, запихаючи іноді собі в рот замість м'яса грудку глини і навіть не помічаючи цього, бо вельми уважно вдивлявся в портрет Міхількіна. Розім'явши глину, він зробив із неї маску, і Боолкін вражено розглядала рот, ніс, вуха, очі, що були достоту такі, як у її небіжчика брата.

Потім Уленшпігель поклав маску в піч і, коли вона висохла, пофарбував її в такий колір, як буває обличчя у мерця. Очам надав грізного виразу, а обличчя зробив похмурим, наче викривленим передсмертною судорогою. Дівчина перестала тепер дивуватися; вона довго не могла відірвати очей від маски, потім зблідла як крейда, затулила обличчя руками і, здригнувшись, промовила:

— Це він, мій бідний Міхількін!

Уленшпігель виліпив також дві скривавлені ноги.

Тоді, подолавши свій страх, дівчина сказала:

— Хай буде благословен той, хто вб'є душогуба!

Уленшпігель, взявши маску і ноги, промовив:

— Мені потрібен помічник.

Боолкін сказала:

— Йди in de Blauwe Gans — у "Синю гуску", хазяїном у цій таверні Йоос Лансам з Іпра. Він був найкращим товаришем мого брата. Скажи йому, що тебе послала Боолкін.

Уленшпігель так і зробив.

Профос Спелле, відпровадивши свої жертви на той світ, йшов до корчми Valck — "Сокіл", щоб випити гарячого напою з dobbeleclauwert'a, кориці й цукру. А в цій корчмі йому не сміли відмовити, боячись мотузки.

Пітер де Роозе наважився знову вернутися в Мелестее. Він, як і раніше, ходив слідом за Спелле і його шпигунами, щоб бути під їхньою охороною. Іноді Спелле пригощав його в корчмі. Отак усі вони весело пропивали гроші нещасних жертв.

У корчмі "Сокіл" не було вже так людно, як у ті добрі часи, коли городяни жили спокійно, молилися Богу за католицькими правилами і не боялися переслідувань за віру. Тепер же наче жалоба налягла на місто, багато будинків стояли порожні й позамикані, на безлюдних вулицях бігали тільки худючі собаки, шукаючи собі поживи по смітниках.

Лише для двох негідників було привільне життя в Мелестее. Перелякані городяни бачили, як ці знахабнілі лиходії щодня ходили по місту, позначали будинки майбутніх жертв, складали списки приречених, а ввечері, вертаючись із "Сокола" під охороною двох озброєних до зубів шпигунів, горлали сороміцьких пісень.

Уленшпігель пішов in de Blauwe Gans — до корчми "Синя гуска" і застав Йооса Лансама за шинквасом.

Уленшпігель вийняв з кишені пляшечку горілки й сказав шинкареві:

— Боолкін має такої дві бочки на продаж.

— Ходімо до кухні, — мовив baes.

Зачинивши за собою двері, він пильно подивився на Уленшпігеля і сказав:

— Ти зовсім не торгуєш горілкою. Чого ти підморгуєш? Хто ти такий?

Уленшпігель відповів:

— Я син Клааса, спаленого в Дамме. Попіл його б'ється в мої груди. Я хочу скарати Спелле-вбивцю.

— Це Боолкін тебе послала? — запитав шинкар.

— Боолкін, — відповів Уленшпігель. — Я вб'ю Спелле, а ти мені допоможеш.

— Гаразд, — відповів баес. — Що я повинен зробити?

Уленшпігель відповів:

— Піди до священика, доброго пастиря, ворога Спелле. Збери своїх друзів і вийди з ними завтра після сигналу гасити вогні на Евергемський шлях між "Соколом" і домом Спелле. Стійте в затінку і будьте всі в темній одежі. Як виб'є десята година, Спелле вийде з корчми, а назустріч йому їхатиме віз. Сьогодні ввечері не кажи нічого друзям: вони сплять надто близько до вух своїх жінок. Піди до них завтра. Зберіться там, прислухайтесь і все добре запам'ятайте.

— Запам'ятаємо, — сказав Йоос і, піднявши чарку, додав: — П'ю за мотузку для Спелле!

— За мотузку, — повторив Уленшпігель.

Потім вони обидва вийшли в залу, де пили гентські тандитники, що верталися з брюггського суботнього базару; там вони вигідно продали камзоли й накидки з золотої й срібної парчі, куплені за безцінь у зубожілих дворян, що пнулися за іспанцями до розкошів.

І тепер, добре заробивши, тандитники справляли бучний бенкет.

Уленшпігель і Йоос Лансам посідали в куточку і доможись нишком, що завтра Йоос перше зайде до священика, доброго пастиря, який ненавидів Спелле — вбивцю невинних, а потім піде до друзів.

Другого дня Йоос Лансам і Міхількінові друзі, яких було вже попереджено після сигналу гасити вогні, вийшли з корчми "Синя гуска", де вони звикли сидіти за кухликом пива, і, щоб приховати свої наміри, пішли різними дорогами на Евергемський шлях. Було їх сімнадцятеро.

О десятій годині Спелле вийшов із "Сокола" в супроводі двох своїх шпигунів і Пітера де Роозе. Лансам зі своїми друзями сховався в клуні Самсона Буне, Міхількінового приятеля. Двері в клуні були відчинені. Спелле не помічав нічого. Вони ж почули, як він і Пітер де Роозе та обидва шпигуни йшли п'яні, ледве тримаючись на ногах. Спелле, гикаючи, насилу повертав п'яним язиком і варнякав:

— Профоси! Профоси! Добре їм живеться на цьому світі. Підтримуйте мене, вішальники! Вам же від мене дещо перепадає.

Раптом на шляху від поля почулося ревіння осла і ляскання батого.

— От упертий осел! — сказав профос. — Його так щедро частують батогом, а він ані руш.

Аж ось почувся гуркіт коліс і тарахкотіння воза, що котився шляхом під гору.

— Зупиніть! — крикнув Спелле.

Коли віз наблизився до них, Спелле і його двоє шпигунів схопили осла за вуздечку.

— Віз порожній, — сказав один шпигун.

— Дурню! — крикнув Спелле. — Хіба порожні вози їздять вночі самі? Хтось там, напевне, заховався. Засвітіть ліхтаря і підніміть угору. Я сам подивлюся.

Засвітили ліхтаря, і Спелле поліз на воза, але зразу ж страшенно зойкнув і повалився на землю.

— Міхількін, Міхількін! Господи, помилуй мене!

Тоді на возі встав чоловік, одягнутий у біле, як пиріжник, а в руках він тримав дві закривавлені ноги.

Пітер де Роозе і обидва шпигуни, побачивши цю постать, освітлену ліхтарем, також несамовито скрикнули:

— Міхількін! Міхількін! Мрець! Господи, помилуй нас!

На крик прибігли й сімнадцять чоловік, що сиділи в засідці, і жахнулися, побачивши в місячному сяйві привида, такий він був схожий на Міхількіна, бідолашного небіжчика.

А привид махав закривавленими ногами. Обличчя в нього було таке саме повне й кругле, як у Міхількіна, тільки мертво-біде, синє, погрозливе, сточене хробаками.

Привид, все махаючи закривавленими ногами, звернувся до Спелле, що скімлив, лежачи горілиць на землі:

— Спелле, профосе Спелле! Ану прочумайся!

Та Спелле й не ворухнувся.

— Спелле, — знову крикнув привид, — профосе Спелле, отямся, бо потягну тебе в найглибшу пекельну пащу.

Спелле підвівся, волосся його від жаху стало дибом, і він зойкнув:

— Міхількіне, Міхількіне! Май милосердя до мене!

Тим часом надійшли городяни, та Спелле не бачив нічого, тільки ліхтарі, які йому здавалися очима диявола, про що він згодом розповідав сам.

— Спелле, — запитав привид, — чи готовий ти до смерті?

— Ні, — зойкнув профос, — ні, пане Міхількіне, я ще не приготувався і не хочу стати перед Богом з душею, чорною від гріхів.

— Ти впізнаєш мене? — запитав привид.

— Допоможи мені, Господи! — вигукнув Спелле. — Так, я впізнаю тебе. Ти привид Міхількіна, який безневинно вмер на своїй постелі після тортур, і ці дві криваві ноги — це ті самі, до яких я наказав привісити по п'ятдесят фунтів ваги. Ох, Міхількіне, прости мені! Це Пітер де Роозе спокусив мене на таке. Він дав мені п'ятдесят флоринів, щоб я вписав твоє ім'я до списку.

— Ти хочеш покаятися? — запитав привид.

— Так, мессіре, я хочу покаятися, усе розповісти, все спокутувати. Тільки проженіть, ради Бога, оцих чортів, що оточили мене і хочуть пожерти. Я все скажу. Заберіть ці вогненні очі! Я те ж саме вчинив і в Турне п'ятьом городянам, а також і в

Брюгге — чотирьом. Я забув зараз, як їх звати, але пригадаю, коли ви цього забажаєте. В інших місцях я також грішив, сеньйоре, і з моєї вини шістдесят дев'ять невинних мучеників лежать у могилі. Міхількіне, королю були потрібні гроші. Так мені казали. Але й я без грошей не міг жити, то й мені дещо перепало. Вони закопані в Генті, в льоху у старої Гровельс, моєї справжньої матері. Я все сказав, усе! Благаю ласки й прощення! Заберіть чортів! Господи Боже, пресвята Маріє, Ісусе Христе, заступіться за мене! Заберіть пекельні вогні, а я все продам, усе віддам бідним і покаюсь.

Уленшпігель, побачивши, що натовп городян йому співчуває, скочив з воза, схопив Спелле за горло і хотів задушити.

Але втрутився священик.

— Пусти його, — сказав він, — хай краще його задушить катова мотузка, а не рука привида.

— А що ж ви хочете з ним зробити? — запитав Уленшпігель.

— Подамо на нього скаргу герцогові, і його повісять, — відповів священик. — Але хто ти такий? — запитав він.

— Я бідна фламандська лисичка, — відповів Уленшпігель, — в масці Міхількіна, мені пора вже сховатися в нірку, бо боюся іспанських мисливців.

Тим часом Пітер де Роозе втікав щодуху.

Спелле згодом був повішений, а його майно конфісковане.

І його отримав король.

33

Другого дня Уленшпігель ішов у Куртре берегом прозорої річки Ліс.

Ламме, стогнучи, ледве тягся за ним.

Уленшпігель сказав йому:

— Ти тюхтій з полив'яним носом. Чого плачеш за жінкою, що наставила тобі роги?

— Мій сину, — відповів Ламме, — вона завжди була мені вірна й любила мене, а як я любив її, боже милий! Але одного разу вона пішла в Брюгге, а вернулась — і ніби не та стала. З того часу, коли я просив її кохання, вона говорила: "Ми тепер повинні жити з тобою тільки як друзі". А я з сумом у серці казав: "Моя кохана, ми ж поєдналися з тобою перед Богом, чи не робив же я для тебе всього, що ти лиш бажала? Я ходив у куртці з чорного полотна і в бумазейній накидці, щоб мати змогу тебе одягати, всупереч королівському указу, в шовк і оксамит. Кохана, невже ти мене більше не любиш?" — "Я тебе люблю, — каже вона, — як велить Бог і його закони, як сказано у святих заповідях і церковних правилах. От чому тільки й буду тобі за цнотливу супутницю". — "Не потрібна мені твоя цнота, — відповідаю я, — мені потрібна ти, моя дружина". Вона похитала головою й промовила: "Я знаю, ти добрий. Ти досі був за кухаря, щоб тільки звільнити мене від куховарства. Ти прасував простирадла, сорочки, комірці, щоб я не брала в руки важкої праски. Ти прав нашу білизну, замітав і в кімнатах і на подвір'ї, щоб звільнити мене від цього клопоту. Тепер замість тебе все це робитиму я, але більше нічого не вимагай від мене, чоловіче". — "Мені то дарма, — відповів я, — я буду, як і перше, твоєю покоївкою, куховаркою, пралею,

прасувальницею, вірним твоїм рабом, усім разом, але ти, моє серденько, не роз'єднуй того, що було цілим: наших сердець і нашого тіла, не розривай цих солодких зв'язків кохання, що нас так ніжно єднали". — "Так треба", — відповіла вона. "Ах, — вигукнув я, — то це ти в Брюгге надумала таку жорстокість?" Вона відповіла: "Я присягалася перед Господом і святими угодниками". — "Хто ж примусив тебе дати присягу не виконувати шлюбних обов'язків?" — вигукнув я. "Той, — сказала вона, — на кому благодать Господня, наклав на мене покуту". І відтоді вона перестала бути моєю, так наче стала вірною дружиною когось іншого. Я благав її, мучив, погрожував, плакав, переконував — усе надаремно. Якось увечері я вернувся з Бланкенберга, де мав отримати оренду за одну з моїх ферм, і бачу — в домі нікого. Ясна річ, їй, мабуть, набридли мої прохання, чи, може, остогидла моя зажура, мій сум, от вона і втекла. Де ж вона тепер?

І Ламме сів на березі річки, понурив голову і задивився в воду.

— Ах, — зітхнув він, — моя кохана! Яка ж ти була пухенька, ніжна, люба! Чи знайду я коли таку ясочку, як ти? Такої смакоти я ніколи більше не скуштую! Де твої поцілунки запахуші, як той кмин? Де твої чарівні уста, з яких я пив насолоду, як бджола мед із рожі? Де твої білі рученьки, що обіймали мене й милували? Де б'ється твоє серденько, де твої повні груди і ніжний трепет гарячого твого тіла, що аж мліло від кохання? Е, що тут згадувати старі хвилі, холодна річка, коли ти вже весело котиш нові хвилі під сонцем!

34

Дійшовши до Петегемського лісу, Ламме сказав Уленшпігелеві:

— Я скоро зварюся. Ходімо в холодок.

— Ходімо, — згодився Уленшпігель.

Вони сіли в холодочку на траві під деревом; і раптом повз них пробігло стадо оленів.

— Дивись добре, Ламме! — сказав Уленшпігель, набиваючи свою німецьку аркебузу. — Ось великі старі олені, вони гордо несуть свої могутні дев'ятикінцеві роги. Поруч із ними дріботять молоді, стрункі дволітки, наче їхні охоронці, що готові щомиті захистити їх своїми гострими ріжками. Вони йдуть на спочинок. А тепер я звезу курок, і ти також. Вогонь! Старого оленя поранено. Молодого влучило в стегно. Він утікає. Ану за ним, поки не впаде. Швидше! Біжи, стрибай, лети!

— Отакий-то мій божевільний друг, — мовив Ламме. — Гнатися за оленями! І що вигадав! Летіти без крил — даремна праця! Не здоженеш! Ах! Ну й дружок! Гадаєш, що я такий моторний, як ти? Я весь спітнів, сину мій. Спітнів так, що зараз упаду. Якщо лісничий тебе впіймає, ти будеш повішений! Це ж королівська дичина. Хай біжать, сину мій, все одно їх не впіймаєш.

— За мною! — закричав Уленшпігель. — Чуєш, як шурхотять його роги в листі? Наче вихор шумить. Бачиш, скільки зламаного віття, скільки обірваного листя на землі? Не одна куля влучила йому в стегно. Матимем що їсти!

— Та він ще не засмажений, — зауважив Ламме. — Хай біжать собі нещасні тварини. Ах, яка спека! Я не витримаю, впаду і не встану.

Раптом з усіх боків їх обскочили обірвані й озброєні люди. Загавкали собаки і пустились за оленями. Четверо похмурих чоловіків оточили Уленшпігеля й Ламме, повели їх у ліс, у саму гущину, і вивели на галявину, де вони побачили цілий табір: жінок, дітей і силу-силенну чоловіків, озброєних чим попало, — шпагами, арбалетами, аркебузами, списами, рогатинами, рейтарськими пістолетами.

Побачивши їх, Уленшпігель запитав:

— Хто ви такі? Розбійники чи лісові брати[205]? Здається мені, що ви тут ховаєтесь цілою громадою від переслідувань.

— Ми — лісові брати, — відповів один старий дід, що сидів біля вогню і смажив на сковорідці якусь птицю. — А хто ти?

— Я родом з прекрасної Фландрії, — відповів Уленшпігель, — я і селянин, і дворянин, і маляр, і скульптор — все разом. Мандрую по всьому світі, славлю добро і красу, а глупоту лаю, скільки кебети маю.

— Коли ти побачив так багато країн, то зумієш вимовити Schild ende Vriendt — щит і друг так, як вимовляють у Генті. А як не вимовиш, то ти поганий фламандець і будеш убитий.

Уленшпігель вимовив:

— Schild ende Vriendt.

— А ти, череваню, — запитав старий, звертаючись до Ламме, — що ти робиш на білому світі?

— Проїдаю і пропиваю свої статки-маетки, шукаю свою жінку і всюди ходжу за моїм другом Уленшпігелем.

— Коли ти стільки мандрував, — сказав старий, — то чи не знаєш, як прозивають у Лімбурзі жителів Веерта?

— Цього я не знаю, — відповів Ламме, — а ось чи не скажете ви мені, як зовуть того негідника й паскуду, що викрав мою дружину? Скажіть мені його ім'я, і я вб'ю його на місці!

Старий відповів:

— На цьому світі є дві речі, що ніколи не повертаються назад: це витрачені гроші та жінка, що втекла від нелюба. — І він звернувся до Уленшпігеля: — А ти знаєш, як прозивають у Лімбурзі жителів Веерта?

— Raeksteker'ами — заклиначами скатів, — відповів Уленшпігель, — бо коли одного разу живий скат упав з воза в одного рибалки, то старі жінки, побачивши, як він стрибає, подумали, що в нього вселився нечистий, і сказали: "Ходімо до священика, хай він вижене диявола". Священик вигнав диявола, а ската забрав із собою, гарненько його засмажив і з'їв на честь веертян. Пошли, Боже, таку саму долю й кривавому королю!

Тим часом у лісі валували собаки, бігли озброєні люди і гукали та кричали, щоб налякати звіра.

— Це вони за тими двома оленями, яких я поранив, — зауважив Уленшпігель.

— Ми їх з'їмо, — сказав старий. — А як у Лімбурзі прозивають жителів Ендговена?

— Pinnemaker'ами — засувкарями. Одного разу, коли вороги підійшли до їхнього міста, вони засунули браму морквою. Та набігли гуси, жадібно зжерли моркву, і ворог вдерся до міста. Але треба буде залізних дзьобів, щоб зжерти тюремні засуви, якими хочуть замкнути свободу совісті.

— Коли з нами Бог, то хто може нам що вдіяти? — зауважив на те старий.

Уленшпігель мовив:

— Собаки валують, люди гукають, віти тріщать, наче в лісі буря.

— А чи смачне оленяче м'ясо? — запитав Ламме, дивлячись на сковорідку.

— Крики нагоничів наближаються, — сказав йому Уленшпігель. — Собаки зовсім близько. Який гвалт! Олень, олень! Бережися, мій сину! От клятий звір! Повалив мого товстого друга на землю в одну купу з казанами, сковорідками, горщиками і шматками м'яса. А жінки й дівчата тікають, мов божевільні від жаху. В тебе наче кров іде, сину мій?

— Ти ще й смієшся, сякий-перетакий! — вигукнув Ламме. — Авжеж, іде кров, він же мене шпигонував рогами у зад. Ось глянь, і штани розірвані, і моє м'ясо також. Та ще й на землі валяється така чудова печеня! Ох, уся кров витече в мене через сідницю!

— Цей олень — досвідчений хірург. Він урятував тебе від удару, — відповів Уленшпігель.

— Негіднику ти бездушний! — розсердився Ламме. — Не мандруватиму з тобою більше. Я залишуся тут. З цими добрими людьми. Чи тобі не сором? Ти зовсім не жалієш мене, а я ж ходжу за тобою слідом, наче пес, і в сніг, і в мороз, і в дощ, і в град, і в вихор, і в спеку, що аж душа з мене разом із потом виходить!

— Рана твоя незначна. Приклади до неї oliekoek — це буде смачний пластир, — відповів Уленшпігель. — А чи ти знаєш, як прозивають жителів Лувена? Не знаєш, бідолахо? Ну гаразд, скажу тобі, тільки не скигли, їх прозивають коеуєшкет'ами — стрільцями в корів, і ось чому: одного разу вони як подуріли і почали стріляти в корів, бо подумали, що то вороже військо. Ну, а ми стріляємо в іспанських козлів — м'ясо у них, правда, смердюче, але шкіра годиться на барабан. А як прозивають жителів Тірлемонта? Також не знаєш? Вони носять славетне прізвисько квекер'ів, бо одного разу на зелені свята до них у собор залетіла качка і пролетіла від хорів до вівтаря, а вони подумали, що то Святий Дух. Приклади ще коекебакк'ів до рани. Ти мовчки збираєш казани й шматки м'яса, які перекинув олень. Ось вона, куховарська завзятість! Ти знову розпалюєш вогонь, ставиш казанок з юшкою на триніг. Ти весь поринув у куховарство. А знаєш, які в Лувені чотири чуда? Ні? Тоді я тобі скажу. Перше — там живі проходять під мертвими, бо церква святого Михаїла стоїть коло міської брами, а цвинтар над брамою, на валу. Друге — там дзвони не на дзвіниці, а знадвору, як у церкві святого Якова. Там є великий дзвін і малий. Для малого місця на дзвіниці не вистачило, і його повісили знадвору. Третє — вівтар у соборі також знадвору, бо портал собору святого Якова — це чистісінький вівтар. Четверте чудо — це вежа без цвяхів: шпиль у церкві святої Гертруди з каменю, а не з дерева, а каменю цвяхами не прибивають, лише камінне серце кривавого короля, яке б я хотів прибити над головною

брамою Брюсселя. Але ти мене зовсім не слухаєш. Чи не треба додати солі в підливу? А ти знаєш, чому жителів Термонда прозивають грілками, *viègrapp'*ами? А ось чому. Один молодий принц якось зимою зупинився в готелі "Герб Фландрії", а хазяїн не знав, як йому зігріти постіль, бо не мав грілки. Нарешті спало йому на думку покласти в постіль свою молоду доньку, а та, почувши, що йде принц, метнулася прожогом з кімнати, і принц потім питає, чому ж не залишили йому грілки в постелі. Якби то Господь дав, щоб Філіппа замкнули в розпечену до червоного залізну скриню і нагрівали нею постіль для пані Астарті!

— Дай мені спокій, — мовив Ламме. — Сміх бере мене від усяких *viègrapp'*ів, веж без цвяхів та інших дурниць. Не заважай готувати підливу.

— Бережися! — сказав йому Уленшпігель. — Гавкіт не вщухає. Він навіть голоснішає. Собаки гарчать, сурми сурмлять. Бережись оленя! Тікай! Ріг сурмить.

— Це кінець полювання, — сказав старий. — Вертайся, Ламме, й готуй печеню. Оленя вбито.

— Добрий матимемо обід, — сказав Ламме. — Ви ж і мене почастуйте, бо я і для вас тут подбав. Смажена птиця в соусі вийшла смачнюча. Правда, трохи хрумтить на зубах, бо вона ж повалялася в піску, коли той чортів олень штрикнув мене в зад і роздер штани разом із м'ясом. А ви не боїтеся лісничих?

— Нас тут дуже багато, — відповів старий, — вони бояться нас і зачепити. Шпигуни й судді так само. А місцеві люди нас люблять, бо ми нікому зла не робимо. Ми люди мирні і ще трохи поживемо тут, поки іспанці нас не оточать. А якщо таки оточать, то всі ми, старі, молоді, жінки, дівчата, діти, дорого продамо наше життя і скоріш повбиваємо одне одного, ніж віддамося на страшні муки до рук кривавого герцога.

Уленшпігель сказав лісовим братам:

— Був час, коли ми билися з катом на суходолі. Тепер треба на морі знищити його могутність. Ідіть до Зеландських островів через Брюгге, Гейст і Кнокке.

— У нас грошей нема, — відповіли вони.

Уленшпігель сказав:

— Ось вам тисяча каролію від принца, їдьте водою річками, каналами. Коли тільки побачите кораблі з літерами Г. І. Х., то нехай хто-небудь із вас заспіває жайворонком. Як почуєте у відповідь кукурікання, то знайте, що ви серед друзів.

— Ми так і зробимо, — відповіли вони.

Незабаром з'явилися мисливці з собаками, тягнучи на мотузках вбитого оленя.

Тоді всі посідали навколо вогню. Лісових братів було душ шістдесят — чоловіків, жінок, дівчат. Вони дістали хліб із мішків, витягли з піхов ножі. Оленя оббілювали, випатрали, порубали на частини і понастромляли на рожни разом з дрібнішою дичиною. Під кінець трапези Ламме притулився до дерева і захріп, схиливши голову на груди.

Коли настав вечір, лісові брати пішли в землянки спати; Уленшпігель і Ламме теж полягали.

Табір охороняли озброєні вартові. Уленшпігель чув, як шурхотить листя в них під

ногами.

Другого дня він з Ламме вирушив далі. Лісові брати гукали:

— Щасливої дороги! А ми підемо до моря.

35

В Гарлебеке Ламме поновив свій запас олієкоек'ів, з яких із'їв двадцять сім штук, а тридцять поклав у кошик. Уленшпігель ніс у руках клітки. Надвечір вони дісталися в Куртре і зупинилися in de Bie — в заїзді "Бджола", у Жілліса ван ден Енде, який зразу ж вийшов на поріг, тільки-но почув спів жайворонка.

Тут була їм повна догода. Господар, побачивши листи від принца, передав йому через Уленшпігеля п'ятдесят червінців і не захотів нічого взяти з них ні за індичку, ні за dobbeleclauwert.

Він також попередив їх, що в Куртре шастають вивідувачі кривавого трибуналу, а тому треба тримати язика за зубами.

— Ми їх упізнаємо, — сказали Уленшпігель і Ламме.

І вийшли із заїзду.

Призахідне сонце золотило дахи, пташки співали на липах, жінки гомоніли на порогах своїх домів, діти вовтузилися в поросі, а Уленшпігель і Ламме вештались собі вулицями без діла.

Раптом Ламме сказав:

— Коли я спитав Мартіна ван ден Енде, чи не бачив він жінки, схожої на мою дружину, і змалював її милий образ, він сказав мені, що за містом на Брюггському шляху в "Веселці", у старої Стевен, збирається щовечора чимало жінок. Я піду туди.

— А я не забарюсь за тобою, — сказав Уленшпігель, — хочу тільки обдивитися місто. Якщо здибаю твою жінку, то негайно скажу їй, щоб ішла до тебе. Та не забувай, що баєс радив мовчати, коли хочеш, щоб шкура була ціла.

— Буду мовчати, — сказав Ламме.

Поки Уленшпігель гуляв по місту, сонце зайшло і надворі посутеніло. Він вийшов на Pierpotstraetje — на Гончарну вулицю і тут почув мелодійні звуки лютні. Підійшовши ближче, він побачив якусь білу постать, що наче манила його до себе, але все віддалялась від нього, граючи на лютні і співаючи ангельським голосом ніжну мелодійну пісню. Вона зупинялась, оглядалась і йшла все далі.

Уленшпігель побіг за нею, швидко наздогнав і хотів заговорити, але вона затулила йому рота напахченою парфумами рукою.

— Ти селянин чи дворянин? — спитала вона.

— Я Уленшпігель.

— Ти багатий?

— Досить багатий, щоб заплатити за насолоду, і не досить, щоб викупити свою душу.

— А чому ти ходиш пішки? В тебе немає коня?

— В мене є осел, але я завів його до стайні, — відказав Уленшпігель.

— А чому ти блукаєш по чужому місту сам, без друга?

— Бо мій друг блукає своїм шляхом, а я — своїм, цікава красунечко.

— Я зовсім не цікава, — мовила вона. — А чи багатий твій друг?

— Еге ж, на сало. А чи скоро ти мене перестанеш допитувати?

— Це все. А тепер пусти мене.

— Пустити? — перепитав він. — Це все одно, що наказати Ламме, коли він голодний, віддати миску з ортоланами. Я хочу тебе з'їсти.

— Ти ж мене ще не бачив, — мовила вона і відтулила ліхтар, що раптом освітив її обличчя.

— Ой яка ж гарна! — вигукнув Уленшпігель. — Шкіра золотава, губки червоні, постать струнка! Все саме для мене.

— Все, — сказала вона і повела його на Брюггський шлях, у "Веселку" — in de Reghenboogh, до старої Стевен. Там Уленшпігель побачив силу дівчат, які мали на рукавах кружечки, що відрізнялися кольором від їхніх бумазейних суконь.

Його супутниця також мала на сукні з золотої парчі срібний кружечок. Всі дівчата з заздрістю дивилися на неї. Ввійшовши, вона зробила знак baesine, та Уленшпігель цього не помітив. Вони сіли вдвох і почали пити.

— А чи знаєш ти, що той, хто зі мною п'є, буде мій назавжди? — запитала вона.

— Моя ти запахує кралечко! — відповів Уленшпігель. — Для мене буде справжнє свято, коли я завжди споживатиму таке м'ясце.

Раптом в одному кутку Уленшпігель помітив Ламме. Той сидів за столиком, на якому горіла свічка, стояв дзбан пива і шинка, і не знав, як урятувати все це від двох дівчат, що притьмом хотіли поділити з ним вечерю.

Коли Ламме помітив Уленшпігеля, він аж підскочив на три фути вгору і вигукнув:

— Слава тобі, Господи, що вернувся мій друг Уленшпігель. Baesine, пива!

Уленшпігель, видобувши свого гаманця, сказав:

— Будемо пити, поки тут нічого не залишиться!

І він забряжчав грішми.

— Слава Богу, — вигукнув Ламме, спритно забираючи гаманця у нього з рук. — Це я, а не ти повинен платити. Це мій гаманець!

Уленшпігель хотів силою відібрати гаманця, та Ламме не давав, і поки вони так борюкалися, — один виривав, а другий не давав, — Ламме встиг уривками нишком шепнути Уленшпігелеві:

— Слухай, шпигуни тут... четверо... в малій кімнатці з трьома дівчатами... Двоє надворі... стежать за тобою і за мною... Хотів вийти... не можна... Дівка в парчі — шпигунка!

Борюкаючись із ним, Уленшпігель уважно слухав його, а потім голосно крикнув:

— Ану віддай гаманця, злодюго!

— Дідька лисого, — відповів Ламме.

Вони зчепилися і повалились на землю. Вовтузячись на землі, Ламме й тут давав поради Уленшпігелеві.

Раптом увійшов господар "Бджоли", а за ним іще семеро чоловіків, але він удавав,

що зовсім їх не знає. Він кукурікнув, а Уленшпігель заспівав жайворонком. Побачивши, що Уленшпігель і Ламме б'ються, баес промовив до старої:

— А хто це, оті двоє?

Стара Стевен відповіла:

— Та якісь пройдисвіти, їх треба швидше розборонити, бо вони тут наробили такого бешкету, що їм і шибениці не минути.

— Хай-но тільки спробує хто нас зачепити, то ми примусимо його бруківку гризти!

— крикнув Уленшпігель.

— Атож, ми його примусимо бруківку гризти, — повторив Ламме.

— Баес врятує нас, — шепнув Уленшпігель на вухо Ламме.

А баес, догадавшись, що тут діло не просте, поквапився втрутитись у цю бійку. Ламме нишком запитав його:

— Ти нас врятуєш? Але як?

Баес схопив Уленшпігеля за комір і, вдаючи, ніби трясє його, сказав нишком на вухо:

— Семеро за тебе... хлопці здорові... різники... Я зникаю... мене всі знають... Коли я піду, кричіть: 'T is van te beven de klinkaert... — і все розтрощіть.

— Гаразд, — сказав Уленшпігель і, вставши, копнув його ногою.

Баес вдарив його у свою чергу. Уленшпігель сказав йому:

— Міцно б'єш, череваню.

— Як град, — відповів баес і, вихопивши гаманця в Ламме, віддав його Уленшпігелеві, сказавши: — Ну, шахраю, віддаю тобі твоє добро, тепер став могорич.

— Гаразд уже, поставлю, бісів поганцю, — відповів Уленшпігель.

— Чи ви бачили такого нахабу? — сказала стара Стевен.

— Я такий нахаба, як ти красуня, моя рибонько, — відповів Уленшпігель.

Старій Стевен стукнуло вже добрих шістдесят, обличчя в неї було зморщене, як печене яблуко, і жовте, наче в неї розлилася жовч. Ніс — наче дзьоб у сови. В очах світилася зажерливість. Два довгих ікла стирчали з запалого рота. Ліву щоку вкривала велика темно-червона пляма.

Дівчата зареготались і, глузуючи з неї, загукали:

— Рибонько, рибонько, дай йому випити.

— Він тебе поцілує!

— Скільки років минуло від твого першого шлюбу?

— Бережись, Уленшпігелю, вона тебе проковтне.

— Поглянь на її очі, в них горить не зненависть до тебе, а кохання. Гляди, щоб вона не загризла тебе до смерті!

— Не бійся! Так роблять усі закохані жінки.

— Вона хоче тільки твоїх грошків.

— Дивись, як вона весело сміється!

І справді, стара Стевен реготала й моргала до Жіліни — повії в парчевій сукні.

Баес випив, заплатив і пішов.

Семеро різників по-змовницькому підморгували до шпигунів та до старої Стевен.

Один із них жестом дав зрозуміти, що вважає Уленшпігеля за нікчому і зараз пошле його в дурні. Він нахилився Уленшпігелеві до вуха і, показавши старій язика, від чого та зареготала, вищиривши свої ікла, шепнув до нього:

— 'T is van te beven de klinkaert (Час уже забряжчати келихами). — І, показавши на шпигунів, він голосно додав: — Шановний реформате, ми всі з тобою, то почасть нас випивкою й закускою.

А стара Стевен реготала від задоволення і показувала Уленшпігелеві язика, тільки-но той обертався до неї спиною. Жіліна, дівка в парчевій сукні, робила те ж саме.

А дівчата шепотіли нишком між собою:

— Чи бачили ви таку шпигунку? Вона своєю красою вже заманила на жорстокі муки і на ще жорстокішу смерть більш як двадцять сім реформатів. Жіліна аж облизується від задоволення, уявляючи, скільки схопить за свої доноси, а дають їй сто флоринів з майна її жертв. Смутить її тільки думка про те, що треба ділитися зі старою Стевен.

І всі шпигуни, різники, дівчата стали глузувати з Уленшпігеля, показуючи йому язика. Ламме почервонів від обурення, як півнячий гребінь, і аж піт із нього котився великими краплями, проте він мовчав.

— Став нам вино й закуску, — знову сказали різники й шпигуни.

— Гаразд, — мовив Уленшпігель і знову забряжчав червінцями, — коли так, то став, моя кохана Стевен, нам пити і їсти. Вино ми питимемо з дзвінких келихів.

На ці слова дівчата знову засміялись, а стара вискалила свої ікла.

Проте пішла на кухню, до льоху, принесла шинки, ковбаси, яєчню з кров'янкою і дзвінкі келихи, так названі тому, що були на ніжках і дзвеніли, як дзвіночки, коли до них торкнутися.

Уленшпігель сказав:

— Хто хоче їсти — хай їсть, а хто хоче пити — хай п'є.

Шпигуни, дівчата, різники, Жіліна і Стевен аж заплескали в долоні й затупотіли ногами. А потім усі посідали, де кому було до вподоби. Уленшпігель, Ламме і різники сіли біля великого почесного столу, шпигуни й дівчата — навколо двох менших. Пили вони і їли, голосно плямкаючи; навіть і тих двох шпигів, що вартували надворі, покликали на бенкет. В їхніх торбах видно було мотузки й кайдани.

Стара Стевен висолопила язика і сказала сміючись:

— Ніхто звідси не вийде, не розплатившись.

Вона встала, позачиняла двері і ключ сховала в кишеню.

Жіліна, підносячи келих, сказала:

— Пташка в клітці! Вип'ємо!

На це дві дівчини, Гена й Марго, сказали їй:

— Ти знову віддаєш когось на смерть, негіднице?

— Не знаю, — відповіла вона. — Вип'ємо!

Але троє дівчат не захотіли пити з нею.

Тоді Жіліна взяла лютню і заспівала по-французькому:

Дзвени, весела лютня,

А я співаю вам:

Я дівчина безпутна,

Кохання всім продам.

У мене стегна білі,

До пояса коса,

Пашить вогонь у тілі,

Мій бог — моя краса.

Моргну я хтивим оком —

І тане ваш капшук,

І золото потоком

Тече мені до рук.

Моя матуся — Єва,

Мій батько — Сатана,

Полюбите мене ви

І щастя пий до дна.

Я хтива, я і скромна,

Байдужа і палка,

Тендітна й безсоромна...

Для всіх — кому яка.

Я продаю вам втіхи

З журбою пополам,

І чари, й сльози, й сміхи,

А то і смерть продам.

Дзвени, весела лютня,

А я співаю вам:

Я дівчина безпутна,

Кохання всім продам.

Жіліна, співаючи, була така прекрасна, мила, зваблива, що всі чоловіки — і шпигуни, і різники, і Ламме з Уленшпігелем — наче зацікавилися, зворушені, і лише усміхались, як вчаровані.

Раптом, зареگотавши, вона сказала, глянувши на Уленшпігеля:

— Ось як заманюють пташечку в клітку!

І її чари вмить розвіялись.

Уленшпігель, Ламме і різники перезирнулися.

— То що ж, заплатите ви мені? — запитала стара Стевен. — Ви мені заплатите, пане Уленшпігелю, бо таки чимало сальця добули з проповідницького м'яса.

Ламме хотів був відповісти, та Уленшпігель наказав йому мовчати, а сам звернувся до Стевен:

— Ми не платимо наперед.

— Я своє візьму з твоєї спадщини, — мовила стара.
— Гієни живляться трупами, — відрізав Уленшпігель.
— Так, так, — втрутився в розмову один із шпигунів, — це вони вдвох пограбували проповідників — понад триста флоринів. Це добрий шматочок для Жіліни.

А Жіліна заспівала знову:

Знайди солодкі втіхи!

Всі чари зі слізьми,

І поцілунки, й сміхи...

А хочеш — смерть візьми!

Потім, зареготавши, крикнула:

— Вип'ємо!

— Вип'ємо! — гукнули шпигуни.

— Слава тобі, Господи, — сказала стара Стевен, — вип'ємо! Двері позамикані, на вікнах міцні ґрати, пташка в клітці. Вип'ємо!

— Вип'ємо! — гукнув Уленшпігель.

— Вип'ємо! — гукнув Ламме.

— Вип'ємо! — гукнули семеро.

— Вип'ємо! — гукнули шпигуни.

— Вип'ємо! — гукнула Жіліна, що співала під лютню. — Вип'ємо за мою вроду! В тенета моїх пісень я заманила б самого архангела Гавриїла.

— А тому вип'ємо найкращого вина, — сказав Уленшпігель, — закінчимо як слід наш бенкет. Я хочу, щоб у кожну жилку нашого спраглого тіла влилася хоч одна крапля цього вогненного трунку!

— Вип'ємо! — гукнула знову Жіліна. — Ще хоч би з двадцять таких пічкурів, як ти, і шуки перестануть співати.

Стара Стевен принесла ще вина. Шпигуни і дівки їли й пили, мало не луснули. А семеро, сидячи біля Ламме й Уленшпігеля, кидали на стіл дівчатам шинку, ковбасу, шматки яєчні, пляшки, а ті хапали все на лету, наче коропи мошкарку над ставком. Стевен реготала, вишкірюючи свої ікла і показуючи на пачки свічок, по п'ять у кожній, що висіли над шинквасом. Це були свічки для дівчат. Потім вона звернулася до Уленшпігеля:

— Коли йдуть на вогнище, то в руках несуть лойову свічку. Хочеш, подарую одну наперед?

— Вип'ємо! — сказав Уленшпігель.

— Вип'ємо! — повторили семеро.

А Жіліна сказала:

— В Уленшпігеля очі блищать, як у лебедя перед смертю.

— А чи не віддати їх свиням, щоб пожерли? — мовила стара Стевен.

— Це для них буде несмачний бенкет, — сказав Уленшпігель. — Вип'ємо!

— А чи сподобається тобі, — знову почала Стевен, — коли на ешафоті проштрикнуть язика розпеченим залізом?

— Що ж, краще свистітиме. Вип'ємо! — відповів Уленшпігель.

— Ой, ти не говоритимеш так, коли повиснеш, а твоя любка прийде поглянути на тебе, — мовила Стевен.

— Авжеж, — сказав Уленшпігель, — але тоді важчий тягар упаде на твою милу пику. Вип'ємо!

— А що ти скажеш, як тебе відшмагають канчуками й покладуть тавро на лоб і на плечі?

— Скажу, що вони помилилися, — відповів Уленшпігель. — Замість того щоб засмажити льоху Стевен, ошпарили веприка Уленшпігеля. Вип'ємо!

— Ну, коли тобі все це не до смаку, то пошлють тебе на королівські кораблі і четвертують, прив'язавши до чотирьох галер.

— Тоді, — мовив Уленшпігель, — акули зжеруть мої чотири частини, а ти зжереш рештки, яких вони не схочуть їсти. Вип'ємо!

— Краще ти з'їж одну з цих свічок, — мовила стара. — Вона тобі знадобиться в пеклі, щоб освітити місце твоїх вічних мук.

— Я й так добре бачу твоє свиняче рило, льохо ти недопалена! Вип'ємо, — сказав Уленшпігель.

І при цих словах він несподівано постукав ніжкою келиха по столу і зробив руками рух, вдаючи матрачників, що розмірено розпушують вовну для матраців, сказавши при цьому тихенько:

— 'T is (tijdt) van te beven de klinkaert! Вже час забряжчати келихами — хай собі дзвонять!

Такими словами у Фландрії незадоволені гульвіси в домах з червоним ліхтарем дають сигнал до погрому.

Уленшпігель випив, стукнув келихом об стіл і сказав:

— 'T is van te beven de klinkaert!

Семеро зробили те ж саме.

Всі стихли. Жіліна зблідла, стара Стевен аж сторопіла. Шпигуни питали здивовано один одного:

— Хіба семеро з ними?

Але різники, підморгуючи їм, заспокоювали їх, а самі все голосніше повторювали за Уленшпігелем:

— 'T is van te beven de klinkaert, 't is van te beven de klinkaert!

Стара Стевен випила, щоб підбадьоритися.

Тоді Уленшпігель знову застукав рівномірно кулаком по столу, як матрачник, що розпушує вовну. Семеро також застукали. Все затанцювало на столі — склянки, миски, келихи, кухлі, дзбани, — все переверталось з боку на бік, перекидалось, билось, і дедалі грізніше, суворіше, погрозовіше, войовничіше звучало:

— 'T is van te beven de klinkaert!

— Ой горе! — скрикнула Стевен. — Вони тут усе потрощать на друзки!

І від страху її два ікла ще більше вилізли з рота.

А в наших сімох друзів та в Уленшпігеля аж кров запалала від люті й гніву.

Не перестаючи монотонно й погрозово співати, вони розмірено стукали келихами по столу, поки їх не порозбивали, а потім сіли верхи на ослони і повитягали свої довгі ножі. І спів їх був такий гучний, що всі шибки у вікнах дзеленчали. Потім, наче згряя лютих дияволів, вони обійшли навколо столів і кружляли по всій кімнаті, раз у раз повторюючи:

— 'T is van te beven de klinkaert!

Шпигуни також повставали, тремтячи від жаху, і вихопили кайдани й мотузки. Але тут різники, Уленшпігель і Ламме, сховавши ножі, схопили в руки стільці і, вимахуючи ними, як дубцями, почали гасати по кімнаті і гатити на всі боки, обминаючи тільки дівчат, потрошили меблі, побили вікна, порозбивали скрині, посуд, кухлі, миски, склянки, пляшки, лупцювали без жалю шпигунів і не переставали співати в лад — так матрацники стукають, розпущуючи вовну: 'T is van te beven de klinkaert, 't is van te beven de klinkaert, а Уленшпігель молоснув Стевен кулаком по пиці, відібрав у неї ключі і примусив їсти свічки.

Красуня Жіліна, мов перелякана кішка, дряпалася пазурами у двері, віконниці, шибки, ніби хотіла пролізти крізь них. Потім, бліда як смерть, вона скоцюрилась у темному куточку, вишкіривши зуби і дико поводячи очима, тримаючи перед собою лютню, неначе хотіла нею захиститися.

Семеро і Ламме сказали дівчатам: "Ми вас не зачепимо", — і з їхньою допомогою пов'язали мотузками й ланцюгами шпигунів, що тремтіли від жаху, не сміючи й пальцем поворухнути, бо знали, що хазяїн "Бджоли" вибрав найдужчих з-поміж різників, і ті б їх умить порубали на шматки, коли б вони надумали чинити опір.

До кожної свічки, яку Уленшпігель примушував Стевен з'їсти, він примовляв:

— Оця за шибеницю; оця за канчуки; оця за тавро; четверта за проштрикнутий язик, а оці дві чудові свічки, на які пішло багато лою, за королівські кораблі і четвертування галерами; оця за твоє шпигунське кубло; оця за твою повію в парчевій сукні, а решта — для моєї втіхи.

А дівчата реготали, дивлячись, як стара аж казиться від злості і намагається виплюнути лій. Але надаремно — все одно рот у неї був напхот напханий.

Уленшпігель, Ламме і семеро, не вгаваючи, співали в лад:

— 'T is van te beven de klinkaert!

Потім Уленшпігель подав знак співати тихенько, і, коли вони притихли, гукнув до шпигунів і дівчат:

— Як хто з вас покличе на допомогу, той буде вбитий на місці.

— Вбитий на місці, — гукнули різники.

— Ми мовчатимем, — сказали дівчата, — тільки не зачіпай нас, Уленшпігелю!

А Жіліна сиділа, скоцюрившись, у своєму кутку з виряченими очима й вискаленими зубами і не могла промовити й слова, тільки притискала до себе свою лютню.

А семеро все мурмотіли в лад:

— 'T is van te beven de klinkaert!

Стара Стевен, показуючи на повний рот свічок, пояснила на мигах, що мовчатиме. Обіцяли й шпигуни мовчати.

Уленшпігель заговорив знову.

— Ви тут у нашій владі, — сказав він. — Надворі темна ніч, біля нас річка Ліс, і коли ми вас туди кинемо, то тільки забулькоче. Брами в Куртре замкнені. Якщо нічна сторожа й чула який галас, то все одно й з місця не зрушить, бо вона просто полінується або ж гадатиме, що то добрі фламандці п'ють-гуляють і веселих пісень співають під дзенькіт склянок і пляшок. Отже, ви в наших руках, а тому — ні пари з уст! — Потім він звернувся до сімох: — Ви підете в Петегем до гезів?

— Ми вже збиралися, почувши, що ти прийшов.

— А тоді підете на море?

— Так, — відповіли вони.

— А чи не знаєте ви з-поміж шпигунів таких, яких можна було б звільнити, щоб вони нам послужили?

— Є двоє, — сказали вони, — Ніклас і Йоос, вони ніколи не переслідували нещасних реформатів.

— Можете бути певні за нас, — сказали Ніклас і Йоос.

Уленшпігель тоді сказав:

— Ось вам двадцять флоринів. Це вдвічі більше, ніж ви одержали б за ганебний донос.

Раптом п'ятеро інших вигукнули:

— Двадцять флоринів! То й ми будемо служити принцу за двадцять флоринів. Король платить мало. Дай кожному з нас половину того, і ми на суді скажемо все, що ти захочеш.

Різники й Ламме притишеним голосом заспівали:

— 'T is van te beven de klinkaert! 'T is van te beven de klinkaert!

— Щоб ви не базікали зайвого, — мовив Уленшпігель, — семеро поведуть вас зв'язаних у Петегем до гезів. На морі ви одержите по десять флоринів, а поки що будете вдовольнятися хлібом і юшкою з похідної кухні, і ми певні, що ви не загинете. Якщо поведетеся мужньо, то матимете свою частку із здобичі. А як спробуєте тікати, то вас повісять. А коли й пощастить уникнути шибениці, то вже не минути вам мого ножа.

— Ми будемо служити тому, хто нам платитиме, — сказали вони.

— 'T is van te beven de klinkaert! 'T is van te beven de klinkaert! — повторювали семеро й Ламме, стукаючи по столу розбитими келихами й черепками від посуду.

— Заберіть також із собою Жіліну, стару Стевен і трьох дівок, — сказав Уленшпігель. — Якщо хто з них спробує тікати, зашийте в лантух і киньте в річку.

— Він не вбив мене! — крикнула Жіліна і, вискочивши зі свого кутка та вимахуючи лютнею, заспівала:

У серці їдь вогнева,

Кривава і хмільна.

Моя матуся — Єва,

Мій батько — Сатана.

Стара Стевен та інші мало не плакали.

— Не бійтеся нічого, красунечки, — мовив Уленшпігель, — ви такі милі, солодкі, що вас усюди будуть пестити, кохати, цілувати. А з воєнної здобичі кожна матиме свою частку.

— Мені то вже не дадуть нічого, бо я стара, — бідкалася Стевен.

— Гріш на день, крокодиле чортів, — сказав Уленшпігель, — і ти будеш служницею в цих чотирьох красунь, пратимеш їхні спідниці, сорочки й простирадла.

— Я? О Господи Боже! — простогнала стара.

— Ти довго попихала ними, розкошувала з прибутків від їхнього тіла, а вони бідували й голодували. Можеш скімлити й ревти скільки хочеш, а буде так, як я сказав.

Тоді четверо дівчат почали сміятися з Стевен, показуючи їй язика.

— Всьому на світі буває кінець! — казали вони. — І хто б міг подумати це про таку пройду, як Стевен? Тепер вона попрацює на нас, як рабиня. Хай тебе Бог благословить, Уленшпігелю!

Уленшпігель наказав тоді різникам і Ламме:

— Заберіть з льоху все вино і візьміть гроші. Все це піде на утримання старої та чотирьох дівчат.

— Стара скупердяйка аж зубами скрегоче, — казали дівчата. — Ти не жаліла нас, ми й тебе не пожаліємо. Хай Бог благословить сеньйора Уленшпігеля!

А потім усі три звернулися до Жіліни:

— Ти була їй за доньку і добувала для неї хліб, ділила з нею прибутки від свого ганебного шпигунства. Хоч ти й натягла парчеву сукню, а посмій лише нас бити чи ображати! Ти з презирством дивилася на нас, бо ми носили бумазейні сукенки. Але ж твої розкішні шати — це кров твоїх жертв. Здеремо з неї вбрання, хай і вона буде така, як ми.

— Не зачіпайте її, — сказав Уленшпігель.

Жіліна кинулась йому на шию й сказала:

— Дякую тобі, що ти не вбив мене і не дозволив зробити з мене опудало.

Дівчата заздрісно поглядали на Уленшпігеля і говорили:

— І він не тямиться від неї, як і всі.

Жіліна заспівала під свою лютню.

Семеро вирушили берегом річки Ліс у Петегем, ведучи з собою шпигунів і дівчат. Дорогою вони наспівували:

— 'T is van te beven de klinkaert!

На світанку вони прибули до табору й заспівали жайворонком, а відповіли їм кукуріканням. До дівчат і шпигунів приставили пильну варту, а проте ополудні третього дня Жіліну знайшли мертво: серце в неї було простромене довгою шпилькою. Троє дівчат обвинуватили в цьому стару Стевен. Її поставили перед військовим судом,

що складався з капітана, капралів і сержантів. На суді вона сама, без тортур, призналася, що вбила Жіліну із заздрощів до її краси і за те, що Жіліна поводитися з нею, як з рабинею. Стевен повісили, і труп її закопали в лісі.

Жіліну також поховали, прочитавши над її прекрасним тілом заупокійну молитву.

Тим часом два шпигуни, яких Уленшпігель навчив що казати, з'явилися до куртрейського каштеляна, у якого мала розглядатися справа про бешкет, розгром і грабунок у домі старої Стевен, бо дім її був у його каштелянстві і ця справа не підлягала владі міста Куртре. Розповівши каштелянові все, як було, шпигуни тоном глибокого переконання і найщирішої покори сказали йому:

— Уленшпігель і його вірний друг Ламме Гудзак, що заходили в "Веселку" відпочити, зовсім не причетні до вбивства проповідників. У них перепустки від самого герцога, ми бачили їх на власні очі. Справжні вбивці — двоє гентських купців, один худий, а другий дуже товстий. Ті купці розгромили дім старої Стевен і втекли до Франції, захопивши з собою чотирьох дівчат для розваги. Ми їх мало не спіймали, та за них заступилися семеро різників, найсильніших у місті. Вони пов'язали нас усіх і відпустили тільки у Франції. Ось і знаки від мотузок. Четверо інших шпигунів ідуть за ними слідом і чекають тільки підмоги, щоб схопити винних.

Каштелян дав їм по два каролію кожному і новий одяг за вірну службу.

Потім він повідомив Фландрську раду, куртрейський суд старшин та інші суди, що справжніх убивць вже знайдено, і докладно описав усю цю справу.

Члени Фландрської ради та інших судів були приголомшені. Всі вельми вихваляли каштеляна за його прозорливість.

А Уленшпігель і Ламме спокійно йшли собі берегом річки Ліс із Петегема в Гент, прагнучи якнайшвидше дістатися в Брюгге, де Ламме сподівався знайти свою жінку, і в Дамме, про що мріяв Уленшпігель, всі думки якого були тепер з Неле-страдницею, що жила зі своєю божевільною матір'ю.

36

З певного часу в Дамме та його околицях стали траплятися жахливі злочини. Коли яке дівча або хлопчак, а то й хто зі старших ішов у Гент, Брюгге чи якесь інше фландрське місто або містечко, і про них було відомо, що вони мають гроші, то їх завжди знаходили мертвих, обдертих догола, з шиєю, прокушеною такими довгими, гострими зубами, що були навіть потрощені шийні хребці.

Лікарі та цирульники визнали, що то зуби величезного вовка. "Вовк загризав, а грабували вже потім, звичайно, злодії", — казали вони.

Незважаючи на всі розшуки, ніяк не могли знайти злодіїв. Про вовка швидко забули.

Багато заможних городян, що, злегковаживши небезпеку, вирушали в дорогу самотою, зникали безвісти, лише іноді селяни, йдучи вранці на поле працювати, помічали вовчі сліди, і тоді собаки, розгрібаючи лапами землю, знаходили труп, що мав рани від вовчих зубів на шиї, за вухом, а іноді й на нозі, і то завжди ззаду. І завжди шийні хребці чи ноги були потрошені.

Переляканий селянин зразу ж біг до судді, а суддя з писарем, двома старшинами та двома лікарями негайно виїжджав на місце злочину. Пильно оглянувши вбитого, а іноді, якщо лице було ціле, не сточене червами, то й упізнавши його і довідавшись, якого він звання та роду, суддя дивувався, чому це вовк, що нападає на людину тільки голодний, ніколи не зачіпав тіла вбитого.

Жителі Дамме були такі налякані, що ніхто не смів уночі й виткнутися самотою.

Нарешті одного разу було послано кілька відважних солдатів з наказом шукати вовка вночі в дюнах і на морському узбережжі.

Було це коло Гейста у великих дюнах.

Вночі один із солдатів, покладаючись на свою силу, озброївся аркебузою і пішов сам шукати вовка. Інші не заперечували, певні, що такий силач, та ще й добре озброєний, упорається з вовком.

Коли товариш їхній пішов, солдати розпалили вогонь і сіли грати в кості, потягуючи горілку з фляг.

Час від часу вони гукали:

— Гей, гей, друже, вернися! Вовк злякався, йди краще випий!

Але він не озивався.

Раптом вони почули розпачливий, наче передсмертний зойк, і щодуху кинулися в той бік, гукаючи:

— Держися, друже, ми біжимо на поміч!

Але минуло чимало часу, поки вони знайшли товариша, бо одні казали, що крик чувся з поля, а інші — що з дюн.

Нарешті, обшукавши з ліхтарями дюни й поле, вони знайшли товариша вже мертвого, з прокушеною ззаду рукою й ногою і з потрощеними шийними хребцями, як і в інших жертв.

Він лежав горілиць із судорожно затисненою в руці шпагою. Аркебуза лежала на піску. Біля трупа вони знайшли три відрубаних пальці якоїсь іншої людини і взяли їх із собою. Сумка щезла.

Солдати взяли на плечі тіло свого товариша, захопили з собою його вірну шпагу і славу аркебузу і з сумом та гнівом понесли до суду, де застали суддю, писаря, двох старшин та двох лікарів. Відрубані пальці були пильно оглянуті. Виявилося, що належали вони літній людині, яка не працювала фізично, бо були тонкі, з довгими нігтями, як у писарів або духовних осіб.

Другого дня суддя, писар, двоє старшин, лікарі й солдати пішли на місце, де бідолаха був убитий, і побачили на траві кров та сліди, що вели до моря і там зникали.

37

Настав час збирання винограду, настав місяць вина, його четвертий день, коли в місті Брюсселі з дзвіниці в церкві святого Миколая, після служби Божої, кидають народові мішки з горіхами.

Вночі Неле прокинулася від галасу, який зчинився на вулиці. Вона озирнулася навколо — матері не було в кімнаті. Тоді кинулася вниз, відчинила двері, і Катліна

вбігла з криком:

— Рятуй мене! Рятуй мене! Вовк, вовк!

І Неле почула вдалині вовче виття. Вона аж затремтіла від страху і позасвічувала всі лампи, воскові та лійові свічки.

— Що сталося, мамо? — запитала вона, обнімаючи Катліну.

Катліна сіла, поводячи дико очима, і сказала, дивлячись на свічки:

— Сонце прогнало злих духів. Вовк, вовк у полі виє!

— Але чого ж ти виходила в поле з теплого ліжка? — запитала Неле. — Хіба довго простудитися холодної осінньої ночі?

Катліна відповіла їй:

— Ганс кричав орланом сьогодні вночі, і я відчинила йому двері. Він мені сказав: "Випий чарівного зілля". Я випила. Ганс гарний. Ой, заберіть вогонь! Потім він привів мене до каналу й сказав: "Катліно, я тобі верну сімсот каролі, ти їх віддаси Уленшпігелю, синові Клааса. Ось тобі два, купи собі сукню. А скоро дам тобі тисячу". — "Тисячу? — питаю я. — Тоді я буду багата". — "Ти їх матимеш, — підтвердив він. — Але чи немає тут, у Дамме, жінок або дівчат таких багатих зараз, як ти будеш потім?" — "Я цього не знаю", — відповіла я, бо не хотіла нікого називати, боячись, що він їх покохає. Тоді він мені каже: "Довідайся про них і скажеш мені, коли я прийду вдруге".

Надворі було холодно, на луки хвилями лягав туман, сухе галуззя падало з дерев на шлях. Ясно світив місяць, а в каналі відбивалися вогні. Ганс мені й каже: "Це ніч вовкулаків. Усі грішні душі зараз виходять із пекла. Треба тричі перехреститися лівою рукою і крикнути: "Сіль, сіль, сіль!" Це гасло безсмертя. Тоді вони тебе не чіпатимуть". Я сказала: "Зроблю все, як ти хочеш, мій коханий Гансе". Він мене обняв і сказав: "Ти моя дружина". — "Так", — відповіла я.

І від цих солодких слів я відчула райське блаженство, наче від якогось бальзаму. Він надів на мене вінок із троянд і сказав: "Ти гарна". А я йому відповіла: "Ти також гарний, мій коханий Гансе, у своєму вбранні з зеленого оксамиту, гаптованому золотом, із страусовим пером на капелюсі, а твоє бліде обличчя сяє, наче хвилі морські. Коли тебе побачать дівчата в Дамме, то бігтимуть за тобою, бажаючи твого кохання. Але ти кохай тільки мене, Гансе". Він сказав: "Дізнайся, які з них найбагатші, всі їхні гроші дістануться тобі". Потім він пішов, заборонивши мені йти за ним.

Я й залишилась сама, дзенькаючи в руці двома каролі, стою в тумані і аж трушуся від холоду. Коли бачу вилазить з берега на горбок вовк із зеленою мордою, а в білій шерсті стримить очерет. Я крикнула: "Сіль, сіль, сіль!" — і перехрестилась, а він зовсім не злякався. Я побігла, закричала, а він виє, чую його біля самого плеча, ось-ось схопить. Але я бігла швидше, ніж він. На велике щастя, я на розі Чаплиної вулиці наскочила на нічного сторожа з ліхтарем. "Вовк, вовк!" — кричу я. "Не бійся, — сказав він, — я тебе одведу додому, божевільна Катліно". Він узяв мене за руку, і я відчула, що і його рука тремтіла. Значить, і він також злякався.

— Але зараз уже не боїться, — додала Неле, — чуєш, як виводить: *De clock is den, tien aen de clock!* "Вибило десяту, десяту", — гукає він і торохтить калаталом.

— Заберіть вогонь! — зойкнула Катліна. — Голова горить. Вернися, Гансе, мій милий!

Неле дивилася на Катліну, благала Матір Божу зцілити її від вогню божевілля і плакала над нею.

38

У Беллемі, коло Брюггського каналу, Уленшпігель і Ламме зустріли вершника з трьома півнячими перами на фетровому капелюсі, що чвалом гнав до Гента. Уленшпігель заспівав жайворонком. Вершник зупинився і кукурікнув.

— Які несеш новини, швидкий вершнику? — запитав Уленшпігель.

— Важливі новини, — відповів вершник. — За порадою французького адмірала де Шатільйона принц — борець за свободу — дав наказ лаштувати ще кілька кораблів до війни, крім тих, що стоять в Емдені та Східній Фрісландії. Наказа цього отримали хоробрі мужі Адріан ван Берген, сьєр де Долен, його брат Людвіг Геннегаузький, барон Монфокон, сьєр Людвіг де Бредероде, Альберт Егмонт, син страченого, не зрадник, як його брат, фрісландець Бертель Ентенс де Ментеда, Адріан Меннінг, гордий та запальний гентець Гембойзе і Ян Брук. Принц віддав на цю справу все, що мав, — більше як п'ятдесят тисяч флоринів.

— Я маю для нього ще п'ятсот, — мовив Уленшпігель.

— Неси їх до моря, — сказав вершник.

І він рушив далі вчвал.

— Принц віддав усе, що мав, — сказав Уленшпігель, — а ми можемо віддати тільки свою шкуру.

— А хіба ж цього мало? — спитав Ламме. — Чи ми почуємо коли про щось інше, крім воєнних громів та розгромів? Оранський вже на землі.

— Еге ж, — сказав Уленшпігель, — на землі, як звалений дуб. Але з дуба будують кораблі свободи!

— Йому ж на користь, — мовив Ламме. — Ну, коли тепер нема вже небезпеки, то купимо ослів. Я волію мандрувати сидячи, щоб не намулювати собі на підошвах мозолів.

— Ну то й купимо, — погодився Уленшпігель. — Їх не важко й продати.

Вони пішли на базар і купили двох чудових осликів разом зі збруєю.

39

Так вони верхи на ослах, поспускавши ноги, доїхали до села Оост-Камп, біля великого лісу, де починався канал.

Прагнучи запахущого холодку, вони увійшли в ліс і побачили довгі просіки, що йшли в різних напрямках — до Брюгге, до Гента, до Південної й Північної Фландрії.

Раптом Уленшпігель зіскочив з осла.

— Ти не бачиш там нічого?

Ламме відповів:

— Та вже ж бачу. — І вигукнув тремтячим голосом: — Це ж моя жіночка, моя люба жіночка! Це вона, мій сину! Але я не піду до неї. Знайти її в такому вигляді!

— Чого ти скімлиш? — сказав Уленшпігель. — Вона ще краща напівгола, в мусліновій сукенці з вирізами, крізь які видно її свіже тіло. Але ця надто молода. Це не твоя жінка.

— Сину мій, це вона, вона, я впізнав її! Підтримай мене, я вже на ногах не встою. Хто б міг таке подумати? Танцює в циганському вбранні, без усякого сорому! Авжеж, це вона. Глянь на її стрункі ніжки, на її руки, голі до плечей, на повні золотаві перса, що наполовину виглядають з муслінової сукні. Глянь, як вона грається червоною хусточкою з великим псом, що стрибає за нею.

— Це єгипетський пес, — зауважив Уленшпігель. — В Нідерландах нема такої породи.

— Єгипетський?.. Не знаю... Але це вона. Ах, сину мій! Не можу дивитися. Вона підіймає свою спідницю, щоб краще було видно її округлі литки. Вона сміється, щоб показати свої білі зубки, регоче, щоб почути звук її голосу. Вона розстебнула зверху сукню і відкинулася назад. Ах, ця шия закоханого лебедя, ці голі плечі, ці ясні, сміливі очі! Біжу до неї.

І він зіскочив з осла.

Та Уленшпігель зупинив його:

— Ця дівчина зовсім не твоя жінка. Ми ж недалеко від циганського табору. Бережись! Хіба ж не бачиш диму ген за ліском? Або не чуєш гавкання собак? Вони вже помітили нас, ще можуть покусати. Сховаймося краще в гущавину.

— Я не буду ховатися, — відповів Ламме. — Це моя жінка, фламандка, як і ми.

— Сліпаку ти дурний, — сказав Уленшпігель.

— І зовсім не сліпак! Я добре її бачу, ось вона танцює, напівгола, дражнить великого собаку. Вона вдає, ніби не бачить нас. Але вона добре нас бачить, запевняю тебе. Тілю, Тілю! Ось собака стрибнув на неї, повалив, хоче вирвати червону хусточку. А вона жалібно стогне.

І Ламме раптом кинувся до неї, крикнувши:

— Жіночко моя, жіночко! Ти не забила, кохана? Чого ти аж заходишся від реготу? Чого в тебе такий несамовитий погляд?

Він обіймав її, цілував, запитуючи:

— А де ж твоя гарненька родимка, що була під лівою груддю? Я не бачу її. Де вона? Ти не моя жінка! Боженьку святий!

А вона реготала не вгаваючи.

Раптом Уленшпігель крикнув:

— Бережись, Ламме!

Ламме обернувся і побачив перед собою височенного кощавого цигана з обличчям, худим і засмаглим, наче реперкоек, тобто житній французький пряник.

Ламме схопив свого списа і, намірившись боронитися, крикнув:

— Уленшпігелю, на поміч!

Уленшпігель зразу ж прискочив зі своєю гострою шпагою.

Циган сказав йому нижньонімецькою говіркою:

— Gibt mi Ghelt, ein Richsthaler auf tsein (Дай мені грошей, один рейхсталер а чи й десять).

— Бач, — сказав Уленшпігель, — дівчина хоч і тікає, а регоче, аж заходиться, і все обертається, чи не йде хто за нею.

— Gibt mi Ghelt, — знову сказав циган, — плати за залицання. Ми люди бідні, та нічого поганого вам не зробимо.

Ламме дав йому каролію.

— Чим ти промишляєш? — запитав Уленшпігель.

— Всякою всячиною, — відповів циган. — Ми майстри на всі руки, показуємо чудеса й фокуси, танцюємо під бубон угорські танці. Дехто робить клітки, жаровні, на яких можна засмажити гарну печеню. Але всі фламандці й валлонці бояться нас і ганяють. Тому ми й не можемо жити зі своєї праці, а живемо з крадіжки. Крадемо овочі на городах, м'ясо, птицю, бо селяни не хочуть нам ні продати, ні даром дати.

Ламме запитав його:

— Що це за дівчина, що так схожа на мою дружину?

— Це донька нашого ватажка, — відповів циган. А потім додав нишком, наче перелякано: — Бог наслав на неї любовну хворість: вона не знає жіночої сором'язливості. Досить їй побачити чоловіка, як вона впадає в несамовиту веселість і сміється безперестанку. Вона говорить мало. Довго думали, що вона німа. Вночі вона сумно сидить біля вогню, іноді плаче або сміється безпричинно і показує на живіт, де в неї болить, як вона каже. Влітку, по обіді, в неї бувають найсильніші напади безумства. Тоді вона танцює біля табору майже гола. Вона не хоче носити ніякої одєжі, крім тюлю або мусліну, а взимку на превелику силу ми загортаємо її в плащ з козячої вовни.

— А хіба ж у неї нема коханця, який би заборонив їй віддаватися першому-ліпшому?

— А нема, — відповів циган, — бо кожний мандрівець, підійшовши до неї і поглянувши в її безумні очі, проймається більше страхом, ніж любов'ю. Цей товстун, мабуть, сміливий, — додав він, показуючи на Ламме.

— Хай собі говорить, мій сину, — сказав Уленшпігель, — нехай собі тріска гудить кита. А від кого з них більше жиру?

— У тебе сьогодні злий язик, — мовив Ламме.

Та Уленшпігель, не слухаючи його, запитав у цигана:

— А як вона поводитьсь з іншими, такими сміливими, як і Ламме?

Циган сумно відповів:

— Тоді вона має втіху й користь. Кому вона віддається, той платить за розвагу. Гроші йдуть їй на одяг і на потребу старим.

— Хіба вона не слухається нікого? — запитав Ламме.

Циган відповів:

— Кого покарав Господь, ті хай живуть як хочуть. Така Господня воля. І такий наш звичай.

Уленшпігель і Ламме рушили далі, а циган поважно й спокійно пішов до табору. Дівчина ж, мало не заходячись від реготу, танцювала на осонні.

Дорогою в Брюгге Уленшпігель сказав Ламме:

— Багато грошей витратили ми з тобою на вербування солдатів, на шпигів, на подарунок циганці та й на oliekоек'и — ти з'їв їх безліч. А чи продав хоч одну? Отже, не напихай так свого черева, будемо жити ощадливо. Дай мені свої гроші, я прибережу наші спільні кошти.

— Згода, — сказав Ламме, віддаючи йому гаманець. — Тільки хоч не дай мені вмерти з голоду, бо, знаєш, такий дебелий товстун, як я, і їсти потребує поживно та багато. Добре тобі, худому здохлякові, жити аби день до вечора, їсти чи не їсти — як доведеться, жититися повітрям і дощем, як дошки на помості набережної. А мене від повітря тільки млоїть, а дощ викликає голод. Мені потрібна інша пожива.

— Ти й матимеш поживу, хоч пісню, зате праведну, — мовив Уленшпігель. — Хоч яке черево не встоїть проти неї/ Воно від такої їжі потроху спадає, і тоді найважча людина стає легкою. І ми незабаром побачимо, як схудлий, милий мій Ламме бігатиме, наче олень.

— От горе! — вигукнув Ламме. — Гірка ж буде тепер моя пісна доля. Я голодний, сину мій, і хотів би повечеряти.

Надходив вечір. Вони прибули до Брюгге під Гентську браму. Показавши перепустки і заплативши по півсоля за себе і по два соля за ослів, вони в'їхали в місто. Ламме, згадавши Уленшпігелеві слова, вельми засмутився і запитав:

— А чи скоро будемо вечеряти?

— Скоро, — відповів Уленшпігель.

Вони зупинилися in de Meermin — в "Сирені", позолочене зображення якої у вигляді флюгера стриміло на даху заїзду.

Мандрівці поставили своїх ослів у конюшні, і Уленшпігель замовив на вечерю для себе і для Ламме хліба, пива і сиру.

Хазяїн глузливо посміхався, подаючи їм цю мізерну вечерю. Ламме ледве ворухив щелепами і в розпачі поглядав на Уленшпігеля, який уминав дуже черствий хліб і дуже молодий сир, наче то були смажені ортолани. Ламме і пиво випив без особливого задоволення. Уленшпігель підсміювався, дивлячись на його страждання. А у дворі заїзду іще хтось сміявся, заглядаючи іноді у вікно. Уленшпігель примітив, що це була жінка, яка все ховала своє лице. Гадаючи, що це якась служниця-жартівниця, він більше не думав про неї. Дивлячись на Ламме, який сидів блідий, сумний, жалюгідний через те, що не вдовольнив свого черева, він пожалів його і хотів був уже замовити йому яєчню з ковбасою, м'ясо з квасолею або якусь іншу гарячу страву, коли ввійшов baes і, знявши шапочку, сказав:

— Якщо панове мандрівці хочуть кращої вечері, то можуть замовити собі, що їм до вподоби.

Ламме широко розплющив очі, а ще ширше роззявив рота і страшенно здивовано подивився на Уленшпігеля.

А той відповів:

— Мандрівні ремісники не такі багаті.

— Але ж буває іноді, — мовив baes, — що вони й самі не знають, що посідають. — І, показавши на Ламме, додав: — Одне таке лагідне обличчя варте інших двох. То що ж зволите, шановні добродії, їсти й пити? Яечню з жирненькою шинкою, choesel'i, сьогодні зготовлені, і пиріжків, каплуна, що аж тане в роті, смаженого м'яса з прянощами, антверпенського dobbelknol'я, брюгтського dobbelkuyt'a, лувенського вина, на смак такого, як бургундське? І все задарма.

— Принесіть усе, — сказав Ламме.

Незабаром усе з'явилося на столі, і Уленшпігелю було приємно дивитися, як бідолаха Ламме, зголоднілий, як вовк, накинувся на яечню, choesel'i, на каплуна, шинку, смажене м'ясо і літрами лив у свою пельку dobbelknol, dobbelkuyt і лувенське, що смакувало як бургундське.

Наївшись по саме нікуди, він блаженно сопів, наче кит, а проте оглядав стіл, чи нема на ньому ще чого, щоб завдати роботу зубам. І почав трошити крихти від пиріжків. Ні Уленшпігель, ні він не помічали гарненького личка у дворі, що, усміхаючись, зазірало до них у вікно. А коли baes приніс їм ще й гарячого вина з корицею та цукром, вони знову почали пити. А потім співали пісень.

Як настав час лягати спати, господар сказав їм, щоб вони зволили піднятися у свої великі гарні кімнати. Уленшпігель зауважив, що для них досить на двох і одної комірчини. Baes відповів:

— У мене комірчини немає. Кожен із вас спатиме в панській кімнаті безплатно.

І справді, він їх відвів у кімнати з розкішними меблями й килимами. У кімнаті Ламме стояло велике ліжко.

Уленшпігель таки добре хильнув і ледве тримався на ногах, так його хилило на сон, а тому, відпустивши Ламме, він негайно і сам ліг спати.

Другого дня, ополудні, він зайшов до кімнати Ламме, а той ще задавав хropaка. Біля нього лежав гарненький гаманець, напханий грішми. Розкривши його, Уленшпігель побачив, що там повно золотих каролію і срібних патарів.

Він розбуркав Ламме, а той, прокинувшись, протер очі і, стривожено озирнувшись навколо, крикнув:

— Моя жінка! Де моя жінка?

Показавши на порожнє місце в ліжку біля себе, Ламме додав:

— Вона щойно була тут.

Потім, стрибнувши з ліжка, він заглянув у всі кутки, в альков, у шафи, затупотів ногами й закричав:

— Моя жінка! Де моя жінка?

На галас прибiг baes.

— Негіднику! — крикнув Ламме, схопивши його за горло. — Де моя жінка? Де ти подів її?

— От ще мені клопiт, — сказав baes. — Твоя жінка? Яка жінка? Ти прийшов сам, я нічого не знаю.

— Чи ба! Не знає, — скрикнув Ламме, знову обшукуючи всі закутки в кімнаті. — Ой лишенько! Вона була тут цієї ночі, у моєму ліжку, як колись у щасливі часи нашого кохання. Еге ж. Де ж ти, моя мила?

І, кинувши гаманця на підлогу, він сказав:

— Не твої гроші мені потрібні, а ти сама, твоє солодке тіло, твоє добре серце, о моя кохана! О райська насолодо! Ти вже не вернешся більше, я вже звик був тебе не бачити, жити без кохання, скарбе мій дорогоцінний. І ось тепер, нагадавши все, ти знов покинула мене. Ні, краще вмерти! О дружино моя! Де ти, дружино моя?

І, впавши долі, він заплакав гіркими сльозами. Потім схопився, відчинив двері і в самій сорочці пробіг через увесь заїзд, вискочив на вулицю і все кричав:

— Моя дружина! Де моя дружина?

Але він зразу ж вернувся, бо хлопчаки почали сміятися з нього й кидати каміння.

Уленшпігель примусив його одягтися і сказав:

— Нема чого так побиватися, ти її побачив уже, ну і ще побачиш. Вона ж тебе ще любить, бо, бач, вернулася до тебе, і це ж, безперечно, вона заплатила хазяїнові і за вечерю, і за кімнати, та й ніхто ж, як вона, залишила тобі на ліжку гаманця з грішми. Попіл на моїх грудях каже мені, що цього не зробить невірна дружина. Не плач, а ходімо захищати рідну землю.

— Залишимося ще трохи в Брюгге! — сказав Ламме. — Я оббігаю все місто, а таки знайду її.

— Ти її не знайдеш, бо вона ховається від тебе, — заперечив Уленшпігель.

Ламме зажадав пояснень від господаря, але той нічого йому не відповів.

І друзі пішли в Дамме.

Дорогою Уленшпігель запитав:

— Чому ж ти не розповів мені, як вона опинилась уночі у твоєму ліжку і як покинула тебе?

— Мій сину, — відповів Ламме, — ти ж знаєш: ми з тобою так добре поласували м'ясом, пивом і вином, що я ледве дихав, коли ми йшли нагору спати. Я світив собі свічкою, наче пан який, а в кімнаті поставив її на скриню і намірявся вже лягати. Двері були тільки причинені, а скриня стояла коло самих дверей. Роздягнувшись, я з великою приємністю глянув на своє ліжку, очі мої злипалися. Раптом свічка гасне. Я почув, ніби хтось дмухнув на неї і тихенько йде по кімнаті. Але я не злякався, бо був геть сонний, тому й заснув як убитий. Але, засинаючи, я таки почув голос, твій голос, о моя кохана, бідна жіночко! Вона спитала: "Чи ти добре повечеряв, Ламме?" І її голос звучав біля мене, і її личко, і все її солодке, ніжне тіло було поруч зі мною.

41

Того дня король Філіпп, об'ївшись тістечками, був похмуріший, ніж звичайно. Він грав на своєму живому клавесині — на ящику, де були, замкнені коти, голови яких стирчали над клавішами з круглих дірок. Кожного разу, як король ударяв по клавішу, клавіш колов кота, і тварина нявчала і вищала від болю.

Та Філіпп не сміявся.

Він усе вишукував способу, як би перемогти Єлизавету, велику королеву, і посадити на англійський престол Марію Стюарт[206]. Він написав про це папі римському[207], який збіднів і скрізь заборгувався. Папа йому відповів, що для такої справи він залюбки продав би священний посуд храмів і всі скарби Ватикану.

Та Філіпп не сміявся.

Рідольфі, коханець королеви Марії, що сподівався, звільнивши її, одружитися з нею і стати королем Англії, з'явився до Філіппа, щоб змовитися з ним про вбивство Єлизавети. Але, виявилося, він був такий базікало, як згодом написав про нього сам король, що про його наміри голосно говорили на антверпенській біржі. І замах не вдався.

І Філіпп не сміявся.

Пізніше з наказу короля кривавий герцог послав до Англії двох найманих убивць, потім ще двох. Усі четверо потрапили на шибеницю.

І Філіпп не сміявся.

Так Господь обдурив цього честолобного вампіра, що намірявся відняти у Марії Стюарт її сина[208], щоб разом із папою панувати в Англії. І цей вбивця лютував, бачивши, яка велична й могутня ця благородна країна. Він не спускав з неї свого каламутного погляду, шукаючи способу її роздушити, щоб панувати згодом над цілим світом, знищити реформатів, і то найбагатших, та заволодіти майном своїх жертв.

Але він не сміявся.

Йому приносили мишей, хатніх і лісових, у залізній скриньці з високими боками, один із яких відкривався. Він ставив скриньку на вогонь дном і вельми тішився, дивлячись і слухаючи, як бідолашні тваринки пищать, вищать, стрибають і вмирають.

Але він не сміявся.

Потім блідий, із тремтячими руками, він ішов до принцеси Еболі і в її обіймах гасив полум'я своєї жаги, запаленої невгамовною жорстокістю.

І принцеса Еболі приймала його тільки зі страху, а не з любові.

42

Стояла спека. З тихого, спокійного моря не віяв і легкий вітрець. Ледве тремтіло листя на деревах над каналом у Дамме, цвіркуни поховались у траві на луках, а в полях церковні й монастирські служки збирали тринадцяту частку врожаю на священика і ченців. З високого палючого блакитного неба сонце лило на землю вогненну спеку, і природа мліла в його промінні, наче красуня в обіймах свого коханця. Коропи вистрибували над водою каналу, полюючи на мушву, що гула, наче окріп у казані, а швидкокрилі ластівки перехоплювали у них здобич. Від землі здіймалися теплі випари, що миготіли й виблискували на сонці. Дзвонар у Дамме з високої дзвіниці, б'ючи в тріснутий дзвін, як у розбитий казан, сповіщав людям, що настав полудень і час уже обідати селянам, які працюють на косовиці. Жінки, приклавши руки до рота, кликали на ім'я своїх чоловіків, братів, синів: Ганс, Пітер, Йост; над тинами червоніли їхні хусточки.

Вдалині Уленшпігель і Ламме побачили високу й масивну чотирикутну дзвіницю

Собору Богоматері, і Ламме сказав:

— Там, сину мій, твій біль і твоє кохання.

Та Уленшпігель не відповів нічого.

— Скоро я побачу мій старий дім, а може, й дружину, — сказав Ламме.

Уленшпігель і на цей раз не відповів нічого.

— Чи ти дерев'яний, — мовив Ламме, — чи серце в тебе камінне, нічого тебе не може зворушити — ні те, що близько місце, де минуло твоє дитинство, ні дорогі тіні — бідолашного Клааса і бідолашної Сооткін, цих двох мучеників. У чім же річ? Ти не сумуєш і не радієш. Хто тобі висушив так серце? Глянь на мене, я стривожений, схвилюваний, аж тремтить мов черево. Глянь на мене...

Ламме подивився на Уленшпігеля і побачив, що він зблід, голова похилилась йому на груди, губи тремтять, і він тихо плаче.

Тоді і Ламме змовк.

Так, не промовивши ні слова, їхали вони до самого Дамме і пішли по Чаплиній вулиці, де не видно було нікого, бо всі поховались від спеки. Собаки, повисолоплювавши язика, лежали, позіхаючи, біля порогів. Ламме і Уленшпігель пройшли повз ратушу, навпроти якої було спалено Клааса. Губи в Уленшпігеля затремтіли ще більше, а сльози висохли. Опинившись перед Клаасовим домом, де тепер жив інший вугляр, він увійшов досередини і запитав:

— Чи впізнаєш мене? Я хочу тут відпочити.

Вугляр відповів:

— Я впізнав тебе. Ти син невинної жертви. Заходь і будь як дома.

Уленшпігель пішов на кухню, потім до кімнати Клааса і Сооткін і наплакався вдосталь.

Коли ж він спустився вниз, вугляр сказав йому:

— Ось хліб, сир і пиво. Якщо ти голодний, — їж, як хочеш пити — пий.

Уленшпігель показав рукою, що не хоче ні їсти, ні пити.

І друзі знову рушили в дорогу; Ламме їхав верхи на ослі, а Уленшпігель вів свого за оброть.

Вони під'їхали до Катліниної халупи, поприв'язували своїх ослів і ввійшли. Була обідня година. На столі стояла миска вареної квасолі в стручках і білого бобу. Катліна обідала. Неле стояла біля неї і збиралася налити їй підливи з оцтом, яку вона щойно зняла з вогню.

Коли Уленшпігель увійшов, Неле так розгубилася, що впустила соусник із підливою в Катлінину миску, а Катліна затрусила головою і почала збирати ложкою квасоллю навколо соусника; вдаряючи себе по лобі, вона безтямно бурмотіла:

— Заберіть вогонь! Голова горить!

Запах оцту викликав апетит у Ламме.

Уленшпігель стояв і не зводив очей з Неле, ніжно усміхаючись, хоч його й гнітила тяжка туга.

А Неле, не сказавши ні слова, кинулась йому на шию. Вона неначе збожеволіла:

плакала, сміялась і, розчервонівшись від великої радості й невимовного щастя, тільки шепотіла:

— Тіль, Тіль!

Уленшпігель у захваті дивився на неї. Потім вона пустила його, відступила трохи назад, радісно розглядаючи його, і знову кинулась йому на шию. І так кілька разів. Уленшпігель пригортав її до себе, щасливий і радісний, і не міг відірватися від неї, поки вона, знесилена і мов непритомна, не впала на лаву.

— Тіль, Тіль! Мій коханий! Нарешті ти повернувся! — не соромлячись, повторювала вона.

Ламме стояв біля дверей. Неле, трохи заспокоївшись, запитала, показуючи на нього:

— Де я бачила цього гладуна?

— Це мій друг, — сказав Уленшпігель. — Він шукає свою дружину зі мною разом.

— Тепер я тебе впізнала, — мовила Неле, звертаючись до Ламме. — Ти мешкав на Чаплиній вулиці. Ти шукаєш свою дружину; я бачила її в Брюгге — вона там живе побожно й доброчесно. Коли я запитала її, чому вона так жорстоко вчинила зі своїм чоловіком, вона мені відповіла: "Така воля Божа, і таку накладено покуту на мене, відтепер я більше не буду з ним жити".

Від цих слів Ламме тяжко засмутився, проте поглянув на квасолю з оцтом. Високо в небі співали жайворонки, природа мліла в пестошах сонячного проміння. А Катліна збирала ложкою навколо горщика квасолі й стручки разом із підливою.

43

Саме тої пори, серед білого дня, йшла з Гейста до Кнокке через дюни дівчина років п'ятнадцяти. Ніхто не боявся за неї, бо всі знали, що вовкулаки і душі засуджених нападають тільки вночі. В гаманці дівчина несла сорок вісім солів сріблом, всього на чотири золотих флорини, які її мати Торія Пітерсон, що жила в Гейсті, позичила на якусь покупку у свого дядька, Яна Ранена з Кнокке.

Дівчина, на ім'я Беткін, одяглася у свою найкращу сукенку і весело рушила в дорогу.

Ввечері, коли донька не вернулась, мати затурбувалась, проте, подумавши, що вона залишилася в дядька ночувати, заспокоїлась.

Другого дня рибалки, вертаючись з риболовлі, витягли свій баркас на берег, попереносили рибу на вози, щоб повезти її у Гейст на базар і продати гуртом. Піднімаючись дорогою, вкритою черепашками, вони натрапили в дюнах на мертву дівчинку, зовсім голу, — злодії не лишили на ній навіть сорочки. Навкруги все було закривавлено. Підійшовши ближче, — вони побачили на її прокушеній шиї сліди гострих і довгих зубів. Вона лежала горілиць, її широко розплющені очі дивилися в небо, з розкритого рота наче виривався передсмертний крик.

Накривши тіло дівчини *opperstkleed*'ом, рибалки привезли його в Гейст до ратуші. Тут негайно зібралися старшини й лікарі, які одразу визнали, що таких зубів у звичайних вовків не буває, що це зуби злого, пекельного *weerwolf*'а — вовкулаки і що

треба молитися Господові, щоб визволив землю фландрську від цього лиха.

І було наказано: по всьому графству, а особливо в Дамме, Гейсті і Кнокке, правити молебні й читати молитви.

І народ, зітхаючи, юрбами йшов до церков.

У Гейсті, де було виставлене тіло бідної дівчини, гірко плакали чоловіки й жінки, дивлячись на її закривавлену й розірвану шию. А бідна мати на всю церкву голосила:

— Я сама піду на цього weerwolf'a і загризу його своїми зубами!

Жінки, ридаючи, схвалювали цей намір, проте деякі говорили:

— Ти ж не вернешся більше.

Вона таки пішла на розшуки вовкулаки з добре озброєним чоловіком і двома братами. Вони шукали на березі моря, в дюнах, у долині, але так і не знайшли нічого. Чоловік одвів її додому, бо ночі були холодні і вона застудилась, і разом з братами доглядав її, лагодив сіті для майбутньої ловлі.

Суддя міста Дамме, вважаючи, що weerwolf — це тварина, яка живиться тільки кров'ю, а не грабує своїх мертвих жертв, дійшов висновку, що за ним слідом, безперечно, йдуть різні злодії й бродяги, які ховаються в дюнах і користуються з цих мерзенних вчинків, а тому наказав ударити у дзвін і, скликавши городян, звелів усім озброїтися хто чим може, хоч і палицею, і зробити облаву на всіх жебраків і бродяг, половити їх, обшукати, щоб побачити, чи немає в їхніх торбах золота або хоч якихось клаптів з одежі вбитих. А тоді, хто здоровий, відправити на королівські галери, а старих і хворих пустити на волю.

Проте і на цей раз не знайшли нікого.

Тоді прийшов до судді Уленшпігель і сказав:

— Я вб'ю weerwolf'a.

— А чому ти такий певний у цьому? — запитав суддя.

— Попіл б'ється в мої груди, — відповів Уленшпігель. — Дозвольте мені тільки попрацювати в громадській кузні.

— Гаразд, — мовив суддя.

Не сказавши нікому в Дамме й слова про свій намір, Уленшпігель пішов у кузню і тайкома від усіх викував велику добрячу пастку на дичину.

Другого дня, в суботу, улюблений вовкулачин день, Уленшпігель взяв листа від судді до гейстського священика, сховав пастку під полу і, озброївшись добрим арбалетом та гострим ножом, вийшов із Дамме.

Вирушаючи в дорогу, він сказав:

— Піду постріляю чайок, а з їхнього пуху зроблю подушку для дружини нашого судді.

Шлях у Гейст ішов берегом моря. Велетенські хвилі з громовим гуркотом розбивались об берег і котилися назад. Шалений вітер, що дув з боку Англії, свистів і завивав у снастях прибитих до берега кораблів. Один рибалка сказав йому:

— От шалений вітер! Це наша загибель. Ще вночі море було спокійне, а як зійшло сонце, то раптом і розбурхалось. Тепер вийти в море і гадки не може бути.

Уленшпігель зрадів, — у разі потреби він матиме вночі допомогу.

У Гейсті він зайшов до священика і дав йому листа від судді. Священик сказав:

— Ти хоробрий хлопець, тільки знай, що в суботу ніхто не проходив через дюни живий, коли йшов сам. Усіх знаходили на піску мертвих. Робітники, що працюють на греблі, та й інші ходять на роботу тільки гуртом. Вже смеркає. Чуєш, як у долині висовкулака? Невже він і сьогодні, як учора, так жахливо витиме на кладовищі? Хай Бог буде з тобою, мій сину, але краще б ти не ходив нікуди.

І священик перехрестився.

— Попіл б'ється в мої груди, — відповів Уленшпігель.

Тоді священик сказав:

— Ну, коли ти вже такий відважний, то я хочу тобі допомогти.

— Панотче, — мовив Уленшпігель, — ви зробите велику послугу і мені, й цій знедоленій країні, якщо підете до Торії, матері вбитої дівчини, і до її братів та скажете їм, що вовкулака близько і що я хочу підстерегти його і вбити.

Священик сказав:

— Найкраще буде, якщо ти підстерігатимеш вовкулаку на дорозі, що веде до кладовища. По обидва її боки живоплоти. Вона така вузька, що двом чоловікам на ній не розминутися.

— Там я й чигатиму на нього, — відповів Уленшпігель. — А ви, добрий панотче, що піклуєтесь про звільнення країни, звеліть матері вбитої дівчини, її батькові та двом дядькам добре озброїтись і піти до церкви перед тим, як гаситимуть вогні. Коли я крикну чайкою, то це означатиме, що я побачив вовкулаку. Тоді хай вони якнайскоріше задзвонять на сполох і біжать мені на допомогу. А чи не знайдеться ще кілька хоробрих чоловіків?

— Ні, мій сину, — відповів священик. — Краще не йди і ти.

Уленшпігель відповів:

— Попіл б'ється в мої груди.

Священик сказав:

— Ну то я зроблю так, як ти хочеш. Будь благословен. Може, хочеш їсти чи пити?

— І їсти, й пити, — відповів Уленшпігель.

Священик дав йому пива, хліба, сиру. Уленшпігель підживився і пішов.

Дорогою він підвів очі до неба і ніби побачив у ясному місячному сяйві батька свого Клааса, що сидів у славі поруч з Господом Богом.

Уленшпігель дивився на море і на хмари, слухав шалений свист вітру, що дув з Англії.

— О темні, швидкоплинні хмари! — говорив він. — Повисніть кайданами помсти на ногах убивці! О бурхливе море, о небо чорне, як пекельна паща, і ви, хвилі, що котитеся з вогненними гривами піни по темних глибинах моря і з несамовитим гнівом б'єтесь одна об одну, як незліченні вогняні звірі, бики, барани, коні, змії, що звиваються на воді або здіймаються сторч у повітрі, вивергаючи іскристий дощ, ти, чорне-пречорне море, ти, темне від смутку небо, допоможіть мені подолати вовкулаку, злого вбивцю

молодих дівчат! І ти допоможи мені, вітре, що жалібно виєш у тернових хащах і корабельних снастях, ти, голос жертв, що волають про помсту до Господа, якого я благаю, щоб допоміг мені в моєму ділі.

І він спустився в долину, хитаючись на своїх природних підпірках так, наче голова його обважніла від випивки, а шлунок — від надмірної їжі.

Він співав, як п'яниця, гикав, заточувався, голосно позіхав, плював, зупинявся, вдаючи, ніби його нудить, а насправді пильно придивлявся до всього, що навкруг робиться, і аж нарешті, почувши пронизливе виття, зупинився, вдавши, наче блює, і при ясному місячному світлі побачив довгу тінь вовка, що повз до кладовища.

Захитавшись знову, як п'яний, він пішов стежкою поміж тернами і, прикинувшись, ніби впав, поставив капкан та вклав стрілу в арбалет. Потім устав, відійшов кроків на десять і зупинився, все хитаючись, як п'яний, гикав, блював, а насправді увесь був як натягнена тятива, а зір і слух напружені до краю.

Він не помічав нічого, крім темних хмар, що бігли, мов несамовиті, по небу, та присадкуватої, кремезної, хоч і невисокої, чорної постаті, що наближалася до нього. Він не чув нічого, крім жалібного голосіння вітру, громового гуркоту моря і хрускотіння черепашок на дорозі під чиймись важкими нерівними кроками.

Вдаючи, ніби хоче сісти, Уленшпігель важко повалився на стежку, як п'яний, і знову почав блювати.

Потім кроків за два від нього брязнуло залізо, клацнув капкан і розлігся людський крик.

— Weerwolf, — сказав собі Уленшпігель, — попався передніми лапами в капкан. Ось він, виючи, піднімається; струшує капкан, хоче втекти. Тепер не втечеш.

Він вистрелив з арбалета і влучив йому в ногу.

— Ось він падає поранений, — сказав Уленшпігель і закигикав чайкою.

І вмить на сполох задзвонив церковний дзвін, і пронизливий хлоп'ячий голос закричав на все село:

— Вставайте, хто спить! Вовкулаку спіймано!

— Слава Богу, — сказав Уленшпігель.

Торія, мати Беткін, Лансам, її чоловік, Йоос і Міхель прибігли з ліхтарями найперші.

— Впіймано? — запитали вони.

— А дивіться он на дорозі, — відповів Уленшпігель.

— Слава Богу! — вигукнули вони і перехрестились.

— А хто дзвонив? — запитав Уленшпігель.

Лансам відповів:

— Мій старший. Молодший бігає по селу, стукає у двері і гукає, що вовкулаку впіймано. Слава тобі, Господи!

— Попіл б'ється в мої груди, — відповів Уленшпігель.

Раптом weerwolf заговорив:

— Пожалій мене, Уленшпігелю!

— Вовк говорить! — вигукнули всі і стали хреститись. — Це диявол, бо навіть знає, як звати Уленшпігеля.

— Пожалій мене, пожалій! — благав голос. — Скажи, щоб перестали дзвонити, це похоронний дзвін! Пожалій, я зовсім не вовк. Мої руки перебиті капканом. Я старий і стікаю кров'ю, зглянься! Чий це пронизливий голос будить село? Зглянься!

— Я вже чув колись твій голос, — палко вигукнув Уленшпігель. — Ти рибник, вбивця Клааса, вампір, що загриз бідолашних дівчаток. Городяни й городянки, не бійтесь його зовсім! Це старшина рибників, через якого померла Сооткін.

І він схопив його одною рукою за горло, а другою став витягати ножа.

Але Торія, мати Беткін, зупинила Уленшпігеля.

— Його треба взяти живого! — крикнула вона і, кинувшись до нього, почала рвати йому сиве волосся і дряпати нігтями обличчя.

Вона аж вила і гарчала від горя й люті.

Weerwolf, руки якого були затиснуті в капкані, аж звивався від страшного болю.

— Згляньтеся! — кричав він. — Пожалійте! Відженіть цю жінку! Я дам вам два каролі! Розбийте дзвін! Нащо діти так голосно кричать?

— Не вбивайте його! — кричала Торія. — Не вбивайте, хай заплатить за все! Це дзвонять по тобі, це по тобі дзвонять, мерзенний вбивцю! На повільному вогні його, розпеченими кліщами! Не вбивайте його, хай за все заплатить!

Тим часом Торія знайшла на землі вафельницю з довгими ручками. Оглянувши її при світлі смолоскипів, вона побачила всередині, між двома бляхами, де були вибиті глибокі ромби — звичайна форма вафель у Брабанті, — прироблені великі гострі зуби, наче в залізній пащі. Коли Торія відкрила її, то вафельниця стала схожа на пащу хорта.

Тримаючи вафельницю, Торія то відкривала, то закривала її, клацаючи залізом. Вона немов знавісніла. Скрегочучи зубами, вона хрипіла, неначе в агонії, стогнала від муки, якої завдавала їй жадоба помсти, а потім почала вафельницею кусати впійманого в капкан рибника за руки, за ноги, особливо намагаючись вхопити його за шию, водно примовляючи:

— Отак він кусав цими залізними зубами мою Беткін. Він заплатить за все. А що, тече твоя кров, душогубе? Господь справедливий. Це по тобі дзвонять. Беткін кличе до помсти. Чи відчуваєш ці зуби? Це паща Господня!

І вона кусала його без жалю безперестанку, а коли не могла вкусити, то біла вафельницею. Але не вбивала до смерті, щоб лютіше помститися.

— О, змилюйтеся! — кричав рибник. — Уленшпігелю, удар ножом, я скоріше вму. Проженіть цю жінку! Розбийте похоронний дзвін! Вбийте дітей, що скликають народ!

А Торія все кусала, аж поки один старий чоловік не змилосердився і не вирвав у неї з рук вафельниці.

Тоді Торія плюнула в лице weerwolf'у і почала рвати на ньому волосся, примовляючи:

— Ти заплатиш, на повільному вогні, під розпеченими кліщами. Своїми пазурами видеру тобі очі!

Тим часом, почувши, що weerwolf — це людина, а не диявол, прибїгли з Гейста всі рибалки, хлібороби й жінки — хто з ліхтарем, хто з запаленим смолоскипом. І всі кричали:

— Мерзотний душогубе, де ти сховав золото, награбоване у нещасних жертв? Все віддай назад!

— У мене нічого немає, пожалійте мене, — бурмотів рибник.

А жінки кидали в нього каміння і пісок.

— Нехай заплатить за все! Настав час розплати, — кричала Торія.

— О, пожалійте! — скиглив він. — Я весь у крові. Я сходжу кров'ю. Пожалійте!

— Вистачить ще в тебе крові на розплату! — кричала Торія. — Змастіть йому руки бальзамом. Розплатишся на повільному вогні, коли тобі відірвуть руки розпеченими кліщами. За все заплатиш!

І вона знову кинулась бити його, але впала непритомна на землю. І лежала доти, поки сама не прийшла до пам'яті.

Тим часом Уленшпігель, звільняючи з капкана руки рибника, помітив, що на правій руці в нього бракує трьох пальців. Він наказав міцно його зв'язати і покласти в кошик для риби. Чоловіки, жінки й підлітки, міняючись по черзі, понесли його в Дамме, щоб там віддати до суду. По дорозі вони світили собі ліхтарями й смолоскипами.

А рибник безперестану кричав:

— Розбийте дзвони! Вбийте дітей, хай не скликають народу!

А Торія кричала своє:

— Хай за все заплатить на повільному вогні, під розпеченими кліщами! Хай заплатить!

Потім обоє замовкли. І Уленшпігель не чув уже нічого, крім уривчастого дихання Торії, важких чоловічих кроків на піску і громового бурхання моря.

З сумом у серці дивився він на хмари, що мчали шалено по небу, на морські хвилі, що виблискували вогненними гривами піни, на світло ліхтарів і смолоскипів та на бліде обличчя рибника, що втупив у нього лютий погляд.

І попіл бився в його груди.

Так ішли вони чотири години до Дамме, а там їх зустріли юрби людей, бо новина вже дійшла й сюди. Всі хотіли бачити впійманого. Городяни йшли за рибалками, кричали, співали, танцювали, вигукуючи:

— Weerwolf'a впіймано, впіймано вбивцю! Хай живе Уленшпігель! Довгих літ нашому братові Уленшпігелю! Lang leven onsen breeder Ulenspiegel!

Це було всенародне свято.

Коли вони йшли повз будинок судді, той вийшов на гамір і сказав до Уленшпігеля:

— Ти переміг! Хвала тобі і слава!

— Попіл Клааса бився в мої груди, — відповів Уленшпігель.

Тоді суддя сказав:

— Ти матимеш половину майна вбивці.

— Віддайте його родичам загиблих, — відповів Уленшпігель.

Прийшли Ламме і Неле. Неле сміялась і плакала від радості й цілувала свого коханого Уленшпігеля. Ламме, важко гопцюючи, плескав його по животу і вигукував:

— Ось хто сміливий, незрадливий, вірний! Це мій найкращий друг. Серед вас, селяків, таких нема.

А рибалки сміялися й кепкували з Ламме.

44

Другого дня задзвонив дзвін, званий *borgstorm*, скликаючи суддю, старшин, писарів до *Vierschare*, на чотири дернових лави під дерево правосуддя — під прекрасну липу.

Навколо зібрався простий люд.

На допиті рибник не признавався ні в чому, навіть коли йому показали три пальці, відрубані солдатом, яких йому бракувало на правій руці. Він усе повторював:

— Я бідний і старий, згляньтесь наді мною.

Але народ ремствував і гукав:

— Ти старий вовк, ти вбивав дітей! Нема йому помилювання, панове судді!

Жінки кричали:

— Чого вирячився на нас своїми холодними очима! Ти людина, а не диявол, і ми не боїмося тебе. Тварюко жорстока, боязкіша за кішку, що скрадається до пташенят у гнізді. Ти вбивав нещасних дівчаток, що тільки хотіли чесно прожити своє життя.

— Хай розплатиться на повільному вогні, під розпеченими кліщами! — кричала Торія.

І, незважаючи на варту, матері казали хлопчикам кидати каміння в рибника. А хлопчики до цього охочі; коли рибник дивився на них, вони свистіли й безперестану гукали:

— *Bloedzuyger!* (Кровопивця!) *Sla dood!* (Убийте його!)

А Торія кричала не вгаваючи:

— Хай заплатить! На повільному вогні, під розпеченими кліщами, хай заплатить!

А юрба гула. Жінки говорили між собою:

— Гляньте-но! Він аж дрижить від холоду під таким ясним сонцем. Підставляє під тепло свої сиві патли і пику, що йому подряпала Торія.

— Він тремтить від болю!

— Це Суд Божий.

— Який у нього жалюгідний вигляд.

— А гляньте на руки душогуба, — вони зв'язані спереду, і з ран від капкана йде кров.

— Хай заплатить, хай заплатить! — кричала Торія.

А він скиглив:

— Я бідний, відпустіть мене.

І всі, навіть судді, сміялися з нього. Він пускав облудні сльози, щоб викликати жаль до себе. І жінки сміялись.

Через те що підстав для тортур було досить, суд присудив катувати його доти, поки

не признається, як він убивав, де убивав, звідки виходив, де пограбовані речі його жертв і де сховано гроші.

У катівні його взули в дуже тісні чоботи з сириці, а потім суддя запитав, як сатана нав'язав йому ці лихі думки і штовхнув на такі жахливі злочини.

Він відповів:

— Сатана — це я сам, таке моє єство. З дитинства я був потворним, нездатним до фізичних вправ, усі зневажали мене й лупцювали нещадно. Ні хлопчаки, ні дівчата не мали до мене ніякого жалю. В молоді роки жодна жінка не хотіла мати зі мною діла, навіть і за гроші. Тоді я люто зненавидів усе, що народжене жінкою. Тому я й доніс на Клааса, що його всі любили. А я любив тільки гроші. Це були мої коханки — біляві чи золотаві. Клаасова смерть пішла мені на пожиток і втіху. Мені все дужче хотілося жити, як вовк, мене палило бажання кусатись. У Брабанті я побачив вафельницю і подумав, що з неї може вийти добра залізна паша. О, як би я радо схопив вас нею за в'язи, ви, кровожерні тигри, що так охоче тішитесь муками старого! Я вас кусав би з куди більшою радістю, ніж цього солдата або дівчину. Бо, побачивши її таку гарненьку, як вона спала на піску і тримала в руках гаманця з грішми, я відчув хіть та й жаль до неї. Але я вже надто старий і не міг її взяти, тому я вкусив її.

На запитання судді, де він мешкає, рибник відповів:

— В Рамскапелі. Звідти я ходив до Бланкенберга, Гейста і навіть до Кнокке. В неділю і в базарні дні я готував у цій вафельниці вафлі по-брабантському і продавав їх у навколишніх селах. Вафельниця була в мене чистенька, змащена жиром. А вафлі, ці чужоземні ласощі, добре спродувались. Коли ви хочете знати, чому ніхто не впізнавав мене, я можу сказати: тому, що я мазав обличчя і фарбував волосся в рудий колір. Що ж до вовчої шкури, на яку ви показуєте пальцями, злісно мене допитуючи, я вам скажу, бо зневажаю вас: я вбив двох вовків у Равесгоольському і Мальдегемському лісі, зшив їхні шкури до купи і залазив у них. А ховав їх у ящику в дюнах біля Гейста. Там і одягу ховав, зняту з убитих, щоб згодом продати її при добрій нагоді.

— Підсуньте його ближче до вогню, — сказав суддя.

Кат підсунув його ближче.

— Де твоє золото? — знову запитав суддя.

— Цього король не знатиме, — відповів рибник.

— Підсмаліть-но його дужче свічками, — сказав суддя. — Підсуньте ще ближче до вогню.

Кат послухався, і рибник заверещав:

— Я нічого не скажу. Я вже й так багато набалакав, досить, щоб мене спалили. Я не чаклун — чого ви мене смалите? Кров іде з моїх ніг, бачите самі, кров іде. Ці чоботи немов з розпеченого заліза. Моє золото? Еге ж, це мої єдині друзі на цьому світі... Відсуньте мене від вогню. Вони в моєму льоху, в Римскапелі, у скрині... Залиште їх мені! Змилуйтесь і пожалійте, панове судді! Проклятий кате, забори свічки... А він ще гірше смалить... Гроші в скрині з подвійним дном, загорнуті в повсть, щоб не бряжчали, як пересувати скриню. Ось тепер я все сказав. Відсуньте мене!

Коли його відсунули від вогню, він злісно засміявся.

Суддя запитав, чого він сміється.

— Того, що більш не пече, — відповів він.

Суддя запитав його:

— А чи ніхто не просив тебе показати твою зубату вафельницю?

Рибник відповів:

— Та й інші такі самі, тільки в моїй просвердлено дірочки, куди я вгвинчував залізні зуби. Вранці я їх виймав; селяни охочіше купували мої вафлі, аніж в інших продавців. Вони їх називають waefels met brabantse knoopen (вафлі з брабантськими гудзиками), бо коли зуби повиймати, то дірочки залишають на вафлях маленькі кружечки, схожі на гудзики.

Тоді суддя запитав ще:

— Коли ти нападав на свої нещасні жертви?

— І вдень і вночі. Вдень, особливо в суботу, коли в Брюгге бував великий базар, я блукав по дюнах і шляхах зі своєю вафельницею, чигаючи на перехожих. Коли я бачив селянина, який ішов понуро й сумно, я його не зачіпав, бо це означало, що в гаманці у нього порожньо. Якщо ж подорожній був веселий, то я знав, що у нього гроші є. Я йшов за ним назирці, кусав його зненацька за шию і відбирав у нього гаманця. І це не тільки тут, у дюнах, а й по всіх шляхах і путівцях.

Тоді суддя сказав йому:

— Кайся і молись Богові.

Але рибник почав блюзнити:

— А хіба ж не Господь Бог створив мене таким, як я є? Я чинив не зі своєї волі, а з волі природи. Тигри люті, ви несправедливо караєте мене! Не паліть мене... Я не зі своєї волі чинив таке! Пожалійте, я бідний і старий. Я й так умру від ран. Не паліть мене!

Тоді його привели до Vierschare, під липу, щоб оголосити вирок перед усім народом.

І він був засуджений, як жахливий злочинець, душогуб і блюзнір, до такої кари: язика йому проштрикнути розпеченим залізом, праву руку відрубати, а самого палити на повільному вогні до смерті перед брамою ратуші.

А Торія кричала:

— Так йому й треба. Тепер він заплатить за все!

А народ кричав:

— Lang leven de Heeren van de wet! (Хай живуть панове судді!)

Рибника відвели у в'язницю, де йому дали м'яса й вина. Він дуже зрадів і сказав, що зроду ще не їв і не пив так смачно, але ж король не збідніє від того, що почастує його наостанку добрим обідом, бо він успадкує по ньому все його майно.

І він гірко засміявся.

Другого дня, на світанку, коли його вели на страту, він побачив Уленшпігеля, який стояв біля вогнища, і крикнув, показуючи на нього пальцем:

— Оцього-о також треба стратити як убивцю старого чоловіка! Десять років тому

він кинув мене в канал у Дамме за те, що я доніс на його батька. А я ж вчинив це як вірнопідданий його католицької величності.

З дзвіниці Собору Богоматері залунав похоронний дзвін.

— По тобі також дзвонить цей дзвін, — гукнув рибник до Уленшпігеля, — тебе повісять, бо ти вбивця!

— Рибник бреше! — закричав натовп. — Бреше душогуб, катюга!

А Торія, наче божевільна, жбурнувши в нього камінь, поранила йому лоба й крикнула:

— Якби ж то він тебе втопив! Ти не вбив би моєї донечки, кровопивце!

Уленшпігель не відізвався й словом, а Ламме сказав:

— А хто бачив, як він тебе кидав у канал?

Уленшпігель мовчав.

— Ніхто не бачив, — кричав народ, — він бреше, катюга!

— Ні, не брешу! — вигукнув рибник. — Він кинув мене в воду, хоч як я благав пощади, і я ледве врятувався, вчепившись за човен коло берега. Мокрий як хлющ, я весь тремтів і насилу доліз до свого убогого житла. Я лежав у пропасниці і мало не вмер, бо ніхто не доглядав мене.

— Ти брешеш! — перебив його Ламме. — Ніхто цього не бачив.

— Ніхто, ніхто не бачив! — кричала Торія. — У вогонь катюгу! Перед смертю йому потрібна ще одна жертва, у вогонь його, хай заплатить! Він бреше! Якщо ти й зробив це, Уленшпігелю, не признавайся. Ніяких свідків нема. Хай розплатиться на повільному вогні, під розпеченими кліщами!

— Ти хотів його вбити? — спитав суддя Уленшпігеля.

Уленшпігель відповів:

— Я кинув у воду донощика, вбивцю Клааса. Попіл бився в мої груди.

— Він признався! — крикнув рибник. — Він також повинен умерти. Де шибениця? Хай я подивлюся. Де кат з мечем правосуддя? Подзвін також і по тобі, негіднику, що намірявся вбити старого чоловіка.

Уленшпігель знову сказав:

— Я кинув його в воду, щоб утопити. Попіл бився в мої груди.

А жінки з натовпу кричали:

— Навіщо ти признався, Уленшпігелю? Ніхто ж не бачив. Тепер ти вмереш.

А рибник реготав, аж підстрибував від зловтіхи, ворущачи зв'язаними руками, обмотаними закривавленим ганчір'ям.

— Він помре! — кричав рибник. — Він піде з цього світу в пекло з мотузкою на шиї, як злодій, волоцюга, вбивця. Він помре. Бог справедливий.

— Ні, він не помре, — сказав суддя. — У Фландрії, по закону, коли минуло десять років після вбивства, злочинець не підлягає карі. Уленшпігель скоїв лихий учинок, але з синівської любові, і його за це не притягнуть до суду.

— Хай живе закон! — гукнув народ.

Із дзвіниці Собору Богоматері залунав похоронний дзвін.

І рибник, заскреготівши зубами, похилив голову і заплакав уперше в житті.

Йому відрубали руку, проштрикнули язика розпеченим залізом і спалили на повільному вогні перед ратушею в присутності суддів.

Перед смертю він закричав:

— Король не дістане моїх грошей, я збрехав... Тигри кровожерні!.. Я ще вернуся, щоб вас покусати.

А Торія кричала:

— Ось розплата, ось розплата! Гляньте, як корчаться його руки, ноги, що поспішали на вбивство. Вже димить тіло душогуба! Його біла шерсть, шерсть гієни, горить на блідому писку! Це розплата! Це розплата!

І рибник вмер, виючи як вовк.

А із дзвіниці Собору Богоматері лунало подзвіння.

А Ламме та Уленшпігель знову сіли на своїх ослів.

А Неле-страдниця залишилася біля Катліни, що кричала безперестану:

— Заберіть вогонь! Голова горить! Вернися до мене, Гансе коханий.

Книга четверта

1

У Гейсті Уленшпігель і Ламме дивилися з дюни, як прибувають з Остенде, Бланкенберга, Кнокке рибальські судна, повні озброєних людей, які, за прикладом зеландських гезів, носили на шапках срібний півмісяць із написом: "Краще служити туркові, аніж папі".

Уленшпігель був радий, він співав жайворонком, а йому відповідав бойовий крик півня.

Поспродавши наловлену рибу, люди сходили на берег в Емдені. Там ще перебував Гільйом де Блуа[209], що з наказу принца Оранського лаштував кораблі.

Уленшпігель і Ламме прибули в Емден саме тоді, коли з наказу Трелонга кораблі гезів вийшли в море.

Трелонг просидів у Емдені одинадцять тижнів і змудився страшенно. Він усе ходив то з корабля на берег, то з берега на корабель, наче ведмідь на ланцюгу.

Тиняючись по набережній, Уленшпігель і Ламме побачили одного пристойного видом, але трохи смутного сеньйора, що виколупував своїм списом камінь з бруку. Хоч йому й не щастило цього зробити, проте він намагався довести справу до кінця. А позад нього в цей час якийсь пес гриз кістку.

Уленшпігель підійшов до пса і вдавав, ніби хоче відібрати в нього кістку. Пес загарчав. Уленшпігель і далі дражнив його. Пес почав несамовито гавкати.

Сеньйор, обернувшись на гавкіт, сказав до Уленшпігеля:

— Чого ти причепився до собаки?

— А навіщо ви, мессіре, причепилися до бруку?

— Це зовсім не одне й те саме, — відповів сеньйор.

— Різниця невелика, — мовив Уленшпігель. — Пес держиться за свою кістку і не хоче її віддати, а камінь держиться за брук і хоче там залишитись. Коли такі люди, як

ви, б'ють байдики на вулиці, то невелика біда, якщо такі люди, як ми, побайдикуємо біля пса.

Ламме тримався позад Уленшпігеля і не озивався й словом.

— Хто ти? — запитав сеньйор.

— Я Тіль Уленшпігель, син Клааса, спаленого на вогнищі за віру.

Тут він заспівав жайворонком, а сеньйор відповів півнем.

— Я адмірал Трелонг, — сказав сеньйор, — чого ти хочеш від мене?

Уленшпігель розповів про свої пригоди і передав йому п'ятсот каролію.

— А хто цей товстун? — запитав Трелонг, показуючи пальцем на Ламме.

— Мій вірний товариш, — відповів Уленшпігель. — Він хоче, як і я, заспівати на твоєму кораблі могутнім голосом аркебузи пісню визволення рідної землі.

— Ви обидва добрі хлопці, — сказав Трелонг. — Ідіть на мій корабель.

Це було в лютому. Дув різкий вітер, брався добрячий мороз. Пронудившись ще три тижні, Трелонг покинув нарешті Емден. Відпливши з Флі[210], він узяв курс на Тессель[211], але змушений був повернути на Вірінген[212], і тут його корабель застряв серед льоду.

Незабаром навколо корабля знялася весела метушня — катання на санчатах і на ковзанах. Хлопці-ковзанярі були всі в оксамиті, дівчата — у кофтах і спідницях, гаптованих золотом, бісером, з червоними, блакитними облямівками. Юнаки і дівчата гасали туди й сюди, сміялися, мчали одне за одним низкою або парами, співали на льоду пісень про кохання або заходили випити пива чи горілки в крамнички, прикрашені прапорами, закусити апельсинами, фігами, реперкоек'ами, schol'ями (камбалою), яйцями, вареними овочами, heetekоек'ами, тобто оладками, й вінегретом, а навколо під полозками санчат скреготів лід.

Ламме, шукаючи свою дружину, також бігав на ковзанах, як і вся ця весела компанія, але часто падав.

Тим часом Уленшпігель надібав невеличку таверну на набережній, де можна було випити й попоїсти за недорого ціну; йому також приємно було погомоніти зі старою baesine.

Якось у неділю, о дев'ятій годині, він зайшов туди пообідати.

— Однак, — мовив він до вродливої жіночки, що підійшла прислужити йому, — як же ти помолоділа, хазяєчко, де ділися твої колишні зморшки? У твоєму ротуку всі твої зубки білі й цілі, а щічки червоні, як вишні. Чи не мені призначена ця мила і лукава усмішка?

— Авжеж! — відповіла вона. — Ну то чого тобі подати?

— Подай себе, — сказав він.

— А чи не забагато буде для такого худяка, як ти? — мовила вона. — Чи не хочеш якогось іншого м'яса?

Уленшпігель не відповів.

— А куди подівся, — запитала жіночка, — отой чоловік гарної вроди, ставний, огрядний, якого я часто бачила коло тебе?

— Ламме? — перепитав він.

— Куди ж він подівся? — знову спитала вона.

— Він наминає в крамничках варені яйця, копчені вугри, солону рибу, zuurtje[213] і все, що тільки можна розжувати. А ходить він туди, бо сподівається зустріти там свою жінку. Ах, чому ти не моя жінка, красунечко мила? Хочеш п'ятдесят флоринів? Чи, може, золоте намисто?

Вона аж перехрестилась.

— Мене ані купиш, ані візьмеш силою, — сказала вона.

— Хіба ж ти нікого не любиш? — запитав він.

— А чого ж? Тебе люблю як свого ближнього, але найбільше люблю Господа нашого Ісуса Христа і святу Діву Марію, які наказали мені вести цнотливе життя. Суворі і важкі ці обов'язки, але Господь допомагає нам, бідним жінкам. Проте є такі, що піддаються спокусі. А чи веселий твій товстий друг?

Уленшпігель відповів:

— Він веселий, як їсть, сумний, як поститься, і завжди мріє про щось. А ти веселої чи сумної вдачі?

— Ми, жінки, — рабині тих, хто нами володіє!

— А коли вами володіє примха? — запитав він.

— І примхи також, — відповіла вона.

— Я зараз скажу Ламме, щоб прийшов до тебе.

— Не треба, — відповіла вона. — Він плакатиме, і я плакатиму.

— Ти, може, бачила його жінку? — запитав Уленшпігель. Вона, зітхнувши, відповіла:

— Його жінка грішила з ним і тепер мусить відбувати тяжку покуту, їй відомо, що він іде на море воювати за перемогу ересі, — про це важко й помислити християнській душі. Захищай його від нападів, доглядай, як поранять, — це просила тобі передати його дружина.

— Ламме брат мій і друг, — мовив Уленшпігель.

— Ах, — вигукнула вона, — якби ж то ви вернулися в лоно матері нашої святої церкви!

— Вона пожирає своїх діток, — відповів Уленшпігель і пішов.

Одного ранку, в березні, коли дув безперестанку рвучкий вітер, а мороз сковував воду все товщим льодом, тримаючи в міцному полоні корабель Трелонга, так що він не міг вийти в море, солдати і матроси з корабля розважалися катанням на санчатах і ковзанах.

Уленшпігель сидів у таверні, і гарненька служниця сумно сказала, наче її щось гнітило:

— Бідний Ламме! Бідний Уленшпігель!

— Чого ти бідкаєшся? — запитав він.

— Ой, яке горе, — промовила вона, — що ви не вірите в святу месу! Ви напевне потрапили б у рай, та й на цьому світі я могла б допомогти вам урятуватися.

Побачивши, що вона підійшла до дверей і уважно прислухається, Уленшпігель запитав її:

— Чи не хочеш ти почути, як іде сніг?

— Ні, — відповіла вона.

— То, може, прислухаєшся, як виє вітер?

— Ні, — ще раз сказала вона.

— А може, слухаєш, як наші хоробрі моряки веселяться в сусідній корчмі?

— Смерть скрадається, наче злодій, — сказала вона.

— Смерть? — перепитав Уленшпігель. — Я тебе не розумію; підійди ближче і скажи ясно.

— Вони там, недалечко, — відповіла вона.

— Хто "вони"?

— Хто? — повторила вона. — Солдати Сімонсена Роля. Вони ось-ось кинуться на вас з ім'ям герцога на вустах. Вас годують тут на заріз, як биків. Ах, чому я про це щойно довідалась? — вигукнула вона, заливаючись сльозами.

— Не плач і не кричи, — сказав він до неї, — і побудь тут!

— Не викажи мене, — сказала вона.

Уленшпігель вискочив з дому і щодуху побіг по всіх крамничках, тавернах і кожному солдатіві й матросу шепнув на вухо: "Іспанці йдуть"!

Всі кинулись на корабель і, миттю приготувавшись до бою, стали чекати ворога.

Уленшпігель сказав до Ламме:

— Чи бачиш ти он там славненьку молодичку в чорній сукні з червоною облямівкою, оту, що стоїть на набережній, затуливши обличчя білою хустиною?

— А мені зараз не до неї, — відповів Ламме. — Я змерз і хочу спати.

З цими словами він загорнувся в opperstkleed і зробився, наче глухий.

Уленшпігель упізнав жінку і крикнув до неї з корабля:

— Поїдемо з нами!

— З вами хоч і в могилу, — відповіла вона, — та не можу...

— Добре зробила б, — сказав Уленшпігель, — а втім, подумай. Коли соловейко залишається в лісі, він щасливий, він співає. А як вилетить з лісу і підхопить його морський вітер, то поламає йому маленькі крильця — і він умирає.

— Я співала б дома, співала б надворі, якби могла. — Потім, підійшовши ближче до корабля, сказала: — На, ось ці ліки для тебе і для твого друга, що спить, коли не треба. — І вона пішла, гукаючи: — Ламме, Ламме! Хай береже тебе Бог! Вертайся живий і здоровий. — І вона відтулила своє обличчя.

— Моя жінка, моя жінка! — скрикнув Ламме. І хотів стрибнути на лід.

— Твоя вірна дружина, — відповіла вона. І побігла щодуху.

Ламме мало не стрибнув з палуби на лід, та один солдат втримав його за opperstkleed. Він кричав, плакав, благав, щоб йому дозволили піти, але профос йому сказав:

— Тебе ж повісять, коли покинеш корабель.

Ламме поривався кілька разів кинутись на лід, та один старий гез втримав його і сказав:

— Внизу ж мокро, ти замочиш собі ноги.

Ламме сів долі і, плачучи, безперестанку повторював:

— Моя дружина, моя дружина! Пустить мене до моєї дружини!

— Ти ще побачишся з нею, — сказав Уленшпігель. — Вона любить тебе, але Бога любить більше.

— Відьма чортова! — скрикнув Ламме. — Коли вона любить Бога більше, ніж свого чоловіка, то чого ж з'являється переді мною такою привабливою і жаданою? І коли вона любить мене, то навіщо покидає?

— Чи можеш ти побачити дно в глибокій криниці? — запитав Уленшпігель.

— О, горе мені, я зараз умру! — лементував блідий, наче несамовитий Ламме, сидючи на палубі.

Тим часом наблизились солдати Сімонсена Роля з сильною артилерією.

Вони обстріляли корабель — з корабля їм відповіли. Ворожі ядра розбили лід. А ввечері пішов теплий дощ.

Вітер дув із заходу, море клекотіло під льодом, піднімаючи величезні крижини, вони ставали сторч, знову падали, насувались одна на одну, кришилися, загрожуючи розчавити корабель, який на світанку, ледве вранішня зоря розірвала чорні хмари, розгорнув свої полотняні крила і, наче вільний птах, полинув у відкрите море.

Тут корабель приєднався до флоту мессіра де Люме де ля Марка[214], генерал-адмірала голландського і зеландського; як заведено на флагманських кораблях, на щоглі його корабля висів ліхтар.

— Подивись-но добре на нього, мій сину, цей не пожаліє, якщо тобі заманеться втекти з корабля. Чуєш його голос? Гримить, як грім. Дивись, яка в нього постать — міцна, кремезна, висока! А глянь на довгі ручиська з нігтями, наче пазури! А бачиш його очі, круглі й холодні, як в орла, його довгу і гостру бороду, якої він не голитиме, поки не перевишає всіх попів і ченців, щоб помститися за смерть обох графів! Подивись, який він грізний і жорстокий. Він в одну мить повісить тебе, якщо будеш і далі скиглити: "Моя жінка!"

— Мій сину, — відповів Ламме, — хто погрожує мотузкою іншому, той уже сам має на шії конопляний комір.

— Ти надінеш його перший. Це моє дружнє побажання, — мовив Уленшпігель.

— А я вже бачу тебе на шибениці, як ти висолопив з пельки на цілий лікоть свого злостивого язика, — відповів Ламме.

І обом здавалося, що це веселі жарти.

Того дня корабель Трелонга захопив біскайське судно, навантажене ртуттю, золотим піском, вином і прянощами. І воно було спорожнене й вичищене від екіпажу й вантажу, як волова кістка від мозку зубами лева.

Тим часом герцог наклав на Нідерланди нестерпно важкі податки[215]: кожен нідерландець, що продавав якесь рухоме чи нерухоме майно, повинен був віддавати до

королівської скарбниці тисячу флоринів з кожних десяти тисяч. І цей податок став постійним. Всі, хто чимось торгував чи щось продавав, мусили сплачувати десятину виторгу, і в народі гомонили, що як товар перепродати десять разів за тиждень, то він увесь дістанеться королю.

Отак уся торгівля й промисловість ішли до повного занепаду та загибелі.

На ту пору гези взяли приморську фортецю Бріль[216], і вона була названа Садам Свободи.

2

На початку травня під ясным небом гордо плив по хвилях корабель, а Уленшпігель співав:

Б'ється попіл в серце моє!
Кати нашу землю плюндрують
Вогнем, і мечем, і копитом.
Вони понаймали мерзенних шпиків,
І де були Віра й Любов добродітні,
Там вирости Підступ, Зневіра.
Не буде їм, клятим, пощади!
Гриміть, барабани війни!
Хай живе гез! Гриміть, барабани!
Ми Бріль узяли,
І Фліссінген наш — ключ до Шельди;
Всевишньому слава: Камп-Веєре наш.
Чому ж не чути зеландських гармат?
В нас кулі і порох, в нас куті гармати,
В нас ядра залізні і ядра чавунні.
Як з нами Господь Бог, то хто ж нас здолає?
Гриміть, барабани війни й перемоги!
Хай живе гез! Гриміть, барабани!
Мечі підняли ми, серця наші мужні,
Міцні наші руки, мечі підняли ми.
Геть десятину[217], руїну для краю,
Смерть всім катам, всім грабіжникам — смерті.
Королю, тремти, — народ повстав.
Мечі підняли ми за наші права,
За наші хати, за дружин, за дітей.
Мечі підняли ми. Гриміть, барабани!
Серця наші мужні, міцні наші руки.
І геть десятину й ганебну подачку.
Гриміть і гриміть, барабани війни!

— Еге ж, товариші й друзі, — сказав Уленшпігель. — Еге ж, вони спорудили в Антверпені перед ратушею чудовий ешафот, вкритий червоним сукном, і герцог сидить

на ньому, наче король на троні, оточений своїми слугами й вояцтвом. Бажаючи ласкаво усміхнутися, він робить кислу гримасу. Хай б'ють барабани війни!

Він зволить дарувати нам прощення! Ану слухайте! Його позолочений панцир блищить на сонці; головний профос на коні коло балдахіна; ось оповісник з литаврами. Він читає — це прощення тим, хто ні в чому не винний. А решта будуть суворо покарані[218].

Слухайте, друзі, він читає указ, в якому велено всім, під страхом обвинувачення в заколоті, виплачувати десяту й двадцяту частину.

І Уленшпігель заспівав:

Чи чуєш ти, герцогу, голос народу?

То ремство велике, то море шумить,

То буря здіймає високі вали.

Доволі податків! Доволі вже крові!

Доволі грабунків! Гриміть, барабани!

Мечі підняли ми. Гриміть, барабани скорботи!

Це твої пазури у рані кривавій,

Це ти грабуєш убитих. Ти хочеш напиться,

Змішавши до купи наше золото й кров?

Ми вірні були королю, вірили щиро

У його величність, у клятвopорушника.

Тепер від присяги ми вільні. Гриміть, барабани війни!

Альбо жорстокий, пане кривавий!

Бач, крамниці усі на замку.

Броварники, пекарі й крамарі

Торг занедбали, не в змозі платити податки.

Скажи, хто, зустрівшись, вітає тебе?

Ніхто. Подивися: немов моровиця,

Презирство й зневага тебе оточили.

Смутно і журно тепер, як на цвинтарі,

В Фландрії нашій прекрасній,

В веселому краї Брабанті.

Там, де колись, в дні свободи,

Скрипки витинали, флейти свистіли,

Тепер тільки тиша і смерть.

Гриміть, барабани війни!

Замість радісних лиць,

Закоханих пар і веселих гульвіс —

Всюди обличчя бліді, що покірно чекають

Удару несправедного меча.

Гриміть, барабани війни!

В тавернах ніде вже не чути

Веселого дзенькоту кухлів,
Веселі Брабант і Фландрія
Вже стали країнами сліз.
Гриміть, барабани скорботи!
Прабатьківська земле, страднице мила!
Не падай навколішки перед катами.
Бджоли трудящі, накиньтесь роєм
На ледарів, трутнів іспанських.
Трупи жінок і дівчат, закопаних в землю живцем,
Волають до Бога про помсту.
Душі нещасні! Блукаючи полем вночі,
Волайте до Бога! Рука до удару готова.
Мечі підняли ми, тебе ми розпатраєм, Альбо,
Й кишками по пиці тебе відшмагаєм!
Гриміть, барабани! Хай живе гез!

І всі моряки й солдати на Уленшпігелевому кораблі та на інших кораблях співали разом з ним:

Мечі підняли ми. Хай живе гез!
І їхній спів гримів, як грім визволення.

3

Стояв січень, жорстокий місяць, що міг би заморозити теля в утробі корови. Йшов сніг і зразу замерзав. Хлопчаки ловили на клей горобців, що шукали на мерзлому снігу мізерної поживи, і приносили цю здобич додому. На світло-сірому небі чітко вимальовувались нерухомі кістяки дерев, віти яких були вкриті сніговим пухом, що вкривав також дахи будинків і паркани, а на тому пухові було видно котячі сліди — коти теж полювали на горобців. Далекі поля й луки також були вкриті цим чудодійним руном, що берегло земне тепло від зимового холоду. Чорний дим здіймався в небо над халупами й будинками. Було тихо, як у вусі.

Катліна і Неле сиділи самотою у своїй хаті. Катліна трусила головою і бурмотіла:

— Гансе, моє серце лине до тебе. Ти мусиш віддати сімсот каролю Уленшпігелеві, синові Сооткін. А хоч у тебе нема грошей, то прихось усе одно, — я хочу побачити ясне твоє лице. Заберіть вогонь, голова горить. Ах, де твої холодні, як сніг, поцілунки? Де твоє тіло холодне, як лід, Гансе, мій коханий?

Вона стояла біля вікна. Раптом на вулиці майнув voetlooper — гонець із дзвіночками на поясі. Він кричав на все горло:

— Їде намісник, намісник Дамме!

Так він добіг до ратуші, скликаючи всіх бургомістрів і старшин.

І тоді в глибокій тиші Неле почула звуки двох фанфар. Жителі Дамме кинулись на вулицю, гадаючи, що ці фанфари сповіщають про приїзд його королівської величності.

Катліна і Неле також вийшли на вулицю. Ще здалеку вони побачили загін пишно вбраних вершників. Попереду їхав чоловік в opperstkleed'i з чорного оксамиту,

облямованому хутром куниці, в оксамитовому, гаптованому золотом камзолі і в чобітках з телячої шкіри на кунячому хутрі. Вони здогадалися, що то намісник.

За ними їхали молоді дворяни в оксамитовій одежі, яка, незважаючи на заборону його величності небіжчика імператора, була оздоблена мереживом, золотими й срібними галунами та шовковими стрічками, їхні *opperstkleed*'и були, як і в намісника, облямовані хутром. Весело маяли на вітрі страусові пера на їхніх капелюхах, оздоблених золотими гудзиками й шнурками.

Всі вони, видно, були близькими до намісника людьми, а особливо один, з кислою міною, в золотом гаптованому камзолі з зеленого оксамиту, в чорному оксамитовому плащі і такому ж капелюсі з довгими перами. А ніс у нього був закарлючений, як дзьоб у яструба, губи тонкі, волосся руде, обличчя бліде, постава гордовита.

Коли загін наблизився до місця, де стояла Катліна, вона раптом скочила до блілого вершника, схопила його коня за вуздечку і, не тямлячи себе від радості, вигукнула:

— Гансе, мій любий, я знала, що ти вернешся! Який же ти гарний в оксамиті й золоті! Світишся, як сонце на снігу! Ти приніс мені сімсот каролі? Чи я почую ще твій орлиний клекіт?

Намісник наказав загону зупинитись, і блідий сеньйор запитав:

— Чого хоче від мене ця старчиха?

Але Катліна, тримаючи коня за вуздечку, благала:

— Не їдь, не їдь, я стільки плакала по тобі. Солодкі ночі, мій коханий, поцілунки — як сніг, і тіло — як лід. Твоя ж дитина тут!

І вона показала йому на Неле, яка вороже дивилася на нього, бо він підняв уже над Катліною свій нагай.

А Катліна голосила:

— Ах, невже ти забув? Пожалій мене, твою рабиню. Візьми з собою, куди хочеш. Забери вогонь, Гансе, пожалій!

— Ану геть! — крикнув він і так приострожив коня, що вуздечка висмикнулася з рук у Катліни і вона впала. Кінь стрибнув через неї і поранив її копитом у лоб.

Тоді намісник знову звернувся до блілого сеньйора:

— Мессіре, ви знаєте цю жінку?

— Зроду й не бачив, — сказав він, — це, напевне, якась божевільна.

Тоді Неле, піднімаючи Катліну, сказала:

— Якщо ця жінка божевільна, то я не божевільна, монсеньйоре, і нехай я умру від цього снігу, який зараз їм, — і вона взяла жменю снігу, — коли цей чоловік не знав моєї матері, коли він не видував у неї всіх грошей, коли він не вбив Клаасового пса, щоб украсти в цямрині криниці біля нашої хати сімсот каролі, що належали нещасному небіжчикові.

— Гансе, мій коханий, — плакала навколішках закривавлена Катліна, — Гансе, мій милий, поцілуй мене на знак примирення. Бачиш, як у мене тече кров: це душа пробила дірку і хоче вийти. Я зараз умру, не кидай мене. — Далі вона тихенько зашепотіла: — Колись ти вбив свого товариша з ревнощів отам, на греблі. — І вона

показала рукою в бік Дюдзееле. — Тоді ти мене кохав!

І вона обхопила руками коліна вершника і стала цілувати його чобіт.

— Хто цей убитий? — запитав намісник.

— Ні сном ні духом не відаю, монсеньйоре, — відповів той. — Чого нам слухати теревені цієї старчихи, їдьмо!

Навколо зібралася велика юрба: багаті й бідні городяни, ремісники, селяни — усі заступилися за Катліну і кричали:

— Справедливості, пане намісник, справедливості!

І намісник звернувся до Неле:

— Хто цей убитий? Говори правду, як перед Богом.

Неле, показуючи на блілого вершника, почала розповідати:

— Цей ось чоловік приходив щосуботи в keet до моєї матері, щоб виманити у неї гроші. Він убив свого приятеля, що звався Гільберт, на полі Серваса вад дер Віхте не з ревнощів, як гадає ця божевільна нещасниця, а щоб самому захопити всі сімсот каролію.

І Неле розповіла про любовні справи Катліни і про те, що чула Катліна тієї ночі, сховавшись за греблю, яка проходить через поле Серваса ван дер Віхте.

— Неле — злюка, — сказала Катліна, — так ганьбить Ганса, батька свого.

— Присягаюсь, — мовила Неле, — він завжди кричав орланом, щоб сповістити її, що прийшов.

— Брешеш! — крикнув вершник.

— О ні! — сказала Неле. — І монсеньйор намісник, і всі вельможні пани добре бачать, що ти зблід не від холоду, а від страху. Чому ж це не світиться вже твоє обличчя? Мабуть, забракло чарівної масті, якою ти натирався, щоб обличчя твоє блищало, наче осяяні блискавицею хвилі? Все одно, проклятий чаклує, тебе сплять біля ратуші. Це через тебе вмерла Сооткін, це ти довів до злиднів сироту, її сина. Ти, видно, вельможний пан, а коли приходив до нас, простих городян, то тільки один раз приніс грошей моїй матері, а потім відібрав у неї все.

— Гансе, — говорила Катліна, — натри мене бальзамом і візьми ще раз на шабаш. Не слухай Неле, вона злюка. Ти бачив кров, це душа пробила дірку і хоче вийти, я зараз умру й піду у рай — там мене не буде пекти вогонь.

— Замовкни, проклята відьмо, я тебе зовсім не знаю і не розумію, що ти варнякаєш!

— А проте, — сказала Неле, — це ти приїздив до нас із товаришем і сватав мене за нього. І ти знаєш, я цього аж ніяк не хотіла. Що зробив твій друг Гільберт, коли я запустила оці пазури йому в очі?

— Неле — злюка, — знову сказала Катліна. — Не слухай її, Гансе, коханий мій. Вона сердиться на Гільберта, бо той намагався взяти її силою. Але тепер він цього вже не зробить — його сточили хробаки. Гільберт був гидкий, Гансе, коханий мій, лише ти гарний. Неле зла.

На це намісник сказав:

— Жінки, ідіть собі з богом.

Але Катліна зовсім не хотіла йти від свого милого, її мусили силоміць відвести додому. А народ кричав:

— Справедливості, монсеньйоре, справедливості!

На гвалт з'явилися міські стражники. Намісник наказав залишитись, а сам звернувся до свого почту:

— Монсеньйори і мессіри! Незважаючи на всі права і привілеї, що ними користується славне дворянство Фландрії, я на підставі обвинувачень проти мессіра Йооса Даммана, і особливо таких тяжких, як чаклунство, мушу затримати його аж до того дня, поки його судитиме суд згідно з законами і постановами імперії. Мессіре Йоосе, віддайте мені вашу шпагу.

— Пане намісник, — сказав Йоос Дамман надзвичайно бундючне й пихато, — затримуючи мене, ви порушуєте закони Фландрії, бо самі ж ви не суддя. А ви добре знаєте, що без постанови суду дозволено затримувати лише фальшивомонетників, розбійників з великого шляху, паліїв, гвалтівників жінок, вояків, що покинули свого командира, чаклунів, що отруюють воду, ченців і черниць, що зреклися віри і втекли з монастиря. Отже, монсеньйори і мессіри, захистіть мене!

Дехто з них послухався був, але намісник звернувся до них:

— Монсеньйори і мессіри! Я представляю тут короля, графа і сенйора, мені дано право у складних випадках самому виносити постанову, а тому я наказую вам під страхом обвинувачення в заколоті сховати свою зброю.

Дворяни послухались, проте мессір Йоос Дамман все ще вагався. Тоді народ закричав:

— Справедливості, монсеньйоре, справедливості! Хай віддасть свою шпагу.

І хоч-не-хоч, а мусив він віддати зброю, злізти з коня. Два стражники відправили його до міської в'язниці. Проте замкнули його не до льоху, а в добру кімнату з заґратованими вікнами, де було йому тепло і де він мав м'яку постіль і смачну їжу, половину якої, щоправда, з'їдав тюремник.

4

Другого дня намісник, два судових писарі, двоє старшин і лікар пішли в Дюдзееле, щоб пошукати на полі Серваса ван дер Віхте тіло чоловіка, вбитого коло греблі.

Неле сказала Катліні:

— Ганс, твій коханий, просив, щоб ти відрізала руку в Гільберта. Сьогодні ввечері він закричить орланом, прийде до тебе додому і принесе сімсот каролію.

Катліна відповіла:

— Відріжу.

І справді, вона взяла ножа й пішла з Неле, а за ними урядовці суду. Вона йшла швидко і впевнено з Неле, гарненьке личко якої розчервонілось від ходи і стало ще краще.

Урядовці, старі, захекані, тремтіли від холоду і ледве встигали за ними. Вони здавалися чорними тінями на білому полі. Неле несла лопату. Коли вони дійшли до поля Серваса ван дер Віхте і вийшли на греблю, Катліна, показуючи праворуч у поле,

сказала:

— Гансе, ти й не думав, що я сховалася тут і вся аж тремтіла від дзенькоту шпаг. Гільберт скрикнув: "Криця холодна!" Гільберт був гидкий, а Ганс вродливий. Ти матимеш його руку, залиш мене саму.

Потім вона зійшла наліво, стала навколішки в снігу і тричі крикнула, скликаючи духів.

Тоді Неле дала їй лопату. Катліна тричі перехрестила лопату, потім накреслила на снігу труну і три перевернутих хрести — один на схід, другий на захід, третій на північ і промовила:

— Три — це Марс біля Сатурна і три — це відкриття під знаком Венери, ясної зірки. — Вона обвела труну великим колом і сказала: — Згинь, злий демоне, що стережеш тіло. — Тоді, ставши навколішки, почала молитись: — Дияволе-друже Гільберте! Ганс, мій пан і владар, наказав мені прийти сюди, відрізати в тебе руку і принести йому. Я повинна його слухатись. Не спали мене вогнем земним за те, що я порушую урочистий спокій твоєї могили. І прости мене заради Господа і всіх святих його.

Потім вона розбила лід на накресленій труні, дійшла до сирого дерну, а тоді до піску, і нарешті намісник, урядовці, Неле і сама Катліна побачили тіло чоловіка, біле, як вапно, бо воно лежало в піску. Він був у сірому суконному камзолі і такому самому плащі, його шпага лежала поряд із ним. На поясі висів у нього плетений гаманець, а в грудях під серцем стирчав широкий кинджал. Камзол був закривавлений, кров просочилася й на спину. Це був молодий хлопець.

Катліна відрізала у нього руку і сховала у свій кошик. Намісник дозволив їй це і наказав зняти з трупа всі відзнаки та одягу. Катліна запитала, чи й це Гансів наказ, і коли намісник відповів ствердно, вона виконала все.

Коли труп був роздягнутий, всі побачили, що він зсохся, як дерево, і анітрохи не згнів. Потім намісник та урядовці звеліли засипати його знову і пішли, а стражники понесли одяг.

Коли вони підійшли до в'язниці, намісник сказав Катліні, що Ганс її чекає, і вона радісно ввійшла туди.

Неле хотіла не пустити її, але Катліна водно повторювала:

— Я хочу бачити Ганса, мого пана.

І Неле, ридаючи, сіла на порозі в'язниці, бо знала, що Катліну взято під варту, як чарівницю, за те, що чаклувала й креслила на снігу.

І в Дамме говорили, що пощади їй не буде.

Катліну замкнули в західному підземеллі в'язниці.

5

Другого дня подув з Брабанту вітер, сніг розтанув, і луки залило водою.

А дзвін, прозваний borgstorm, скликав суддів на засідання трибуналу Vierschare під намет, бо дернові лави були мокрі.

Навколо суддів з'юрмився народ.

Йооса Даммана привели незв'язаного, в його дворянській одежі. Катліну привели

також, у тюремному халаті з сірого полотна, зі зв'язаними спереду руками.

На допиті Йоос Дамман признався, що вбив свого друга Гільберта на поєдинку шпагою. Коли ж йому зауважили: "Його вбито кинджалом", — він відповів:

— Я добив його уже на землі, бо він довго не вмирав. Я вам признаюсь у цьому, бо знаю, що за законами Фландрії заборонено переслідувати вбивцю, якщо минуло десять років.

Суддя запитав його:

— Ти не чаклун?

— Ні, — відповів Дамман.

— Доведи це, — мовив суддя.

— Я зроблю це слушного часу і в належному місці, а зараз не бажаю, — відповів Йоос Дамман.

Тоді суддя запитав Катліну, та вона не чула нічого — не зводила очей з Ганса.

— Ти — мій володар у зелених шатах, прекрасний, як ясне сонечко. Забери вогонь, мій коханий!

Тоді Неле відповіла за Катліну:

— Вона може сказати вам лише те, що вам відомо, панове судді. Вона ж не чаклунка, а просто божевільна.

Тоді суддя сказав:

— Чаклун — це той, хто свідомо диявольськими засобами намагається досягнути якоїсь мети. А тому ці двоє — чоловік і жінка — чаклуни і у своїх намірах, і в діях; він — бо давав їй масть, щоб полетіти на шабаш, і натирав своє обличчя, щоб світилося, як у Люцифера, з метою виманити гроші та задовольнити свою хіть; вона ж підкорилася йому, вважаючи його за диявола, і піддалася його волі. Він чинив злочини, а вона явна його співучасниця. Отже, тут не може бути пощади, я кажу це тому, що старшини й народ, як мені здається, надто поблажливо ставляться до цієї жінки. Щоправда, вона не вбивала, не крала, не насилала на людей чи на худобу пошестей, не лікувала хворих недозволеними ліками, а лише простими, всім відомими травами, чесно, по-християнському. Та вона хотіла доньку свою віддати дияволу, і коли б та, незважаючи на свій юний вік, сміливо і мужньо не опиралась цьому, то Гільберт оволодів би нею і вона стала б такою самою відьмою, як і мати. А тому я питаю вас, шановні панове судді, чи не вважаєте ви за потрібне їх обох узяти на тортури?

Старшини не відповіли нічого, показуючи цим, що вони не схвалюють тортур для Катліни.

Тоді суддя знову заговорив:

— Я так само, як і ви, пройнявся до цієї жінки жалем і співчуттям. Але ж хіба ця така покірна дияволу божевільна відьма не могла б відрізати серпом голову своїй доньці, як це вчинила з наказу нечистого Катріна Дарю у Франції зі своїми двома доньками, коли б цього зажадав її розпусний коханець? Або хіба не могла б вона з наказу того ж таки жахливого коханця наслати моровицю на худобу чи зіпсувати масло на маслоробні, вкинувши туди цукру? Хіба не брала б вона участі в чорних месах,

блудодійстві та іншій мерзоті? Хіба не могла б вона їсти людське м'ясо, вбивати дітей, щоб пекти з їхнього м'яса пироги, як це робив один пиріжник у Парижі? Не могла б відрізати литки у вішальників, щоб, принісши додому, вгризатися в них зубами, вчинивши тим самим найганебніше злодійство і блюзнірство? От через те я й гадаю, що судові слід піддати Катліну та Йооса Даммана тортурам, щоб допитатися, чи не вчинили вони, Катліна і Йоос Дамман, ще яких гірших злочинів, крім тих, що нам уже відомі. Адже ж Йоос Дамман признався нам тільки у вбивстві, а Катліна теж не все розповіла, ось чому, згідно з законами імперії, нам і належить чинити саме так, як я сказав.

І старшини ухвалили взяти їх на тортури в п'ятницю, тобто післязавтра.

Неле благала:

— Помилуйте, панове судді!

І народ кричав разом з нею. Але надаремне.

А Катліна не зводила очей з Йооса Даммана і повторювала:

— Я дістала Гільбертову руку, приходь по неї сьогодні вночі, мій коханий.

І їх знову відвели у в'язницю.

Там з наказу трибуналу тюремник приставив до кожного по два сторожі, які били їх щоразу, коли вони хотіли заснути, проте сторожі Катліни все ж таки дали їй виспатися, а сторожі Йооса Даммана жорстоко лупцювали його щоразу, тільки-но він заплющував очі або хоч схиляв голову.

Цілу середу й цілий четвер аж до вечора не давали їм ні їсти, ні пити, а в четвер увечері дали солоного м'яса з селітрою і солоної води також з селітрою. Це було початком тортур.

А вранці, коли обоє кричали від спраги, стражник повів їх у катівню.

Тут їх посадили одне проти одного і прив'язали до лав, обмотаних вузлуватими мотузками, які завдавали їм неймовірного болю. І обох примусили випити по склянці води з селітрою.

Коли Йоос Дамман, сидючи на лаві, закуняв, він дістав від стражників доброго прочухана.

Катліна сказала їм:

— Не бийте його, панове, ви ж можете покалічити його бідне тіло. Він же вчинив тільки один злочин — убив Гільберта, і то з ревнощів. Я хочу пити, і ти також, Гансе, мій коханий. Напоїть його першого! Води! Води! Нутро горить. Пожалійте його! Краще я вмру за нього. Пити!

Йоос відповів їй:

— Відьмо чортова, щоб ти здохла і луснула, як сука погана! Киньте її в огонь, панове судді! Я хочу пити!

Писарі записували всі його слова.

Тоді суддя запитав його:

— В чому ти ще признаєшся?

— Мені більш нема чого сказати, — відповів Дамман. — Ви знаєте все.

— Що ж, — мовив суддя, — коли він не хоче признатися, то сидітиме на цій лаві зв'язаний, без їжі і без сну, поки не скаже всього.

— І сидітиму, — сказав Йоос Дамман, — і буду втішатися, дивлячись, як страждатиме ота відьма. Як тобі подобається ця шлюбна постіль, голубонько?

А Катліна у відповідь простогнала:

— Холодні руки, гаряче серце, Гансе, мій коханий! Я пити хочу, голова горить!

— А ти, жінко, — звернувся до неї суддя, — не маєш чого більше сказати?

— Я чую, — відповіла вона, — колісницю смерті і стукіт сухих кісток. Ой, пити! І вона везе мене до широкої річки, повної води, свіжої, чистої води. Але вода ця — вогонь. Гансе, мій коханий, розв'яжи мотузки! Так, я в чистилищі. Я дивлюся на небо і бачу в раю господа Ісуса і святу Богородицю, таку милосердну. О Пречиста Діво Маріє, дай мені хоч краплиночку води! Кинь мені хоч один із цих чудових плодів!

— Ця жінка зовсім божевільна, — зауважив один із старшин, — її треба звільнити від тортур.

— Вона не більше божевільна, ніж я, — озвався Йоос Дамман, — це чистісінька гра і комедія. — І додав з погрозою в голосі, звертаючись до Катліни: — Хоч як прикидайся божевільною, а я побачу, як тебе палитимуть.

І, заскреготавши зубами, він засміявся зі своєї жорстокої вигадки.

— Пити хочу, — благала Катліна, — згляньтеся, пити! Гансе, коханий мій, дай пити. Яке біле твоє обличчя! Дозвольте мені підійти до нього, панове судді. — І раптом вона дико закричала: — Так, так, тепер вони запалили вогонь у моїх грудях, а дияволи прив'язали мене до цього пекельного ложа. Гансе, візьми свою шпагу і порубай їх, ти такий дужий. Води, пити, пити!

— Здохни ти, відьмо! — крикнув Йоос Дамман. — Заткніть їй чим-небудь пельку, щоб вона, мужичка ця, не сміла пащеку дерти проти мене, благородного дворянина.

На ці його слова один із старшин, ворог дворянства, відповів:

— Пане суддя, це буде проти всяких правил і звичаїв імперії — затикати рота тим, кого допитують, бо вони тут тільки для того і є, щоб казати правду і щоб ми могли судити їх на підставі їхніх спів. Це дозволено тільки в тому разі, коли обвинуваченого вже засуджено і він на ешафоті починав промовляти до натовпу, щоб викликати в народі жалість до себе і призвести до заколоту.

— Пити! — благала Катліна. — Дай мені пити, Гансе, коханий мій.

— А! Ти страждаєш, — вигукнув він, — проклята відьмище! Через тебе тільки одну я мучуся тут. Але стривай-но, в цій катівні ти не того ще зазнаєш, як припалять свічками, підвісять на дибу, заб'ють цвяхи під нігті на руках і ногах. Хай-но тебе посадять на домовину з гострим як лезо віком, тоді ти признаєшся, що зовсім не божевільна, а гидка відьма, якій наказав сам сатана коїти лихо благородним людям. Пити!

— Гансе, мій милий, — говорила Катліна, — не гнівайся на свою рабиню! Я витерплю тисячі мук заради тебе, мого пана. Пожалійте його, панове судді, дайте йому повний кухоль, а мені залиште хоч краплиночку. Гансе, чи не пора кричати орланом?

Суддя знову спитав Йооса Даммана:

— За що ж ви посварилися з Гільбертом і чого ти його вбив?

— Це сталося через одну дівчину в Гейсті, яку ми обидва хотіли мати.

— Через дівчину з Гейста?! — скрикнула Катліна, з усіх сил намагаючися встати з лави. — То ти мене обманював з іншою, чортів зраднику? А чи знаєш ти, що я сиділа за греблею і чула, як ти казав, що хочеш забрати всі Клаасові гроші? То ти їх, напевне, хотів загарбати, щоб пити на них із нею та гуляти? О, горе мені! А я ж віддала б йому свою кров, якби він міг перетворити її в золото! А ти — все для іншої! О, будь ти проклятий!

Тут вона раптом заплакала, засовалась на лаві і заговорила знову:

— Ні, Гансе, скажи, що ти кохатимеш свою рабиню, і я землю гребтиму своїми руками, а добуду тобі скарб. Я знаю, де він закопаний. Я ходитиму з ліщиновим прутиком[219], який нахилиється там, де є метал. Я знайду його і принесу тобі. Поцілуй мене, коханий, і ти будеш багатий. І ми щодня будемо їсти м'ясо й пити пиво; так, так, он ті, що там сидять, п'ють також пиво, холодне пиво, пінисте. О! Панове, дайте мені хоч краплиночку, я в вогні. Гансе, я добре знаю, де росте ліщина, тільки треба дочекатися весни.

— Замокни, відьмо, — крикнув Йоос Дамман, — я тебе зовсім не знаю! Тобі здається, що я Гільберт. Це він ходив до тебе на побачення, а ти, зла падлюко, звала його Гансом. Знай же, що мене звуть зовсім не Ганс, а Йоос. Ми були однакові на зріст, Гільберт і я. Я тебе зовсім не знаю. Це, напевно, Гільберт украв твої сімсот каролів. Пити! Мій батько заплатить вам сто флоринів за кухоль води. Я зовсім не знаю цієї жінки.

— Вельможні панове судді! — вигукнула Катліна. — Він каже, що зовсім не знає мене, але я ж його добре знаю і знаю навіть, що в нього на спині є брунатна, волохата родимка завбільшки з квасолину. Ах! Ти кохав дівку з Гейста! Хіба той, хто посправжньому кохає, соромиться своєї милої? Гансе, хіба ж я вже зовсім споганіла?

— Красуня! — обурився він. — Пика в тебе — як у свині в дощ, а тіло — як суха ломака. Гляньте на цю паскуду, що лізе в коханки до дворянина! Пити!

— Ти зовсім не те говорив, Гансе, мій солодкий володарю, коли я була на шістнадцять років молодша, — промовила Катліна, б'ючи себе в груди й по голові. — Це вогонь, що ось тут, висувив мені лице й серце. Не докоряй мені. Пам'ятаєш, як ми з тобою їли солоне, щоб більше випити, як ти казав, а зараз сіль у нашому нутрі, а пан суддя п'є бургундське. Нам не треба вина, дайте нам води. Ось біжить струмочок у траві, чисте джерельце. Яка ж то там добра, холодна вода! Ні, вона кипить. Це пекельна вода. — Катліна заплакала і крізь плач говорила: — Я не зробила нікому зла, а всі кидають мене у вогонь. Ой, пити! Адже ж і собакам бродячим дають воду. А я ж християнка, дайте води! Я нікому не зробила зла. Пити!

Тут один старшина зауважив:

— Ця відьма виявляє божевілля, коли йдеться тільки про вогонь, що палить її голову, як вона каже, що ж до всього іншого, то вона цілком здорова, бо хіба ж не вона допомогла нам знайти вбитого, виявивши при цьому цілком ясний розум? Коли

виявиться, що на спині у Йооса Даммана є волохата родимка, то це буде достатнім доказом того, що Йоос Дамман і є той диявол, через якого Катліна збожеволіла. Кате, ану покажи нам його спину.

Кат оголив йому шию і плечі і показав усім брунатну, волохату родимку.

— Ах, яка в тебе біла шкіра! А плечі, як у дівчини. Ти гарний, Гансе, мій коханий. Пити!

Потім кат увіткнув у родимку довгу голку, але кров не виступила.

Старшини зашепотілися поміж собою:

— Це диявол! Він убив Йооса Даммана і взяв на себе його подобу, щоб певніше дурити бідних людей!

Суддя і старшини перелякалися.

— Це диявол, його тіло зачароване.

А Йоос Дамман сказав:

— Але ж ви добре знаєте, що ніякі це не чари, що на тілі бувають нарости, які можна колоти, а кров не буде йти. Якщо Гільберт і брав гроші у цієї відьми, а вона таки справжня відьма, коли сама каже, що спала з дияволом, то він брав їх з доброї волі цієї паскуди, це була йому, дворянинові, винагорода за його любов. Повії завжди так роблять. А хіба ж нема на світі і розпусних молодиків, що їм, як і повіям, жінки платять за їхню силу і красу?

Старшини тим часом знову заговорили між собою:

— Чи бачили ви таку диявольську самовпевненість? З родимки в нього кров не виступила. Він убивця, диявол, чаклун, а хоче видати себе за простого дуелянта і звалити інші злочини на свого приятеля, такого самого диявола, тіло якого він убив, але не душу... Погляньте, яке в нього бліде обличчя, достоту як у дияволів, — червоне в пеклі, бліде на землі, бо вони ж зовсім не мають життєвого вогню, який червонить обличчя, а всередині в них самий попіл. Його треба знову посадити на вогнище, щоб він почервонів і згорів.

Тоді озвалась Катліна:

— Так, так, він диявол, проте диявол добрий, диявол ніжний. І святий Яків, його покровитель, дозволив йому вийти з пекла. І кожного дня молиться за нього Ісусу Христу. Він має бути в чистилищі тільки сім тисяч років: так хоче Свята Діва, але сатана цьому противиться. А проте Свята Діва зробить по-своєму. Хіба ж ви підете проти неї? Ось гляньте на нього: що в ньому є від диявола? Хіба тільки холодне тіло та лице, що блищить, як влітку морська хвиля під час грози.

Йоос Дамман крикнув:

— Мовчи, відьмо, через тебе ще сплять мене! — Потім, звернувшись до судді та старшин, сказав: — Подивіться на мене, хіба ж я диявол? Моє тіло, як і у всіх, з м'яса, кісток, крові й води. Я п'ю і їм, перетравлюю їжу і вивергаю, як і ви. Моя шкіра така, як і ваша, такі самі й ноги. Кате, роззуй мене, бо я не можу ворухнути зв'язаними ногами.

Кат трохи боязко роззув його.

— Дивіться, — мовив Йоос Дамман, показуючи свої білі ноги, — хіба це диявольські

роздвоєні копита! А що я блідий, то хіба ж серед вас нема таких блідих, як я? Ось я вже бачу трьох таких. Коли хто й грішить, то не я, а он та підла відьма та її клята донька-наклепниця. Звідки у неї могли бути гроші, які вона віддала Гільбертові, звідки ці флорини? Чи не від самого диявола, який заплатив їй, щоб вона звела наклеп і допровадила до смерті благородного, ні в чому не винного чоловіка? Це їх обох треба спитати, хто задавив у дворі собаку, хто відкопав схованку і спорожнив її, а потім утік, напевне, щоб заховати пограбований скарб десь-інде. Вдова Сооткін не звірялась мені, бо зовсім і не знала мене, а їм вона вірила і бачилася з ними щодня. Це вони обидві вкрали гроші, які належали імператорові.

Писар записував, а суддя звернувся до Катліни:

— Жінко, що ти скажеш на своє виправдання?

Катліна, закохано втупившись у Йооса Даммана, промовила:

— Настав час кричати орлану, мій коханий Гансе, в мене є Гільбертова рука. Вони кажуть, що ти віддаси сімсот каролі. Заберіть вогонь! Заберіть вогонь! — раптом закричала вона. — Пити! Пити! Голова горить! Бог і янголи їдять яблука на небі.

І вона зомліла.

— Розв'яжіть її, — сказав суддя.

Кат і його помічники розв'язали її. І всі побачили, що вона не встоїть на своїх набряклих ногах, бо кат надто міцно стягнув їх мотузком.

— Дайте їй пити, — сказав суддя.

Їй дали кухоль свіжої води, яку вона пожадливо стала пити, схопивши кухоль зубами, наче собака кістку, і довго не випускала його. Потім їй дали ще води, і вона хотіла напоїти Йооса Даммана, але кат вирвав кухоль у неї з рук. Вона впала і вмить заснула як мертва.

Йоос Дамман закричав тоді, як шалений:

— Я також хочу пити й спати! Чому ви даєте їй пити? Чому дозволяєте спати?

— Бо вона жінка, квола й божевільна, — відповів суддя.

— Вона вдає божевільну, — скрикнув Йоос Дамман, — вона відьма. Я хочу пити, я хочу спати!

І він заплющив очі, але помічники ката стали бити його по обличчю.

— Дайте мені ножа, — кричав він, — я посічу на шматки цих мужлаїв. Я дворянин, і мене ніколи не били по обличчю. Води! Спати! Я не винний. Я не брав цих семисот каролі — це Гільберт. Пити! Я ніколи не чаклував, не чарував. Я не винний, пустіть мене. Пити!

Тоді суддя запитав:

— А що ти робив з того часу, як покинув Катліну?

— Я не знаю ніякої Катліни, я не кидав її, — сказав він. — Ви питаєте мене про речі, що не стосуються до діла. Я не буду вам відповідати. Пити! Дайте мені поспати! Я вам сказав, що Гільберт винний у всьому.

— Розв'яжіть його, — сказав суддя. — Одведіть у в'язницю. Але щоб не їв і не спав, поки не признається у ворожбитстві і чаклуванні.

Це завдавало Дамману жорстоких страждань. Він так голосно кричав у в'язниці: "Пити! Пити!" — що всі люди чули, та жалю до нього не мали. Коли ж він засинав, а тюремники били його по обличчю, він схоплювався лютий, як тигр, і кричав:

— Я — дворянин, я вас усіх переб'ю, мужлаї прокляті! Я піду до короля, нашого володаря! Пити!

Але він не зізнавався, і його мучили далі.

6

Був травень, липа справедливості стояла зелена, зеленіли й дернові лави, на яких сиділи судді. Неле викликали свідчити. Цього дня повинні були оголосити вирок.

Навколо тиснувся народ — чоловіки, жінки, ремісники, міщани. Ясно світило сонце.

Катліна і Йоос Дамман були теж приведені сюди. Дамман, здавалося, ще більше зблід через тортури, спрагу й безсонні ночі.

Катліна, яка не могла встояти на своїх тремтячих ногах, показуючи на сонце, прохала:

— Заберіть вогонь, голова горить!

І ніжно дивилася на Йооса Даммана.

А він дивився на неї з ненавистю й презирством.

Його друзі дворяни були також тут. Їх викликали в Дамме до суду за свідків. Суддя почав так:

— Дівчина Неле, що так надзвичайно гаряче й мужньо виступала на захист своєї матері, знайшла листа, зашитого в кишені матеріної святкової сукні, що його підписав Йоос Дамман. А серед речей убитого Гільберта Рейвіша я знайшов сумку, а в ній другого листа від того ж таки Йооса Даммана, що ось стоїть перед нами як обвинувачений. Я їх маю при собі, щоб слушного часу, — а зараз він і настав, — ви пересвідчилися, наскільки цей чоловік упертий, і звільнили його або засудили згідно з законами і справедливістю. Ось пергамент, знайдений у сумці. Я його ще не чіпав і не знаю, чи вдасться його розібрати, чи ні.

Старшини страшенно збентежилися.

Суддя спробував розгорнути скручений пергамент, але це йому не вдавалось, і Йоос Дамман засміявся.

Один із старшин зауважив:

— Покладімо його у воду, а потім погріємо біля вогню. Якщо він злипся від якоїсь невідомої речовини, то вогонь і вода все одно відкриють нам таємницю.

Принесли воду. Кат розпалив великий вогонь. Крізь зелені віти липи справедливості здіймався в чисте небо сизий дим.

— Не кладіть листа у воду, — сказав один старшина, — бо якщо він написаний розчином нашатиру, то літери можуть змазатись.

— Ні, — сказав присутній тут лікар, — букви не змажуться, вода тільки розмочить липку речовину, яка не дає розгорнути це таємниче писання.

Пергамент поклали у воду, і, коли він розмок, його легко розгорнули.

— Тепер, — сказав лікар, — нагрійте його біля вогню.

— Так, так, — сказала Неле, — нагрійте біля вогню, пан лікар мав рацію, бо вбивця аж зблід і ноги в нього затремтіли.

На це мессієр Йоос Дамман відповів:

— Я нітрохи не зблід і не тремчу, ти, відьомський виплодку, мужицьке поріддя, що хочеш смерті дворянина. Але тобі це не вдасться. Пергамент напевне згнив, пролежавши шістнадцять літ у землі.

— Пергамент цілий, — зауважив один старшина, — сумка на шовковій підкладці, а шовк не гниє у землі, і тому хробаки не сточили пергаменту.

Пергамент погріли на вогні.

— Пане суддя, пане суддя, — скрикнула Неле, — ось на вогні виступили літери! Накажіть прочитати, що там написано.

Коли лікар намірився читати, мессієр Йоос Дамман простягнув руку, щоб вирвати пергамент. Та Неле, як вітер, прискочила до нього і схопила його за руку.

— Ти й не торкнешся до нього, — сказала вона, — бо там смертний вирок або тобі, або Катліні. Твоє серце тепер обливається кров'ю, душогубе, а наші серця сходять кров'ю вже п'ятнадцять років. П'ятнадцять років страждає Катліна, п'ятнадцять років горить її мозок у голові через тебе. П'ятнадцять років, як умерла Сооткін від мук. П'ятнадцять років, як ми ходимо обдерті, голодні і гордо терпимо тяжкі злидні. Читайте листа! Читайте листа! Суддя творить волю Божу на землі, бо він справедливий. Читайте листа!

— Читайте листа! — кричали, плачучи, жінки й чоловіки. — Молодець, Неле! Читайте! Читайте листа! Катліна зовсім не відьма!

І писар почав читати:

— "Благородному Гільбертові, синові Віллема Рейвіша, від дворянина Йооса Даммана привіт!

Щасливий друже!

Не марнуй грошей — не грай ні в карти, ні в кості. Я тобі зараз скажу, як виграти напевне. Зробімося з тобою дияволами, але гарними, такими, щоб у тебе вмиль закохувалися жінки й дівчата. Будемо вибирати вродливих і багатих, і к бісу пошлемо поганих і бідних. І нехай платять за насолоду. На цьому я за півроку заробив у Німеччині п'ять тисяч *rixdaelder*'ів. Коли жінка полюбить, то ладна віддати коханцеві останню спідницю чи сорочку. Тільки уникай скупердяйок зі стиснутими губами — ті не квапляться платити за втіху. Щоб удавати вродливого диявола, коли твоя любка запросить тебе на ніч, сповіщай її криком якого-небудь нічного птаха про своє прибуття. А щоб мати вигляд справжнього страшного диявола, намаж обличчя фосфором, і він, поки вогкий, буде світитися. Правда, тхне він погано, але вони думатимуть, що то пекельний запах. Вбивай усіх, хто тобі заважатиме, — чоловіків, жінок, тварин.

Скоро ми з тобою підемо до Катліни, гарної, славної молодички, її донька Неле — моє поріддя, якщо Катліна була мені вірна, дівчина гарненька й привітна. Ти візьмеш її без великого клопоту; дарую її тобі, бо мене не обходять байструки, про яких і не

можеш знати напевне, чиї вони. В її матері я вже витяг двадцять три каролі з лишком, увесь її достаток. Але вона ще десь ховає скарб (як здогадуюсь, бо не дурний же я), спадок еретика Клааса, спаленого в Дамме: сімсот каролі, що підлягають конфіскації. Але добрий король Філіпп, який спалив стільки своїх підданих, щоб забрати їхній спадок, не зміг цього разу накласти лапу на ці червінчики. А в моєму гаманці вони заважать більше, ніж у його. Катліна мені сказала, де вони. Ми поділимося з тобою тими червінчиками. Але ти мені віддаси більшу частину, бо це ж я дізнався про них.

А тих жінок, що будуть нам, як рабині, служити і вірно любити, візьмемо в Німеччину. Там ми навчимо їх удавати дияволиць та чортиць і закохувати в себе багатих городян і дворян, їм плататимуть за кохання дзвінками *rixdaelder'*ами, оксамитом, шовками, золотом, перлами й різними дорогоцінностями, ну і ми будемо на це жити з ними. І таким чином без усякого клопоту станемо багатими і потихеньку від наших дияволиць і чортиць будемо розважатися з кращими за них, яких ми також примусимо платити нам за любов. Всі жінки дурні і шаліють перед чоловіком, який зумів розпалити в них любовний вогонь, що його вклав їм усередину Господь Бог. Катліна й Неле ще дурніші за інших, і коли повірять, що ми дияволи, то будуть слухатися нас без відмови. Ти називайся своїм власним ім'ям, але навіть і не згадуй батькового прізвища — Рейвіш. Бо в разі, коли жінок схоплять, ми втечемо, а вони нас не викажуть, бо не знатимуть, хто ми.

Ну, хай тобі щастить, мій любий! Фортуна всміхається молодим, як казав його найсвятіша величність небіжчик Карл V, великий мастак у ділах любовних і воєнних".

Закінчивши читання, писар додав:

— Ось і весь лист, а підписаний він: "Йоос Дамман, дворянин".

І народ закричав:

— Смерть душогубові! Смерть чаклунові! У вогонь спокусника! На шибеницю розбійника!

Тоді суддя промовив:

— Ану тихо, люди добрі, дайте нам спокійно й тверезо обміркувати справу цього чоловіка. — І, звернувшись до старшини, сказав: — Я хочу, щоб ви послушали й другого листа, якого знайшла Неле в зашитій кишені святкової сукні Катліни. Ось що в ньому написано:

"Чарівна відьмочко! Ось тобі рецепт зілля, що його прислала мені жінка самого Люцифера. При допомозі цього зілля ти зможеш полетіти на сонце, на місяць, на зорі, порозмовляти з духами стихій, які зносять наші молитви до Бога, літати над різними містами, селами, річками, полями й лугами. Змішай рівними дозами і звари: *stramonium*[220], *solarium somniferum*[221], блекоту, свіжий цвіт коноплі, беладонну і опій.

Якщо хочеш, то ввечері ми полетимо на шабаш духів, тільки люби мене дужче і не будь такою скнарою, як того вечора, коли ти відмовилась дати мені десять флоринів, сказавши, ніби їх у тебе нема. Я знаю, що ти ховаєш скарб, а не хочеш сказати, де він. Невже ж ти більше не любиш мене, моє серденько миле?

Твій холодний диявол Ганс".

— Смерть чаклунові! — закричав народ.

Суддя сказав:

— Треба порівняти почерки.

Порівняли, і виявилось, що обидва листи писала та сама рука.

Тоді суддя сказав до присутніх на суді дворян:

— Чи це справді стоїть перед вами Йоос Дамман, син старшини з Кейре, що коло Гента?

— Так, — гукнули вони.

— А чи знали ви, — запитав він знову, — мессіра Гільберта, сина Віллема Рейвіша, дворянина?

Один із дворяни на ім'я Ван дер Зікелен, відповів:

— Я з Гента, мій steen на площі архангела Михаїла. Я знав Віллема Рейвіша, дворянина, старшину з Кейре біля Гента. Ось уже п'ятнадцять років, як у нього зник син двадцяти трьох років, картяр, гульвіса й ледащо. Але все йому прощалося через молоді літа. І з того часу він як у воду впав, ніхто його не бачив і не чув. Будь ласка, дайте я гляну на шпагу, кинджал і сумку небіжчика.

Оглянувши їх, він сказав:

— На руків'ї шпаги і кинджала я бачу три срібних риби на блакитному тлі. Це герб Рейвішів. Такий самий герб видно на золотому замочку сумки. А оцей другий, що то за кинджал?

Суддя відповів:

— Цей кинджал стримів у тілі Гільберта Рейвіша, сина Віллемового.

— Я бачу на ньому, — сказав дворянин, — герб Дамманів: зубчата вежа на срібному полі. І хай будуть мені свідками сам Бог і всі святителі його!

Інші дворяни підтвердили:

— Ми також свідчимо, що то герби Рейвішів і Дамманів. Хай нам допоможе Бог і всі святителі його!

Тоді суддя сказав:

— На підставі свідчень, нами вислуханих, і листів, прочитаних на суді старшин, ми оголошуємо, що мессір Йоос Дамман — чаклун, убивця, спокусник жінок, крадій королівського добра і, як такий, винний в образі величності небесної і земної.

— Ви багато наговорили, панове судді, — сказав на те Йоос, — але не засудите мене, бо бракує достатніх доказів. Я не чаклун і ніколи не чаклував; біса я тільки вдавав із себе. Що ж до мого обличчя, яке світилось, то засіб, як це робити, відомий всім. А дання, яке я готував для неї, мало у своєму складі крім блекоти, рослини отруйної, тільки речовини, що викликають сон. Коли ця жінка, справжня таки відьма, його вживала, вона западала в сон, і їй верзлось, ніби вона летить на шабаш, ніби кружляє там у хороводі, обернувшись спиною до центра, поклоняється дияволу в подібі цапа, що сидить на престолі. А коли танець закінчувався, вона йшла цілувати його під хвіст, як роблять усі відьми, а потім віддавалася зі мною протиприродним пестошам, що

тішили її розпусну душу. Якщо в мене були холодні руки й холодне тіло, то це ознака молодості, а не чаклунства. Любовна забава швидко нагріває. Але Катліна уперто вірила в те, що сама вигадала, і вважала мене за диявола, хоч я й був чоловік з м'яса й кісток, такий достоту, як і ви, отут присутні. Вона сама винна, що вважала мене за диявола і приймала у своє ліжко. Це ж гріх і ділом, і помислом проти Бога і Святого Духа. Отже, це вона, а не я, вчинила злочин чаклунства, вона повинна бути спалена на вогнищі як запекла і злостива відьма, що прикинулась божевільною, щоб приховати свої злочини.

Його перебила Неле.

— І ви слухаєте цього душогуба? — вигукнула вона. — Він, як продажна дівка з кружечком на рукаві, промишляє і торгує любов'ю. Ви чули його? Щоб урятувати себе, він хоче послати на вогнище ту, яка все йому віддала.

— Неле зла, — сказала Катліна, — не слухай її, Гансе, мій коханий.

— Ні, — промовила Неле, — ні, ти не людина, ти жорстокий, боягузливий диявол. — І, обійнявши Катліну, вона сказала: — Панове судді, не слухайте цього блідолицького злочинця. У нього тільки одне бажання — бачити, як сплять мою матір, що тільки Богу Духа винна, бо хіба ж її вина в тому, що Господь уразив її божевіллям і що вона вірить усьому, що їй увижається. Вона багато вистраждала і тілом і душею. Не засуджуйте ж її на смерть, пайове судді! Нехай вона, ні в чому не винна, доживе спокійно сумне своє життя.

А Катліна все торочила:

— Неле зла, не вір їй, Гансе, мій володарю!

У натовпі жінки плакали, а чоловіки говорили:

— Помилуйте Катліну!

Йооса Даммана взяли знову на тортури, і він признався у всьому, що накоїв, після чого суддя і старшини ухвалили такий вирок: позбавити його дворянства й спалити живцем на повільному вогні, і цю кару він відбув другого дня перед ратушею, повторюючи до останнього подиху:

— Спалить відьму, тільки вона винна! Хай проклятий буде Бог! Мій батько вб'є всіх суддів!

А народ гомонів:

— Чи бачили ви? Ще й кляне і зневажає Бога. Хай же здиha, як пес.

Другого дня суд ухвалив вирок і щодо Катліни. Її засудили на випробування водою в Брюггському каналі. Коли вона впливе, то буде спалена, як відьма, а коли втопиться, то значить, вона християнка, і поховають її по-християнському на цвинтарі.

А ще через день Катліну, босу, одягнуту в чорну полотняну сорочку, зі свічкою в руці, урочисто повели попід деревами до каналу. Попереду, співаючи похоронних молитов, ішли настоятель Собору Богоматері, вікарії і паламар з хрестом, а позаду — судді міста Дамме, старшини, писарі, громадські стражники, профос, кат і двоє його помічників. На обох берегах каналу зібралися величезні юрби — жінки плакали, чоловіки ремствували, і всі жаліли Катліну, що йшла покійно, як невинне ягнятко, не

знаючи, куди їй нащо її ведуть, і лише повторювала:

— Заберіть вогонь, голова горить! Гансе, де ти?

А серед натовпу Неле кричала:

— Утопіть і мене з нею!

Але жінки не пускали її до Катліни.

З моря дув пронизливий вітер. З сірого неба падав у воду дрібний град. Коло берега стояв човен, якого і взяв кат зі своїми помічниками ім'ям його королівської величності. З їхнього наказу Катліна спустилася в човен. Кат стояв біля неї і, як тільки профос подав знак, махнувши жезлом правосуддя, кинув її у воду. Вона поборсалась трохи, намагаючись виплисти, але не змогла і з криком: "Гансе, Гансе, рятуй!" — пішла на дно.

І народ сказав:

— Ця жінка не відьма.

Кілька чоловік кинулись у воду і витягли Катліну вже непритомну і геть задубілу, наче труп. Її віднесли в таверну і поклали біля великого вогню. Неле зняла з неї мокру одіж і переодягла в сухе. Опритомнівши, Катліна тремтіла й цокотіла зубами і тільки сказала: "Гансе, дай мені шерстяну накидку".

Катліна не могла більше нагрітись і третього дня вмерла. І її поховали на цвинтарі.

А Неле, zostавшись сиротою, переїхала в Голландію, до Розі ван Аувегем.

7

А Тіль Клаас Уленшпігель плаває на зеландських шхунах, буєрах, корветах.

Носить вільне море відважні фліботи, і на кожному по вісім, десять, а то й двадцять чавунних гармат. І вивергають вони смерть і погибель на іспанських катів.

Став він майстерним гармашем, Тіль Уленшпігель, Клаасів син; любо глянути, як він наводить, як точно влучає, як продірявлює борти ворожих кораблів, неначе вони з масла.

На капелюсі в нього срібний півмісяць з таким написом: *Liever den Turc als den Paus* — Краще служити туркові, ніж папі.

Коли він збігав на корабель легко, як кіт, спритно, як білка, завжди з якоюсь пісенькою і з веселими примовками, всі матроси здивовано питали:

— Чого це ти, хлопче, такий молодий? Бо ж кажуть, що ти вже давненько народився в Дамме?

— У мене зовсім нема тіла, тільки дух, — казав він, — а моя кохана Неле схожа на мене. Дух Фландрії, любов Фландрії — ми не помremo ніколи.

— А проте кров із тебе йде, як поранять, — казали матроси.

— Це тільки так здається, — відповів Уленшпігель, — насправді ж це вино, а не кров.

— То давай ми проштрикнемо тобі живота рожном.

— Тоді доведеться мені випорожнитись, — відповів Уленшпігель.

— Ти глузуєш із нас.

— Як гукнеш, так і відгукнеться, — відповідав Уленшпігель.

На щоглах їхніх кораблів мають гаптовані корогви католицьких церков. Самі гези одягнуті в оксамит, парчу, шовки, золоті й срібні ризи, в які одягаються абати під час урочистих відправ.

На головах митри, в руках патериці, попиваючи монастирське вино, — ось як несли гези вахту на своїх кораблях.

І дивно було бачити, коли з цих багатих шат висовувалась раптом міцна натруджена рука, що звикла стискати аркебузу, алебарду чи списа, і люди з суворими обличчями, обвішані блискучими пістолями й ножами, з золотих чаш пили абатське вино, що стало тепер вином свободи.

Вони співали й гукали: "Хай живе гез!" — і літали по океану й Шельді.

8

Саме тоді гези, серед яких були Ламме та Уленшпігель, взяли Горкум[222]. Командував ними капітан Марін. Цей Марін працював колись на греблі простим робітником, а тепер став страшенно пихатий і чванливий. Він підписав з Гаспаром Турком, захисником Горкума, капітуляцію, на підставі якої сам Турок, ченці, громадяни і солдати, що перебували в цитаделі, мали право вільно вийти з зарядженими мушкетами, з запасною кулею і з усім, що могли нести на собі, крім церковного майна, що ставало власністю переможців.

Проте капітан Марін з наказу мессіра де Люме хоч і випустив усіх громадян і вояків, але затримав дев'ятнадцять ченців.

Тоді Уленшпігель сказав:

— Слово солдата повинно бути як золото. Чому ж він не додержав свого слова?

Один старий гез відповів йому:

— Ченці — це пекельні виплодки, проказа, від якої гине народ, ганьба для країни. Відколи сюди приїхав герцог Альба, то вони позадирали носи в Горкумі. Особливо один із них, священик Ніколя, пихатіший за павича, лютіший за тигра. Кожного разу, коли він проходив зі святими дарами, з облатками, спеченими на собачому салі, він у злісній нестямі дивився на ті будинки, звідки не виходили жінки, щоб упасти навколішки перед ним, і доносив суддям на тих, хто не вклонявся перед його ідолом з глини і позолоченої міді. А інші ченці брали з нього приклад. Ось чому на Горкум і звалилось таке велике лихо, такі жорстокі карі і спалення. Капітан Марін добре зробив, що затримав ченців, а то вони, об'єднавшись з іншими, пішли б по селах, замках, містах і містечках і стали б підбурювати проти нас і під'юджувати народ, щоб палив нещасних реформатів. Псів тримають на цепу, поки не здохнуть. На цеп ченців, на цеп bloedhond'ів, кривавих герцогських псів. У клітку, за ґрати катів! Хай живе гез!

— Воно-то так, — мовив Уленшпігель, — але принц Оранський, друг свободи, вимагав, щоб усім, хто здався, була забезпечена свобода совісті і недоторканність майна.

Старі гези відповіли:

— Крім ченців. Так хоче адмірал, а він сам собі пан, він узяв Бріль. За ґрати ченців!

— Слово солдата — золото! Чому він його не дотримує? — стояв на своєму

Уленшпігель. — 3 ченців у тюрмах знущуються страшенно.

— Видно, попіл не б'ється більше у твої груди, — сказали йому. — Сто тисяч родин, через королівські укази, мусили переселитись бозна-куди, на північний захід, в Англію, і понесли з собою ремесла, промисловість, багатства вашої країни. Отже, жалій тих, хто призвів нас до такої руїни! Відколи став панувати Карл П'ятий, він же і Кат Перший, і теперішній кривавий король — Кат Другий, то вже загинуло в муках сто вісімнадцять тисяч чоловік. Хто ніс похоронні факели при цих убивствах, горі, сльозах? Ченці та іспанські солдати. Невже ти не чуєш, як стогнуть душі загиблих?

— Попіл б'ється в мої груди, — відповів Уленшпігель. — Але слово солдата — золото.

— Гаразд, — сказали вони. — А хто хотів відлученням і прокляттям зробити наш народ вигнанцем з-поміж народів? Хто озброїв би проти нас, якби змога, небо і землю, Бога і диявола і все їхнє кодро святих угодників та угодниць? Хто підливав бичачої крові в причастя? Хто пускав фальшиві сльози дерев'яним статуям? Хто, як не прокляті попи і зграї ченців-ледацюг, примушував нашу країну співати *De profundis*[223], і то для того тільки, щоб зберегти свої багатства, свій вплив на ідолопоклонників, щоб панувати в нашій нещасній країні за допомогою нищення, вогню, крові? В клітку вовків, що нищать людей на землі, в клітку гієн! Хай живе гез!

— Слово солдата — золото, — відповів Уленшпігель.

Другого дня прибув гонець від мессіра де Люме з наказом перевезти дев'ятнадцять полонених ченців із Горкума в Бріль, де був адмірал.

— Вони будуть повішені, — сказав капітан Марін Уленшпігелеві.

— Ні, поки я живий, — ні, — відповів той.

— Мій сину, — сказав Ламме, — хоч не кажи цього панові де Люме. Він лютий і повісить тебе разом з ними, це напевне.

— Я скажу тільки правду, — відповів Уленшпігель. — Слово солдата — золото.

— Якщо ти зможеш їх урятувати, — сказав Марін, — то веди сам барку в Бріль та візьми стерновим Рохуса і, якщо хочеш, Ламме.

— Візьму, — відповів Уленшпігель.

Барка стояла, прив'язана коло Зеленої набережної. В неї посадили дев'ятнадцять ченців. Рокус боязко взявся за стерно. Уленшпігель і Ламме, добре озброєні, сіли на носі. Голодних ченців вартували негідники-солдати, що затесалися між гезів лише задля грабунку. Уленшпігель дав ченцям їсти й пити.

— Це зрадник, — шепталися між собою солдати-негідники.

Дев'ятнадцять ченців зі смиренным виглядом сиділи посеред барки і аж тремтіли, хоч і був липень, ясно світило і пекло сонце, а з моря повівав теплий вітерець. Він надимав вітрила череватої барки, що важко врізалася в зелені хвилі.

Отець Ніколя звернувся до стернового:

— Рохусе, невже нас везуть на Поле шибениць? — Потім став клясти, повернувшись у бік Горкума: — О місто Горкум! Яке лихо жде тебе попереду! Прокляте будеш ти поміж містами, бо в тобі зросло насіння ересі! О місто Горкум! Ангел-хранитель не буде

стояти на сторожі брам твоїх. Він більше не оберігатиме цнотливості жінок твоїх, не вселятиме відваги в чоловіків і не стерегтиме багатства твоїх купців! О місто Горкум! Будь ти прокляте навіки, нещасне!

— Прокляте, прокляте! — підхопив Уленшпігель. — Хіба заслуговує прокляття гребінець, що вичесав іспанські воші, чи пес, що порвав свого ланцюга, чи кінь, що скинув з себе жорстокого вершника? Сам ти будь проклятий, проповіднику безглуздий, коли тобі не подобається, що ламають палицю, хоч би й залізну, на спині тирана!

Чернець замовк, опустив очі і, здавалось, закам'янів у священному гніві.

Солдати-негідники, що затесалися між гезів заради грабунку, не відходили від ченців, які знову зголодніли.

Уленшпігель попросив для них сухарів і оселедців, але господар барки відповів:

— Кинути б їх у Маас, щоб вони нажерлися там свіжих оселедців.

Проте Уленшпігель дав їм увесь свій хліб і ковбасу, а також і все, що було в Ламме. Господар барки і солдати-негідники стали ремствувати:

— От зрадник, — говорили вони, — годує ченців, треба донести на нього.

У Дордрехті барка пристала до Bloemenkey — до Набережної квітів.

Чоловіки, жінки, хлопчачи, дівчата юрбами побігли дивитися на ченців; показуючи на них пальцями та погрожуючи кулаками, гукали:

— Погляньте на цих шахраїв, на цих святенників, що тягли людські тіла на вогнище, а душі у вогонь вічний! Подивіться на цих розжирілих тигрів, на цих череватих шакалів!

Ченці похнюпили голови і не посміли й слова сказати. Уленшпігель помітив, що вони знову почали тремтіти.

— Ми знову голодні, добрий солдатику, — сказали вони.

Тоді озвався хазяїн барки:

— Хто завжди п'є, хоч скільки дай? Сухий пісок. Хто завжди пхає у свою пельку? Чернець.

Проте Уленшпігель пішов до міста, купив там хліба, шинки і великий дзбан пива.

— Їжте й пийте, — сказав він. — Ви наші полонені, але я вас урятую, якщо тільки зможу. Слово солдата — золото.

— Нащо ти їх годуєш? Вони ж тобі не заплатять, — казали негідники-солдати і почали нишком перешіптуватись: — Він обіцяв їх урятувати, треба за ним дивитися.

На світанку вони прибули в Бріль. Брама перед ними відчинилась, і voetlooper — гонець — побіг доповісти мессіру де Люме про їхнє прибуття.

Отримавши цю звістку, той покvapно одягнувся, сів на коня і в супроводі кількох вершників та озброєних піхотинців поїхав до брами.

І тут Уленшпігель удруге побачив лютого адмірала, одягнутого, як вельможний пан, що живе в розкошах.

— Здорові були, шановні панотчики, — глузливо сказав він. — Покажіть-но руки. А де кров графа Егмонта і графа Горна? Ви мені показуєте білі лапи, а на них же їхня кров!

Чернець, на ім'я Леопард, відповів:

— Роби з нами що хочеш. Ми ченці. Ніхто за нас не заступиться.

— Він правильно сказав, — озвався Уленшпігель, — бо чернець порвав з усім світом, з батьком, з матір'ю, з братом, сестрою, дружиною і коханою і в останню годину йому ні до кого звернутися. А все-таки, ваша вельможність, я спробую це зробити. Капітан Марін, підписуючи капітуляцію Горкума, дав обіцянку, що ченці будуть випущені на свободу нарівні з усіма. А тим часом вони були затримані без усякої на те причини. Я чув, що їх мають повісити. Монсеньйоре, уклінно прошу вас помилувати їх, бо слово солдата — золото.

— А ти хто такий? — запитав мессієр де Люме.

— Монсеньйоре, — відповів Уленшпігель, — я фламандець, з прекрасної країни Фландрії, і селянин, і благородний дворянин — усе разом. Тиняюся по світу, хвалю все гарне і добре, глузую з глупоти на весь голос. Я і вас вихвалитиму, якщо ви додержите обіцянки, даної капітаном: адже слово солдата — золото.

Але солдати-негідники, що супроводили ченців, сказали:

— Монсеньйоре, він зрадник. Він обіцяв їх урятувати, давав їм хліб, ковбасу, шинку, пиво, а нам нічого.

Мессієр де Люме звернувся до Уленшпігеля:

— Фламандський бродяго, ти потураєш ченцям, то й будеш повішений разом із ними.

— Не боюсь, — відповів Уленшпігель, — а слово солдата — золото.

— Чого це ти так розходився? — мовив де Люме.

— Попіл б'ється в мої груди, — відповів Уленшпігель.

Ченців зачинили в повітці, а разом з ними й Уленшпігеля. Тут вони хотіли одвернути його від ересі богословськими аргументами, але він, слухаючи їх, заснув.

Тим часом як де Люме сидів за столом, повним наїдків і напоїв, із Горкума прибув посланець від капітана Маріна з копією листа Мовчазного, принца Оранського, де наказувалось: "Представникам влади як у містах, так і на селі охороняти права й безпеку духівництва так само, як і всіх інших станів".

Гонець попросив провести його до самого де Люме, щоб віддати у власні руки копію листа.

— А де оригінал? — запитав його де Люме.

— У мого начальника Маріна, — відповів посланець.

— І цей мужлай сміє посилати мені копію! — скрикнув де Люме. — Де твоя перепустка?

— Ось, монсеньйоре, — відповів посланець.

Мессієр де Люме почав голосно читати:

— "Монсеньйор і капітан Марін Бранд наказує всім начальникам, губернаторам і урядовим особам республіки вільно пропускати..."

Де Люме грюкнув по столу кулаком і розірвав перепустку.

— Боже милий! — вигукнув він. — Куди вже суне носа цей голодранець Марін! Таж

він, поки не взяв Бріля, радий би був гнилого оселедця згризти. Величає себе монсенйором і капітаном і посилає мені свої накази! Він наказує! Скажи своєму начальникові, хоч він і капітан, і монсенйор, хоч він наказує і командує, а ченці будуть повішені, і то негайно, а разом з ними і ти, якщо цієї ж миті не зникнеш з-перед моїх очей.

І він так штурхонував гінця ногою, що той кулею вилетів із кімнати.

— Пити! — загорлав він. — Чи ви бачили такого нахабу, як Марін? Мене аж занудило від люті. Негайно ж повісити ченців у повітці, а цей фламандський пройдисвіт хай дивиться, як їх будуть вішати, і хай потім прийде до мене після страти. Побачимо, чи він тоді посміє сказати, що я погано вчинив. Боже милий! На якого біса всі оці горщики й склянки?

І він почав трошити все, що було під руками, посуд із брязкотом летів додолу, та ніхто не смів сказати йому й слова. Слуги хотіли позбирати битий посуд, та він не дозволив. Він вихиляв келих за келихом, ходив великими кроками по череп'ю, трошив його і ще більше лютував.

До нього привели Уленшпігеля.

— Ану-ну, — почав він, — то що там новенького з твоїми друзями ченцями?

— Їх повішено, — сказав Уленшпігель, — і мерзотник-кат, що повісив їх, розпоров одному після смерті живіт і боки, наче якій свині, щоб продати сало аптекареві. Слово солдата вже не золото.

Під ногами у де Люме затріщали черепки.

— То ти ще смієш перечити мені, — крикнув він, — скотино чотиринога! Ну то й ти помреш, і то ганебною смертю — не в повітці, а на площі, щоб усі бачили.

— Сором вам, — сказав Уленшпігель, — сором і нам. Слово солдата вже більш не золото.

— Чи замовкнеш ти, мідяна макітро? — крикнув де Люме.

— Сором тобі, — сказав Уленшпігель, — слово солдата більше не золото. Краще б ти карав мерзотників, що торгують людським салом.

Тоді мессієр де Люме кинувся до нього і замахнувся, щоб ударити.

— Бий, — промовив Уленшпігель, — я твій в'язень, але зовсім тебе не боюсь. Слово солдата більше не золото.

Мессієр де Люме вихопив шпагу і напевне вбив би Уленшпігеля, якби не нагодився Трелонг, який схопив його за руку і сказав:

— Що ти робиш? Це відважний хлопець, він не вчинив ніякого злочину!

Де Люме трохи отямився і сказав:

— Хай просить у мене пробачення.

Та Уленшпігель стояв на своєму:

— Не буду.

— Хай принаймні визнає, що я мав право так робити, — крикнув де Люме роздратовано. Уленшпігель відповів:

— Я не лизатиму чобіт панам. Слово солдата уже не золоте.

— Хай поставлять шибеницю, — наказав де Люме, — і відпровадьте його туди! Там він почує слово мотузяне.

— Нехай, — сказав Уленшпігель, — але я перед усім народом крикну: "Слово солдата вже більше не золото!"

Шибеницю поставили на Великому ринку. Звістка про те, що будуть вішати Уленшпігеля, хороброго геза, вмить облетіла все місто. Народ пройнявся жалем і співчуттям до нього. Всі кинулись на Великий ринок; мессір де Люме верхи на коні, також прибув до місця страти, щоб самому подати знак, коли вішати.

Він безжалісно глянув на Уленшпігеля, що стояв на сходах роздягнутий, в самій сорочці, з прив'язаними до тіла руками, з мотузкою на шиї, і на ката, готового до своєї справи.

Трелонг сказав йому:

— Монсеньйоре, помилуйте його, він же зовсім не зрадник. Ніколи ще не вішали людей лише за щирість і милосердя.

Чоловіки й жінки з натовпу, почувши Трелонгові слова, почали також кричати:

— Помилуйте, монсеньйоре, пожалійте й помилуйте Уленшпігеля!

— Цей мідноголовий дурень посмів зухвало мені перечити, — сказав де Люме. — Хай просить пробачення і визнає, що я зробив правильно.

— Чи згоден ти просити пробачення і визнати, що він зробив добре? — запитав Трелонг Уленшпігеля.

— Слово солдата вже більше не золото, — відповів Уленшпігель.

— Вішайте його, — сказав де Люме.

Кат уже хотів смикнути мотузку, коли раптом молода дівчина, вся в білому, з вінком на голові, збігла як несамовита на ешафот, кинулася Уленшпігелеві на шию і сказала:

— Він мій. Я беру його за чоловіка!

Весь народ заплескав у долоні, а жінки закричали:

— Щастя тобі, дівчино, що врятувала Уленшпігеля!

— А це ж що таке? — запитав мессір де Люме.

Трелонг відповів:

— Згідно зі звичаями цього міста, молода дівчина або неодружена жінка може врятувати засудженого від мотузки, коли оголосить на ешафоті, що бере його собі за чоловіка.

— Бог ще не покинув його, — сказав де Люме, — звільніть його.

Потім, їдучи повз ешафот, він побачив, що дівчина намагається розрізати мотузку на Уленшпігелеві, а кат не дає.

— А хто мені заплатить, якщо ви їх поріжете? — кричав кат.

Але дівчина не зважала на нього.

Побачивши таку милу, струнку, палку дівчину, де Люме злагіднів і спитав:

— Хто ти така?

— Я Неле, його наречена, — відповіла вона, — і прийшла з Фландрії шукати його.

— Добре зробила, — сказав він гордо й поїхав.

Тоді підійшов Трелонг.

— Молодий фламандцю, — сказав він, — чи, одружившись, ти залишишся в нашому флоті?

— Так, пане, — відповів Уленшпігель.

— А що ж ти, дівчино, будеш робити без чоловіка?

Неле відповіла:

— Якщо дозволите, пане, я буду плавати з ним і грати на сопілці.

— Гарзд, — сказав Трелонг.

І він дав їй два флорини на весілля.

А Ламме, плачучи й сміючись від радості, сказав:

— Ось іще три флорини: проїмо їх разом. Платитиму я. Підемо в "Золотий гребінець". Мій друг живий. Хай живе гез!

І народ заплескав у долоні, а вони пішли в "Золотий гребінець" і там почали бенкетувати. Ламме з вікна кидав народові гроші.

Уленшпігель сказав до Неле:

— Моя кохана, нарешті ти зі мною! Слава Богу! Вона тут тілом, серцем і душею! О, ці лагідні оченята, ці гарні, рожеві уста, з яких завжди виходили тільки добрі слова! Ти врятувала мені життя, моя пташечка мила! Ти заграєш на наших кораблях пісню визволення. Пам'ятаєш?.. Ні, не треба згадувати... Наша тепер оця щаслива година, і моє тепер це личко, ніжне, як квітка весною. Я в раю. Але ж... ти плачеш?..

— Вони вбили її, — мовила Неле.

І розповіла йому про своє горе.

І вони дивилися одне на одного і плакали з любові й журби.

На бенкеті вони пили і їли, а Ламме сумно дивився на них і говорив:

— Ах, жіночко моя, де ти?

Прийшов священник і звінчав Неле й Уленшпігеля.

Вранішнє сонце застало їх на шлюбній постелі. Вони лежали одне біля одного. Неле поклала голову на плече Уленшпігелеві, і, коли сонце збудило її, він сказав:

— Миле моє личко, кохане серденько, ми будемо мститися за Фландрію.

Вона поцілувала його в губи.

— Шалена голова, сильні руки! — мовила вона. — Хай Бог благословить наші сопілку і меч.

— Я дам тобі військовий одяг.

— Зараз же? — запитала вона.

— Зараз, — відповів Уленшпігель. — Але хто сказав, що ранком найкращі полуниці? Твої уста значно солодші!

Уленшпігель, Ламме і Неле, як і їхні друзі й товариші, відбирали в монастирях усе, що ченці видурювали в людей за допомогою процесій, фальшивих чудес та інших католицьких фокусів. Це робилося всупереч наказам Мовчазного, принца свободи, але

гроші йшли на военні потреби. Ламме Гудзак, не задовольняючись лише грішми, забирав у монастирях ковбаси, шинку, пляшки з вином і пивом і вертався веселий, несучи і спереду і ззаду цілу низку птиці — гусей, індиків, півнів, курей і курчат, тягнучи на мотузках монастирських телят і свиней.

— Все це по праву війни, — казав він.

Вельми задоволений з усякої здобичі, він приносив її на корабель, щоб тут добре попоїсти, але завжди скаржився, що корабельний кухар цілковитий невіглас у високому мистецтві підлив і печень.

Якось одного дня гези, добре хильнувши пива після перемоги, мовили до Уленшпігеля:

— У тебе винятковий нюх на всі новини, ти знаєш, де що на війні діється. Заспівай нам про це пісню. Ламме буде бити в барабан, а твоя вродливиця приграватиме на сопілці.

Уленшпігель сказав:

— У травні, ясного і свіжого дня, Людвіг Нассауський намірився увійти в Монс[224], але не знайшов там ні своєї піхоти, ні кінноти. Купка його прихильників відчинила брами і спустила міст, щоб він міг увійти в місто. Але городяни захопили міст і брами. Де ж військо графа Людвіга? Городяни ось-ось підіймуть міст. Граф Людвіг засурмив у ріг.

І Уленшпігель заспівав:

Де твої вершники, де піхотинці?

В лісі блукають, витоптують все:

Сухую траву й пахучі конвалії.

І на войовничих червоних обличчях,

На спинах лискучих у коней дебелих

Промінням виблискує сонце пресвітле.

Графа Людвіга ріг засурмив —

І слухають всі. Тихо б'є барабан.

Повіддя попущено, й з місця,

Як блискавка й вихор,

Мчить, брязкотить залізний смерч.

Летять вони, вершники дужі.

Скоріше, скоріше! На виручку!

Вже міст піднімають...

Врізаються в боки до крові остроги.

Вже міст піднімають: втрачено місто.

Вже близько... от-от. Та невже запізнились?

Повіддя попущено. Мчать, наче вітер.

Граф де Шомон[225] на своїм румаку

Стрибає на міст — і він опускається знов.

Місто здобуто! Ви чуєте?

На вулицях Монса,
Як блискавка й смерч,
Як вихор залізний, вершники мчать.
Шомонові слава й його румакові!
Сурміть, сурмачі, і гриміть, барабани!
Прийшла косовиця на луки пахучі;
Жайворон в небі високім співає.
Хай живе пташка свободи!
Гриміть, барабани слави!
Шомонові — слава! І слава — коневі!
За їхнє здоров'я! Все місто вже наше!..
Хай живе гез!
І гези співали на кораблях:
Ісусе Христе, глянь на військо своє.
Нагостри нашу зброю, Господи.
Хай живе гез!

І Неле, усміхаючись, пригравала на сопілці, а Ламме бив у барабан. І вгору, у небо, до Престолу Господнього, здіймалися золоті келихи і линули пісні свободи. І хвилі, як сирени, свіжі й чисті, мелодійно хлюпотіли навкруг корабля.

10

У серпні, одного дня, жаркого й душного, Ламме охопила туга. Його веселий барабан затих і заснув, а палички визирали з торбини. Уленшпігель і Неле, закохані й веселі, грілися на сонці. Дозорці, сидячи на щоглах, посвистували й співали, пильно вдивляючись у широке море, чи не побачать де якої здобичі.

Трелонг раз у раз питав їх, та вони лише відповідали:

— Niets (нічого).

Ламме, блідий і пригнічений, жалібно зітхав. І Неле запитала його:

— Чого це ти, Ламме, такий сумний?

А Уленшпігель додав:

— Ти худнеш, сину мій.

— Атож, — відповідав Ламме, — я сумний і худну. Серце моє втрачає веселість, а моя славна пика — свіжість. Еге ж, смійтеся, смійтеся ви, що знайшли одне одного, пройшовши через тисячі небезпек. Глузуйте з бідного Ламме, що живе, як удівець, хоч він одружений, а ось вона, — сказав він, показуючи на Неле, — змогла вирвати свого коханого з обіймів мотузки, що могла б на смерть його закохати, і сама буде його останньою любов'ю. Вона зробила добре, хай Бог її благословить, але нехай вона не сміється з мене. Так, так, ти не повинна сміятися з бідного Ламме, Неле моя дорога. Моя жінка сміється за десятьох. Ох, жінки, жінки, ви нечутливі до чужих мук! Болить моє серце, вражене мечем розлуки, і ніхто його не загоїть, тільки моя жінка.

— Або кусень доброї печені, — докинув Уленшпігель.

— Авжеж, — відповів Ламме. — Але хіба ж дістанеш м'яса на цьому злиденному

судні? На королівських кораблях у м'ясниці дають на тиждень чотири рази м'ясне і тричі рибу. До речі, про рибу. Хай скарає мене Господь, коли не правда, що ця суха-пресуха риба тільки даремно розпалює кров, мою бідну кров, яка незабаром зійде вся з іншою рідиною. У них там і пиво, і сир, і добра юшка, і добрі трунки. Еге ж, у них там усе є, чим задовольняють шлунок: і сухарі, і житній хліб, і пиво, і масло, і копчена шинка. Так, так, усе: і сушена риба, і сир, і гірчиця, і сіль, і квасоля, і горох, і крупи, і оцет, і олія, і сало, і дрова, і вугілля. А нам заборонили навіть забирати худобу, хоч би чию — попівську, панську чи селянську. Ми їмо самі оселедці і п'ємо поганеньке пиво. Біда мені, я нічого не маю: ні любовщів жінки, ні доброго вина, ні *dobbelebruinbier'a*, ні добрих харчів. То в чому ж тоді наша втіха?

— А я зараз тобі розтлумачу, Ламме, — озвався Уленшпігель. — Око за око, зуб за зуб. У Парижі у Варфоломіївську ніч[226] вони вбили десять тисяч душ, вільних душ, в одному тільки Парижі! Король сам, своїми руками, стріляв у свій народ. Прокинься, фламандцю, хапай сокиру і не давай пощади: ось у чому наша втіха. Бий іспанців і католиків — ворогів наших — всюди, де запопадеш. Перестань думати про їжу! Вони возили свої жертви — і живих і мертвих — до річки й скидали їх у воду цілими хурами. І живих і мертвих, чуєш, Ламме? Дев'ять днів Сена текла червона від крові, і вороння хмарами літало над містом. Страхітлива різанина була й по інших містах: в Ля Шаріте, Руані, Тулузі, Ліоні, Бордо, Бурже, Мо. Ти бачиш зграї собак, що об'їлися й лежать біля трупів? У них щелепи втомилися від роботи. А чому так важко літають ворони? Бо вони пообжиралися м'ясом нещасних жертв. Чи чуєш, Ламме, стогін жертв, які волають про помсту і співчуття? Прокинься, фламандцю! Ти все говориш про свою дружину. Я не думаю, що вона зрадила тебе. Вона до нестями тебе кохає, мій бідний друже. І не була вона серед тих придворних дам, котрі в ніч різанини роздягали своїми ніжними ручками трупи чоловіків, щоб подивитись — великі чи малі в них чоловічі ознаки. І вони реготалися, ці дами, величні у своїй розпусті. Порадуйся ж, мій сину, і не зважай на рибу і на погане пиво. Якщо після оселедця негарний запах у роті, то куди огидніший запах від цієї підлоти. І ось убивці тепер бенкетують, руками, на яких ще не відмита кров, ріжуть жирних гусей і частують паризьких красунь — той крильцем, той стегенцем, той куприком. А вони ж цими руками тільки-но торкалися іншого м'яса, холодного м'яса.

— Я більше не буду нарікати, мій сину, — промовив Ламме, встаючи. — Для вільних людей оселедець — ортолан, а ріденьке пиво — найкращий трунок.

І Уленшпігель заспівав:

Хай живе гез! Не плачте, браття.

На руїнах і в крові

Квітка волі зацвіте.

Як з нами Бог, хто встоїть проти нас?

Хоч гієна тріумфує,

Та надходить грізний лев.

Він одним ударом лапи її роздере.

Око за око, зуб за зуб. Хай живе гез!

І гези на кораблях підхопили:

І герцог — та сама гієна для нас.

Тож око за око, зуб за зуб,

За рану рана. Хай живе гез!

11

Темної ночі, коли грім гуркотів у глибині хмар, Уленшпігель сидів з Неле на палубі корабля і говорив:

— Всі наші вогні погашені. Ми — лисиці, що підкрадаємося в темряві ночі до іспанської здобичі, до двадцяти двох їхніх вітрильників — багатих кораблів, де світяться ліхтарі, зірки, що віщують їм нещастя. І ми пливемо до них.

Неле мовила:

— Це чародійна ніч. Небо чорне, як пекельна паша, блискавки спалахують, як усмішка сатани, вдалині глухо гуркоче грім, з тривожним криком ширяють чайки, срібними вужами котяться по морю блискучі хвилі. Тілю, коханий мій, полиньмо в країну духів! На, спожий порошок, що навіває сон...

— А я побачу Сімох, моя люба?

І вони спожили порошок, що навіває сон.

Неле закрила очі Уленшпігелеві, а Уленшпігель закрив очі Неле. І перед ними виникло жахливе видовище.

На небі, на землі, на морі було повно людей: чоловіків, жінок, дітей. Вони працювали, ходили, плавали, мріяли. Море їх колихало, земля їх носила. Вони кишіли, наче вугри в кошику. Сім чоловіків і сім жінок сиділи на престолах посеред неба. На чолі в кожного з них блищала зірка, але їхні обличчя були такі невиразні, що Уленшпігель і Неле бачили ясно тільки зорі.

Хвилі морські горами здіймалися до самого неба, несучи на пінявих хребтах силу-силенну кораблів, щогли яких і снасті, налітаючи одна на одну, спліталися, билися, ламалися, розривалися під натиском розбурханих валів. Раптом один корабель вирвався з-поміж інших. Низ його був з розпеченого заліза. Його сталевий ніс різав хвилі, як ножом. Вода кричала від болю там, де він пропливав. Вишкіривши зуби, на корчмі корабля сиділа Смерть. В одній руці вона тримала косу, в другій — бич, яким лупцювала Сімох. Один із них був похмурий, худий, мовчазний, пихатий. В одній руці він держав скіпетр, а в другій — меч. Біля нього сиділа верхи на козі червонопика дівчина, вся розхристана, з голими грудьми, з бистрозорими очима. Вона хтиво тяглася до старого єврея, що збирав якісь цвяхи, і до товстуна, який все падав, а вона його все піднімала, а якась худа розлючена жінка лупцювала їх обох. Товстун та його червонопика подружка не відбивалися від неї. Коло них їв ковбасу чернець. Ще одна жінка звивалася на землі, як змія. Вона кусала старого єврея за те, що той збирає іржаві цвяхи, товстуна — за його самовдоволення, червонопика жінку — за вогкий блиск в очах, ченця за те, що їсть ковбасу, худого чоловіка за те, що тримає скіпетр. І трохи згодом усі вони почали битися між собою.

Коли видиво зникло, зчинилася жахлива битва на морі, на небі й на землі. Полив кривавий дощ. Кораблі були порубані сокирами, потрощені ядрами та кулями. Уламки їх літали в повітрі серед порохового диму. На суходолі війська наступали одне на одне мідною стіною. Лунали зойки, лилися сльози, палали міста, села, жита на полях. На вогняному тлі з'являлися на мить горді силуети високих дзвіниць у кам'яному мереживі і раптом, як зрубані дуби, падали з гуркотом на землю. Чорні вершники, незчисленні, як мурахи, з мечами в одній руці і з пістолями в другій, лупцювали чоловіків, жінок і дітей. Декотрі, пробивши ополонки на льоду, кидали туди живцем старих людей. Інші відрізали у жінок груди і посипали рани перцем, інші вішали дітей на коминах. А ті, хто втомився убивати, гвалтували жінок і дівчат, пили, гуляли, грали в кості або, засунувши руки в купу награбованого золота, порпались у ньому скривавленими пальцями.

Семеро увінчаних зірками кричали:

— Пожалійте нещасний світ!

А привиди реготали. І голоси їхні подібні були до клекоту тисяч морських орлів. І Смерть розмахувала косою.

— Чи чуєш? — питав Уленшпігель. — Ці птахи злітаються поласувати бідолашними людьми. Вони живляться маленькими пташками, простими й добрими.

Семеро увінчаних зірками вигукнули:

— Де ж любов? Де справедливість? Де милосердя?

А семеро привидів реготали. І регіт їхній подібний був до клекоту тисячі морських орлів.

А Смерть шмагала їх своїм бичем.

А корабель линув по хвилях, розтинаючи навпіл кораблі, човни, чоловіків, жінок, дітей. Над морем розлягались жалісні зойки жертв:

— Пожалійте нас!

Червоний корабель пройшов крізь них, а привиди реготали й кричали, як орли морські.

А Смерть, сміючись, пила криваву воду.

А потім корабель зник у тумані, бій скінчився, семеро, увінчаних зірками, щезли.

Уленшпігель і Неле бачили перед собою тільки бурхливе море, чорне небо, темні хмари над самими хвилями, що фосфорично виблискували, і зовсім близько червоні зірки.

Це були ліхтарі двадцяти двох вітрильників. Глухо рокотало море, і гуркотів грім.

І тоді Уленшпігель тихенько задзвонив у дзвін і закричав:

— Іспанці! Іспанці! Вони йдуть на Фліссінген!

І крик цей підхопили на всіх кораблях.

І Уленшпігель сказав Неле:

— Сірий туман укryw небо й землю. Вогні ледве блимають, благословляється на світ, вітер свіжіє, піняві хвилі здіймаються вище палуби, дощ іде, але вщухає, сходить променисте сонце і золотить гребені хвиль — це твоя усмішка, Неле, свіжа, як ранок,

ласкава, як сонячний промінь.

Йдуть двадцять два вітрильники. На кораблях гезів б'ють барабани, свистять сопілки. Де Люме кричить:

— За принца! В погоню!

Віце-адмірал Евон Пітерсен Ворт гукає:

— За принца Оранського, за адмірала — в погоню!

На всіх кораблях — на "Йоганні", "Лебеді", "Анні-Марії", "Гезі", "Згоді", "Егмонті", "Горні", "Вільгельмі Мовчазному", "Віллемі Звейгері" — капітани кричать:

— За принца Оранського, за адмірала — в погоню!

— В погоню! Хай живе гез! — кричать солдати і матроси.

Шхуна Трелонга "Бріль", на якій були Ламме та Уленшпігель, разом з "Йоганною", "Лебедем" і "Гезом" захоплює чотири іспанських вітрильники. Гези всіх іспанців кидають у воду, нідерландців беруть у полон, спорожняють кораблі, наче яєчну шкаралупу, рубають щогли, нищать вітрила і без стерна пускають на хвилі. Потім кидаються в погоню за вісімнадцятьма іншими. З боку Антверпена дме рвучкий вітер. Борти швидкохідних кораблів нахиляються мало не до самої води під вагою вітрил, надутих, як щоки ченців, коли вони чують пахощі кухні. Вітрильники линуть швидко. Гези переслідують їх аж до самого Міддельбурзького рейду[227], де потрапляють під вогонь фортеці. Тут зав'язується кривавий бій. Гези кидаються з сокирами на ворожі кораблі. Палуби вкриваються відрубаними руками, ногами, які після бою викидають у море цілими кошиками. З фортів стріляють по них. А вони собі кепкують із цього і з криками: "Хай живе гез!" — забирають на кораблях порох, гармати, кулі, зерно і, спорожнивши, запалюють їх і залишають догоряти на рейді, а самі плывуть у Фліссінген.

Звідси вони посилають загони в Зеландію та Голландію руйнувати греблі[228] та помагати в будові нових кораблів, особливо фліботів тоннажністю у сто сорок тонн, що можуть підняти до двадцяти чавунних гармат.

12

Сніг іде, вкриває кораблі, легко стелеться на чорну воду і тане. Все навколо в білій, білій імлі.

Падає сніг, вкриває землю: побіліли дороги, побіліли чорні силуети голих дерев. Ніде ані звуку. Лише з далекого Гарлема[229] крізь густу заметіль приглушено долинає веселий дзвін, що відбиває години.

Не дзвоніть, дзвони! Не вигравайте своїх лагідних і простих пісень! Наближається дон Фадріке[230], виродок кривавого герцога. Він іде на тебе, о Гарлеме, вільне місто, і веде з собою твоїх смертельних ворогів — тридцять п'ять загонів іспанців, та ще двадцять два загони валлонців, та вісімнадцять загонів німців, вісімсот чоловік кінноти і грізну артилерію. Чуєш, як гуркотять лафети під смертоносними гарматами? Фальконети, кулеврини, широкожерлі мортири — це все для тебе, Гарлеме. Не дзвоніть, дзвони, не співайте веселих пісень у густій сніговій заметілі!

— Ні, ми, дзвони, будемо дзвонити! Ми будемо співати гордих пісень, що пролинуть

крізь сніг і густу заметіль. Гарлем — місто відважних сердець, місто сміливих жінок. Без страху дивиться він з високих своїх дзвіниць на чорні зграї катів, що повзуть як страхітливі комахи. Уленшпігель, Ламме і сто морських гезів на його мурах. А в Гарлемській затоці їхні кораблі.

— Хай приходять! — кажуть городяни. — Ми ж тільки мирний люд, рибалки, моряки, жінки. Син герцога Альби сказав, що йому не потрібні інші ключі, крім його гармат. Хай відчиняє, як зможе, німецькі наші брами — за ними стоятимуть люди. Дзвоніть у всі дзвони, хай лине веселий їх спів крізь сніговий, завірюху! Мури у нас німецькі і рови старовинні. Чотирнадцять гармат плюють ядрами по сорок шість фунтів у Cruyspoort — Хрестову браму. Поставте людей, де бракує каміння. Смеркає, а всі працюють, наче не летять з-за мурів ворожі ядра. На Cruyspoort іспанці випустили шістсот вісімдесят ядер, на браму святого Яна — шістсот сімдесят п'ять. Ці ключі не відімкнули брам, бо ось за мурами зводять новий вал. Дзвоніть, дзвони, пробийтесь веселим співом крізь густу заметіль!

Гармати все б'ють та б'ють по мурах, каміння летить, мури кришаться. Пролом такий широкий, що ціла рота пройде. "На штурм! Бий! Бий!" — кричать вороги. Вони вдаються, їх десять тисяч? Хай переходять через рови по мостах та драбинах. Наші гармати готові. Ось отари тих, що мають загинути! Привітайте їх, гармати свободи! І вони вітають: ядра, вогненні смоляні обручі летять, свистять, б'ють, тнуть, палять, осліплюють юрби нападників, вони знемагають і тікають безладно. У рові вже півтори тисячі трупів. Дзвоніть, дзвони, пробийтесь веселим співом крізь густу заметіль!

Ще раз на приступ! Не наважуються. Знов падають ядра, вороги ведуть підкопи. А ми й собі також, бо знаємось на цьому не згірше за них. Під ними, під ними запаліть гноти! Сюди, сюди, зараз побачимо цікаве видовисько! Чотириста іспанців злітає в повітря. Це ще не шлях до вічного вогню. О, це лише гарний танець під срібний спів наших дзвонів, під веселу музику їх передзвону.

Вороги і гадки не мають, що принц дбає про нас, що кожного дня приходять надійним шляхом валки з зерном, порохом; хліб для нас, порох на них. Де їхні шістсот німців, яких ми потопили й побили в Гарлемському лісі? Де одинадцять їхніх знамен, які ми в них захопили, шість гармат і п'ятдесят биків? Ми мали раніше один пояс мурів, тепер маємо їх два. Навіть жінки б'ються. Кеннан стоїть на чолі цього хороброго загону. Приходьте, кати, ідіть по наших вулицях, то вам діти попідрізують жили під колінами своїми ножиками. Дзвоніть, дзвони, пробийтесь веселим співом крізь густу заметіль!

Але щастя не з нами. Флот гезів розбито на Гарлемському озері. Розбито і військо, що Оранський нам послав на підмогу. Стоять сильні морози. Підмоги не буде. І все-таки п'ять місяців тримаємось ми, тисяча нас проти десяти тисяч. Треба якось домовлятися з катями. Та чи захоче ж слухати про якісь переговори отой виродок кривавого герцога, коли запрягся нас вигубити? Хіба виступити всім озброєним воякам — вони прорвуться. Але ж коло брам жінки, вони бояться, що їх покинуть самих захищати місто. Не дзвоніть більше, дзвони, не кидайте в густу заметіль своїх веселих пісень!

Ось і червень, пахне сіном на луках, жита золотіють на сонці, співають пташки.

П'ять місяців ми голодуємо. Місто в жалобі. Ми всі вийдемо з Гарлема, аркебузьери — на чолі, щоб прокласти дорогу, жінки, діти, магістрат за ними, під охороною піхоти, яка стерегтиме пролом. Аж ось лист, лист від сина кривавого герцога! Що в ньому — смерть чи рятунок? Ні, життя для всіх, хто лишився в місті. О несподівана ласка! А може, то підступництво? Чи заспіваєте ви ще коли-небудь, веселі дзвони? Вороги входять у місто.

Уленшпігеля, Ламме і Неле, перевдягнутих у форму німецьких солдатів, замкнули разом із німцями — всього шість сотень — в монастирі августинців.

— Ми помремо сьогодні, — сказав нишком Уленшпігель до Ламме і пригорнув до грудей Неле — вона вся аж тремтіла від страху.

— О жіночко моя! Я вже більше не побачу тебе, — бідкався Ламме. — А може, наш німецький одяг врятує нам життя?

Уленшпігель похитав головою на знак того, що він не вірить у милосердя ворога.

— Погрому наче не чуто, — мовив Ламме.

Уленшпігель відповів:

— Згідно з умовою, городяни відкупились від погрому й різанини за двісті сорок тисяч флоринів. Сто тисяч вони повинні заплатити через дванадцять днів, а решту через три місяці. Жінкам наказано сховатися в церквах. Катюги, безперечно, думають почати різанину. Чуєш, як збивають ешафоти, ставлять шибениці?

— Ах! Ми загинемо! — вигукнула Неле. — Ой, як же хочеться їсти!

— Атож, — озвався нишком Ламме до Уленшпігеля. — Кривавий виродок сказав: якщо ми охлянемо з голоду, то будем покірніше йти, коли нас поведуть на страту.

— Як же хочеться їсти! — вигукнула Неле.

Ввечері прийшли іспанські солдати і принесли по хлібині на шістьох.

— Триста валлонських солдатів повішено на ринку, — розповіли вони. — Надходить, ваша черга. Гезів завжди женили з шибеницями.

Другого дня вони знову принесли по хлібині на шістьох і сказали:

— Четверо багатих городян скарано на горло, двісті сорок дев'ять солдатів зв'язано по два і кинуто в море. Цього року жирні будуть краби. Ну, а ви щось не погладшали, відколи вас тут замкнули, з сьомого липня. Ви ж нідерландці, відомі п'янюги й ненажери. А нам, іспанцям, досить і двох фіг на вечерю.

— Чи не тому, — відповів Уленшпігель, — і вимагаєте ви від городян, щоб вас годували чотири рази на день і давали м'ясо, птицю, сметану, вино, варення; щоб давали молока вмочити mastacho[231] і вина мити копита коней?

Вісімнадцятого липня Неле сказала:

— У мене мокрі ноги. Чого б це?

— Кров аж під нас підтікає, — відповів Уленшпігель.

Ввечері солдати принесли знову по хлібині на шістьох і сказали:

— Де не вистачає мотузків, там працює меч. Триста солдатів і двадцять сім городян, що надумали тікати з міста, любенько пішли тепер гуляти до пекла зі своїми головами в руках.

Другого дня кров знову потекла в монастир. Прийшли солдати, але хліба не принесли, як звичайно, а, подивившись на в'язнів, сказали:

— П'ятсот валлонців, англійців і шотландців, яких учора скарали на горло, були не такі здохляки, як ви. Ви, звісно, дуже голодні, але кому ж і вмирати з голоду, як не гезам?

Бо й справді, зблідлі, худі, змарнілі, аж сині від холоду, вони схожі були на привидів.

Шістнадцятого серпня, надвечір, о п'ятій годині, прийшли солдати і, регочучи, почали роздавати їм хліб, сир і пиво.

— Це передсмертний бенкет, — сказав Ламме.

О десятій годині підійшло чотири загони іспанців. З наказу капітана відчинили монастирську браму, поставили в'язнів по чотири в ряд і наказали йти за барабанщиками й флейтистами до місця, де їм накажуть зупинитися. Деякі вулиці були червоні від крові. Так вони йшли до Поля шибениць.

Скрізь на луках червоніли калюжі крові. Кров було видно і навколо мурів. З усіх боків хмарами зліталось вороння. Сонце сідало в туман, але небо ще було ясне, і тільки де-не-де у височині несміливо засвічувались перші зірочки. Раптом почувся жахливий лемент.

— Це виють гези у фортеці Фейке, за містом, їх наказано заморити голодом, — пояснили солдати.

— Ми також... також помremo, — сказала Неле і заплакала.

— Попіл б'ється в мої груди, — сказав Уленшпігель.

— Ах! — зітхнув Ламме і став навмисне говорити по-фламандському, бо конвоїри не розуміли цієї гордої мови. — Ах, якби ж мені була змога схопити цього кривавого герцога, я примусив би його жерти всі оці мотузки, шибениці, плахи, кобили, тягарі, чоботи доти, доки б не луснув! Я примусив би його вижлуктати всю проливу кров, щоб йому все боком вилізло, щоб з його кишок повилазили всі тріски й залізяки, але хай би він ще не здихав, щоб я міг колись вирвати у нього отруйне серце з грудей і дав би йому з'їсти його сирим. А тоді вже нехай здихає і йде на вічні муки до найглибшої безодні пекла, де диявол примусить його жувати й ремигати цю закуску повік-віку.

— Амінь, — сказали Уленшпігель і Неле.

— Чи ти нічого не бачиш? — запитала Неле.

— Ні, — відповів Уленшпігель. — А що?

— Я бачу на заході, — сказала вона, — п'ятеро чоловіків і дві жінки, що сидять колом. Один із них у пурпуровій мантиї, з золотою короною, здається, їхній ватажок, решта обдерті, обшарпані. А на сході, бачу, з'явилися ще Семеро, і на чолі їх один у пурпурі, але без корони. І йдуть вони на тих, що на заході. І вони починають битися з ними в хмарах. Але більш я нічого не бачу.

— Семеро! — скрикнув Уленшпігель.

— Я чую, — мовила далі Неле, — чийсь голос у листі, зовсім близько від нас, і він ніби тихенько говорить:

У війні, у вогні,
У важкі для всіх дні
Шукай!
Там, де кров, там, де смерть,
Сліз і горя де вщерть,
Знайди!

— Як не ми, то інші звільнять землю фландрську, — сказав Уленшпігель. — Ніч темнішає, солдати засвічують смолоскипи. Ми вже недалеко від Поля шибениць. О моя кохана, чого ти пішла за мною? Чи ти більше нічого не чуєш, Неле?

— Чую, — відповіла вона, — брязкіт зброї в житах. А там ось, вище на пагорку, над нашою дорогою, мигнув на сталі червоний відблиск смолоскипів. Я бачу вогники на кінчиках аркебузних ґнотів. Чи наші конвоїри сплять, чи вони посліпли? Чуєш грім пострілів? Бачиш, як падають іспанці, пронизані кулями? Чуєш: "Хай живе гез!" Вони біжать угору стежкою з наставленими списками! Вони збігають з пагорка, тримаючи сокири в руках. Хай живе гез!

— Хай живе гез! — кричать Уленшпігель і Ламме.

— Диви, — каже Неле, — солдати дають нам зброю! Бери, Ламме, бери, мій друже! Хай живе гез!

— Хай живе гез! — кричать усі полонені.

— Аркебузьєри все стріляють і стріляють, — каже Неле. — Іспанці падають, як мухи, вони ж у світлі смолоскипів. Хай живе гез!

— Хай живе гез! — кричать рятівники.

— Хай живе гез! — кричать Уленшпігель і полонені. — Іспанці в залізному колі. Бий їх! Бий! Щоб не зосталось жодного живого! Бий! Ніякого жалю! Війна без пощади! А тепер забираймо все і тікаймо в Енкгейзен[232]! Чи всі добре вдягнулися в одержу катів? Чи всі взяли в забитих зброю?

— Всі! Всі! — гукнули врятовані. — Хай живе гез!

І всі подались на кораблі в Енкгейзен. Там звільнені німці разом з рятівниками залишаються охороняти місто.

А Ламме, Неле та Уленшпігель повертаються на свої кораблі. І знову на вільному морі лунає пісня: "Хай живе гез!"

І кораблі плавають на рейді під Фліссінґеном.

13

Тут Ламме знову повеселішав. Він охоче сходив на берег і полював на биків, баранів і домашню птицю, наче на зайців, оленів, ортоланів.

І він не сам ходив на ці їстівні лови. Приємно було дивитися, як повертається цілий загін мисливців на чолі з Ламме, тягнучи за роги велику худобу, женучи дрібну поперед себе, лозиною підганяючи табуни гусей і несучи на баграх курей, курчат, каплунів, дарма що їм таке заборонили.

Тоді на кораблях наставало свято. І Ламме казав:

— Пахощі підливи зносяться аж до неба, і, смакуючи їх, панове ангели кажуть: "Як

же смачно!"

Так, плаваючи, натрапили вони раз на купецьку флотилію з Ліссабона, командир якої не знав, що Фліссінген захоплено гезами. Флотилію оточили і наказали кинути якір. Хай живе гез! Барабани й сурми покликали на абордаж. Купці мали гармати, списи, сокири, аркебузи.

Ядра і кулі градом посипалися з кораблів гезів. Їхні аркебузьери, сховавшись біля грот-щогли за дерев'яними щитами, влучно стріляють без будь-якої небезпеки для себе. Купці гинуть, як мухи.

— Сюди, сюди! — кричить Уленшпігель до Ламме і Неле. — Тут прянощі, коштовності, дорогий крам, цукор, мускат, гвоздика, імбир, реали, дукати, блискучі "золоті баранчики"[233]! Більше п'ятисот тисяч! Іспанці сплатять нам воєнні витрати. Пиймо! Відправимо месо гезів — винищимо наших ворогів!

І Уленшпігель та Ламме билися, як леви. Неле грала на сопілці за дерев'яним прикриттям. Була захоплена вся флотилія.

Підраховали вбитих: з боку іспанців тисяча, з боку гезів — триста, а серед них і кухар з флібота "Бріль".

Уленшпігель попросив дозволу звернутися з промовою до Трелонга і до матросів. Трелонг охоче дозволив. І він так промовив до них:

— Пане капітан і ви, товариші, нам сьогодні дісталось багато прянощів. Але ось перед вами славний товстун, на ім'я Ламме, запевняє, що бідолашний небіжчик, хай Господь упокоїть його у своєму святому лоні, невеликий був майстер у куховарських справах. Поставмо на його місце Ламме, він готуватиме нам божественне рагу і райські супи.

— Гаразд, — сказали Трелонг і матроси. — Хай він буде кухарем на кораблі. Ми дамо йому великого ополоника проганяти з кухні ласунів.

— Пане капітан, товариші й друзі, — почав Ламме, — ви бачите, що я плачу від радості, бо нічим не заслужив такої великої шани. Та коли вже ви мене, нікчемного, так високо вшанували, то я приймаю на себе благородні обов'язки майстра куховарських справ на славному фліботі "Бріль", але разом із тим найуклінніше прошу вас надати мені необмежену владу на кухні, щоб таким чином ваш кухар, тобто я, мав повне і законне право дати ополоником по лобі кожному, хто зазіхатиме на порцію свого товариша.

Трелонг і гези гукнули:

— Хай живе Ламме! Даємо тобі це право!

— Але в мене, — вів далі він, — є ще й друге покірне до вас прохання! Я ж чоловік товстий, здоровий, тілистий, маю велике черево і великий шлунок. Моя бідна жіночка, — хай Бог поверне мені її, — завжди давала мені дві порції замість одної. Ось такої ласки я і у вас прошу.

Трелонг, Уленшпігель і матроси гукнули:

— Ти матимеш дві порції, Ламме!

А Ламме, раптом засмутившись, вигукнув:

— Жіночко моя! Рибко моя кохана! Коли що й зможе мене втішити під час твоєї відсутності, то хіба тільки те, що за своєю роботою згадуватиму твої божественні страви в нашому затишному кубелечку.

— Тобі треба скласти присягу, мій сину, — сказав Уленшпігель. — Принесіть великого ополоника і великого мідного казана.

— Присягаюся, — почав Ламме, — Господом Богом, який хай допоможе мені бути вірним монсенйорові принцу Оранському, Мовчазному на прізвисько, що править замість короля в Голландії і Зеландії, а також мессіру де Люме, адміралу й командирові нашого славного флоту, і мессіру Трелонгу, віце-адміралові й капітанові корабля "Бріль". Ідучи за правилами й звичаями славних старожитних майстрів куховарської справи, які залишили нам чудові книги з малюнками про велике мистецтво кулінарії, присягаюсь у міру нікчемних сил моїх і моєї змоги якнайліпше готувати м'ясо й птицю, що їх фортуна зволить нам послати, і годувати згаданого вже мессіра Трелонга, капітана, його помічника, друга мого Уленшпігеля і всіх вас, хто тут є на кораблі: боцмана, стернового, каноніра, юнгу, солдатів камбузних, вістового капітана, лікаря, сурмача, матросів та всіх інших. Якщо печеня буде сирувата, а птиця не підрум'яниться, якщо суп буде поганий і його не можна буде їсти, а підлива не пахтітиме так, що всім закортить побувати на кухні — з мого дозволу, звичайно, — якщо ви в мене не повеселішаєте і не погладшаєте, — я відмовлюся від своїх благородних обов'язків, бо вважатиму себе нездатним посідати кухонний престол. Хай допоможе мені Бог як на цьому світі, так і на тому!

— Хай живе наш кухар, — гукнули всі, — король кухні, імператор печень! Кожної неділі він матиме три порції замість двох!

Так Ламме став кухарем на кораблі "Бріль". І поки в каструлях булькотіли запашні супи, він гордо стояв у дверях кухні, тримаючи в руках, наче скіпетр, великого ополоника.

А в неділю мав по три порції.

Коли ж гезам доводилося зійтись у бою з ворогами, він охоче залишався у своїй лабораторії соусів, хоч іноді виходив на палубу і навіть стріляв з аркебузи, але негайно спускався вниз доглядати свої соуси.

Отож, як добрий кухар і хоробрий солдат, він був загальним улюбленцем.

Але нікому не щастило пролізти на кухню, бо він накидався на кожного, як чортяка, і лупцював ополоником без пощади по чому попало.

І з того часу його стали звати Ламме Лев.

14

І влітку, і взимку, в ясну годину чи в дощ, град, сніг кораблі гезів шугають по океану і Шельді.

Всі вітрила — наче лебеді, лебеді білої свободи.

Білий колір — свобода, блакитний — велич, оранжевий — принца Оранського; всі ці три кольори — на прапорі гордих кораблів.

Підніміть вітрила! Підніміть вітрила, відважні кораблі! Хай вирує море навколо, хай

бризкає піною хвиля!

І вони біжать, линуть по річці, вітрила аж до води похиливши, швидкі, як хмари, гнані вітром північним, горді кораблі гезів. Чуєте, як вони ріжуть носами воду? Хай живе гез, бог вільних людей!

Шхуни, фліботи, буєри, корвети швидкі, як вітри, що несуть бурю, як хмари, що несуть блискавку. Хай живе гез!

Буєри, корвети, всілякі судна йдуть по річці. Стогнуть хвилі, коли вони розрізують їх навпіл і линуть уперед з довгими кулевринами на носі, що позадирали свої смертоносні дзьоби вгору. Хай живе гез!

Підніміть вітрила! Підніміть вітрила, відважні кораблі! Хай вирує море навколо, хай бризкає піною хвиля!

Вдень і вночі, чи дощ, чи сніг, чи град — вони йдуть! Христос усміхається їм з хмар, з сонця, із зірок. Хай живе гез!

15

До кривавого короля дійшла-таки звістка про їхні перемоги. Смерть уже гризла цього ката, його живцем їли хробаки. Він, як неприкаяний, понуро тинявся переходами Вальядолідського палацу, ледве тягнучи свої набряклі й важкі, наче свинцем налиті, ноги. Він ніколи не співав, цей кривавий тиран. Коли надходив день, він не звеселяв його, а коли сонце божественною усмішкою осявало його володіння, він не відчував радості у своєму серці.

А Уленшпігель, Ламме і Неле співали, як пташки, і жили сьогоднішнім днем, хоч і ризикували, — Уленшпігель і Ламме своєю загартованою шкірою, Неле — білим своїм тілом. А коли гезам щастило погасити одне вогнище, то вони раділи більше, ніж король, спаливши ціле місто.

Саме в ці дні Вільгельм Мовчазний, принц Оранський, позбавив адміральського чину мессіра де Люме де ля Марка за його надзвичайну жорстокість і призначив на його місце Баувена Еваутсена Ворста. Принц також вишукував засобів заплатити селянам за хліб, що гези відбирали в них на свої потреби, вернути накладені на них контрибуції і надав рівного права всім віровизнанням — як католикам, так і іншим, заборонивши насильства і переслідування за віру.

16

На кораблях гезів, що линуть під ясным небом прозорими хвилями, свистять сопілки, грають волинки, булькотять пляшки, бряжчать келихи, поблискує зброя.

— Ану, — каже Уленшпігель, — биймо в барабани слави, биймо в барабани радощів. Хай живе гез! Іспанців переможено, вампіра приборкано! Море — наше. Бріль взятий. Берег наш — від Ньївпора до самого Остенде, від Бланкенберга до Зеландських островів, до гирла Шельди, Маасу і Рейну, аж до Гельдерна. Наш Тессель, Вліланд, Терсгеллінг, Амеланд, Роттум, Боркум. Хай живе гез!

Наші Делфт і Дордрехт. Це пороховий шнур. Сам Бог держить запаленого гнота. Кати покинули Роттердам. Свобода совісті, наче лев, у якого в зубах і пазурах справедливість, захопила графство Зютфенське, міста Дейтігем, Дусбург, Гоор,

Ольдензейль, а на Вельнюїрі — Гаттем, Ельбург і Гардервейк. Хай живе гез!

Це наче блискавка, наче грім: Кампен, Сволле, Гассель, Стенвейк в наших руках, а за ними Аудеватер, Гауда, Лейден. Хай живе гез!

Наші Бюрен і Енкгейзен! Ми не взяли ще тільки Амстердама, Схоонговена та Міддельбурга. Але все візьмемо гострими лезами, прийде час. Хай живе гез!

Пиймо іспанське пиво! Пиймо з келихів, якими вони пили кров нещасних жертв. Ми підемо через Зейдер-Зее, річками, річечками, каналами. Північна Голландія, Південна Голландія і Зеландія — наші. Ми візьмемо Східну й Західну Фрісландію. Бріль буде пристановищем для наших кораблів, гніздом, звідки вилітатиме наша свобода. Хай живе гез!

Чуєте, як у Фландрії, нашій коханій вітчизні, лунає поклик до помсти? Там кують зброю, гострять мечі. Все заворушилося, все тремтить, як струна арфи від подиху теплого вітру, від зітхання душ, що виходять з могил, з вогнищ, із закривавлених трупів жертв. Скрізь: у Геннегау, Брабанті, Люксембурзі, Лімбурзі, Намюрі, Льєжі — вільному місті — все кипить. Кров сходить і дає урожай. Жнива достигли для серпа. Хай живе гез!

Наше тепер Ноорд-Зее, велике Північне море. Наші тепер гармати, горді кораблі, загони сміливих і грізних моряків: там і розбишаки, й волоцюги, й священики-гези, і дворяни, і міщани, і ремісники, що втекли від переслідувань.

З нами всі, хто за свободу. Хай живе гез!

Філіппе кривавий, де ти? Альбо, де ти?

Ти галасуєш і блюзниш, натягнувши на себе священну шапку, дарунок отця святого[234].

Бийте, барабани війни! Хай живе гез! Вип'ємо!

Ллється вино в золоті келихи. Тож весело пийте! Ризи церковні, в які одягнувся простий люд, залито червоними трунками. Корогви мають на вітрі. І музика, музика... Свистіть, сопілки, грайте, козиці, барабани, бийте, славу співайте, волю прославляйте. Хай живе гез!

17

Надворі стояв грудень — вовчий місяць. Гострий дощ голками падав у воду. Гези крейсували в Зейдер-Зее. Мессір адмірал викликав капітанів шхун і фліботів, а разом з ними і Уленшпігеля.

— Ось що, — сказав адмірал, звертаючись найперше до нього, — принц довідався про твої великі заслуги й вірність нашій справі і тому призначає тебе капітаном корабля "Бріль". На ось тобі пергамент із твоїм призначенням.

— Дякую вам, пане адмірал, — відповів Уленшпігель, — я справлятиму цю службу в міру незначних своїх сил, але маю велику надію, коли Бог допоможе, відтяти від Іспанії Фландрію та Голландію, тобто Зейд і Ноорд Неерланде.

— Оце добре, — мовив адмірал. — А тепер, — додав він, звертаючись до всіх, — я хочу вам сказати, що амстердамські католики[235] збираються взяти в облогу місто Енкгейзен. Вони ще не вийшли з Ейського каналу. Отже, будемо плавати біля виходу,

щоб замкнути їх там, і знищимо кожен корабель тиранів, який лише посміє висунути свій корпус в Зейдер-Зее.

І всі вигукнули:

— Зробимо з кожного решето! Хай живе гез!

Вернувшись на свій корабль, Уленшпігель скликав на палубу всіх матросів та солдатів і передав їм наказ адмірала.

Вони сказали:

— Крилами нам будуть наші вітрила. Ковзанами — корабельні кілі. А абордажні гаки — нашими гігантськими руками. Хай живе гез!

Флот вийшов і на віддалі однієї милі від Амстердама почав крейсувати в морі, замкнувши таким чином вхід і вихід з міста.

На п'ятий день дощ перестав. Небо виянилось, але вітер іще подужчав. В Амстердамі — жодного руху.

Раптом Уленшпігель побачив, що на палубу вибігає Ламме, женучи перед собою великим ополоником *truxman*'а — молодого хлопця, доброго знавця французької та фламандської мов, але страшенного ласуна.

— Ах ти негіднику! — гукав Ламме, лупцюючи його ополоником. — Ти гадав, що так на дурничку і поласуєш печенею раніше за всіх? Ану лізь на щоглу і подивися, чи не ворухиться там який біс на амстердамських кораблях. Так воно краще буде!

Але *truxman* запитав:

— А що ти мені за те даси?

— То ти що ж, вимагаєш плати, нічого не зробивши? — сказав Ламме. — Ах ти ледащо! Зараз же лізь мені, бо я тобі всиплю! І твоя французька мова тобі не допоможе.

— Гарна мова, — сказав *truxman*, — мова кохання і війни. — І поліз на щоглу.

— Ну що там, лайдаку? — запитав Ламме.

— Не бачу нічого ні в місті, ні на кораблях, — відповів *truxman* і, спустившись, сказав: — Ну, а тепер плати.

— Досить з тебе й того, що поцупив, — відповів Ламме. — Але й те не піде тобі на користь. Виблюєш його, запам'ятай це.

Truxman, залізши знову на щоглу, раптом закричав звідти:

— Ламме, Ламме, злодій пішов на кухню.

— Ключ від неї у мене в кишені, — відповів Ламме.

Уленшпігель, одвівши Ламме вбік, мовив:

— Сину мій, цей надзвичайний спокій в Амстердамі лякає мене. Вони щось замишляють.

— Я про це вже думав, — відповів Ламме. — Вода замерзає в посуді. Різана птиця стала, як дерево, ковбаса вкрилась інеєм, масло — як камінь, сіль суха, як пісок на сонці.

— Це на мороз, — мовив Уленшпігель. — Тоді вони зможуть прийти льодом з артилерією і напасти на нас.

Він поплив на флагманський корабель і розповів адміралові про свої побоювання.

Адмірал сказав йому:

— Вітер віє з Англії. Буде сніг, а не мороз. Вертайся на свій корабель.

І Уленшпігель пішов.

Вночі нападало багато снігу, але потім вітер подув з Норвегії, море замерзло і стало як поміст. Адмірал бачив усе це.

Боячись, щоб амстердамці не прийшли по льоду і не підпалили кораблів, він наказав усім солдатам наготувати ковзани на випадок, коли їм доведеться битися на льоду, а канонірам бути наготові біля лафетів, набити чавунні й сталеві гармати, а в руках держати запалені гноти.

Та амстердамці не з'являлися.

Так минув цілий тиждень.

Надвечір восьмого дня Уленшпігель наказав улаштувати для матросів і солдатів добрий бенкет, який мав стати їм за панцир проти пронизливого вітру.

Ламме, проте, сказав йому:

— Та в нас же тільки й зосталося, що трохи сухарів і поганенького пива.

— Хай живе гез! — гукнули всі. — Це буде наш пісний бенкет перед боєм.

— Бій не скоро буде, — сказав Ламме. — Амстердамці прийдуть палити наші кораблі, але не цієї ночі. Спочатку їм треба зібратися біля грубки і випити кілька келихів глінтвейну з мадерським цукром, — якби ж то Бог і нам його послав! — а тоді, протеревенивши до півночі спокійненько та лагідненько з повними келихами в руках, вони нарешті подумаються, що можна й завтра вирішити, чи можна буде нападати на нас наступного тижня, чи ні. А завтра, попиваючи глінтвейн з мадерським цукром, — якби ж то Бог і нам його послав! — вони міркуватимуть знову спокійненько, лагідненько, чи треба ще збиратися наступного дня, щоб вирішити, витримає вже лід великий загін чи ні. Ці досліді зроблять для них люди вчені, які викладуть їм на пергаменті свої висновки. Отримавши їх, вони второпають, що лід півліктя завтовшки, він досить міцний, щоб витримати кількасот чоловік разом з гарматами і польовою артилерією. А тоді, зібравшись на нараду ще раз, спокійненько, лагідненько з келихами глінтвейну в руках радитимуться, що ж робити з нами за те, що ми відібрали у лісабонців їхні скарби: чи тільки напасти на нас, чи й спалити кораблі, і, нарешті, після довгих вагань та зволікань, вони вирішать, що треба захопити кораблі, але не палити, хоч по справедливості їх таки слід було б спалити.

— Тебе приємно послухати, — мовив Уленшпігель. — Але чи не бачиш ти, що в місті засвічуються вогні і по вулицях забігали люди з ліхтарями?

— Це того, що їм холодно, — відказав Ламме і, зітхаючи, додав: — Усе поїли. Ні яловичини, ні свинини, ні птиці. І, на жаль, нема ні вина, ні навіть доброго dobbelbier'a[236] — нічого, крім сухарів і поганенького пива. Хто мене любить — гайда за мною!

— Куди ти? — запитав Уленшпігель. — Ніхто не сміє йти з корабля.

— Сину мій, — сказав Ламме, — ти тепер капітан і господар. Я не піду, якщо така твоя воля. Але розміркуй сам, будь ласка, що ми позавчора з'їли останню ковбасу і що в

такі тяжкі часи вогонь на кухні — це як сонечко для бойових друзів. А хто із нас не захотів би поласувати бодай пахощами доброї підливи або хоч нюхнути божественного трунку, настоящего на квітах радості, сміху і втіхи? Отже, капітане і вірний товаришу, насмілюся тобі сказати: туга гризе мою душу, бо я нічого не їм, я люблю тільки спокій і не вбиваю нікого, крім ніжної гуски, жирної курки або соковитої індички, а мушу з тобою нарівні терпіти всі прикрощі бойового життя. Он глянь на оту багату ферму, де світяться вогники: там і корівки, і всяка худібка. А чи знаєш ти, хто живе там? Фрісландський човняр, на прізвисько Пісочок, який зрадив мессіра д'Андло і привів до Енкгейзена, де ще лютував кривавий Альба, вісімнадцять нещасних дворян та їхніх друзів, і їх стратили через цього човняра на Кінському базарі в Брюсселі. Цей зрадник, на ім'я Слоссе, отримав від герцога за свою зраду дві тисячі флоринів. За ціну крові цей справжній Іуда купив оту ферму, худобу і всі поля навкруги, а земля тут родюча, та й худоба добре плодиться, — от він і розбагатів потроху.

— Попіл б'ється в мої груди, — сказав Уленшпігель. — Настала година гніву Божого.

— А також, — докинув Ламме, — і година їсти. Дай мені з двадцятим хлопців, хоробрих солдатів і матросів. Я піду й захоплю зрадника.

— Я сам поведу їх, — оголосив Уленшпігель, — хто любить правду, хай іде за мною. Але не всі, мої дорогі, вірні товариші. Тільки двадцятим, бо хто ж охоронятиме корабель? Кидайте жеребок. Ось вони, двадцятим! Ходімо. Кості ніколи не підведуть. Прив'яжіть ковзани і біжіть у напрямі зірки Венери, вона блищить над самим домом зрадника.

Вас поведе ясна зоря, всі двадцять беріть на плечі сокири і щодуху на ковзанах по льоду вперед. Вітер свище й жене по льоду білі завої снігу. Вперед, сміливці!

Без співу, без гомону, мовчки прямуйте на світлу зорю. Лише ковзани хай скреготуть на льоду.

Хто впав, хай схопиться вмиг. Вже близько берег. Жодної тіні людської на білому снігу. Жодної пташки в морозному повітрі. Одв'яжіть ковзани!

Ось і земля, ось луки. Знов прив'яжіть ковзани. Оточуйте хутір, тамуйте подих. Хай ніхто й не чичиркне!

Уленшпігель постукав у двері. Загавкав собака. Він постукав знову. Вікно відчиняється, і баєс виглядає надвір:

— Хто там?

Він бачить лише Уленшпігеля, всі інші поховалися за keet, тобто за пральнею.

Уленшпігель відповів:

— Мессір де Буссю[237] наказав тобі негайно з'явитися до нього в Амстердам.

— А де твоя перепустка? — запитав хазяїн, відчиняючи двері.

— А осьдечки, — відповів Уленшпігель, показуючи на двадцять гезів, що кинулися за ним у двері.

Ввійшовши, Уленшпігель сказав йому:

— Ти — човняр Слоссе, зрадник, що заманив у засідку мессіра д'Андло,

Баттенбурга та інших. Де ціна крові?

Фермер затрусився і почав благати:

— Ви — гези! Помилуйте мене! Я не тямив, що робив. Зараз немає в мене грошей. Я все віддам.

— Темно тут, — мовив Ламме. — Дай нам свічок, лойових чи воскових.

— Лойові свічки висять он там, — сказав хазяїн.

Засвітили свічку, і один з гезів, що стояв біля печі, сказав:

— Холодно. Розпалімо вогонь. Ось і паливо добряче. — І він показав на засохлі квіти у вазонах, що стояли на полиці. Взявши одну за верх, він витрусив її з вазона. Вазон упав — і по підлозі розсипалися флорини, дукати, реалі.

— Осьде гроші, — сказав гез, показуючи на інші вазони.

І справді, висипавши з вазонів землю, вони там знайшли десять тисяч флоринів.

Дивлячись на це, господар лементував і плакав.

На крик збіглися наймити й служниці в самих сорочках. Тих, що хотіли заступитися за хазяїна, пов'язали. Жінки, особливо молоді, сором'язливо ховалися за чоловіків.

Тоді вийшов наперед Ламме і гукнув:

— Кажи, зраднику, де ключі від льоху, від комори, від хлівів і кошар?

— Підлі розбишаки, — крикнув баес, — на вас давно вже чекає шибениця!

Уленшпігель сказав:

— Прийшла година помсти Божої. Давай ключі!

— Бог помститься за мене, — сказав баес, віддаючи ключі.

Спустошивши ферму, гези вернулися на ковзанах до своїх кораблів — легкокрилих осель свободи.

— Я корабельний кухар, — казав Ламме, йдучи попереду. — Я корабельний кухар! Тягніть славні санчата, навантажені вином і пивом. Штовхайте поперед себе або тягніть за роги — як хто може — коней, биків, свиней, баранів — усе стадо, що співає своїх природних пісень. Голуби туркочуть у кошиках, каплуни, годовані самою кашею, тривожаться у своїх клітках, де не можуть і ворухнутися. Я корабельний кухар. Лід аж скрегоче під сталевими ковзанами. Ось ми й на кораблях. Завтра заграє музика на кухні. Спускайте блоки! Обв'язуйте мотуззям коней, корів, биків. Любо дивитися, коли вони отак висять, почеплені на череві. А завтра ми вчепимосся за смачну печеню. Блок піднімає худобу на корабель. От буде печеня! Кидайте сюди в трюм як попало курей, гусей, качок, каплунів. Хто скрутить їм шию? Корабельний кухар. Двері замкнені, ключ у мене в кишені. Хвала Господові на кухні! Хай живе гез!

Потім Уленшпігель відвів на флагманське судно Дірика Слоссе і решту полонених, що плакали й голосили від страху перед шибеницею.

Мессір Ворст вийшов на галас. Побачивши в червоному світлі смолоскипів Уленшпігеля та його супутників, він запитав:

— Чого вам треба?

Уленшпігель відповів:

— Сьогодні вночі ми захопили на хуторі Дірика Слоссе, що видав вісімнадцять душ,

заманивши їх у пастку. Ось він. Решта — це його наймити й служниці; вони не винні.

І, віддаючи Ворстові торбину з грішми, додав:

— Ці флорини цвіли у вазонах у домі зрадника. Тут десять тисяч.

Мессір Ворст сказав їм:

— Ви погано зробили, що покинули корабель. Але тому, що ваша вилазка закінчилась успішно, я прощаю вам ваш учинок. Вітаю ж вас, полонені, і тебе, торбо з флоринами, і вас, сміливці, яким, згідно з законами і морськими звичаями, належить третина. Друга третина належить флотові, і третя — монсенйорові Оранському. А зрадника негайно ж повісити!

Гези в цим не барилися, потім прорубали ополонку і пустили під лід тіло Дірика Слоссе.

Мессір Ворст запитав у моряків:

— Чи то ж навколо корабля виросла трава, що я чую, ніби кудкудакають кури, мекають вівці, мукають воли і корови?

— Це бранці нашої пельки, — відповів Уленшпігель. — Вони заплатять нам викуп смажениною. І вам, пане адмірал, дістанеться найкраща печеня. Що ж до наймитів і служниць, серед яких є гарненькі і вродливі дівчатка, я заберу їх на свій корабель.

Так він і зробив, а потім звернувся до них з такою мовою:

— Хлопці й дівчата! Ви зараз на найкращому з усіх кораблів у світі. Тут ми завжди п'ємо, гуляємо, бенкетуємо. Хто хоче піти від нас — хай платить викуп, хто хоче залишитися — хай живе, як і ми, працює і їсть досхочу. Що ж до вас, мої красунечки, то, як капітан, я даю вам повну волю, і мені однаково, чи ви залишитеся зі своїми коханими, з якими ви прийшли до нас на корабель, чи виберете собі когось із наших хоробрих гезів, яких тут бачите.

Але всі красунечки залишилися вірними своїм коханим, лише одна, усміхаючись і дивлячись на Ламме, запитала його, чи він не бажає її взяти.

— Красненько дякую вам, рибонько, — сказав він, — але серце моє з іншою.

— Та цей бродяга жонатий, — гукнули гези, побачивши, що дівчина прикро вражена.

Але дівчина, повернувшись до Ламме спиною, вибрала іншого, такого ж, як і Ламме, добродушного товстуна.

Того ж таки дня і в наступні дні відбулися на кораблі бучні гулянки й бенкети з вином та м'ясом.

І Уленшпігель казав:

— Хай живе гез! Війте, холодні вітри, ми нагріємо повітря нашим диханням! У нашому серці палає вогонь любові до свободи і ненависть до ворогів. Пиймо вино — молоко мужності. Хай живе гез!

Неле також пила з великого золотого келиха і, розчервонівшись від вітру, грала на сопілці. Незважаючи на холод, гези їли, пили й веселились на палубі.

яких виблискувала зброя. Потім смолоскипи згасли, і запала непроглядна темрява.

З наказу адмірала на всіх кораблях залунало гасло тривоги. Всі вогні були погашені, а матроси й солдати залягли ницьма на палубі з сокирами в руках. Відважні каноніри, тримаючи наготові ґноти, стояли біля гармат, набитих картеччю і ядрами. Було наказано: як тільки адмірал гукне: "Сто кроків!" — що означатиме відстань до ворога, канонірам стріляти по льоду з борту, з носа чи з корми.

І чутно було, як адмірал Ворст вигукнув:

— Смерть тому, хто голосно заговорить!

А капітани за ним повторили:

— Смерть тому, хто голосно заговорить!

— Чи чуєш? — звернувся Уленшпігель до Ламме так тихо, наче то був подих привида. — Чи чуєш голоси амстердамців і скреготіння ковзанів на льоду? Вони швидко біжать. Чутно, як розмовляють. Вони говорять: "Сплять ледачі гези. Лісабонські скарби будуть наші!" Вони запалюють смолоскипи. Бачиш їхні облогові драбини, їхні огидні пики в довгому цепу, що йде в атаку? Їх, мабуть, більше тисячі.

— Сто кроків! — гукнув адмірал Ворст.

— Сто кроків! — гукнули капітани.

Ревнули гармати, наче грім з неба, а потім розітнувся лемент і крик на льоду.

— Залп з вісімдесяти гармат одразу! — сказав Уленшпігель. — Вони тікають. Бачиш, як віддаляються вогні?

— В погоню! — крикнув адмірал Ворст.

— В погоню! — гукнули капітани.

Та погоня тривала недовго, бо втікачі були від них за сто кроків і мчали, мов перелякані зайці.

А в людей, що кричали і вмирили на льоду, було знайдено золото, коштовності і мотузки в'язати гезів.

Після цієї перемоги гези говорили:

— Als God met ons is, wie tegen ons ial zijn? (Коли Бог з нами, то хто ж встоїть проти нас?) Хай живе гез!

А третього дня вранці мессієр Ворст стурбовано чекав нового нападу. Ламме вискочив на палубу і сказав Уленшпігелеві:

— Проведи мене до цього адмірала, який і слухати не схотів тебе, коли ти казав, що буде мороз.

— Йди сам, — сказав Уленшпігель.

Ламме пішов, замкнувши на ключ кухонні двері. Адмірал стояв на палубі і вдивлявся вдалину, чи не помітно на березі з боку міста якого-небудь руху.

Ламме підійшов і сказав:

— Пане адмірал, чи може покірний ваш слуга, корабельний кухар, висловити свою думку?

— Кажі, сину, — відповів адмірал.

— Монсенъоре, — почав Ламме, — вода в глеках тане, птиця вже розмерзається,

на ковбасі вже нема інею, олія стала рідка, масло розм'якло, сіль відвологла. Ось-ось буде дощ, отже, ми врятуємось, монсеньйоре.

— А хто ти такий? — запитав адмірал.

— Я Ламме Гудзак, кухар з корабля "Бріль". І коли б усі великі вчені, що звать себе астрономами, читали так по зорях, як я по моїх соусах, вони могли б сказати, що цієї ночі буде відлига з бурею і градом. Але відлига недовго триватиме.

І Ламме вернувся до Уленшпігеля; ополудні він сказав йому:

— Як бачиш, я знову напророкував: небо захмарилось, знявся рвучкий вітер, йде теплий дощ. Води прибуло на цілий фут.

Ввечері він радісно гукнув:

— Північне море збурилось, почався приплив, високі хвилі хлюпнули в Зейдер-Зее і ламають лід, лід тріскається і величезними крижинами намирає на кораблі, розсипаючись на безліч блискучих крижинок. Ось і град. Адмірал наказав відійти від Амстердама. Вода піднялася так, що поплив і наш найбільший корабель. І ось ми в Енкгейзенській гавані. Море замерзає знову. Я таки пророк. Господь сотворив чудо.

І Уленшпігель сказав:

— Вип'ємо за Господа, що нас благословляє!

Так минула зима, і настало літо.

19

В середині серпня, коли кури наїдаються досхочу всілякого зерна і залишаються глухі до любовних покликів півня, Уленшпігель сказав до матросів і солдатів:

— Кривавий герцог насмілився видати в Утрехті ласкавого едикта, що в ньому серед інших добродійств обіцяє дарувати голод, смерть, руїну тим жителям Нідерландів, які не захочуть скоритися. Всі ж уперті, сказав він, будуть знищені, і його королівська величність заселить країну чужоземцями. Кусай, кусай, душогубе! Напилок обламає твої гадючі зуби. А напилок — це ми. Хай живе гез!

Альбо, ти сп'янів від крові! Невже ти думаєш, що ми злякаємось твоїх погроз або повіримо в твою ласкавість? Твої славетні полки, що ти розхвалив їх на цілий світ, оті "непереможні", "безстрашні", "безсмертні", ось уже сім місяців обстрілюють Гарлем, майже беззахисне місто, яке обороняють лише його жителі. І твої "безсмертні" при вибухах точнісінько так, як і прості смертні, злітають у повітря в смертельному танці. Громадяни поливали їх смолою. І нарешті довершили ви свою славетну перемогу, вирізавши беззбройних. Чуєш, кате, час божої помсти настав!

Гарлем втратив своїх хоробрих оборонців, його каміння зрошене кров'ю. Він утратив і витратив за час облоги мільйон двісті вісімдесят тисяч флоринів. Єпископові повернуто владу. Легкою рукою, з радісним обличчям освячує він церкви. Дон Фадріке присутній на освяченнях. Єпископ миє йому руки, але для Господа вони все одно червоні від крові, і причащає його тілом та кров'ю, тоді як простим людям це не дозволено. І дзвони дзвонять, і линуть у повітрі їхні звуки спокійні, мелодійні, мов на кладовищі ангельський спів. Око за око! Зуб за зуб! Хай живе гез!

Коли гези стояли в Фліссінгені, Неле захворіла на пропасницю. Вона покинула корабель і знайшла притулок у реформата Пітерса на Турвен-Ке.

Уленшпігель тяжко журився, а проте й радів, що вона спокійно лежить і напевне видужає, а іспанські кулі її там не дістануть. Він разом з Ламме весь час був коло неї, доглядав її, а любив ще дужче.

Одного разу вони з Ламме розбалакалися між собою.

— Мій вірний друже, — сказав Уленшпігель, — чи ти знаєш новину?

— Ні, мій сину, — відповів Ламме.

— Ти бачиш отой флібот, що недавно приєднався до нашого флоту? І чи знаєш, хто там щодня грає на віолі?

— Від недавніх морозів, — відповів Ламме, — мені наче обоє вух позакладало. А чого ти смієшся, мій сину?

Та Уленшпігель вів далі:

— Одного разу я навіть чув фламандську lied[238], і співав її приємний голосок.

— Ех, — зітхнув Ламме, — і вона також гарно співала і грала на віолі.

— А чи знаєш другу новину?

— Нічого не знаю, мій сину, — відповів Ламме.

Уленшпігель сказав:

— Нам наказано піднятися по Шельді до Антверпена і захопити або спалити ворожі кораблі. А людям — не давати пощади. Що ти про це думаєш, череваню?

— Ох, — зітхнув Ламме, — чи почуємо ж ми коли в цій нещасній країні іншу мову, не про спалення, вішання, потоплення та інше нищення бідного люду? І чи прийде, нарешті, той благословенний час, коли можна буде без усякого клопоту засмажити куріпку, курчатко і спокійно послухати, як шкварчить на сковорідці яєчня з ковбасою? Я дуже люблю кров'яну: вона не така жирна, як ліверна.

— Ця щаслива пора тоді настане, — відповів Уленшпігель, — коли в садах Фландрії на яблунях, сливах і вишнях замість яблук, сливок і вишень на кожній гілляці висітиме іспанець.

— Ах! — вигукнув Ламме. — Коли б мені тільки знайти мою жіночку, мою дорогу, кохану, лагідну, милу, вірну жіночку! Бо знай, сину мій, я ніколи не був і не буду рогатий. Вона мала вдачу стриману й спокійну, завжди уникала товариства інших чоловіків. Якщо вона й любила гарно вбиратися, то це ж люблять усі жінки. Я для неї і пік, і варив — і кажу це відверто. Я б і знову служив їй. Але я був також і її володарем, і чоловіком.

— Годі про це, — сказав Уленшпігель. — Чуєш, адмірал дає команду: "Підняти якорі!" А капітани повторюють його команду. Отже, рушаймо.

— А куди так швидко? — запитала Неле Уленшпігеля.

— Йдемо на корабель, — відповів він.

— Без мене? — запитала вона.

— Атож, — відповів Уленшпігель.

— А ти не подумав, що я буду дуже турбуватися про тебе?

— Кохана моя, — відповів Уленшпігель, — в мене залізна шкура.

— Сором сміятися з мене, — мовила вона. — На тобі лише суконна куртка, а не залізна. А під нею тіло з кісток і м'яса, як і моє. Коли ти будеш поранений, хто доглядатиме тебе? Ти ж помреш. Я піду з тобою.

— От біда! — сказав він. — Ну, а якщо списи, кулі, мечі, сокири, молоти мене обминуть, а впадуть на твоє ніжне тіло, що ж я тоді, нещасний, робитиму без тебе на світі божому?

Та Неле відповіла:

— Я піду з тобою. Нічого боятися. Я сховаюся за дерев'яним прикриттям, де сидять аркебузьери.

— Коли ти підеш, я залишуся, і твого милого Уленшпігеля прозвуть зрадником і боягузом. Краще послухай пісеньку:

Природа озброює нас всечасно,

Дає захисне вбрання.

Одна моя шкура — то моя власна,

А друга — сталева броня.

Хай смерть-костомаха гримас нам

Не корчить — то все бредня.

Одна моя шкура — то моя власна,

А друга — сталева броня.

Ви чуєте? "Жити" — це моє гасло,

І жити — у світлі дня.

Одна шкура — то моя власна,

А друга — сталева броня.

Так він, співаючи, й побіг, не забувши на прощання поцілувати тремтячі губки і кохані очі Неле, що трусилися від пропасниці, сміялися й плакали — все разом.

І ось гези в Антверпені. Вони захопили всі кораблі Альби, навіть і ті, що стояли в гавані. Увійшовши в місто серед білого дня, вони звільнили всіх в'язнів, а натомість ув'язнили інших, за яких мали взяти викуп. Вони забирали деяких городян з собою, примушуючи їх іти під загрозою смерті і не даючи й слова мовити.

Уленшпігель сказав Ламме:

— Сина нашого адмірала тримають у каноніка. Треба його звільнити.

Прийшовши до каноніка, вони знайшли тут кого шукали: син адмірала сидів з пузатим ченцем, який роздратовано повчав його, бажаючи повернути в лоно святої церкви. Та хлопчина не хотів його й слухати і пішов з Уленшпігелем. А тим часом Ламме схопив ченця за каптур і примусив його марширувати по вулицях Антверпена.

— Твоя ціна — сто флоринів викупу, — казав Ламме, — ану підтягни свого кендюха. Чого ти так плентаєшся? У тебе свинець у сандалях, чи що? Ану марш, лантух сала, жлукто їжі, черево, налите юшкою!

Чернець сердито відповів:

— Та я ж іду, пане гез, я йду. Але, при всій моїй пошані до вашої аркебузи, ви такий

самий товстий, череватий і гладкий, як і я.

Та Ламме, штовхнувши його, гукнув:

— Як ти смієш, паскудний ченцю, порівнювати своя нікчемне, ледаче, монастирське сало з моїм фламандським, яке я чесно набув у праці й боях! Ану чвалом, бо я тебе зараз, як пса, копну носком чобота.

Але чернець не міг бігти і вмиль задихався, і Ламме так само.

І так вони ледве дочвалали до корабля.

21

Взявши Раммекенс, Гертрейденберг і Алькмар, гези вернулися до Фліссінгена.

Неле видужала і чекала Уленшпігеля в порту.

— Тілю, — мовила вона, побачивши його, — мій коханий Тілю, ти не поранений?

Уленшпігель заспівав:

Жити — ось моє гасло,

Жити у світлі дня.

Одна шкура — то моя власна,

А друга — сталева броня.

— Ох, — бідкався Ламме, тягнучи ногу, — навколо нього кулі, гранати, ядра дощем падають, а йому хоч би що. Ти, Уленшпігелю, безперечно, дух, і ти, Неле, також, бо коли не глянеш на вас — ви завжди веселі, юні.

— А чого це ти, Ламме, тягнеш ногу? — запитала Неле.

— Бо я ж не дух і не стану духом ніколи, — відповів він, — от тому й дістав сокирою по стегну — які ж круглі та білі стегенця були в моєї жіночки! Дивись: кров іде. Ох, бідний я! Нема її, і нікому мене доглянути!

Та Неле сердито перебила:

— А навіщо тобі зрадниця?

— Е, не говори про неї погано, — відповів Ламме.

— На ось тобі бальзам. Я берегла його для Уленшпігеля. Помасти рану.

Перев'язавши рану, Ламме повеселішав, бо від бальзаму рана одразу перестала боліти. І вони втрюх зійшли на корабель.

Побачивши ченця, що прогулювався із зв'язаними руками, Неле запитала:

— А хто це? Я десь бачила його, і здається, що впізнаю.

— Я візьму за нього сто флоринів викупу, — відповів Ламме.

22

Того дня на кораблях веселилися. Незважаючи на холодний грудневий вітер, на дощ і сніг, всі морські гези зібралися на палубах кораблів. Срібні півмісяці тьмяно поблискували на їхніх зеландських капелюхах.

І Уленшпігель співав:

Лейден вже вільний,

Утік з Нідерландів герцог кривавий.

Сильніше дзвеніте, дзвони,

Лунайте, гучні передзвони,

Дзвеніте, пляшки і чарки!
Так пес від побоїв тікає;
Хвоста підібгавши,
Він оком кривавим
На дрюк оглядається,
І паща роздерта
Тремтить від безсилля.
Утік кровожерний герцог.
Дзвеніте, пляшки і чарки!
Хай живе гез!
Він сам би себе загриз,
Та зуби вибито дрюком,
Похнюпив він морду свою
І згадує вбивства й поживу.
Утік кровожерний герцог,
Гриміть, барабани слави!
Гриміть, барабани війни!
Хай живе гез!
Він чорта благає: "Я свою душу собачу
Віддам за єдину годину всесилля!"
"Душа твоя, — каже чорт, —
Не варт оселедця".
Зубів уже не повернеш,
А без зубів не вкусиш.
Утік кровожерний герцог.
Хай живе гез!
Всі вуличні пси, кульгаві, сліпі та паршиві,
Що живуть та здихають на звалищах,
Задирають один за одним лапи
На того, хто вбивав задля вбивства...
Хай живе гез!
Він не любив ні жінок, ні дітей,
Ні сонця, ні радості, ані господаря;
Любив тільки Смерть — наречену свою.
А та йому замість віна
Поперебивала лапи.
Вона-бо нікого не любить.
Гриміть, барабани радості!
Хай живе гез!
І вуличні пси, кривобокі.
Кульгаві, сліпі, коростяві,

Ще раз задирають лапи
Негречно і сороміцьки.
За ними й хорти з гончаками
З Угорщини і з Брабанту,
З Намюра і з Люксембургу!
Хай живе гез!
Весь в піні, він сумно
До пана біжить здихати.
А той стусоне ногою
За те, що мало кусав.
У пеклі він сватав Смерть,
І та йому: "Милий мій герцогу".
А він їй: "Моя інквізиціє",
Хай живе гез!
Сильніше дзвеніте, дзвони!
Лунайте, гучні передзвони!
Дзвеніте, пляшки і чарки!
Хай живе гез!
Книга п'ята

1

Чернець, якого взяв у полон Ламме, побачивши, що його не збираються вбивати, а тільки хочуть узяти викуп, почав гнути кирпич.

— Чи бач, — казав він, походжаючи по палубі і люто трясучи головою, — чи бач, у яку безодню гидоти і паскудної погані потрапив я, ступивши ногою в це дерев'яне корито. Якби не я тут, якого Господь помазав...

— Собачим салом? — перебивали його гези.

— Ви самі собаки! — огризався чернець і просторікував далі: — Еге ж! Собаки паршиві, шолудиві, задрипані, бездомні, худі, які збочили із ситої стежки матері нашої — святої римсько-католицької церкви, щоб ступити на безплідну путь вашої задрипанки — реформатської церкви. Авжеж! Якби мене не було зараз у цьому поганому кориті, то Господь Бог давно ввергнув би його в найглибшу морську безодню з вами всіма, з вашою проклятущою зброєю, з диявольськими гарматами, з вашим капітаном-співуном, з вашим блюзнірським півмісяцем, еге ж! У найглибші незвідані безодні царства сатани, де вас не палили б, ні! Ви мерзли б там, тремтіли б, дубіли від холоду навік-віків. Еге ж! Так цар небесний згасив би вогонь злочестивої вашої ненависті до нашої славної матері — святої римсько-католицької церкви, до святих угодників, до єпископів і до благословенних указів короля, таких м'яких і мудрих. Еге ж, а я дивився б з райських високостей на вас, синіх, як буряки, білих, як ріпа, від страшного холоду. 'T sy! 'T sy! 'T sy! Хай стане так, хай стане так, хай стане так!

Матроси, солдата і юнги сміялися й стріляли в нього сухим горохом з трубочок. А він затуляв обличчя руками.

Коли кривавий герцог покинув країну, на його місце прийшли не такі жорстокі правителі — Медіна-Селі і Рекесенс[239]. А після них ім'ям короля правили Генеральні штати[240].

Тим часом трохи щасливіші жителі Зеландії та Голландії, яким море і дамби правили за природні фортеці і давали захист, споруджували Богові вільних людей вільні храми, але папським катам ніхто не забороняв тут же, під боком у них, виспівувати свої гімни, а принц Оранський не хотів засновувати династію королівських намісників.

Вся Бельгія була спустошена валлонами, не задоволеними Гентським замиренням[241], яке, гадали, покладе край усякій ворожнечі. Оці валлони, прозвані *paternosterknecht*'ами[242], з великими чорними чотками на шиї (дві тисячі яких було згодом знайдено в Спідні і в Геннегау) сотнями й тисячами крали биків та коней, вибираючи на полях найкращих, викрадали жінок і дівчат, не платили за постій, палили живцем у клунях селян, що намагалися збройно захистити плоди своєї важкої праці.

У народі казали:

— Чого доброго, ще прийде дон Хуан[243] зі своїми іспанцями, а його високість — з французами, та не з гугенотами, а з папістами, а Мовчазний, бажаючи мирно правити в Голландії, Зеландії, Гельдерні, Утрехті, Оверейсселі, таємною умовою відступив Бельгію, і там стане королем герцог Анжуйський[244].

Проте дехто не втрачав надії.

— Генеральні штати, — казали вони, — мають у своєму розпорядженні двадцять тисяч добре озброєних вояків, силу гармат і добру кінноту, вони можуть подолати кого хоч.

Але деякі з обізнаніших казали:

— Генеральні штати мають двадцять тисяч солдатів на папері, не насправді, їм бракує кінноти, *paternosterknecht*'и крадуть у них коней всього за лье від їхнього табору. У них зовсім нема артилерії, останні сто гармат з порохом і ядрами вони послали Себастьянові Португальському[245]. Невідомо, де поділося два мільйони еку, які ми сплатили за чотири рази у вигляді податків та контрибуцій. Жителі Гента і Брюсселя озброюються. Гент за реформу і Брюссель разом з Гентом. У Брюсселі чоловіки будують укріплення, а жінки грають на бубнах, щоб їх розважити. І Гент Відважний посилає Брюсселю Веселому порох і гармати, яких йому бракує, щоб захищатися від "незадоволених"[246] та іспанців. І кожен — чи то в місті, чи на селі, *in't plat landt*, розуміє, що не можна довіряти ні вельможним панам, ні комусь іншому. І ми, городяни та селяни, дуже засмучені, бо, віддаючи гроші свої і проливаючи свою кров, ми бачимо, що нітрохи не стало краще в рідному краю. І бельгійці тепер у страху і тривозі, що нема в них надійних вождів, які повели б їх у бій і привели до перемоги, хоч вони ладні докласти всіх зусиль, аби тільки винищити ворогів свободи.

Але обережніші з них казали:

— Під час замирення в Генті голландські та бельгійські сеньйори домовилися

покласти край ворожнечі, заприсяглися, що обидві країни — Бельгія і Нідерланди — допомагатимуть одна одній, оголосили мир поміж двома релігіями, а королівські укази й конфіскації визнали недійсними, обіцяли знищити всі колони, трофеї, написи, статуї, поставлені герцогом Альбою на нашу ганьбу. Але в серцях ватажків ворожнеча не згасла. Дворяни й духівництво намагаються будь-що розірвати союз між областями. Вони проїдають гроші, які отримують для армії. П'ятнадцять тисяч справ про повернення конфіскованого майна лежать нерозглянуті. Лютерани й католики об'єдналися проти кальвіністів. Законні спадкоємці не можуть домогтися, щоб з їхніх маєтків вигнали узурпаторів. Статуя герцога скинута на землю, але образ інквізиції міцно закарбувався в серцях дворян і попів.

І бідне селянство, і нещасні городяни — всі чекали вождя, хороброго й надійного, який би повів їх у бій за свободу.

І вони говорили між собою:

— Де ж ті високі мужі, що підписали угоду і об'єдналися для блага вітчизни? Навіщо ж ті лицеміри уклали так званий священний союз? Хіба для того, щоб його одразу ж і розірвати? Навіщо було збиратися з таким галасом і накликати гнів короля, щоб потім цю справу безглуздо зрадити? Якби ці п'ятсот великих і малих панів, що були там, об'єдналися в братерський союз, то могли б нас урятувати від лютих іспанців. Але вони пожертвували добром Бельгії заради свого особистого добра, так само як графи Егмонт і Горн.

— Горе нам! — казали в народі. — Гляньте, ось прийшов тепер дон Хуан, гоноровитий красень, ворог Філіппів, але ще більший ворог нашої країни. Він прийшов сюди заради інтересів папських і своїх власних. Дворянство і духівництво зрадили нас.

Вони тільки вдають, ніби воюють. На стінах будинків у Генті й Брюсселі, на щоглах гезівських кораблів можна бачити імена цих зрадників, воєначальників і комендантів фортець: графа Лідекерке, що, не обороняючись, здав свій замок донові Хуану; профоса міста Льежа, який хотів продати місто донові Хуану; панів Арсхота, Мансфельда, Берлеймона, Рассенг'ена; імена членів Державної ради — Жоржа де Лалена, губернатора Фрісландії, головнокомандувача Россіньюла — емісара дона Хуана, кривавого посередника між Філіппом і Хаурегі[247], що вчинив невдалий замах на принца Оранського; ім'я архієпископа Камбрейського, що хотів пустити іспанців у місто; імена антверпенських єзуїтів, що давали Генеральним штатам три бочки золота, тобто два мільйони флоринів, щоб не руйнувати фортеці, а зберегти її для дона Хуана; ім'я єпископа Льезького; єпископа Утрехтського, якого городяни вислали, щоб в іншому місті шукав поживи для зради; католицьких проповідників, що зводили наклепи на патріотів; назви жебрущих орденів, що плели інтриги в Генті на користь дона Хуана. Жителі міста Буа-ле-Дюк прибили до ганебного стовпа ім'я кармелітського ченця П'єра, що при допомозі єпископа і духівництва намагався здати місто тому ж таки донові Хуану.

В Дюе[248] городяни, правда, не повісили *in effigie*[249] ректора університету, що також тяг руку за іспанцями, але на кораблях гезів можна було бачити повішені

опудала, на грудях у яких були почеплені списки ченців, абатів, прелатів і тисячі восьмисот багатих жінок і дівчат-бегінок з Малійського монастиря, що на їхні пожертви кати батьківщини об'їдалися, пишно одягались, розкошували.

На цих опудалах, як на ганебних стовпах, можна було прочитати імена зрадників: коменданта фортеці Філіппвіль, маркіза д'Арро, що розтринькав бойові та харчові припаси лише для того, щоб, посилаючись на їх брак, здати місто ворогові; ім'я Бельвера, що здав Лімбург, хоч місто могло триматися ще сім місяців; імена голови вищої ради Фландрії, голів Брюггського й Малійського магістратів, що хотіли віддати свої міста донові Хуану; імена членів Гельдернської рахункової палати, яку закрили за зраду; імена членів Брабантської ради, урядовців герцогської канцелярії, таємної і фінансової ради; імена намісника і бургомистра міста Менен, а також і тих лиходіїв, що пропустили дві тисячі французів, які йшли грабувати сусіднє графство Артуа.

— Біда нам, — говорили між собою городяни, — герцог Анжуйський засів тепер у нашому краю, хоче стати королем. Чи бачили ви, як він входив у Монс? Товстозадий курдупель, носатий, жовтопикий, криворотий. Цей вельможний принц має нахил до неприродного кохання, за що й прозвали його, щоб з'єднати в його титулі жіночу статть з чоловічою, — "її високість герцог Анжуйський".

Уленшпігель замислився. А потім заспівав:

Світить сонце в блакитному небі;

Жалобою вкрийте знамена

Й руків'я гострих шпаг,

Коштовності всі сховайте,

Дзеркала до стін оберніть,

Бо я співатиму про Смерть,

Про зрадників буде мій спів[250].

Вони п'ятою наступили

На груди й горло гордим країнам:

Фландрії, Брабанту, Геннегау,

Антверпену, Артуа, Люксембургу.

Запроданці — дворяни й попи,

Приваблює їх нагорода.

Про зрадників я заспіваю.

Всюди країну грабує ворог:

Іспанці вже в Антверпен вдерлись,

Офіцери, попи і прелати

Гордо гуляють по місту,

Вбрані в шовки, оксамити.

В них пики від трунків лисніють,

Виявляють їхню ганьбу і безчестя.

Вже підносить голову знов

З тріумфом інквізиція хижа,

Й тоді новітні Тітельмани
Хапатимуть глухонімих
За ересі.
Про зрадників буде мій спів.
Ви підписали "Компроміс",
Мерзенні боягузи.
Прокляття вашим іменам!
З ким ви в часи війни?
Ви тягнетесь услід за іспанцем,
Мов круки за падлом.
Гриміть, барабани жалоби!
Країно бельгійська! Прийдешність
Тебе засудить: зі зброєю в руках
Ти віддалась на грабунок.
Майбутнє, ти не квапся,
Бо глянь: зрадники заповзялися.
Було їх двадцять — тисяча тепер.
Вони пости важливі захопили
Й посади меншим роздають.
Вони вже втямили як слід:
Щоб підірвати опір, сіють
Між нами лінощі й незгоду —
Одвічні гасла зради.
Крепом дзеркала вкривайте
І руків'я гострих шпаг.
Про зрадників буде мій спів.
Злочинцями вони оголосили
"Незадоволених", іспанців;
Не дозволяють помагати
Ні хлібом, ні притулком,
Ні порохом, ані свинцем.
Коли ж їх схоплять, щоб повісить, —
Атож, щоб повісить, —
Одразу їх звільняють.
"Повстань!" — волає вам Брюссель.
"Повстань!" — волає Гент
І весь народ бельгійський.
О бідні люди, хочуть вас
Розчавити король
І папа, що вже лаштує
На Фландрію похід хрестовий,

Вони, запроданці, вже йдуть
На запах крові,
Їх цілі зграї, псів,
Гієн і зміїв.
Їм тільки б жерти, тільки б пити.
Нещасна земле батьківська, тобі
Судилися руїна й смерть.
О, то не дон Хуан
Сприяв Фарнезе[251],
Улюбленцеві папи,
А ті, кого обдарувала
Ти почестями й багатством
І хто був пастирем твоїх
Дружин, дочок, дітей.
Тебе на землю повалили,
І вже іспанець приставляє
Тобі до горла гострий ніж;
Вони глумляться над тобою,
Святкуючи в Брюсселі
Оранського приїзд.
Коли блищали над каналом
Вогні всілякі і дива,
Щоб підживити їхню радість,
І тріумфальні кораблі,
І видава пливли, —
О Бельгіє, то просто грали
Історію про Йосифа, котрого
Брати у рабство продали.

З

Побачивши, що його не зупиняють і дають базікати скільки хоч, чернець почав ще більше кирпу гнути на кораблі. А матроси й солдати, щоб дужче роздратувати його, лаяли Божу Матір, святих і глузували з католицьких обрядів.

Тоді він аж шаленів від люті і вивергав на них тисячі прокльонів.

— Авжеж! — галасував він. — Я потрапив у справжнісінький вертеп гезів! Авжеж, ось де гадюче кублице проклятих ворогів вітчизни! Авжеж! А ще кажуть, що інквізитор, святий муж, багато їх спалив! Ні! Ще досить цієї поганої хробачні. Атож! На цих славних, чудових кораблях його величності короля, раніше таких чистих, кишить тепер гезівська погань, еге ж, смердюча гезівська хробачня. Еге ж, це справжня хробачня, брудна, смердюча хробачня, як ось капітан-співун, кухар з його паскудним черевом і всі ви з вашим мерзотним півмісяцем. Коли король почне чистити свої кораблі за допомогою артилерії, то пороху й набоїв потрібно буде, мабуть, не менше як

на сто тисяч флоринів, щоб вичистити всю оцю брудну, погану, смердючу заразу. Еге ж, ви всі народжені у ліжкові Люциферової жінки, засудженої на життя з сатаною в червивих стінах, під червивими покривалами, на червивих матрацах. Так, так, це від їхнього гидкого злягання і вийшли на цей світ гези. Так, і я плюю на вас!

Вислухавши цю промову, гези нарешті сказали:

— І чого це ми панькаємося з цим паскудником, що тільки й знає лаяти нас? Гайда повісимо його зараз!

І вони жваво взялися до діла.

Чернець, побачивши, що непереливки, бо мотузку принесли, драбину приставили до щогли і йому в'яжуть руки, почав лементувати й благати:

— Змилуйтесь, панове гези, це демон гніву заговорив у мені, а не я сам, ваш смиренний бранець, бідолашний чернець, що має тільки одну шию. Зласкавтеся, панове, будьте милосердні. Заткніть мені рота, якщо ласка ваша, навіть ганчіркою, хоч це й несмачна страва, тільки не вішайте мене!

А вони, не слухаючи його й не зважаючи на його шалений опір, потягли до драбини. Тоді він заверещав так дико, що Ламме затурбувався і сказав до Уленшпігеля, який сидів біля нього в кухні і перев'язував йому рану:

— Сину мій, сину, вони потягли свиню з хліва й хочуть її зарізати. О злодюги, якби ж то я міг устати!

Уленшпігель вийшов на палубу, але побачив там тільки ченця, який упав перед ним навколішки, простягаючи руки.

— Пане капітан, — скрикнув він, — капітане хоробрих гезів, грізний і на суші і на морі! Ваші солдати хочуть мене повісити за те, що я згрішив язиком. Це несправедлива кара, пане капітан, бо тоді довелося б надягнути конопляні коміри на всіх адвокатів, прокурорів, проповідників і жінок, а тоді й світ би збезлюднів. Пане, врятуйте мене від мотузки! Я молитимуся за вас, і ви не будете засуджені на вічні муки. Помилуйте мене! Демон лихослів'я оселився в мені, і я говорив безперестанку. Таке нещастя! Моя бідна жовч розстроюдила мене, і я наплів безліч такого, про що й не думав. Помилуйте мене, пане капітан, і ви всі, панове, і я молитимуся за вас!

Аж тут на палубі з'явився Ламме в самій близьні.

— Капітане, друзі! То це верещала не свиня, а чернець? Я дуже радий. Уленшпігелю, сину мій, я надумав щось зовсім інше для його велебності. Даруй йому життя, але не випускай на волю, бо він неодмінно вчинить якусь капость. Хай зроблять для нього на палубі тісну клітку, щоб він міг вільно дихати, але щоб тільки міг сидіти й лежати, таку, як для каплунів, і нехай його повісять лише тоді, коли він не захоче їсти стільки, скільки я йому дам.

— Як не з'їсть — повісимо, — сказали Уленшпігель і гези.

— А що ти надумав робити зі мною, череваню? — запитав чернець.

— Побачиш, — сказав Ламме.

Уленшпігель зробив те, чого хотів Ламме. Ченця замкнули в саж, і тепер кожен міг дивитися на нього скільки завгодно.

Ламме спустився на кухню, а Уленшпігель, пішовши трохи згодом за ним, почув таку його суперечку з Неле:

— Не хочу лежати, — казав він, — ні, не буду! Я тут вилежуватимусь, а інші будуть поратися біля моїх соусів? Ні, я не валятимуся, як теля!

— Не сердься, Ламме, — умовляла його Неле, — бо твоя рана відкриється знову, і ти помреш.

— Ну й гаразд, хай умру! — сказав Ламме. — Мені остогидло жити без моєї жінки. Чи не досить того, що я втратив її, то ти ще заважаєш мені, корабельному кухареві, самому пильнувати моїх супів? Хіба ж ти не знаєш, що сама пара від соусів і печені насичена здоров'ям? Вона зміцнює мій дух і потішає мене у нещасті.

— Ламме, — сказала Неле, — слухайся наших порад, і ми тебе вилікуємо.

— Я й сам хочу, щоб ви мене вилікували, — мовив Ламме, — але щоб у мої справи втручався хтось інший, якийсь нікчема, невіглас, смердючий, слинявий, каправий, пархатий, шмаркатий, і щоб він посів престол корабельного кухаря й бабрався своїми брудними пальцями в моїх соусах? Та я його краще вб'ю своїм дерев'яним ополоником, який тоді стане в моїх руках залізним.

— Отже, тобі потрібен помічник, — сказав Уленшпігель, — бо ти хворий...

— Помічник! Мені помічник? — вигукнув Ламме. — Ти напханий невдячністю, як ковбаса рубленим м'ясом! І це ти мені таке говориш, сину мій, мені, твоєму другові, який тебе годував так довго і так смачно! От тепер моя рана відкриється! Невдячний друже, а хто ж тобі приготує їсти так, як я? І що ж ви будете робити обоє — і ти, пане капітан, і ти, Неле, коли я не приготую для вас смачного рагу?

— Ми якось самі дамо собі раду на кухні, — сказав Уленшпігель.

— Дасте собі раду на кухні? Авжеж, біля миски — їсти, нюхати, смакувати, але щоб зготувати — ні. Бідний друже й капітане, та коли я, пробач на слові, поріжу шкіряну торбу на шматки і приготую тобі їжу, то ти скажеш, що це кишки, тільки твердуваті. Ні, дозволь уже мені бути кухарем, сину мій, бо я висохну, як тріска!

— Ну що ж, залишайся кухарем, — сказав Уленшпігель. — Якщо ти не видужаєш, я замкну кухню, і ми будемо їсти самі сухарі.

— Ах, сину мій! — вигукнув Ламме, плачучи від радості. — Ти добрий, як Матір Божа!

4

А тим часом він, здається, таки видужував.

Кожної суботи гези бачили, як він міряв довгим поясом ченця по череву.

Першої суботи він сказав:

— Чотири фути. — А тоді поміряв себе і додав: — Чотири з половиною.

І спохмурнів.

Але, вимірявши ченця восьмої суботи, він радісно сказав:

— Чотири і три чверті!

А чернець сердився, коли він приходив його міряти, і казав йому:

— Чого ти хочеш від мене, череваню?

Та Ламме тільки мовчки показував йому язика. Сім разів на день матроси й солдати бачили, як він приносив йому якусь нову страву:

— Ось тобі квасоля, добре помащена фландрським маслом. Ти їв щось подібне у твоєму монастирі? Глянь, який ти став пикатий, у нас на кораблі не схуднеш. Ти не почуваш, які подушечки вирости в тебе на спині? Скоро тобі не потрібно буде й перини.

Подаючи йому другу страву, він казав:

— А ось тобі keokebakк'и по-брюссельському. У Франції звуть їх кренами, бо щось подібне носять на капелюхах на знак жалоби, але ці зовсім не чорні, а світлі, і як підсмажились гарно в печі! Бачиш, масло аж капає з них. Отак і з твого черева потече сало.

— Я вже не голодний, — казав чернець.

— Їж, їж! — умовляв його Ламме. — Ти думаєш, що то якісь там гречані млинці? Це пшениця, мій отче-ненажеро, чиста пшеничка, мій отченьку з чотирма підборіддями. А ось бачу, що росте вже й п'яте, аж серце моє радіє, їж!

— Дай мені спокій, череваню, — казав чернець.

Ламме, розсердившись, гукав:

— Я господар над твоїм життям. Якщо тобі краща мотузка, ніж горохове пюре з сухариками, то зараз тобі принесу її.

Трохи згодом він знову приходив з мискою.

— Горохове пюре, — казав він, — любить бути в компанії. Ось я й приніс до компанії німецькі knoedel'i, це дуже смачні галушки з борошна, їх кидають сирими в окріп, для шлунка вони важкуваті, але ж який станеш жирний від них. Їж, не соромся. Що більше з'їси, то більше мене звеселиш. Прошу ж тебе, не відвертайся, не віддувайся, наче ти вже надто ситий, їж. Хіба ж не краще їсти, ніж висіти? Покажи-но своє стегно. Також потовщало! Два фути сім дюймів завтовшки. Який же окіст може зрівнятися з ним?

За якусь часинку він знову приходив до ченця:

— На, — казав він, — ось дев'ять голубів. Для тебе вбили цих невинних пташин, що без страху літали над кораблем. Не гребуй ними! Всередину їм я поклав трохи масла, трохи хлібця, натертого мускату, гвоздички, потовченої в мідній ступці, блискучій, як твоя шкіра. Ясне сонечко радіє, що може подивитися на себе в такій ясній мармизі, як твоя, а все через те, що вона як не лусне від жиру, завдяки моїм турботам.

Уп'яте він приходив до ченця і приносив йому waterzoeu.

— Тобі до смаку рибна солянка? — питав він. — Море тебе носить, море тебе годує, більше воно неспроможне зробити і для самого короля. Так, так, бачу, в тебе вже добре позначається п'яте підборіддя. З лівого боку трохи навіть більше, ніж з правого. Треба буде краще відгодувати цей бік, бо Господь сказав нам: "Будьте справедливі до кожного". А яка ж тут справедливість, коли жир розподілився нерівно? Я тобі принесу на шосту годівлю слимачків, цих устриць бідноти. Таких ти ще ніколи не їв у своєму монастирі: ці невігласи кинуть їх в окріп і хутчій їсти. Але це ж тільки пролог. Треба потім зняти з них шкаралупу, покласти їхнє ніжне м'ясце в риночку і довго тушкувати з

селерою, мускатом, гвоздикою, а підливу заправити пивом та борошном, і до них ще треба подати грінки на маслі. От я так усе й зробив для тебе. За що діти мусять відчувати до батьків таку велику вдячність? За притулок, любов і, найперше, за їжу. Отже, ти повинен мене любити як своїх батька-матір, і таку само вдячність повинна відчувати до мене твоя пелька. Та не витріщай так дико на мене своїх баньок!

Зараз я ще принесу тобі солоденької юшечки, звареної на пиві, заправленої маслом, борошном і корицею. Знаєш навіщо? Щоб твій жир став прозорий і аж тремтів під шкірою. Його вже й так видно, коли ти хвилюєшся. Та ось уже й дзвонять вечірню зорю. На добраніч, спи спокійно, не турбуйся за завтра. Будь певен, що завтра чекає на тебе смачна їжа, яку зготує і принесе тобі друг твій Ламме.

— Геть від мене! Дай мені помолитися Господові, — просив чернець.

— Молись, — казав Ламме, — молись під веселу музику хропіння. Від пива та сну ще більше погладшаєш, добре погладшаєш. Я дуже радий.

І Ламме йшов спати.

А матроси й солдати казали йому:

— На якого ти біса відгодовуєш цього ченця, що терпіти тебе не може?

— Не заважайте мені, — відповідав Ламме, — я роблю велику справу.

5

Настав грудень — місяць найдовшої темряви. Уленшпігель співав:

Його високість герцог Анжуйський

Вже скинув личину:

Хоче Бельгію взяти під кормигу свою.

Та загарбані провінції

Не стали анжуйськими

І податків не платять.

Бийте, барабани,

Бо анжуєць програє!

Вже під орудою Штатів:

Ренти і маєтності,

Суд, магістрати

І різні посади.

Тим-то й гнівний на реформатів

Його високість,

Що в Франції вважавсь атеїстом.

О, анжуєць програє!

Мечем і насильством

Його високість герцог

Сам хоче стати

Можновладним королем.

Хоче обманом забрати

Багато міст і навіть Антверпен,

Не спить, панове!
О, анжуєць програє!
Франціє, то не на тебе
Народ наш розлючено ринув;
Ні, удари смертоносні
Благородне тіло твоє пощадять;
Не твої то діти,
В битві гинучи, загородили
Браму Кіп-Дорпську власними трупами.
О, анжуєць програє!
Не твоїх синів, о Франціє,
Народ кидає з фортечних мурів,
То прихвоснів Анжуйського кидають,
Того розпусника й нероби,
Що твоєю кров'ю впився
І нашої схотів напитись,
Та від келиха далеко ще до рота...
О, анжуєць програє!
Його високість
В незахищеному місті горлав:
"Бий! Убивай! Хай живе меса!"
А в красивих фаворитів,
Безсоромних, блудливих,
В очах горів вогонь
Похітливості, а не любові,
О, анжуєць програє!
Ми б'ємо їх, а не тебе, бідолашний народе,
Замучений податками і боргами.
Вони забирають у тебе
Хліб, і коней, і вози
І зневажають та безчестять
Тебе, кого повинні батьком звати.
О, анжуєць програє!
Франціє! Ти, їхня мати,
Годувала власним молоком
Батьковбивців, які ім'я твоє
Ганьблять за межами твоїми.
Пий же смердючу їх славу,
Яку вони тобі приносять
Ганебними дикунськими ділами...
О, анжуєць програє!

І ще одна провінція вплелася
Квіткою у твій вінок воєнний.
Залиш дурному півневі бійку і хіть,
На горло наступи йому.
Бо ти народ і сильний, і могутній,
Чави їх без жалю й пощади!
І тебе люблять усі народи,
Коли анжуєць програє битву!

6

У травні, коли фламандські селянки, щоб уберегтися від хвороби й смерті, повільно кидають собі вночі через голову три чорні бобини, у Ламме відкрилась рана. Його сильно трусила пропасниця, і він попросив, щоб його поклали на палубі коло ченцевої клітки.

Уленшпігель погодився, але, боячись, щоб він під час нападу хвороби не скотився в море, звелів міцно прив'язати його до ліжка.

Як тільки напад минав, Ламме щоразу нагадував гезам про ченця, а сам показував йому язика.

Чернець казав йому:

— Ти мене ображаєш, череваню.

— Ні, — відповідав Ламме, — я тебе відгодовую.

Повівав тихий легіт, пригрівало ясне сонечко. Ламме був міцно прив'язаний до ліжка, щоб, бува, в маренні не полетів за борт. Йому здавалося, що він на кухні.

— Як палає сьогодні піч, — кричав він. — Зараз ортолани посиплються дощем. Жінко, постав у садку сильце, та не одне! Ти така гарна, коли закачаєш рукави до ліктів. Рука в тебе така біла! Аж кусати хочеться, кусати губами. Це ж оксамитні зуби. Чиє воно, твоє біле тіло, твої повні груди, що просвічують крізь тонке біле полотно? Це мій, мій солодкий скарб. Хто зготує мені печеню з півнячих гребінців і курячих куприків? Не клади багато мускату: від нього дужче трясє пропасниця. Соус — білий, кмін і лавровий лист. А де жовтки?

Потім він кивнув Уленшпігелеві, щоб той нахилився до нього, і шепнув йому:

— Зараз дичина посиплеться на нас дощем. Я тобі дам на чотири ортолани більше, ніж іншим. Ти ж капітан. Тільки не кажи про це нікому!

Почувши, як лагідно хлюпотить хвиля і б'ється в борти корабля, він сказав:

— Суп кипить, сину мій, суп кипить, але як же довго треба розтоплювати цю піч!

Та тільки-но він приходив до пам'яті, то найперше згадував про ченця.

— Де він? Чи погладшав?

А побачивши його, він показував йому язика й казав:

— Звершується велика справа. Я задоволений.

Одного дня він попросив поставити на палубі велику вагу і на одну шалю посадовити його, а на другу ченця. Та тільки-но чернець виліз на вагу, як Ламме на своїй шалі, наче стріла, злетів угору і радісно скрикнув:

— Він важчий, він важчий! Я — наче пір'їна проти нього. Я мало не злетів у небо, як пташка. Прошу вас, зніміть його, я хочу зійти. Тепер покладіть гирі. Посадіть його. Скільки він заважив? Триста чотирнадцять фунтів! А я? Двісті двадцять.

7

Наступної ночі, шойно почало розвиднятися, Уленшпігель прокинувся від крику Ламме:

— Уленшпігелю! Уленшпігелю! На поміч! Держи її! Розріжте мотузки! Розріжте мотузки!

Уленшпігель піднявся на палубу.

— Чого кричиш? — сказав він. — Я не бачу нікого.

— Це вона, — галасував Ламме, — вона, моя жінка, там, у човні, що плаває навколо того флібота, еге ж, того, звідки ми чули спів і звуки віолі.

На палубу вийшла Неле.

— Розріж мотузки, рибонько! — просив Ламме. — Хіба ж не бачиш, що рана вже загоїлась? Це вона своїми ніжними ручками перев'язала її. Еге ж, вона, вона! Хіба ж ти не бачиш? Ось вона стоїть у човні. Чуєш? Вона ще співає. Йди до мене, моя кохана, не тікай від бідного Ламме, що такий самотній на світі без тебе.

Неле взяла його за руку, торкнулася лоба.

— У нього ще пропасниця, — зауважила вона.

— Розріжте мотузки! — кричав Ламме. — Дайте мені шлюпку! Я ожив, я щасливий, я видужав!

Уленшпігель розрізав мотузки. Ламме скочив з постелі в самих підштанках із білого полотна і почав сам спускати шлюпку.

— Ти глянь, — сказала Неле до Уленшпігеля, — в нього аж руки трусяться від нетерплячки.

Коли шлюпку спустили на воду, Уленшпігель, Неле і Ламме разом з веслярем сіли в неї і попливли до флібота, що стояв далеченько в гавані.

— Гарний флібот! — зауважив Ламме, допомагаючи весляреві.

На ясному ранковому небі, що сяяло, немов кришталь, позолочений першими променями сонця, чітко вимальовувалися обриси корабля та його стрункі щогли.

Ламме усе веслував.

— Розкажи ж нам, як ти її знайшов, — промовив Уленшпігель. Ламме почав уривчасто розповідати:

— Мені покращало, і я заснув. Раптом чую якийсь невиразний шум, наче щось дерев'яне стукнулося об борт. Шлюпка. Вибігає матрос: "Хто там?" А ніжний голосок, її, мій сину, її солодкий голосок, відповідає: "Друзі". Потім грубіший: "Хай живе гез! Від капітана флібота "Йоганна" до Ламме Гудзака". Матрос кидає драбину. Світить місяць. Я бачу постать у чоловічій одежі, що вилазить на палубу, а в тої постаті повні ноги, круглі коліна і стегна. Я собі й думаю: "Еге! Та це ж переодягнута жінка", — і раптом відчуваю, немов троянда розцвіла і торкається мого обличчя — то були її уста, сину мій. Потім, чую, заговорила. Вона! Розумієш? Вона цілує мене й плаче. Це був вогонь,

божественний бальзам для мого тіла. "Я знаю, що не гаразд вчинила, але я тебе люблю, мій чоловіче, мій бідний чоловіче! Я часто приходила до тебе, та не насмілювалася наблизитись. Нарешті матрос мені дозволив. Я перев'язала тобі рану, але ти не впізнав мене. Все-таки я тебе вилікувала. Не сердься на мене, дружино моя! Я скрізь ішла слідом за тобою, але я боюсь: він тут, на вашому кораблі. Пустити мене! Коли він мене побачить, то прокляне, і я горітиму вічно в пеклі!" Вона ще раз мене поцілувала, сміючись та плачучи, і пішла, хоч як я благав і плакав. Ти зв'язав мені руки й ноги, сину мій, але тепер...

Сказавши це, він щосили наліг на весла, і кожне весло було наче натягнута тятива лука, з якого ось-ось зірветься прудка стріла.

Коли вони вже підпливали до корабля, Ламме сказав:

— Ось вона стоїть на палубі і грає на віолі, моя кохана жіночка з золотистим волоссям, карими очима, ще свіжими щічками, з голими повними руками, білими пальчиками. Стрибай, човнику, по хвилях!

Капітан флібота, побачивши в човні Ламме, що веслував, як навісний, наказав спустити з палуби драбину. Ламме стрибнув на драбину, мало не зірвавшись в море і відіпхнувши шлюпку більш як на три сажні, видряпався, наче кіт, на палубу та й кинувся до своєї жінки, що аж нестямилася з радощів і почала його обіймати й цілувати.

— Ламме, не забирай мене з собою! — казала вона. — Я дала обітницю Богові, але я тебе кохаю, дружино моя люба!

Неле вигукнула:

— То це ж Каллекен Гейбрехтс, красуня Каллекен!

— Так, це я, — сказала та. — Але що вдієш, минув уже полудень моєї краси.

І вона засмутилась.

— Що ти вчинила? — крикнув Ламме. — Де ти поділася тоді? Чому ти покидаєш мене тепер?

— Слухай, — сказала вона, — і не сердься на мене. Я тобі все розкажу. Знаючи, що ченці — люди божі, я довірилась одному з них. Його звуть брат Корнеліс Адріансен.

— Що? — закричав Ламме, почувши це ім'я. — Отой злостивий лицемір з помийницею замість рота, повною бруду й мерзоти, що тільки й мріє про знищення реформатів, що тільки й знає вихваляти інквізицію й королівські укази! Ах! Отой мерзенний розпусник!..

— Не ображай божого чоловіка, — мовила Каллекен.

— Божий чоловік! — вигукнув Ламме. — Знаю я його! Це мерзотник і паскуда. О нещаслива доле! Моя прекрасна Каллекен потрапила в лабеті цьому ченцеві! Не підходь до мене, бо я тебе вб'ю! А я так її любив! Моє бідне, обдурене серце належало тільки їй! Що ти робиш тут? Навіщо ти перев'язувала мою рану? Хай би я краще вмер! Геть від мене! Я більше тебе не можу бачити! Йди геть, а то я кину тебе в море. Де мій ніж?..

Вона обняла його:

— Ламме, чоловіче мій, не плач! Не думай про мене погано. Я ніколи не належала цьому ченцеві.

— Ти брешеш! — крикнув Ламме, плачучи і скреготучи зубами. — Ах, я ніколи не ревнував, а тепер довелося. Сумна пристрасть! І гнів і любов, хочу вбити тебе і обіймати. Йди геть! Ні, зостанься! Я був такий добрий до неї! А тепер хочу її вбити! Де мій ніж? О, щось пече мене, роздирає, гризе, а ти смієшся з мене!..

Плачучи, вона обнімала його, ніжна, покірна.

— Так, — казав він, — який же я дурний, що гніваюсь на тебе. Так, ти берегла мою честь, ту честь, яку так безглуздо поєднують з жіночою спідницею. То ось для чого ти так солодко мені усміхалась, коли просилася пустити тебе піти на проповідь з приятельками...

— Дозволь мені все сказати! — говорила вона, обнімаючи його. — Щоб мені вмерти тут на місці, коли я обманюю тебе!

— Ну, вмирай, — сказав Ламме. — Ти ж все одно збрешеш!

— Вислухай мене! — благала вона.

— Говори чи не говори, мені тепер байдуже, — сказав Ламме.

— Брата Адріансена, — почала Каллекен, — вважали за доброго проповідника. Я пішла його послухати. Він ставив духовний сан і безшлюбність понад усе на світі, бо через це найлегше потрапити в рай. Його красномовність була надзвичайна, і багато слухачок, чесних жінок, серед яких була і я, а особливо удовиць і дівчат, були вражені до живого серця. А що безшлюбність, як він казав, є стан найдосконаліший, то він і радив нам зректися шлюбного життя. От ми й заприсяглися не знати більше чоловіків...

— Крім нього, безумовно, — зауважив, плачучи, Ламме.

— Мовчи вже, — сказала вона сердито.

— Ну що ж, добивай мене! — сказав він. — Ти завдала мені такого удару, що мені вже край.

— Ні, мій любий, — мовила вона, — коли я буду завжди біля тебе...

Вона хотіла обняти його й поцілувати, але він її відштовхнув.

— Вдови, — сказала вона, — дали обітницю не виходити більше заміж.

Ламме слухав її, поринувши у свої ревниві думки, а Каллекен сором'язливо вела далі:

— Він вибирав собі в духовні дочки тільки гарних жінок і дівчат, а інших відсилав до парафіяльних священиків. Він звелів нам заприсягтися, що ми будемо сповідатись тільки в нього, і ми дали йому таку присягу. Мої товаришки, досвідченіші, ніж я, запитали мене, чи не бажаю я навчитися святого послуху й покути, і я погодилась. В Брюгге, у домі на Набережній каменярів, біля монастиря братів-міноритів, жила жінка, на ім'я Калле де Нажаж. Вона за один червінець на місяць давала молодим дівчатам притулок, годувала їх і навчала. Брат Корнеліс міг непомітно з монастиря прийти до Калле де Нажаж. От у тому домі, в маленькій кімнатці, я зустрілася з ним на самоті. Тут він звелів мені розповісти про всі мої нахили, природні і тілесні. Я спочатку

вагалася, але потім наважилась і, плачучи, розповіла йому про все.

— О лихо! — бідкався Ламме. — І цей брудний кнур слухав твою чисту сповідь!

— Він завжди казав мені, і це таки правда, мій чоловіче, що Бог усе бачить, а тому треба на сповіді перемогти свій земний сором, відкрити сповідникові всі свої гріхи й бажання, і тоді ми станемо гідні послуху й покути. Нарешті він сказав, що мені треба стати перед ним голою, щоб моє тіло дістало найлегшу кару за мої гріхи. І одного разу він примусив мене роздягнутись, і коли я роздяглася, то від сорому впала непритомна і прийшла до пам'яті лише тоді, коли він дав мені понюхати якоїсь солі. "На цей раз досить з тебе, моя доню, — сказав він, — приходи через два дні і принеси прута". Це тривало довго; але ніколи... присягаюсь тобі Богом і всіма святими... чоловіче мій... зрозумій мене... глянь на мене... подивись, чи я брешу? Я залишилася чиста й вірна тобі... я люблю тебе.

— Бідне, ніжне тіло! — вигукнув Ламме. — О, ганебна пляма на твоїх шлюбних шатах!

— Ламме, — сказала вона, — він же говорив від імені Бога і всіх святих нашої матері церкви. Чи могла ж я не послухатись його? Я завжди любила тебе, але ж присяглася Пречистій Діві страшною присягою не віддаватися тобі. Та в мені не згасла ніжність до тебе. Чи згадуєш заїзд у Брюгге? Я була в Калле де Нажаж, коли ви їхали з Уленшпігелем на ослах. Я пішла за тобою. В мене було чимало грошей, я нічого не витрачала на себе, побачила, що ти голодний, і серце моє потягнулось до тебе. Я відчула жаль і любов.

— Де він тепер? — запитав Ламме.

Каллекен відповіла:

— Злі люди наговорили на нього, і після допиту, що йому вчинили з наказу магістрату, брат Адріансен мусив покинути Брюгге і шукати притулку в Амстердамі. Мені казали на фліботі, що мій чоловік узяв його в полон.

— Як? — вигукнув Ламме. — Це той чернець, якого я відгодовую?

— Атож, — відповіла Каллекен, затуляючи руками обличчя.

— Сокиру! Дайте сокиру! — крикнув Ламме. — Я уб'ю його, а сало цього розпусного цапа продам з торгів! Швидше вертаймося на корабель! Шлюпку! Де шлюпка?

— Це підло — вбити або хоч би поранити бранця, — сказала Неле.

— А ти чого так сердито дивишся на мене, заборониш мені, чи що? — сказав він.

— Атож, — відповіла Неле.

— Ну гаразд, — знехотя сказав Ламме, — я не зачіпатиму його, тільки дай випустити його з клітки. Шлюпку! Де шлюпка?

Вони швидко спустилися в шлюпку.

Ламме веслував і плакав.

— Ти журишся, чоловіче? — запитала його Каллекен.

— Та ні, — відповів він, — я веселий. Ти ж мене більше не покинеш, правда?

— Ніколи, — мовила вона.

— Ти кажеш, що залишилася чистою і вірною мені, — сказав він, — але ж, моя

мила, кохана Каллекен, я тільки й жив для того, щоб тебе знайти, і ось тепер через цього ченця щастя наше буде отруєне ревнощами... Коли я зажурюся або й просто втомлюся, мені буде ввижатися, як твоє голе тіло ганебно лупцюють. Весна кохання нашого була моя, а літо його. Осінь буде сірою, а там прийде й зима і поховає мою вірну любов.

— Ти плачеш? — запитала Каллекен.

— Так, — відповів Ламме, — що минуло, те не вернеться.

Тоді Неле сказала:

— Якщо Каллекен була тобі вірна, то повинна б тебе покинути за твою злу мову.

— Він і не уявляє собі, як я його люблю, — сказала Каллекен.

— Ти правду кажеш? — скрикнув Ламме. — Йди ж до мене, моя рибонько, моя жіночко, тепер для мене буде і осінь ясна, і тепла зима.

Він повеселішав, і вони вернулися на корабель.

Уленшпігель дав Ламме ключа від клітки.

Ламме відчинив її і хотів за вухо витягти звідти ченця, та не міг. Тоді хотів витягти боком, але й боком чернець не пролазив.

— Треба ламати клітку. Каплун надто жирний, — сказав він.

Чернець ледве виліз, очманіло поводячи навколо очима і підтримуючи обома руками черево, але зразу ж упав на зад, коли судно хитнулося від великої хвилі.

Ламме сказав до нього:

— А що, і тепер будеш називати мене череванем? Ти вже куди товщий за мене. Хто годував тебе по сім разів на день? Я! Чого це ти, горланю, став тепер тихіший і до бідних гезів прихильніший? Як посидиш у клітці ще з рік, то й не вилізеши звідти. Твої щоки при кожному рухові дрижать, як свинячі драглі. Ти й не кричиш більше. Незабаром і сопіти перестанеш.

— Мовчи вже, череваню! — не витримав чернець.

— "Череваню"? — крикнув Ламме розлючено. — Я Ламме Гудзак — мішок з добром, а ти — брат Дікзак, Фетзак, Лейгензак, Слоккензак, Вульпзак — великий лантух, лантух сала, лантух брехні, лантух ненажерливості, лантух розпусти. У тебе під шкурою на чотири пальці сала, твоїх очей вже не видно. Уленшпігель і я вмістились би під склепінням твого черева. Ти називаєш мене череванем. А хочеш дзеркало, щоб поглянути на своє преподобне черево? Це ж я тебе так відгодував, барило ти з м'яса й кісток. Я заприсягнувся, що ти жиром будеш плюватись, жиром потіти і залишати за собою жирні сліди, як свічка, що тоне на сонці. Кажуть, що грець вхопить, як з'явиться сьоме воло. У тебе тепер п'ять з половиною. — Потім він звернувся до гезів: — Гляньте на цього розпусника! Це брат Корнеліс Адріансен Ледаріансен з Брюгге. Там він проповідував новітню соромливість. Його сало — це його кара. Його сало — це справа моїх рук. Тож слухайте ви, матроси й солдати, я вас покидаю, і тебе, Уленшпігелю, покидаю також, і з тобою, маленька Неле, розлучаюсь і вирушаю у Фліссінген, де моє майно, і житиму там з моєю бідолашною віднайденою дружиною. Ви колись присягалися мені, що виконаєте кожне моє бажання...

— Слово гезів тверде, — відповіли вони.

— Отже, — мовив Ламме, — глядіть мені цього розпусника, цього брата Адріансена Ледаріансена з Брюгге. Я заприсягнувся, що він у мене буде жирний, як кабан, і здохне від свого сала. Зробіть клітку трохи ширшу, годуйте не сім, а дванадцять разів на день, і щоб їжа була жирна й солодка. Він уже й тепер як бик, зробіть, щоб він був такий, як слон, і виповнив собою цілу клітку.

— Ми відгодуємо його, — пообіцяли гези.

— Ну, а тепер, — вів далі Ламме, звертаючись до ченця, — я й з тобою, нікчемо, хочу попрощатися. Я годував тебе по-монастирському замість повісити. Наїдай сала і чекай, поки вхопить грець. — Потім, обнявши свою дружину Каллекен, він сказав: — Ось бач, хоч рохай, хоч реви, а я її забираю від тебе, більше ти не будеш її шмагати.

Тут чернець, оскаженівши від люті, крикнув до Каллекен:

— То ти, похитлива бабо, йдеш на ліжко сластолюбства? Еге ж, ти покидаєш без жалю бідного мученика за слово Боже, котрий тебе навчав святої, солодкої, небесної покори. Будь проклята! Хай жоден священник не відпустить тобі гріхів, хай земля горить під твоїми ногами, хай цукор буде тобі як сіль, воловина — як протухла псятина, хліб хай тобі буде як зола, тепло сонячне — як лід, а сніг — як вогонь пекельний, хай плід твій буде проклятий, а діти народяться бридкими каліками, і щоб мали вони мавпяче тіло, свинячі морди, більші, ніж їхній живіт. Щоб ти мучилася, стогнала, плакала на цьому світі і на тому у вогні пекельному, що на тебе чекає, в пекельному вогні, сірчаному й смоляному, де горять такі повії, як ти. Ти зреклася моєї отецької любові. Будь же тричі проклята від Святої Трійці і сім разів від світильників ковчега! Хай тобі сповідь буде прокляттям, а святе причастя смертельною отрутою. Хай кожна церковна плита підніметься, щоб розчавити тебе й сказати: "Це блудниця, вона проклята і засуджена на вогонь вічний"!

Ламме аж застрибав від задоволення і сказав:

— Вона була вірна мені, чернець сам сказав. Хай живе Каллекен!

Але Каллекен затремтіла від страху і, плачучи, сказала:

— Зніми, чоловіче мій, зніми це прокляття з мене. Я бачу пекло! Зніми прокляття!

— Ану зніми прокляття, — сказав Ламме.

— Не зніму, череваню, — відповів чернець.

А жінка, бліда як смерть, впала перед ченцем навколішки і, склавши руки, благала його зняти з неї прокляття.

Тоді Ламме сказав до нього:

— Ану зніми прокляття, бо зараз повиснеш, а як мотузка порветься — будемо вішати, поки не здохнеш.

— Повісимо й двічі, й тричі, — сказали гези.

— Ну що ж, — мовив чернець до Каллекен, — йди, розпуснице, йди з цим череванем, йди, я знімаю своє прокляття, але Бог і всі його святі будуть мати око над тобою. Йди з цим череванем, іди!

І він змовк, увесь спітнівши і відсапуючись.

Раптом Ламме крикнув.

— Він роздувається, він роздувається! Я бачу шосте воло! На сьомому його схопить грець! А тепер, — сказав він, звертаючись до гезів, — доручаю вас Богові, і тебе, Уленшпігелю, і вас усіх, добрі друзі мої, і тебе, Неле, і святу справу свободи доручаю Богові! Для неї більше я нічого не можу зробити.

Потім, обнявшись і розцілувавшись з усіма, він сказав до своєї дружини Каллекен:

— Ходімо, настав час законного кохання.

І коли човен полинув по воді, несучи Ламме та його кохану, матроси, солдати і юнги почали махати шапками й кричати:

— Прощавай, брате! Прощавай, Ламме! Прощавай, друже!

І Неле, витираючи Уленшпігелеві кінчиком мізинця сльозу, що повисла в куточку ока, сказана до нього:

— Ти засумував, коханий?

— Він був добрий, — сказав Уленшпігель.

— Ах, — вигукнула вона, — цій війні немає кінця! Невже ми завжди будемо бачити кров і сльози?

— Шукатимемо Сімох, — відповів Уленшпігель. — Надходить година визволення.

Виконуючи обіцянку, яку гези дати Ламме, вони відгодовували ченця у клітці. І коли по сплаті викупу він вийшов на волю, то важив триста сімнадцять фунтів і п'ять унцій на фландрську вагу.

І вмер він настоятелем свого монастиря.

8

На той час зібралися в Гаазі Генеральні штати[252], щоб судити Філіппа, короля іспанського, графа Фландрського, Голландського, судити згідно з хартіями й привілеями, ним самим наданими.

І секретар сказав так:

— Всім відомо, що правитель країни від Бога поставлений бути паном і владарем своїх підданих для того, щоб їх захищати і охороняти від усякої кривди, образи, насильства, подібно до того, як пастир поставлений захищати й обороняти вівці свої. Відомо також, що піддані створені Богом не на пожиток королю, не для сліпого послуху у всьому, що добре а чи зле, справедливе чи не справедливе, і не для того, щоб служили йому в покорі, як раби. Король доти король, поки він має підданих, він повинен правити ними розумно і по закону, повинен охороняти їх і любити, як батько своїх дітей, як пастир своїх овець, і, коли треба буде, віддати життя своє за них. Коли він так не чинить, то його слід вважати не королем, а тираном. Король Філіпп, спираючись на булли про хрестовий похід і про відлучення, зібрав чотири армії чужоземних найманців і кинув їх на нас. Яка належить йому кара згідно з законами і звичаями нашої країни?

— Скинути з престолу! — відповіли члени Генеральних штатів.

— Філіпп порушив свою присягу, він забув про послуги, які ми йому зробили. Побачивши, що ми багаті, він віддав нас на поталу Іспанській раді, щоб забирала і

здирала останнє з нас.

— Скинути з престолу за невдячність і грабунки! — знову сказали члени Генеральних штатів.

— Філіпп, — вів далі секретар, — настановив у наших найбільших містах нових єпископів, віддавши їм у користування майно найбагатших абатств; при допомозі єпископів він запровадив іспанську інквізицію.

— Позбавити його королівської влади як ката і розкрадача чужого добра! — сказали члени Генеральних штатів.

— Дворянство країни, побачивши цю сваволю, звернулося в тисяча п'ятсот шістдесят шостому році з проханням, в якому благало короля Філіппа пом'якшити його суворі укази, особливо щодо інквізиції. Король їхнє прохання відхилив.

— Хай буде скинутий як кровожерний тигр, упертий у своїй жорстокості! — оголосили члени Генеральних штатів.

Секретар вів далі:

— На Філіппа небезпідставно падає підозра в тому, що він через членів Іспанської ради таємно під'юджував розбивати священні зображення і грабувати церкви, щоб мати привід ввести в країну армію чужоземних найманців нібито для боротьби з заколотниками і злочинцями.

— Хай буде скинутий як душолюб і вбивця! — оголосили члени Генеральних штатів.

— В Антверпені Філіпп вигубив жителів[253], винищив купців фламандських та іноземних. Сам король і Іспанська рада таємно дозволили відомому пройдисвітові Роді[254] наwerbувати зграю грабіжників і від імені не кого-небудь, а короля Філіппа стягати данину, підробляти печатки і видавати себе за повноважного королівського намісника. Це підтверджують королівські листи, нами перехоплені. Все це сталося за згодою короля і з ухвали Іспанської ради. Прочитайте ці листи — король схвалює в них те, що трапилось в Антверпені, визнає, що тим самим зроблена йому послуга, якої він і чекав, обіцяє винагородити і заохочує Роду та інших іспанців іти й далі цим славним шляхом.

— Хай буде скинутий як злочинець, грабіжник і вбивця, — оголосили члени Генеральних штатів.

— Ми хочемо тільки збереження наших привілеїв, твердого й законного миру і помірної свободи, особливо щодо віри, оскільки це, по суті, справа Бога й совісті. Ми нічого не маємо від Філіппа, крім брехливих договорів, які сіють лише незгоду між провінціями, чим він користується, щоб підкорити їх одна за одною і поневолити так само, як Індію, — грабунками, конфіскаціями, стратами та інквізицією.

— Хай буде скинутий як убивця, що замислив занапастити нашу країну! — оголосили члени Генеральних штатів.

— Він кров'ю залив нашу країну при допомозі герцога Альби та його поплічників, при допомозі Медіни-Селі, Рекесенса і зрадників, що засіли в державних радах і в радах провінцій. Він намовляв дона Хуана і Алессандро Фарнезе, принца Пармського, бути немилосердними і нелюдськи жорстокими (як це видно з перехоплених листів). Він

оголосив принца Оранського поза законом; наймав трьох убивць і тепер шукає четвертого; скрізь набудував у нас замків і фортець; палив живцем чоловіків, закопував живцем жінок і дівчат; забирав їхнє майно; задушив Монтіньї, Бергеса та інших сеньйорів, зламавши своє королівське слово; вбив свого сина Карлоса; отруїв принца Асколі, якого одружив спочатку зі своєю вагітною коханкою, доньєю Євфразією, щоб майно померлого дісталось позашлюбній дитині короля; видав проти нас едикт, у якому оголосив нас зрадниками, що мають бути позбавлені життя й маєтків, — отже, вчинив тим самим нечуване в християнському світі злочинство, змішавши в одну купу винних і невинних.

— На підставі всіх наших законів, прав і привілеїв хай буде скинутий! — оголосили члени Генеральних штатів.

І печатки королівські були поламані[255].

І сонце світило над землею й над морем, золотило стиглий колос, наливало виноград, розсипало перли на морських хвилях, наче на весільних шатах нареченої Нідерландів — Свободи.

А трохи згодом у Делфті четвертий убивця пробив трьома кулями груди принцові Оранському[256]. І він умер, вірний своєму девізові: "Будь спокійний серед бурхливих хвиль".

Його вороги пустили чутку, ніби він, не маючи надії захопити владу в південних католицьких провінціях і щоб пошити Філіппа в дурні, таємною угодою відступив їх "її високості" герцогові Анжуйському. Але герцог нездатний був сплодити зі Свободою дочку Бельгії, бо Свобода не любить протиприродного кохання.

А Уленшпігель і Неле покинули флот.

А Бельгія, їхня вітчизна, і далі стогнала під ярмом, закована в кайдани зрадниками.

9

Настали жнива; стояла спека, віяв гарячий вітер. Косарі й жінці спокійно могли збирати посіяний під вільним небом, на вільній землі урожай.

Фрісландія, Дренте, Оверейссель, Гельдерн, Утрехт, Північний Брабант, Північна й Південна Голландія, Вальхерен, Північний і Південний Беевеланд, Дюївеланд і Сгауен, що утворюють Зеландію, увесь берег моря з півночі від Кнокке до Гельдерна, острови Тессель, Віланд, Амеланд, Схірмоннік-Ог — все від Шельди на заході до Емса на сході було напередодні визволення від іспанського ярма. Сип Мовчазного Моріц[257] вів далі війну.

Уленшпігель і Неле, не втрачаючи ні своєї молодості, ні сили, ні краси, бо дух і любов Фландрії не старіють, спокійно жили у Веерській вежі, чекаючи, коли ж, нарешті, після стількох жорстоких випробувань, повіє на Бельгію вітер свободи.

Уленшпігель попросив, щоб його призначили доглядачем на вежу, сказавши, що в нього зір гострий, як в орла, а слух, як у зайця, і тому він зразу ж помітить, якщо іспанцям заманеться знову завітати в їхню вільну країну. І тоді він ударить wascham, що по-фламандському означає "на сполох".

Магістрат задовольнив його бажання. За його добру службу йому призначили

платню і харчі: флорин на день, два кухлі пива, квасолі, сиру, сухарів і три фунти м'яса на тиждень.

Отак і жили собі Уленшпігель з Неле вдвох, радісно оглядаючи далекі острови вільної Зеландії, луки, ліси, замки, фортеці і військові кораблі гезів, що охороняли береги.

Ночами вони частенько виходили на верхню площадку і, сидючи там, згадували жорстокі бої і говорили про радощі кохання, яких вони зазнали і мали ще зазнати в майбутньому.

Звідти вони дивились на море, на блискотливі літніми ночами хвилі, які то набігали на берег, то відбігали, кидаючись на острови, неначе вогненні привиди.

Неле боялася дивитись на польдери[258], де блукали ясні вогники, бо це, казала вона, душі нещасних жертв. Адже ж усі ці місця були недавно полями боїв.

Мандрівні вогники миготіли на польдерах, сновигали вздовж греблі, верталися знову на польдери, наче не хотіли відлітати від тіл, з яких вони вийшли.

Одної ночі Неле сказала Уленшпігелеві:

— Глянь, як багато їх у Дуївеланді[259] і як високо вони літають! Найбільше їх на Пташиних островах. Хочеш туди, Тілю? Ми натремось мастю, яка покаже нам невидимі для очей смертних речі.

Уленшпігель відповів:

— Якщо це та масть, що носила мене на великий шабаш, то я вірю в неї не більше, ніж у химерний сон.

— Не слід заперечувати сили чарів, — сказала Неле. — Ходімо, Уленшпігелю.

— Ходімо.

Другого дня він попросив у магістраті, щоб йому дали на зміну надійного і гострозорого солдата стерегти вежу і пильнувати околиці.

І він вирушив з Неле до Пташиних островів.

Йдучи полями й греблями, вони бачили зелені острівці, між якими протікала морська вода. На порослих травною пагорках, що простягалися до самих дюн, непорушно сиділи незчисленні зграї чайок і морських ластівок, вкриваючи їх, наче білим снігом, а інші тисячами кружляли в повітрі. На землі було повно гнізд.

Коли Уленшпігель нахилився, щоб підняти на дорозі яйце, на нього з криком налетіла чайка. На цей крик злетілося їх сотні з тривожним квилінням; птахи шугали над головою в Уленшпігеля і над сусідніми гніздами, не наслідуючись підлетіти до нього.

— Уленшпігелю, — сказала Неле, — ці птахи просять, щоб ти не зачіпав їхніх яєчок.

І, говорячи далі, вона аж тремтіла:

— Мені страшно. Ось уже й сонце заходить, небо темніє, загоряються зорі — це година духів. Дивись, які червоні випари котяться по землі. Тілю, мій друже, що це за пекельне чудовисько в хмарах роззявило свою вогненну пащеку? Поглянь у бік Філіппсланду, де кат-король, щоб удовольнити своє жорстоке честолюбство, двічі вирізав таку тьму-тьменну нещасних людей. Он бачиш, як танцюють мандрівні вогники:

цієї ночі душі бідолашних людей, полеглих на полі бою, покидають холодне чистилище і виходять на землю, щоб нагрітися в її теплом повітрі. Це година, коли ти можеш просити все, що хочеш, у Христа — Бога добрих чарівників.

— Попіл б'ється в мої груди, — сказав Уленшпігель. — О, якби ж то Христос міг показати нам Сімох, попіл яких, розвіяний по вітру, має зробити щасливою Фландрію і цілий світ!

— Невіро! — мовила Неле. — Ти побачиш їх при допомозі масті.

— Можливо, — сказав Уленшпігель, показуючи на Сіріус, — якщо з цієї холодної зірки спуститься якийсь дух.

Аж ось мандрівний вогник, що літав круг Уленшпігеля, сів йому на палець, і що дужче Уленшпігель його струшував, то міцніше він тримався.

А коли Неле хотіла допомогти Уленшпігелеві, то і до неї стрибнув на палець такий самий вогник.

Уленшпігель дав щиглика своєму вогникові й запитав:

— Скажи, ти душа геза чи іспанця? Коли ти душа геза, то йди в рай, коли ж іспанця, то вертайся назад у пекло, звідки прийшла.

Неле зауважила:

— Не ображай душ, хоч би це були навіть і душі катів. — І, підкидаючи вогник на кінчику пальця, вона звернулась до нього: — Вогнику, любий вогнику, які новини приніс ти з царства духів? Що вони там роблять? Чи вони п'ють, їдять, хоч і не мають ротів? Бо в тебе ж нема нічого, любий вогнику! Чи вони мають людську подобу тільки в благословенному раю?

— Як ти можеш, — зауважив Уленшпігель, — марнувати час на розмови з цим сумним вогником, який не має ні вух, щоб тебе слухати, ні рота, щоб тобі відповісти?

Вона ж, не слухаючи його, говорила до вогника:

— Вогнику, затанцюй у відповідь на три мої питання: перший раз — в ім'я Боже, другий — в ім'я Пресвятої Богородиці і третій — в ім'я духів стихійних, посередників між Богом і людьми.

На її три питання вогник затанцював тричі на кінчику пальця.

Тоді Неле сказала до Уленшпігеля:

— Роздягайся, і я також роздягнусь. На ось срібне пуделечко, в ньому масть, що навіває видива.

— Гарзд, — відповів Уленшпігель.

Потім, роздягнувшись і намастившись чарівною мастю, вони лягли голі одне біля одного на траві.

Жалібно квилили чайки. У хмарах глухо гуркотів грім і спалахували блискавки. З-поміж хмар час від часу виглядали золоті ріжки молодого місяця. Мандрівні вогники Уленшпігеля й Неле миготіли на луці вкупі з іншими.

Раптом величезна рука якоїсь велетки схопила Неле та її коханого і почала кидати їх у просторі, мов дитячі м'ячики, ловити, зіштовхувати, м'яти в руках, жбурляти в озерця між пагорбами і витягати звідти, обплутаних морськими водоростями. Потім,

отак бавлячись ними, велетка заспівала так гучно, що пополохала всіх чайок на островах:

Зизоока тля убога
Захотіла прочитати
Незбагненні знаки бога,
Віші тайни розгадати.
Блохи, вчіть святі глаголи,
Віщі, вічні тайни вчіте,
Ті, що в небо, гори, доли
Сімома цвяхами вбиті.

І справді, Уленшпігель і Неле побачили на траві, в повітрі, на небі сім скрижалей з блискучої міді, прибитих сімома цвяхами. На скрижалях було викарбувано:

З гною — паросток квітучий,
Сім — добро і лихо разом,
Чорний вугіль став алмазом,
Дурень вчитель — мудрий учень.
Сім — добро і лихо разом.

Велетка поважно йшла, а за нею слідом усі мандрівні вогники летіли й цвірачили, мов коники:

Він король над королями,
Над всіма панами пан,
Папа пап, але між нами
Він колода і бовван.

Раптом велетка перемінилась: стала худіша, сумніша і ще більша. В одній руці вона тримала скіпетр, а в другій — меч. Ім'я її було — Пиха.

Кинувши Уленшпігеля й Неле на землю, вона сказала:
— Я богиня.

Потім поруч із нею, верхи на козі, з'явилась руда дівка в розхристаній одежі, з голими грудьми й бистрими очима. Ім'я її було — Хтивість. Потім прийшла стара єврейка, що збирала шкаралупу чайних яєць. Її ім'я було — Скнарість. Далі жадібний ненажера чернець, що гриз ковбасу, запихався сосисками, чвакаючи безперестанку щелепами, наче свиня, на якій він їхав. Ім'я його було — Ненажерливість. Далі йшло Лінивство, ледве переставляючи ноги, бліде, брезкле, з погаслими очима. Гнів підганяв його поперед себе, шпигаючи голкою. Лінивство лементувало від болю і, все в сльозах, падало від втоми на коліна. За ними йшла худюща Заздрість з гадючою головою, щупачими зубами і кусала всіх: Лінивство — за те, що надто добросердне, Гнів — за те, що надто запальний, Ненажерливість — що надто вгодована, Хтивість — що надто рум'яна, Скнарість — за те, що збирає шкаралупу, Пиху — що носить пурпурову мантию і корону. А мандрівні вогники танцювали навкруги і нарешті жалібно заговорили голосами чоловічими, жіночими й дитячими:

— Ти, Пихо, мати честолюбства, і ти, Гніве, джерело жорстокості! Ви вбивали нас

на бойовищах, у в'язницях, у катівнях, щоб зберегти свої скіпетри й корони! Заздрість, ти знищила в зародку чимало благородних і корисних думок — ми душі замучених мислителів. Скарність, ти міняла на золото кров бідного люду — ми душі твоїх жертв. Хтивість, супутнице й сестро Вбивства, що зродила Нерона, Мессаліну, Філіппа, короля іспанського, ти купуєш цноту і оплачуєш розпусту — ми душі загиблих. Ліни्वство й Ненажерливість, ви брудните світ, треба вас вимести, наче сміття, — ми душі загиблих.

Тут почувся якийсь голос, що заспівав:

З гною — паросток квітучий,

Сім — добро і лихo разом.

Дурень вчитель — мудрий учень.

Звідки візьме тля-пролаза

Попіл і вугілля разом?

І вогники відповіли:

— Ми вогонь, ми помста за всі сльози, народне горе, помста панам, що полювали у своїх маєтках на людей, як на дичину, помста за безглузді війни, за кров, пролиту у в'язницях, за спалених чоловіків, за жінок і дівчат, живцем закопаних у землю, помста за кайдани й кров. Ми — вогонь, ми — душі загиблих.

При цих словах Семеро перетворились на дерев'яні статуї, зовсім не змінивши свого вигляду.

І пролунав чийсь голос:

— Уленшпігелю, спали це дерево.

Уленшпігель, звертаючись до вогників, сказав:

— Ви — вогні, робіть своє діло.

І вогники юрбою оточили Сімох, які загорілись і спопеліли.

І потекла кривава річка.

А з попелу вийшло сім інших постатей. Перша сказала:

— Моє ім'я було Пиха, а тепер я буду Гордість благородна.

Потім заговорили інші, і Уленшпігель і Неле побачили Скарність, що перетворилася в Ощадність, Гнів — у Жвавість, Ненажерливість — в Апетит, Заздрість — у Змагання, Ліни्वство — у Мрію поетів і мудреців, а Хтивість верхи на козі обернулася в прекрасну жінку, ім'я якої було Кохання.

І вогники закружляли навколо них у веселому танці.

Тоді Уленшпігель і Неле почули тисячі голосів не видимих їм чоловіків і жінок, насмішкуватих і дзвінких, як дзвіночки:

Коли на землю і на води

Прийдуть владарювати Сім,

Піднімуть голову народи

І добре буде жити всім.

І Уленшпігель сказав:

— Духи глузують з нас.

І якась могутня рука схопила Неле і жбурнула її в простір. І духи заспівали:

Як тільки Північ
Обгорне Захід —
Все лихо згине.
Шукай Пояс.

— Горе мені, — сказав Уленшпігель, — Північ, Захід, Пояс. Темне ваше пророцтво, панове духи.

А духи знову глузливо заспівали:

Північ — це Нідерланди,
Бельгія — Захід,
Пояс — то їхній союз.
Пояс — то їхня дружба.

— А ви зовсім не такі дурні, панове духи, — мовив Уленшпігель.

І духи знову заспівали глузливо:

Тож знайте, бідолахи: як з'єднає
Пояс Бельгію і Нідерланди —
Це й буде Пояс дружби
І прекрасного союзу.

Met raedt

En daedt;

Met doodt

En bloodt.

Спільна рада

І до смерті,

І до крові —

Так і було б воно,

Якби не Шельда,

Еге ж, бідолахи, якби не Шельда.

— Горе нам, — зітхнув Уленшпігель, — так і мордуйся ціле життя: людина плаче, а доля скаче.

І до смерті,

І до крові.

Якби не Шельда, —

знову проспівали глузливо духи.

Але тут могутня рука схопила Уленшпігеля і жбурнула його в простір.

10

Впавши, Неле протерла очі, але нічого не побачила, крім сонця, що сходило в золотавому тумані, трави, позолоченої його промінням, і жовтуватого від сонячного світла чайного пір'я. Чайки ще спали, але незабаром прокинулись.

Неле, побачивши, що вона гола, покvapливо одяглася. Потім відкрила Уленшпігеля, що був також голий, і, думаючи, що він спить, почала будити його. Але він і не ворухнувся і лежав як мертвий. Жах охопив її.

— Невже я отруїла мого коханого чарівною мастю? — вигукнула вона. — Тоді краще мені вмерти! Ах, Тілю, прокинься! Він холодний, як мармур!

Уленшпігель не прокидався. Минула ніч, день і ще одна ніч. Прибита важким горем, сиділа Неле біля коханого свого Уленшпігеля.

Вранці Неле почула дзеленькання дзвіночка і побачила селянина, що йшов з лопатою попереду, а за ним зі свічками в руках ішли бургомістр, двоє старшин, священник із села Ставеніссе і паламар, що тримав над ним парасоля.

Вони йшли соборувати й причащати достославного Якобсена, що зі страху став гезом, а коли небезпека минула, вернувся вмирати в лоно святої католицької церкви.

Вони підійшли до Неле, що гірко плакала, і побачили тіло Уленшпігеля, простягнуте на землі і вкрите одежею, Неле стояла на колінах.

— Дівчино, — звернувся до неї бургомістр, — що ти робиш коло цього мертвого?

Не сміючи підвести очей, вона відповіла:

— Я молюся за свого коханого Уленшпігеля, що впав тут, наче громом прибитий. Тепер я сама-самісінька на світі, і краще мені вмерти.

Тоді священник, мало не захлинувшись від радості, вигукнув:

— Гез Уленшпігель помер! Слава тобі, Господи! Хлопче, копай швидше могилу. Тільки зніми цю одіж з нього перше, ніж спустимо в яму.

— Ні, — сказала Неле, встаючи, — не знімайте одежі, йому буде холодно в землі.

— Копай яму, — сказав священник до селянина, що ніс лопату.

— Ну, хай буде так, — сказала Неле, заливаючись слізьми, — тут немає хробачні в землі, тут самий пісок і вапно, і він залишиться цілий і гарний, мій коханий.

І, мов несамовита, вона припала з риданнями до Уленшпігеля, цілуючи його й обмиваючи слізьми.

Бургомістр, старшини й селянин пройнялися жалем до неї, але священник раз у раз радісно вигукував:

— Великий гез помер! Слава тобі, Господи!

Селянин викопав яму, поклав туди Уленшпігеля і засипав його піском.

Священник прочитав над могилою заупокійну молитву. Всі поставали на коліна.

Раптом пісок заворушився, і з могили, чхаючи й струшуючи пісок з голови, виліз Уленшпігель і схопив священника за горло.

— Інквізиторе! — крикнув він. — Ти хотів мене живцем поховати, коли я спав? Де Неле? Ти і її закопав? Хто ти?

Священник закричав:

— Великий гез воскрес! Господи Боже, рятуй мою душу!

І дременув, як олень від собак.

Неле підійшла до Уленшпігеля.

— Поцілуй мене, моя кохана, — сказав він.

І озирнувся навколо. Селянин і паламар побігли за священником, кинувши лопату, свічки, парасольку, щоб легше було тікати. Бургомістр і старшини, затуливши від страху вуха, ойкали на траві.

Уленшпігель підійшов до них, поторгав їх і сказав:

— Хіба можна поховати Уленшпігеля — дух і Неле — серце матері нашої Фландрії? Фландрія також може заснути, але вмерти — ніколи! Ходімо, Неле!

І Уленшпігель пішов з нею, співаючи свою десятую пісню, але ніхто не знає, коли він проспівав останню.

Примітки

Де Костер надрукував у Репсовому "Уленшпігелі" оповідання, написані архаїчною французькою мовою (ще більше архаїчною, ніж його майбутня епопея). Пізніше він їх видав під назвою "Фламандські легенди" і "Брабантські оповідки".

2

Espiegle — шибеник, слово, що етимологічно походить від Ulenspiegel.

3

Дорогою він набирав сили (латин.).

4

І людина готова (латин.).

5

Різновид міцного пива (флам.).

6

...вісімнадцятеро вас намагались виштовхнути... — Перше видання "Легенди про Уленшпігеля" (1867) ілюстрували 15 художників. Крім того, автор має на увазі двох видавців і самого себе.

7

...Мінервиного птаха... — В античній міфології сова — супутник або символ богині мудрості Мінерви.

8

Фландрія — одна з провінцій у Нідерландах XVI ст., що займали територію сучасної Голландії, Бельгії, Люксембургу і деяких областей Франції. Тодішні Нідерланди склалися із сімнадцяти провінцій (в минулому самостійних герцогств та графств): Фландрії, Брабанту, Геннегау (ЕНо), Артуа, Намюру, Люксембургу, Лімбургу, Турне, Мехельну, Французької Фландрії, Голландії, Зеландії, Утрехту, Фрісландії, Гельдерну, Гронінгену, Оверейсселю.

9

Дамме — містечко на півночі Фландрії, недалеко від Брюгге.

10

Це твердження правильне. Поет запозичив з невеликої фламандської книжечки... під заголовком "Het aerdig leven van Thyl Ulenspiegel" ("Земне життя Тіля Уленшпігеля"), розділи 6, 13, 16, 19, 24, 35, 39, 41, 43, 47, 48, 49, 53, 55, 57, 59 і 60 першої книги свого твору. Виділені курсивом цифри показують, що ці розділи скоріш написані автором, ніж запозичені.

Зрештою, всі розділи значно перероблені, за винятком 62, 63, 64. Решта, починаючи з розділу 65 аж до кінця, цілком належить Ш. де Костеру, а також книги

друга, третя, четверта і п'ята, які є його власними творами.

Ми повинні, однак, відмітити два винятки: 1) проповідь брата Корнеліса Адріансена (книга друга, розділ 11) запозичена у фрагментах із збірника 1590 року. Авторіві довелося з'єднати кілька уривків з проповідей цього несамовитого проповідника, щоб мати можливість, раз у раз не повторюючись, дати правильну картину різних сект шістнадцятого століття; 2) рефрен у "Пісні гезів" (книга третя, розділ 5) запозичено з фламандської пісні тих часів.

Виклад історичних подій, скажімо, розгром Собору Богоматері в Антверпені (книга друга, розділ 15) і "Пісня про зрадників" (книга п'ята, розділ 2), ґрунтується в основному: перший — на вірогідному повідомленні поважного літописця Ван Метерена; друга — на документах безперечної автентичності, що зберігаються в королівському архіві у Брюсселі. (Примітка Костера до видання 1869 р., названа приміткою видавця.)

Ван Метерен Еммануїл (1535—1612) — автор ґрунтовної праці "Історія Нідерландів".

11

Карл V (1500—1558) — король Іспанії (з 1516 р.) під ім'ям Карла I, імператор Священної Римської імперії (з 1519 р.). Провадив украй реакційну політику, спрямовану на утворення всесвітньої католицької держави. В 1556 р. зрікся престолу.

12

Філіпп II (1527—1598) — син Карла V, король Іспанії (з 1556 р.). Одна із найпохмуріших постатей пізнього середньовіччя. Запеклий католик, він жорстоко переслідував найменші прояви релігійної і світської опозиційності як в Іспанії, так і за її межами. Більшість його численних починань у царині внутрішньої та зовнішньої політики закінчилися крахом. Правління Філіппа II було початком занепаду іспанського абсолютизму.

13

Мій гріх (латин.).

14

Кіфера — острів, де особливо був поширений культ богині кохання Афродіти.

15

...найцнотливішу Агнесу. — Агнеса — католицька свята, молода римлянка, яка зберегла цнотливість у будинку розпусти.

16

Патар — старовинна дрібна монета.

17

Флорин — золота монета.

18

Буквально: "Сонце на сході" (флам.).

19

Камінь, будинок; тут: тюрма (флам.).

20

Ліар — старовинна дрібна монета.

21

Ламме Гудзак — по-фламандськи "ламме" — ягня, "гудзак" — мішок добра.

22

Крузат — старовинна монета.

23

Старовинна голландська монета, півтора гульдена.

24

Вальядолід — у ті часи столиця Іспанії.

25

Капітул — в католицькій церкві керована єпископом колегія духовних осіб (каноніків) при кафедральному соборі.

26

Принц Оранський — тут не Вільгельм Мовчазний, а Філібер де Шаллон (1502—1530), видатний полководець.

27

Герцог Аіансонський і Фрундсберг — один із численних анахронізмів у романі: ці полководці не брали участі в штурмі Рима.

28

...вдерлися в святе місто... — у травні 1527 р. Рим був захоплений і пограбований імператорськими військами. Це сталося внаслідок численних конфліктів між іспанськими династичними інтересами та інтересами римської курії, що розпочалися в часи Карла V і продовжувалися за його наступника. "Ревні" католики — Карл V і Філіпп II — неодноразово відлучалися від церкви.

29

...святого отця папу взяли в полон. — Папа Климент VII кілька місяців був в'язнем імператорських солдатів.

30

...щоб не були папами ніколи. — Натяк на те, що кастратів заборонялося обирати папами.

31

...його величність дуже сумував з цього приводу. — Щоб заспокоїти побожну Іспанію, вражену римськими подіями, Карл V оголосив жалобу, але це був лише лицемірний жест.

32

Сурма Ісуса Навіна — за старозавітною легендою, стіни обложеного євреями міста Єрихона впали від звуку сурми Ісуса Навіна.

33

...начиння з англійського олова... — Англійські олов'яні вироби ще з античних часів високо цінилися в Європі.

34

Каролу — монета в двадцять патарів.

35

Профос — начальник поліції.

36

Мартін Лютер (1483—1546) — теолог і політичний діяч, засновник німецького протестантства, один із найвидатніших представників Реформації.

37

Джон Вікліф (між 1320 і 1330—1384) — англійський теолог, започаткував європейську Реформацію.

38

Ян Гус (1369—1415) — чеський реформатор, національний герой чеського народу.

39

Марсілій Падуанський (між 1275 і 1280—1342) — видатний італійський мислитель, започаткував "секулярну" (позацерковну) науку.

40

Еколампадій (1482—1531), Ульріх Цвінглі (1484-1531) — швейцарські реформатори.

41

Філіпп Меланхтон (1497—1560) — німецький теолог і філолог, соратник Лютера.

42

Іоанн Померан (1485—1552), Юстус Йонас (1493—1555) — діячі німецької Реформації.

43

Франціск Ламберт, Отто Брунсельсій, Іоанн Пуперіс, Горціан — другорядні теоретики і практики європейської Реформації.

44

...університету в Лувені. — Лувенський університет (Брабант) із середини XVI ст. стає оплотом католицизму.

45

Фрігійський ковпак. — Жителі Фрігії (старовинна область у Малій Азії) носили високі червоні ковпаки із загнутим наперед верхом.

46

Гамбрівіус (або Гамбрінус) — легендарний король Фландрії, винахідник пива.

47

Стоокий Аргус — міфологічний герой, символ пильності.

48

Ave — католицька молитва.

49

Льєж — велике місто у Південних Нідерландах, центр Льєзького єпископства.

50

Де ля Марк Ебергард (біля 1475—1538) — льєзький єпископ, з 1520 р. кардинал; жорстокий деспот.

51

Алост — багате місто в східній Фландрії.

52

Марія Єгипетська — християнська свята; замолоду вона була повією, але потім розкаялась.

53

Астарта — богиня багатьох стародавніх близькосхідних народів, за християнською традицією уособлення хтивості.

54

Різновид темного пива (флам.).

55

...гіперборейською високістю... — гіпербореї — в грецькій міфології народ, який жив далеко на Півночі.

56

Франціск Довгоносий (1494—1547) — французький король Франціск I (з 1515 р.); постійно ворогував з Карлом V. Франціск I спочатку сприяв французьким гуманістам, але згодом став надійною опорою мракобісся і реакції. Він сповістив Карла V про наміри гентських громадян, що у 1537 р. відмовилися платити неймовірно високі податки.

57

Валансьєн — нідерландське місто, де імператор Карл V провів у нескінченних бенкетах та розвагах січень — лютий 1540 р.

58

Альба Фернандо Альварес де Толедо, герцог (1517—1582) — найжорстокіший воєначальник Карла V і Філіппа II; намісник Нідерландів (1567—1573). Лютий фанатик, Альба проводив політику жорстокого терору проти єретиків.

59

Принц Оранський — тут Рене Нассау де Шаллонн, який отримав свій титул від брата своєї дружини — Філібера (див. вище); один з найближчих друзів Карла V. Після смерті Рене його титул перейшов до його двоюрідного брата, майбутнього діяча нідерландської революції.

60

Марія Португальська — у 1543 р. Філіпп II одружився зі своєю кузиною, португальською інфантою Марією. У 1545 р. вона народила сина, дона Карлоса, після чого померла.

61

Інквізиція — старовинна католицька інституція, з 1486 р. стала основним знаряддям католицького та іспано-королівського терору; за свою кількавікову історію знищила сотні тисяч людей.

62

Сан-беніто — довгий полотняний балахон, який одягали на єретика, засудженого

інквізицією. Сан-беніто засудженого до спалення був розмальований язиками полум'я.

63

Каштелянство — територіальна феодальна одиниця.

64

...члени ордену Товстопиких... — У тогочасних Нідерландах з їх багатою міською культурою існувало безліч усіляких товариств і об'єднань, що зберігали та продовжували своєрідні традиції так званої "сміхової культури" середньовіччя, позначеної високим демократизмом і оптимізмом.

65

У фламандському фольклорі — казкова країна.

66

Різновид міцного пива (флам.).

67

Молитва "Богородице Діво, радуйся" (латин.).

68

Суддівська колегія (буквально: "Чотири лави") (флам.).

69

Філіпп, що був також і королем англійським... — Філіпп II був не англійським королем, а лише чоловіком англійської королеви Марії Тюдор, з якою він одружився у 1554 р. Англійський парламент відмовився його коронувати. Нідерланди він відвідав значно раніше, у 1549 р.

70

Золота булла Брабанту — особлива хартія вольностей Брабанту, привілейованої провінції Нідерландів.

71

Панам і паніям (флам.).

72

Естерлін — старовинна міра ваги для золота, дорівнює 1,5 г.

73

Реформати — реформатами називали головним чином кальвіністів, але інколи — прихильників Реформації взагалі.

74

Марія-Йоганна ван дер Гейнст — сільська дівчина, коханка Карла V; стала матір'ю його доньки Маргарити Пармської, майбутньої намісниці Нідерландів (1559—1567).

75

Марія Бريدка (правильно Кривава) — Марія Тюдор, донька англійського короля Генріха VIII, англійська королева (1553—1558), фанатична католичка, скасувала реформаційні заходи свого батька. Поновлюючи католицизм, вдалася до страшних репресій. Її шлюб з Філіппом II викликав велике незадоволення в Англії.

76

Хазяїн (флам.).

Домініканці — один із жебрущих чернечих орденів католицької церкви; заснований на початку XIII ст. З 1232 р. в руках домініканців була інквізиція. Вони звали себе по-латині "Domini canes" — "собаки господні".

Антверпен — місто на півдні Нідерландів, у XVI ст. один із найважливіших економічних та культурних центрів тогочасної Європи.

Шельда — річка, на якій стоїть Антверпен.

...жінка не прикрасила тебе Вулкановим шоломом. — Богиня кохання Венера (Афродіта) зраджувала свого чоловіка, бога вогню Вулкана (Гефеста), з богом війни Марсом (Ареєм).

...поклоняється великій блудниці. — "Великою блудницею", якій судилося загинути від божого гніву (одна з книг Нового завіту), називається імператорський Рим. В часи Реформації протестанти використовували цей біблійний образ у боротьбі проти католицизму, доводячи, що це пророцтво стосується папського Риму, де панує жахлива розпуста.

Герцог Фрідріх Саксонський — ватажок німецьких князів-протестантів, які в 1546—1547 рр. вели нещасливу для них війну з Карлом V.

...впаде великий Вавилон... — Згідно з Апокаліпсисом, після падіння Вавилону (тобто імператорського Риму) настане тисячолітнє Царство Боже. В часи Реформації вороги католицизму вбачали в цьому пророцтві вказівку на неминучу загибель папського Риму.

...в країні, де... аж кишать прокляті еретики. — Ще за Генріха VIII Англія стала одним із центрів Реформації.

Генріх II — французький король (1547—1559) — син Франціска I; продовжував його політику.

...зазнав ганебної поразки біля Меца... — Карл V не зміг повернути собі місто Мец, яке Генріх II у 1552 р. відняв у іспанців.

Боньєр — міра площі, приблизно 1,4 гектара.

Юлій III — римський папа (1550—1555); за нього велику роль грали єзуїти, що скеровували контрреформаційну політику цього безвільного розпусника. Юлій III

справді надав сан кардинала одному пройдисвітові, що мав велику силу при папському дворі.

89

Брутальна лайка (італ.).

90

Премонстранти — католицький чернечий орден, заснований у 1119 р.

91

Індульгенція — папська грамота про відпущення гріхів, яку можна було придбати за гроші. Цинічна торгівля індульгенціями викликала особливе обурення протестантів.

92

Барон де Ре (Рец) Жіль де Лаваль (1404—1440) — полководець французького короля Карла VII, соратник Жанни д'Арк, маршал Франції (з 1449 р.). Був спалений за свої протиприродні нахили. Персонаж французького фольклору, відомий під прізвиськом Синьої Бороди.

93

Вічний Жид (Агасфер) — за старовинним апокрифом один іудей прогнав Христа від свого порога, коли той ішов на Голгофу і хотів відпочити коло його дому. За це Бог засудив його на довічне блукання по світу до другого пришествя Христового.

94

...сьогодні... імператор Карл П'ятий зрікається престолу. — 25 жовтня 1555 р. Карл V передав Філіппові владу над Нідерландами. Іспанського престолу він зрікся в січні 1556 р.

95

Генеральні штати — вища представницька установа в Нідерландах.

96

Вільгельм Оранський, прозваний Мовчазним (1533—1584) — син графа Нассауського, один із найбагатших вельмож Європи, успадкував від дядька князівство Оранське на півдні Франції, належав до найближчого оточення Карла V. Зрозумівши небезпеку деспотичного абсолютизму Філіппа II, очолив антиіспанську опозицію в Нідерландах. Пізніше став штатгальтером Об'єднаних провінцій (голландської буржуазної республіки).

97

Егмонт Ламораль, граф (1522—1568) — багатий і впливовий нідерландський вельможа, намісник Фландрії й Артуа. Видатний полководець, здобув перемогу над французами біля Сен-Кантена і Гравеліна. Очолював помірковану дворянську опозицію проти Філіппа II. Пізніше відійшов від антиіспанського руху, злякавшись його радикальності. У 1567 р. склав Філіппові II додаткову присягу, "необмеженої покори", проте був заарештований і страчений герцогом Альбою.

98

Горн Філіпп де Монморансі, граф (1518—1568) — нідерландський вельможа. Адмірал Фландрії, штатгальтер провінції Гельдерна. Був страчений разом з Егмонтом.

Бредероде Хендрік, барон (1531—1568) — один із найактивніших діячів антиіспанської дворянської опозиції в Нідерландах.

100

Золоте руно — рицарський орден, заснований бургундським герцогом Філіппом Добрим (1430 р.). До цього ордену належали найродовитіші дворяни. В часи Карла V кількість його членів була обмежена — не більше 52.

101

Королева — Марія Угорська, сестра Карла V, вдова Людовіка II, короля Угорщини і Богемії, правителька Нідерландів з 1531 до 1555 р., тобто до зречення Карла V.

102

Гранвелла Антуан де Перрено (1517—1586) — один із найвпливовіших людей з оточення Карла V і Філіппа II, єпископ Арраський (з 1540 р.), архієпископ Мехельнський (з 1560 р.), кардинал (з 1561 р.). До 1564 р. був фактичним намісником Філіппа II в Нідерландах. Вірний слуга іспанського абсолютизму й католицизму, Гранвелла викликав до себе ненависть нідерландського народу і дворянства, і Філіпп II змушений був відкликати його з Нідерландів.

103

В Німеччині я терпів протестантів... — Незважаючи на Вормський едикт, спрямований проти Лютера (1521 р.), Карл V у своїх політичних та стратегічних комбінаціях неодноразово вдавався до послуг німецьких князів-протестантів.

104

...я видушив з них грошей більше, ніж з Вест-Індії й Перу... — Іспанська корона отримувала від Нідерландів прибуток у чотири рази більший, аніж прибуток від американських колоній.

105

Кадзанська мирна угода — укладена між імператором Максиміліаном I (дідом Карла V) і Фландрією у 1489 р.

106

...не папу і його три корони... — Папська тіара являє собою високу шапку з трьома коронами, які уособлюють його судову, законодавчу та церковну владу.

107

Ойленшпігелькен — герой німецьких народних оповідань (шванків), свого часу дуже популярних.

108

Нюрнберг — у ті часи одне з найбагатших міст на європейському континенті.

109

...архікардинальний... — Уленшпігель пародіює титули церковної ієрархії.

110

Декреталії — збірники папських листів і послань; в католицькій церкві мають силу законів.

111

Фальконет — старовинна дрібнокаліберна гармата.

112

Аахен — старовинне місто на північному заході Німеччини.

113

Тітельман Петер — один із найжорстокіших і найбільш ненависних народів Фландрії інквізиторів.

114

...поганими ідолами... — Протестанти різко заперечували культове значення статуй, ікон і т. п.

115

Закон цей у святому Євангелії. — Протиставлення авторитету "Святого письма", особливо Євангелія, авторитетові римської церкви характерно для всіх напрямів Реформації.

116

Симонія — торгівля святощами (від імені Симона — волхва, старозавітного персонажа, що просив апостолів продати йому за гроші дар творити чудеса).

117

Вальхерен — острів біля західного гирла Шельди.

118

...лечу з монастиря святого Юста, що в Естремадурі. — В цьому монастирі жив Карл V, зрікшись престолу.

119

Голіаф — за біблійною легендою велетень філістимлянин, якого переміг юнак Давид.

120

Гейдельберзькі бочки — велетенські бочки для вина, які показують туристам у старовинному Гейдельберзькому замку (Німеччина).

121

Правителька Маргарита (1522—1586) — позашлюбна донька Карла V (див. примітку до стор. 99 (у електронній версії — прим. 74)), з 1559 до 1567 р. правила Нідерландами; покинула країну після приїзду Альби.

122

Великий інквізитор — глава іспанської інквізиції.

123

Генерал ордену єзуїтів. — Орден єзуїтів незабаром після свого виникнення (1534 р., засновник — Ігнатій Лойола) розпочав активну діяльність у Нідерландах.

124

Корчма (флам.).

125

Атлант — титан, який тримав на своїх плечах небо (грецька міфологія).

126

Кардинал де Куза. — Очевидно, мається на увазі Миколай Кузанський (1401—1464, кардинал з 1449 р.; Костер датує неправильно); відомий учений, філософ і богослов. Був прихильником реформи католицизму.

127

Ескоріал — резиденція іспанських королів, палац-монастир, побудований у 1563—1584 рр. поблизу Мадрида.

128

Він створив у Нідерландах нові єпархії і запровадив тут іспанську інквізицію. — Філіпп II перебудував церковну ієрархію Нідерландів в такий спосіб, що країна опинилась ще в більшій залежності від іспанської корони.

129

Людвіг Нассауський, граф (1538—1574) — брат Вільгельма Оранського, один із найталановитіших полководців нідерландської революції, загинув у бою.

130

Кюлембург (Кейлембург), Флоріс ван Палландт, граф — один із найбагатших нідерландських вельмож. Саме в його замку ввечері 5 квітня 1566 р. зібралося опозиційне дворянство, яке й назвало себе "гезами" (жебраками).

131

"Компроміс" — петиція нідерландських дворян-опозиціонерів, спрямована проти інквізиції та інших виявів іспанського деспотизму. Маргарита Пармська, налякана напруженою обстановкою в країні, змушена була прийняти цю петицію.

132

Берлеймон Карл, граф (1510—1578) — голова Фінансової і член Державної ради Нідерландів. Завдячував своєю кар'єрою Карлові V і Філіппові II (що нагородив його орденом Золотого руна); захищав іспанські інтереси в Нідерландах.

133

...Червоному псові. — На той час кардинал Гранвелла вже покинув Нідерланди.

134

...побачить ці ковпаки. — Члени дворянської опозиції носили чорні плащі з вишитими на них червоними блазенськими ковпаками, що нібито були натяком на кардинальську шапку кардинала Гранвелли.

135

Прихильники оновлення християнської церкви проповідували по всіх усядах... — Мається на увазі кальвіністська агітація, яка розпочалася в Нідерландах у 50-х рр. XVI ст.

136

Мінорит — член ордену францісканців, заснованого Франціском Ассізьким на початку XIII ст.

137

...Лютер... тріумфує в Саксонії, Брауншвейгу, Люнебурзі, Мекленбурзі. — Маються

на увазі наслідки так званого Аугсбурзького миру (1555 р.), вигідного для німецьких князів-протестантів.

138

Бренціус Йоганн (1499—1570) — видатний швабський реформатор.

139

Сервет Мігель (1511—1553) — видатний іспанський вчений, лікар і філософ. Виступав з радикальною критикою католицизму, за що зазнавав переслідувань і католиків, і навіть протестантів. Був спалений за ересь у протестантській Женеві. Сервет заперечував Святу Трійцю, тобто не був "тринитарієм", як каже в "Легенді" неосвічений чернець Корнеліс Адріансен.

140

Кальвін Жан (1509—1564) — засновник і видатний діяч одного з основних напрямів Реформації — кальвінізму, заснованого на вченні про абсолютну залежність долі людини від божого присуду. Політична діяльність Кальвіна позначена крайньою нетерпимістю і фанатизмом.

141

Мюнцер Томас (1490—1525) — найбільш радикальний мислитель доби Реформації, поєднував войовничий антикатолицизм з утопією "царства божого на землі", з ідеєю соціального визволення людини. Один із вождів Великої Селянської війни 1524—1525 рр. у Німеччині. До Мюнцера приєдналося багато анабаптистських (перехрещенських) сект, але сам він не був анабаптистом. Поранений у бою, Мюнцер потрапив у полон і після жорстоких тортур був страчений.

142

Адаміти — стародавня єретична секта, що вимагала повернення до первісної простоти і невинності.

143

Кулеврина — старовинна гармата.

144

Хазяйка (флам.).

145

...якийсь італієць із служників кардинала Гранвелли... — Костер помилково вважає повстання іконоборців (серпень 1566 р.) провокацією з боку католиків.

146

Хлопці (флам.).

147

Сьогодні, двадцять дев'ятого серпня... — Насправді розгром собору Богоматері стався 19 серпня 1566 р.

148

...реформати до них не приєднались. — Насправді іконоборці були здебільшого рядовими кальвіністами. До повстання приєдналося кілька керівників кальвіністських консисторій і навіть найрішучіші з дворянських опозиціонерів.

Вігліус (Вігль ван Айтта ван Свігем, 1507—1577) — в часи іспанського панування грав велику роль в адміністративному апараті Нідерландів; прибічник Філіппа II.

150

...краще зробить з країни цвинтар і царюватиме над мертвими, аніж над єретиками. — Філіпп II справді неодноразово висловлював таку думку.

151

Мегем Карл де Брімо, граф (пом. 1572 р.) — нідерландський вельможа, належав до католицької партії, що підтримувала іспанців.

152

Benedicite — католицька молитва, яку проказують перед їдою.

153

Ламот Валентин Пардье де — валлонський офіцер-найманець; по черзі служив то католикам, то протестантам, залежно від того, хто більше платив.

154

Філіпп де Лануа — воєначальник Маргарити Пермської; в 1567 р. брав участь у придушенні народних заворушень.

155

Костер Лоренц (справжнє ім'я Лоренц Янсен, близько 1370—1440) — один із перших друкарів у Європі.

156

Дендермонде — містечко у східній Фландрії.

157

Гоогстратен Антуан де Лален, граф (близько 1535—1568) — один із діячів антиіспанської дворянської опозиції.

158

...першого квітня... — Насправді зустріч ватажків нідерландського дворянства відбулася не 1 квітня, а 3 жовтня 1566 р. Особливих практичних наслідків вона не мала.

159

...хто командував ними під Гравеліном і Сен-Кантенем — Вільгельм Оранський має на увазі перемоги, здобуті Егмонтом.

160

Монтіньї Флоран де Монморансі, барон (1527—1570) — молодший брат Горна, з дорученнями від нідерландської дворянської опозиції двічі приїздив до Філіппа II. Під час другого візиту був заарештований і через кілька років страчений.

161

Алава Франсес — іспанський посол у Парижі.

162

Берген Жан де Глім, маркіз (1529—1567) — один із діячів дворянської опозиції. Був посланий разом з Монтіньї до Іспанії, де помер ще перед арештом Монтіньї. Маєтки

його були конфісковані Альбою.

163

...до папи і до імператора. — Імператором тоді був кузен Філіппа II Максиміліан II.

164

Я повісив у Граммоні двадцять двох реформатів. — Мається на увазі страта полонених іконоборців із загону, розгромленого секретарем Егмонта.

165

А герцог Альба? Він уже в Брюсселі. — Альба вступив у Брюссель з десятитисячною армією 9 серпня 1567 р.

166

Мовчазний виступає в похід... — 11 квітня 1567 р. Вільгельм Оранський виїхав із Антверпена у свій маєток, графство Нассау, звідки й розпочав кампанію проти іспанців.

167

Обидва графи вже ув'язнені. — Егмонт і Горн були заарештовані 9 вересня 1567 р. і страчені 5 червня 1568 р.

168

Ван ден Берг Віллем, граф (1538—1586) — родич Вільгельма Оранського; діяч нідерландської революції; в останні роки життя вступив у таємні переговори з іспанцями.

169

...Мовчазний зібрав військо і з трьох боків ударив на Нідерланди. — Похід 1568 р. був невдалий.

170

Дикі, або лісові гези — партизанські загони з місцевих жителів, що тікали в ліси від терору Альби, та з емігрантів, що вертатися тайкома на батьківщину. Місцеве населення підтримувало їх.

171

Іпр — велике місто в західній Фландрії.

172

Якби ти спустилася з неба,

О пресвята Маріє!

173

Вівес Луїс (1492—1540) — іспанський учений, філософ і педагог гуманістичної орієнтації.

174

...бургундських палицях, якими так довго катували нашу країну... — У XIV—XV ст. Нідерланди належали бургундським герцогам.

175

Баярд П'єр дю Терайль (1476—1524) — славетний французький воєначальник.

176

Бульйон — містечко в сучасному бельгійському Люксембурзі.

177

Каюсь (латин.).

178

Мій гріх, каюсь (латин.).

179

Нуаркарм Філіпп де Сен-Альдегонде (пом. 1574 р.) — високородний нідерландський дворянин католицької орієнтації; підтримував Альбу.

180

Фуггери — один із найбагатших і найбільших у Німеччині банкірських домів. Позичали гроші римському папі та європейським монархам, особливо Карлу V і Філіппу II.

181

Герард ван Грусбеке (1562—1580) — льєзький єпископ, один із найактивніших діячів проіспанської партії.

182

Кенуа-ле-Конт, Камбрезі — міста на півдні Фландрії, пізніше перейшли до Франції.

183

...ми й на морі будемо боротися проти підлих насильників. — Йдеться про дії морських гезів — великого партизанського флоту, створеного нідерландськими рибалками і матросами.

184

Маастріхт — укріплене місто на річці Маасі на схід від Брюсселя.

185

Мезьєр — місто на річці Маас.

186

Намюр — місто на південь від Брюсселя.

187

Нассауський дрізд — Вільгельм Оранський.

188

Емден — за тих часів багате нідерландське місто на річці Емс.

189

Старовинна голландська монета, два з половиною флорина.

190

...дон Карлос ув'язнений... — Інфанта був заарештований у січні 1568 р. і незабаром після того помер. Обставини арешту і смерті й досі залишаються неясними. Очевидно, Філіпп II боявся політичного суперництва з боку сина.

191

Ізабелла (Єлизавета) Французька (1545—1568) — Ізабелла була мачухою дон Карлоса. Вона померла того самого року, що й пасинок. Підозрювали, що винуватцем її смерті був Філіпп II.

192

Принцеса Еболі, Анна де Мендоса і ла Серда (1540—1592) — дружина королівського радника Рюїса Гомеса де Сілва, принца Еболі. Закінчила життя у в'язниці.

193

...Зеландські острови та Північну Голландію, якою править принц... — Вільгельм Оранський вважав себе намісником Голландії, Зеландії та Утрехту, хоч Альба призначив на його місце графа Буссю. (Див. примітку до стор. 436 (у електронній версії — прим. 237)).

194

Різновид пива (флам.).

195

Якоб де Костер ван Маарланд (близько 1235—1300) — нідерландський історик і поет. Його могилу в Дамме колись вважали могилою Уленшпігеля, бо на ній були зображені дзеркало (насправді це пюпітр) і сова.

196

Коваль (флам.).

197

Він пішов у Францію з вірними йому солдатами... — Власне, з боку Вільгельма Оранського це був не стратегічний хід, а вимушена еміграція після численних поразок 1568 р.

198

Король наваррський — майбутній французький король Генріх IV (1589—1610), замолоду — один із ватажків гугенотів.

199

Різновид міцного пива (флам.).

200

Спелле — брабантський профос, що мав лиху славу через свою жорстокість.

201

Мелестее — передмістя Гента.

202

Конде Луї де Бурбон (1530—1569) — французький принц, один із гугенотських ватажків, союзник нідерландських протестантів.

203

Король французький — Карл IX (1560—1574).

204

Королева англійська — Єлизавета I (1558—1603).

205

Лісові брати — лісові гези.

206

Марія Стюарт (1542—1587) — королева Шотландії з 1542 р. (фактично з 1561 р.) до 1567 р., що претендувала на англійський престол. Повстання шотландських лордів-

кальвіністів позбавило її корони в Шотландії. Марія попросила притулку в своєї суперниці Єлизавети I і до смерті лишалася її в'язнем. Католицький табір не раз укладав змови з метою вбити Єлизавету і посадити на англійський престол Марію (до цих планів був причетний і Філіпп II). В 1587 р. Марія Стюарт була страчена.

207

...написав про це папі римському... — Мається на увазі Пій V (1566—1572), запеклий фанатик, ворог Єлизавети.

208

...намірявся відняти у Марії Стюарт її сина... — Філіпп II збирався арештувати і відправити до Іспанії сина Марії Стюарт Якова, якого підозрювали в протестантизмі.

209

Гільйом де Блуа (1530—1594) — адмірал морських гезів, голландський дворянин, син еретика, страченого Альбою в 1568 р.; мав прізвисько Трелонг (Довготелесий). Він правильно оцінив обстановку, наполігши на тому, щоб було взято Бріль, який став базою Оранського.

210

Флі (Фліштром) — протока між островами Терсгеллінг і Тессель.

211

Тессель — острів біля узбережжя північної Голландії.

212

Вірінген — острів біля узбережжя північної Голландії.

213

Мариновані овочі (флам.).

214

Де Люме де ля Марк (1542—1578) — адмірал морських гезів; багатий дворянин. Відомий рішучими діями на морі і жорстокими розправами з католицьким духівництвом.

215

...герцог наклав на Нідерланди нестерпно важкі податки... — Система податків, запроваджена Альбою в Нідерландах, призвела до економічної катастрофи в країні, до нового вибуху антиіспанських настроїв.

216

...геzi взяли приморську фортецю Бріль... — Весною 1572 р. морські геzi здобули цілу низку перемог над ворогом, який не був готовий до війни на морі.

217

...геть десятину... — Йдеться не про церковну десятину, а про податок, запроваджений Альбою.

218

...прощення тим, хто ні в чому не винний. А решта будуть суворо покарані. — Амністія, оголошена Альбою від імені Філіппа II, поставила тисячі людей поза законом.

219

...з ліщиновим прутиком... — за народним повір'ям, ліщиновий прутик показує скарби, заховані в землі, корисні копалини тощо.

220

Дурман (латин.).

221

Паслін снотворний (латин.).

222

Горкум — фортеця біля гирла річок Маасу і Валя, здобута гезами влітку 1572 р.

223

Католицька заупокійна молитва (латин.).

224

...Людвіг Нассауський намірився увійти в Монс... — Монс, столиця провінції Геннегау (Ено), була здобута нідерландськими і французькими протестантами 24 травня 1572 р. саме за таких обставин, як про це сказано в пісні Уленшпігеля.

225

Граф де Шомон Гітуа — один із командирів загону французьких протестантів (гугенотів).

226

Варфоломіївська ніч — вночі 24 серпня 1572 р. в Парижі було забито дві тисячі гугенотів, в провінції — більше 20 тисяч.

227

Міддельбург — єдине зеландське місто, яке залишалось у руках іспанців до 1574 р.

228

...руйнувати греблі... — Із стратегічних міркувань гези кілька разів руйнували греблі, затоплюючи великі території.

229

Гарлем — голландське місто; протягом семи місяців хоробро захищалося від іспанців. Гарлемські епізоди викладені Костером не зовсім точно.

230

Дон Фадріке де Толедо — син герцога Альби; брав участь у кампанії 1572—1573 рр.

231

Вуса (ісп.).

232

Енкгейзен — місто в західній Фрісландії, один із опорних пунктів морських гезів.

233

...блискучі "золоті баранчики"... — "Золотий баранчик" (mouton d'or) — старовинна французька і нідерландська золота монета.

234

...священну шапку, дарунок отця святого. — На знак заслуг Альби перед католицькою церквою папа прислав йому "освячені" шапку і меч.

235

...амстердамські католики... — Амстердам належав до нечисленних нідерландських міст католицької орієнтації.

236

Різновид міцного пива (флам.).

237

Буссю (Боссю) Максиміліан, граф (1542—1579) — нідерландський вельможа, прибічник іспанців; Альба призначив його намісником провінцій, якими правив Вільгельм Оранський.

238

Пісня (флам.).

239

Медіна-Селі, герцог; Рекесенс Луїс де (пом. 1576 р.) — іспанські намісники в Нідерландах, які проводили поміркованішу політику, ніж їхній попередник герцог Альба.

240

...ім'ям короля правили Генеральні штати. — Скликані проти волі Філіппа II Генеральні штати правили його ім'ям символічно.

241

Гентське замирення — 1576 р. у Генті протестантські та католицькі провінції уклали антиіспанський союз.

242

Наймити отченаша, католики (латин. і флам.).

243

Дон Хуан Австрійський (1547—1578) — нешлюбний син Карла V; іспанський намісник у Нідерландах (1576—1578), проводив підступну антинідерландську політику.

244

Герцог Анжуйський, Франціск Валуа (1556—1584) — брат французького короля Генріха III; був покликаний до Нідерландів з ініціативи Вільгельма Оранського і його прихильників. Домігся того, що Генеральні штати оголосили його королем Нідерландів, але через 3 роки був вигнаний з країни.

245

Себастьян Португальський (1557—1578) — фанатичний католик, організовував хрестовий похід проти маврів.

246

"Незадоволені" — нідерландське католицьке дворянство, настроєне опозиційно до Генеральних штатів.

247

Хаурегі Хуан — вчинив невдалий замах на життя Вільгельма Оранського в березні 1582 р.

248

Дуе — місто в західній Фландрії.

249

Опудала (латин.).

250

Про зрадників буде мій спів. — 80-ті рр. XVI ст. — один із найдраматичніших періодів нідерландської революції, протягом якого чимало дворян, що займали високі військові і адміністративні посади, перейшли на бік іспанців.

251

Фарнезе, герцог Пармський (1545—1592) — син Маргарити Пармської, іспанський правитель Нідерландів з 1578—1592 рр., талановитий полководець і дипломат; почасти відновив іспанське панування в країні.

252

...зібралися в Гаазі Генеральні штати... — влітку 1581 р.

253

В Антверпені Філіпп вигубив жителів... — 4 листопада 1576 р. іспанські солдати пограбували Антверпен і повбивали близько восьми тисяч городян. Філіпп II був задоволений кривавою різаниною, вчиненою в Антверпені його солдатами.

254

Рода Херонімо — правитель Нідерландів з 1576 р., авантюрист, один із винуватців антверпенської трагедії.

255

І печатки королівські були поламані. — Це сталося 21 червня 1581 р.

256

...четвертий убивця пробив трьома кулями груди принцові Оранському. — 10 липня 1584 р. Вільгельм Оранський загинув від руки фанатичного католика Бальтазара Жерара.

257

Син Мовчазного Моріц, граф Нассауський (1567—1625) — талановитий полководець; після смерті батька став штатгальтером Голландії і Зеландії (з 1585 р.), Утрехта, Оверейсселя і Гельдерна (з 1590 р.).

258

Польдери — низинні місця, відвойовані у моря греблями.

259

Дуївеланд — острів поряд з островом Філіпполандом, де водилося безліч птахів.